

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Αλίκη ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ	Πρόεδρος
Στέργιος ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ	Αντιπρόεδρος
Πέτρος ΚΑΚΚΑΛΗΣ	Γεν. Γραμματέας
Νέστωρ ΚΟΥΡΑΚΗΣ	Ταμίας
Τηλέμαχος ΣΕΡΑΣΗΣ	Ειδ. Γραμματέας
Αντώνης ΜΑΓΓΑΝΑΣ	Μέλος
Καλλιόπη ΣΠΙΝΕΛΛΗ	Μέλος
Παρασκευή ΤΣΙΛΙΜΙΓΚΑΚΗ	Μέλος
Ιάκωβος ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ	Μέλος

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΗΣ

Ιάκωβος ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ	Διευθυντής Έκδοσης
Αντώνης ΜΑΓΓΑΝΑΣ	Αναπλ. Δ/ντής Έκδοσης
Τηλέμαχος ΣΕΡΑΣΗΣ	Επιμελητής Έκδοσης

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Στέργιος ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Δημήτρης ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Βρυξελλών –
Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας, Παρίσι
Αφροδίτη ΚΟΥΚΟΥΤΣΑΚΗ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Νέστωρ ΚΟΥΡΑΚΗΣ, Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Αθηνών
Αλίκη ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Γιάννης ΠΑΝΟΥΣΗΣ, Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Θράκης
Καλλιόπη ΣΠΙΝΕΛΛΗ, Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Αθηνών
Ευγένιος ΤΡΙΒΙΖΑΣ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Ρέντιγκ
Φωτεινή ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Αγλαΐα ΤΣΗΤΣΟΥΡΑ, Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Βρυξελλών – Συμβού-
λιο της Ευρώπης, Στρασβούργο
Ανθοζωή ΧΑΪΔΟΥ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Εκδίδεται δύο φορές το χρόνο (Ιούνιο - Δεκέμβριο)

Υπεύθυνος σύμφωνα με το νόμο: Ιάκωβος Φαρσεδάκης
Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Συγγρού 136, 17671 Αθήνα, τηλ. 9221222

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Ιάκωβος ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ

Editorial

Alessandro BARATTA

Αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης: Για μια θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως αντικειμένου και ορίου του ποινικού νόμου

Ιωάννης ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ

Η κατάχρηση της ποινικής καταστολής

Νικόλαος ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ

Ποινική ευθύνη από αυτοκαταστροφικές πράξεις

Guy HOUCHON

Το σωφρονιστικό κακό: Η περίπτωση του Βελγίου

Hans Joachim SCHNEIDER

Το έγκλημα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης

Helmut KURY

Η εγκληματολογία στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας

Χριστίνα ΝΟΒΑ-ΚΑΛΤΣΟΥΝΗ

Η εγκληματική δραστηριότητα της γυναίκας

Βιβλιοκρισίες - Βιβλιοπαρουσιάσεις

Εγκληματολογικά Χρονικά

Διεθνές συμπόσιο του Καθολικού Πανεπιστημίου της Λουβαίν

Το 9ο εγκληματολογικό συμπόσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης

Το 25ο συνέδριο των εγκληματολογικών ινστιτούτων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας

Ελληνική και διεθνής επιστημονική κίνηση

Νέες εκδόσεις

Ξενόγλωσσο Τμήμα

ΤΕΥΧΟΣ 3-4

ΙΟΥΝΙΟΣ / ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1989

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY

A PUBLICATION OF THE HELLENIC SOCIETY OF CRIMINOLOGY

ADMINISTRATIVE COUNCIL OF THE HELLENIC SOCIETY OF CRIMINOLOGY

Alice YOTOPOULOS - MARANGOPOULOS	President
Stergios ALEXIADIS	Vice-President
Peter KAKKALIS	Secretary General
Nestor KOURAKIS	Treasurer
Telemachus SERASSIS	Secretary
James FARSEDAKIS	Member
Anthony MANGANAS	Member
Kalliopi SPINELLI	Member
Paraskevi TSILIMIGKAKI	Member

EDITORIAL COMMITTEE

James FARSEDAKIS	Editor
Anthony MANGANAS	Associate Editor
Telemachus SERASSIS	Managing Editor

SCIENTIFIC COMMITTEE

Stergios ALEXIADIS, Department of Law, University of Thessaloniki
Anthozoe CHAIDOU, Department of Sociology, Panteion University
Dimitris KALOGEROPOULOS, Law School, University of Brussels - National
Centre of Scientific Research, Paris
Aphrodite KOUKOUTSAKI, Department of Sociology, Panteion University
Nestor KOURAKIS, Department of Law, University of Athens
Alice MARANGOPOULOS, Department of Sociology, Panteion University
John PANOUSSIS, Department of Law, University of Thrace
Kalliopi SPINELLI, Department of Law, University of Athens
Eugene TRIVIZAS, Department of Sociology, University of Reading
Fotini TSALIKOGLU, Department of Sociology, Panteion University
Aglaia TSITSOURA, Law School, University of Brussels - Council of Europe,
Strasbourg

Published bi-annually (in June and December)

Section of Criminology, Department of Sociology,
Panteion University of Social and Political Sciences
136 Syngrou Avenue, GR-17671 Athens

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY

A PUBLICATION OF THE HELLENIC SOCIETY OF CRIMINOLOGY

CONTENTS

James FARSEDAKIS

Editorial

Alessandro BARATTA

Principles of Minimum Penal Intervention: For a Theory of Human Rights as the Object and Limit of Penal Law

Ioannis MANOLEDAKIS

The Abuse of Penal Repression

Nikolaos PARASKEVOPOULOS

Criminal Responsibility from Self-Destructive Acts

Guy HOUCHON

The Penitentiary Evil: The Case of Belgium

Hans Joachim SCHNEIDER

Crime in the Mass Media

Helmut KURY

Criminology in the Federal Republic of Germany

Christine NOVA-KALTSOUNI

Female Criminal Activity

Book Reviews

Criminological Chronicle

English Language Section

– Editorial

– Summaries

– The Activity of the Hellenic Society of Criminology in 1989

French Language Section

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

PUBLICATION DE LA SOCIÉTÉ HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

CONSEIL D' ADMINISTRATION DE LA SOCIÉTÉ HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

Alice YOTOPOULOS - MARANGOPOULOS	Président
Stergios ALEXIADIS	Vice-Président
Pierre KAKKALIS	Secrétaire Général
Nestor KOURAKIS	Trésorier
Télémaque SERASSIS	Secrétaire
Jacques FARSEDAKIS	Membre
Antoine MANGANAS	Membre
Kalliopi SPINELLI	Membre
Paraskevi TSILIMIGAKI	Membre

COMITÉ DE REDACTION

Jacques FARSEDAKIS	Directeur de la Rédaction
Antoine MANGANAS	Directeur Associé
Télémaque SERASSIS	Rédacteur en chef

COMITÉ SCIENTIFIQUE

Stergios ALEXIADIS, Département de Droit, Université de Thessaloniki
Anthozoé CHAIDOU, Département de Sociologie, Université Panteion
Dimitri KALOGEROPOULOS, Faculté de Droit, Université de Bruxelles -
Centre National de la Recherche Scientifique, Paris
Aphrodite KOUKOUTSAKI, Département de Sociologie, Université Panteion
Nestor KOURAKIS, Département de Droit, Université d' Athènes
Alice MARANGOPOULOS, Département de Sociologie, Université Panteion
Jean PANOUSSIS, Département de Droit, Université de Thrace
Kalliopi SPINELLI, Département de Droit, Université d' Athènes
Eugene TRIVIZAS, Département de Sociologie, Université de Reading
Fotini TSALIKOGLU, Département de Sociologie, Université Panteion
Aglaia TSITSOURA, Faculté de Droit, Université de Bruxelles - Conseil de
l' Europe, Strasbourg

Publiée deux fois par an (juin et décembre)

Section de Criminologie, Département de Sociologie
Université des Sciences Sociales et Politiques Panteion
Avenue Syngrou 136, GR-17671 Athènes

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

PUBLICATION DE LA SOCIÉTÉ HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

T A B L E D E S M A T I È R E S

Jacques FARSEDAKIS

Éditorial

Alessandro BARATTA

Principes d' intervention pénale minimale: Pour une théorie des Droits de l' Homme comme objet et limite du droit pénal

Ioannis MANOLEDAKIS

Les abus de la répression pénale

Nikolaos PARASKEVOPOULOS

La responsabilité pénale du fait d'actes d' auto-lésion

Guy HOUCHON

Le mal pénitentiaire: Le cas de la Belgique

Hans Joachim SCHNEIDER

Le crime dans les moyens de communication de masse

Helmut KURY

La criminologie en République Fédérale d' Allemagne

Christine NOVA-KALTSOUNI

L' activité criminelle féminine

Revue bibliographique

Chronique criminologique

Section en langue anglaise

Section en langue française

– Éditorial

– Résumés

– L' activité de la Société Hellénique de Criminologie en 1989

Η έκδοση του διπλού αυτού τεύχους συμπίπτει με τη 200 ετηρίδα της Γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη. Για το λόγο αυτό αναπαράγουμε στο εξώφυλλο απόσπασμα από τον πίνακα του Jean-Baptiste Regnault (1754-1829) που παριστά την Αθηνά να συντάσσει το σχετικό κείμενο της Διακήρυξης, πράγμα που αποδεικνύει τον έντονο επηρεασμό των γάλλων διανοητών από το αρχαιοελληνικό πνεύμα. Οι επιδράσεις αυτές επισημάνθηκαν, κατ' επανάληψη, κατά τον εορτασμό αυτής της χρονιάς. Δεν είναι τυχαίο, πράγματι, πως ο μεγαλύτερος αριθμός αναφορών στην αρχαιότητα έγινε κατά την περίοδο του Αυγούστου 1789, χρονικό διάστημα κατά το οποίο διατυπώθηκαν πολλά σχετικά κείμενα προσχεδίων Διακήρυξης και ψηφίσθηκε το οριστικό. Κι όχι χωρίς λόγο. Γιατί, παρά τις όποιες διαφορές, είναι αναμφίβολο πως οι πηγές της φιλοσοφίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ανευρίσκονται στην ελληνική σκέψη. Από την πρώτη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ελευθέρου ανθρώπου - την περιλαμβανόμενη στον νόμο περί "Σωματείων" του Σόλωνος - και το μήνυμα της Αντιγόνης, ως την Πλατωνική και Αριστοτελική διδασκαλία καθώς κι' εκείνη των Στωϊκών. Κατά την ελληνική αρχαιότητα ανακαλύφθηκε η δημοκρατία και καθορίστηκαν οι τρεις έννοιες-κλειδιά της γαλλικής επανάστασης: ελευθερία, ισότητα, αδελφωσύνη, που εξελίχθηκαν στη συνέχεια, και αποτέλεσαν την βάση αυτού που σήμερα ονομάζουμε ανθρώπινα δικαιώματα της πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς. Γιατί, πράγματι, το πάθος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου είναι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της εποχής μας. Ιδιαίτερα κατανοητό μετά τις τόσες δοκιμασίες της ανθρωπότητας στους καιρούς μας. Και ιδιαίτερα ελπιδοφόρο, τόσο για την καθημερινή μας ζωή, όσο και για την εξέλιξη της επιστήμης.

Κι είναι, και απ' αυτή την άποψη, ιδιαίτερα λυπηρό που η έκδοση αυτού του τεύχους συμπίπτει και με τη συμπλήρωση τριετίας από τον αδόκητο θάνατο του Ηλία Δασκαλάκη που ο τελευταίος τομέας ενασχόλησής του αφορούσε τον χώρο της κοινωνικής αντίδρασης στο έγκλημα. Έναν χώρο όπου η προβληματική των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου πολλά έχει να προσφέρει στην επιστήμη της Εγκληματολογίας, τόσο στο επίπεδο της θεω-

ρίας, όσο και σ' εκείνο των πρακτικών. Είναι κρίμα που ο αγαπητός φίλος και συνάδελφος στερήθηκε θάναυσα του χρόνου για να αφιερωθεί σ' αυτή τη μελέτη, όπως σχεδίαζε.

Η Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας, από την πλευρά της, μέσα σ' αυτά τα πλαίσια και συμμετέχοντας στον εορτασμό των 200 χρόνων από τη γαλλική Διακήρυξη, διοργάνωσε στο τέλος αυτής της χρονιάς το 42ο Διεθνές Μάθημα Εγκληματολογίας στην Αθήνα, με θέμα σχετικό: "Η στέρηση της ελευθερίας στα πλαίσια του ποινικού συστήματος από την άποψη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου". Τα πρακτικά του θα δημοσιευθούν σε αυτοτελές τεύχος, μέσα στα πλαίσια των εκδόσεων του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που ήταν και συνδιοργανωτής του Διεθνούς αυτού Μαθήματος.

Στο παρόν τεύχος - εκτός από τις βιβλιοκριτικές και βιβλιοπαραρσιάσεις και την παρουσίαση της ελληνικής και διεθνούς επιστημονικής κίνησης - περιλαμβάνονται πολύ ενδιαφέροντα επιστημονικά άρθρα ελλήνων και ξένων συναδέλφων, ορισμένα από τα οποία αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα στα Δικαιώματα του Ανθρώπου: "Αρχές ελάχιστης ποινικής παρέμβασης. Γιά μια θεωρία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως αντικείμενο και όριο του ποινικού δικαίου", "Η κατάχρηση της ποινικής καταστολής", "Ποινική ευθύνη από αυτοκαταστροφικές πράξεις", "Το σωφρονιστικό κακό", "Τό έγκλημα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης", "Η εγκληματολογία στην ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας", "Η εγκληματική δραστηριότητα της γυναίκας", που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων και παρέχουν την ευκαιρία σε όλους μας για ένα γόνιμο προβληματισμό.

Ιάκωβος Φαρσεδάκης

ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΑΧΙΣΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ: ΓΙΑ ΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ*

ALESSANDRO BARATTA

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Saarland

Η παρούσα μελέτη αφορά στη διατύπωση των βασικών προγραμματικών αρχών μίας πρότασης για την ελάχιστη ποινική παρέμβαση.

Στη διατύπωση αυτής της πρότασης, άξονα αποτελούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, στα οποία προσδίδεται η διττή λειτουργία της οριοθέτησης, αφ' ενός, της ποινικής παρέμβασης και του προσδιορισμού, αφ' ετέρου, το πιθανού αντικειμένου της ποινικής προστασίας.

Οι αναλύσεις αφορούν στις απαιτήσεις σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο επίπεδο κυρίως της πρωτογενούς εγκληματοποίησης. Η ανάλυση των ειδικότερων αρχών ανταποκρίνεται στην υιοθέτηση τόσο μίας εσωτερικής όσο και μίας εξωτερικής οπτικής του ποινικού συστήματος. Οι ενδοσυστημικές αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης ταξινομούνται στις εξής ομάδες:

α) Αρχές του τυπικού περιορισμού

β) Αρχές του λειτουργικού περιορισμού

γ) Αρχές του ατομικού περιορισμού ή περιορισμού της ποινικής ευθύνης.

Οι εξωσυστημικές αρχές, εξάλλου, διακρίνονται:

α) στις εξωσυστημικές αρχές απεγκληματοποίησης και

β) στις μεθοδολογικές αρχές εναλλακτικής δόμησης των κοινωνικών συγκρούσεων και προβλημάτων.

Εισαγωγή

Μέρος πρώτο: Ενδοσυστημικές αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης. 1. Αρχές τυπικού περιορισμού. 2. Αρχές λειτουργικού περιορισμού. 3. Αρχές ατομικού περιορισμού ή περιορισμού της ποινικής ευθύνης.

Μέρος δεύτερο: Εξωσυστημικές αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης. 1. Εξωσυστημικές αρχές απεγκληματοποίησης. 2. Μεθοδολογικές αρχές εναλλακτικής δόμησης των κοινωνικών συγκρούσεων και προβλημάτων.

Το καθήκον το οποίο πρότεινα στον εαυτό μου στις σελίδες που

* μετάφραση: Αφροδίτη Κουκουτσάκη

ακολουθούν, είναι μία προγραμματική άρθρωση της ιδέας της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης ως καθοδηγητικής ιδέας για μία βραχυπρόθεσμη και μεσοπρόθεσμη πολιτική του ποινικού νόμου. Η υιοθέτηση αυτής της ιδέας αποτελεί απάντηση στο ερώτημα γύρω από τις ελάχιστες απαιτήσεις σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον ποινικό νόμο.

Η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιτελεί, σ' αυτή την περίπτωση, διττή λειτουργία. Αφ' ενός μεν, μία αρνητική λειτουργία, η οποία αφορά τα όρια της ποινικής παρέμβασης. Αφ' ετέρου, μία θετική λειτουργία σε σχέση με τον προσδιορισμό του πιθανού αλλά όχι αναγκαίου αντικειμένου της ποινικής προστασίας¹. Και στις δύο τις λειτουργίες, μία ιστορικο-κοινωνική έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παρέχει το πλέον κατάλληλο θεωρητικό εργαλείο για μία στρατηγική μέγιστου περιορισμού της ποινικής βίας, η οποία αποτελεί σήμερα το πρωταρχικό σημείο μιάς εναλλακτικής πολιτικής κοινωνικού ελέγχου.

Ο προσανατολισμός προς μία παρόμοια στρατηγική μπορεί να προκύψει επίσης από τα αποτελέσματα στα οποία έχει φθάσει μέχρι τώρα, στα πλαίσια των ιστορικο-κοινωνικών επιστημών και της κριτικής εγκληματολογίας, η ανάλυση των τιμωρητικών συστημάτων στις εμπειρικές τους εκδηλώσεις, στην οργάνωση και στις πραγματικές τους λειτουργίες.

Τα κυριώτερα αποτελέσματα μπορεί να συνοψισθούν στις παρακάτω προτάσεις:

α) Η ποινή, ιδιαίτερα στις πύο δραστικές της εκδηλώσεις που έχουν ως αντικείμενο τη σφαίρα της ατομικής ελευθερίας και της φυσικής ακεραιότητας των ατόμων, είναι θεσμική βία². Αποτελεί, δηλαδή, περιορισμό των δικαιωμάτων και καταστολή βασικών πραγματικών αναγκών των ατόμων, διαμέσου της νόμιμης ή παράνομης δράσης των λειτουργών της νομιμης ή της εκ των πραγμάτων εξουσίας σε μία κοινωνία³.

β) Τα όργανα τα οποία λειτουργούν στα διάφορα επίπεδα της οργάνωσης της ποινικής δικαιοσύνης (νομοθέτης, αστυνομία, εισαγγελία, δικαστές, όργανα εκτέλεσης της ποινής) δεν εκπροσωπούν και προστατεύουν συμφέροντα κοινά σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, αλλά, κυρίως, συμφέροντα των κυρίαρχων και κοινωνικά ευνοημένων ομάδων, οι οποίες αποτελούν μειοψηφίες. Σ' ένα υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης, ωστόσο, το τιμωρητικό σύστημα εμφανίζεται μάλλον ως ένα λειτουργικό υποσύστημα στην υλική και ιδεολογική (νομιμοποίηση) αναπαραγωγή του συνολικού κοινωνικού συστήματος, δηλαδή των υπάρχουσών σχέσεων εξουσίας και ιδιοκτησίας, παρά ως ένα όργανο προστασίας των ιδιαίτερων συμφερόντων και δικαιωμάτων των ατόμων⁴.

γ) Η λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης είναι εξαιρετικά επιλεκτική, όσον αφορά τόσο την παρεχόμενη προστασία αγαθών και συμφερόντων, όσο και τη διαδικασία εγκληματοποίησης και στρατολόγησης της πελατείας του συστήματος (τον λεγόμενο εγκληματικό πληθυσμό). Η ποινική δικαιοσύνη στρέφεται κυρίως στις λαϊκές τάξεις και ειδικότερα στις περισσότερο ανίσχυρες κοινωνικές ομάδες, όπως προκύπτει εμφανώς από την κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού των φυλακών, μολονότι οι κοινωνικά αρνητικές συμπεριφορές είναι διαδεδομένες σ' όλα τα κοινωνικά στρώματα και οι πιο σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιτελούνται από άτομα τα οποία ανήκουν στις κυρίαρχες ομάδες ή υπάγονται σε κρατικούς οργανισμούς ή σε ιδιωτικές οικονομικές οργανώσεις, νόμιμες ή παράνομες.

δ) Το τιμωρητικό σύστημα δημιουργεί περισσότερα προβλήματα από εκείνα τα οποία διατείνεται ότι επιλύει. Παράγει συγκρούσεις αντί να τις διευθετεί και συχνά οι ίδιες συγκρούσεις επανεμφανίζονται σε πιο σοβαρές μορφές στο αρχικό πλαίσιο ή εκδηλώνονται νέες συγκρούσεις, ως αποτέλεσμα της ποινικής παρέμβασης, στο ίδιο ή σε διαφορετικό πλαίσιο.

ε) Το τιμωρητικό σύστημα, λόγω της οργανωτικής δομής και του τρόπου λειτουργίας του, είναι εντελώς ακατάλληλο να επιτελέσει τις κοινωνικά επωφελείς λειτουργίες οι οποίες διακηρύσσονται από μέρους της επίσημης επιστημονικής του θεμελίωσης, αυτές τις λειτουργίες, δηλαδή, που βρίσκονται στο κέντρο της ιδεολογίας της κοινωνικής άμυνας και των ωφελιμιστικών θεωριών της ποινής. Αν αναφερθούμε ειδικότερα στη φυλακή, ως κύριας και χαρακτηριστικής των σύγχρονων τιμωρητικών συστημάτων ποινής, φαίνεται εκ πρώτης όψεως ότι θα πρέπει να διαπιστώσουμε την ιστορική αποτυχία αυτού του θεσμού σε σχέση με τις βασικές διακηρυγμένες λειτουργίες του: να συγκρατήσει και να καταπολεμήσει την εγκληματικότητα, να επανακοινωνικοποιήσει τον κρατούμενο, να υπερασπίσει στοιχειώδη συμφέροντα των μεμονωμένων ατόμων και της κοινότητας. Αλλά από μία βαθύτερη θεώρηση, προκύπτει μάλλον η ιστορική επιτυχία αυτού του θεσμού αν τον εξετάσουμε από την σκοπιά των πραγματικών του λειτουργιών. Πράγματι, απωθώντας την ανορθολογική υπόθεση της έλλειψης λειτουργικών δεσμών ανάμεσα σ' αυτόν τον θεσμό και την κοινωνία, η επιστημονική ανάλυση προβαλε διαφορετικές πραγματικές λειτουργίες, αντίθετες σ' αυτές που έχουν διακηρυχθεί, οι οποίες εξηγούν την ιστορική επιβίωση του θεσμού (Foucault, 1975). Η φυλακή χρησιμεύει κυρίως στον διαχωρισμό και τη διαχείριση ως «εγκληματικότητας» ενός τμήματος των συγκρούσεων που υπάρχουν στην κοινωνία, δηλαδή ως ενός κοινωνικού προβλήματος που συνδέεται με τα ατομικά χαρακτηριστικά ιδιαίτερα επικίνδυνων ατόμων, το οποίο απαιτεί μία θεσμική απάντηση τεχνικής φύσεως: την ποινή, την μετα-

χείριση του εγκληματία. Κατά δεύτερο λόγο, η φυλακή χρησιμεύει στην παραγωγή και αναπαραγωγή των «εγκληματιών», δηλαδή στη στρατολόγηση ενός μικρού πληθυσμού ανάμεσα στον πολύ ευρύτερο πληθυσμό των παραβατών, ο οποίος προέρχεται από τα πιά αδύναμα και περιθωριακά τμήματα της κοινωνίας. Τέλος η φυλακή χρησιμεύει για να αναπαριστά ως **ομαλότητα** τις σχέσεις ανισότητας που υπάρχουν στην κοινωνία και στην υλική και ιδεολογική αναπαραγωγή τους.

Στα πλαίσια μιάς πολιτικής οικονομίας της ποινής, το τιμωρητικό σύστημα, λοιπόν, δεν παρουσιάζεται σαν μία άσκοπη βία αλλά σαν μία βία σκόπιμη από την άποψη της αυτοαναπαραγωγής του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος και, κατά συνέπεια, των συμφερόντων των κυρίαρχων ομάδων, σοφά χρησιμοποιούμενη από τους κατέχοντες την εξουσία για τη διατήρηση των σχέσεων ανισότητας στην παραγωγή και κατανομή των αγαθών. Γι' αυτό, το τιμωρητικό σύστημα, σε μία επιστημονική ανάλυση, εμφανίζεται ως ένα σημαντικό στήριγμα της δομικής βίας αν την θεωρήσουμε, στην πιά ευρεία σημασία της, ως κοινωνική αδικία: καταστολή των πραγματικών αναγκών του μεγαλύτερου αριθμού των ατόμων οι οποίες θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν, λαμβάνοντας υπόψη την επιτευχθείσα εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων στην κοινωνία, εάν οι σχέσεις ιδιοκτησίας και ισχύος ήσαν διαφορετικές και περισσότερο δίκαιες (J. Galtung, 1975, 711).

Ο αγώνας για τον περιορισμό της δομικής βίας είναι ο ίδιος αγώνας για την επιβεβαίωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πράγματι, σε μία ιστορικο-κοινωνική θεώρηση, αυτά αποκτούν το ίδιο περιεχόμενο με τις ιστορικά καθορισμένες πραγματικές ανάγκες (A. BaraHa, E.P. Zaffaroni, 1985a). Από τα παραπάνω προκύπτουν δύο συνέπειες: η πρώτη, ότι μία πολιτική περιορισμού της τιμωρητικής βίας είναι ρεαλιστική μόνον εάν εγγραφεί στο κίνημα για την επιβεβαίωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Δεν μπορεί, τελικά, να απομονωθεί η τιμωρητική βία, θεωρούμενη ως θεσμική βία, από την δομική βία και την έλλειψη δικαιοσύνης στις σχέσεις ιδιοκτησίας και ισχύος, χωρίς να χαθεί το υλικό και ιδεατό πλαίσιο της πάλης για την αλλαγή του ποινικού συστήματος και να μεταβληθεί σε μάχη των μετόπισθεν χωρίς προοπτικές επιτυχίας (G. Garcia Mendez, 1985). Η δεύτερη συνέπεια είναι, ότι είναι πολύ περιορισμένες οι δυνατότητες να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικά τα παραδοσιακά εργαλεία της ποινικής δικαιοσύνης για την πρόσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Παρόλα αυτά, η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στη διττή της λειτουργία η οποία αναφέρθηκε παραπάνω, παραμένει η πιά κατάλληλη βάση για μιά στρατηγική της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης και την προγραμματική της άρθρωση στα πλαίσια μιάς εναλλακτικής πολιτικής κοινωνικού ελέγχου.

Η ανάλυση που ακολουθεί αναφέρεται στις ελάχιστες επιταγές σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τον ποινικό νόμο. Δεν αναλαμβάνω εδώ να κάνω μία ανάλυση σχετικά με τις απαιτήσεις σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ποινική δίκη και την εκτέλεση των ποινών, γι' αυτό θα περιορισθώ σε αναφορές σ' αυτά τα δύο υποσυστήματα της ποινικής δικαιοσύνης, οι οποίες θα είναι αναγκαίες για την εξαγγελία των αρχών μίας πολιτικής της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης στο επίπεδο της πρωτογενούς εγκληματοποίησης.

Οι αρχές, διαμέσου των οποίων αρθρώνεται, στο επίπεδο του νόμου, η ιδέα της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης ομαδοποιούνται κυρίως σύμφωνα με μία βασική διάκριση. Αυτή προκύπτει από την υιοθέτηση μίας **εσωτερικής ή μιας εξωτερικής οπτικής του ποινικού συστήματος**. Οι **ενδοσυστημικές αρχές**, οι οποίες προκύπτουν από την υιοθέτηση της πρώτης οπτικής, υποδεικνύουν τα απαιτούμενα στοιχεία για την εισαγωγή και διατήρηση εγκληματικών κατηγοριών στον νομο. Οι **εξωσυστημικές αρχές** αναφέρονται, αντίθετα, σε πολιτικά και μεθοδολογικά κριτήρια για την αποποινικοποίηση και την εναλλακτική προς την ποινική οικοδόμηση των συγκρούσεων και των κοινωνικών προβλημάτων.

Μέρος πρώτο

Οι ενδοσυστημικές αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις ομάδες:

- 1) Αρχές του τυπικού περιορισμού
- 2) Αρχές του λειτουργικού περιορισμού
- 3) Αρχές του ατομικού περιορισμού ή περιορισμού της ποινικής ευθύνης.

1) Οι αρχές του τυπικού περιορισμού μπορούν να διατυπωθούν κατά τον ακόλουθο τρόπο:

α) **Αρχή της επιφύλαξης του νόμου** ή αρχή της νομιμότητας υπό στενή έννοια.

Όταν μιλάμε για τιμωρητική λειτουργία και για ποινικό σύστημα, προσπαθούμε να ταυτίσουμε αυτές τις έννοιες με το πεδίο εφαρμογής του ποινικού δικαίου. Εάν, όμως, υιοθετήσουμε ένα κοινωνιολογικό ορισμό της ποινής ως καταστολής βασικών πραγματικών αναγκών, οι οποίες φυσιολογικά αναγνωρίζονται ως δικαιώματα σε μία κοινωνία (A. Baratta, 1985), μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε ότι **ένα μεγάλο τμήμα της τιμωρητικής λειτουργίας επιτελείται, ακόμα και σήμερα, έξω από το δίκαιο, παρά τις κατακτήσεις που σημειώθηκαν στην ιστορία των σύγχρονων συνταγμάτων, από τις φιλελεύθερες θεωρίες της ποινής.**

Ας σκεφθούμε τη σοβαρότητα του φαινομένου των εξωδικαστικών θανάτων, των βασανιστηρίων, των εξαφανίσεων, των παράνομων ενεργειών της αστυνομίας, των στρατιωτικών και παραστρατιωτικών σωμάτων, την υπερβολική διεύρυνση της τιμωρητικής λειτουργίας έξω από τα όρια της νομιμότητας, την οποία παρακολουθήσαμε στο πρόσφατο παρελθόν στην Ευρώπη κάτω από το φασιστικό καθεστώς και παρακολουθούμε σήμερα σε μερικές χώρες της Λατινικής Αμερικής.

Το πρώτο στοιχείο ενός προγράμματος τυπικού περιορισμού της τιμωρητικής βίας συνίσταται, λοιπόν, στην επαναφορά της στα πλαίσια και κάτω από τον έλεγχο του νόμου. Ταυτόχρονα, κάθε κίνημα για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο χώρο του ποινικού δικαίου, θα πρέπει να λειτουργεί για την αποτελεσματική επαναφορά των εξωνομικών κυρώσεων κάτω από τον προσδιορισμό των εγκληματικών συμπεριφορών και κάθε άλλου δυνατού προσδιορισμού του παράνομου με κριτήριο το ισχύον δίκαιο, για να τις υπαγάγει στις αντίστοιχες κυρώσεις: ποινικές, πειθαρχικές, αστικές, διοικητικές⁵.

Η αρχή της επιφύλαξης του νόμου επιβάλλει τον περιορισμό της άσκησης της τιμωρητικής λειτουργίας αποκλειστικά σε πράξεις που προβλέπονται από τον νόμο ως εγκλήματα: *nulla poena sine lege*, *nulla poena sine crimine*. Αυτό αποκλείει, ειδικότερα, τη δυνατότητα να εισαχθούν ποινές στα πλαίσια της άσκησης διαφορετικών από την νομοθετική εξουσιών του κράτους.

Οι λοιπές αρχές του τυπικού περιορισμού μπορούν, με τη σειρά τους, να θεωρηθούν ως εξειδικεύσεις της αρχής νομιμότητας, θεωρούμενης υπό ευρεία έννοια.

β) Αρχή της ακριβείας

Η ποινή εφαρμόζεται μόνον στις περιπτώσεις της πραγματοποίησης συμπεριφορών ρητά προβλεπόμενων από τον νόμο με την ένδειξη των περιγραφικών και κανονιστικών τους στοιχείων. Η αρχή της ακριβείας αποκλείει την αναλογική εφαρμογή του ποινικού νόμου, για την οποία είναι χρήσιμο να υπάρχει ρητή απαγόρευση στον νόμο. Αυτό επιβάλλει μία νομοθετική τεχνική, η οποία να επιτρέπει την μέγιστη αντικειμενικότητα στη διαδικασία δικαστικής συγκεκριμενοποίησης της τυπικής υπόστασης των εγκλημάτων στο δικαστήριο, τον περιορισμό των γενικών ρητρών και των κανονιστικών στοιχείων της τυπικής υπόστασης διαμέσου παραπομπών σε κοινωνικές αξιολογήσεις και κανόνες των οποίων η ύπαρξη και το περιεχόμενο να είναι εμπειρικά ελεγχόμενο⁶.

γ) Η αρχή της μη αναδρομικότητας

Αυτή αποκλείει την εφαρμογή ποινών, ισοδύναμων των ποινών ή οιασδήποτε δυσμενέστερης συνθήκης στον κατηγορούμενο, οι οποίες να μην προβλεπονται από νομο προγενέστερο του γεγονότος ακόμα κι όσον αφορά το δικονομικό καθεστώς και την εκτέλεση. Η λειτουργία αυτής της αρχής είναι να διασφαλίσει τη δυνατότητα πρόβλεψης των αρνητικών νομικών συνεπειών της ατομικής συμπεριφοράς.

δ) Η αρχή της προτεραιότητας του ουσιαστικού ποινικού νόμου, έχει ως σκοπό να διασφαλίσει την διεύρυνση των εγγυήσεων για το άτομο, οι οποίες εμπεριέχονται στην αρχή της νομιμότητας, σε καθένα από τα υποσυστήματα στα οποία μπορεί να υποδιαιρείται το ποινικό σύστημα, δηλαδή, απέναντι στη δράση της αστυνομίας, στη δίκη και στην εκτέλεση της ποινής. Ο περιορισμός των ατομικών δικαιωμάτων σε καθένα από τα υποσυστήματα της διαχείρισης της ποινικής δικαιοσύνης δεν μπορεί ποτέ να υπερβαίνει ό,τι προβλεπεται επακριβώς από τον ποινικό νόμο για τα εγκλήματα για τα οποία κάποιος μπορεί να παραπεμφθεί, δικάσθει και καταδικασθει. Αυτή η αρχή αποκλείει την εισαγωγή, εκ του νόμου ή εκ των πραγμάτων, μέτρων περιοριστικών των ατομικών δικαιωμάτων στον διακανονισμό και την πρακτική της δράσης των αστυνομικών οργάνων, στη δίκη και την εκτέλεση της ποινής, τα οποία δεν είναι απολύτως αναγκαία για την ορθή και βέβαιη εφαρμογή του ουσιαστικού ποινικού νόμου.

Οι εξειδικεύσεις της αρχής στα υποσυστήματα της διαχείρισης της ποινικής δικαιοσύνης, μπορούν να αναφερθούν μόνον στα πλαίσια μιάς συστηματικής ανάλυσης των κριτηρίων που τις ρυθμίζουν. Ενδεικτικά, από τις συνέπειες της προτεραιότητας του ουσιαστικού ποινικού δικαίου στους διάφορους τομείς που αναφέρθηκαν, μπορούν να αναφερθούν: η προστασία του δικαιώματος της ελευθερίας απέναντι στη δράση των αστυνομικών οργάνων, τα δικαιώματα των κατηγορούμενων και των καταδίκων, τα όρια της διακριτικής ευχέρειας της αστυνομίας και των οργάνων της ποινικής δίκης, ο περιορισμός της εκτελεστικής εξουσίας στη δίκη, η ανεξαρτησία και το αμετάθετο των ποινικών δικαστών, ο σεβασμός της αρχής των αποδείξεων και ο περιορισμός των αρνητικών συνεπειών για τον κατηγορούμενο στον καθορισμό της δικαστικής αλήθειας, τα όρια της πειθαρχικής εξουσίας των οργάνων εκτέλεσης της ποινής.

ε) Η αρχή της λαϊκής εκπροσώπησης επιβάλλει τον σεβασμό των βασικών επιταγών του κράτους δικαίου στη διαδικασία διαμόρφωσης του ποινικού νόμου όσον αφορά την αντιπροσωπευτικότητα των νο-

μοθετικών συνελεύσεων και της ρυθμιστικής τους λειτουργίας· ειδικότερα, η λαϊκή συμμετοχή στη διαμόρφωση της νομοθετικής βούλησης διαμέσου ελεύθερων και μυστικών εκλογών και την ελεύθερη οργάνωση των πολιτικών κομμάτων και κινημάτων.

2. Οι αρχές του λειτουργικού περιορισμού είναι οι ακόλουθες:

α) Η αρχή της μη τυχαίας απάντησης. Ο ποινικός νόμος είναι η τυπική πράξη απάντησης σε συγκρούσεις και κοινωνικά προβλήματα θεμελιακά και αντιπροσωπεύσιμα ως γενικά και διαρκή σε μία κοινωνία. Η διαδικασία που οδηγεί σ' αυτόν πρέπει να περιλαμβάνει μία εξαντλητική συζήτηση σε συνεδριάσεις εν απαρτία και να συνοδεύεται από μία εξαντλητική συζήτηση στο εσωτερικό των πολιτικών κομμάτων και από μία ευρεία δημόσια συζήτηση⁷. Ο ποινικός νόμος, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να είναι μία άμεση, διοικητικής φύσεως απάντηση, όπως συμβαίνει συχνά στην πράξη. Τα προβλήματα στα οποία δίδεται απάντηση θα πρέπει να διευκρινίζονται επαρκώς πριν ενεργοποιηθεί μία ποινική απάντηση. Κατά κανόνα, αυτή δεν μπορεί να αφορά άτυπες ή εξαιρετικές καταστάσεις. Οι επιταγές που χαρακτηρίζουν το σύγχρονο δίκαιο, το αφηρημένο και η γενικότητα των κανόνων, δεν θα πρέπει ποτέ να καταστρατηγηθούν στον ποινικό νόμο. Η εμπειρία της ποινικής νομοθεσίας έκτακτης ανάγκης στην Ευρώπη και το αρνητικό της αποτέλεσμα στην ανατροπή της λογικής των κωδίκων θα μπορούσε, υπό αυτή την έννοια, να προσφέρει ένα έγκυρο μάθημα σε κάθε κράτος δικαίου. Εμπεριέχεται με έμφαση, επίσης, η τάση διοικητικοποίησης του ποινικού δικαίου. Μ' αυτή την έννοια υποδηλώνεται ο ανεξέλεγκτος και απρογραμματίστος πολλαπλασιασμός ποινικών κανόνων που αποτελούν μόνον δευτερεύοντα και συμπληρωματικά στοιχεία στα πλαίσια των ποινικών νόμων. Το γενικό κριτήριο είναι αυτό της αυτονομίας της ποινικής απάντησης· αυτή, κατά κανόνα, πρέπει να αποτελεί το κύριο περιεχόμενο της νομοθετικής ενέργειας και όχι, όπως συμβαίνει συχνά, μόνον μία δευτερεύουσα γραμμή σύμπτυξης σε σχέση με την νομική ρύθμιση μη ποινικών θεμάτων και άλλες ειδικές μορφές υπαιτιότητας των ενδιαφερομένων μερών, οι οποίες κανονικά απορρέουν από αυτή⁸.

β) Αρχή της αφηρημένης αναλογικότητας. Μόνον σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορούν να γίνουν αντικείμενο ποινικής κύρωσης. Οι ποινές πρέπει να είναι ανάλογες στην κοινωνική βλάβη που απορρέει από την παραβίαση.

γ) Αρχή της καταλληλότητας. Η σοβαρή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η αρχή της αναλογικότητας αποτελούν αναγκαία αλλά

όχι επαρκή συνθήκη για την εισαγωγή μίας ποινής. Η αρχή της καταλληλότητας και άλλες αρχές λειτουργικού περιορισμού υποδεικνύουν άλλες συνθήκες, αρνητικές ή θετικές, που συρρικνώνουν περαιτέρω τον χώρο που προορίζεται για τον ποινικό νόμο. Η αρχή της καταλληλότητας υποχρεώνει τον νομοθέτη σε μία προσεκτική μελέτη των κοινωνικά επωφελών αποτελεσμάτων που μπορεί να αναμένονται από την ποινή. Δεν συντρέχουν οι συνθήκες για την εισαγωγή μίας ποινής εάν, υπό το φως ενός αυστηρού εμπειρικού ελέγχου βασισμένου στην ανάλυση των αποτελεσμάτων αντίστοιχων κανόνων σε άλλες νομοθεσίες, ανάλογων κανόνων στην ίδια νομοθεσία και σε αξιόπιστες μεθόδους κοινωνιολογικής πρόγνωσης, δεν αποδεικνύονται ή δεν προκύπτουν εξαιρετικά πιθανά τα επωφελή αποτελέσματα σε σχέση με καταστάσεις όπου απειλούνται σοβαρά τα ανθρώπινα δικαιώματα.

δ) **Αρχής της επικουρικότητας.** Μία ποινή μπορεί να προβλεφθεί μόνον εάν μπορεί να αποδειχθεί ότι δεν υπάρχουν άλλες μορφές παρέμβασης, διαφορετικές από την ποινική, που να ανταποκρίνονται σε καταστάσεις όπου απειλούνται ανθρώπινα δικαιώματα. Δεν αρκεί, συνεπώς, να αποδειχθεί η καταλληλότητα της ποινικής απάντησης, χρειάζεται επίσης να αποδειχθεί ότι αυτή δεν μπορεί να αντικαταστασθεί από άλλες μορφές παρέμβασης με μικρότερο κοινωνικό κόστος.

ε) **Αρχή της ακριβούς αναλογικότητας** ή αρχή της ισοστάθμισης του κοινωνικού κόστους. Έχει αποδειχθεί ότι από την ποινή απορρέει κοινωνικό κόστος. Αυτό το κοινωνικό κόστος δεν πρέπει να αξιολογείται απλώς από την άποψη ενός οικονομικού υπολογισμού κόστους και ευεργετημάτων αλλά, κυρίως, από την άποψη των αρνητικών επιπτώσεων που μπορεί να έχει η ποινή στα άτομα τα οποία γίνονται αντικείμενο της, στις οικογένειές τους και στο κοινωνικό τους περιβάλλον, γενικότερα στην ίδια την κοινωνία. Απ' αυτή την τελευταία άποψη υπολογίζεται το γεγονός ότι η ποινική βία μπορεί να επιβαρύνει ή να αναπαράγει τις συγκρούσεις στις ειδικές περιοχές όπου παρεμβαίνει: ας σκεφθούμε τα εγκλήματα που συνδέονται με διαπροσωπικές συγκρούσεις ανάμεσα σε άτομα, μεταξύ των οποίων υπάρχουν ήδη προσωπικές σχέσεις, ειδικότερα τα εγκλήματα προσβολής της τιμής και σωματικής βλάβης. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν αρκετά προφανείς περιπτώσεις, στις οποίες η εισαγωγή ποινικών μέτρων προκαλεί νέα και σοβαρότερα προβλήματα από αυτά τα οποία επιδιώκει να επιλύσει (ας σκεφθούμε την εγκληματοποίηση της διακοπής της κύησης) και στις οποίες η ποινή μπορεί να θεωρηθεί μία ουσιαστική μεταβλητή της δομής ενός σύνθετου κοινωνικού προβλήματος. Ας αναλογισθούμε, σ' αυτή την τελευταία περίπτωση, την εγκληματοποίηση παλιότερα της χρήσης αλκοολούχων και σήμερα τις απαγορεύσεις στο θέμα των ναρκωτικών. Γνωρίζουμε ότι αυτές είναι ο κύριος

παράγοντας απ' τον οποίο εξαρτάται η τεχνητή δομή της αγοράς των ναρκωτικών⁹ και ότι αυτή, με τη σειρά της, καθορίζει, γύρω από την παραγωγή και την διακίνηση ναρκωτικών, παράνομες μορφές συσσώρευσης κεφαλαίου και μία οργανωμένη εγκληματικότητα εξαιρετικής σημασίας· απ' την άλλη μεριά, όπως είναι γνωστό, η απαγόρευση καθιστά σοβαρότερη και πιά επικίνδυνη τη χρήση ναρκωτικών για τους καταναλωτές τους.

Το πρόβλημα του κοινωνικού κόστους της ποινικής παρέμβασης έχει μεγάλη σημασία επίσης αν εξετάσουμε τα διαφορετικά αποτελέσματα που έχει η ποινή στους καταδικασμένους και το κοινωνικό τους περιβάλλον, αποτελέσματα, τα οποία εξαρτώνται επίσης από το διαφορετικό κοινωνικό τους status. Οι αρνητικές επιπτώσεις της ποινής, ιδιαίτερα της φυλακής, στις οικογένειες των καταδικασμένων είναι πολύ περισσότερες στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα απ' ό,τι στα ανώτερα. Από την άλλη μεριά, μία πρόσφατη μελέτη έδειξε ότι οι συνέπειες της ποινής στη ζωή και το μελλοντικό κοινωνικό status του κρατούμενου, είναι σοβαρότερες στους νεαρούς κρατούμενους που προέρχονται απ' τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα απ' ό,τι στους προερχόμενους από τα ανώτερα. Μετρώντας αυτά τα αποτελέσματα στη βάση της χαρακτηριστικής, σύμφωνα με το κοινωνικό στρώμα προέλευσης, κοινωνικής τροχιάς των ατόμων, φάνηκε πράγματι ότι ενώ οι νεαροί πρώην κατάδικοι των περισσότερο εύπορων οικογενειών καταφέρνουν μετά από κάποιο χρονικό διάστημα να επανατοποθετηθούν στην κανονική τροχιά, οι κρατούμενοι λιγώτερο εύπορων οικογενειών παραμένουν για πάντα σημαδεμένοι από την ποινή και παραμένουν κάτω από την τυπική τροχιά της ομάδας προέλευσης¹⁰.

Αυτές οι τελευταίες εκτιμήσεις μας επιτρέπουν να καταλήξουμε στο ότι η αρχή της ακριβούς αναλογικότητας πρέπει να καθοδηγεί το ποινικό δίκαιο, επιβάλλοντας επίσης να λαμβάνεται υπόψη η δυνατότητα εφαρμογής της σε άτομα διαφορετικού κοινωνικού status. Από αυτό προκύπτει η αναγκαιότητα να εισαχθούν, για λόγους δικαιοσύνης, κριτήρια ικανά να συμψηφίζουν και να ελαττώνουν την ανισότητα των αποτελεσμάτων της ποινής στους καταδικούς και το κοινωνικό τους περιβάλλον, στη ρύθμιση των κυρώσεων και των ευεργετημάτων όπως η υπ' όρον απόλυση, η ημιελευθερία, η υπό όρους ελευθερία και η παραπομπή σε άλλα συστήματα ελέγχου. Μ' αυτή την έννοια, η αρχή της ακριβούς αναλογικότητας καθορίζει τα προγραμματικά κριτήρια τα οποία θα πρέπει να καθοδηγούν τον δικαστή, στην διακριτική ευχέρεια που του χορηγείται στον προσδιορισμό της ποινής και την χορήγηση ελαφρυντικών και ευεργετημάτων, μία κατεύθυνση αντίθετη από την ισχύουσα πρακτική, σύμφωνα με την οποία οι δικαστικές αποφάσεις προσανατολίζονταν από αξιολογήσεις όπως η πρόγνωση της εγκληματικότητας, οι οποίες, όπως είναι γνωστό, αυξάνουν τα

μειονεκτήματα των ατόμων που προέρχονται από τα χαμηλότερα στρώματα¹¹.

στ) **Αρχή της διοικητικής εμπειρικής επιβεβαίωσης του νόμου.** Με την εισαγωγή αυτής της αρχής χρησιμοποιείται μία μέθοδος με χρήση επιχειρημάτων, η οποία μεταθέτει, μ' αυτή την ευκαιρία, την συζήτηση στο πεδίο του φανταστικού εχθρού. Υιοθετούνται, δηλαδή, οι προϋποθέσεις για μία τεχνοκρατική συζήτηση, για να προβληθούν και να χρησιμοποιηθούν οι αντιφατικές συνέπειες της σε σχέση με τον χαρακτηριστικό της προσανατολισμό, που τείνει στην διατήρηση του τιμωρητικού συστήματος διαμέσου της ορθολογικοποίησης (και γενικά της διεύρυνσης) του.

Η επιλεκτικότητα του ποινικού συστήματος στην στρατολόγηση της πελατείας του, η οποία αποτελείται από άτομα που ανήκουν στις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις, δεν εξαρτάται μόνον από το γεγονός ότι το σύστημα αντικατοπτρίζει και αναπαράγει τις υπάρχουσες στην κοινωνία καταστάσεις ανισότητας, αλλά έχει μία περαιτέρω δομική θεμελίωση. Αυτή συνίσταται στην τεράστια διάσταση που υπάρχει ανάμεσα στην πρόβλεψη, στον ποινικό νόμο, των κυρώσεων για συγκεκριμένες εγκληματικές συμπεριφορές και τους πόρους των διοικητικών και δικαστικών μηχανισμών που έχουν το καθήκον να πραγματοποιήσουν τις νομοθετικές προβλέψεις.

Ως εκ τούτου, ακόμα και σε μία θεώρηση που θα παρέβλεπε τις κοινωνικές μεταβλητές της επιλεκτικότητας της, η ποινική δικαιοσύνη παρουσιάζεται ως ένας οργανισμός ο οποίος δεν μπορεί παρά να λειτουργήσει επιλεκτικά, δηλαδή κατευθύνοντας τις ποινές προς ένα απειροελάχιστο τμήμα των δυνητικών πελατών της, των παραβατών του νόμου¹². Εφαρμόζοντας έννοιες της κοινωνιολογίας της οργάνωσης, θα πει κανείς ότι το ποινικό σύστημα παρουσιάζει μία έντονη ανεπάρκεια των περεχόμενων σ' αυτό μέσων για την πρακτική επιβεβαίωση των προγραμμάτων δράσης, δηλαδή την εφαρμογή του ποινικού νόμου.

Ένας τρόπος νομιμοποίησης αυτής της επιλεκτικής λειτουργίας έγινε επίκαιρος στη Γερμανία με την λεγόμενη θεωρία της πρόληψης-ενσωμάτωσης (A. Baratta, 1984, G. Smaus, 1985): αυτή θεωρεί το άτομο το οποίο τιμωρείται ως φορέα μιάς τιμωρητικής λειτουργίας (G. Jacobs, 1983) επικεντρωμένης στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης στην νομοθεσία που διαταράχθηκε από την παράβαση των νόμων. Αλλά αυτή η αρκετά αμφίβολη νομιμοποίηση συγκαλύπτει την πραγματικότητα της λειτουργίας του συστήματος, η οποία είναι δυνατόν να ερμηνευθεί ως η συμβολική θυσία του καταδίκου ως αποδιοπομπαίου τράγου, ενώ το μεγάλο μέρος των παραβατών παραμένει ατιμώρητο.

Η άνιση λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης έχει μία δομική λοιπόν αιτία στη διάσταση ανάμεσα στους διοικητικούς πόρους και το νομοθετικό πρόγραμμα. Αν δεν θέλει κανείς να αποδεχθεί ως φυσιολογικό ένα πολύ μεγάλο σκοτεινό αριθμό της εγκληματικότητας και την πραγμάτωση της τιμωρητικής λειτουργίας διαμέσου αποδιοπομπαίων τράγων, δεν υπάρχουν θεωρητικά παρά μόνον δύο δυνατότητες: ή να προσαρμοσθούν οι πόροι στα νομοθετικά προγράμματα δράσης, ή να επαναπροσδιορισθεί η έκταση των προγραμμάτων με βάση τους διαθέσιμους ή τους δυνάμενους να χορηγηθούν στο σύστημα πόρους. Η πρώτη εναλλακτική λύση αποκλείεται, όχι μόνον λόγω της αδυναμίας μίας γιγαντιαίας επένδυσης της οποίας το οικονομικό μόνον κόστος δεν θα μπορούσε ποτέ να εξισορροπηθεί από τα ενδεχόμενα επωφελή αποτελέσματα του ίδιου του συστήματος, αλλά και γιατί δεν θα βρει υποστήριξη το κοινωνικό κόστος μίας επιχείρησης τελέσφορης προσαρμογής, η οποία, ωστόσο, παραμένει μία καθαρά θεωρητική υπόθεση: μία στρατιωτικοποίηση της ποινικής δικαιοσύνης και του κράτους. Μένει, κατά συνέπεια, ανοικτή μόνον η άλλη δυνατότητα, αυτή της προσαρμογής των προγραμμάτων στους υπάρχοντες ή τους δυνάμενους να χορηγηθούν στο σύστημα πόρους. Η συγκεκριμένη εφαρμογή της αρχής της διοικητικής πρακτικής επιβεβαίωσης του νόμου, θα αρκούσε από μόνη της για να μειώσει δραστικά στο ελάχιστο το πεδίο παρέμβασης του ποινικού νόμου¹³.

ζ) Αρχή του σεβασμού της πολιτισμικής αυτονομίας. Από τις μελέτες για τη σχέση ανάμεσα σε πολιτισμικές συγκρούσεις και εγκληματικότητα, όπως επίσης και από τις μελέτες για τις εγκληματικές υποκουλτούρες, οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί στα πλαίσια του αιτιολογικού παραδείγματος της παραδοσιακής εγκληματολογίας, έχει διαφανεί ένα πρόβλημα μεγάλης σημασίας, το οποίο πρέπει να αντιμετωπισθεί αποφασιστικά και στα πλαίσια του παραδείγματος της κοινωνικής αντίδρασης. Πρόκειται για την επεξεργασία μίας ρεαλιστικής και κριτικής θεώρησης του ποινικού συστήματος, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι αυτό αποτελεί ένα τμήμα της γενικής διαδικασίας «ιδιοποίησης» (*colonizzazione*) των τρόπων ζωής διαφορετικών κοινωνικών ομάδων από μέρους του συστήματος (J. Habermas, 1981), και ότι υπάρχει μία διαφορετική πρόσληψη της πραγματικότητας, των κανόνων και των κοινωνικών αξιών στις διάφορες ομάδες που συγκροτούν την κοινωνία, εν μέρει καθοριζόμενη από μέρους των κυρίαρχων ομάδων και της ηγεμονικής κουλτούρας τους. Αντίθετα, η ποινική ιδεολογία ακόμα και σήμερα δανείζεται από τον ντυρκαϊμιανό μύθο περί μίας κοινωνικής συνείδησης η οποία ενσωματώνει όλα τα μέλη της κοινωνίας, ειδικότερα κατά τη στιγμή της παραβίασης των κανόνων¹⁴. Δεν λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι η πρόσληψη και ο κα-

θορισμός ορισμένων συμπερφορών ως εγκληματικών ή κοινωνικά αρνητικών στα πλαίσια της κυρίαρχης κουλτούρας ανταποκρίνονται πολλές φορές σε σημαντικά διαφορετικές αναπαραστάσεις. Αυτό προκύπτει εμφανώς από τις ιστορικές μελέτες για την πρόσληψη των «λαϊκών παρανομιών» και των μορφών συλλογικής αντίστασης των υποταγμένων τάξεων (D. Blasius, 1976, σ. 23 και επ.).

Αυτό το θέμα, εάν αναλυθεί σε βάθος, θέτει θεμελιακά ερωτηματικά γύρω από το συνολικό σύστημα κοινωνικού ελέγχου, τα οποία ξεπερνούν τους στόχους για μία βραχυ- και μεσοπρόθεσμη πολιτική ελάχιστης ποινικής παρέμβασης. Αλλά και στα πλαίσια μίας προοπτικής που περιορίζεται στις όψεις του προβλήματος που μπορούν να αντιμετωπισθούν με μία παρόμοια πολιτική, θα πρέπει να επισημανθεί, ως θεμελιακή ανάγκη ενός ποινικού συστήματος προσανατολισμένου στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αυτή του να ληφθεί υπόψη ο ιδιαίτερος τρόπος πρόσληψης της πραγματικότητας και των αξιών από τις εθνικές μειονότητες και τις ομάδες που αντιπροσωπεύουν διαφοροποιημένες κουλτούρες στα πλαίσια μίας συγκεκριμένης κοινωνίας. Από αυτά προκύπτει ένας περαιτέρω λειτουργικός περιορισμός του ποινικού νόμου, ο οποίος μπορεί να διατυπωθεί λέγοντας ότι λείπει μία αναγκαία συνθήκη για την εγκληματοποίηση ορισμένων συμπεριφορών, όταν αυτές μπορεί να θεωρηθούν φυσιολογικές στα πλαίσια οριοθετημένων υποπολιτισμικών ομάδων (E.R. Zaffaroni, 1985a). Αυτός ο περιορισμός, από την άλλη μεριά, δεν είναι παρά η ίδια η συνέπεια της γενικής αρχής της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης, η οποία, από αυτή την άποψη, εγγράφεται σε μία θεώρηση της κοινωνίας όχι μόνον ως κοινωνίας ισότητας αλλά και αντιολοκληρωτικής, μία θεώρηση στα πλαίσια της οποίας παραχωρείται στην παρέκκλιση και την διαφορετικότητα ο μέγιστος δυνατός χώρος που συμβιβάζεται με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την διατήρηση της τάξης στις κοινωνικές σχέσεις (A. Baratta, 1982, σ. 208 και επ.).

η) **Αρχή της προτεραιότητας του θύματος.** Η θέση του θύματος στο ποινικό σύστημα είναι σήμερα στο κέντρο της προσοχής των μελετητών. Έχουν αναδειχθεί οι μεγάλες αποκλίσεις που παρουσιάζει το ποινικό σύστημα, αξιολογούμενο με κριτήριο τα συμφέροντα του θύματος· σ' αυτό το επίπεδο μπορεί να διαπιστώσει κανείς την σχεδόν απόλυτη απαλλοτρίωση του δικαιώματος άρθρωσης των δικών του συμφερόντων, η οποία επιτελείται με την παρέμβαση του ποινικού δικαίου, ιδιαίτερα όταν αναλογίζεται κανείς τον ρόλο του θύματος στην δίκη (D. Krauss, 1984). Η αξίωση του ποινικού συστήματος να προστατεύει γενικά συμφέροντα που πάνε πέρα από τα συμφέροντα του θύματος, είναι γενικά αβάσιμη. Από αυτή την άποψη, έχει υποδειχθεί με την προγραμματική ετικέττα της «ιδιωτικοποίησης των συγκρούσεων»,

ένας δρόμος προς τον οποίο θα μπορούσε να προσανατολισθεί με επιτυχία μία στρατηγική απεγκληματοποίησης σ' ένα μεγάλο μέρος του χώρου των συγκρούσεων στις οποίες παρεμβαίνει ο ποινικός νόμος (L. Hulsman, J. Bernat De Celis, 1982, N. Cristie, 1977).

Να αντικατασταθεί εν μέρει το τιμωρητικό με το αποκαταστατικό δίκαιο: να ξαναδοθούν στο θύμα και, γενικότερα, στα δύο μέρη των διατομικών συγκρούσεων περισσότερα προνόμια που θα τους φέρουν σε θέση να αποκαταστήσουν αυτόματα την διαταραγμένη από το αδίκημα σχέση: να διασφαλισθούν περισσότερο τα δικαιώματα αποζημίωσης του θύματος: αυτές αποτελούν άλλες σημαντικές ενδείξεις για την υλοποίηση ενός ποινικού δικαίου ελάχιστης παρέμβασης και την μείωση του κοινωνικού κόστους της ποινής.

3. Οι γενικές αρχές περιορισμού σε σχέση με το άτομο ή αρχές περιοριστικές της ποινικής ευθύνης είναι οι ακόλουθες:

α) Αρχή του ατομικού καταλογισμού η αρχή της προσωπικότητας. Η ποινή μπορεί να εφαρμοσθεί μόνον στο φυσικό πρόσωπο ή πρόσωπα δράστες της εγκληματικής πράξης. Η αρχή της προσωπικότητας αποκλείει κάθε μορφή αντικειμενικής ευθύνης ή ευθύνης για πράξεις άλλων, συνεπώς την επιβολή ποινικών κυρώσεων για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων οι οποίες δεν συνδέονται με ένα άμεσο αιτιακό δεσμό με τη συμπεριφορά φυσικών προσώπων. Από αυτό απορρέουν αυστηροί περιορισμοί για τη διαμόρφωση στον ποινικό νόμο της τυπικής υπόστασης των εγκλημάτων αφηρημένου κινδύνου (G. Fiandaca, 1984). Η αρχή του ατομικού καταλογισμού αναφέρεται σε φυσικά πρόσωπα και αποκλείει, κατά συνέπεια, κάθε μορφή υπαιτιότητας νομικών προσώπων. Θα μπορούσε κανείς να αντιπαραθέσει ότι, θέτοντας στο ποινικό σύστημα αυτό το όριο, παραιτείται της άμυνας απέναντι σε, ακόμα και σοβαρές, παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίες απορρέουν από τη δράση οργανωμένων συνόλων, όπως εταιρείες και επιχειρήσεις, στις οποίες είναι δύσκολο να εντοπισθούν άτομα, ενώ ακόμα κι όταν αυτό καταστεί δυνατό, εκείνοι οι οποίοι επωφελούνται πραγματικά παραμένουν ατιμώρητοι.

Αλλά αντί να γίνεται επίκληση ενός παρόμοιου επιχειρήματος για την επέκταση της ποινικής ευθύνης σε νομικά πρόσωπα, το επιχείρημα αυτό μπορεί να αξιοποιηθεί καλύτερα για να καταδειχθούν τα δομικά όρια του ποινικού συστήματος στην αντιμετώπιση ορισμένων από τις περισσότερο κοινωνικά βλαπτικές καταστάσεις. Αν παραιτηθούμε από τον μύθο της παντοδυναμίας του ποινικού συστήματος και ξεφύγουμε από τον πειρασμό του ξεπεράσματος των παραδοσιακών περιορισμών που επιβάλλονται στο ποινικό σύστημα σ' ένα κράτος δικαίου, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε με μεγαλύτερο ρεαλισμό το πρό-

βλημα των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίες απορρέουν από τη δράση των μεγάλων οργανωμένων συνολων, με κυρώσεις και αντικίνητρα τα οποία, έξω από το σύστημα των ατομικών ποινών και με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, πλήττουν την οργάνωση στον βασικό της πυρήνα, δηλαδή στην ελευθερία λειτουργίας και στην περιουσία.

β) Αρχή της υπαιτιότητας για την πράξη. Με τη διατύπωση αυτής της αρχής διατυπώνεται η απόρριψη οποιαδήποτε μορφής **ποινικού δικαίου του δράστη** και διατήρησης μόνον του **ποινικού δικαίου της πράξης**. Δεν μπορεί να προκύψει καμμία ποινική ευθύνη από ατομικά χαρακτηριστικά του κατηγορούμενου δυνάμενα να υπαχθούν σε ένα τύπο δράστη, αλλά αποκλειστικά από χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς, τα οποία μπορούν να υπαχθούν σ' ένα τύπο αδικήματος προβλεπόμενου από τον νόμο και καταλογιστής σε μία ηθελημένη πράξη της οποίας το άτομο ήταν ικανό να αντιληφθεί το κοινωνικό νόημα στην περίπτωση ατόμων ηλικίας μεγαλύτερης από το ελάχιστο όριο που καθορίζει ο νόμος. Ειδικότερα, δεν μπορεί να απορρέει καμμία ποινική συνέπεια υπό στενή έννοια, όπως επίσης και κανένα μέτρο το οποίο να συνεπάγεται τον υποχρεωτικό εγκλεισμό από την «κοινωνική επικινδυνότητα» του ατόμου συμπληρωματικά αξιολογούμενη ή σε αντικατάσταση της τέλεσης μιάς εγκληματικής πράξης¹⁵.

Η αρχή της ευθύνης για την πράξη επεκτείνεται σ' όλο το ποινικό δίκαιο υπό ευρεία έννοια, το οποίο συμπεριλαμβάνει το δίκαιο των ανηλίκων και το καθεστώς των μέτρων ασφαλείας για τους ενηλίκους. Είναι σ' αυτούς τους τελευταίους πράγματι τομείς, όπου η παλιά θετικιστική έννοια της επικινδυνότητας του δράστη εξακολουθεί, στις περισσότερες νομοθεσίες, να επηρεάζει στο ποινικό δίκαιο υπό ευρεία έννοια. Η συνεπαγόμενη παρέκκλιση συνίσταται στο ότι, σε σχέση με τις νομικές εγγυήσεις οι οποίες αφορούν τη συνολική πελατεία του ποινικού συστήματος σύμφωνα με τις αρχές του κράτους δικαίου, είναι ακριβώς οι ανήλικοι και οι ακαταλόγιστοι ενήλικοι αυτοί που ευνοούνται λιγώτερο, θεωρούμενοι ως άτομα λιγώτερο ή καθόλου υπαίτια· ενώ το καθεστώς εγκλεισμού στο οποίο υποβάλλονται έχει τα ίδια αν όχι περισσότερο κατασταλτικά και στιγματιστικά αποτελέσματα από τα στερητικά της ελευθερίας μέτρα στα οποία υποβάλλονται οι «κανοί προς καταλογισμό» ενήλικοι.

Η επίκαιρη συζήτηση στα πλαίσια των ψυχολογικών και ψυχιατρικών επιστημών καταδεικνύει ότι τα θεμέλια στα οποία οικοδομήθηκαν οι δογματικές έννοιες του καταλογισμού, του μειωμένου καταλογισμού και του ακαταλόγιστου δράστη και οι σχετικές δικαστικές τεχνικές εξακρίβωσης του καταλογισμού γνωρίζουν σήμερα μία βαθεία

κρίση, την οποία δεν μπορεί να εξακολουθήσει να αγνοεί η νομική θεωρία του εγκλήματος¹⁶. Ήδη επιβάλλεται μία εργασία επανορισμού μίας έννοιας της ποινικής ευθύνης, η οποία να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σ' όλο το χώρο του ποινικού δικαίου υπό ευρεία έννοια και να επιτρέπει να διασφαλίζονται σ' όλα τα άτομα αναντίρρητα όρια διάρκειας για κάθε μέτρο υποχρεωτικού εγκλεισμού, το οποίο προβλέπεται ως νομική συνέπεια της πραγματοποίησης ενός εγκλήματος διαμέσου μίας πράξης¹⁷. Μέσα στα μέγιστα όρια διάρκειας, τα χαρακτηριστικά του δράστη, ακόμα και μεταγενέστερα της διάπραξης της εγκληματικής πράξης, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από την νομοθεσία με τον αποκλειστικό σκοπό να του επιτρέψουν να ασκήσει, σε διαφοροποιημένα καθεστώτα κράτησης, τα δικαιώματά του στην εκπαίδευση και/ή την ιατρική ή ψυχιατρική θεραπεία, η οποία ενδεχομένως απαιτείται, ή να του παρέχουν πρόσβαση στα διάφορα ευεργετήματα τα οποία θα πρέπει να προβλέπει ευρέως ο νόμος προκειμένου να μειωθούν ή να αποφευχθούν οι αρνητικές επιπτώσεις του υποχρεωτικού εγκλεισμού (υπό όρους αναστολή της ποινής, πρόωρη ελευθερία, ημιελευθερία, εναλλακτικά μέτρα, παραπομπή σε άλλα συστήματα κοινωνικού ελέγχου).

Η οικοδόμηση μίας ενιαίας έννοιας ποινικής ευθύνης, η οποία να επικυιάσει την έλλειψη ποινικής ευθύνης μόνον σε άτομα μικρότερα από το καθορισμένο ελάχιστο όριο ηλικίας, δε μπορεί να σημαίνει φυσικά την διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του ποινικού νόμου σε συμπεριφορές οι οποίες ανταποκρίνονται «αντικειμενικά» σε εγκλήματα, αλλά δεν μπορούν να θεωρηθούν ως πράξεις των οποίων ο δράστης είχε την ικανότητα να αντιληφθεί το κοινωνικό τους νόημα. Σημαίνει, αντίθετα, να συρρικνωθεί το πεδίο των προβλεπόμενων από το ποινικό δίκαιο υπό ευρεία έννοια κυρώσεων, μόνον σε πράξεις καταλογιστές, βάζοντας τέλος μιά για πάντα στην αναχρονιστική και αμφιλεγόμενη ύπαρξη ενός παράλληλου τιμωρητικού συστήματος για άτομα με ψυχικές διαταραχές. Στην περίπτωση που αποδέχεται κανείς την ποινική ευθύνη για την συμπεριφορά, η ύπαρξη προγενέστερων ή μεταγενέστερων της εγκληματικής πράξης ψυχικών διαταραχών θα πρέπει να αξιολογείται κατά τη στιγμή της εξακρίβωσης του κοινωνικά απαιτητού της συμπεριφοράς και των ελαφρυντικών. Οι προγενέστερες ή μεταγενέστερες της εγκληματικής πράξης ψυχικές διαταραχές θα πρέπει να αξιολογηθούν κατά τη στιγμή της εξειδίκευσης της μορφής του καθεστώτος κράτησης ή χορήγησης των προβλεπόμενων ευεργετημάτων για τη μείωση ή αποφυγή των αρνητικών συνεπειών του υποχρεωτικού εγκλεισμού, ο οποίος είναι γενικά ασυμβίβαστος, όπως διδάσκει η εμπειρία, με τους στοχους μιάς σύγχρονης θεραπευτικής μεταχείρισης. Αν αποκλεισθεί η ποινική ευθύνη, το γεγονός ότι υπήρξε μία συμπεριφορά αντικειμενικά προσιδιάζουσα σ' ένα

έγκλημα δεν πρέπει να εμποδίσει να εφαρμοσθεί στο άτομο η κανονική ιατρική ή ψυχιατρική μεταχείριση.

Πρόκειται περί της αντικατάστασης του ισχύοντος παράλληλου τιμωρητικού συστήματος για άτομα με ψυχικές διαταραχές διαμέσου της επέκτασης σ' αυτά της κανονικής νομικής ρύθμισης, επεξεργασμένης σύμφωνα με σύγχρονες και προοδευτικές θεωρήσεις, πέρα από οποιαδήποτε ανάμιξη με την τιμωρητική εξουσία τους κράτους, με τον μέγιστο σεβασμό στο άτομο και τις ευρύτερες εγγυήσεις για τα δικαιώματά του¹⁸.

Στην πιό πρόσφατη συζήτηση ανέκυψε με σαφήνεια η αντίφαση που προκύπτει από την ύπαρξη «ψυχιατρειών κρατουμένων», θεσμών αναχρονιστικών κι ακόμα περισσότερο κατασταλτικών και καταστροφικών από τις ίδιες τις φυλακές, τοποθετημένων σε μία ουδέτερη ζώνη ανάμεσα στο σύστημα των φυλακών και το σύστημα του δικαιώματος σε κατάλληλη θεραπευτική μεταχείριση ατόμων με ψυχικές διαταραχές, όπως επίσης και η σοβαρή πρακτική και νομική αντίφαση που προκύπτει από τη συσσώρευση ποινών και μέτρων ασφαλείας¹⁹.

Κατά τον ίδιο τρόπο θα πρέπει να καταργηθεί κάθε παράλληλο τιμωρητικό σύστημα για ποινικά μη υπεύθυνους ανηλίκους, λόγω ηλικίας μικρότερης της ελάχιστης προβλεπόμενης. Σ' αυτούς θα εφαρμοσθεί η κανονική νομική ρύθμιση, η οποία πρέπει να διέπει, σύμφωνα με τις πιό σύγχρονες παιδαγωγικές αρχές και με απόλυτο σεβασμό στο πρόσωπο του ανηλίκου και τα δικαιώματά του, το σύστημα της δημόσιας εκπαίδευσης και πρόνοιας για τους ανηλίκους.

γ) Με την αρχή του κοινωνικά απαιτητού της συμπεριφοράς συμμόρφωσης, υποδεικνύεται η ανάγκη ορισμού, σ' ένα αυστηρά νομικοτεχνικό επίπεδο, των κανονιστικών επιταγών, των κατάλληλων να ρυθμίσουν την δικαστική εξακρίβωση αυτής της τελευταίας συνθήκης για την απόδοση ποινικής ευθύνης η οποία ανταποκρίνεται, στη δογματική τους εγκλήματος, στην έννοια της υπαιτιότητας. Αυτή την ανάγκη μπορεί να την ξαναδεί κανείς στην δουλειά που έχει ήδη από καιρό ξεκινήσει στα πλαίσια της πιό προηγμένης νομικής επιστήμης, η οποία προσανατολίζεται προς την κατεύθυνση της κάθαρσης της έννοιας της υπαιτιότητας από τα μεταφυσικά και ηθικά στοιχεία που παραδοσιακά εμπεριέχονται σ' αυτή, όπως η ελευθερία της βούλησης και η αποδοκιμασία (ή απαξία της «Gesinnung», δηλαδή της εσωτερικής συμπεριφοράς του ατόμου)²⁰.

Σε μία δογματική κατασκευή επικεντρωμένη στις συγκεκριμένες περιστάσεις στις οποίες λάμβάνει χώρο η πράξη μάλλον, παρά σε ένα «εσωτερικό στοιχείο», του οποίου η διαχείρισης είναι τόσο δυσχερής, όπως διδάσκει η θεωρητική και πρακτική εμπειρία, θα προσδιορίζονταν η παρακάτω σειρά κανονιστικών επιταγών:

1. Αίτια του μη κοινωνικά απαιτητού της συμπεριφοράς συμμόρφωσης προς τον νόμο και κριτήρια για την διαπίστωσή του σε σχέση με τις συγκεκριμένες περιστάσεις στις οποίες λαμβάνει χώρα η πράξη και τους κοινωνικούς και θεσμικούς ρόλους που κατέχει το άτομο το οποίο βρίσκεται στην προβληματική κατάσταση.
2. Κριτήρια αξιολόγησης του περιθωρίου διαθέσιμων εναλλακτικών συμπεριφορών στο άτομο το οποίο βρίσκεται στην προβληματική κατάσταση, της οποίας η δράση αποτελεί τμήμα²¹.

Μέρος δεύτερο

Οι εξωσυστημικές αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης, μπορούν να διακριθούν σε δύο ομάδες:

- 1) Εξωσυστημικές αρχές απεγκληματοποίησης.
- 2) Μεθοδολογικές αρχές της εναλλακτικής δόμησης των κοινωνικών συγκρούσεων και προβλημάτων.

1) **Εξωσυστημικές αρχές απεγκληματοποίησης.** Το μεγαλύτερο μέρος των ενσοσυστημικών αρχών λειτουργούν επίσης ως αρχές απεγκληματοποίησης, λόγω του γεγονότος ότι δείχνουν τις συνθήκες οι οποίες σχετίζονται με το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χωρίς την υλοποίηση των οποίων η διατήρηση του ποινικού νόμου δεν μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη, επιβάλλοντας, ως εκ τούτου, μία επιχείρηση μερικής ή ολικής εξάλειψης μορφών αξιόποινων πράξεων ή αλλαγές· οι οποίες θα περιόριζαν ποιοτικά και ποσοτικά την τιμωρητική βία.

Σ' αυτή την παράγραφο θα εξετασθούν άλλες αρχές μίας πολιτικής αντεγκληματοποίησης, οι οποίες, σε αντίθεση με αυτές οι οποίες αναφέρθηκαν παραπάνω, ενέχουν την υιοθέτηση μίας οπτικής εξωτερικής ως προς τα υπάρχοντα ποινικά συστήματα.

α) **Η αρχή του επωφελούς της μη παρέμβασης,** υποδηλώνει ότι η εναλλακτική ως προς την εγκληματοποίηση λύση δεν είναι πάντα μία άλλη μορφή κοινωνικού ελέγχου, επίσημου ή άτυπου. Όπως είδαμε παραπάνω, μία γενική αρχή αντεγκληματικής πολιτικής είναι αυτή της παραχώρησης του ευρύτερου πεδίου ελευθερίας στο διαφορετικό, κατά τρόπο που να συμβιβάζεται με τις ελάχιστες απαιτήσεις μίας ορθής κοινωνικής οργάνωσης. Μία αυστηρή οικονομία του κοινωνικού ελέγχου ανταποκρίνεται στην ιδέα μίας κοινωνίας ισότητας και ελευθερίας και μπορεί να αποτελέσει μία σημαντική στιγμή της διαδικασίας χειραφέτησης της αυτονομίας των ατόμων και των ομάδων, η οποία τείνει να αναχαιτίσει και να μειώσει την «ιδιοποίηση» (colonizzazione) του «ζωτικού τους χώρου» από μέρους του συστήματος²².

β) Η αρχή της εξατομίκευσης των συγκρούσεων. Σ' αυτή έγινε μνεία στο προηγούμενο μέρος, με την αναφορά στις αρχές της συγκεκριμένης αναλογικότητας και της προτεραιότητας του θύματος. Πρόκειται για μία στρατηγική «επανοικειοποίησης των συγκρούσεων», η οποία εξετάζει τη δυνατότητα μερικής αντικατάστασης της ποινικής παρέμβασης με μορφές αποκαταστατικού δικαίου και συμφωνίες ανάμεσα στα μέρη στα πλαίσια δημόσιων ή κοινοτικών αιτήσεων συμβιβασμού.

γ) Η αρχή της πολιτικοποίησης των συγκρούσεων, υποδεικνύει μία κατεύθυνση αντίθετη αλλά συμπληρωματική σ' αυτή που υποδεικνύεται από την αρχή της εξατομίκευσης στη στρατηγική της ελάχιστης τιμωρητικής παρέμβασης. Αυτή η αρχή λαμβάνει υπόψη ένα θεμελιακό χαρακτηριστικό του ποινικού συστήματος: τον τρόπο παρέμβασης στις συγκρούσεις. Το ποινικό σύστημα, γενικά, καταστέλλει τις συγκρούσεις κι ευνοεί την οικοδόμησή τους σ' ένα τεχνικό πλαίσιο, το οποίο τις αποστερεί από τα πραγματικά πολιτικά χαρακτηριστικά τους. Ας σκεφθούμε αρκετά ευρείς τομείς, όπως η ασφάλεια στην εργασία και την κυκλοφορία, η διοικητική διαφθορά, οι σχέσεις Μαρφίας και νόμιμης εξουσίας σε ορισμένες χώρες, οι σοβαρές παρεκκλίσεις των στρατιωτικών οργάνων και των μυστικών υπηρεσιών.

Σε πεδία όπως αυτά πρόκειται, κυρίως, περί του να αποκαταστήσουμε την πολιτική διάσταση των συγκρούσεων, για να μελετήσουμε μετά εναλλακτικές ως προς την «ποινική» τους αντιμετώπιση, μορφές θεσμικής παρέμβασης, οι οποίες θα ανατεθούν όχι μόνον σε διοικητικά όργανα αλλά επίσης και κυρίως στα όργανα της πολιτικής εκπροσώπησης, διασφαλίζοντας έτσι τη συμμετοχή και τον λαϊκό έλεγχο στη διαχείριση των κυριώτερων αντιφάσεων του πολιτικού συστήματος. Αυτά είναι τα πιό κατάλληλα μέτρα για τη φύση αυτών των αντιφάσεων και είναι, επιπλέον, αυτά τα οποία μπορούν να διασφαλίσουν τη δημόσια διαφάνεια των θεμελιακών όψεων της πάλης των λαϊκών τάξεων εναντίον της (νόμιμης ή παράνομης) εξουσίας. Γενικά, η οικοδόμηση στα πλαίσια της λογικής του ποινικού συστήματος είναι ακατάλληλη και περιοριστική απέναντι σε θέματα μεγάλης πολιτικής εμβέλειας όπως αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω.

δ) Η αρχή της διατήρησης των τυπικών εγγυήσεων, απαιτεί, στην περίπτωση της μεταφοράς των συγκρούσεων έξω από τον χώρο της ποινικής παρέμβασης, προς άλλες περιοχές θεσμικού ή κινούμενου στα πλαίσια της κοινότητας κοινωνικού ελέγχου, να μην ανάγεται η θέση των υποκειμένων σε ένα καθεστώς λιγώτερων εγγυήσεων σε σχέση με αυτές που προβλέπονται τυπικά από τον ποινικό νόμο. Με την ένδειξη αυτής της αρχής παρέχεται μία απάντηση σε επιχειρήματα τα

οποία χρησιμοποιούνται συχνά και συνίσταται στην υπογράμμιση των κινδύνων που θα απέρρευαν, για παράδειγμα, από την μεταφορά ποινικών θεμάτων σε μορφές διοικητικού ελέγχου.

Με την χρησιμοποίηση παρόμοιων επιχειρημάτων, αξιώνεται η επιβεβαίωση ενός πλεονεκτήματος του ποινικού δικαίου: ότι αυτό θα παρείχε ευρύτερες εγγυήσεις στα άτομα και μεγαλύτερη διαφάνεια στις συγκρούσεις (W. Hassemer, 1981, 224 και επ., 299 και επ.). Αλλά αυτά τα πλεονεκτήματα του ποινικού δικαίου δεν βρίσκουν επαλήθευση στην πραγματικότητα. Από την άλλη μεριά, η απαίτηση για εγγυήσεις και διαφάνεια μπορεί να ικανοποιηθεί σε κάθε περιοχή μη ποινικής παρέμβασης σύμφωνα με την ιδιαίτερη φύση της, εάν υπάρχει η βούληση και η αναγκαία πολιτική δύναμη και μία κοινωνιολογική και προγραμματική φαντασία προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις μιάς χειραφετητικής και ανανεωτικής πολιτικής για το δίκαιο.

2. Οι μεθοδολογικές αρχές της εναλλακτικής δόμησης των κοινωνικών συγκρούσεων και προβλημάτων, ενέχουν την ιδέα μιάς απελευθέρωσης της κοινωνιολογικής και πολιτικής φαντασίας απέναντι σε μία «ποινική κουλτούρα», η οποία έχει ευρέως ιδιοποιηθεί τον τρόπο πρόσληψης και δόμησης των συγκρούσεων και των προβλημάτων στην κοινωνία. Αυτές οι αρχές έχουν την λειτουργία να αμφισβητήσουν την υποστασιοποίηση των εννοιών της εγκληματικότητας και της ποινής²³ και να ενισχύσουν μία ανανεωτική και περισσότερο διαφοροποιημένη άποψη των κοινωνικών συγκρούσεων και προβλημάτων.

α) Η αρχή της μεθοδολογικής αφαίρεσης των εννοιών της εγκληματικότητας και της ποινής, προτείνει τη χρήση, σε μία ευριστική λειτουργία, ενός μεθοδολογικού πειράματος: την υποθετική απομάκρυνση (ή αφαίρεση) ορισμένων εννοιών από ένα προκαθορισμένο σύνολο ή την αναστολή (epoché) της ισχύος τους. Προτείνεται στους ασχολούμενους με την ερμηνεία των συγκρούσεων και των προβλημάτων και την αναζήτηση λύσεων, να πραγματοποιήσουν ένα παρόμοιο πείραμα και συγκεκριμένα να εγκαταλείψουν για ένα διάστημα την χρήση των εννοιών της εγκληματικότητας και της ποινής, σε τρόπο ώστε να επαληθεύσουν εάν και πώς θα μπορούσαν να δομηθούν τα προβλήματα και οι συγκρούσεις, όπως επίσης και οι ιδανικές απαντήσεις, σε μία οπτική διαφορετική από την τιμωρητική.

β) Η αρχή της εξειδίκευσης των συγκρούσεων και των προβλημάτων, λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι το ποινικό σύστημα μπορεί να ερμηνευθεί κοινωνιολογικά ως μία αυθαίρετη συσσώρευση ετερογενών αντικειμένων (αξιόποινες συμπεριφορές), τα οποία δεν έχουν κανένα άλλο κοινό σε όλα στοιχείο πέραν του ότι υπόκεινται στην τιμω-

ρητική απάντηση. Αν υποθετικά, αντιπαρέλθουμε αυτό το σύστημα θεσμικής απάντησης, θα δούμε ότι είναι δυνατές άλλες, περισσότερο συνεπείς, ομαδοποιήσεις των υπό συζήτηση αντικειμένων σε ειδικές ομοιογενείς περιοχές σύμφωνα με τη διαφορετική τους φύση. Απ' αυτό θα προκύψουν ευριστικές ενδείξεις, περισσότερο εποικοδομητικές, με όρους απαντήσεων διαφοροποιημένων και περισσότερο προσαρμοσμένων στη φύση των συγκρούσεων και των προβλημάτων, από αυτές τις οποίες παρέχει το ποινικό σύστημα. Τι κοινό έχουν μεταξύ τους, πέρα από το γεγονός ότι υπόκεινται σε τιμωρητική απάντηση, τόσο διαφορετικά «εγκλήματα» όπως, για παράδειγμα, η άμβλωση και οι παρεκκλίσεις των κρατικών οργάνων, οι ιδιωτικές διενέξεις και το οργανωμένο έγκλημα, οι μικροκλοπές και οι μεγάλες οικολογικές παραβιάσεις, οι βλασφημίες και οι προσβολές της υγείας στα πλαίσια της βιομηχανικής εργασίας; Πώς μπορεί να γίνει αποδεκτή η αξίωση ενός συστήματος, όπως το ποινικό, να απαντήσει με τα ίδια εργαλεία και τις ίδιες διαδικασίες σε τόσο ετερογενή προβλήματα και συγκρούσεις;

γ) **Η γενική αρχή της πρόληψης**, παρέχει μία βασική πολιτική ένδειξη για μία εναλλακτική στρατηγική κοινωνικού ελέγχου. Ουσιαστικά πρόκειται για την συνεχή μετάθεση της έμφασης από **κατασταλτικές** σε **προληπτικές** μορφές ελέγχου. Οι πρώτες συνίσταται σε απαντήσεις σε ατομικές εκφράσεις συγκρούσεων, οι οποίες εκδηλώνονται με πράξεις που ορίζονται ως παρεκκλίνουσες· οι δεύτερες στρέφουν την προσοχή τους σε σύνθετες καταστάσεις στις οποίες παράγονται οι συγκρούσεις.

Μ' αυτή την έννοια, η πολιτική της κοινωνικής δικαιοσύνης, η πραγμάτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η ικανοποίηση των πραγματικών αναγκών των ατόμων είναι πολύ περισσότερο από μία εναλλακτική αντεγκληματική πολιτική: είναι η πραγματική δημοκρατική εναλλακτική λύση στην αντεγκληματική πολιτική.

Το ποινικό σύστημα δεν είναι κατάλληλο να παράσχει τις πιά αποτελεσματικές μορφές άμυνας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, λόγω του γεγονότος ότι η παρέμβαση του είναι δομικά περιορισμένη σε μία συμπτωματολογική απάντηση στις συγκρούσεις· δηλαδή, μία απάντηση στις συγκρούσεις στον χώρο και τον χρόνο που εκδηλώνονται στο κοινωνικό σύστημα. Αλλά η κοινωνιολογική θεωρία μας διδάσκει ότι ο χώρος και ο χρόνος που εκδηλώνονται οι συγκρούσεις μπορεί να είναι, σε σύθετα κοινωνικά συστήματα, διαχωρισμένοι και μακρινοί από τον χώρο και τον χρόνο στον οποίο πραγματικά παράγονται²⁴. Με την κατασταλτική λογική του, το ποινικό σύστημα είναι, εξάλλου, ικανό να απαντά σε ατομικές αξιόποινες πράξεις (ούτε θα ήταν χρήσιμο, όπως είδαμε, να επεκταθεί η τιμωρητική απάντηση πέρα από αυτό το όριο). Αλλά μία ορθή αναλυση των προβλημάτων και των συγκρούσεων και

των προβλημάτων στα οποία εξειδικεύονται παρεκκλίνουσες πράξεις, δηλαδή παραβιάσεις νομικών ή κοινωνικών κανόνων, καταδεικνύει σχεδόν πάντα ότι οι ατομικές πράξεις δεν είναι οι κατάλληλες ανεξάρτητες μεταβλητές για την κατανόηση των συγκρούσεων και των προβλημάτων, αλλά μάλλον εξαρτημένες μεταβλητές. Για να κατανοήσουμε αυτή τη λογική είναι σχεδόν πάντα αναγκαίο να μεταθέσουμε την ανάλυση από τις πράξεις και τις αποφάσεις ενός δράστη σ' αυτή των καταστάσεων στις οποίες ενέχονται περισσότεροι δράστες, στην ανάλυση των κοινωνικών δομών και των σύνθετων κοινωνικών μηχανισμών στους οποίους εγγράφονται ως λειτουργίες και όχι ως αίτια οι πράξεις και οι αποφάσεις κάθε δράστη.

δ) Η αρχή της αυτόνομης άρθρωσης των συγκρούσεων και των πραγματικών αναγκών είναι, ίσως, η πιο σημαντική από τις εξωοιστημικές αρχές. Το ποινικό σύστημα αποτελεί παραδοσιακά μία άποψη της ιδεολογικής απαλλοτρίωσης των φορέων αναγκών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την πλευρά του κυρίαρχου συστήματος και της κυρίαρχης κουλτούρας, αναφορικά με την πρόσληψη των συγκρούσεων στις οποίες ενέχονται.

Καμμία δημοκρατική αλλαγή της πολιτικής του κοινωνικού ελέγχου δεν θα είναι δυνατή, εάν οι φορείς των αναγκών και των δικαιωμάτων δεν καταφέρουν να μετατραπούν από παθητικά υποκείμενα μιάς θεσμοποιημένης και γραφειοκρατικής μεταχείρισης σε ενεργητικά υποκείμενα στον καθορισμό των συγκρούσεων στις οποίες ενέχονται και στη διαμόρφωση των μορφών και των μέσων θεσμοποιημένης και κοινοτικής παρέμβασης, τα οποία να είναι ικανά να τις επιλύσουν σύμφωνα με τις δικές τους πραγματικές ανάγκες.

Η αυτόνομη άρθρωση της πρόσληψης και της συνείδησης των συγκρούσεων, των πραγματικών αναγκών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από μέρους των φορέων τους, σε μία ελεύθερη από την εξουσία επικοινωνία²⁵, η ιδέα της δημοκρατίας και της λαϊκής κυριαρχίας, είναι κατευθυντήριες αρχές για τον μετασχηματισμό του κράτους, όχι μόνον προς την κατεύθυνση ενός τυπικού μοντέλλου κράτους δικαίου αλλά επίσης προς την κατεύθυνση ενός ουσιαστικού μοντέλλου **κράτους ανθρωπίνων δικαιωμάτων.**

Αυτές είναι επίσης οι κατευθυντήριες αρχές για τον μετασχηματισμό και το ξεπέρασμα του παραδοσιακού ποινικού συστήματος προς ένα σύστημα το οποίο να υπεραμύνεται και να εγγυάται τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Σημειώσεις

1. Μία ιστορικο-κοινωνική έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιτρέπει να επανακατανοήσουμε ως δυνατά αντικείμενα ποινικής προστασίας, πέρα από ατομικά, επίσης και συλλογικά συμφέροντα, όπως η δημόσια υγεία, η οικολογία, οι συνθήκες εργασίας. Σ' αυτά τα αντικείμενα εντάσσεται επίσης η προστασία των θεσμών, αλλά μόνον υπό την προϋπόθεση ότι αυτοί δεν θεωρούνται ως αυτοσκοπός ή σε συνάρτηση με την αυτοαναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος, αλλά ως αντανάκλαση των πραγματικών ανθρώπινων αναγκών. Η ουμανιστική προοπτική που βρίσκεται στη βάση της πολιτικής της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης, διαγράφει μία αντίθετη κατεύθυνση από αυτή των σύγχρονων τάσεων η οποία τείνει σε μία τεχνοκρατική διεύρυνση του τιμωρητικού συστήματος για την προστασία μιάς «τάξης», απέναντι στην οποία η υποκειμενικότητα και η διαφορετικότητα των ανθρώπινων όντων θεωρούνται ως δυνητικοί παράγοντες ανωμαλίας, ενώ οι πραγματικές ανθρώπινες ανάγκες περιορίζονται ταυτολογικά στην ανάγκη πίστης στη θεσμοθετημένη τάξη (G. Smaus, 1985, A. Baratta, 1985, 1985a).

Στην προοπτική η οποία προτείνεται εδώ, είναι οι έννοιες όπως «ασφάλεια του κράτους», «δημόσια τάξη», «εθνική οικονομία», κλπ. αυτές οι οποίες σχετικοποιούνται με την οπτική των αναγκών των ατόμων και της κοινότητας και όχι το αντίστροφο. Η άρθρωση μιάς ευρείας έννοιας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ατομικών και κοινωνικο-οικονομικών, ως κριτηρίου αξιολόγησης για μία κριτική ανάλυση των ισχυόντων τιμωρητικών συστημάτων στις χώρες της Λατινικής Αμερικής, αποτέλεσε τη βάση για μία σημαντική και πλουσιότετη μελέτη του E.P. Zaffaroni (1985a), η οποία αποτελεί το τελικό ντοκουμέντο μιάς διακοινωνικής ερευνητικής πρωτοβουλίας υπό την αιγίδα του Istituto Interamericano de Derechos Humanos, με έδρα στο S. José της Costa Rica. Πρόκειται για ένα μοντέλλο ανάλυσης και πρότασης για μία εναλλακτική αντεγκληματική πολιτική, που χρησιμοποιεί πρωτότυπες και γόνιμες προσεγγίσεις, οι οποίες δεν άφησαν ανεπηρέαστη την προετοιμασία της παρούσας εργασίας.

2. Γι' αυτή την έννοια, στα πλαίσια μιάς γενικής θεωρίας της βίας, βλ. J. Galting (1975): ειδικότερα, P. Waldmann (1977, 78 και επ.).

3. Η περίπτωση της υπέρβασης των νομικών ορίων στην άσκηση της τιμωρητικής εξουσίας (εξωδικαστικές ποινές, στρατιωτικές και παραστρατιωτικές ενέργειες, βασανιστήρια, εξαφανίσεις) αποτελούν ένα ανησυχητικό χαρακτηριστικό σε ορισμένες χώρες, στις οποίες η τιμωρητική λειτουργία έχει μετατεθεί ή τείνει να μετατεθεί σε λίγο-πολύ μεγάλη έκταση έξω από τα τυπικά όρια του δικαίου (A. Baratta, 1985a).

4. Αυτό καθίσταται εμφανές αν λάβουμε ειδικότερα υπόψη μας την σύγχρονη τάση τεχνοκρατικού μετασχηματισμού των τιμωρητικών συστημάτων (βλ. W. Hassemer, 1984, Ph. Robert, 1985).

5. Μία ιδιαίτερη σημασία αποκτά, σ' αυτό το πλαίσιο, μία απόφαση του Συμβουλίου Επικρατείας της Κολομβίας, με την οποία καταδικάζεται η κολομβιανή «la Nation», στο πρόσωπο του υπουργού αμύνης, στην αποκατάσταση της βλαβής (υλικής και ηθικής) των θυμάτων βασανιστηρίων τα οποία διέπραξαν αστυνομικά όργανα. Η ποινή επικυρώνει την αρχή της πλήρους ευθύνης των υψηλότερων πολιτικο-διοικητικών εξουσιών του κράτους για την παράνομη βία που άσκησαν δημόσιοι λειτουργοί εναντίον πολιτών οι οποίοι ευρίσκοντο υπό την επιτήρησή τους.

Αναφέρομαι ειδικότερα στην απόφαση υπ. αρ. 3507 του Συμβουλίου της Επικρατείας, τμήμα ΙΙΙ, Μπογκοτά, 27 Ιουνίου 1985, την σχετική με την διοικητική διαφορά την οποία ήγειρε η Olga Lopez Jaramillo και άλλα θύματα βασανιστηρίων κατά του κολομβιανού κράτους (Υπουργείο εθνικής άμυνας) για την αποκατάσταση της βλάβης την οποία υπέστησαν.

6. Μία ανάλυση των διαφορετικών δομών και κανονιστικών λειτουργιών των γενικών ρητρών και των διαφόρων τύπων παραπομπής σ' αυτές από μέρους του νόμου, αρκετά χρήσιμη για μία συζήτηση προσανατολισμένη στην πραγματοποίηση στον μέγιστο βαθμό της αρχής της νομιμότητας στη χρήση τους, παρέχεται από τον G. TEUBNER (1971).

7. Από έναντι σ' αυτή τη θέση, μου έτυχε περισσότερες από μία φορές να πρέπει να απαντήσω σε αντιρρήσεις που βασίζονταν στο επιχείρημα ότι, συχνά, η **κοινή γνώμη** εκφράζει κατασταλτικές τάσεις, οι οποίες τείνουν να αναδείξουν μάλλον παρά να μειώσουν το τιμωρητικό στοιχείο στη διαχείριση των συγκρούσεων και των προβληματικών καταστάσεων. Μ' αυτή την ευκαιρία, είναι χρήσιμο να υπογραμμίσουμε ότι η «δημόσια συζήτηση», στην οποία γίνεται αναφορά στο κείμενο, δεν έχει πολλή σχέση με την «κοινή γνώμη», η οποία μπορεί να διαπιστωθεί, π.χ., με σφυγμομετρήσεις τύπου Gallup. Είναι εύκολο να αντιληφθούμε ότι παρόμοιες σφυγμομετρήσεις αποκαλύπτουν την μέση γνώμη των ατόμων, απομονωμένων στην ιδιωτική τους σφαίρα, έξω από τα πλαίσια στα οποία αρθρώνεται αυτή που ονομάστηκε «πολιτική επικοινωνία της βάσης» (G. Schmidtchen, 1959). Μ' αυτή την έννοια, η «κοινή γνώμη» είναι μάλλον ιδιωτική γνώμη και σαν τέτοια δεν εκφράζει καμμία πολιτική αρμοδιότητα των ατόμων στη διαδικασία διαμόρφωσης της «λαϊκής βούλησης». Γνωρίζουμε ότι οι σφυγμομετρήσεις γνώμης είναι κάθε άλλο παρά θεομοθετήματα (istituti) της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της λαϊκής συμμετοχής στη ζωή των θεσμών (W. Hennis, 1957), αλλά μάλλον όργανα της τεχνοκρατίας της εξουσίας. Μιλώντας για δημόσια συζήτηση, αναφέρομαι στις διαδικασίες αυτόνομης άρθρωσης του ζωτικού χώρου και της συνειδησης των συγκρούσεων σε μία επικοινωνία «ελεύθερη από την εξουσία» ανάμεσα σε φορείς αναγκών και δικαιωμάτων, διαδικασίες στα πλαίσια των οποίων τα άτομα δρουν με την πολιτική τους αρμοδιότητα ως πολιτών, ως φορέων πραγματικών αναγκών και δικαιωμάτων, ως μελών αυτού του «δημόσιου» (Offentlichkeit) που, σ' ένα μοντέλο δημοκρατικής κοινωνίας, ασκεί τις λειτουργίες ελέγχου και προσανατολισμού των θεσμικών αιτημάτων και των αιτημάτων της κοινότητας τα οποία, σύμφωνα με τη γνωστή ανασύνθεση του J. Habermas (1962), ασκούνται από τις αστικές ελίτ στο κλασσικό φιλελεύθερο κράτος.

8. Για τα όρια και τον «οριακό» χαρακτήρα της επιβάρυνσης, επικουρικά, του τιμωρητικού συστήματος με διοικητικές παραβάσεις βλ. P. Lascoumes, 1983, Ph. Robert, 1985.

9. Για μία σε βάθος εξέταση της επίδρασης της μεταβλητής «εγκληματοποίησης» στο εμπόριο αλκοόλ και ναρκωτικών από την σκοπιά της οικονομικής θεωρίας βλ. H. Kunt, 1976, 1985, 93 και επ.

10. Αυτό είναι ένα από τα αποτελέσματα στα οποία οδηγήθηκε μία έρευνα που διεξήχθη στη Σχολή Εγκληματολογίας του Παν/μίου του Μόντρεαλ (Καναδάς). Βλ. A.P. Pires, V. Blankevoort, P. Landreville (1981).

11. Βλ. D. Petters (1973), η οποία, σε μία εμπειρική έρευνα στα όργανα της ποινικής δικαιοσύνης στην ομοσπονδιακή Γερμανία, έδειξε ότι στις αποφάσεις τις

σχετικές με την προαμέτρηση της ποινής και την χορήγηση ελαφρυντικών ή άλλων ευεργετημάτων, οι δικαστές προσανατολίζονται από ένα αρνητικό στερεότυπο του «συνήθους εγκληματία», του οποίου τα αντικειμενικά και υποκειμενικά χαρακτηριστικά συμπίπτουν απόλυτα με αυτά που καθορίζουν την προέλευση από τις λιγώτερο ισχυρές κοινωνικές τάξεις (έλλειψη σταθερού επαγγέλματος, ασταθής οικονομική κατάσταση, έλλειψη σταθερής κατοικίας, προβληματική οικογένεια, χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, κλπ.).

12. Βλ., για αυτό το θέμα, τις συμπερασματικές παρατηρήσεις της μελέτης μου η οποία αφορά την θεωρία της πρόληψης-ενσωμάτωσης (A. Baratta, 1984).

13. Από τις μέχρι τώρα έρευνες δεν έχει καταστεί δυνατόν να προσδιορισθεί επακριβώς ο συνολικός σκοτεινός αριθμός και το ποσοστό επιλεκτικότητας των σύγχρονων ποινικών συστημάτων. Ωστόσο μοιάζει απόλυτα εύλογο να θεωρήσουμε έγκυρο και για άλλες ευρωπαϊκές χώρες, τον υπολογισμό που έκανε ο L. Huïsmann στην Ολλανδία (1985, 10). Σύμφωνα με τον Huïsmann, ακόμα και αναφορικά με την λεγόμενη παραδοσιακή εγκληματικότητα, το ποσοστό των «εγκληματοποιημένων» γεγονότων, σε σχέση με αυτά τα οποία θα μπορούσαν να εγκληματοποιηθούν κατά το ισχύον ποινικό δίκαιο, θα ήταν κατά πολύ κατώτερο του 1%. Ορθά παρατηρεί ο Huïsmann ότι οι υπολογισμοί του σκοτεινού αριθμού, οι οποίοι γίνονται με την μέθοδο της ανώνυμης εξέτασης των θυμάτων, δίνουν μία απεικόνιση της ποσότητας των γεγονότων, τα οποία θα μπορούσαν να εγκληματοποιηθούν, κατά πολύ μικρότερη της πραγματικής. Αρκεί να λάβουμε υπόψη μας ότι οι έρευνες αυτού του τύπου δεν μπορούν να εκτιμήσουν τις παραβάσεις όπου δεν υπάρχει θύμα. Μπορεί κανείς ασφαλώς να προσυπογράψει το συμπέρασμα του συγγραφέα, ότι «η μη εγκληματοποίηση των-γεγονότων τα οποία θα μπορούσαν να εγκληματοποιηθούν είναι ο κανόνας, η εγκληματοποίηση η εξαίρεση».

14. Γι' αυτό το θέμα, από την πιο πρόσφατη βιβλιογραφία, βλ. την κριτική στον Durkheim από τους Ch. Debuyt (1985) και R. Marra (1986).

15. Η σύγχρονη συζήτηση γύρω από την έννοια της «κοινωνικής επικινδυνότητας» πρόβαλε τον προβληματικό, ταυτολογικό και άμορφο χαρακτήρα της. Για τις πρακτικές κατευθύνσεις που προέκυψαν από αυτή τη συζήτηση, βλ. Πρακτικά των «VIII ημερίδων Κλινικής Εγκληματολογίας» (AA. VV., 1982) και, από την πλούσια βιβλιογραφία, J.W. Harding, 1980, Ch. Debuyt (ed.), 1981. Τέλος, βλ. De Leonardis, 1985, T. Bandini, U. Gatti, 1985.

16. Παρόμοιες θεωρήσεις έχουν τύχει ευρείας επιβεβαίωσης στα πλαίσια μιάς πλούσιας και σε βάθος συζήτησης σε μία πρόσφατη διεθνή επιστημονική συνάντηση με θέμα τη σχέση ανάμεσα στην ψυχιατρική και το δίκαιο, η οποία έγινε στην Φλωρεντία από τις 15 έως τις 17 Μαρτίου 1985 («Legislazione sanitaria e status del malato di mente»), σε μία ιταλική συνάντηση που πραγματοποιήθηκε από τις 23 έως τις 25 Μαρτίου του ίδιου έτους στο Castiglione delle Stiviere (Mandova) («La istituzione psichiatrica giudiziaria nel servizio sanitario nazionale e nel sistema penale»). Βλ. επίσης, F. Molinari (1980, 1985), M. Bertolino (1981), F. Giberti (1983). Τέλος, βλ. M.G. Giannichedda (1986).

Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε το σχέδιο νόμου των Γερουσιαστών Grossi, Gozzi και άλλων της κομμουνιστικής κοινοβουλευτικής ομάδας, το οποίο ανακοινώθηκε στο προεδρείο της Γερουσίας στις 29 Σεπτ. 1983, εν συνεχεία απεσύρθη και τώρα βρίσκεται σε διαδικασία τροποποίησης. Για παρόμοιες προτάσεις και για την σύγχρονη προβληματική γύρω από την ικανότητα καταλογισμού του

ψυχικά ασθενή, όπως επίσης και για περαιτέρω βιβλιογραφικές ενδείξεις, βλ. T. Bandini, U. Gatti (1985).

18. Τα παράλληλα τιμωρητικά συστήματα που υπάρχουν σήμερα στην Ιταλία και σε άλλες χώρες στις περιοχές των ενηλίκων με ψυχικές διαταραχές και των ανηλίκων, δηλαδή, τα ψυχιατρεία κρατουμένων, τα ειδικά θεραπευτικά ιδρύματα, τα αναμορφωτήρια, μπορούν επίσης να θεωρηθούν ως παράλληλα συστήματα ιδρυματικής παρέμβασης σε σχέση με το καθεστώς των κανονικών παρεμβάσεων σ' αυτούς τους χώρους, η πραγματοποίηση των οποίων προβλέπεται χωρίς καμμία και με ελάχιστη ανάμιξη με την λειτουργία των οργάνων της ποινικής δικαιοσύνης. Παρόμοιες αναμίξεις συνεπιφέρουν μία σειρά συνεπειών όσον αφορά το θεσμικό πλαίσιο και το περιεχόμενο των παρεμβάσεων, οι οποίες, όπως έχει ήδη γενικά αναγνωρισθεί, εντάσσουν τις παρεμβάσεις σε σοβαρότατες αντιφάσεις σε σχέση με τους επίσημα διακηρυγμένους στόχους τους, εμποδίζοντας ή περιορίζοντας την εναρμόνιση της μορφής και του περιεχομένου τους με τους πιο προοδευτικούς επιστημονικούς και πρακτικούς προσανατολισμούς, ειδικότερα τη δυνατότητα αποιδρυματοποίησης.

Όσον αφορά τον χώρο των ενηλίκων με ψυχικές διαταραχές, η παράλληλη παρουσία των δύο τάξεων θεσμών στα πλαίσια του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης, θα μπορούσε λογικά να νομιμοποιηθεί μόνον βάσει δύο συνθηκών: την ύπαρξη μιάς διαφορετικής νομικής φύσης των δύο τάξεων θεσμών, η οποία θα προέκυπτε από την ειδική θεμελίωση των δύο μορφών υποχρεωτικού εγκλεισμού, και/ή τους ειδικούς τους στόχους. Η πρώτη συνθήκη θα πραγματοποιείτο εάν μπορούσε να συνεχίσει να θεωρείται έγκυρη και ουσιαστική, πλάι στην έννοια της ποινικής ευθύνης, στην οποία θεμελιώνεται ο εγκλεισμός στη φυλακή, μία έννοια «κοινωνικής επικινδυνότητας» του δράστη, στην οποία θα θεμελιώνεται ο εγκλεισμός στο ψυχιατρείο κρατουμένων ή στα ειδικά θεραπευτικά καταστήματα. Αλλά αυτό μοιάζει να τίθεται όλο και περισσότερο υπό αμφισβήτηση στη βάση της επιστημονικής και πρακτικής εμπειρίας. Η εξειδίκευση, με την έννοια της «ταυτόχρονης πρότασης δύο σκοπών», θα μπορούσε να θεμελιωθεί, λοιπόν, μόνον στην ουσιαστική διαφορά των επίσημα διακηρυγμένων λειτουργιών. Ενώπιον σωφρονιστικών συστημάτων, τα οποία επίσημα τείνουν μόνον στην μεταχείριση και την επανακοινωνικοποίηση, όπως το ιταλικό με την μεταρρύθμιση του 1975 και το δυτικογερμανικό μετά την μεταρρύθμιση του 1974, δεν πραγματοποιείται ούτε αυτή η δεύτερη συνθήκη. Δικαίως αναρωτιέται κανείς: εάν η φυλακή, εάν η λειτουργία της φυλακής θα έπρεπε να είναι η μεταχείριση και η επανακοινωνικοποίηση και αυτές θα έπρεπε να είναι οι λειτουργίες και των μέτρων εγκλεισμού για άτομα με ψυχικές διαταραχές, και εάν από την άλλη μεριά η νομοθεσία προβλέπει την εξειδίκευση της μεταχείρισης και του καθεστώτος εγκλεισμού, ημιελευθερίας και ελευθερίας, με βάση τα χαρακτηριστικά, τις ανάγκες θεραπείας και μεταχείρισης των ατόμων, τι έννοια έχει η παράλληλη διατήρηση των δύο τάξεων θεσμών;

19. Βλ. F. Molinari (1980), A. Margara (1980), F. Giberti (1983). Για τους πρόσφατους προσανατολισμούς προς την κατεύθυνση της κατάργησης του ψυχιατρείου κρατουμένων στην Ιταλία, βλ. επιπλέον την μονογραφία του A. Manacorda (1982).

20. Ιδιαίτερα σημαντική προς αυτή τη κατεύθυνση είναι η συνεισφορά των G. Ellscheid και W. Hassemer. Βλ. G. Ellscheid, W. Hassemer (1975), W. Hassemer (1981, 224 και επ.).

21. Ο προσανατολισμός της πολιτικής της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης προς τις ιδέες της δικαιοσύνης και της ισότητας επιβάλλει να λαμβανεται υπόψη η διαφορετική ευρύτητα του χώρου των διαθέσιμων εναλλακτικών μορφών συμπεριφοράς των ατόμων τα οποία βρίσκονται σε προβληματικές καταστάσεις σε σχέση με το διαφορετικό κοινωνικό τους status. Γενικά, τα άτομα τα οποία προέρχονται απ' τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα είναι αυτά τα οποία διαθέτουν ένα στενότερο χώρο εναλλακτικών δυνατοτήτων. Η δογματική κατασκευή και ο ποινικός νομος θα έπρεπε να συνυπολογίσουν τη μειονεκτική τους θέση, λαμβάνοντας υπόψη, από την μία μεριά, ότι ο χώρος εναλλακτικών δυνατοτήτων συμπεριφοράς είναι, όπως και τα άλλα μέσα, άνισα· κατανεμημένα στα άτομα ανάλογα με το κοινωνικό τους status, και, από την άλλη, τα ιδιαίτερα αίτια αδυναμίας εκδήλωσης μίας συννομής συμπεριφοράς, τα οποία σχετίζονται με καταστάσεις πίεσης στις οποίες μπορεί να βρεθούν τα άτομα που προέρχονται απ' τις ασθενέστερες τάξεις. Γι αυτό το θέμα βλ. E.R. Zaffaroni (1985).

22. Για την χρησιμοποίηση της φαινομενολογικής έννοιας του «ζωτικού χώρου» (Lebenswelt) των E. Husserl και A. Schutz μ' αυτή την έννοια, και για τις έννοιες του συστήματος (Κράτος και οικονομία) και ιδιοποίησης (colonizzazione) του ζωτικού χώρου από την μεριά του συστήματος, βλ. J. Habermas (1981, 182 και επ. και 447 και επ.). Μία εφαρμογή αυτών των εννοιών για μία κριτική ανάλυση της τεχνοκρατικής τάσης στη σύγχρονη εξέλιξη του τιμωρητικού συστήματος έγινε από τον G. Smaus (1985a). Για τις γενικές απόψεις του προβλήματος, βλ. επίσης A. Baratta (1985).

23. Η ίδια η εναλλαγή μεταξύ «ποινικού» και «μη ποινικού», η οποία γενικά κυριαρχεί στην επεξεργασία προγραμμάτων απεγκληματοποίησης, μοιάζει στην πραγματικότητα να καταγγέλεται από μία παρόμοια υποστασιοποίηση και να περιορίζεται από την επαγγελματική προοπτική των λειτουργιών του ποινικού συστήματος, δεδομένου ότι πριμοδοτεί ως σημείο εκκίνησης για κάθε υπόθεση το ποινικό στοιχείο, σαν να ήταν αυτό μία φυσική κατηγορία.

24. Για το θέμα αυτό βλ. τις παρατηρήσεις του N. Luhman (1974, 42 και επ.).

25. Χρησιμοποιώ τον όρο με την έννοια που δημιούργησε ο J. Habermas στα πλαίσια της κριτικής θεωρίας του για την κοινωνία (1981, 548 και επ.) Βλ. επίσης Baratta (1983).

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ

- AA. VV.** (1982), Atti delle Vill giornate di criminologia clinica. Centre international de Criminologie clinique, Genova, Maggio 1981, in «Rassegna di criminologia», 13,2, pp.297-372.
- Bandini Tullio, Gatti Uberto** (1985), Psichiatria e giustizia. Riflessioni critiche sull'imputabilità del malato di mente, in «Dei delitti e delle pene», III, 2, pp.351-367.
- Baratta Alessandro** (1982), Criminologia critica e critica del diritto penale, Il Mulino, Bologna.
- Baratta Alessandro** (1983), Sur la criminologie critique et sa fonction dans la politique criminelle, relazione al World Congress of the Society of Criminology, Panelists Report, Wien, 1983.
- Barrata Alessandro** (1984), La teoria della prevenzione-integrazione. Una «nuova» fondazione della pena all'interno della teoria sistemica, in «Dei delitti e delle pene», II, 1, pp.5-30.
- Baratta Alessandro** (1985), Notas para una teoria de la liberación, relazione al III Encuentro de Criminologia critica, Manaqua, 20-21 settembre 1985.
- Baratta Alessandro** (1985a), Vecchie e nuove strategie nella legittimazione del diritto penale, in «Dei delitti e delle pene», III, 2, pp. 2477-268.
- Bertolino Marta** (1981), La crisi del concetto di imputabilità, in «Rivista italiana di diritto e procedura penale», XXIV, pp. 190-230.
- Blasius Dirk** (1976), Kriminalität im Alltag, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Christie Nils** (1977), Conflict as property, in «The British Journal of Criminology», XVII, 1, pp. 1-15.
- Debuyst Christian** (1981), a cura di, Dangérosité et Justice, Médecine et Hygiène, Genève.
- Debuyst Christian** (1985), Modèle éthologique et criminologie, Mordaga, Bruxelles.
- De Leonardis Ota** (1985), Statuto e figure della pericolosità sociale tra psichiatria riformata e sistema penale: note sociologiche, in «Dei delitti e delle pene», II, 2, pp. 323-350.
- Ellscheid Günter, Hassemer Winfried** (1975), Strafe ohne Vorwurf, in Seminar: Abweichendes Verhalten II. Die gesellschaftliche Reaktion auf Kriminalität, a cura di K. Lüdersen, F. Sack, Suhrkamp, Frankfurt, pp. 266-292.
- European Committee on Crime Problems** (1980), Report on Decriminalisation, Strasbourg.
- Flandaca Giovanni** (1984), La tipizzazione del pericolo, in «Dei delitti e delle pene», II, 2, pp. 447-72.
- Foucault Michel** (1975), Surveiller et punir. Naissance de la prison, Gallimard, Paris.
- Galtung Johan** (1975), Strukturelle Gewalt. Beiträge zur Friedens-und Konfliktforschung, Reinbek, Hamburg.
- García Mendez Emilio** (1985), La dimensione politica dell'abolizionismo, in «Dei delitti e delle pene», III, 3, pp.

- Giannichedda Maria Grazia** (1986), Modelli di psichiatria e rapporti col sistema penale, relazione tenuta al seminario «La perizia psichiatrica tra medicina e giustizia», promosso dalla Associazione Centro per la Riforma dello Stato e dal Centro di Torre Argentina, Roma, 31 gennaio 1986.
- Giberti Franco** (1983), Psichiatria, medicina e società, in *Manuale di psichiatria*, a cura di F. Giberti e R. Rossi, 3 ed., Piccin, Padova, pp. 3-19.
- Habermas Jürgen** (1962), *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Luchterhand, Darmstadt-Neuwied.
- Habermas Jürgen** (1981), *Theorie des kommunikativen Handelns*, II, Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft, Suhrkamp, Frankfurt.
- Harding T.W.** (1980), Du danger de la dangérosité et de l'usage médial de termes affectivement chargés, in «*Déviance et Société*», IV, 4, pp. 331-348.
- Hassemer Winfried** (1981), *Einführung in die Grundlagen des Strafrechts*, Beck, München.
- Hassemer Winfried** (1984), Il bene giuridico nel rapporto di tensione tra costituzione e diritto naturale, in «*Dei delitti e delle pene*», II, 1, pp. 104-113.
- Hennis Wilhelm** (1957), *Meinungsforschung und repräsentative Demokratie. Zur Kritik politischer Umfragen*, «Recht und Staat in Gechichte und Gegenwart», 200/201, Mohr, Tübingen.
- Hulsman Louk, Bernat de Celis Jacqueline** (1982), *Peines perdues. Le système pénal en question*, Le Centurion, Paris.
- Hulsman Louk** (1985), *Critical criminology and the concept of crime*, Relazione presentata alla International Conference of Prison Abolition, Amsterdam, 24-27 giugno 1985.
- Jakobs Günther** (1983), *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Grundlagen der Zurechnungslehre*, De Gruyter, Berlin.
- Krauss Detlef** (1983), La vittima del reato nel processo penale, in «*Dei delitti e delle pene*», pp. 283-298.
- Kunz Harald** (1976), *Die Ökonomik individueller und organisierter Kriminalität*, Heymanns, Köln.
- Kunz Harald** (1985), *Marktsystem und Information. «Konstitutionelle Unwissenheit» als Quelle von «Ordnung»*, Mohr, Tübingen.
- Lascoumes Pierre** (1983), *Sanction des fautes en question des illégalismes. Un exemple, la répression de la fraude fiscale*, in «*Revue interdisciplinaire d'études juridiques*», 10, pp. 125-156.
- Luhmann Niklas** (1974), *Soziologische Aufklärung. Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme*, 4 ed., Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Manacorda Alberto** (1982), *Il manicomio giudiziario: Cultura psichiatrica e scienza giuridica nella storia di una istituzione totale*, De Donato, Bari.
- Margara Alessandro** (1980), *Manicomi giudiziari: ipotesi di superamento*, in «*Città, crimine e devianza*», II, 4^a, pp. IX-XXIX.
- Molinari Francesca** (1980), «Le misure di sicurezza psichiatriche vanno abolite»: Questa l'opinione unanime dei giudici di sorveglianza e degli psichiatri intervenuti al congresso di Arezzo, in «*Rivista italiana di diritto e procedura penale*», XXIII, pp. 147-161.
- Molinari Francesca** (1985), *Der Einfluss der modernen Psychiatrie auf das Strafrecht Italiens*, in *Festschrift für Günter Blau zum 70. Geburtstag am 18.*

Dezember 1985, a cura di Hans-Dieter Schwind, de Gruyter, Berlin-New York.

Peters Dorothee (1975), Richter im Dienste der Macht, Enke, Stuttgart.

Pires Alvaro, Blankevoort Victor, Landreville Pierre (1981), Sistema penale e traiettoria sociale, in «La questione criminale», VII, 3, pp. 463-494.

Robert Philippe (1985), Au théâtre pénal. Quelques hypothèses sociologique du «crime», in «Déviance et Société», IX, 2, pp. 89-105.

Schmidtchen Gerhard (1959), Die befragte Nation, Rombach, Freiburg.

Smaus Gerlinda (1985). Le legittimazioni tecnocratiche del diritto penale. Fuga in avanti nella prevenzione generale, in «Dei delitti e delle pene», III, 1, pp. 93-118.

Smaus Gerlinda (1985a), Modeli di società nel movimento abolizionista, in «Dei delitti e delle pene», III, 3, pp. 569-590.

Teubner Günther (1977), Standards und Direktiven in Generalklauseln, Athenäum, Frankfurt.

Waldmann Peter (1977), Strategien politischer Gewalt, Kohlhammer, Stuttgart, Berlin.

Zaffaroni Eugenio Raul (1982), Tratado de derecho penal. Parte general, vol. IV, Ediar, Buenos Aires.

Zaffaroni Eugenio Raul (1983), Tratado de derecho penal. Parte general, vol. V, Ediar, Buenos Aires.

Zaffaroni Eugenio Raul (1985), Manual de Derecho Penal, Ediar, Buenos Aires.

Zaffaroni Eugenio Raul (1985a), Los derechos humanos y sistemas penales en America Latina, Buenos Aires.

Η ΚΑΤΑΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ,

Καθηγητής Ποινικού Δικαίου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

*Με το άρθρο αυτό επιχειρείται μια απομυθοποίηση της λειτουργικότητας της Ποινικής καταστολής σ' όλα τα επίπεδα, αναφορικά με την **καταχρηστική** και από "**κεκτημένη ταχύτητα**" ασκούμενη ποινική καταστολή και προτείνεται η πλήρης **απο-εγκληματοποίηση** των αξιόποινων **σήμερα πράξεων**, τουλάχιστον στους αντίστοιχους χώρους των ειδικών ποινικών νόμων και του "ιδεολογικού ποινικού δικαίου", καθώς και η **ανασθεώρηση** και **ανοδιτύπωση** του ποινικού μας **κώδικα** σε ένα ενιαίο ορολογικά, γλωσσικά και εννοιολογικά κείμενο.*

Ι. Θα ξεκινήσω με μια υπόθεση εργασίας, που παράλληλα οριοθετεί και προσδιορίζει τους στόχους των επιστημονικών προτάσεων που θα ακολουθήσουν. Η εξουσία, κάθε εξουσία, συνεπάγεται **καταπίεση**.¹ Και η κρατική συνεπώς εξουσία, ως επιβολή της θέλησης ανθρώπων επί άλλων,² συνιστά **μορφή καταπίεσης**. Η καταπίεση αυτή εκδηλώνεται τόσο σε ιδεολογικό επίπεδο — δηλαδή στο αφηρημένο επίπεδο των κανόνων δικαίου που οριοθετούν την ελεύθερη δραστηριότητα τους — όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο, όταν απειλείται η εφαρμογή των νόμων σε συγκεκριμένη περίπτωση μέσω του δικαστικού ή διοικητικού μηχανισμού, και σε ακραία περίπτωση και σε υλικό καθαρά επίπεδο με την αναγκαστική — δικαστική και διοικητική — εκτέλεση³

Όπου λοιπόν υπάρχει και εφόσον υπάρχει κρατική εξουσία, η συνακόλουθη ύπαρξη καταπίεσης είναι δεδομένη. Η γνώση, η βούληση και η πράξη των ανθρώπων, που αντιστοιχούν στο ιδεολογικό, το ψυχολογικό και το καθαρά υλικό επίπεδο,⁴ ποδηγετούνται από την εκάστοτε κρατική εξουσία μέσα από τους μηχανισμούς του δικαίου που αποτελεί το κυριότερο εργαλείο επιβολής της⁵. Στο μέτρο που υπάρχει **ως δυνατότητα** στα κατιδίαν άτομα της κοινωνίας πεδίο ελεύθερης σκέψης, βούλησης και πράξης, η ποδηγήτησή τους αυτή από την κρατική εξουσία συνιστά ασφαλώς καταπίεση.

Η ποινική καταστολή, ως επιμέρους μηχανισμός του όλου δικαίου μηχανισμού, είναι το ισχυρότερο εργαλείο επιβολής της κρατικής εξουσίας,⁶ αφού η μέσω αυτής πραγματοποιούμενη καταπίεση στην υλική της κατάληξη έχει την πιο επώδυνη για το άτομο μορφή. Εφόσον τώρα παίρνουμε ως δεδομένη την ύπαρξη της κρατικής εξουσίας στις γνωστές μορφές της οργανωμένης κοινωνικής διαβίωσης, αλλά και στις άμεσα προβλέψιμες εξελίξεις της, η συνακόλουθη εμφάνιση της ποινικής καταστολής θα είναι και αυτή αναπόφευκτη. Δεν μπορού-

με λοιπόν να κινηθούμε με στόχο την επιθυμητή ίσως ολοκληρωτική κατάργηση της ποινικής καταστολής, εφόσον η έρευνά μας αναφέρεται σε υπαρκτές μορφές ή σε άμεσα προβλέψιμες εξελίξεις της οργανωμένης κοινωνικής ζωής.

Το πρόβλημά μας στη ρεαλιστική αυτή έρευνα δεν είναι συνεπώς η κατάργηση (που και αυτή βέβαια έχει απασχολήσει ρομαντικές θεωρήσεις στην εποχή μας),⁷ αλλά η περιστολή, ο περιορισμός και η εκλογίκευση της ποινικής καταστολής, η οποία αντί της αναμενόμενης συρρίκνωσης γνωρίζει στις μέρες μας ιδιαίτερη άνθηση⁸. Γιατί όμως «αναμενόμενης συρρίκνωσης»; Διότι στο μέτρο που η ατομική ελευθερία αλλά και η κοινωνική απελευθέρωση προχωρούν **θετικά** σε βάρος της κρατικής εξουσίας — και αυτό αποτελεί γενικά ιστορική διαπίστωση εμφανή και από την απλή παρατήρηση — η ποινική καταστολή, όπως και κάθε άλλη μορφή καταπίεσης, θα έπρεπε λογικά να υποχωρεί.

Αυτό ωστόσο δεν συμβαίνει. Αντίθετα, η διόγκωση της ποινικής καταστολής αποτελεί τη μόνιμη ανησυχία των σύγχρονων ποινικολόγων και εγκληματολόγων σε διεθνή κλίμακα⁹. Εδώ φαίνεται να επιβεβαιώνεται η υπόθεση ορισμένων ψυχολόγων ότι στον κόσμο των έμβιων όντων η βία, ως ζωική εκδήλωση, αυξάνεται όσο αυξάνεται ο βαθμός ανάπτυξης του ζωντανού οργανισμού¹⁰. Ωστόσο, αν αυτό αληθεύει, είναι φανερό από την άλλη πλευρά πως όσο τελειότερος είναι ένας οργανισμός, τόσο μεγαλώνει η δυνατότητα αυτοελέγχου και αυτοπεριορισμού του¹¹. Αντίστοιχα λοιπόν και στην οργανωμένη κοινωνία η προϊούσα τεχνολογική εξέλιξη — σε πείσμα της εξέλιξης των πολιτικών ιδεών — φαίνεται να οδηγεί σε **επέκταση** της κοινωνικής καταπίεσης¹². Ενώ δηλαδή η πολιτισμική και πολιτική εξέλιξη του ανθρώπου σε γενική κλίμακα συνεπάγεται περισσότερο απελευθερωμένες σχετικά με το παρελθόν μορφές ατομικής και συλλογικής διαβίωσης, η ποινική καταστολή ως συνολική «μάζα καταπίεσης» αυξάνεται, αν και, επηρεασμένη ασφαλώς από τις θετικές πολιτισμικές και πολιτικές εξελίξεις, εμφανίζεται οπωσδήποτε πιο εξανθρωπισμένη, δηλαδή πιο ελεγχόμενη. Ποιοτικά λοιπόν η ποινική καταπίεση «εκλεπτύνεται», ενώ ποσοτικά μεγεθύνεται. Στο μέτρο όμως που η ποσότητα δημιουργεί κάποτε τη δική της ποιότητα¹³, η ανησυχία των θεωρητικών για τη διαφαινόμενη από την ποσοτική αύξηση της ποινικής καταστολής δυσμενή εξέλιξη της ποιότητας ζωής του σύγχρονου ανθρώπου είναι νομίζω δικαιολογημένη¹⁴.

Στο σημείο αυτό ακούγεται βέβαια μια εύκολη και λογικοφανής δικαιολογία για την ποσοτική αύξηση της ποινικής καταστολής: η αντίστοιχη αύξηση της εγκληματικότητας! Οι πιο συντηρητικοί μάλιστα δεν διστάζουν να αποδώσουν την αύξηση της εγκληματικότητας στην ποιοτική «εκλέπτυνση» (στην πιο εξανθρωπισμένη εμφάνιση) της ποι-

νικής καταστολής. Αυτό ωστόσο αποτελεί λάθος. Είναι βεβαιωμένο — και στατιστικά ασφαλώς αυτονόητο — πως και η ίδια η ποινική καταστολή δημιουργεί εγκληματικότητα¹⁵! Δεν είναι μόνο η διόγκωση της εγκληματικότητας που μπορεί να αυξάνει την ποινική καταστολή (ως αντίδραση σ' αυτήν), αλλά και η διόγκωση της ποινικής καταστολής που αυξάνει την εγκληματικότητα στο μέτρο που η δεύτερη **ορίζεται** νομικά μέσα από την πρώτη¹⁶.

Έτσι, ενώ από τη μια πλευρά η ποινική καταστολή ασκείται για να περιορίσει το έγκλημα, από την άλλη μοιραία το αυξάνει! Η διαλεκτική αυτή σύλληψη της ποινικής καταστολής μας οδηγεί στον πυρήνα του προβλήματος: Η ίδια η ύπαρξη της εξουσίας αποτελεί μια πηγή εγκληματικότητας. Στο μέτρο που η ύπαρξη αυτή είναι δεδομένη, όπως ειπώθηκε κιόλας, δεδομένη αποβαίνει και η ύπαρξη της εγκληματικότητας. Όστε λοιπόν σε τελευταία ανάλυση το πρόβλημα δεν είναι πώς θα μειώσουμε την εγκληματικότητα με την ποινική καταστολή (αφού κάτι τέτοιο οδηγεί σε «φαύλο κύκλο»), αλλά πώς θα **αυτοπεριοριστεί** η κρατική εξουσία, και άρα πώς θα συρρικνωθεί η κατασταλτική της λειτουργία χωρίς να ανακοπεί η τεχνολογική εξέλιξη (που όπως είδαμε φαίνεται να συμπορεύεται με την αύξηση της εξουσίας) και χωρίς βέβαια να τεθούν σε κίνδυνο τα προστατευόμενα στην οργανωμένη κοινωνία αγαθά των ατόμων και του συνόλου.

II. Για ν' αντιμετωπίσουμε το πρόβλημά μας θα πρέπει, νομίζω, να ξεκινήσουμε από τον ορισμό της ποινικής καταστολής και από τη λειτουργία της μέσα στο σύστημα έκφρασης και επιβολής της κρατικής εξουσίας¹⁷. Με τον όρο ποινική καταστολή εννοούμε την **απειλή** (σε αφηρημένο - γενικό επίπεδο), την **απαγγελία - επιβολή** (σε συγκεκριμένη περίπτωση) και την **εκτέλεση** (στο καθαρά υλικό επίπεδο)¹⁸ **ποινής** (δηλαδή προσβολής προσωπικών εννόμων αγαθών)¹⁹ σε βάρος κάποιου ανθρώπου που μέσα από τις προβλεπόμενες δικαστικές διαδικασίες²⁰ αποδεικνύεται πως τέλεσε κάποιο **έγκλημα**. Εξορισμού λοιπόν ποινή και έγκλημα είναι αμοιβαία προσδιοριζόμενες έννοιες²¹.

Η λειτουργία²² τώρα της ποινικής καταστολής εμφανίζεται, αντίστοιχα με τη διαλεκτική έννοιά της, σε αφηρημένο επίπεδο ως γενικά προστατευτική και ιδεολογική, σε συγκεκριμένο επίπεδο ως ψυχολογική-αντιδραστική και σε καθαρά υλικό-εμπειρικό επίπεδο ως ειδικά προστατευτική και φρονηματική²³.

Στην προστατευτική λειτουργία της η ποινική καταστολή, ως απειλή επιβολής ποινής για οποιονδήποτε τελέσει τυποποιημένη σε έγκλημα πράξη, αποτρέπει έναν — ανεξακρίβωτο βέβαια στατιστικά — αριθμό ανθρώπων απο την τέλεση τέτοιων πράξεων και συνεπώς προστατεύει σε κάποιο απροσδιόριστο πάλι βαθμό τα έννομα αγαθά που θα προσβάλλονταν από τα αντίστοιχα εγκλήματα, των οποίων την τέ-

λεση απέτρεψε η απειλή της ποινής. Πρόκειται για τη λεγόμενη **γενική πρόληψη**²⁴ (στην αρνητική της όψη).

Η πρόληψη δεν πετυχαίνεται όμως μόνο με την απειλή ποινής. Μέσα από την απειλούμενη καταστολή τα άτομα εθίζονται στις διακρίσεις «καλού-κακού» και ενισχύονται στην πεποίθησή τους για την ορθότητα αυτών των διακρίσεων. Η απειλή μάλιστα ποινής για το «κακό» τους φανατίζει υπέρ του «καλού», κάτι που στη γλώσσα της νομικής ιδεολογίας αποκαλείται «τόνωση του αισθήματος δικαίου». Πρόκειται πάλι για μια γενική πρόληψη (στη θετική της όψη)²⁵ με χαρακτηρισμό όχι αποτρεπτικό μα διδακτικό.²⁶ Η στάση δηλαδή του αποδέκτη αυτού του μηνύματος της ποινικής καταστολής στη γενική και αφηρημένη μορφή της δεν είναι «αν και θέλω, δεν τελώ την πράξη γιατί φοβούμαι την ποινή», αλλά «δεν θέλω και δεν τελώ την πράξη γιατί αποκρούω το κακό και τάσσομαι υπέρ του καλού».

Συναφής με τη θετική όψη της γενικής πρόληψης, τη διδακτική δηλαδή λειτουργία της ποινικής καταστολής, είναι και η ιδεολογική λειτουργία της. Η ποινική καταστολή «περνά» στις μάζες ένα πολιτικό μήνυμα, τονίζοντας τη μέριμνα της κρατικής εξουσίας για κάποιο έννομο αγαθό (λ.χ. την ιδιοκτησία ή το περιβάλλον) ή για μια ολόκληρη κατηγορία ανθρώπων (λ.χ. για τους ανηλίκους ή τους εργάτες), αλλά και τη στάση της απέναντι σε ορισμένες κοινωνικές αξίες ή σε ορισμένα γενικά αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς²⁷. Έτσι, η διόγκωση λ.χ. του εργασιακού ποινικού δικαίου σε περιόδους δικτατορικής διακυβέρνησης της Χώρας²⁸ λειτουργούσε ιδεολογικά με την προβολή ενός φιλεργατικού προσώπου της εξουσίας, η οποία, αντίθετα, είχε ακριβώς στόχο την αντιμετώπιση της κοινωνικοπολιτικής κρίσης που δημιουργούσε η ένταση των εργατικών αγώνων²⁹. Επίσης η αυστηρή ποινική νομοθεσία γύρω από τη γενετήσια ζωή προβάλλει, όπου υπάρχει, ένα «σεμνότυφο» πρόσωπο εξουσίας, ενώ και η τυποποίηση σε έγκλημα ορισμένων πράξεων ή και τρόπου ζωής (λ.χ. της ομοφυλοφιλίας ή της εκμετάλλευσης πόρνης), που δεν βλάπτουν κάποιο έννομο αγαθό, υπογραμμίζει ασφαλώς το «ηθικό πρόσωπο» της εξουσίας και λειτουργεί ιδεολογικά υπέρ ορισμένων στερεότυπων στον κοινωνικό χώρο³⁰.

Στο συγκεκριμένο επίπεδο (δηλαδή σε βάρος συγκεκριμένου δράστη συγκεκριμένου εγκλήματος που τελήστηκε) η ποινική καταστολή λειτουργεί κυρίως **ψυχολογικά**. Με την απαγγελία και την επιβολή της ποινής, ως ελεγχόμενης απάντησης — αντίδρασης της πολιτείας στο έγκλημα,³¹ ικανοποιείται η συλλογική επιθετικότητα της κοινωνίας κατά του δράστη³², μειώνεται αποτελεσματικά το ποσό της καταπιεζόμενης επιθετικότητας γενικά στους κοινωνούς και υποκαθίσταται η εκδικιτική απέναντι στο δράστη αντίδραση του θύματος ή (και) των συγγενών του. Βέβαια στο επίπεδο αυτό — όπως συμβαίνει σε κάθε

διαλεκτική «μετάβαση» — **εμπεριέχεται**³³ η λειτουργία-του προηγούμενου επιπέδου, αφού η γενική πρόληψη θα ήταν πράγματι αναποτελεσματική, αν δεν ακολουθούσε **και η επιβολή** της ποινής σε συγκεκριμένη περίπτωση. Ποιός λ.χ. θα υπολόγιζε έναν ποινικό νόμο που η απειλούμενη σ' αυτόν ποινή δεν θα είχε ποτέ επιβληθεί στην πράξη; Ίσα-ίσα μάλιστα, η καλύτερη γενική-προληπτική (αποτρεπτική και διδακτική) καθώς και ιδεολογική αποδυνάμωση μιας ορισμένης ποινικής καταστολής πετυχαίνεται μέσα από την αρνητική απέναντί της στάση των δικωτικών αρχών και των ποινικών δικαστηρίων.

Η μη εφαρμογή ενός ποινικού νόμου στην πράξη, παρόλο που τελείται η τυποποιημένη σ' αυτόν (ως έγκλημα) συμπεριφορά, σε γενικό επίπεδο λειτουργεί εντελώς αντίστροφα σε σχέση με τους στόχους του νομοθέτη κατά τη θέσπιση του νόμου αυτού.

Τέλος, στο καθαρά υλικό-εμπειρικό επίπεδο της έκτισης των ποινών, της υλοποίησης δηλαδή της ποινικής καταστολής στην εμπειρική πραγματικότητα, λειτουργικά αντιστοιχεί ο ειδικά προστατευτικός και ο φρονηματιστικός χαρακτήρας, ενώ και σ' αυτό το επίπεδο διαλεκτικά **εμπεριέχεται** η λειτουργία των δύο προηγούμενων επιπέδων, αφού μια ανεκτέλεστη ποινή θα μείωνε ασφαλώς σημαντικά τόσο την ψυχολογική, όσο και τη γενικοπροληπτική ενέργεια της δεδομένης και της εν γένει ποινικής καταστολής³⁴. Ως ειδική (σε αντίθεση με τη γενική) προστατευτική λειτουργία εννοούμε εδώ την προστασία της κοινωνίας από τον συγκεκριμένο δράστη για όσο χρόνο εκτίει αυτός τη στερητική της ελευθερίας ποινή του,³⁵ ενώ ως φρονηματιστική λειτουργία θεωρείται η επίδραση της ποινής πάνω στο συγκεκριμένο δράστη, έτσι ώστε μετά την έκτισή της να έχει «παραδειγματιστεί» τούτος και να μην ξανατελέσει έγκλημα³⁶. Ειδική προστατευτική και φρονηματιστική λειτουργία συνιστούν αυτό που ονομάζουμε **ειδική πρόληψη**³⁷.

Επαληθεύεται ωστόσο στην πραγματικότητα αυτή η λειτουργικότητα της ποινικής καταστολής στα τρία διαλεκτικά προσδιοριζόμενα επίπεδα³⁸ ή μήπως η νομική ιδεολογία τη **μεγιστοποιεί** για να δικαιολογήσει και να νομιμοποιήσει την καταστολή; Γιατί αν συμβαίνει το δεύτερο, εύλογα γεννιέται η αξίωση να προβεί τουλάχιστον η ορθολογιστικά³⁹ λειτουργούσα κρατική εξουσία στην **αυτοκριτική** της και στη συνέχεια στον **αυτοπεριορισμό** της:

Αυτοκριτική, που σημαίνει σύλληψη και εκτίμηση της λειτουργικότητας της θεσμοποιημένης ποινικής καταστολής στις πραγματικές της διαστάσεις, αλλά και στάθμιση του κοινωνικού κόστους της σε σχέση με την κοινωνική ωφέλεια από την σύμφωνα με την πραγματικότητα αυτή προσδιορισμένη λειτουργικότητά της. **Αυτοπεριορισμό**, που σημαίνει συρρίκνωση της ποινικής καταστολής στο κοινωνικά «χρήσιμο» τμήμα της και απόρριψη του κοινωνικά επιζήμιου μέ-

ρους⁴⁰. Στην ουσία θα πρόκειται για μια εννοιολογική αποκάθαρση της ποινικής καταστολής από το συσκοτιστικό ιδεολογικό της περιβλημα⁴¹.

Η αξίωση αυτή του σύγχρονου ανθρώπου απέναντι στην ορθολογιστικά τουλάχιστον εκφραζόμενη κρατική εξουσία για αυτοκριτική και αυτοπεριορισμό της δεν έρχεται σε αντίθεση με τα δεδομένα της ιστορικής εξέλιξης της οργανωμένης κοινωνίας ώστε να εμφανίζεται εξωπραγματική και ουτοπική. Γιατί και στην περίπτωση παραδοχής της άποψης ότι η οργανική πρόοδος συμπορεύεται με την αύξηση της βίας και της καταπίεσης, η παράλληλη διαπίστωση ότι εξίσου συμπορεύεται και με την αύξηση του αυτοελέγχου στη χρήση της βίας⁴², και της δυνατότητας υποκατάστασής της με ηπιότερης μορφής καταπίεση καθιστούν την αξίωσή μας αυτή εύλογη και ρεαλιστική.

Η συρρίκνωση της ποινικής καταστολής είτε ως απεγκληματοποίηση είτε ως αποποινικοποίηση (κατά την επικρατούσα σχετικά ορολογία και διάκριση), όπου και σε όποια έκταση πραγματοποιήθηκε μέχρι σήμερα, ούτε την κρατική εξουσία εκμηδένισε ούτε το νομικό και κοινωνικό καθεστώς ανέτρεψε⁴³. Γιατί αν συνέβαινε αυτό, θα ήταν βέβαια αφελές να ζητούμε από την εξουσία την αυτοκατάργησή της! Υπήρξε απλώς μια **εκλογίκευση** της εξουσίας, χρήσιμη και γι' αυτήν και για το κοινωνικό σύνολο πάνω στο οποίο ασκείται.

Η κρατική εξουσία, όπως κάθε εξουσία, χαρακτηρίζεται από **καταχρηστική τάση**⁴⁴ και **«κεκτημένη ταχύτητα»**. Αυτά τα χαρακτηριστικά οδηγούν σε υπέρβαση της αναγκαίας για τη συντήρηση της εξουσίας καταπίεσης και σε διατήρηση άχρηστων πια μορφών καταπίεσης. Η εκλογίκευση της εξουσίας — μέσα από την αυτοκριτική και την αυτοσυγκράτηση (τον αυτοπεριορισμό) της — δεν σημαίνει τίποτε περισσότερο από την ορθολογιστική χρήση της, την αποφυγή της κατάχρησης και την ανακοπή της «κεκτημένης ταχύτητας» όποτε αυτές γίνονται άσκοπες και βλαπτικές για την ομαλή πορεία της κοινωνίας.

«**Κεκτημένη ταχύτητα**» έχει λ.χ. η κρατική εξουσία όταν επεκτείνει «από συνθήχεια» την ποινική καταστολή σε κάθε πεδίο της οργανωμένης κοινωνικής ζωής που ρυθμίζεται με νομο είτε για πρώτη φορά είτε και μετά απο αναθεώρηση του νομοθετικού πλαισίου που υπάρχει. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε πώς σχεδόν σε κάθε νόμο που ψηφίζεται βρίσκεται και μια ποινική διάταξη για την αντιμετώπιση των παραβάσεων κάποιων απο τις διατάξεις του⁴⁵. Οποιοσδήποτε υπάλληλος υπουργείου καταρτίζει ένα νομοσχέδιο (λ.χ. για τις συγκοινωνίες, το εμπόριο, τις μεταφορές, τον τουρισμό κλπ) θεωρεί τον εαυτό του αρμόδιο να τυποποιήσει σε έγκλημα την οποιαδήποτε εν γένει παράβαση των διατάξεων του νομοσχεδίου που καταρτίζει⁴⁶, θεσπίζοντας έτσι δευτερεύοντες κυρωτικούς κανόνες, αλλά πολλές φορές και αόριστους **λευκούς** ποινικούς νόμους, τους οποίους τα δι-

καστήρια σπάνια κρίνουν αντισυνταγματικούς, παρόλο που δεν έχουν το ορισμένο περιεχόμενο που απαιτεί το άρθρο 7 § 1 Συντ. για την περιγραφή της αξιόποινης πράξης⁴⁷. Η τυποποίηση ωστόσο σε έγκλημα συγκεκριμένης ανθρώπινης συμπεριφοράς αποτελεί εξαιρετικής σημασίας πράξη νομοθετικής πολιτικής που πρέπει να ασκείται με ιδιαίτερη φειδώ και υπευθυνότητα⁴⁸.

Εξάλλου **κατάχρηση** στην άσκηση της εξουσίας αναφορικά με τον τομέα της ποινικής καταστολής — σε ένα φιλελεύθερο βέβαια και όχι ολοκληρωτικό ποινικό σύστημα — υπάρχει όταν πέρα από την αναγκαιά για τη συντήρηση της κοινωνίας προστασία των εννόμων αγαθών η ποινική καταστολή επεκτείνεται και σε πράξεις που δεν προσβάλλουν υπαρκτά έννομα αγαθά, αλλά συνιστούν απλώς έκφραση ενός ανεπιθύμητου για την κρατική εξουσία φρονήματος.⁴⁹

Με την ποινικοποίηση αυτών των πράξεων η εξουσία δεν προστατεύει ατομικά ή κοινωνικά αγαθά αλλά **ελέγχει** το φρόνημα των πολιτών. Κατασκευάζει για τον σκοπό αυτόν «ψευτοαγαθά» που δεν έχουν εμπειρικό αντίκρισμα στον κοινωνικό χώρο μα αποτελούν μορφώματα του ιδεολογικού χώρου, ιδεολογικές δηλαδή κατασκευές χωρίς εμπειρική επαλήθευση,⁵⁰ ή επικαλείται μια **αφηρημένη επικινδυνότητα**⁵¹ των απειλούμενων με ποινή πράξεων, ανάγοντάς τες έτσι τυπικά σε εγκλήματα, ενώ ουσιαστικά πρόκειται για ψευτοεγκλήματα (αφού κανένα έννομο αγαθό δεν προσβάλλεται μ' αυτά). Με τον τρόπο αυτό η εξουσία, χρησιμοποιώντας το δραστικό μέσο της ποινικής καταστολής, επιχειρεί να ποδηγετήσει τη συμπεριφορά των πολιτών προς την ιδεολογικά προσκεείμενη σ' αυτήν κατεύθυνση, ελέγχοντας ποινικά το φρόνημά τους και όχι, όπως θα έπρεπε σε ένα φιλελεύθερο δικαιοσύνη σύστημα, εκείνες **μόνο** τις πράξεις τους που είναι συγκεκριμένα επικίνδυνες ή βλαπτικές για συγκεκριμένο έννομο αγαθό⁵². Έτσι όμως η κρατική εξουσία έρχεται σε αντίθεση με τις θεσπισμένες από την ίδια βασικές δικαιοσύνη αρχές, δηλαδή σε αντίφαση με τον εαυτό της, καταχρώμενη την εξουσία, τη χρήση της οποίας η ίδια — συνταγματικά αυτοκαθοριζόμενη — έχει προσδιορίσει

III. Ας προχωρήσουμε όμως τώρα στον έλεγχο της λειτουργικότητας της ποινικής καταστολής, όπως τούτη εκφράζεται με την «κεκτημένη ταχύτητα» και την καταχρηστική τάση της σύγχρονης κρατικής εξουσίας, καθώς και στη συμπερασματική διατύπωση κάποιων προτάσεων για συρρίκνωσή της.

Η γενική προληπτική λειτουργία της ποινής, είτε ως αποτροπή από την τέλεση αξιόποινων πράξεων (αρνητική όψη) είτε ως «τόνωση του αισθήματος δικαίου» (θετική όψη), για να αποδώσει προϋποθέτει **γνώση** της απαξίας⁵³ της τιμωρούμενης συμπεριφοράς εκ μέρους του επίδοξου δράστη αλλά και ηθική τοποθέτηση του κοινωνικού χώ-

ρου απέναντι στη συμπεριφορά αυτή. Αν δεν γνωρίζω ότι η ενέργειά μου είναι αξιοκατάκριτη, όχι με την έννοια να ξέρω τον ποινικό κανόνα που την τιμωρεί, αλλά να αντιλαμβάνομαι την κοινωνική της απαξία, η απειλή ποινής δεν μπορεί να με φοβίσει, όπως δεν μπορεί να με φοβίσει οποιοδήποτε επαπειλούμενο κακό την ύπαρξη του οποίου αγνώω. Για να γίνει τούτο κατανοητό, ας σκεφτούμε τον εαυτό μας σε μια ξένη χώρα. Δεν γνωρίζουμε βέβαια το ποινικό δίκαιο της χώρας αυτής και συνεπώς δεν ξέρουμε ποιές πράξεις τιμωρούνται με ποινή και ποιές όχι. Ωστόσο ξέρουμε πως αν κλέψουμε, αν σκοτώσουμε, αν τραυματίσουμε, αν βιάσουμε, αν παρακλύσουμε σοβαρά τις συγκοινωνίες, θα πρέπει να περιμένουμε **οπωσδήποτε** τιμωρία, η βεβαιότητα της οποίας μας αποτρέπει από την τέλεση αυτών των πράξεων αν και θα επιθυμούσαμε ενδεχομένως να τις τελέσουμε. Αυτή η βεβαιότητα της απειλούμενης τιμωρίας δεν στηρίζεται βέβαια στη γνώση των αντίστοιχων ποινικών διατάξεων που τυποποιούν σε εγκλήματα αυτές τις ενέργειες — αφού ως αλλοδαπός αγνώω πλήρως το Ποινικό Δίκαιο της ξένης χώρας — αλλά στη γνώση του χώρου της απαξίας, στην κοινωνική μου συνείδηση (που έχει διαμορφωθεί ήδη από την πατρίδα μου) ότι οι ενέργειες αυτές περιέχουν κοινωνική απαξία, αντιμετωπίζονται δηλαδή αρνητικά και αποδοκιμαστικά από το κοινωνικό σύνολο επειδή προσβάλλουν ορατά σε όλους αγαθά του κοινωνικού χώρου.⁵⁴

Όταν λοιπόν η ποινική καταστολή (στο γενικό και αφηρημένο επίπεδο της ποινικής νομοθεσίας) επεκτείνεται, όπως συμβαίνει σήμερα, σε ένα απίθανο κύκλο ενεργειών, που την αναγωγή τους σε έγκλημα ούτε ο νομικός καλά-καλά μπορεί να φανταστεί,⁵⁵ η άγνοια των πολιτών για την απαξία αυτών των ενεργειών **εκμηδενίζει** τη γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινικής καταστολής τους. Αλλά και αν υποθεθεί ότι ο πολίτης μαθαίνει τελικά για το αξιόποino μιας από αυτές τις ενέργειες είτε από την επαγγελματική του οργάνωση (αν πρόκειται λ.χ. για παράβαση επαγγελματικής νομοθεσίας), είτε από την προσωπική εμπειρία αυτού ή γνωστού του (αν τύχει να διωχτούν ποινικά για την ενέργεια αυτή), και πάλι η ύπαρξη της ποινικής καταστολής μπορεί βέβαια να αποδώσει από το σημείο αυτό και πέρα ως εκφοβισμός για το μέλλον και να αποτρέψει τον πολίτη από την τέλεση της συγκεκριμένης ενέργειας, σε καμιά όμως περίπτωση δεν μπορεί να τονώσει το «αίσθημα δικαίου» τούτου. Αντίθετα μάλιστα: τον απογοητεύει. Θεωρεί ο πολίτης πως το κράτος τον αδικεί και του δημιουργείται αφόρητη **σύγχυση** γύρω από το δίκαιο και το άδικο, γύρω από το καλό και το κακό, σύγχυση η οποία επεκτείνεται και στους γνωστούς γι' αυτόν (από τη διαμορφωμένη μέσω της κοινωνικής ηθικής συνείδησή του) χώρους απαξίας. Έτσι, η επέκταση της ποινικής καταστολής στο σύνολο της επαγγελματικής ζωής του ανθρώπου όχι μό-

νο δεν τονώνει μα αμβλύνει το «αίσθημα δικαίου» του και συνεπώς έχει το αντίθετο ακριβώς αποτέλεσμα από εκείνο που υποτίθεται πως επιδιώκεται σε γενικό επίπεδο με την ποινική καταστολή. Παράλληλα και ο εκφοβισμός, όταν η απειλή της ποινικής κύρωσης γίνει γνωστή στον πολίτη, δεν έχει την μορφή της αποτροπής από την τέλεση του κακού, όπως συμβαίνει με τις πράξεις που την κοινωνική τους απαξία γνωρίζει ο δράστης, αλλά εκδηλώνεται ως ένα αδιόρατο αίσθημα ανησυχίας που μπορεί να εξελιχτεί σε φοβία απέναντι στο δίκαιο και να λειτουργήσει αποτρεπτικά όχι σχετικά με την τέλεση του «κακού» (δηλαδή πράξεων βλαπτικών για τους συνανθρώπους και το κοινωνικό σύνολο) αλλά απέναντι σε κάθε επαγγελματική δραστηριότητα που ξεπερνά την «πεπατημένη», με αναπότρεπτα δυσμενείς συνέπειες για την πρόοδο και την κοινωνική ευημερία.⁵⁶

Αποτυχία λοιπόν της από «κεκτημένη ταχύτητα» ασκούμενης ποινικής καταστολής σε γενικό και αφηρημένο επίπεδο, παρά την αντίθετη επιδίωξή της.

Δεδομένη είναι — στο ίδιο επίπεδο — και η **αποτυχία** της καταχρηστικά ασκούμενης ποινικής καταστολής με τη δημιουργία ψευτοεγκλημάτων για τον έλεγχο του φρονήματος των πολιτών και την ιδεολογική τους χειραγώγηση, αν και η αποτυχία εδώ οφείλεται σε άλλους λόγους. Στην περίπτωση αυτή ο πολίτης γνωρίζει τις αντιλήψεις της κατεστημένης εξουσίας για το «καλό» και το «κακό» και την ιδεολογία της, αλλά διαφωνεί μ' αυτές, πιστεύοντας σωστά ότι η συμπεριφορά του **κάνεναν δεν αδικεί** και συνεπώς δεν μπορεί να του απαγορευτεί και μάλιστα με την απειλή ποινής και το χαρακτηρισμό του ως εγκληματία. Και αυτό δεν αποτελεί πεποίθηση ενός μόνο ανθρώπου, αλλά μεγάλης μερίδας πολιτών προσανατολισμένων σε μια ιδεολογική κατεύθυνση κατά κανόνα αντίθετη μ' εκείνην της ιδεολογίας της εξουσίας. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η ποινική καταστολή δεν τονώνει αλλά «εκβιάζει» το «αίσθημα δικαίου» των αντιφρονούντων πολιτών, ενώ και ο εκφοβισμός τους (από την απειλή της ποινής) παίρνει τη μορφή αφόρητης για ένα μη-ολοκληρωτικό πολιτικό σύστημα ιδεολογικής καταπίεσης⁵⁷. Έτσι η αποτυχία της «διδασκτικής» λειτουργίας της ποινικής καταστολής σε γενικό επίπεδο είναι εξασφαλισμένη και στις παραπάνω περιπτώσεις ενόψει της κοινής νομίζω διαπίστωσης ότι σε ένα σύγχρονο κοινωνικό χώρο η διδασκαλία δεν ασκείται μέσω του εξαναγκασμού, αλλά με την πειθώ και τη συναίνεση⁵⁸.

Και στο συγκεκριμένο επίπεδο της ψυχολογικής εκτόνωσης και της υποκατάστασης με την ποινή της κοινωνικής αντίδρασης για συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη που τελέστηκε η ποινική καταστολή δεν μπορεί και πάλι να λειτουργήσει σ' εκείνες τις περιπτώσεις των ειδικών κυρίως ποινικών νόμων που αφορούν παραβάσεις τάξεως και που στη συνείδηση των πολιτών δεν συνιστούν έγκλημα. Γιατί σ' αυτές τις

περιπτώσεις κανείς δεν εξεγείρεται και κανένα εκδικητικό συναίσθημα δεν χρειάζεται εκτόνωση, αφού κανείς δεν νοιώθει ως εγκλήματα της παραβάσεις αυτές.

Αντίθετα όμως στο χώρο των ιδεολογικών, ας πούμε, εγκλημάτων, εκεί όπου το άδικο εκπορεύεται από τη διαφορετική ιδεολογία της εξουσίας απέναντι σε ορισμένες μορφές συμπεριφοράς, η αντιδραστική και εκτονωτική λειτουργία της ποινικής καταστολής φαίνεται να πετυχαίνει το στόχο της. Ωστόσο εδώ υπάρχει ένας σοβαρός κοινωνικός κίνδυνος. Με την ποινική καταστολή οι ιδεολογικές διαφορές ανάμεσα σε αντίθετες κοινωνικές ομάδες (λ.χ. συντηρητικούς-προοδευτικούς, θρησκευόμενους-άθεους, ορθόδοξους-αιρετικούς, εθνικιστές-διεθμιστές, αλλά και πιο συγκεκριμένα: σε πιστεύοντες στην αναγκαιότητα της στρατιωτικής λ.χ. θητείας-αρνούμενους για συνειδησιακούς λόγους τη στράτευση) αντί να αμβλύνονται, όπως είναι επιθυμητό και αναγκαίο για την ειρηνική συμβίωση των πολιτών, **οξύνονται**⁵⁹. Ο φανατισμός μεγαλώνει και το ιδεολογικό χάσμα ανάμεσα στις διάφορες αντιφρονούσες κοινωνικές ομάδες διευρύνεται. Εδώ λοιπόν από τη μια πλευρά φαίνεται να πετυχαίνει ο λειτουργικός στόχος της ποινικής καταστολής, από την άλλη όμως δημιουργείται βαρύτερη κοινωνική ζημιά. Το κοινωνικό κόστος από την καταστολή είναι μεγαλύτερο σε σχέση με την αντίστοιχη «ωφέλεια». Πρέπει λοιπόν η πολιτεία να αναζητήσει (έξω από την ποινή) άλλες διεξόδους εκτόνωσης των «νομιμοφρόνων» σε περίπτωση τέλεσης μιας πράξης που για μεγάλη έστω μερίδα των πολιτών και για την κρατική εξουσία αποτελεί έγκλημα, ενώ για άλλη μεγάλη μερίδα αντιφρονούντων συνιστά άσκηση συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος.

Τέλος, στο ατομικό επίπεδο, στο καθαρά υλικό-εμπειρικό πεδίο της έκτισης των ποινών, η λειτουργική αποτυχία της ποινικής καταστολής είναι ανάλογη και αντίστοιχη μ' εκείνη στο γενικό και αφηρημένο επίπεδο των κανόνων. Ο παραβάτης ειδικού ποινικού νόμου (που δεν τυποποιεί ουσιαστικό άδικο, αλλά προβλέπει ποινικές κυρώσεις για τη μη τήρηση των επιταγών του) ούτε επικίνδυνος είναι ούτε έχει ανάγκη φρονηματοσιμού. Με την έκτιση της ποινής βέβαια «παραδειγματίζεται». Αυτός ωστόσο ο «παραδειγματισμός» για τους λόγους που αναφέραμε παραπάνω αναφορικά με τη γενική πρόληψη αποτελεί την «αιχμή του δόρατος» της ποινικής καταστολής και ο πολίτης που την υφίσταται όχι μόνο δεν γίνεται καλύτερος για τους άλλους και το σύνολο, μα έχοντας υποστεί συνειδησιακή σύγχυση μπορεί να αντιδράσει στο μέλλον βλαπτικά για τα πραγματικά έννομα αγαθά του κοινωνικού χώρου (είτε τα ατομικά είτε τα συλλογικά). Εκτός και αν γίνει ένας «φοβισμένος πολίτης», ένας τρομοκρατημένος ανθρωπάκος με ψυχολογικά απωθημένα και δουλική συμπεριφορά. Αλλά τέτοιο πρότυπο πολίτη καμιά σύγχρονη μη-ολοκληρωτική κρατική

εξουσία δεν θα φιλοδοξούσε νομίζω να προβάλει. Και αν, κρυφά έστω, το επιθυμούσε, δεν θα έπρεπε οι συνειδητοί τουλάχιστον πολίτες να της το επιτρέψουν.

IV. Μετά την απομυθοποίηση της λειτουργικότητας της ποινικής καταστολής σε όλα τα επίπεδα, αναφορικά με την καταχρηστικά και από «κεκτημένη ταχύτητα» ασκούμενη ποινική καταστολή, μπορούμε νομίζω όχι αδικαιολόγητα να προτείνουμε την **πλήρη απο-εγκληματοποίηση**⁶⁰ των αξιόποινων σήμερα πράξεων τουλάχιστον στους αντίστοιχους χώρους των ειδικών ποινικών νόμων και του «ιδεολογικού ποινικού δικαίου».

Συγκεκριμένα και ειδικά:

α) Ολόκληρη η νομοθεσία των ειδικών ποινικών νόμων που περιλαμβάνει το σύνολο της από «κεκτημένη ταχύτητα» θεσπισμένης ποινικής καταστολής και αποτελεί το 80% του συνόλου του στατιστικά διαπιστωμένου χώρου των ποινικών παραβάσεων⁶¹ θα πρέπει να αναθεωρηθεί. Η συντριπτική πλειοψηφία των αναφερόμενων σ' αυτούς τους νόμους παραβάσεων πρέπει να απεγκληματοποιηθεί και να της δοθεί ο σωστός νομικός χαρακτηρισμός της διοικητικής παράβασης με καθαρά διοικητικές συνέπειες ή και χωρίς συνέπειες στις ελαφρότερες περιπτώσεις. Ένα μέρος που αναφέρεται σε προσβολές εννόμων αγαθών πρέπει να ενταχθεί στον Ποινικό Κώδικα, ενώ αν προβλέπεται ήδη σ' αυτόν η παράβαση να αρκестούμε σ' αυτή την πρόβλεψη. Για παράδειγμα, ολόκληρη η αγορανομική ποινική νομοθεσία πρέπει πια να καταργηθεί. Όσες αγορανομικές παραβάσεις συνιστούν απάτη ή νοθεία τροφίμων ή άλλη τυποποιημένη στον Ποινικό Κώδικα αξιόποινη πράξη να τιμωρούνται από τις αντίστοιχες διατάξεις τούτου και όχι, κατά συρροή μ' αυτές. Οι άλλες παραβάσεις να απεγκληματοποιηθούν και οι πιο σοβαρές από αυτές να υπόκεινται απλώς σε διοικητικό πρόστιμο με δυνατότητα του πολίτη να προσφύγει στα δικαστήρια αν πιστεύει ότι αδικήθηκε.⁶² Το ίδιο ακριβώς θα πρέπει να γίνει με την υγειονομική ποινική νομοθεσία, ενώ η κακτέχνη σημερινή ποινική νομοθεσία για το περιβάλλον⁶³ θα πρέπει να καταργηθεί και η αντίστοιχη εγκληματική συμπεριφορά (από τις σοβαρότερες της εποχής μας) να ενταχθεί συστηματικά στον Ποινικό Κώδικα⁶⁴. Η ποινική νομοθεσία περί τύπου είναι άχρηστη. Τα λεγόμενα εγκλήματα τύπου είναι ουσιαστικά απλές διοικητικές παραβάσεις και πρέπει και τυπικά έτσι να αντιμετωπίζονται⁶⁵, ενώ τα **δια του τύπου** (ως όργανου) τελούμενα εγκλήματα⁶⁶ προβλέπονται στον Ποινικό Κώδικα. Η τελωνειακή ποινική μας νομοθεσία αποτελεί κλασικό παράδειγμα αντισυνταγματικής και απαρχαιωμένης ποινικής καταστολής⁶⁷. Οι παραβάσεις που σήμερα προβλέπονται στο ν. 1165/1918 (που θεσπίστηκε πριν από εβδομήντα χρόνια!) με μια ορθολογιστική αντιμετώπισή τους καλύπτονται από αντίστοιχες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα (λ.χ. για

την απάτη, την ψευδή δήλωση, την πλαστογραφία ή την υπεξαγωγή εγγράφου). Ανάλογα ισχύουν και με τη φορολογική ποινική νομοθεσία, η οποία είναι εντελώς άχρηστη ενόψει της κάλυψης των πράγματι φορολογικών αδικημάτων από τις σχετικές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα.

β) Είναι καιρός να αναθεωρηθεί και ο Ποινικός μας Κώδικας και να ξαναδιατυπωθεί ύστερα από τις τόσες αποσπασματικές τροποποιήσεις του σε ενιαίο ορολογικά, γλωσσικά και εννοιολογικά κείμενο. Να σταματήσουν οι κατά περίπτωση και αποσπασματικές τροποποιήσεις του⁶⁸ που κατέστησαν σήμερα αγνώριστο αυτό το αξιόλογο για την εποχή του νομοθέτημα. Να περιληφθούν τον Ποινικό Κώδικα τα σύγχρονα σοβαρά οικονομικά εγκλήματα και να απαλειφθούν οι απαρχαιωμένες διατάξεις (λ.χ. για τη μονομαχία). Να γίνει ιδεολογική αποκάθαρση του Ποινικού Κώδικα και να καταργηθούν οι διατάξεις καταχρηστικής άσκησης της ποινικής καταστολής, που τιμωρούν ουσιαστικά την ανεπιθύμητη συμπεριφορά και το φρόνημα του πολίτη και όχι κάποια πραγματική προσβολή υπαρκτού εννόμου αγαθού (π.χ. τα άρθρα 198 για τη κακόβουλη βλασφημία, 347 για την παρά φύση ασέλγεια, 348 για τη διευκόλυνση της ακολασίας άλλων, 350 για την εκμετάλλευση πόρνης, 384α για την καταστολή φθορών στα κέντρα, που προκαλούν το κοινό αίσθημα, 407 και 408 για την επαιτεία και αλητεία αντίστοιχα).

γ) Τέλος, για την πραγματοποίηση των παραπάνω (υπό α' και β') στόχων πρέπει να συγκροτηθούν ομάδες εργασίας με συμμετοχή δικαστών, εισαγγελέων, δικηγόρων και καθηγητών των νομικών σχολών της χώρας, που να αρχίσουν αμέσως το έργο της απεγκληματοποίησης παραβάσεων που τυποποιούνται στους ειδικούς ποινικούς νόμους, καθώς και της ανασυγκρότησης του Ποινικού Κώδικα. Το έργο είναι εθνικής σημασίας. Η μείωση και η εκλογίκευση της ποινικής καταστολής αποτελεί φυσικά ένα πολιτικό αίτημα μιας φιλελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας. Συνιστά όμως, όχι λιγότερο, και έναν αναγκαίο όρο για τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής μας.

Σημειώσεις

1. Αλλά δεν είναι, βέβαια, μόνο καταπίεση· κατά τον **Μ. Φουκώ**, Εξουσία, γνώση και ηθική, ελλην. μετάφρ. Σ. Σαρίκα, 1987 (εκδ. «Υψιλον»), σ. 21, η εξουσία «παράγει πράγματα, επικφέρει ηδονή, μορφές γνώσης, παράγει λόγο».
2. Βλ. ανάμεσα σε πολλά έργα: **Α. Σβώλου**, Πολιτική εξουσία και κυριαρχία, Νομικαί Μελέται, τ. Α', σ. 271 επ., **Α. Μάνεση**, Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, τ. Ι, 1956 σ. 10 επ., **Ν. Πουλαντζά**, Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός, ελλην. μετάφρ. Γ. Κρητικού (εκδ. «Θεμέλιο»), σ. 13 επ., σ. 89 επ., σ. 209 επ.
3. Βλ. **Ι. Μανωλεδάκη**, Σχετικά με την ουσία του δικαίου, στο έργο «Προσφορά στον Γεώργιο Μιχαηλίδη — Νουάρο, τ. Β' 1987, σ. 256-257, του ίδιου, Εισαγωγή στην Επιστήμη, εκδ. Β' 1980, σ. 150 επ.
4. **Μανωλεδάκης**, Σχετικά με την ουσία του δικαίου, ό.α.π., σ. 257 σημ. 35.
5. **Πουλαντζάς** ό.π., σ. 108 επ.
6. Πρβλ. **Ε. Πασουκάνις**, Μαρξισμός και Δίκαιο, ελλην. μετάφρ. Α. Χριστόπουλου (εκδ. «Οδυσσέας»), σ. 170.
7. Όπως του **L. Hulsman**· βλ. στο βιβλίο **L. Hulsman - J. Bernat de Celis**, Peines perdues, le système pénal en question, 1982, passim. Και κριτική θέση του **G. Kaiser**, Abolitionismus - Alternative zum Strafrecht? - Was lässt der Abolitionismus vom Strafrecht übrig? Festschrift f. Lackner, 1987, σ. 1027 επ.
8. Βλ. **Ν. Κουράκη**, Η «αποκλιμάκωση» της ποινικής καταστολής - όροι και όρια, στο έργο «ΜΝΗΜΗ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκας», τ. Β', 1986, σ. 153 επ. σ. 156 επ.
9. Πρβλ. Conseil de l'Europe, Rapport sur la décriminalisation, Strasbourg, 1980. **Κουράκη**, ό.α.π., σ. 159 και σημ. 22.
10. Πρβλ. **Π. Παπαδάτου**, Η επιθετικότητα η βία και η καταστροφικότητα στην κοινωνική διαβίωση, 1980, σ. 16, σ. 20.
11. Βλ. **Γ.Β. Πλατόνοφ κλπ.**, Διαλεκτική της ζωντανής φύσης, ελλην. μετάφρ. 1965 (εκδ. «Σύγχρονη Επιστήμη»), σ. 347.
12. Πρβλ. **Κουράκη**, ό.α.π., σ. 156 επ., όπου και πλούσια βιβλιογραφία.
13. Βλ. **Μανωλεδάκη**, Εισαγωγή στην Επιστήμη, ό.α.π., σ. 115-116.
14. **Κουράκης**, ό.α.π., σ. 153.
15. Σε ακραία θέση, πρβλ. **Η. Δασκαλάκη**, Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, 1985, σ. 16, σ. 19, ιδίως σ. 29-31, σ. 59: «ο ρόλος του ποινικού νόμου στην παραγωγή του εγκλήματος είναι **δημιουργικός** και όχι απλά **αναγνωριστικός**...» (οι υπογραμμίσεις του ίδιου). Έτσι ο **Hulsman**, ό.π., σ. 68: «C'est la loi qui crée le "criminel"».
16. Βλ. αντί άλλων **Σ. Αλεξιάδη**, Εγκληματολογία, Ι, 1985, σ. 51 επ., όπου παραπέρα και κριτική της έννοιας του νομικού εγκλήματος.
17. Με τη σχετικότητα που περιέχει πάντα κάθε ορισμός· πρβλ. **Α. Henrici**, Die Begründung des Strafrechts in der neueren deutschen Rechtsphilosophie, 1961, σ. 27.
18. Για τα τρία διαλεκτικά οριζόμενα επίπεδα εμφάνισης της ποινικής καταστολής (αφηρημένο — συγκεκριμένο - εμπειρικό) βλ. **Μανωλεδάκη**, Γενική θεωρία του ποινικού δικαίου, τ. Β' 1978, σ. 201 επ., του ίδιου Ποινικό δίκαιο, επιτομή γενικού μέρους. 1985, σ. 9, **Μαργαρίτη** — **Παρασκευόπουλου**, θεωρία της ποινής, 1984, σ. 38 επ., σ. 44 επ., σ. 46 επ., **Μ. Καϊάφα**, Η μη ουσιαστική εφαρμογή

του άρθρου 79 ΠΚ στην πράξη, Αρμεν 1982, σ. 340 επ. (σ. 345 επ.), της ίδιας, *Moderne Tendenzen bei der Strafzumessung im griechischen und deutschen Strafrecht*, Diss. 1981 (Göttingen), σ. 72 επ.. Πρβλ. επίσης **G. Bemmann**, «Im Vollzug der Freiheitsstrafe soll der Gefangene fähig werden, künftig in sozialer Verantwortung ein Leben ohne Straftaten zu führen», *Strafverteidiger*, 12/1988, σ. 549 επ. (550), του ίδιου, *Über das Ziel des Strafvolzugs*, *Festschrift f. Paul Bockelmann*, 1979, σ. 891 επ. (895), του ίδιου, *Für und wider die Vereinheitlichung der Freiheitsstrafe*, GA 1967, σ. 129 επ. (133).

19. Ιστορικά η ποινή εμφανίζει εννοιολογική αντιστοιχία με το έγκλημα: αν ως έγκλημα ουσιαστικά θεωρείται η προσβολή εννόμων αγαθών σε μια φιλελεύθερη αντίληψη του «ποινικού φαινομένου», και η ποινή στα ίδια ιδεολογικά πλαίσια δεν μπορεί παρά να αποτελεί προσβολή των προσωπικών εννόμων αγαθών του δράστη. Πρβλ. **M. Köhler**, *Der Begriff der Strafe*, 1986, σ. 15. Γι' αυτό και η ευρεία σύλληψη της ποινής ως «κακού», «πάθους», «βάσανου» (πρβ. **Henrici**, ό.π., σ. 27 επ.) δεν είναι ικανοποιητική.

20. Βλ. **R. - P. Callies**, *Theorie der Strafe im demokratischen und sozialen Rechtsstaat*, 1974, σ. 99.

21. Πρβλ. **Henrici**, ό.π., σ. 33, ώστε σ' ένα «τυπολογικό» ορισμό έγκλημα να θεωρείται ότι απειλείται με ποινή (πρβ. «Diejenige Erscheinung, welche den Grund bildet für die Existenz der Erscheinung Rechtsstrafe, nennen wir Verbrechen»), και βέβαια, αντίστοιχα, ποινή ό,τι επιβάλλεται από την πολιτεία ως «απάτηση» στο έγκλημα. Η τυπολογική αυτή συσχέτιση εγκλήματος — ποινής δεν είναι άσχετη με τις αντιλήψεις των «απόλυτων θεωριών» για την ποινή: πρβλ. **Hasssemer/Lüderssen/Naucke**, (**Hasssemer**), *Fortschritte im Strafrecht durch die Sozialwissenschaften*; 1983, σ. 59-60. Αντίθετα, σε μια σχετική αντίληψη για την ποινή και την «συμβολική λειτουργία» της ποινικής καταστολής, η τελευταία μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για σκοπούς μη συνδεδεμένους άμεσα με το έγκλημα. Βλ. σχετικά με την «συμβολική λειτουργία» της ποινικής καταστολής **Π. Καρκατούλη**, Η συμβολή της λειτουργικής ανάλυσης στην ποινική νομοθέτηση, *Ποιν Χρον ΛΣΤ'* (1986), σ. 961 επ. (σ. 973 επ.).

22. Η εμπάθυνση στη λειτουργικότητα της ποινής σημαίνει προσανατολισμό στην κοινωνιολογική έρευνα του φαινομένου της ποινικής καταστολής και απομάκρυνση από τις μεταφυσικές και ηθικές θεωρήσεις του. Πρβλ. **Hasssemer/Lüderssen/Naucke**, (**Naucke**), ό.α.π., σ. 4-5, **G. Stratenwerth** *Strafrecht, Allgemeiner Teil I.*, *Die Straftat*, έκδ. γ' 1981, Rdnr. 5 επ. Επίσης **A. Baratta**, *Philosophie und Strafrecht*, 1985, σ. 253-254.

23. Βλ. τους συγγραφείς της σημ. 18, ό.α.π.

24. Βλ. σχετικά τη μονογραφία της **Κ.Δ. Σπινέλλη**, Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων — θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου — 1982, *passim*, (βλ. το διάγραμμα 2,1, στη σ. 65) και ιδίως σ. 72 επ., σ. 160 επ. **Hasssemer/Lüderssen/Naucke**, *Hauptprobleme der Generalprävention*, 1979, *passim*, οι ίδιοι, (**Hasssemer**), ό.α.π. σ. 57 επ.

25. Βλ. **Καρκατούλη**, ό.π. σ. 973. Βλ. και στο διάγραμμα του **Arthur Kaufmann**, *Über die gerechte Strafe*, στο έργο *Gedächtnisschrift für Hilde Kaufmann*, 1986, σ. 427, και στο διάγραμμα της **Κ. Δ. Σπινέλλη**, ό.α.π.

26. Πρόκειται ουσιαστικά για τη δημιουργία φρονήματος. Την αναποτελεσματικότητα αυτής της λειτουργίας (όταν τελεστεί το έγκλημα) ελέγχει το δικαστήριο

μέσα από τον έλεγχο του καταλογισμού του δράστη όταν «απαντά», με την ποινή που του επιβάλλει, στο συγκεκριμένο έγκλημα που τελήθηκε. Για τη διολίσθηση του φρονηματικού στοιχείου στον καταλογισμό του δράστη βλ. αναλυτικά τη μονογραφία του **Ν. Παρασκευόπουλου**, Φρόνημα και καταλογισμός στο Ποινικό δίκαιο, 1987, *passim*. Για τον διδακτικό ή παιδευτικό ρόλο του ποινικού δικαίου βλ. **Γ. Ραπούση**, Ο ρόλος των ποινικών επιστημών στον κοινωνικό μετασχηματισμό, στο έργο «ΜΝΗΜΗ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκας», τ. Β', 1986, σ. 213.

27. Πρόκειται για την ονομαζόμενη αλλιώς «συμβολική λειτουργία» βλ. **Καρκατούλη**, ό.π.σ. 973 επ. Αυτή διαφέρει από τη συναφή διδακτική ή παιδευτική λειτουργία (παραπάνω σημ. 26 και αντίστοιχο κείμενο) γιατί δεν εξυμνηρεί **άμεσα** και κατά κύριο λόγο σκοπό προστατευτικό των εννόμων αγαθών, αλλά αποβλέπει σε πολιτικούς στόχους (ιδεολογικούς — προπαγανδιστικούς). Πρβλ. τη σημ. 21 (στο τέλος), πιο πάνω. Βλ. και **Μανωλεδάκη**, Τροποποιήσεις, μεταρρύθμιση και ιδεολογικός αποχρωματισμός του Ειδικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, Δίκαιο και Πολιτική, τ. 1, 1982, σ. 22 επ. (σ. 30 επ., ιδίως σ. 36 επ.).

28. Βλ. π.χ. τον α.ν. 86/1967 που θεωρείται ένας από τους σκληρότερους για τους εργοδότες εργασιακούς ποινικούς νόμους: **Μανωλεδάκης**, Ιστορική εισαγωγή στο ελληνικό εργασιακό ποινικό δίκαιο, Δίκαιο και Πολιτική, τ. 3, 1982, σ. 83. Για τη φιλεργατική ιδεολογία στην περίοδο της δικτατορίας Ι. Μεταξά βλ. **Κ. Βεργόπουλου**, Εθνισμός και οικονομική ανάπτυξη, 1978, σ. 152-153.

29. Βλ. **Μ. Miaille**, Το κράτος του δικαίου, ελλην. μετ. Μ. Παπαγιαννάκη, 1983 «Παρατηρητής» σ. 145 επ.

29. Πρβλ. **Κ. Dambassina-Kamara**, Le régime du «4 aout 1936» en Grèce, 1983, σ. 94-95.

30. Πρβλ. **Μανωλεδάκη**, Τροποποιήσεις, μεταρρύθμιση και ιδεολογικός αποχρωματισμός του Ειδικού Μέρους ΠΚ, ό.α.π., σ. 40.

31. Πρβλ. **Henrici**, ό.π. σ. 29 επ.

32. Βλ. μεταξύ άλλων **Καρκατούλη**, ό.π. σ. 975-976. Πρβλ. και τις απόψεις του Durkheim που εκθέτει ο **Δασκαλάκης** Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, 1985, σ. 48. Πβλ. **Πανούση**, ό.π., σ. 217.

33. Τη βασική αυτή αρχή της διαλεκτικής, ότι η γενικότητα περιέχεται στη μερικήτητα και οι δυό τους στην ατομικήτητα (βλ. **Hegel**, *Wissenschaft der Logik*, II., *Werke in zwanzig Bänden*, 6, έκδ. Suhrkamp, 1972, σ. 273 επ., σ. 280 επ., σ. 296 επ.) παραβλέπουν όσοι, κρίνοντας τη διαλεκτική θεωρία για την ποινή (που ακολουθούν οι συγγραφείς της σημ. 18 πιο πάνω), περιορίζουν **στατικά** το σκοπό της κατάγνωσης (επιμέτρησης) της ποινής στην ανταπόδοση **μόνο**: έτσι: **Α. Ψαρούδα-Μπενάκη**, Η επιμέτρηση της ποινής κατά το άρθρο 79 ΠΚ και οι σκοποί της ποινής, στο έργο «ΜΝΗΜΗ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκας», τ. Α', 1986, σ. 229 επ. (σ. 238-239). **Α. Γιαννόπουλος**, Επιμέτρηση της ποινής και γενική πρόληψη, *Ποιν. Χρον. ΛΔ'* (1984), σ. 767 επ. (σ. 777). Η κύρια βέβαια, λειτουργία της ποινής στο στάδιο της κατάγνωσης (επιβολής - επιμέτρησης) είναι η **ανταποδοτική**: ωστόσο σ' αυτή τη «συγκεκριμενοποίηση» της ποινής περιέχεται και η αφηρημένη όψη της έννοιάς της, άρα και στη λειτουργικότητα της «συγκεκριμενοποίησης» περιέχεται η λειτουργικότητα της αφηρημένης όψης της ποινής (η γενική πρόληψη). «Das Besondere hat die Allgemeinheit in ihm selbst als sein Wesen». (**Hegel**, ό.α.π., σ. 283). Η «ανταπόδοση» περιέχει λοιπόν στην ουσία της και το **γενικό φρονιματισμό** (τη γενική πρόληψη)! Τούτο είχα τονίσει στη Γενική θεωρία του ποινικού

δικαίου, τ. Β', σ. 203: «Στο μέτρο βέβαια που η ... συγκεκριμένη εννοιολογική όψη περιέχει και τη γενική-αφηρημένη, η ανταπόδοση περιέχει μέσα της και το στοιχείο της γενικής πρόληψης».

Εκείνο που δεν πρέπει να κάνει ο δικαστής είναι, πέρα από την περιεχόμενη στην ανταπόδοση γενική πρόληψη, να ξαναυπολογίσει — επιπρόσθετα — το στοιχείο τούτο (της γενικής πρόληψης) στην επιμέτρηση της συγκεκριμένης ποινής: Να επιβάλλει δηλαδή ποινές για παραδειγματισμό — με κριτήριο τον παραδειγματισμό. Κάτι τέτοιο θα ήταν εξάλλου αντίθετο στο αρ. 2 §1 Συντ. για την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Έτσι και Bemmman, ό.α.π., Strafverteidiger 12/1988, σ. 550.

34. Δεν πρέπει συνεπώς κι εδώ, κατά την έκτιση της ποινής να λαμβάνονται υπόψη κριτήρια ανταποδοτικά ή γενικού φρονηματοισμού (βλ. την προηγούμενη σημ.) Πρβλ. και Bemmman, Festschrift f. Bockelmann, ό.α.π. σ. 895.

35. Βλ. αντί άλλων Κ.Δ. Σπινέλλη, ό.π. σ. 70.

36. Πρβλ. Πανούση, ό.π., σ. 214 επ. Γίνεται συνήθως λόγος και για «βελτίωση» «επανακοινωνικοποίηση» (Σπινέλλη, ό.π. σ. 71), «επαναπροσαρμογή» (Πανούσης) του δράστη με την έκτιση της ποινής του. Νομίζω ότι πρόκειται για ωραιοποίηση και υπερβολή της νομικής ιδεολογίας χωρίς εμπειρικό αντίκρισμα (= επαλήθευση) στην πραγματικότητα. Η έκτιση μπορεί να παραδειγματίσει (φρονηματίσει) το δράστη για το μέλλον. Και σε τούτο εξαντλείται η λειτουργικότητα της καταστολής σ' αυτό το στάδιο. Η «βελτίωση» είναι άκρως επικίνδυνη επιδίωξη, όπως ιστορικά αποδειχνεται (πρβλ. R. -P. Callies, ό.π. σ. 37), αν συνδυαστεί με ολοκληρωτικές αντιλήψεις των «αναμορφωτών», αλλά και αντισυνταγματική όταν συνίσταται σε υποχρεωτική αγωγή ενηλίκων (αρ. 5 Συντ.). Με τις σημερινές συνθήκες των φυλακών μας είναι βέβαια και ανέφικτη. Μάλλον η χειροτέρευση πρέπει να αναμένεται και όχι η βελτίωση του καταδίκου. Πρβλ. J. Baumann, Beschränkung des Lebensstandards anstatt kurzfristiger Freiheitsstrafe, 1968, σ. 16 επ.: «Man hat einmal gesagt, unsere Gefängnisse seien die hohe Schule des Verbrechens. So falsch ist das leider nicht» (σ. 19.) Όσο για την «επανακοινωνικοποίηση», «επαναπροσαρμογή», «επανεναξηση», αυτές προϋποθέτουν προηγούμενη (πριν από την έκτιση της ποινής) κοινωνικοποίηση, προσαρμογή και ένταξη του δράστη πράγμα που κατά κανόνα δεν συμβαίνει με τα «περιθωριακά» άτομα, τα οποία και συνήθως, εκτίουν τελικά στερητικές της ελευθερίας ποινές. Αν «επανεναχθούν» εκεί όπου ήσαν, αλλοίμονό τους! Αν πάλι πρόκειται για κατάδικο που ήταν ενταγμένος στο κοινωνικό σύστημα (λ.χ. έμπορος, επιχειρηματίας κλπ) αυτός δεν έχει βέβαια ανάγκη επανεναξησης, αφού έτσι κι αλλιώς, όταν αποφυλακιστεί, θα ξαναγυρίσει στο περιβάλλον του. Πρβλ. και G. Bemmman, Kriminalität und Gesellschaft, Zeitschrift der Fernuniversität (Con-Tacte) 1/88.

37. Πιο σωστός μου φαίνεται ο όρος «ατομική πρόληψη» που χρησιμοποιεί η Σπινέλλη, ό.π. σ. 70. Επεκράτησε ωστόσο ο όρος «ειδική πρόληψη».

38. Διαλεκτική σύλληψη της λειτουργίας της ποινής (dialektische Vereinigungstheorie), διαφορετική ωστόσο από την εδώ υποστηριζόμενη, ακολουθεί ο Roxin, Sinn und Grenzen staatlicher Strafe, στο έργο του Strafrechtliche Grundlagenprobleme, 1973, σ. 28.

39. Αν η εξουσία πέρα από καταπίεση «παράγει και λόγο», όπως λέει ο Φουκώ, Εξουσία, γνώση και ηθική, ελλην. μετάφρ. Ζ. Σαρίκα, 1987, σ. 21, ας είναι τουλάχιστον ο λόγος αυτός «ορθός»!

40. Πρβλ. **Hassemer /Lüderssen/Naucke**, (Naucke), ό.π., σ. 5.
41. Πρβλ. **Μανωλεδάκη**, Τροποποιήσεις, μεταρρύθμιση και ιδεολογικός αποχρωματισμός του Ειδικού Μέρους ΠΚ., ό.π. σ. 39.
42. Βλ. **Πλατόνοφ**, κλπ. Διαλεκτική της ζωντανής φύσης, ελλην. μετάφρ. 1965, σ. 347.
43. Πβλ. **Naucke**, ό.α.π., σ. 25 για την, περιορισμένη έστω και «μη γνήσια», απεγκληματοποίηση στη Δυτική Γερμανία σε ορισμένα πεδία. Για τη διάκριση σε «γνήσια» και «μη γνήσια» απεγκληματοποίηση θα γίνει λόγος πιο κάτω (σημ. 60).
44. «C'est une expérience éternelle que tout homme qui a du rouvoir est porté à en abuser» (**Montesquieu**, De l'esprit des lois, 1748, βιβλ. XI, κεφ. IV). Αναφέρεται και από τον **Αρ. Μάνεση**, Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος II, 1961-1965, σ. 356 σημ. 7.
45. Αν αναλογιστούμε ότι υπάρχει έτσι κι αλλιώς νομοθετικός πληθωρισμός (βλ. **Β. Σκουρή**, Η κρίση της νομοθετικής λειτουργίας, 1987, σ. 13 επ.), αντιλαμβανόμαστε την έκταση αυτής της από «κεκτημένη ταχύτητα» θεσπισμένης ποινικής καταστολής βλ. και **Ν. Κουράκη**, Η «αποκλιμάκωση» της ποινικής καταστολής, στο έργο «ΜΝΗΜΗ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκας», τ. Β', 1986, σ. 153 επ. (σ. 156-157).
46. Βλ. **Μανωλεδάκη**, Η εύκολη λύση της ποινής, εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ» της 21.11.1986.
47. Βλ. σχετικά **Μανωλεδάκη**, Το άρθρο 7 του Συντάγματος και οι ποινικοί νόμοι, Ποιν. Χρον. ΛΓ' (1983), σ. 865 επ. (σ. 869 επ., σ. 873 επ.).
48. Η ποινή πρέπει να αποτελεί το έσχατο καταφύγιο (ultimum refugium, ultimum remedium, ultima ratio) της έννομης τάξης στον αγώνα της κατά του αδικού: **Κουράκης** ό.α.π., σ. 153. Η, αλλιώς, την «τελευταία γραμμή άμυνας της έννομης τάξης», **H. Schultz**, Abschied vom Strafrecht; ZStW 1980, σ. 611 επ., (σ. 626). Παραπέμπεται και απο τον **Κουράκη** ό.α.π. σ. 159.
49. **Μανωλεδάκης**, Τροποποιήσεις κλπ. ό.α.π., σ. 37-38. Ο **ίδιος**, Γενική θεωρία του ποινικού δικαίου, τ. Α' 1976, σ. 31 επ., τ. Γ', 1981, σ. 14 επ.
50. Την εμπειρική επαλήθευση στον αντικειμενικό κοινωνικό χώρο (= υλικότητα) κατά την εξατομίκευση των εννόμων αγαθών και της προσβολής τους, ως στοιχειώδες αίτημα ενός κοινωνιολογικά προσανατολισμένου ποινικού δικαίου απαλλαγμένου από ιδεοκρατικές κατασκευές και νοθεύσεις, υποστηρίζει και ο **Naucke**, ό.α.π.,σ. 24: «Das begriffliche Mittel, das die sozialwissenschaftlich abgesicherte Forderung nach Entkriminalisierung in vielen Bereichen tragen muss, ist ein eng gefasster Begriff des strafrechtlich zu schützenden Rechtsgutes. Dieses Gut muss handfest sein, anfassbar gleichsam, jedenfalls empirisch messbar, und befreit von allem "Ideellen". Der Schaden an einem solchen Gut muss ausdrückbar sein in Lebens-, Leibes-oder Vermögensschaden».
51. Πρβλ. τις εύστοχες παρατηρήσεις της **Μ. Καϊάφα Γκμπάντι**, Έννοια και προβληματική των κοινών επικινδυνών εγκλημάτων, 1987, σ. 33 επ.: «Σήμερα γίνεται γενικά αποδεκτό, ότι η τυποποίηση μορφών προσβολής των εννόμων αγαθών, που χαρακτηρίζονται ως διακινδύνευση και όχι ως βλάβη τους, αποτελεί παροχή ποινικής προστασίας γι' αυτά σ' έναν έντονο περιορισμό του ελεύθερου χώρου δράσης των πολιτών...».
52. Για να λειτουργήσει το **έννομο αγαθό** ως κεντρικός πυρήνας κάθε μη - ολοκληρωτικού ποινικού συστήματος θα πρέπει να του δοθεί το πραγματοκρατικό

περιεχόμενο που αναφέρεται στην παραπάνω σημ. 50. Για την εννοιολογική παραχάραξη του εννόμου αγαθού στην εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία βλ. **R. Sina**, Die Dogmengeschichte des strafrechtlichen Begriffs "Rechtsut", 1962, σ. 70 επ. σ. 74 επ., σ. 79 επ., σ. 84 επ. (σ. 78): «So wurde die empirisch - naturalistische Krankheit am materiellen Rechtsgutsbegriff dadurch geheilt, dass man den materiellen Rechtsgutsbefriff ganz beseitigte, ein von den einen "Vergeistigung", von den anderen "Verflüchtigung" des Rechtsqutes "in einen inhaltlosen Namen" genannter Prozess". — Οπωσδήποτε πάντως η φιλελεύθερη αφετηρία και λειτουργία του εννόμου αγαθού είναι δεδομένη, έτσι ώστε να απαιτείται είτε ο περιορισμός του είτε η εννοιολογική νόθευσή του, προκειμένου να επιτευχθεί η μετάβαση σε ένα **ολοκληρωτικό** ποινικό σύστημα. Πρβλ. **P. Sina**, ό.π., σ. 89: «Die Dogmengeschichte hat gezeigt, dass von den Freiheitlichen Gedanken der Aufklärung eine direkte Linie zum Begriff des Rechtsgutes führte», και σ. 90: «Der liberale Gehalt des Rechtsgutes ist also durchaus aktuell, er ist einer der wichtigsten Aspekte des Rechtsgutsbegriffes überhaupt» (η υπογράμμιση του ίδιου). Πρβλ. ακόμα **H. Rauch**, Die Klassische Strafrechtslehre in ihrer politischen Bedeutung, 1936, σ. 43 επ. Επίσης **I. Παπακυριακόπουλου**, εισαγωγή εις το σύγχρονον δόγμα του ποινικού δικαίου, 1947, σ. 21 επ., σ. 38 επ., σ. 47 επ., σ. 63 επ.

53. Πρβλ. **Arthur Kaufmann**, Η συνείδηση του αδίκου απο τον μη νομικό, ελλην. μετάφρ. **I. Γιαννιδή**, 1982, σ. 6. — Σχετικά με τη γνώση των παραβατών στα οικονομικά εγκλήματα βλ. **N. Κουράκη**, Τα οικονομικά εγκλήματα 1982, σ. 174 επ.

54. Πρβλ. **Kaufmann**, ό.α.π. σ. 21 επ., **Λ. Κοτσαλή**, Γνώση και άγνοια του αδίκου, 1985, σ. 90 επ.

55. Με την έννοια ότι δεν μπορούσε να τη φανταστεί, αν και κινούνταν μέσα στα πλαίσια της απαιτητής αξιοποίησης από αυτόν των μέσων διάγνωσης του αδικού· βλ. για το θέμα αυτό **Λ. Κοτσαλή**, ό.α.π., σ. 196 επ.

56. Πρβλ. **Σκουρή**, ό.π. σ. 17: «Τα περιθώρια της ιδιωτικής και κοινωνικής αυτονομίας στενεύουν διαρκώς και κινδυνεύουν σήμερα με ολοσχερή εξαφάνιση».

57. **Μανωλεδάκης**, Τροποποιήσεις κλ., ό.α.π., σ. 38.

58. Πρβλ. ανάλογες σκέψεις στους **Παρασκευόπουλο**, Η διαπαιδαγώγηση ως προβληματικός στόχος των στερητικών της ελευθερίας μέσων του ποινικού δικαίου των ανηλίκων, ΝοΒ 1988, σ. 732 επ. (σ. 736), **Κουράκη**, ό.α.π., σ. 158.

59. Μέσω της λειτουργίας των **ποινικά στιγματισμένων** «αντιφρονούντων» ως «εσωτερικού εχθρού» που προσβάλλει τις «αιώνιες αξίες»· Πρβλ. **πανούση**, ό.π., σ. 217.

60. Ως «απεγκληματοποίηση» (Entkriminalisierung) εννοούμε τόσο τη **γνήσια**, που σημαίνει εξάλειψη κάθε κύρωσης για τη συγκεκριμένη πράξη, όσο και τη **μη-γνήσια**, που σημαίνει αντικατάσταση της **ποινήs** με άλλου είδους κυρώσεις (διοικητικές, αστικές)· βλ. σχετικά **Naucke**, ό.α.π., σ. 24.

61. Βλ. τη Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος 1986, (VII 13), σ. 143, για τα έτη 1981-1985.

62. Δεν είναι τυχαίο ίσως το γεγονός ότι τα τελευταία τρία χρόνια η συντριπτική πλειοψηφία των αποφάσεων του Αρείου Πάγου σχετικά με αγορονομικά αδικήματα ήσαν αναιρετικές αποφάσεις.

63. Βλ. σχετικά **Αν. Τάχου**, Δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος, 1987, σ. 121-125.

64. Όπως έγινε στη Δυτική Γερμανία (κεφ. 28 του Ειδικού Μέρους, §§ 324 επ. StGB).

65. Βλ. **Κ. Βουγιούκα**, Το Ποινικόν Δίκαιον των Ειδικών Ποινικών Νόμων, τ. Β', β', 1970, σ. 35.

66. **Βουγιούκας**, ό.α.π.

67. Βλ. **Σ. Δασκαλόπουλου**, Η ποινική υπόσταση του εγκλήματος της λαθρεμπορίας και το πρόβλημα της συνταγματικότητας του αρ. 100 § 1 περ. Β' ν. 1165/1918, Ποιν. Χρον. ΛΣΤ(1986), σ. 23 επ.

68. Βλ. την εισήγηση **Ι. Μανωλεδάκη** σχετικά με την τροποποίηση του Ποινικού Κώδικα, Πρακτικά 10ου Συνεδρίου των Δικηγορικών Συλλόγων (25-29/6/1982), 1983, σ. 395 επ.

ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΑΠΟ ΑΥΤΟΚΑΤΑΣΤΡΟΦΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΝΙΚΟΣ Α. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ

Καθηγητής Ποινικού Δικαίου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Οι αυτοκαταστροφικές πράξεις, εξαιτίας των κοινωνικών και ψυχολογικών ζητημάτων που θέτουν, συνιστούν ένα σημαντικό αλλά και προβληματικό αντικείμενο έρευνας για το Ποινικό δίκαιο και την Εγκληματολογία. Το ενδιαφέρον εστιάζεται κυρίως στις πράξεις της απόπειρας αυτοκτονίας, της τεχνητής πρόκλησης ανικανότητας από στρατιωτικούς ή στρατευσίμους, της απεργίας πείνας και της χρήσης ναρκωτικών.

Κατά το ελληνικό ποινικό δίκαιο οι αυτοπροσβολές μόνο κατ' εξαίρεση είναι αξιόποινες. Οι πιο γνωστές από τις εξαιρέσεις είναι τα εγκλήματα της τεχνητής πρόκλησης ανικανότητας από στρατιωτικούς ή στρατευσίμους και της χρήσης ναρκωτικών.

Η ανάλυση οδηγεί στις ακόλουθες θέσεις:

- Αυτοπροσβολή υπάρχει όταν ταυτίζονται ο δράστης και ο συγκεκριμένος φορέας του προσβαλλόμενου εννόμου αγαθού.
- Η ποινικοποίηση των αυτοπροσβολών έρχεται σε αντίθεση με το Σύνταγμα στο βαθμό που καθιστά τον πολίτη μέσο για την εξυπηρέτηση κάποιας πολιτικής, καθώς και στο βαθμό που τον τιμωρεί χωρίς εκείνος να έχει τελέσει μια «πράξη προς έτερον».
- Τέλος, η ποινικοποίηση αυτή είναι απρόσφορη και για την άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής.

Καθώς στην εποχή μας το ενδεχόμενο μιάς συλλογικής με πυρηνικά μέσα αυτοκαταστροφής του ανθρώπινου γένους γίνεται πιθανό, λόγος για τις αυτοπροσβολές φορτίζεται με νέο ενδιαφέρον.

Οι αυτοκαταστροφικές πράξεις προσήλκυαν την προσοχή από την αρχαιότητα και σε όλες τις περιοχές της γης¹. Σήμερα όμως ωθούνται στο προσκήνιο του κοινωνικού και του επιστημονικού ενδιαφέροντος για δύο πρόσθετους —πέρα δηλαδή από τη συμβολική τους σύνδεση με το ενδεχόμενο μιας πυρηνικής καταστροφής— λόγους:

Πρώτο, επειδή η οργάνωση της κοινωνικής ζωής και ο τεχνικός πολιτισμός οδηγούν στην τυποποίηση νέων μορφών ανθρώπινων αυτοπροσβολών. Δεύτερο, επειδή οι τελευταίες αποκτούν όλο και περισσότερο ένα χαρακτήρα ατομικής αντίδρασης απέναντι σε πραγματικούς (το συνηθέστερο) ή νομιζόμενους (σπανιότερα) καταπιεστικούς μηχανισμούς.

Μπορούμε εξαρχής να επισημάνουμε τις αυτοπροσβολές εκείνες που προβληματίζουν περισσότερο το Ποινικό δίκαιο: Πρόκειται για την απόπειρα αυτοκτονίας, την εκούσια πρόκληση ανικανότητας στρατιωτικού ή στρατευσίμου, την απεργία πείνας ιδίως κρατουμένων, την άρνηση αποδοχής ιατρικής βοήθειας και τη χρήση ναρκωτικών ουσιών.

Λιγότερο προβληματικές για το δίκαιο είναι κάποιες άλλες, εξίσου γνωστές ή νοητές, μορφές αυτοπροσβολής:

— Η καταστροφή της ιδιοκτησίας από τον ίδιο τον ιδιοκτήτη σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις ενδιαφέρει το δίκαιο και οπωσδήποτε τα σχετικά προβλήματα δεν απασχολούν συχνά τη νομική πράξη.

— Η παράλειψη χρήσης κράνους από τον οδηγό και τους επιβάτες μοτοσυκλέτας² δεν είναι πιθανό να αναχθεί σε μείζον αντικείμενο νομικού προβληματισμού, ενόψει της μικρής απειλούμενης πταισματικής ποινής.

— Εξάλλου αυτοπροσβολή της ελευθερίας είναι αμφίβολο ακόμη και αν μπορεί να νοηθεί³.

Οι διαστάσεις του φαινομένου της αυτοπροσβολής που το καθιστούν σημαντικό αλλά και ιδιαίτερα προβληματικό αντικείμενο μελέτης του ποινικού δικαίου και της εγκληματολογίας είναι οι εξής:

Πρώτη η ψυχολογική: Πρώτης γραμμής θέμα της ψυχολογίας είναι η επιθετικότητα που στρέφει ο άνθρωπος προς τον εαυτό του.

Δεύτερη η κοινωνική-πολιτική: Όπως είδαμε, πολύ συχνά οι αυτοκαταστροφικές πράξεις έχουν χαρακτήρα διαμαρτυρίας ή συμβολικής πρόκλησης απέναντι σε κάποιες πιεστικές για το άτομο συνθήκες. Ο κοινωνικοπολιτικός τους αντίκτυπος είναι πολλαπλός αλλά και περίπλοκος, ακριβώς επειδή συχνά όσοι τις επιχειρούν είναι ενταγμένοι σε ειδικές κατηγορίες, π.χ. είναι κρατούμενοι ή στρατιωτικοί.

Ιδιαίτερα δυσεπίλυτα είναι, τέλος, και τα δημιουργούμενα προβλήματα ερμηνείας των σχετικών ποινικών διατάξεων. Η δυσκολία αυτή εκτείνεται μέχρι την αξιολόγηση της ευθύνης τρίτων προσώπων για πράξεις συμμετοχής σε αυτοκαταστροφική δράση⁴, ενώ αφορά και την αναγνώριση ή μη της υποχρέωσης τρίτων να επεμβαίνουν για να αποτρέπουν πράξεις αυτοπροσβολής. Η αναγνώριση της τελευταίας αυτής υποχρέωσης δημιουργεί προφανώς ποινικές ευθύνες για παράλειψη αποτροπής της αυτοπροσβολής.

Παρατηρώντας λοιπόν κανείς το σύγχρονο έντονο κοινωνικό ενδιαφέρον για τις αυτοπροσβολές, αλλά και τα πολυσχιδή νομικά προβλήματα που αυτές θέτουν, θα περίμενε να συναντήσει σχετικές εκτενείς αναπτύξεις στα ελληνικά συγγράμματα ποινικού δικαίου.

Αυτό όμως δεν συμβαίνει. Το αξιόποιο των αυτοπροσβολών δεν εξετάζεται συνήθως⁵ ως αυτοτελές θέμα, αλλά στα πλαίσια της προβληματικής για τη συναίνεση του παθόντος, δευτερευόντως σε σχέση με αυτήν και μάλλον συνοπτικά. Σποραδικές νύξεις γίνονται οπωσδήποτε κατά την ανάλυση ειδικών θεμάτων, χωρίς όμως να γενικεύονται τα συμπεράσματα.

Και η σύγχρονη γερμανική ποινική επιστήμη όμως, της οποίας τις εξελίξεις παρακολουθεί συνήθως με ιδιαίτερη προσοχή η ελληνική επιστημονική κοινότητα, δεν φαίνεται να έχει αποδώσει στη μελέτη

του θέματος αυτού τη σημασία που απαιτεί η εποχή μας. Οι αλφαβητικοί πίνακες θεμάτων των περισσότερων γερμανικών συστηματικών έργων (στις εξαιρέσεις το σύγγραμμα του Weizel) δεν περιλαμβάνουν το λήμμα «αυτοπροσβολή». Επεξεργασία σχετικών ζητημάτων συναντά κανείς κυρίως σε μελέτες ειδικών θεμάτων (ιδίως για τη συμμετοχή σε αυτοκτονία ή και την απεργία πείνας) αλλά πάντως όχι και τόσο συχνά⁶.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η θεωρία έχει επιχειρήσει να αντλήσει επιχειρήματα υπέρ του ατιμώρητου των αυτοπροσβολών από τις θέσεις ότι το άδικο προϋποθέτει προσβολή ξένων εννόμων αγαθών ή ότι το άτομο είναι υπέρτερο έννομο αγαθό από το κράτος για το Ποινικό δίκαιο. Οι ίδιες όμως οι θέσεις αυτές δεν νοούνται πάντοτε ως απόλυτες⁷ ή δεν συναντούν γενική αποδοχή, ώστε να αποτελέσουν εξαρχής ασφαλές έρεισμα συλλογισμών.

Η εξέλιξη αυτή της θεωρίας είναι κατά κάποιο τρόπο παράδοξη: Η παλιότερη φιλολογία καθόλου δεν προδίκιζε το μεταγενέστερο παραγκωνισμό του θέματος από το επίκεντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος. Το πρόβλημα απασχολούσε τη θεωρία κατά το 19ο αιώνα. Το γενικότερο ιδεολογικό κλίμα της εποχής εκείνης, με τον ανερχόμενο φιλελευθερισμό, ευνοούσε τον τονισμό μιας «ελευθερίας της αυτοπροσβολής». Είναι κλασσικές οι σκέψεις του J. St. Mill, που θεωρεί, στο σύγγραμμά του για την ελευθερία, τερατώδη την αρχή που προσδίδει σε όλους τους ανθρώπους ένα κεκτημένο δικαίωμα στην ηθική, διανοητική, ακόμη και σωματική τελειότητα των συνανθρώπων τους⁸. Γνωρίζουμε σήμερα εξάλλου ότι το φιλελεύθερο πνεύμα των νομοθετημάτων δεν οφείλεται σε ακαδημαϊκές συλλήψεις αλλά σε ιστορικές εξελίξεις⁹.

Η πορεία όμως των ρευμάτων αυτών δεν ήταν ευθύγραμμη. Σήμερα η φιλελεύθερη φιλοσοφία των ανθρώπινων δικαιωμάτων και το λεγόμενο δικαίωμα στη διαφορά δοκιμάζονται όχι μόνο στην πράξη αλλά και στη θεωρία, όπου συγκρούονται κυρίως με τις αρχές του κοινωνικού κράτους. Μπορούμε λοιπόν να συνοψίσουμε. Δεν μπορεί να γίνει λόγος σήμερα για αποκρυσταλλωμένη ή αυτονόητη θέση της ποινικής θεωρίας για το ατιμώρητο των αυτοπροσβολών. Οποιαδήποτε σχετική άποψη, χρειάζεται αυτοτελή θεμελίωση.

Συγκριτικά πιο εντατική και συστηματική είναι, σύμφωνα με όσα γνωρίζω, η ενασχόληση της σύγχρονης εγκληματολογίας με τις αυτοπροσβολές. Συνήθως η εξέταση του θέματος γίνεται στα πλαίσια της προβληματικής για τα λεγόμενα «εγκλήματα χωρίς θύματα» ή πάντως χωρίς πρόκληση ζημίας σε τρίτους¹⁰.

Βέβαια, κατά κανόνα η διαμορφωμένη κατηγορία των εγκλημάτων χωρίς θύματα εμφανίζεται ως ευρύτερη, αφού περιλαμβάνει και μορ-

φές συμπεριφοράς που δεν φαίνονται να θίγουν ούτε συγκεκριμένους τρίτους, ούτε τον ίδιο το δράστη (π.χ. θεληματικές ομοφυλοφιλικές πράξεις ενηλίκων, χαρτοπαιξία). Ωστόσο οι αυτοκαταστροφικές πράξεις αποτελούν εδώ αναμφίβολα τον πυρήνα.

Ιδιαίτερο (και για τους ποινικολόγους) ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα έξης χαρακτηριστικά της σχετικής εγκληματολογικής διερεύνησης:

Πρώτο, ότι η μελέτη του θέματος γίνεται στα πλαίσια ακριβώς της συζήτησης για τις γενικές προϋποθέσεις της ποινικοποίησης¹¹.

Και δεύτερο, ότι η ποινικοποίηση των αυτοπροσβολών και γενικά των πράξεων που δεν βλάπτουν τρίτους συσχετίζεται όχι με γενικές ανάγκες αλλά με συγκρουσιακές κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Κατά την Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, «η ισοπεδωτική προβολή προτύπων συμπεριφοράς από την πολιτεία με το νόμο στις περιπτώσεις που δεν προσβάλλονται δικαιώματα τρίτων προσκρούει και προς τις βασικές δημοκρατικές —σε αντίθεση με τις ολοκληρωτικές— αντιλήψεις του σεβασμού της προσωπικότητας και της ελεύθερης ανάπτυξης της»¹².

Ξεκινώντας λοιπόν, κατά κάποιο τρόπο, από το «σημείο μηδέν», θα πρέπει να ορίσουμε τις αυτοπροσβολές. Κατά τη διατύπωση του Binding χαρακτηριστικό της αυτοπροσβολής είναι η ταυτότητα του υποκειμένου και του αντικειμένου της προσβολής¹³. Αυτονόητο είναι βέβαια ότι η προσβολή μπορεί να είναι είτε βλάβη είτε διακινδύνευση. Η εξέλιξη της θεωρίας δημιουργεί μια ανάγκη διευκρίνησης ιδίως του όρου αντικείμενο της προσβολής: Ως αντικείμενο, δεν θα πρέπει να νοηθεί η εξατομικευμένη όψη του προσβαλλόμενου εννόμου αγαθού, αλλά ο συγκεκριμένος φορέας του¹⁴. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα: Αυτοπροσβολή της ιδιοκτησίας με φθορά είναι νοητή όταν δράστης και ιδιοκτήτης του καταστρεφόμενου πράγματος ταυτίζονται. Τα κοινωνικά, ψυχολογικά και δικαιοπρακτικά ζητήματα που δημιουργούν την ανάγκη της αυτοτελούς θεωρητικής επεξεργασίας του θέματος, τίθενται ακριβώς στην περίπτωση της ταύτισης δράστη και εξατομικευμένου φορέα του αγαθού. ~~Αντίθετα~~ οι προσβολές από τρίτον με συναίνεση του παθόντος είναι ετεροπροσβολές και, παρά τα εν μέρει συναφή ζητήματα που θέτουν, δεν θα μας απασχολήσουν εδώ¹⁵.

Δεύτερο βασικό θέμα που πρέπει να διευκρινιστεί είναι τα όρια μεταξύ αυτοπροσβολής και ετεροπροσβολής. Καταρχήν ισχύει η κλασική πρόταση, ότι η ελευθερία του ενός τελειώνει εκεί όπου αρχίζει η ελευθερία του άλλου. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι ως αγαθά ή δικαιώματα τρίτων δεν μπορούν να νοηθούν τα αγαθά ή δικαιώματα της οργανωμένης κοινωνικής ολότητας, στα οποία αναγκαία αντανακλά μια αυτοπροσβολή ατομικών αγαθών¹⁶. Σε κάθε ατομικό έννομο αγαθό πάντοτε αντιστοιχεί ένα δημόσιο συμφέρον προστασίας. Αν η μόνιμη ύπαρξη του τελευταίου θα καθιστούσε την αυτοκαταστροφική

πράξη ετεροπροβολή, τότε η ύπαρξη αυτοπροσβολών θα αποκλειόταν λογικά a priori σε κάθε περίπτωση¹⁷.

Εξίσου αποκλείεται η λογική μετάβαση από την αυτοπροσβολή στην ετεροπροσβολή, όταν παράλληλα με το ατομικό αγαθό του δράστη προσβάλλεται και κάποιο δικαιοκ αδιάφορο ή ασήμαντο αγαθό τρίτου. Μια απεργία πείνας ή και μια απόπειρα αυτοκτονίας ασφαλώς θα προκαλέσουν αισθήματα λύπης ή και ψυχικού πόνου σε τρίτους, συγγενείς ή φίλους. Ωστόσο το Ποινικό δίκαιο δεν μπορεί να επιφορτιστεί με την εξασφάλιση θετικών αισθημάτων¹⁸, και μάλιστα θυσιάζοντας το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού του σώματος και της ζωής.

Είναι σαφές, αντίθετα, ότι ο χαρακτήρας της αυτοπροσβολής είναι διαφοροποιημένος, όταν το αυτοπροσβαλλόμενο άτομο είναι ανήλικο ή βρίσκεται σε κατάσταση διατάραξης συνείδησης¹⁹: Μια τέτοια αυτοκαταστροφική πράξη δεν αποτελεί άσκηση δικαιώματος αυτοπροσδιορισμού, και ασφαλώς η σωστική παρέμβαση των τρίτων όχι μόνο δεν αποκλείεται, αλλά κάποτε επιβάλλεται κιάλας.

Βασικό ερώτημα που τίθεται στα πλαίσια του ελληνικού ποινικού δικαίου είναι αν από την ποινική νομοθεσία μπορεί να συναχθεί μια γενική αρχή για το αξιόποιο —ή την ελευθερία— των αυτοπροσβολών.

Προχωρώντας επαγωγικά παρατηρούμε τα εξής:

Αναμφίβολο είναι πρώτα ότι μένει ατιμώρητος ο αυτοτραυματισμός των πολιτών, εκτός των στρατιωτικών και των στρατευσίμων²⁰.

Ατιμώρητη είναι επίσης η απεργία πείνας, ακόμη κι όταν τελείται από κρατούμενους. Ωστόσο έμμεσα εδώ εισάγεται η προβληματική των αυτοπροσβολών, αφού υπάρχει διχογνωμία, και μάλιστα σε διεθνές επίπεδο, για το επιτρεπτό της αναγκαστικής σίτισης των κρατούμενων που επιχειρούν απεργία πείνας²¹.

Ο ισχύων²² Σωφρονιστικός Κώδιξ, όπως είναι γνωστό, επιτρέπει την αναγκαστική τεχνητή σίτιση μόνο όταν κινδυνεύει η ζωή και η υγεία του κρατούμενου από εκούσια, πέρα των 24 ωρών, αποχή. Στα πλαίσια της ερμηνείας αυτής της διάταξης υποστηρίχθηκε σε μας, ότι και μόνη η διακινδύνευση της υγείας αρκεί για το επιτρεπτό της αναγκαστικής σίτισης, μετά την παρέλευση του 24ώρου²³. Είχα και άλλοτε εκφράσει την αντίθεσή μου για την ερμηνεία αυτή αλλά και για τη ρύθμιση, κι επομένως μπορώ να μην επεκταθώ²⁴. Διαφορετική ρύθμιση περιέχει ο Ν. 1851/1989, Κώδικας βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατούμενων: Κατά το άρθρο 34 παρ. 3 η λήψη μέτρων, δηλαδή και η αναγκαστική σίτιση, είναι δυνατή όταν ο απεργός φθάσει σε κατάσταση άμεσου κινδύνου ζωής ή σοβαρής και μόνιμης βλάβης της υγείας του, με απόφαση του δικαστηρίου εκτέλεσης των ποινών. Η προτεινόμενη ρύθμιση είναι βελτιωμένη, αφού αποσαφηνίζει το

σχετικό με τη ζωή και την υγεία όρο της επέμβασης και επειδή προϋποθέτει δικαστική κρίση.

Ωστόσο το ζήτημα του σεβασμού του ανθρώπινου αυτοπροσδιορισμού τίθεται και εδώ²⁵, στο βαθμό που επιτρέπεται η αναγκαστική σίτιση και πριν από τη διατάραξη της συνείδησης του απεργού πείνας²⁶. Με τη γενικότερη συνταγματική διάσταση του προβλήματος θα ασχοληθούμε παρακάτω.

Επιτρεπτή είναι η βλάβη της ιδιοκτησίας από τον ίδιο τον ιδιοκτήτη. Στις περιπτώσεις των άρθρων 388 (απάτη σχετική με τις ασφάλειες), 399 (παρακώλυση της άσκησης δικαιώματος), αλλά και 273 ΠΚ (κοινώς επικίνδυνη βλάβη) το αξιόποιο επαρκώς θεμελιώνεται στις σαφείς προσβολές αγαθών τρίτων προσώπων που προκαλούνται συγχρόνως. Προφανώς ατιμώρητη μένει και η πρόκληση κινδύνου (με εμπρησμό, πλημμύρα κλπ.) από τον ίδιο τον ιδιοκτήτη για τα δικά του (μόνο) πράγματα, αφού δεν υπάρχει στις περιπτώσεις αυτές κοινώς επικίνδυνο έγκλημα.

Απλή φαίνεται αρχικά η απάντηση στο ερώτημα για το αξιόποιο των αυτοπροσβολών της ζωής: Ο ποινικός κώδικας δεν τιμωρεί βέβαια την απόπειρα αυτοκτονίας. Ωστόσο το ζήτημα αν η αυτοκτονία είναι ένα δικαίωμα (δικαίωμα αυτοδιάθεσης) ή έχει ουσιαστική απαξία τίθεται έμμεσα αλλά καθαρά: Κατά την Αιτιολογική Έκθεση του ΠΚ²⁷ το ατιμώρητο της αυτοκτονίας οφείλεται στο ότι «δικαιούται έκαστος να διαθέσει την ιδίαν αυτού ζωήν». Με την πρώτη αυτή γνώμη φαίνεται να εναρμονίζεται εν τοις πράγμασι ο δογματικός χαρακτηρισμός της αυτοκτονίας ή απόπειρας αυτοκτονίας ως εξωτερικού όρου του αξιόποινου του εγκλήματος της συμμετοχής σε αυτοκτονία (301 ΠΚ). Ο χαρακτηρισμός αυτός, που υιοθετείται από τη νομολογία μας και τους περισσότερους συγγραφείς²⁸, αποσυνδέει την αυτοκτονία ή την απόπειρά της από το άδικο της συμμετοχής σε αυτοκτονία και επομένως δεν της προσδίδει αναγκαία ουσιαστική απαξία.

Η αντίθετη άποψη²⁹ θέτει το ερώτημα: Το αξιόποιο της συμμετοχής σε αυτοκτονία, μήπως εξυπονοεί την ουσιαστική τουλάχιστον απαξία της ίδιας της αυτοκτονίας, ως κύριας πράξης; Το ατιμώρητο της τελευταίας δεν οφείλεται λοιπόν στο ότι υπάρχει δικαίωμα αυτοπροσβολής, αλλά απλώς στο απρόσφορο της ποινής απέναντί της. Αυτή είναι σε γενικές γραμμές η γνώμη των Τ. Φιλιππίδη, Ι. Μανωλεδάκη, Λ. Μαργαρίτη. Ήδη ο Ν. Ανδρουλάκης³⁰ προχωρούσε ακόμη περισσότερο στην κατεύθυνση αυτή: «Αληθές είναι», είναι το κείμενό του, «ότι και η συμπεριφορά του αυτόχειρος είναι απαγορευμένη. Τούτο αποτελεί αναπόδραστον συνέπειαν της απολύτου αξίας και προστασίας της ανθρώπινης ζωής. Ο άνθρωπος, όσον περιέργως και αν ηγή τούτο, έχει νομικήν υποχρέωσιν να ζη».

Οι σκέψεις αυτές φαίνονται κατ' αρχήν να ευνοούν το χαρακτη-

ρισμό της αυτοκτονίας (ή της απόπειράς της) ως στοιχείου της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος του άρθρου 301 ΠΚ. Ωστόσο, σωστά νομίζω, ορισμένοι από τους παραπάνω συγγραφείς αποσυνδέουν τα δύο θέματα.

Με τη δεύτερη αυτή άποψη, ιδίως με τη θεώρηση της αυτοκτονίας ως πράξης απαγορευμένης, δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε. Χωρίς να προσφύγουμε σε κάποια αφηρημένα επιχειρήματα, όπως ότι «το δικαίωμα να πεθάνεις περιλαμβάνεται διαλεκτικά μέσα στο δικαίωμα να ζεις»³¹, θα σταθούμε σε δύο σημεία:

Πρώτο, η συμμετοχή σε αυτοκτονία είναι εξ ορισμού ετεροπροσβολή, αφού δράστης της αξιόποινης συμμετοχής και φορέας της προσβαλλόμενης ζωής δεν ταυτίζονται. Επομένως, το έγκλημα του άρθρου 301 ΠΚ έχει δικό του δικαιολογητικό θεμέλιο, δικό του άδικο, και δεν προϋποθέτει αναγκαία την απαξία της αυτοκτονίας³². Ο δογματικός χαρακτηρισμός της τελευταίας ως εξωτερικού όρου του αξιοποίνου δεν αποκλείεται, κατά συνέπεια, για το λόγο τουλάχιστον αυτό³³.

Δεύτερο, επειδή το ελληνικό Σύνταγμα κατοχυρώνει και μάλιστα πρωταρχικά, όπως θα δούμε στη συνέχεια, το δικαίωμα αυτοδιάθεσης του ατόμου. Η αυτοκαταστροφή είναι λοιπόν δικαίωμα, κι όχι πράξη συνταγματικά αποδοκιμαζόμενη.

Η αυτοπροσβολή που μπορεί να προκύψει από την άρνηση αποδοχής ιατρικών υπηρεσιών επίσης είναι κατά κανόνα ατιμώρητη³⁴. Μπορεί μάλιστα να δεχθεί κανείς ότι οι σχετικές εξαιρέσεις (π.χ. άρθρο 284 ΠΚ, παραβίαση μέτρων για την πρόληψη ασθενειών) είναι φαινομενικές, αφού πρόκειται εδώ για πράξεις που δημιουργούν ένα σαφή εμπειρικό (κοινό) κίνδυνο σε τρίτους.

Απομένουν δύο είδη αυτοπροσβολών που εμφανίζονται, σε μια πρώτη τουλάχιστον θεώρηση, ως εξαιρέσεις στον κανόνα του ατιμώρητου: Η χρήση, καθώς και η προμήθεια και κατοχή για προσωπική χρήση ναρκωτικών, που τιμωρούνται κατά το άρθρο 12 Ν. 1729/87, και η εκούσια πρόκληση ανικανότητας στρατιωτικού (άρθρο 58 ΣΠΚ) ή στρατευσίμου (203 ΠΚ).

Προς το παρόν οφείλει κανείς να δεχθεί, συνοψίζοντας τα παραπάνω, ότι για το ελληνικό ποινικό δίκαιο το ατιμώρητο των αυτοκαταστροφικών πράξεων είναι ένας κανόνας με εξαιρέσεις. Η αντιμετώπιση αυτή δεν απέχει πολύ κατ' αποτέλεσμα από τη στάση της θεωρίας: Η τελευταία, όπως είδαμε, είναι δυσμενής απέναντι στην ποινικοποίηση πράξεων που δεν προσβάλλουν τρίτους, αλλά είτε αναγνωρίζει εξαιρέσεις, είτε δεν έχει ασχοληθεί τόσο με το θέμα ώστε να μπορεί να συναγάγει κανείς με ασφάλεια από αυτήν μια σταθερή αρνητική στάση.

Σε σχέση με την ποινικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών ουσιών

πρώτο κρίσιμο ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι αν η χρήση αυτή προσβάλλει πραγματικά κάποιο ξένο έννομο αγαθό, ή αν αποτελεί αυτοπροσβολή. Προσβολή ατομικού εννόμου αγαθού που να ανήκει σε τρίτο πρόσωπο, είναι φανερό ότι εδώ δεν υπάρχει. Έχει υποστηριχθεί όμως ότι η χρήση, όπως άλλωστε και η διακίνηση ναρκωτικών, προσβάλλει τη δημόσια υγεία³⁵. Σε προηγούμενη μελέτη έχουμε εκφράσει τη γνώμη ότι η θέση αυτή δεν ευσταθεί³⁶: Η βλάβη της δημόσιας υγείας δεν μπορεί να έγκειται μόνο τη βλάβη της υγείας του ίδιου του χρήστη. Εξάλλου, στην περίπτωση της χρήσης ναρκωτικών δεν τίθεται ένας όρος³⁷ που να μπορεί, με συνδρομή άλλων παραγόντων και χωρίς νέα πράξη του δράστη, να οδηγήσει σε βλάβη τρίτων προσώπων.

Η χρήση ναρκωτικών, καθώς και η προμήθεια και η κατοχή για προσωπική χρήση είναι λοιπόν πράξεις αυτοπροσβολής. Το πρώτο ζήτημα που τίθεται είναι η συνταγματικότητα της σχετικής ποινικοποίησης.

Το φιλελεύθερο πνεύμα του ελληνικού ποινικού δικαίου συνδέεται κατεξοχήν με τις συνταγματικές διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 (για το σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου), 5 παρ. 1 (για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας), 7 παρ. 1 (που κατοχυρώνει την αρχή *n.c.s.l.*) και 9 παρ. 1 (για το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής).

Το πλέγμα των θεμελιωδών αυτών διατάξεων φαίνεται να κατοχυρώνει το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση και πιο συγκεκριμένα στην αυτοκαταστροφή, ιδίως στο βαθμό που θα γίνει δεκτό ότι το Σύνταγμά μας υιοθετεί μια φιλελεύθερη φιλοσοφία για τα ατομικά δικαιώματα.

Μια αναλυτικότερη εξέταση οδηγεί στις εξής παρατηρήσεις:

Μάταια θα ήταν, αρχικά, μια προσπάθεια αναζήτησης θεμελίου του δικαιώματος στην αυτοπροσβολή στη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 Συντ. (όλοι όσοι βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διακρίσεις...). Η διάταξη δεν κατοχυρώνει το δικαίωμα στην αυτοκαταστροφή, αλλά ούτε και μια υποχρέωση του ανθρώπου να ζει, και μάλιστα να ζει υγιώς. Με άλλα λόγια, και για να έχουμε ένα πολιτικό συνειρμό, ο γύψος δεν είναι υποχρεωτικός για τον τραυματισμένο πολίτη. Για την αιτιολόγηση της θέσης αυτής έχει υποστηριχθεί κατά καιρούς, στα πλαίσια της ερμηνείας του ελληνικού Συντάγματος, αλλά και της ανάλογης διάταξης του γερμανικού Θεμελιώδους Νόμου (2.11), ότι ο χαρακτήρας της σχετικής ρύθμισης είναι αμυντικός υπέρ του πολίτη³⁸ και δεν κατοχυρώνει κρατικές παρεμβάσεις. Επίσης ότι η κρατική υποχρέωση προστασίας της ζωής είναι υποδεέστερη από την υποχρέωση σεβασμού της αυτοδιάθεσης³⁹.

Κρίσιμη σημασία για το εξεταζόμενο θέμα έχουν αντίθετα οι δια-

τάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 Συντ. και μάλιστα σε συνδυασμό. Η έννοια της αξίας του ανθρώπου που αναφέρεται στο άρθρο 2 παρ. 1 Συντ. είναι βέβαια αξιολογική, ελαστική και ασαφής. Έχει αναγνωριστεί ωστόσο ένα ελάχιστο κοινής αποδοχής περιεχόμενό της, ένας σκληρός πυρήνας της: Ο άνθρωπος πρέπει να αντιμετωπίζεται ως αυτοπροσδιοριζόμενο ον κι όχι ως απλό μέσο για την άσκηση μιας πολιτικής. Η αρχή αυτή αποτελεί, αν όχι δεσμευτικό κανόνα, τουλάχιστον ερμηνευτική υπόδειξη για τα δικαστήρια, και κατευθυντήρια γραμμή για το νομοθέτη⁴⁰.

Η αξία του ανθρώπου γίνεται σεβαστή μόνον όταν η επιβαλλόμενη ποινή ακολουθεί και αντιστοιχεί στην πράξη που υπεύθυνα τέλεσε ο δράστης. Εδώ έγκειται και η ανταποδοτικότητα της ποινής, είτε τη συλλάβει κανείς σχηματικά με τη μορφή ενός βίαιου πάρε-δώσε, είτε με το σύγχρονο νόημα της αντιστοιχίας με το άδικο και την ενοχή. Στην περίπτωση της χρήσης ναρκωτικών ο δράστης δεν έχει τελέσει «πράξη» που να θίγει τρίτον. Η ποινή που θα του επιβληθεί είναι επομένως μέσο για να αποτραπούν τρίτα πρόσωπα από την χρήση, και αυτό αντιβαίνει στην προαναφερόμενη αρχή⁴¹.

Εξάλλου το άρθρο 5 παρ. 1 Συντ., ο χαρακτήρας του οποίου ως ατομικού δικαιώματος δεν αμφισβητείται⁴², καλύπτει οπωσδήποτε το δικαίωμα αυτοδιάθεσης και επομένως αυτοπροσδιορισμού του σώματος και της ζωής του ατόμου⁴³. Ένας βίαιος κρατικός περιορισμός του δικαιώματος για αυτοδιάθεση και καταστροφή θα σήμαινε πια όχι τον αυτοπροσδιορισμό, αλλά τον ετεροπροσδιορισμό σώματος και ζωής⁴⁴.

Βέβαια το δικαίωμα της ανάπτυξης της προσωπικότητας έχει συνταγματικούς (κατά την ίδια διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 Συντ.) περιορισμούς: δεν πρέπει με αυτό να προσβάλλονται τα δικαιώματα των άλλων, το Σύνταγμα και τα ήθη. Η αναγνωριζόμενη έκταση των περιορισμών αυτών ασφαλώς εξαρτάται και από τη γενικότερη φιλοσοφία για τα ατομικά δικαιώματα⁴⁵. Μια λειτουργική σύλληψη γι' αυτά, που δίνει έμφαση στο κοινωνικό κράτος, ασφαλώς ευνοεί τη διεύρυνση των περιορισμών, σε αντίθεση με τις κλασσικές φιλελεύθερες συλλήψεις.

Το όριο αυτών των ορίων, η χρυσή τομή, αναζητείται συνήθως με αναγωγή στην αρχή της αναλογίας⁴⁶. Σε κάθε περίπτωση όμως η προστασία του σώματος, της ζωής, της δημόσιας τάξης ή των δικαιωμάτων των άλλων δεν μπορεί να φθάσει σε κατάλυση της προστασίας της αξιοπρέπειας κατά το ουσιώδες περιεχόμενό της, σε αναγωγή του πολίτη σε μέσο πύρσης της δημόσιας τάξης ή εξυπηρέτησης οποιασδήποτε προστατευτικής πολιτικής⁴⁷.

Αυτό ακριβώς θυμίζει η συνδυαζόμενη με το άρθρο 5 παρ. 1 Συντ. προσφυγή στο άρθρο 2 παρ. 1 Συντ. Η προσβολή του παραπάνω σκληρού πυρήνα της αξιοπρέπειας, θα σήμαινε την παραγνώριση της

κατά το Σύνταγμα πρωταρχικότητας της προστασίας της και θα άνοιγε ένα ευρύ δρόμο για καταχρήσεις.

Με άλλα λόγια: Η αυτοκαταστροφή είναι δικαίωμα, δικαίωμα αυτοδιάθεσης που αναγκαστικά απορρέει από τον ελάχιστο εννοιολογικό πυρήνα της πρωταρχικά προστατευόμενης αξιοπρέπειας. Επομένως σε καμιά περίπτωση δεν προσκρούει στο Σύνταγμα, δεν αποδοκιμάζεται από το δίκαιο.

Έχει διατυπωθεί επίσης η αντίρρηση, ότι με την αυτοπροσβολή δεν έχουμε ανάπτυξη της προσωπικότητας, αλλά καταστροφή της, και ότι κατά συνέπεια η σχετική συνταγματική διάταξη δεν προσφέρει κάλυψη. Αντιτάχθηκε ωστόσο εύλογα ότι κάποτε το άτομο μπορεί να αισθανθεί την αυτοκαταστροφή ως εσωτερική ανάγκη ή ως έσχατη αντίσταση— και τη ζωή ως καταναγκασμό. Άλλωστε δεν προστατεύεται εδώ η ανάπτυξη της ζωής.

Για τους ίδιους ακριβώς λόγους η σκοπιμότητα γενικής πρόληψης των αυτοπροσβολών δεν θα μπορούσε μόνη να προσφέρει ένα δικαιολογητικό υπόβαθρο για το αξιόποινο των αυτοπροσβολών⁴⁸.

Δεν έχει προσεχθεί εξάλλου, όπως θα έπρεπε η δυνατότητα στήριξης του ατιμώρητου των αυτοπροσβολών στη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 Συντάγματος.

Όπως είναι γνωστό, κατά το άρθρ. 7 παρ. 1 Συντ. αλλά και κατά τον Ποινικό Κώδικα (άρθρο 14) για να τιμωρηθεί ο πολίτης πρέπει να έχει τελέσει μια «πράξη». Γίνεται όμως δεκτό από την κρατούσα στο Ποινικό δίκαιο άποψη ότι η πράξη είναι ανθρώπινη δράση «προς έτερον»⁴⁹. Στοιχείο της πράξης είναι ο επηρεασμός του κοινωνικού περιβάλλοντος, η ίδρυση με αυτή μιας κοινωνικής σχέσης. Δεν τελεί πράξη, όπως γίνεται δεκτό, εκείνος που «θύει εις τον Βάκχον κατά μόνας», ούτε όποιος καταγράφει υβριστικές για τρίτους σκέψεις σε ένα προσωπικό ημερολόγιο που κανείς τρίτος δεν βλέπει, έστω κι αν τούτο κάποτε απρόβλεπτα αποκαλυφθεί⁵⁰.

Τουλάχιστον λοιπόν η χρήση και η κατοχή για χρήση ναρκωτικών που γίνονται κρυφά και με προφυλάξεις, δεν μπορούν να υπαχθούν στην επικρατούσα τεχνική έννοια του όρου «πράξη».

Ενδιαφέρον θα ήταν, τέλος, να μελετηθεί το ενδεχόμενο της πρόσκρουσης του αξιοποίνου των αυτοπροσβολών, τουλάχιστον εκείνων που δεν γίνονται με συνθήκες δημοσιότητας, στη διάταξη του άρθρου 9 παρ. 1 εκδ. 2 Συντ., κατά την οποία η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Πρόκειται για πρόσφατη διάταξη, η οποία συμπορεύεται με τις γενικές αρχές του άρθρου 12 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του άρθρου 8 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης περί προστασίας των δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (1950)⁵¹.

Εκτός από την συνταγματικότητα, και η αποτελεσματικότητα της

ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών για την άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής δεν είναι καθόλου αναντίρρητη.

Ελάχιστα βέβαια χρειάζεται να θυμίσουμε ότι η ποινή, ως όργανο αντεγκληματικής πολιτικής, συσχετίζεται παραδοσιακά με τρεις λειτουργίες, την ανταποδοτική, τη γενικοπροληπτική και την ειδικοπροληπτική, καθώς και ότι οι διάφορες θεωρίες και σχολές του Ποινικού δικαίου δεν έχουν τις ίδιες θέσεις για τις λειτουργίες αυτές: Άλλες δέχονται ορισμένες μόνο (συνήθως μόνο τις δύο προληπτικές) και άλλες τις συνυπολογίζουν όλες, είτε αθροίζοντάς τες, είτε συνδέοντάς τες με διαφορετικά στάδια της ποινής. Ακόμη όμως κι αν κανείς θέσει κατά μέρος αυτές τις διαμάχες και εξετάσει χωρίς θεωρητικές προλήψεις την προσφορότητα της ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών σε σχέση με όλες τις λειτουργίες αυτές, το συμπέρασμα θα είναι αποθαρρυντικό⁵².

Ο έλεγχος λοιπόν της ορθότητας της ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών με βάση τα κριτήρια της συνταγματικότητας και της προσφορότητας μας οδηγεί σε κοινό, αρνητικό αποτέλεσμα: Η τιμώρηση αυτή προσκρούει στο Σύνταγμα, όσο τουλάχιστον αναγνωρίζεται σ' αυτό ένα φιλελεύθερο πνεύμα, και είναι προληπτικά άκαρπη.

Είναι φανερό, ότι τα μεν σχετικά με την προσφορότητα επιχειρήματα είναι, εν μέρει τουλάχιστον, ειδικά, τα δε σχετικά με την αντισυνταγματικότητα γενικά για κάθε ποινικοποίηση αυτοπροβολής.

Σημαίνει ήδη αυτό ότι η ποινικοποίηση της εκούσιας πρόκλησης ανικανότητας (58 ΣΠΚ) στρατιωτικών αλλά και στρατευσίμων (203 ΠΚ), ανεξάρτητα από την ενδεχόμενη προληπτική της προσφορότητα, είναι αποκρουστέα ως αντισυνταγματική;

Χρειάζεται βέβαια και πάλι προκαταρκτικά να απαντηθεί το ερώτημα, αν πρόκειται εδώ για γνήσια ή αποκλειστική πράξη αυτοπροβολής, ή αν υπάρχει παράλληλα ετεροπροβολή. Έχει πραγματικά υποστηριχθεί ότι εδώ δεν πρόκειται για απλή αυτοπροβολή, επειδή το αντικείμενο της προσβολής υπερβαίνει το σώμα του δράστη και εκτείνεται και στη στρατιωτική υπηρεσία⁵³.

Ανατρέχοντας στον ορισμό μας για την αυτοπροβολή οφείλουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα, αν εξατομικευμένος φορέας του προσβαλλόμενου αγαθού (της στρατιωτικής υπηρεσίας, για το σώμα βέβαια δεν τίθεται θέμα) είναι εδώ ο ίδιος ο στρατιώτης ή στρατεύσιμος. Η καταφατική απάντηση δεν είναι εύκολη, καθώς το κράτος διεκδικεί αυτήν την ιδιότητα του φορέα⁵⁴. Ακόμη όμως κι αν ξεπερνούσε κανείς το σκόπελο αυτό, διέξοδος συνταγματικότητας θα μπορούσε να αναζητηθεί, αν θεωρηθεί ότι η προστασία της αξιοπρέπειας διαμορφώνεται με ιδιαίτερο τρόπο σε ζητήματα σχετικά με τον πόλεμο. Αναλυτικότερα: Σεβασμός της αξίας του ανθρώπου υπάρχει, όπως είδαμε, όταν δεν αντιμετωπίζεται αυτός ως απλό μέσο για την επίτευξη σκο-

πών. Ωστόσο ιστορικά έχει διαμορφωθεί μια υποχρέωση του πολίτη ακόμη και για αυτοθυσία για χάρη της άμυνας της πατρίδας, αν χρειαστεί⁵⁵. Συνταγματικά η υποχρέωση αυτή καλύπτεται από τη διάταξη του άρθρου 4 παρ. 6 Συντ. (κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην άμυνα της Πατρίδας, σύμφωνα με τους ορισμούς των νόμων). Είναι φανερό βέβαια ότι σε καμιά περίπτωση δεν θα κατόρθωνε η ρύθμιση αυτή να προσφέρει καταφύγιο συνταγματικότητας σε δυσανάλογα αυστηρές ποινικοποιήσεις: Σε απειλές, βαρειών ποινών για αυτοπροσβολές που ασήμαντα αντανakλούν στην μαχητική ικανότητα και μάλιστα σε περίοδο ειρήνης. Φαίνεται όμως να προσφέρει ένα θεμέλιο για τις υπόλοιπες, όπου η σχέση αναλογίας είναι δεδομένη.

Η οριστική πάντως εκτίμηση της συνταγματικότητας της εκούσιας πρόκλησης ανικανότητας θα αφεθεί εδώ θέμα ανοικτό, αφού στον οικείο χώρο του Συνταγματικού δικαίου δεν έχουν αποκρυσταλλωθεί απόψεις.

Στο σημείο αυτό μπορούμε να ανακεφαλαιώσουμε ορισμένες θέσεις:

1. Αυτοπροσβολή υπάρχει κάθε φορά που ταυτίζονται ο δράστης και ο συγκεκριμένος φορέας του προσβαλλόμενου εννόμου αγαθού.
2. Η ποινικοποίηση των αυτοπροσβολών έρχεται σε αντίθεση με το Σύνταγμα στο βαθμό που καθιστά τον πολίτη μέσο για την εξυπηρέτηση κάποιας πολιτικής, καθώς και στο βαθμό που τον τιμωρεί χωρίς εκείνος να έχει τελέσει μια «πράξη προς έτερον».
3. Τέλος, η ποινικοποίηση αυτή συνήθως είναι και απρόσφορη για την άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής.

Θα τελειώσω παραθέτοντας δύο γραμμές από το ημερολόγιο του Bobby Sands⁵⁶, του Ιρλανδού αγωνιστή που πέθανε στο νοσοκομείο των Ιρλανδικών φυλακών την 5η Μαΐου 1981, κατά την 66η ημέρα της απεργίας πείνας του: «Αύριο είναι η 11η μέρα κι έχω να τραβήξω πολύ δρόμο ακόμα. Κάποιος θα πρέπει να γράψει ένα ποίημα για τους απεργούς πείνας και θάθελα να το γράψω εγώ, αλλά πώς να το τελειώσω;».

Υποσημειώσεις

1. Αυτό ισχύει ιδίως για την απόπειρα αυτοκτονίας· βλ. σχετικά Τ. Φιλιππίδη, Μαθήματα Ποινικού δικαίου, Ειδ. μέρος, α' (1979) 68 κε.

2. Άρθρο 101 § 2, 4 Ν. 614/1977 (Κ.Ο.Κ.)· απειλείται ποινή προστίμου τουλάχιστον χιλίων δραχμών.

3. Βλ. πάντως και το παράδειγμα που αναφέρει ο Μανωλεδάκης, Η σχετικότητα της ποινικής προστασίας (1980) 44.

4. Βλ. σχετικά **R. Schmitt**, *Strafrechtlicher Schutz des Opfers vor sich selbst?*, in *Maurach-Fs.* (1972) 115.
5. Βλ. όμως **Μανωλεδάκη**, ο.π. 41, που συσχετίζει το θέμα με την ανάλυση του εννόμου αγαθού. Κατά το **Μανωλεδάκη**, η αυτοπροσβολή κατά κανόνα είναι ελεύθερη, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι στις έννομες τάξεις που διαπνέονται από φιλελεύθερη ιδεολογία κάθε αυτοπροσβολή είναι ελεύθερη. Υπάρχει πάντοτε η «επιφύλαξη της δημόσιας τάξης».
6. Βλ. την καταγραφή του **H. Ostendorf**, *Das Recht zum Hungerstreik* (1983) 95 κε.
7. Σχετικά **Μανωλεδάκης**, ο.π. 41-42, **Ostendorf**, ο.π. 106 κε., **G. Kaiser**, *Kriminologie* (1988) 314.
8. On Liberty, μφρ. **N. Μπαλή** (1859, 1983) 42, πρβλ. και **Ανδρουλάκη**, «΄Ασεμνο» και ποιητή σήμερα, ΠΧρ 1983.215.
9. Βλ. **Μανωλεδάκη**, *Γενική θεωρία του Ποινικού δικαίου I* (1976) 35.
10. Ο όρος έχει συνδεθεί ιδίως με το έργο του **E. U. Schur**, *Crimes without Victims* (Englewood Cliffs, 1965). Βλ. επίσης **A. Karmen**, *Introduction*, στο *Deviantants, Victims or Victimizers* (Sage, 1983) 7 κε., **A. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου**, *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας I* (1984) 43 κε., **Κ.Δ. Σπινέλλη**, *Εγκληματολογία* (1985) 121.
11. Βλ. **Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου**, ο.π. 44 κε., όπου παραπομπές σε άλλα έργα.
12. Ο.π. 44.
13. *Handbuch des Strafrechts I* (1885) 697: *Identität zwischen dem Subjekte und dem Gegenstände der Verletzung*.
14. Βλ. και **A. Παπαδαμάκη**, *Εγκλήματα κατά της στρατιωτικής υπηρεσίας* (1989) 133 κε.
15. Εδώ εμπίπτουν π.χ. η άμβλωση με συναίνεση της μητέρας (βλ. σχετική προβληματική στην **E. Συμεωνίδη-Καστανίδη**, Η άμβλωση ως πρόβλημα του ποινικού δικαίου, 1984, 188), η στείρωση και η ευθανασία.
16. Βλ. και **Ostendorf**, ο.π. 118.
17. Επίσης η προσβολή των χρηστών ηθών δεν αποτελεί όριο της αυτοπροσβολής, αφού τα «χρηστά ήθη» νοούνται ως ηθική κοινωνική και όχι απόλυτη. Επομένως δεν τα αφορούν οι αυτοπροσβολές που δεν δημιουργούν κοινωνικές σχέσεις.
18. Βλ. **K. Amelung**, *Rechtsgüterschutz und Schutz der Gesellschaft*, (1972) 347.
19. **Μανωλεδάκης**, ο.π. 48. Βλ. επίσης **H. Schumann**, *Strafrechtliches Handlungsunrecht und das Prinzip der Selbsterantwortung der Anderen* (1986) 103.
20. Κατά το άρθρο 388 § 2 του ελληνικού ΠΚ τιμωρείται η αυτοπροσβολή του σώματος που γίνεται με σκοπό είσπραξης ασφαλιστρού. Υπάρχει όμως εδώ (συμ) προσβολή ξένης περιουσίας.
21. Η § 101 του γερμανικού StVollzG προβλέπει υπό προϋποθέσεις όχι μόνο το επιτρεπτό αλλά και το υποχρεωτικό της αναγκαστικής σίτισης. Βλ. όμως τις μελέτες των **G. Bemann**, *Zur Fragwürdigkeit der Zwangsernährung von Strafgefangenen*, *Fs. für U. Klug* (1983) II 563 ff., **H. Tröndle**, *Zwangsernährung und Rechtsstaat*, *Fs. für Th. Kleinkecht* (1985) 411 κε., με κριτικές τοποθετήσεις.

22. Ο Α.Ν. 125/1967 (Σωφρονιστικός Κώδιξ) ισχύει ακόμη τη στιγμή που γράφονται οι γραμμές αυτές.
23. **Σ. Αναγνωστάκη — Ε. Σοφιανού**, Απεργία πείνας των κρατουμένων, ΠΧρ 1984. 119 κε., Γνωμοδότηση Προϊσταμένου Εισπρωτθεσ/νίκης 9/1984, Αρμενόπουλος 1985.51.
24. Σχόλιο, Αρμενόπουλος 1985.51.
25. Βλ. σχετικά και **G. Bemmman**, ο.π. 567.
26. Τεκμηρίωση της θέσης αυτής βλ. σε **Παρασκευόπουλο**, στο **Μαργαρίτη-Παρασκευόπουλο**, Ποινολογία (1989) Κεφ. IV β.
27. Σελ. 455.
28. Βλ. σχετική καταγραφή του **Λ. Μαργαρίτη**, Οι εξωτερικοί όροι του αξιοπίου (1983) 173.
29. **Φιλιππίδης**, ο.π. 68, **Μανωλεδάκης**, ο.π. 43-44, **Μαργαρίτης**, ο.π. 173.
30. Ποινικόν δίκαιον, Ειδ. μέρος (1974) 28.
31. Πρβλ. την αναφορά του **Ostendorf**, ο.π. 99. Βλ. και **Λ. Καράμπελα**, Η σημασία και η αξία της συναίνεσης στην ιατρική πράξη, ΠΧρ 1988.337.
32. Άλλες περιπτώσεις όπου το άδικο της συμμετοχής ανεξαρτοποιείται από το άδικο της αυτοργίας βλ. στα άρθρα 21, 24, 49 ΕΛΠΚ.
33. Βέβαια, το γενικότερο ζήτημα της διάκρισης των εξωτερικών όρων του αξιοπίου από τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης δεν λύνεται εδώ.
34. Αξιοσημείωτη είναι η νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού δικαστηρίου της Δυτ. Γερμανίας που δέχθηκε ότι ο ασθενής, ακόμα και στην περίπτωση κινδύνου ζωής, δεν επιτρέπεται να θεραπευθεί παρά τη θέλησή του, όταν αρνείται τη θεραπεία για λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως. Βλ. BVerfGE 32.98 (106 κε.), απόφαση 19.10.1971.
35. Βλ. **Λ. Καράμπελα**, Η νομοθετική αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών (1985) 127, **Σ. Παύλου**, Η προμήθεια ναρκωτικών για προσωπική χρήση. Αρμ. 1989. 295. Ο τελευταίος θεωρεί (ο.π. σημ. 15) ότι γίνεται παγίως δεκτή η δημόσια υγεία ως έννομο αγαθό. Η «παγίωση» αυτή όμως δεν μπορεί να τεκμηριωθεί, όπως επιχειρείται, με ορθή παραπομπή μόνο σε ένα έργο (σε αυτό του **Λ. Καράμπελα**: από παραδρομή εξάλλου, δέχεται εκεί ο Παύλου ότι την ίδια άποψη έχω και εγώ, και μάλιστα αναφερόμενος στην υγεία αόριστου αριθμού προσώπων). Βλ. επίσης **R. Schmitt**, ο.π. 125, **Kaiser**, ο.π. 553.
36. Η καταστολή της χρήσης ναρκωτικών, 27.
37. Όπως απαιτείται ακόμη και για την αφηρημένη διακινδύνευση, κατά τη σωστή άποψη της **Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι**, Έννοια και προβληματική των κοινώς επικινδύνων εγκλημάτων (1987) 132.
38. Βλ. και **Α. Ράϊκου**, Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου, II γ (1986) 22 κε.
39. **Ostendorf**, ο.π. 111.
40. Βλ. **Α. Μάνεση**, Ατομικές ελευθερίες (1981) 112, **Α. Ράϊκου**, ο.π. 16 κε. Πρβλ. όμως και **Α. Μαντάκη**, Συνταγματικές ελευθερίες (1986) 72.
41. Στο συνταγματικό δίκαιο της Δυτ. Γερμανίας γίνεται δεκτό ότι και η αρχή αυτή έχει περιορισμούς. Ωστόσο οι περιορισμοί της έχουν και οι ίδιοι όρια. Επιτρέπονται μόνο για χάρη μιας πιεστικής ανάγκης της ολότητας και εφόσον δεν παραβιάζονται έτσι οι αρχές της αναλογικότητας και της ισότητας. Για τα παραπάνω και για το περιεχόμενο της πρωταρχικότητας (**Präponderanz**) της ελευθερίας βλ. **Düring** στο **Maunz** κ.ά., Grundgesetz, Art. 2.1 Rdnr. 2, 13 κε., 70 κε., 78.

42. Βλ. και **Δ. Τσάτσου**, Συνταγματικό δίκαιο ΙΙΙ (1988) 147.
43. **Μάνεσης**, ο.π. 117.
44. Βλ. και **Ostendorf**, ο.π. 106.
45. **Δ. Τσάτσος**, ο.π. 241.
46. Schranken-Schranken (περιορισμοί των περιορισμών) είναι ο όρος που χρησιμοποιεί η γερμανική θεωρία· βλ. **Τσάτσου**, ο.π. 245. Άφθονα έργα στην ελληνική βιβλιογραφία ασχολούνται με τους περιορισμούς αυτούς και την αρχή της αναλογίας. Πρόσφατη καταγραφή τους βλ. σε **Δ. Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου**, Η αρχή της αναλογικότητας στο εσωτ. δημόσιο δίκαιο (1989) 10.
47. Άθικτος πρέπει να μένει ο ουσιαστικός πυρήνας του δικαιώματος. Βλ. **Τσάτσου**, ο.π. 249, **Ράϊκο**, ο.π. 115.
48. Βλ. σχετικά και **Μάνεση**, ο.π. 112, Ανδρουλάκη, Ποιν. δίκαιον Ι 80, **Γ.Α. Μαγκάκη**, Ποινικό δίκαιο - Διάγραμμα Γενικού μέρους (1984) 53, **Μ. Καϊάφα**, Η μη ουσιαστική εφαρμογή του άρθρου 79 ΠΚ στην πράξη, Αρμ. 1982.341, **Ν. Παρασκευόπουλο**, στο **Μαργαρίτη-Παρασκευόπουλο**, Θεωρία της ποινής (1984) 180· δεν απομακρύνεται ουσιαστικά η **Α. Ψαρούδα-Μπενάκη**, Η επιμέτρηση της ποινής κατά το άρθρο 79 ΠΚ και οι σκοποί της ποινής, στη «Μνήμη Χωραφά-Γάφου-Γαρδίκια» (1986) Ι 248. Βλ. επίσης **P. Badura**, Generalprävention und Würde des Menschen, JZ 1964. 342-344.
49. Κατά την έκφραση που υιοθέτησε ο **Ν. Χωραφάς**, Ποιν. δίκαιον Ι, 9η έκδ. με επιμέλεια **Κ. Σταμάτη**, (1978) 114. Έτσι, και οι **Ι. Γεωργιάκης**, Ποιν. δίκαιον-Γεν. μέρος (1960) 97, **Η. Γάφος**, Ποιν. δίκαιον-Γεν. μέρος (1975) 129, **Α. Κατσαντώνης**, Ποιν. δίκαιον-γεν. μέρος Ι (1972) 82, **Ι. Μανωλεδάκης**, Ποιν. δίκαιο-Επιτομή γεν. μέρους (1985) 110, **Ν. Ανδρουλάκης**, Ποιν. δίκαιον-Γεν. μέρος ΙΙ (1985) 163.
50. Παραδείγματα αναφερόμενα από τον **Ανδρουλάκη**, ο.π. 163-164.
51. Βλ. **Κ. Μαυριά**, Το συνταγματικό δικαίωμα ιδιωτικού βίου (1982) 153.
52. Προσπάθεια αναλυτικής τεκμηρίωσης αυτής της θέσης βλ. στην προηγούμενη εργασία μου. Η καταστολή της χρήσης ναρκωτικών στην Ελλάδα, 32 κε.
53. **Μανωλεδάκης**, Σχετικότητα, 41, **Hobbing**, ο.π. 10. Κατά την πρόταση του Επιτρόπου **Α. Παπαδαμάκη** στο ΒουλδικσυμβΔιαρκΣτρΘεσ 58/1987, Αρμ. 1988.58, πρόκειται για αυτοπροβολή που όμως δεν επιτρέπεται ακριβώς επειδή το σώμα του στρατιωτικού εξατομικεύει και την στρατιωτική υπηρεσία.
54. Φορέας βέβαια των ατομικών του αγαθών είναι και ο ίδιος ο στρατιώτης. Πρόκειται δηλαδή εδώ για μια ενμέρει αυτοπροβολή. Βλ. σχετική ενδιαφέρουσα —αν και αρκετά παλαιότερη— άποψη του **Th. Givanovitch**, Le suicide est-il l'un des Droits de l'Homme? Revue International de Droit Pénal, 1952.409. Χωρίς άλλο, η ενιαία θεώρηση του προβλήματος όταν πρόκειται για φορείς άψυχων εννόμων αγαθών αφενός, ή έμψυχων αφετέρου, θα περιέπλεκε την ανάλυση.
55. Βλ. **Ράϊκο**, ο.π. 26.
56. Το ημερολόγιο του **Boby Sands**, μτφρ. **Ν.Π. και Γ.Κ.**, Λευκωσία 1985, 35.

ΤΟ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΚΑΚΟ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΒΕΛΓΙΟΥ*

GUY HOUCHON

Καθηγητής Εγκληματολογίας και Σωφρονιστικής, Καθολικό Πανεπιστήμιο της Louvain

Ο συγγραφέας εντάσσει την ανακοίνωσή του στο πλαίσιο μιας σειράς διαλέξεων που έδωσε στην Αθήνα με τις οποίες τάχθηκε υπέρ μιας μεθοδολογικής προοπτικής επικεντρωμένης γύρω απ' την αλληλοδρασιακή έννοια της «κατάστασης» (situationisme μέθοδologique), απομακρυνόμενος έτσι απ' τον μεθοδολογικό ατομοκεντρισμό (individualisme μέθοδologique) που κυριαρχεί στην παραδοσιακή εγκληματολογία. Αυτή η μεθοδολογική δοκιμή, ωστόσο, δεν είναι ποτέ αποκομμένη απ' τις κοινωνικές πρακτικές. Επιδιώκοντας να περιγράψει τη σωφρονιστική εξέλιξη στη χώρα του, ανατρέχει στην αφήγηση τριών προσωπικών εμπειριών, που τον έφεραν διαδοχικά στην εθελοντική διαθίωσή του ως κρατουμένου, στο πλαίσιο μιας συμμετοχικής παρατήρησης (1966-1967), στη διεύθυνση της σωφρονιστικής πανεπιστημιακής ομάδας της κεντρικής φυλακής της Leuven (Βέλγιο, 1970-1978), και τέλος στη συμμετοχή του στο Ανώτερο Συμβούλιο Σωφρονιστικής Πολιτικής (απ' το 1980).

Το κατευθυντήριο νήμα αυτών των τριών εμπειριών είναι ο θεσμός της υφ' όρον απόλυσης: αυτή μπορεί να επεξηγήσει το περιεχόμενο της υποκούλουρας των κρατουμένων, συνιστά την κύρια διεκδίκησή τους στα επεισόδια που έγιναν κατά τη διάρκεια μιας κρίσης στην κεντρική φυλακή της Leuven το 1978 (που αναφέρεται απ' τον συγγραφέα), και αποτελεί τέλος ένα απ' τα προβλήματα που απασχολούν το Ανώτερο Συμβούλιο Σωφρονιστικής Πολιτικής.

Η πρώτη εμπειρία δείχνει πως η εξατομίκευση της ποινής σε σωφρονιστικό επίπεδο δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη διαφοροποίηση των καθεστώτων έκτισης. Η δεύτερη εμπειρία είναι ενδεικτική του κινδύνου αποτυχίας που φέρει από μόνο του το περιβάλλον της φυλακής σε κάθε απόπειρα τροποποίησης του ιδιαίτερου τρόπου κοινωνικής συναναστροφής των κρατουμένων. Η τρίτη εμπειρία φαίνεται ν' αποδεικνύει πως στις διαπροσωπικές και διομαδικές δυσκολίες προστίθεται επιπλέον και μία σφαιρική κοινωνική προβληματική: η φυλακή επικαλείται ολοένα και περισσότερο τη φυλακή. Γενικεύοντας, επομένως, μπορούμε να πούμε ότι η φυλακή αποτελεί την προσφερόμενη απάντηση στις προβληματικές καταστάσεις μέσα στις οποίες ενέχονται οι λιγότερο ευνοημένοι μιας κοινωνίας. Αυτός είναι και ο απολογισμός του σωφρονιστικού κακού.

* μετάφραση: Γιώργος Π. Νικολόπουλος

«Πρέπει να καταλάβουμε ότι τα πράγματα δεν παρουσιάζουν καμιά ελπίδα και θα πρέπει να είμαστε αποφασισμένοι να τ' αλλάξουμε».

FR. SCOTT FITZERALD

Σε μία πρώτη ανακοίνωσή μου που αναφερόταν στην εγκληματολογική ανάλυση του θεσμού της προσωρινής κράτησης είχα προσεγγίσει έμμεσα το σωφρονιστικό ζήτημα, συσχετιζοντάς το κυρίως με τη συμβολή αυτών των πρακτικών στη δημιουργία του ακανθώδους προβλήματος του υπερπληθυσμού των φυλακών, τόσο λόγω της διάρκειας των προσωρινών κρατήσεων όσο και εξαιτίας του γεγονότος ότι το καθεστώς του προσωρινώς κρατουμένου επαυξάνει τις πιθανότητες μιάς καταδίκης σε φυλάκιση.

Σε μία δεύτερη ανακοίνωση μου πάνω στις τροποποιήσεις που επέφεραν στην κατάσταση της εγκληματολογικής θεωρίας οι πρόσφατες κατακτήσεις της θυματολογίας** , σκιαγράφησα το σχέδιο ενός παραδείγματος στο πλαίσιο του οποίου η ανάλυση των περιοχών αλληλόδρασης ανάμεσα στα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα (ατομικά ή συλλογικά) αναδείκνυε καινούρια πεδία, τόσο για την έρευνα όσο και για τις πρακτικές του ποινικού συστήματος.

Έχω την αίσθηση ότι αυτά τα θέματα απέχουν πολύ από το να θεωρηθούν ετερόκλητα. Ανατρέχουν και τα δύο σε αντίστοιχους μεθοδολογικούς τύπους: ο ένας ποσοτικός, ο άλλος ποιοτικός, που απομακρύνονται από την μεθοδολογική εξατομίκευση (*individualisme méthodologique*). Αυτή η προσέγγιση χρησίμευε βέβαια ως θεμέλιο στο εγχείρημα της εγκληματολογίας, σήμερα όμως επιβάλλεται η συμπλήρωσή της, αν όχι η εγκατάλειψή της, για χάρη μιάς καταστασιακής μεθοδολογίας (*situationisme méthodologique*) και μιάς σφαιρικής κοινωνικής ανάλυσης της ποινικής ύλης οι οποίες ανταποκρίνονται καλύτερα, στις σύγχρονες προκλήσεις.

Αυτή η θεωρητική συλλογιστική δεν είναι διόλου αποκομμένη απ' τις κοινωνικές πρακτικές, άλλωστε δεν συνιστά παρά μία κριτική συστηματοποίησή τους.

Έτσι λοιπόν σκοπεύω να ξεφύγω από τους στενά οριοθετημένους δρόμους της ακαδημαϊκής απόδειξης, για να στηρίξω την ομιλία μου σε τρεις προσωπικές εμπειρίες. Θα ασχοληθώ με το σωφρονιστικό κακό επικαλούμενος την εξέλιξη της κατάστασης όπως την προσλαμβάνω και την αναλύω στη χώρα μου. Θα βασιστώ σε τρεις χρονικές στιγμές πού αντιστοιχούν σε διαφορετικές περιπτώσεις στρατεύσεώς μου στο χώρο των κοινωνικών πρακτικών του ποινικού πεδίου. Θα καλύψω έτσι μία περίοδο περίπου είκοσι ετών, από το 1966 μέχρι το

** **Guy Houchon**, Το θύμα, συντελεστής προόδου στην Εγκληματολογία, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, 1, Ιούνιος 1988, σελ. 10-31.

1986. Κάθε αρχή δεκαετίας αποτελεί κατάλοιπο μιάς προηγούμενης περιόδου.

Το 1966 η σωφρονιστική εξέλιξη στο Βέλγιο φαίνεται να έχει μπλοκάρει αρκετά. Η επανάληψη τεχνικών που είχαν εμφανισθεί απ' το τέλος του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου αποτυπώνεται σε λόγους που δεν φαίνεται να συμβαδίζουν πλέον με την πραγματικότητα. Εκείνη την εποχή είχα την εξαιρετική ευκαιρία να ζήσω για 12 μήνες υπό καθεστώς εκούσιας κράτησης, που μου επέτρεψε να επιδοθώ σε μία συμμετοχική παρατήρηση (*observation participante*) της ζωής στη φυλακή.

Το 1976 βρίσκομαι υπεύθυνος της σωφρονιστικής ομάδας του Καθολικού Πανεπιστημίου της Louvain (U.C.L.) που συγκεντρώνει καμιά δωδεκάδα εγκληματολόγων, ερευνητών, κλινικών, οι οποίοι θα ζήσουν τα γεγονότα μιάς «ήρεμης εξέγερσης» μέσα στη φυλακή της Louvain, καταστήματος υψίστης ασφαλείας, όπου 300 περίπου κρατούμενοι θα αποπειραθούν με τη δράση τους να δώσουν στον εξωτερικό κόσμο να καταλάβει την οδύνη της ζωής τους και να προτείνουν, δυστυχώς χωρίς επιτυχία, λύσεις στο αδιέξοδο που είχε ήδη παρατηρηθεί δέκα χρόνια νωρίτερα.

Το 1986, εκλέγομαι για τρίτη φορά μέλος του Ανωτάτου Συμβουλίου Σωφρονιστικής Πολιτικής. Αν και ως παρατηρητής βρίσκομαι σε λιγότερο άμεση σχέση με τον σωφρονιστικό χώρο, οι επαφές μου με τους ανθρώπους της πράξης παραμένουν σχεδόν καθημερινές.

Επειδή οι πηγές βρίσκονται σε στενή σχέση με την προσωπική μου εμπειρία, θα πρέπει να πάρω τώρα την απόσταση που απαιτεί η ανάλυση. Δεν θα επιμείνω κατά την παρουσίαση στη γραφικότητα και την υποκειμενικότητα των καταστάσεων, όσο στη δυνατότητα χάραξης του κατευθυντηρίου νήματος μιάς ανάλυσης. Οδηγούμαστε έτσι ευθύς αμέσως μπροστά σε δύο ερωτήματα: Γιατί μιλάμε για σωφρονιστικό κακό; Μέσα από ποιά θεωρητικο-μεθοδολογικό πλαίσιο μπορούμε να προβούμε στην ανάλυσή του; Στη συνέχεια, θα επανέλθουμε στα τέλη αυτών των τριών δεκαετιών για να προτείνουμε μιά ανάρθρωση ανάμεσα στις αναλύσεις τους, καθώς και για να διατυπώσουμε τα διδάγματα που πιστεύουμε ότι μπορούμε να αποκομίσουμε.

Οι καινούριοι ιστορικοί της τιμώρησης (*répénalité*) παρατήρησαν ορθότατα ότι η γένεση της φυλακής συνοδεύεται από έναν έντονα κριτικό λόγο γι' αυτή και, σχεδόν ταυτόχρονα, από ένα συνεχές σχέδιο μεταρρύθμισης. Η κριτική αναφέρεται αρχικά στην αναποτελεσματικότητά της και κατόπιν, στο μέτρο που αποτυγχάνουν οι διαδοχικές μεταρρυθμίσεις, στον απάνθρωπο χαρακτήρα της. Έτσι, η έννοια της σωφρονιστικής κρίσης γίνεται απρόσφορη επειδή καταντά πλεοναστική. Πολύ περισσότερο μάλιστα που σημερινός ποινικός λόγος χαρακτηρίζεται από μια αποποίηση του ποινικού συστήματος, είναι γεμά-

τος υποδείξεις έσχατης καταφυγής σ' αυτό και διακηρύσσει την ελαχιστοποίηση της επέμβασής του: η ποινή της φυλάκισης δεν μπορεί καταρχήν να επισύρει άλλες στερήσεις παρά μόνο εκείνη της ελευθερίας και των απολύτως αναπόφευκτων συνεπειών της.

Η συγκεκριμένη έρευνα γρήγορα αποδεικνύει ότι αυτή η ευχή είναι μάταιη. Μπορεί όμως ν' αντιταχθεί κανείς ευθύς αμέσως σε κάθε κριτικό εγχείρημα επικαλούμενος τις ανταποδοτικές θέσεις που επανακτούν σήμερα τη δύναμή τους μέσα σ' ένα κοινωνικό κλίμα έντονης απαισιοδοξίας.

Τόσο οι κλασικοί ορισμοί του Carrara όσο και οι κοινωνιολογικοί του Durkheim δεν κάνουν ζαβολιές με την ποινή: πρόκειται για ένα κακό που επιβάλλεται απ' το νόμο ή, ακόμα, λόγω της διαμεσολάβησης του νόμου, σαν ερμηνευτή της κοινωνικής συνείδησης· και πρέπει βέβαια να παραδεχτούμε ότι, ιδιαίτερα η φυλάκιση, είναι μικρότερο κακό σε σύγκριση με άλλες μορφές τιμώρησης που διατρέχουν την τρέχουσα παγκόσμια πρακτική ακόμα και στο δυτικό κόσμο. Η σκέψη μου πηγαιίνει κυρίως στη φυλακή — διάδρομο αναμονής πριν από την εκτέλεση της θανατικής ποινής.

Όλη αυτή η επιχειρηματολογία ανάμεσα σε αντιμαχόμενους θεωρητικούς ακολουθεί, πέρα από τις επιμέρους ιδιαιτερότητες, τον ίδιο δρόμο της μεθοδολογικής εξατομίκευσης. Τα επιχειρήματα ανταλλάσσονται με τελετουργικό τρόπο και προσφέρουν μικρή επιπρόσθετη αξία στη γνώση. Δεν θα προτείνω λοιπόν να εξετάσουμε αυτά τα ζητήματα κάτω από τούτο το πρίσμα, αλλά μέσα στην προοπτική δύο σύγχρονων κοινωνικών θεωριών: εκείνης των παρενεργειών, για τη συλλογική ανάλυση, και εκείνης της καταστασιακής ανάλυσης (*analyse situationnelle*), προκειμένου για την αλληλόδραση ανάμεσα σε δρώντα κοινωνικά υποκείμενα.

Ας εξετάσουμε την πρώτη φάση και τα κατάλοιπά της του 1966. Από τα μεταπολεμικά χρόνια η σωφρονιστική διοίκηση κατανέμει τον έγκλειστο πληθυσμό με βάση μία πολύπλοκη τυπολογία σωφρονιστικών καταστημάτων και μία τυπολογία της προσωπικότητας των κρατουμένων που προορίζονται γι' αυτά. Το καθεστώς των σωφρονιστικών καταστημάτων θεωρείται ότι ανταποκρίνεται στις ανάγκες των κρατουμένων. Η κατανομή εμφανίζεται ως επιστημονική. Εντούτοις, από τις αρχές κίολας του 1960, φωτισμένοι διοικητικοί, όπως ο καθηγητής και Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Δικαιοσύνης Paul Cognil, έρχονται ν' αμφισβητήσουν την ορθότητα αυτού του μοντέλου. Οι διαγνώσεις κατανομής δεν είναι πρόδηλες παρά για οριακές περιπτώσεις (ανώμαλοι) ή για εξαλειφόμενα είδη (φυματικοί ή «αλήτες»). Η τυπολογία των σωφρονιστικών καταστημάτων δεν είναι σαφής παρά μόνο στα άκρα ενός διπολικού διηνεκούς: κλειστά καταστήματα υψίστης ασφαλείας και ανοικτά καταστήματα ελαχίστης ασφαλείας.

Στην πραγματικότητα η διοίκηση γνωρίζει ελάχιστα για την κοινωνική δυναμική μέσα σ' αυτά τα καταστήματα, την πολιτιστική σύνθεση και τις δομικές μορφές που χαρακτηρίζουν τους έγκλειστους πληθυσμούς. Τότε είναι που καταφέρνω να πάω να ζήσω ένα χρόνο εκούσιας φυλάκισης, ως συμμετοχικός παρατηρητής, σ' ένα σωφρονιστικό κατάστημα που εθεωρείτο κλειστό κατά την εξωτερική τυπολογία αλλά που στο εσωτερικό του κυριαρχούσαν δύο καθεστώτα: ένα αυστηρό καθεστώς αναμονής και παρατήρησης και ένα καθεστώς με τη μεγαλύτερη δυνατή εσωτερική κυκλοφορία, που υποτίθεται ότι βασιζόταν στην αυτοδιαχείριση (self-government).

Το θεωρητικό μοντέλο που εισάγω σαν οδηγό στην έρευνά μου αναφέρεται στην ύπαρξη σωφρονιστικής υποκοουλτούρας. Οι κρατούμενοι αποπνέουν μία έντονα ιεραρχημένη κουλτούρα, θεσπισμένη σαν αντι-διοίκηση, γεγονός που διαβρώνει και μάλιστα εκμηδενίζει τις προσπάθειες που αναπτύσσονται στα προτεινόμενα θεραπευτικά προγράμματα δημιουργίας περιβάλλοντος ή σ' εκείνα που εκδηλώνουν κάποια κλινική πρόθεση. Αυτή η υποκοουλτούρα της φυλακής εξηγείται με δύο τρόπους: από μία λειτουργική θεωρία (théorie fonctionnaliste) ή από μία θεωρία της διάδοσης (théorie diffusionniste). Για την πρώτη, η στέρηση της ελευθερίας συνεπάγεται δευτερογενείς στέρσεις τις οποίες έρχονται να καλύψουν αγορές σπανιότητας, που αναπτύσσονται γύρω από την κυκλοφορία αγαθών ή υπηρεσιών που στερείται ο κρατούμενος (για παράδειγμα: το εμπόριο ομοφυλοφιλίας και η πορνογραφική φιλολογία έρχονται να καλύψουν την έλλειψη ετεροφυλόφιλης επιλογής· άλλο παράδειγμα: η έλλειψη πληροφόρησης για τη μοίρα τους οδηγεί τους κρατούμενους στην ανάπτυξη δικτύων πληροφοριών, άλλοτε πραγματικών άλλοτε απατηλών, που εκπορεύονται από κυκλώματα ελεγχόμενα από τους αρχηγούς της φυλακής, οι οποίοι «εγκαθιστούν» τους εμπίστους τους σε θέσεις που έρχονται σ' επαφή με τη διοίκηση).

Οι έρευνες ωστόσο έδειχναν ότι το κανονιστικό περιεχόμενο της κουλτούρας των εγκλείστων διαφοροποιείται ανάλογα με το βαθμό ποινικοποίησης του κρατούμενου πληθυσμού ή το φύλο. Η υπόθεση της διάδοσης υποστήριζε κατ' επέκταση ότι οι υπο-πολιτισμικοί κανόνες είχαν εισαχθεί απ' το εξωτερικό της φυλακής προς τα μέσα και αντανακλούσαν γενικότερες κοινωνικές στάσεις.

Η έρευνα που έκανα μου έδωσε τη δυνατότητα να προτείνω ότι, για το σωφρονιστικό κατάστημα που μελετούσα, έπρεπε να συγκεράσει κανείς την λειτουργική υπόθεση, προκειμένου να λάβει υπόψη του την ανάδειξη της σωφρονιστικής υποκοουλτούρας, και την υπόθεση της διάδοσης, για να μπορέσει να εξηγήσει το κανονιστικό της περιεχόμενο. Έπρεπε επομένως να συγκεντρώσουμε ειδικότερα το ενδιαφέρον μας στη μελέτη αυτού του περιεχομένου. Ο έγκλειστος

πληθυσμός του Βελγίου το 1966 δεν αντιτίθετο στη διοίκηση με βιαιότητες και αυστηρό έλεγχο απ' τους αρχηγούς της φυλακής. Αντίθετα, σοφίζοταν διάφορες πονηριές στις σχέσεις του με την εξουσία υιοθετώντας μιά ψευδο-κανονιστική συμπεριφορά. Σε κάθε περίπτωση πάντως δεν συγκατένευε στις προτεινόμενες αξίες. Δεν έδειχνε καμμία εμπιστοσύνη σε ενδεχόμενα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, επιμόρφωσης ή υγιούς ψυχαγωγίας, για δύο λόγους τουλάχιστον: κατ' αρχήν γιατί τα προγράμματα αυτά δεν ήσαν αξιόπιστα, μιά και εφαρμόζονταν πολύ σποραδικά και περιορισμένα, και κατά δεύτερο λόγο γιατί δεν κατάφερναν να τα συνδυάσουν με την ποινική πρακτική που ενδιέφερε τους περισσότερους κρατούμενους: την υπ' όρον απόλυση. Αυτή ήταν οργανωμένη κατά αυθαίρετο και μυστικό τρόπο, πράγμα που οδηγούσε τους κρατούμενους σε πολλές ειδικότερες συμπεριφορές. Γλαισιώναν κάθε οργανωτική συσπείρωση που αναπτυσσόταν αντίθετα προς τον κανονισμό. Η πληροφόρηση για το μέλλον κάθε ατομικής περίπτωσης είχε αναχθεί στο πιό ανεκτίμητο αγαθό γύρω απ' το οποίο οργάνωναν δίκτυα, κανονες διαγωγής και νομιμοφανείς συμπεριφορές.

Μπορούσαμε να προβλέψουμε ότι οι αιτίες μιάς εντονότερης αντίδρασης θα προέρχονταν από τη σύζευξη εξαιρετικών περιστάσεων, που θα έκαναν δυσκολότερα βιώσιμη την κράτηση, με τη συλλογικότερη συνειδητοποίηση απ' τη μεριά των κρατούμενων των αδικιών του συστήματος της υπ' όρον απόλυσης.

Η δεύτερη δεκαετία μελετήθηκε περίφημα από ένα νέο ερευνητή εγκληματολογίας του Ελεύθερου Πανεπιστημίου των Βρυξελλών (U.L.B.), τον κ. Ph. MARY, σ' ένα έργο που μόλις δημοσιεύτηκε: «Εξέγερση εγκλειστών, αλλαγή και αιώνια λογική της φυλακής» («Révolte carcérale, changement et logique pérenne de la prison»). Δείχνει ότι κάθε ειδικότερη κοινωνική δραστηριότητα, που οδηγεί στη δημιουργία μιάς οποιασδήποτε κοινωνικής τάξης (ordre social), οφείλει να νομιμοποιείται από μιά πρακτική ικανότητα («savoir-faire», «know-how») θεμελιωμένη στη συστηματική γνώση που κατέχουν κάποιοι ειδικοί. Αναγνωρίζουμε επομένως μία συμβολική εξουσία από την οποία γίνεται αποδεκτή η εξάρτηση του υπολοίπου της κοινωνίας. Το σωφρονιστικό πεδίο δεν αποκτά αυτή τη νομιμότητα παρά προοδευτικά μέσα στην ιστορία του ποινικού ελέγχου. Προσθέτω επίσης ότι μιά νομιμότητα δεν επιτυγχάνεται οριστικά, ότι υπάρχει μιά διαδικασία νομιμοποίησης και συνεπώς είναι, εν μέρει τουλάχιστον, αντιστρέψιμη.

Η δεύτερη, φάση, επομένως χαρακτηρίζεται από νομιμοποιητικές επιχειρήσεις εκ μέρους της σωφρονιστικής διοίκησης. Στην πραγματικότητα είχε ν' αντιπαλέψει με τέσσερις δυσκολίες:

1. Ορισμένα τμήματα της κοινωνίας είναι ακόμα ταραγμένα απ' τον ελευθεριακό κλονισμό του Μάη του '68, ενώ η οικονομική και

κοινωνική κρίση της δεκαετίας του '70 δεν είχε αναγάγει ακόμα αυτή τη βαθειά ανάσα στην κατηγορία των τυποποιημένων επετειακών εορτασμών.

2. Ο έγκλειστος πληθυσμός τροποποιείται σιγά-σιγά στη δομή του, περιλαμβάνοντας κατ' εξοχήν νέους. Εξάλλου, εκδηλώνονται αισθητά τα πρώτα συμπτώματα της έλλειψης προετοιμασίας μέσα στην οποία πραγματοποιείται η μετακίνηση εργατών από τις λιγότερο πλούσιες χώρες.

3. Το σύστημα κατανομής των κρατουμένων παρουσιάζεται ολοένα και περισσότερο σαν λόγος κενός περιεχομένου και το κλασικό ποσοστό της σωφρονιστικής υποτροπής που κυμαίνεται γύρω στο 40% (σαν μέσος όρος, που για ορισμένες κατηγορίες, φτάνει μέχρι 70%) δεν επηρεάζεται.

4. Η γενική διεύθυνση βλέπει να διαγράφονται οι έντονες δονήσεις που θα προκαλέσει στο ποινικό σύστημα η αδέξια διαχείριση του πολιτικού προβλήματος των ναρκωτικών και του ψυχο-κοινωνικού παραγώγου του, της τοξικομανίας.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες η διοίκηση αναλαμβάνει ένα διπλό εγχείρημα: η μία όψη του περιλαμβάνει την ανάπτυξη ενός λόγου δανεισμένου απ' τις εργασίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα ποινικά προβλήματα του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τον εκδημοκρατισμό του σωφρονιστικού καθεστώτος. Πρόκειται για ένα ρητορικό εγχείρημα. Η άλλη όψη συνίσταται στην ενίσχυση της επιστημονικής αξιοπιστίας του εγχειρήματος. Οι σχολές Εγκληματολογίας των Πανεπιστημίων καλούνται να εγκαταστήσουν μέσα στις φυλακές «σωφρονιστικές ομάδες» που θα συμμετάσχουν στην έρευνα ενός καινούργιου προγράμματος μεταχείρισης. Ο πανεπιστημιακός θεσμός οφείλει εξίσου να παράσχει κάποια μορφή νομιμότητας, μιά και του προσάπτουν την απομόνωσή του σε πύργο, άρα δεν μπορούσαμε παρά να δεχτούμε αυτήν την πρόταση.

Εγκαθίστανται λοιπόν μέσα στην κεντρική και ήδη εθνική φυλακή της πόλης της Louvain (που συγκέντρωνε κρατούμενους κι απ' τις δύο εθνικές γλώσσες του Βελγίου) σε φλαμανδικό έδαφος, στην πτέρυγα John Howard — συμβολική ονομασία οπωσδήποτε — δύο σειρές γραφείων κατειλημμένων απ' τα δύο πανεπιστήμια (γαλλόφωνο: U.C.L. και φλαμανδόφωνο: K.U.L.), ώστε κάθε ομάδα να ασχολείται με τους κρατούμενους της γλώσσας της.

Ένα πρώτο σχέδιο όνόματι «Σχέδιο '74 Καθολικού Πανεπιστημίου της Λουβαίν (U.C.L.)» αναφέρεται στις δυνατότητες ενίσχυσης της επανακοινωνικοποιητικής λειτουργίας της κεντρικής φυλακής. Συντάχθηκε ύστερα από ένα παρατεταμένο διάστημα παρατήρησης. Η ανάλυση έδειχνε πως διάφορα μέτρα φιλελευθεροποίησης του καθε-

στώτος της κεντρικής φυλακής δεν τροποποιούσαν το σύστημα σε βάθος. Η φυλακή παρέμενε κοινωνικά παθολογική με την έννοια ότι εξασθένιζε ή τυποποιούσε κάθε συναναστροφή κοινωνική και ιδρυματική εκείνων που την κατοικούσαν. Επιλέξαμε κατά συνέπεια ένα δημοκρατικό ύφος στη σωφρονιστική οργάνωση, εμπνεόμενοι εξάλλου άμεσα απ' τον λόγο που άρθρωνε η ανωτέρα διοίκηση. Θέλαμε να ευνοήσουμε την ανάδειξη ενός καινούριου τρόπου επικοινωνίας ανάμεσα στις διάφορες ομάδες κοινωνικών υποκειμένων ενεργοποιώντας κοινωνική συμμετοχή. Θα δημιουργούνται έτσι οι συνθήκες για την παραγωγή μιάς θεραπευτικής διαδικασίας σαν ουσιαστικής δραστηριότητας μέσα στη σωφρονιστική κοινότητα. Θεραπευτικό μοντέλο και δημοκρατική διαδικασία ήσαν αλληλένδετα. Είχε ειπωθεί ότι αυτό το σχέδιο θεωρήθηκε πρόωρο από την κεντρική διοίκηση. Στην πραγματικότητα αγνοήθηκε. Η ομάδα βρισκόταν σε μία κατάσταση ακόμα πιό παράδοση απ' τον ερευνητή που δεν ακολουθείται στα συμπεράσματά του από τον εντολέα της έρευνας. Στην πραγματικότητα σ' αυτήν την περίπτωση — τόσο συχνή άλλωστε στην εγκληματολογική έρευνα — ο ερευνητής αποσύρεται απ' το πεδίο της έρευνάς του. Για μας δεν μπορούσε να τεθεί ζήτημα να τα εγκαταλείψουμε χωρίς να χαθεί η ευκαιρία που παρουσιάστηκε για τη σύναψη καινούργιων σχέσεων ανάμεσα στο Πανεπιστήμιο και τις ποινικές πρακτικές, χωρίς να προκαλέσουμε απογοήτευση και πικρία στους κρατούμενους που είχαν συμμετάσχει στις διερευνητικές συνεντεύξεις. Μιά έρευνα που διεξάγεται με την ενεργό συμμετοχή των ίδιων των κοινωνικών υποκειμένων που ερευνώνται (*rechercheaction*) δεν κλείνει με μιά οπισθοχώρηση.

Αποφασίσαμε λοιπόν να παραμείνουμε και να επικεντρώσουμε τη δραστηριότητά μας σ' ένα απ' τα παραδείγματα που είχαν προταθεί στο «σχέδιο '74»: να εργασθούμε ώστε να αποβεί παραγωγικότερη αλλά και πιό διαφανής η προετοιμασία για την υφ' όρον απόλυση των καταδικών σε μακροχρόνιες ποινές. Εγκαταστάθηκε έτσι ένας δεσμός ανάμεσα στα συμπεράσματα της έρευνας που έγινε το 1966 με τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης και την καινούργια εργασία, που της δώσαμε το όνομα της εγκληματολογικής κοινωνικο-κλινικής (*socio-clinique criminologique*). Δεν θα επιμείνω τώρα σ' αυτό το εγχείρημα. Θα αρκεστώ μόνο να πώ ότι η αναλυτική μονάδα στην κοινωνιο-κλινική δεν είναι το άτομο, παρόλο που αυτό συνιστά το νομικό αντικείμενο της απόφασης, αλλά ένα σύνολο περιοχών αλληλόδρασης σε συσχετισμό με καταστάσεις όπου το υποκείμενο να αφυπνίσει και να κινητοποιήσει τα μέσα που θα μπορέσουν να επιτρέψουν στο υποκείμενο να πετύχει στις πολλαπλές συνδιαλλαγές, μικρές ή σπουδαιότερες, που επικαλύπτουν την καθημερινή ζωή. Χάρη σε μιά τέτοια επιχείρηση, που απαιτούσε μεγαλύτερη συνεργασία και συμμετοχή από την πλευρά της ομάδας κρατουμένων που είχαμε αναλάβει, οργανώ-

νονταν μέσα στο σωφρονιστικό κατάστημα θύλακες ενός κατά το δυνατόν δημοκρατικότερου κλίματος.

Στο τέλος δύο χρόνων δουλειάς παραβρεθήκαμε, στη συνέχεια συμμετείχαμε, και τελικά αποκλειστήκαμε από μία σειρά ασυνήθιστων περιστατικών. Βρισκόμαστε στο ιδιαίτερα ζεστό καλοκαίρι του 1976. Αυτές οι κλιματολογικές συνθήκες καθιστούν ιδιαίτερα βασανιστικές τις συνθήκες ζωής σε μία παλιά φυλακή που τα κελλιά της στερούνται ατομικών εγκαταστάσεων υγιεινής και ο κανονισμός της είναι αρκετά αυστηρός, παρόλο που με το διευρυμένο ωβαίρνειο καθεστώς μετριάζει κάπως τη σκληρότητα της ζωής στο κελλί. Οι κρατούμενοι θα δοκιμάσουν να πετύχουν ορισμένες ελαστικότερες ρυθμίσεις στα πλαίσια αυτού του καθεστώτος, κυρίως πρόσθετες ώρες περιπάτου. Οι απαντήσεις της διεύθυνσης ήσαν μικρόψυχες και έδιναν την εντύπωση πώς κάθε παραχώρηση θα έθετε τη σωφρονιστική τάξη σε κίνδυνο. Καμμία από τις στάσεις που επέδειξε η τοπική διεύθυνση δεν θα μπορούσε να εγγραφεί στη λογική του νομιμοποιητικού λόγου της Κεντρικής Διοίκησης σχετικά με τον εκδημοκρατισμό, μολονότι αυτή η τελευταία δεν αποκαθιστά με κανένα τρόπο την προφανή αντίθεση ανάμεσα στα λόγια και τις πράξεις.

Έτσι λοιπόν θα φτάσουμε στην ανέλιξη εξαιρετικών γεγονότων, που ο P. Mary αναφέρει, σχολιάζει και αναλύει στο βιβλίο του «Εξέγερση εγκλειστών» («Révolte carcérale»). Θα διακρίνω απ' την πλευρά μου τρεις σειρές γεγονότων στην περίοδο απ' τον Ιούνιο μέχρι τον Οκτώβριο του 1976: μία σειρά πράξεων επαναστατικού αυθορμητισμού, αυτοελεγχόμενου πάντως, μία σειρά διαπραγματεύσεων που συνοδεύτηκαν από αντιφατικές κινήσεις, και μία σειρά επανάκτησης του ελέγχου ή κατάπνιξης του κινήματος.

Η πρώτη σειρά εκδηλώνεται με την άρνηση των κρατουμένων να εργασθούν και με την εμφάνιση ενός αριθμού διεκδικητικών κειμένων που προορίζονταν κατ' αρχήν για το εσωτερικό και κατόπιν για το εξωτερικό της φυλακής, γραμμένα με υπεύθυνο τρόπο, που περιστρέφονταν γύρω από τρία διαδοχικά θέματα:

— άμεσες διεκδικήσεις μπροστά στην εξαιρετική κατάσταση που δημιουργήθηκε από τη ζέστη του Ιουνίου·

— διεκδικήσεις πρακτικής φύσεως, διαρθρωμένες γύρω από την δημιουργία μίας Επιτροπής Κρατουμένων, εκλεγμένων υπό συνθήκες προφανώς ατελούς δημοσιότητας·

— διεκδίκηση σχετικά με τον επανακαθορισμό της νομικής υποδομής του σωφρονιστικού συστήματος· σημαντική θέση κατείχε εδώ το καθεστώς της υπ' όρον απόλυσης.

Η κίνηση ήταν ηθελημένα μη-βίαιη και περιορίστηκε να παρεμποδίσει με απεργία τη ζωή της φυλακής, παραπέμποντας ειρωνικά το θεσμό στην πενσουλβανική λογική της καταγωγής του. Ο τύπος ανα-

γνώρισε ομόφωνα τις αρετές του κινήματος και έφτασε να μιλήσει μέχρι και για «εργαστήριο δημοκρατίας». Αυτή η πρώτη περίοδος αποκάλυψε ωστόσο μιά κεντρική και τοπική διοίκηση άκαμπτη, που καθόταν επί ώρες στα γραφεία της φυλακής, χωρίς επαφή με τους κρατούμενους, οι οποίοι αγνοώντας την απευθύνονται στα νομοθετικά σώματα, στο Βασιλιά, μ' ένα ευπρεπές ύφος, με μιά μορφή νομιμοφροσύνης που έφτανε την παρωδία, αλλά και με ολοφάνερη ειλικρίνεια.

Πιστεύω ότι έπαιξα ένα καταλυτικό ρόλο στη δεύτερη περίοδο. Εργαζόμενος μέσα στη φυλακή αλλά χωρίς επαφή με τη Διοίκηση και με την παράκληση να μη συναντήσω κανένα κρατούμενο, άσκησα πίεση στη Διοίκηση να επιδώξει το διάλογο, να δεχθεί μιά ελεγχόμενη εκλογή αντιπροσώπων και να χαράξει μιά δυναμική συνδιαλλαγής, αποφεύγοντας έτσι τη φθορά του χρόνου μη-βίας και τους κινδύνους μιάς περαιτέρω όξυνσης της καταστάσεως.

Οι διαπραγματεύσεις ξεκινούν μέσα σ' ένα κλίμα ήπιο, τουλάχιστον στη διάρκεια της πρώτης νύχτας. Ωστόσο, παρόλο το πειστικό αίτημά μας, απέκλεισαν απ' την συνάντηση τις συνδικαλιστικές ενώσεις των σωφρονιστικών υπάλληλων, κάτι που θ' αποδειχθεί μοιραίο λάθος. Η ένταση θα ακολουθήσει ευθύς αμέσως μετά τις πρώτες συμφωνίες μιά και τα διάφορα ενδιαφερόμενα μέρη προσπαθούν να εφαρμόσουν καινούργιους κανόνες, προσωρινούς και ασαφείς, χωρίς να χάσουν πολύ έδαφος. Η τελική έκρηξη θα επέλθει όταν ο Υπουργός Δικαιοσύνης, ανησυχώντας γι' αυτούς τους νεωτερισμούς που δημιουργούσαν μιά κατάσταση που θεωρήθηκε ανεξέλεγκτη, θα πάρει την απόφαση να μεταφέρει σ' άλλες φυλακές του εκλεγμένου εκπροσώπους των κρατουμένων, οι οποίοι για την περίπτωση βαφτίστηκαν «ταραξίες». Μιά και είχαμε προετοιμάσει και εγγυηθεί τις πρώτες συμφωνίες, δεν υπήρχε άλλη επιλογή παρά ν' απομακρυνθούμε από τη φυλακή.

Ακολουθεί στη συνέχεια μιά τρίτη περίοδος επανάκτησης του ελέγχου της καταστάσεως, στη διάρκεια της οποίας η διοίκηση, κάτω από την πίεση εξωτερικών ομάδων αλλά και μπροστά στον κίνδυνο μιάς γενικότερης επιδείνωσης του κλίματος σ' άλλες φυλακές, επαναφέρει ορισμένους εκπροσώπους και προσπαθεί να ανανεώσει το διάλογο γύρω από τη θέσπιση ενός καινούργιου καθεστώτος στη φυλακή της Λουναίν. Η κατάσταση μπορεί να περιγραφεί ως εξής: απ' τη μιά πλευρά, οι γαλλόφωνοι κρατούμενοι, οι οποίοι θεωρήθηκαν υπερβολικά ανήσυχτοι σε φυλακή που το προσωπικό μιλούσε άλλη γλώσσα, μεταφέρθηκαν αλλού. Έθεταν έτσι σε πράξη, ως καθαρτήρια λύση του δράματος, την εφαρμογή μιάς λογικής βασισμένης στο γλωσσικό πρόβλημα που θάπρεπε να είχε επιβληθεί προ πολλού, αποστερώντας την όμως από ένα δευτερογενές όφελος: η παρουσία μας δεν ήταν πλέον

αναγκαία στη φυλακή της Louvain μιά και η πελατεία μας εξαφανιζόταν.

Από την άλλη, η Διοίκηση επιχειρεί να εγκύψει σοβαρά στην πρακτική πλευρά των διεκδικήσεων: η υγιεινή βελτιώνεται, η εσωτερική αρχιτεκτονική των κελιών τροποποιείται, η τηλεόραση μπαίνει στα κελιά (πράγμα που καταπνίγει κάθε διάθεση για συλλογική ζωή). Τελικά, χωρίς καμιά τροποποίηση του αυταρχικού καθεστώτος της υφ' όρον απόλυσης, θα γίνει μιά απόπειρα αποσυμφόρησης της ζωής των κρατουμένων με την εισαγωγή ενός καθεστώτος αδειών, που λίγο μετά θα πάρει πιό συστηματική μορφή.

Αυτή η στρατηγική θα επεκταθεί μέχρι την τρίτη δεκαετία. Θα ήταν άδικο να πούμε ότι η διοίκηση παρέμεινε αδρανής: εργάζεται στην περιφέρεια του σωφρονιστικού συστήματος. Οργανώνει τρόπους κατατμημένης εκτέλεσης της ποινής της φυλάκισης (εγκλεισμός στο τέλος της εβδομάδας, ημικράτηση, ημιελευθερία). Επιχειρεί, στα στενά περιθώρια των χορηγουμένων κονδυλίων, εργασίες εκσυγχρονισμού των συνθηκών διαμονής. Θα αποπειραθεί μάλιστα, με την προτροπή μας αλλά *contra legem*, να τροποποιήσει τη διαδικασία της υφ' όρον απόλυσης προσκρούοντας έτσι στα όρια της διοικητικής εξουσίας μπροστά στην πολιτική εξουσία και την εισαγγελική αρχή. Αποδέχεται ορισμένες δειλές επαφές με εξωτερικές ομάδες παρέμβασης παραχωρώντας ένα μέρος της ευθύνης της για θέματα εκπαίδευσης, πολιτισμού και αθλητισμού. Αυτές ωστόσο οι «αλλαγές βιτρίνας» (P. Mary) δεν αποφέρουν καμμία θεμελιώδη αλλαγή στο κλίμα επικοινωνίας, που φαίνεται πώς αποτελεί την ουσία του τρόπου ζωής των εγκλειστών. Πράγματι, το ίδιο φαινόμενο επαναλαμβάνεται από παλιά. Ο συνάδελός μας στη Γενευη R. Roth, σχολιάζοντας τη φυλακή του 19ου αιώνα, γράφει: «η συζήτηση παρακάμπει το ζήτημα των στόχων και μεταφέρεται στα μέσα. Όχι πια το «γιατί» της φυλακής αλλά το «πώς» της φυλακής. Η μεταρρύθμιση νομιμοποιεί τον θεσμό την ίδια στιγμή που του επιτρέπει να προσαρμοσθεί».

Η κρίση επομένως θα οδηγήσει την διοίκηση να σφετερισθεί ξανά την τεχνική εξουσία που είχε επιχειρήσει να μοιραστεί, και αυτή η μεταβολή εμφανίζεται την στιγμή που μεγάλες αλλαγές έρχονται να μεταμορφώσουν την όψη του σωφρονιστικού πληθυσμού. Αυτές οι αλλαγές φέρουν ένα όνομα που θα αντηχεί από δώ και πέρα σ' όλους του επίσημους λόγους, στον τύπο, ακόμα και στην ακαδημαϊκή εγκληματολογία: ο υπερπληθυσμός.

Προτού αναλύσουμε συνοπτικά αυτήν την έννοια θα επισημάνω ότι έχει αναγνωριστεί γενικά πώς οι μεταγενέστερες και βιαιότερες ταραχές που γνώρισαν αυτή τη φορά οι βελγικές φυλακές ξεπήδησαν ακριβώς από το πρόβλημα του υπερπληθυσμού.

Δύο ειδικότερες καταστάσεις διαφωτίζουν καλύτερα αυτήν την καινούργια περίοδο έντασης που άρχισε το 1986:

— Σε πρώτη φάση συναντάμε ένα πραγματικό σφετερισμό των εγκαταστάσεων μιάς φυλακής, παλιού κρατητηρίου (*maison d'arrêt*), στις Βρυξέλλες. Οι κρατούμενοι, προφυλακισμένοι στην πλειοψηφία τους, είδαν από την τηλεόραση, στη διάρκεια μιάς ομαδικής παρακολούθησης, πώς οι αποκαλούμενοι άγγλοι «χούλιγκανς» του δράματος του Χέυζελ, προφυλακισμένοι κι αυτοί, είχαν εγκατασταθεί στους άνετα διαρρυθμισμένους χώρους που έγιναν γι' αυτόν ακριβώς το λόγο στην κεντρική φυλακή της Louvain. Η ανισότητα της τύχης τους, ο εξαιρετικός και τελικά πολιτικός χαρακτήρας της κράτησης των άγγλων πυροδότησε μιά συλλογική βία που εκδηλωνόταν από προηγούμενως κιάλας με σποραδικά επεισόδια.

— Σε μεταγενέστερη φάση τα γεγονότα χρονολογούνται από φέτος το χειμώνα, όταν ένας άλλος σφετερισμός εκδηλώθηκε σχετικά με κάποιο σωφρονιστικό κατάστημα καινούριας κατασκευής κοντά στη Λιέγη. Αυτά τα επεισόδια, που θέλησαν να περιγράψουν σαν «άσκοπη» βία έχοντας υπόψη τις καλές συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων, εκφράζουν μιά ακόμα βαθύτερη δυσχέρεια: μιά ένταση, μιά έκδηλη εχθρότητα ανάμεσα σε δύο επιμέρους ομάδες του πληθυσμού λαμβανομένου υπόψη στο σύνολό του: εκείνη των κρατουμένων, που είχαν οδηγηθεί στην υποπρολεταριοποίηση από την οικονομική κρίση και στην αλλοτρίωση απ' την κυκλοφορία των ναρκωτικών και βρίσκονταν τώρα υποταγμένοι σ' ένα σωφρονιστικό καθεστώς που η υλική βελτίωσή του φαίνεται πώς έπρεπε να εξαγοραστεί με το τίμημα της απανθρωποίησης των σχέσεών τους με την άλλη ομάδα: εκείνη του κατώτερου σωφρονιστικού προσωπικού, απαράδεκτα κακοπληρωμένου, διορισμένου με βιαστικές προσλήψεις, απαίδευτου και χωρίς εξειδίκευση. Αυτές οι δύο ομάδες έχουν πολλά κοινά να μοιραστούν λόγω της παραπλήσιας κοινωνικής τους θέσης μέσα στον ελεύθερο κόσμο, και βρίσκονται τώρα υποταγμένες η μιά στην άλλη στο όνομα της γρήγορης εξασφάλισης κάποιων πρόσθετων οικονομικών βοηθημάτων. Δεν σπανίζουν οι δεσμοί διαφθοράς ανάμεσά τους, πράγμα που δεν τις κάνει παρά ακόμα εχθρικότερες μεταξύ τους.

Το υπόβαθρο αυτών των κοινωνικά παθολογικών καταστάσεων είναι ο σωφρονιστικός υπερπληθυσμός. Η μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας φαίνεται να μας υποδεικνύει μιά αρκετά μεγάλη ομοιότητα στις αιτίες αυτού του φαινομένου παγκοσμίως, αν και ενδεχομένως θα πρέπει να εξετάσουμε προσεκτικά τους ειδικότερους τοπικούς λόγους, όπως διδάχτηκα από μιά πολύ πρόσφατη παραμονή μου στο Κεμπέκ. Οποσδήποτε, η θεωρία (*théorie essentialiste*) που συνδέει την αύξηση της τιμής της γνωστής εγκληματικότητας με την τιμή των ποινών φυλάκισης θεωρείται γενικά πολύ απλουστευτική και μάλιστα

λανθασμένη. Στο Βέλγιο, οι βαθύτεροι συντελεστές του υπερπληθυσμού των φυλακών είναι η εκτεταμένη χρήση της προσωρινής κράτησης (όπως υπενθύμισα και στην αρχή του άρθρου), και η επίταση του ύψους των επιβαλλομένων ποινών φυλάκισης. Αυτά τα δύο γεγονότα εξηγούνται κυρίως από ιδεολογικούς μηχανισμούς που εμφανίζονται στο δικαστικό σώμα το οποίο έχει ασπαστεί ένα μάλλον μηχανιστικό στόχο, τη γενική πρόληψη.

Σ' αυτό το σημείο των προβληματισμών μας τίθενται δύο ερωτήματα: Ποιά είναι τα προτεινόμενα φάρμακα στην περίπτωση του σωφρονιστικού υπερπληθυσμού; Σε ποιά βαθμό μπορούν να συνδυασθούν αυτά τα φάρμακα ώστε να καταπολεμήσουν το σωφρονιστικό κακό, έτσι όπως πρόβαλε ανάγλυφο μέσα απ' τις τρεις φάσεις της παρουσιάσής μας;

Τα άμεσα φάρμακα εντοπίζονται στην «είσοδο» και την «έξοδο». Στην «είσοδο», με δύο τρόπους: μειώνοντας κατ' αρχήν τον καταδικασμένο σε φυλάκιση πληθυσμό με τη χρήση εναλλακτικών μέτρων. Το πρόβλημα που τίθεται μ' αυτήν τη λύση δεν είναι τόσο το να εφεύρουμε διάφορες μεθόδους, που μπορεί να είναι πολυάριθμες, όσο το να ελέγχουμε τη χρήση τους. Πράγματι, παρατηρεί κανείς ότι σε πολλές περιπτώσεις τα εναλλακτικά μέτρα χρησιμοποιήθηκαν σαν συμπληρωματική μορφή ποινικοποίησης κι εφαρμόστηκαν σ' ένα πληθυσμό που διαφορετικά δεν θα είχε καταλήξει στη φυλακή. Η δεύτερη μέθοδος συνίσταται στην εκτέλεση ενός μικρού μέρους της ποινής, που σημαίνει να μισανοιξουμε την πόρτα για τη μικρή διάρκεια της κράτησης. Μπόρεσα να δω στο Κεμπέκ μαθηματικούς πίνακες που εφαρμόζονται συστηματικά, ανάλογα με τη διάρκεια των απαγγελλομένων ποινών και τις διαθέσιμες θέσεις. Αυτή η μέθοδος οδηγεί στο παράδοξο σύμφωνα με το οποίο, για να αποφύγουμε τη σύντομη ποινή, εφευρίσκουμε την πολύ σύντομη ποινή!

Οι λύσεις την «εξόδου» είναι δύο τύπων: κατ' αρχήν η μαζική απελευθέρωση κρατούμενων όταν φτάνουν στο τέλος της ποινής. Αυτή η μέθοδος που χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις σοβαρής κρίσης υπερπληθυσμού παρουσιάζει το μειονέκτημα να αποστέλλει πίσω στην κοινωνία κρατούμενους κακώς προετοιμασμένους για έξοδο. Ο δεύτερος τύπος λύσης είναι προφανώς η κλασική υφ' όρον απόλυση. Περισσότερο επιλεκτική σαν μέθοδος, θα μπορούσε (όπως δείξαμε στις κοινωνικο-κλινικές εργασίες μας) να οργανωθεί σε συνδυασμό με μία νομοθεσία και τις κατάλληλες διοικητικές πρακτικές. Εντούτοις, όσο απλόχερα κι αν εφαρμοστεί, δεν μπορεί ν' αντεπεξέλθει επαρκώς στη στατιστική μάζα του συγκυριακού προβλήματος του υπερπληθυσμού.

Δεν επικαλέστηκα τη λύση της αύξησης της χωρητικότητας. Αυτή η λύση είναι πιθανώς η χειρότερη απ' όλες. Ο δηλωμένος στόχος εί-

να η δημιουργία αξιοπρεπών συνθηκών εγκλεισμού. Οι παρενέργειες ωστόσο είναι πασίγνωστες και συνοψίζονται γενικά στη φράση: «το ν' ανοίξεις μία φυλακή σημαίνει να την γεμίσεις». Πρέπει να προσθέσουμε εδώ ότι τα σημαντικά κονδύλια που ξοδεύονται για την κατασκευή και τη συντήρηση μιάς φυλακής θα μπορούσαν να είχαν επενδυθεί σε μία θαρραλέα πολιτική εναλλακτικών μέτρων.

Είναι ώρα να συγκεφαλαιώσουμε. Η πρώτη φάση της εμπειρίας μας δείχνει πώς η εξατομίκευση της ποινής στο σωφρονιστικό σχεδιασμό δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη διαφοροποίηση των καθηστών μεταχείρισης. Η δεύτερη φάση μας υποδεικνύει πώς το ίδιο το περιβάλλον της φυλακής φέρνει μέσα του τον κίνδυνο αποτυχίας κάθε απόπειρας τροποποίησης αυτού του κοινωνικού τύπου συνναστροφής, η οποία ωστόσο παραμένει απαραίτητη για την πραγματοποίηση του στόχους της εξατομικευμένης μεταχείρισης για χάρη της κοινωνικής επανένταξης. Η τρίτη και σύγχρονη φάση δείχνει πώς στις δυσκολίες τις ατομικές, τις διαπροσωπικές και τις δι-ομαδικές έρχεται να προστεθεί μία σφαιρικότερη κοινωνική προβληματική: η φυλακή επικαλείται πάντα ολοένα και περισσότερη φυλακή. Άρα, θα μπορούσαμε να πούμε γενικεύοντας ότι η φυλακή είναι η απάντηση που δίνεται στις προβληματικές καταστάσεις μέσα στις οποίες εμπλέκονται οι λιγότερο ευνοημένοι μιάς κοινωνίας. Αυτός είναι ο απολογισμός του σωφρονιστικού κακού.

Κάθε μία από τις μεθόδους που αποβλέπουν στη μείωση του σύγχρονου φαινομένου του υπερπληθυσμού περιλαμβάνει μέσα της τον κίνδυνο παρενεργειών. Η πρόκληση που θέτει αυτή η διαπίστωση έγκειται στο αν μία εντατική και πολύπλευρη προσέγγιση μπορεί να εξουδετερώσει ή αντίθετα να προσθέσει επιπλέον παρενέργειες. Μία πιθανή απάντηση σ' αυτό το ερώτημα είναι αναμφίβολα η κλίμακα στην οποία μπορούμε να εργαστούμε.

Το συμπέρασμά μας επομένως θα στηριχτεί πάνω σε δύο στοιχεία: την έννοια της διακλάδωσης (difurcation) και την εφαρμογή της στο επίστρωμα της κοινωνικής πραγματικότητας. Η έννοια της διακλάδωσης χρησιμοποιήθηκε απ' τον καθηγητή T. Bottoms για να δηλώσει την ύπαρξη ενός η περισσότερων σημείων διαχωρισμού ανάμεσα σε ατομικούς τύπους, μορφές εγκληματικότητας, εγκληματικές σταδιοδρομίες, κλπ. Απ' την μία μεριά αυτού του διαχωριστικού σημείου αρμόζουν λύσεις μη στερητικές της ελευθερίας, απ' την άλλη η φυλακή. Διαισθάνεται κανείς ποιές πρακτικές δυσκολίες εμφανίζει αυτή η θεωρητική ιδέα. Τα κριτήρια του μεθοδολογικού εξατομικισμού παραπέμπουν πολύ γρήγορα στην ασύλληπτη κι ωστόσο πεισματική έννοια της επικινδυνότητας. Αναπόφευκτα, οι άνθρωποι της καθημερινής πρακτικής του συστήματος υιοθετούν αποφάσεις που θυμίζουν «ασφάλειες κατά παντός κινδύνου» αναιώντας έτσι πολύ γρήγορα

αυτό το διαχωριστικό σημείο και εξανεμίζοντας τα ευεργετήματα της αρχής της διακλάδωσης.

Είναι λοιπόν μάταιο ν' αναρωτηθούμε: «για ποιόν η αρχή της διακλάδωσης;» Δεν θα ήταν χρησιμότερο ν' αναρωτηθούμε: «τί μπορούμε να κάνουμε με την διακλάδωση και σε ποιά κλίμακα της κοινωνικής οργάνωσης;». Δεν θα ήταν δυνατόν να μειώσουμε το μέγεθος των παρενεργειών περιφερειοποιώντας, οργανώνοντας σε τοπική βάση το δίκτυο των σωφρονιστικών μέσων; Σ' αυτές τις περιστάσεις η φυλακή δεν αποτελεί παρά ένα μέσον ανάμεσα σ' άλλα για ν' ανταποκριθούμε στις ποινικές απαιτήσεις πάνω στη χειραγωγούμενη κλίμακα των κοινωνικών σχέσεων. Δεν είναι πιά αναγκαίο να διαφοροποιούμε επ' άπειρον τα σωφρονιστικά καθεστώτα εφ' όσον η φυλακή παρεμβαίνει, σ' αυτήν την κλίμακα, ως έσχατη λύση.

Θα ήθελα να ολοκληρώσω αποδίδοντας ένα χαρακτηρισμό στον εγκληματολόγο που βιώνει και διαλογίζεται όλα αυτά τα προβλήματα. Στο πλαίσιο μιάς ιστορικής ή κοινωνιολογικής ανάλυσης θα παρουσιάζουν συχνά την ποινική μεταρρύθμιση σαν απόρημα και τη φυλακή σαν μορφή αιώνια και αναλλοίωτη. Το ψυχικό απόθεμα της εγκληματολογικής προσέγγισης μας υπενθυμίζει ότι ο δρομέας του Ζήνωνα δεν φτάνει βέβαια ποτέ, δεν παύει όμως να τρέχει.

ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ*

HANS JOACHIM SCHNEIDER,

Καθηγητής Εγκληματολογίας, Πανεπιστήμιο Westfalen

Η συνεχής αλληλεπίδραση της δημοσιοποιημένης γνώμης και της κοινής γνώμης σχετικά με το έγκλημα, δημιουργεί αφ' ενός, μια διαστρέβλωση της πραγματικότητας του εγκλήματος (π.χ. προβολές σκηνών βίας, βιασμών, αυτοκτονιών κλπ) και αφ' ετέρου, ατονεί τα συναισθήματα αγάπης και συμπόνιας των δεκτών και προκαλεί συγκινησιακή «ανοσία» σε ενήλικους και παιδιά. Αυτό επιτυγχάνεται με την παρουσίαση από τα Μ.Μ.Ε επιλεκτικών προγραμμάτων / δημοσιευμάτων βίας και εγκληματικότητας, που στοχεύουν στη μεγάλη ακροαματικότητα / κυκλοφορία. Εμπειρικά, τεκμηριώνεται η άποψη με πέντε παραδείγματα συγκεκριμένων τρόπων παρουσίασης της εγκληματικότητας στα Μ.Μ.Ε. Γίνεται αναφορά σε δυό γερμανικά κανάλια τηλεόρασης, δυό εφημερίδες, κόμικς κλπ.

Τέλος, παρουσιάζονται θεωρητικές μελέτες που προβάλλουν αντιρρήσεις σχετικά με την επίδραση των Μ.Μ.Ε. στην εγκληματικότητα των δεκτών.

1. Η σπουδαιότητα του θέματος

Την τελευταία δεκαετία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν παγκοσμίως επεκταθεί, έχουν αποκτήσει μεγαλύτερη επιρροή και δύναμη. Μετά τη δυνατότητα λήψης ενός τηλεοπτικού καναλιού στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας στη δεκαετία του '50 καθώς και της λήψης τριών τηλεοπτικών καναλιών στις δεκαετίες του '60 και '70, ο αριθμός των διαθέσιμων τηλεοπτικών καναλιών έχει αυξηθεί για ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού στη Δυτική Ευρώπη, μέσω της καλωδιακής τηλεόρασης, σε έντεκα ή και περισσότερα προγράμματα τα τελευταία χρόνια. Περισσότερα τηλεοπτικά κανάλια εξαγγέλλονται. Επιπλέον υπάρχει η τεράστια προσφορά του βίντεο. Η κατανομή των συσκευών βίντεο στον πληθυσμό αυξάνεται συνεχώς. Σε παγκόσμια κλίμακα, οδεύουμε προς μια επικοινωνία — προς μια κοινωνία μέσω μαζικής ενημέρωσης, όπου η φαντασία, η ψευδαίσθηση, ο προσδιορισμός της πραγματικότητας αναλαμβάνουν μεγαλύτερο ρόλο από την ίδια την πραγματικότητα, όπου οι άνθρωποι επιθυμούν την συνεχή ψυχαγωγία τους κι όπου δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην περιγραφή του περιεχομένου παρά στο ίδιο το περιεχόμενο.

Επί αιώνες, ειδήσεις αναφορικά με το έγκλημα γοήτευαν το κοινό. Στον Μεσαίωνα, οι τροβαδούροι ταξίδευαν από πόλη σε πόλη,

*μετάφραση: Μιχάλης Μαυρής - Ζένια Κερασίδη

τραγουδώντας τις μπαλλάντες τους που το μεγαλύτερο μέρος τους ήταν ιστορίες φόνων. Οι ιστορίες εγκλημάτων δεν αποτελούν εξέλιξη, γιατί δεν αναφέρουν τίποτα ουσιαστικά καινούριο.

Συνήθως ακολουθούν το πρότυπο του «οικογενειακού αισθήματος», γιατί λειτουργούν εφησυχαστικά για την κοινωνία και γιατί μέσω αυτών ο «νομοταγής πολίτης» μπορεί να διαχωρίσει τον εαυτό του από τον εγκληματία. Μ' αυτό τον τρόπο, αποδεικνύεται πως η ταυτότητά του είναι «φυσιολογική» κι ότι πρέπει να είναι ικανοποιημένος που νοιώθει καλύτερος από τους εγκληματίες και που κατάφερε επιτυχώς να αποφύγει την εγκληματική πράξη (Paul Reiwald 1948, Helmut Ostermeyer 1975). Υπάρχει μια τεράστια ζήτηση εκ μέρους του πληθυσμού για ειδήσεις εγκλημάτων, επειδή ψυχαγωγούν και αποβάλλουν την ανία της καθημερινότητας.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ευχαρίστως εκπληρώνουν αυτή την επιθυμία, γιατί οι ειδήσεις εγκλημάτων κοστίζουν φτηνά, αποκτώνται εύκολα και βοηθούν στην πώληση σχεδόν όλων των προϊόντων. Γι' αυτό το λόγο υπάρχει μια συμβίωση, μια ανίερη συμμαχία μεταξύ των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της κοινωνίας, ενάντια στην οποία η κριτική εγκληματολογία προβάλλει τις αντιρρήσεις της σχεδόν μάταια.

2. Το παράδειγμα εμπειρικής περιπτωσιολογικής μελέτης

Το 1922, ο **M.K. Wisehart** ήταν ο πρώτος που ανακάλυψε ότι η δημοσιοποιημένη γνώμη (τα μέσα μαζικής ενημέρωσης) επηρέαζαν σημαντικά την κοινή γνώμη σχετικά με το έγκλημα και την ποινική δικαιοσύνη, αν και καμιά από τις δύο γνώμες δεν ήταν σύμφωνη με την πραγματικότητα για το έγκλημα, όπως αυτό εκφραζόταν στις εγκληματολογικές στατιστικές και στην εγκληματολογική έρευνα.

Η πραγματικότητα του εγκλήματος και της ποινικής δικαιοσύνης στην εγκληματολογική έρευνα είναι επίσης, μια κατασκευή. Από δω ανακύπτει το επιστημολογικό ερώτημα εάν όντως κατανοούμε όσα θέλουμε να κατανοήσουμε. Βασίζεται περαιτέρω, στην ιδέα της κοινωνικής αντίληψης, που θεωρεί δεδομένο ότι όσα αντιλαμβανόμαστε είναι άκρως επηρεασμένα απ' την κοινωνία στην οποία ζούμε.

Εκτός αυτών των θεωρητικών και μεθοδολογικών προβλημάτων που πρέπει να αντιμετωπιστούν σ' οποιοδήποτε είδος έρευνας, η εγκληματολογική κατασκευή της πραγματικότητας του εγκλήματος και της ποινικής δικαιοσύνης είναι ως κανόνας ασύγκριτα ασφαλέστερος σε αξιοπιστία και εγκυρότητα απ' ό,τι η παρουσίαση που δίνεται για το έγκλημα και την ποινική δικαιοσύνη από τα μέσα ενημέρωσης. Απ' την εποχή του Wisehart που ο κοινωνικοψυχολογικός μηχανισμός ανακαλύφθηκε, επιβεβαιώθηκε και σε πολυάριθμες εμπειρικές ερευνητικές μελέτες (**F. James Davis 1952, E. Terrence Jones 1976,**

Drew Humphries 1981). Μια από τις πιο πρόσφατες μελέτες δημοσιεύτηκε στη Νέα Ζηλανδία (Jane Kelsey & Warren Young 1982).

Η άποψη ότι η παρουσίαση του εγκλήματος και της ποινικής δικαιοσύνης στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στην κοινή γνώμη αλληλοεπηρεάζονται συνεχώς και ότι η εγκληματολογική έρευνα σχετικά με την πραγματικότητα του εγκλήματος, δεν έχει σχεδόν καμιά επίδραση στην δημοσιοποιημένη γνώμη καθώς και στην κοινή γνώμη, μπορεί να αποδειχθεί μέσω ενός παραδείγματος που αναπτύχθηκε εντυπωσιακά απ' τον **Mark Fishman** (1978).

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δημιουργούν «κύματα εγκληματικότητας», υποκειμενικές εντυπώσεις περιοδικών εξάρσεων ή επιδημιών ποινικών αδικημάτων. Στα τέλη του 1976, η Ν. Υόρκη βίωσε ένα τέτοιο κύμα εγκληματικότητας από τα μέσα ενημέρωσης. Οι τρεις εφημερίδες, «New York Times», «New York Daily News» και «New York Post» καθώς και τα πέντε τοπικά τηλεοπτικά δίκτυα μετέδιδαν στα δελτία ειδήσεών τους, αλληπάλληλες περιπτώσεις εγκλημάτων βίας κατά ηλικιωμένων. Οι παραλήπτες αυτών των μηνυμάτων σχημάτιζαν την εντύπωση αύξησης των εγκλημάτων βίας κατά των ηλικιωμένων. Αυτό το κύμα εγκληματικότητας από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, διήρκεσε περίπου επτά εβδομάδες. Εφημερίδες και τηλεοπτικά δίκτυα, παντού στις Ηνωμένες Πολιτείες ασχολήθηκαν με το θέμα. «Τα εγκλήματα κατά ηλικιωμένων» ήταν τυπικά εγκλήματα με τυπικά θέματα, τυπικούς δράστες, και τυπικές συνθήκες. Οι δράστες λησטיών, φόνων και βιασμών κατά ηλικιωμένων, ήταν ως επί το πλείστον, νεαροί μαύροι με βεβαρυμένα ποινικά μητρώα.

Προέρχονταν από συνοικίες «γκέτο» κοντά σε περιοχές που ζούσαν ηλικιωμένα λευκά άτομα, τα τυπικά θύματα, που για διάφορους λόγους, κυρίως εξαιτίας της φτώχειας, δεν εγκατέλειψαν το κέντρο της Νέας Υόρκης για να μετακομίσουν στα προάστεια.

Οι δημοσιογράφοι χρησιμοποίησαν την ιδέα του «εγκλήματος κατά των ηλικιωμένων» σαν σενάριο ταινίας και στη διάρκεια του Νοεμβρίου και Δεκεμβρίου του 1976, μετέδιδαν το ένα άγριο περιστατικό μετά το άλλο.

Το κύμα εγκληματικότητας από τα μέσα ενημέρωσης δεν είχε παρολαυτά τεκμηριωμένη βάση. Οι στατιστικές του Αστυνομικού Τμήματος της Ν. Υόρκης, δεν παρουσίαζαν αύξηση των εγκλημάτων κατά των ηλικιωμένων για το Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 1976. Στην πραγματικότητα, όσον αφορά στους φόνους ηλικιωμένων, οι στατιστικές έδειχναν μια μείωση του 19%, σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Το 28% των ειδήσεων σχετικά με τα εγκλήματα αναφέρονται σε φόνους ηλικιωμένων, ενώ στις στατιστικές της Αστυνομίας της Ν. Υόρκης, οι φόνοι ηλικιωμένων αναλογούσαν σ' ένα ποσοστό, λιγότερο του 1%.

Τα εγκλήματα κατά ηλικιωμένων το 1976, δεν διέφεραν διόλου από τη ροπή προς το έγκλημα του γενικότερου πληθυσμού (Fishman 1978). Αν και το κύμα εγκληματικότητας απ' τα μέσα ενημέρωσης δεν είχε καμιά πραγματική βάση, δημιούργησε παρολαυτά, μια αλληλεπίδραση μεταξύ της δημοσιοποιημένης γνώμης και της κοινής γνώμης. Δημοσκοπήσεις στις Η.Π.Α. τον Μάιο του 1977, έδειξαν πως το 60% του δείγματος υποστήριξε την άποψη ότι τα εγκλήματα κατά των ηλικιωμένων είχαν αριθμητικώς αυξηθεί. Το 50% των ερωτηθέντων, ηλικίας πάνω από 50 ετών, ανησυχούσαν πως δεν ήταν τόσο ασφαλές να κυκλοφορεί κανείς στο δρόμο όσο ήταν πριν ένα χρόνο (Fishman 1978). Αμέσως μετά την επινόηση ενός θέματος σχετικό με το έγκλημα για δημοσιογραφική εκμετάλλευση, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μεταδίδουν επίσης και τις αντιδράσεις που αυτά τα ίδια προκάλεσαν. Μ' αυτήν την έννοια, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης «δημιουργούν» τις δικές τους ειδήσεις αναφορικά με το έγκλημα. Υπάρχει μια αμοιβαία επιρροή ανάμεσα στη δημοσιοποιημένη γνώμη και στην κοινή γνώμη, μια συνεχής αλληλεπίδραση. Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας δεν αντικατοπτρίζουν μόνο την κοινωνική διαδικασία την οποία πραγματεύονται. Αντίθετα, επεμβαίνουν στην κοινωνική διαδικασία προκαλώντας αντιδράσεις από τις ειδήσεις τους και μεταδίδοντάς τες. Έχουν ήδη προταθεί μεταρρυθμίσεις για το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Ερωτήματα και συζητήσεις βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη του Κοινοβουλίου. Υλοποιούνται νέα προγράμματα στην Αστυνομία και οργανώνονται συνελεύσεις με συμμετοχή πολιτών. Οι επίσημες αντιδράσεις επιτείνουν το αληθοφανές του «κύματος εγκληματικότητας» σε σχέση με το παρελθόν, σύμφωνα με τις μεταδόσεις των μέσων ενημέρωσης.

Μέσω της επιλεκτικής μετάδοσης, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης κατευθύνουν την πληροφόρηση του κοινού, διαμορφώνουν την κοινωνική θέαση του εγκλήματος σύμφωνα με τις ανάγκες τους, δίχως να εναρμονίζονται με την εγκληματολογική έρευνα ούτε και με τις ανάγκες του κοινωνικού ελέγχου.

Ακόμα κι αν τα κύματα εγκληματικότητας των μέσων ενημέρωσης βρίσκονται αποκλειστικά στην φαντασία των πομπών και των δεκτών, εξακολουθούν να έχουν συνέπειες. Η φανταστική αλληλεπίδραση της δημοσιοποιημένης γνώμης και της κοινής γνώμης, έχει επακόλουθα στην κοινωνική πραγματικότητα, στη λειτουργία της Δικαιοσύνης κι ακόμα και στην ποινική νομοθεσία. Το ανωτέρω έγινε προφανές στη διάρκεια του κύματος εγκληματικότητας απ' τα μέσα ενημέρωσης, στα τέλη του 1976 στη Νέα Υόρκη.

Ο θεσμός των δικαστηρίων ανηλίκων επικρίθηκε. Τα δικαστήρια ανηλίκων και τα καταστήματα εκπαίδευσης θεωρήθηκαν πολύ επιεικώς και πολύ ανεκτικά.

Κάτω από την πίεση της κοινής γνώμης, τα δικαστήρια ανηλίκων και τα καταστήματα εκπαίδευσης τροποποίησαν τη πρακτική τους:

Επέβαλαν αυστηρότερες ποινές και τις εκτελούσαν αμείλικτα. Νομοσχέδια που προέβλεπαν επιβαρυντικές ποινές για ανήλικους δράστες με βεβαρυμένα ποινικά μητρώα, οι οποίοι είχαν διαπράξει κάποιο έγκλημα κατά ηλικιωμένου, κατατέθηκαν στο νομοθετικό σώμα της Πολιτείας της Νέας Υόρκης (Fishman 1978).

Η αιτία δημιουργίας κυμάτων εγκληματικότητας από τα μέσα ενημέρωσης είναι πολύ απλή. Οι δημοσιογράφοι προσεγγίζουν την πληθυσμική ειδήσεων για εγκλήματα με θεαματικές προτάσεις.

Το θέμα των ειδήσεων γίνεται για κάποιο διάστημα, το κριτήριο επιλογής και η μοναδική αντίληψη γύρω απ' την οποία ομαδοποιούνται ειδήσεις και που συνήθως μεταδίδονται μόνο εάν ανταποκρίνονται σε ροπή προς το έγκλημα και τον κοινωνικό έλεγχο — πραγματική ή υποτιθέμενη, στο τέλος ή στην αρχή της. Τα «κύματα εγκληματικότητας των μέσων ενημέρωσης» προέρχονται απ' την αλληλεπίδραση των οργανισμών ειδήσεων. Αναζητώντας την απάντηση στο «Ποιές είναι οι ειδήσεις με εγκλήματα της ημέρας» όλοι οι ανταγωνιστές κάνουν τις ίδιες κινήσεις. Διαβάζουν, ακούν, αλληλοπαρατηρούνται και χρησιμοποιούν τις ίδιες πηγές ειδήσεων: πληροφορίες πρακτορείων ειδήσεων, ανακοινώσεις στον τύπο και ειδήσεις του αστυνομικού δελτίου. Τα γραφεία τύπου της εγκληματολογικής Υπηρεσίας, συνεργάζονται με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στη δημιουργία κυμάτων εγκληματικότητας απ' τα μέσα ενημέρωσης, στο βαθμό που παρέχουν στα τελευταία ειδήσεις αναφορικά με το έγκλημα που αυτοί θεωρούν ενδιαφέρουσες για το κοινό και γι' αυτό το λόγο, κατάλληλες προς παρουσίαση απ' τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

3. Οι θεωρητικές βάσεις

Η θέση ότι η περιγραφή της εγκληματικότητας και της ποινικής δικαιοσύνης έχει συνέπειες στην ατομική αλλά και στην κοινωνική πραγματικότητα στηρίζεται απ' την μια πλευρά στη θεωρία της κοινωνικής εκμάθησης (Albert Bandura 1977).

Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η συμπεριφορά μαθαίνεται όχι μόνο σύμφωνα με την επιτυχία της, αλλά και μέσω της παρατήρησης των προτύπων, μέσω της «υποκαθιστούμενης» εμπειρίας. Τα άτομα δημιουργούν μέσω της συμπεριφοράς τους κοινωνικές συνθήκες οι οποίες, με την σειρά τους, επηρεάζουν τη συμπεριφορά τους. Τα άτομα δεν μαθαίνουν μόνο τρόπους συμπεριφοράς, αλλά και στάσεις και δικαιολογήσεις αυτής, από κοινωνικά στερεότυπα, κοινωνικές προκαταλήψεις. Πάνω απ' όλα, μαθαίνουν μέσω των διαδικασιών αυτοενθάρρυνσης, όπου το μέτρο της αυτοεπιβράβευσης και αυτοτιμω-

ρίας μπορεί επίσης να πηγάζει από κοινωνικές προκαταλήψεις. Ακολουθούν θεωρητικές αξίες και τύπους συμπεριφοράς, γιατί υποθέτουν πως η πλειοψηφία του πληθυσμού τις θεωρεί ως ορθές. Τα μέσα ενημέρωσης προσαρμόζονται σε τέτοιες αξίες της κοινής γνώμης, κι' αυτές επίσης τις διαμορφώνουν.

Και τα δύο παραπάνω διαμορφώνουν και αλλοιώνουν την κοινωνική συμπεριφορά.

Η άποψη ότι η περιγραφή της εγκληματικότητας και της ποινικής δικαιοσύνης έχει συνέπειες στην ατομική αλλά και στην κοινωνική πραγματικότητα μπορεί, απ' την άλλη πλευρά, να αναχθεί στην θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης (George Herbert Mead 1976, Herbert Blumer 1972). Στην αλληλεπίδραση μεταξύ μέσων μαζικής ενημέρωσης και κοινής γνώμης, είναι σημαντικό το είδος της **έννοιας** που αποδίδουν τα μέσα ενημέρωσης στον κοινωνικά αποκλίνοντα και την εγκληματική συμπεριφορά, ο τρόπος με τον οποίο τα ερμηνεύουν. Παρολαυτά, επηρεάζουν όντως τα κοινωνικά στερεότυπα τα οποία, με τη σειρά τους, υπεισέρχονται στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση ως ερμηνεία. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης απομακρύνουν το φαινόμενο της εγκληματικότητας απ' την κοινωνία. Τα άτομα διατηρούν στο μυαλό τους εικόνες εγκληματικότητας και εγκληματιών που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα του εγκλήματος. Τέτοιες εικόνες προέρχονται από προκαταλήψεις και εννοιολογικά κλισέ (στερεότυπα) που παράγουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στα οποία πιστεύουν τα άτομα, εξαιτίας της έλλειψης εμπειριών, όσον αφορά στα βίαια εγκλήματα που περιγράφονται.

Η αντίδραση εξ' αποστάσεως των μέσων μαζικής ενημέρωσης, η «προβολή τους εξ' αποστάσεως» και η αντίληψή τους για τον «κακό» εγκληματία, συμβάλλουν στην αλλαγή του προσδιορισμού και του αυτοπροσδιορισμού του παραβάτη και τα δύο αυτά στοιχεία ενδυναμώνουν και επιταχύνουν την διαδικασία απόρριψης από την κοινωνία.

Ο παραβάτης υιοθετεί την εικόνα που πιστεύει ότι η κοινωνία έχει γι' αυτόν. Η κατασκευασμένη απεικόνιση της εγκληματικότητας και της ποινικής δικαιοσύνης θέτει το μέτρο, σύμφωνα με το οποίο προσδιορίζονται οι καθημερινές εγκληματικές ενέργειες στη κοινωνία και αναπτύσσονται αφ' ενός η στάση απέναντι στους εγκληματίες και την ποινική δικαιοσύνη, και αφ' ετέρου η αποτελεσματικότητα του κοινωνικού ελέγχου. Η κατασκευασμένη πραγματικότητα μετατρέπεται στο μυαλό μας σε καθεαυτή πραγματικότητα, γιατί την πιστεύουμε και προσαρμόζουμε αναλόγως τη συμπεριφορά μας.

4. Η περιγραφή του εγκλήματος και της ποινικής δικαιοσύνης από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Πολυάριθμες αναλύσεις περιεχομένου έχουν περιλάβει αναλυτική έρευνα όσον αφορά στη μορφή και στο περιεχόμενο της περιγραφής του εγκλήματος σε τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων (**Bob Roshier** 1973, **Steve Chibnall** 1977, **Joseph R. Dominick** 1973, 1978, **Drew Humphries** 1981, **Sanford Sherizen** 1978), ανταποκρίσεις, ντοκουμαντέρ, ειδησεογραφικές εκπομπές, έρευνες και ψυχαγωγικά προγράμματα, (**Hans Joachim Schneider** 1977, 1979α, 1979β, 1980, 1981, 1982, 1987, **Marla Helene Stein-Hilbers** 1976, **Werner Jubelius** 1981, **John A. Pandiani** 1978), σε σοβαρές εφημερίδες, αλλά και στον κίτρινο τύπο και ειδικά με καρικατούρες, κόμικς και αστυνομικό ρεπορτάζ στις εφημερίδες.

Εξαιρετική σπουδαιότητα έχουν τα τηλεοπτικά ψυχαγωγικά προγράμματα που αφορούν στο έγκλημα (αστυνομικά μυθιστορήματα, ταινίες γουέστερν) εφ' όσον προβάλλονται σε επιλεγμένες ώρες υψηλής ακροαματικότητας, και εφόσον υπερτερούν αριθμητικά κατά πολύ, κάθε ενημερωτικού τηλεοπτικού προγράμματος που αφορά στην εγκληματικότητα. Επιπλέον, επικαλούνται έντονα και την ακοή και την όραση. Το περιεχόμενό τους απέχει παρασάγγας απ' την πραγματικότητα.

Οι ειδήσεις σχετικά με το έγκλημα και τα ντοκουμαντέρ αδυνατούν να επανορθώσουν την παρουσίαση του εγκλήματος σε ψυχαγωγικά προγράμματα, με την έννοια μιας ισχυρότερης αντίληψης της πραγματικότητας.

Τα ντοκουμαντέρ παρουσιάζονται κυρίως σε δευτερεύουσες ζώνες. Προβάλλονται σε όχι τόσο κατάλληλες ώρες (αργά την νύχτα) ή σε τοπικά δίκτυα και απευθύνονται βασικά σε ένα ακαδημαϊκό κοινό από άποψη παρουσίασης (γλώσσα, υψηλό ποσοστό αφηρημένων εννοιών). Επιπλέον, σπανίως προσεγγίζουν το έγκλημα ως ένα φυσιολογικό, καθημερινό φαινόμενο (προοπτική προσέγγισης). Τα ντοκουμαντέρ αντίθετα, έχουν χαρακτήρα ψυχαγωγικό και ελκύουν το ενδιαφέρον για το έγκλημα, παρουσιάζοντάς το σαν κάτι εξαιρετικό, γι' αυτό το λόγο συμπληρώνουν, ενισχύουν και επεκτείνουν την ψυχαγωγική περιγραφή του εγκλήματος (προοπτική απομάκρυνσης).

Το ίδιο ισχύει για τις τηλεοπτικές ειδήσεις και για τα αστυνομικά ρεπορτάζ σοβαρών εφημερίδων, τα οποία διαφέρουν απ' την ψυχαγωγική ζώνη της τηλεόρασης και τον κίτρινο τύπο μονάχα σε μορφή, κι' όχι ως προς το περιεχόμενο της ειδησεογραφίας τους για τα εγκλήματα. Καθώς η ειδησεογραφία και τα ψυχαγωγικά προγράμματα σχετικά με το έγκλημα, εμφανίζονται στην οθόνη της τηλεόρασης ως

ένα ποικίλο πρόγραμμα και καθώς αυτά τα ψυχαγωγικά προγράμματα επιχειρούν να δημιουργήσουν την εντύπωση της πραγματικότητας, ένας θεατής μέσου μορφωτικού επιπέδου, αδυνατεί να ξεχωρίσει τα πραγματικά γεγονότα απ' τα φανταστικά, γεγονός που επιτείνεται όταν το περιεχόμενο του ειδησεογραφικού και του ψυχαγωγικού προγράμματος είναι σχεδόν όμοιο. Οι αναλύσεις περιεχομένου καταλήγουν στην ερμηνεία μιας περίπου ομοιόμορφης εικόνας των εγκλημάτων που διοχετεύεται αδιάκοπα απ' τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και που τυγχάνει ελλιπούς διόρθωσης:

— Η εγκληματικότητα των μέσων ενημέρωσης περιλαμβάνει σχεδόν αποκλειστικά εγκλήματα μεταξύ ξένων. Δεν υπάρχει παρουσία της βίας στην οικογένεια ή μεταξύ συγγενών, φίλων, γειτόνων και γνωστών. Ούτε επίσης καταδεικνύεται ότι τα βίαια εγκλήματα, π.χ. η ανθρωποκτονία, αναπτύσσονται σε διαδικασίες αλληλοεπίδρασης μεταξύ δραστών και θυμάτων που συχνά γνωρίζονται και σε πολλές περιπτώσεις διατηρούν μια περισσότερο ή λιγότερο ισχυρή, συναισθηματική σχέση. Η βία παρουσιάζεται με έναν ωραιοποιημένο, αισθητικά ελκυστικό τρόπο και οι αρνητικές επιπτώσεις της αγνοούνται. Οι συχνότερες οδικές παραβάσεις, τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και τα οικονομικά εγκλήματα αποτελούν ασήμαντα θέματα για τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

— Η παρουσίαση του εγκλήματος στα μέσα μαζικής ενημέρωσης εστιάζεται στην διάπραξη και στην ανίχνευση του αδικήματος. Κατευθύνεται σε γεγονότα που αναφέρονται για παράδειγμα στην εξωτερική μορφή του αδικήματος, στη δίωξη και στην καταδίκη. Τα γεγονότα του εγκλήματος πριν από τη διάπραξη του καθώς και αυτά που ακολούθησαν τις σχέσεις δραστών και θύματος μετά την καταδίκη του δράστη, σπάνια παρουσιάζονται. Τα ποινικά αδικήματα εξετάζονται από ειδικούς ανακριτές στις περισσότερες περιπτώσεις, για παράδειγμα από την αστυνομία.

Παρολαυτά η προσωπική και κοινωνική ζωή των ανακριτών σπινίως εκτίθεται. Ομοίως περιστατικά της ποινικής διαδικασίας και η αποκατάσταση δεν αποτελούν θέματα ψυχαγωγίας. Η ειδησεογραφία σπάνια ασχολείται μαζί τους.

— Στον «κόσμο των μέσων ενημέρωσης σχετικά με το έγκλημα» ο δράστης είναι ένας άδικος αντιπαθής, απερίσκεπτος και εγωιστικός χαρακτήρας. Στις περισσότερες περιπτώσεις, έχει ποινικό μητρώο και καταστρώνει τα εγκλήματά του προσεκτικά. Τα κίνητρό του είτε παραμένουν σκοτεινά, είτε διέπονται από απληστία ή εκδίκηση.

Οι αιτίες που υποκρύπτονται στις παραβάσεις του νόμου δεν παρουσιάζονται. Η περιγραφή της διαμόρφωσης της προσωπικότητας του δράστη και η σταδιοδρομία του στο έγκλημα διαφοροποιούνται αλλά ανεπαρκώς.

Δεν υπάρχουν πληροφορίες για την οικογενειακή του καταγωγή, την κοινωνική θέση των γονιών του, τις συνθήκες διαβίωσης στο πατρικό του σπίτι ή για τις σχολικές του επιδόσεις.

— Στον «κόσμο των μέσων ενημέρωσης, σχετικά με το έγκλημα» το θύμα είναι αφελές και αιφνιδιάζεται τελείως απ' το έγκλημα. Το αδίκημα — συνήθως πρόκειται για σοβαρό βίαιο έγκλημα — δεν αναπτύσσεται σε μια διαδικασία αλληλεπίδρασης δράστη και θύματος, οι οποίοι ούτε γνωρίζονται και ούτε διατηρούν καμία σχέση μεταξύ τους.

Το θύμα δεν εκτίθεται ποτέ σε κίνδυνο — ποτέ δεν εμπλέκεται σε θυματογενείς καταστάσεις, όπου μπορεί εύκολα να πέσει θύμα εγκλήματος. Είναι παθητικό και ποτέ δεν προκαλεί τον δράστη. Είναι εντελώς αθώο, χωρίς καμιά ανάμιξη στο έγκλημα, αβοήθητο και βρίσκεται ολοκληρωτικά στο έλεος του εγκληματία.

Σε αντίθεση προς τον δράστη, είναι συμπαθές και κοινωνικά χρήσιμο, με αποτέλεσμα ο δέκτης να ταυτίζεται με το θύμα. Επίσης η προσωπικότητά του απεικονίζεται σχηματικά και άτονα, το κοινωνικό του περιβάλλον δεν λαμβάνεται υπ' όψιν.

Εάν το αδίκημα του προκάλεσε βλάβη, αυτή είναι σχεδόν πάντοτε θάνατος. Κοινωνικές και ψυχολογικές βλάβες του θύματος δεν γίνονται εμφανείς στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και αυτός είναι ο λόγος που παραμένουν ουσιαστικά άγνωστες για τον κόσμο και δεν θεωρούνται σοβαρό πρόβλημα.

— Στον «κόσμο των μέσων μαζικής ενημέρωσης σχετικά με το έγκλημα» ο έλεγχος της εγκληματικότητας επιτελείται σχεδόν αποκλειστικά από τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο μέσω της αστυνομίας, των δικαστηρίων και των σωφρονιστηρίων. Συγκριτικά με τους ανακριτές, ιδιωτικούς αστυνομικούς και αστυνομικούς, η παρουσίαση των δικαστών, των εισαγγελέων και των σωφρονιστικών καταστημάτων είναι σπάνια.

Σε κάθε περίπτωση, ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος μέσω της οικογένειας, του σχολείου, του επαγγέλματος και της παρέας δεν επιτελεί λειτουργία.

Η κοινωνική ευθύνη της πρόληψης του εγκλήματος αγνοείται, όπως και οι κοινωνικές σχέσεις στην εξέλιξη του εγκλήματος. Ο έλεγχος της εγκληματικότητας αποτελεί πάντα επίπονη ενασχόληση των ειδικών, που περιγράφεται ως μεγάλη επιτυχία. Στην ουσία όλα τα παρουσιαζόμενα εγκλήματα διελευκάνονται. Καθώς ο δέκτης των μέσων ενημέρωσης δεν πληροφορείται σχετικά με το τεράστιο σκοτεινό αριθμό του συγκαλυμμένου, άγνωστο στους πολλούς, εγκλήματος και σχετικά με το χαμηλό ποσοστό εντοπισμού των αναγνωρισμένων δραστηρίων για εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, μπορεί να παραδοθεί σ' ένα απατηλό, πλασματικό αίσθημα ασφάλειας.

Τα μέσα ενημέρωσης αδυνατούν να εξηγήσουν στους παραλήπτες τους πως ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος, π.χ. η αστυνομία, μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά μόνο στην περίπτωση που ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος, π.χ., η οικογένεια, είναι κατά βάση αλώβητη και σταθερή.

— Ούτε στο ατομικό, ούτε στο κοινωνικό πλαίσιο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αφιερώνουν την πρέπουσα προσοχή στα αίτια του εγκλήματος. Δεν αναλύεται ούτε το μεμονωμένο έγκλημα, αλλά ούτε και η εγκληματικότητα ως μαζικό φαινόμενο.

Στην παρουσίαση των μέσων ενημέρωσης, η ατομική εγκληματική πράξη απομονώνεται από τις κοινωνικές και ατομικές συνθήκες και τοποθετείται σ' ένα εννοιολογικό πλαίσιο που είναι τεχνητό και ξένο προς την πραγματικότητα.

Αυτή η «προβολή εξ αποστάσεως» καθιστά την εγκληματικότητα εντυπωσιακή, συναρπαστική και συγκλονιστική καθώς και εξωπραγματική, ακατανόητη (G. Peter Hoefnagels 1973, σελ. 16-42).

5. Πέντε παραδείγματα συγκεκριμένων τρόπων παρουσίασης της εγκληματικότητας στα μέσα ενημέρωσης.

Η παρουσίαση του εγκλήματος στα τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων, στα τηλεοπτικά προγράμματα «έρευνας και σύλληψης» και σε σοβαρές εφημερίδες, ειδικά σε γελοιογραφίες και κόμικς καθώς και σε ειδήσεις εφημερίδων σχετικές με δικαστικά μέτρα, δεν διαφέρει σημαντικά — όσον αφορά στο περιεχόμενο — απ' την σύντομη γενική εικόνα της εγκληματικότητας που δίνουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η οποία κυρίως σχηματίζεται απ' τα τηλεοπτικά προγράμματα ψυχαγωγίας που ασχολούνται με εγκλήματα.

— Οι τηλεοπτικές ειδήσεις έχουν υψηλό ποσοστό ακροαματικότητας και μεγάλη εγκυρότητα. Μέσω της επιλογής και ιεράρχησης των ειδήσεων, συμβάλλουν στην διαμόρφωση της κοινής γνώμης.

Τα δελτία ειδήσεων της τηλεόρασης "Tagesschau" (Κανάλι 1 της τηλεόρασης στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας) και «Heute» (Κανάλι 2 της τηλεόρασης στην Ο.Δ.Γ.) ασχολούνται αποκλειστικά στην ειδησεογραφία τους για την εγκληματικότητα, με την εξωτερική μορφή της αλληλουχίας των γεγονότων, που αφορούν συγκλονιστικά τοπικά και ξένα εγκλήματα βίας με συνήθη αναφορά στην πολιτική (για παράδειγμα η τρομοκρατία) και σε άμεσες αντιδράσεις: ανάκριση, έρευνα, ανακάλυψη, σύλληψη, προφυλάκιση, καταδίκη, έκδοση, απέλαση. Οι ειδήσεις εγκλημάτων «για πληροφόρηση» τονίζουν τα πιο σημαντικά σημεία, τα οποία δεν δια φωτίζουν τα βαθύτερα στοιχεία και δεν αποκαλύπτουν το γενικό πλαίσιο για καλύτερη κατανόηση, αν και υπάρχουν ειδικά τηλεοπτικά προγράμματα, το «Tagesthemem» (Κανάλι

1) και το «Heute Journal» (Κανάλι 2) με σκοπό να δίνουν τα βαθύτερα στοιχεία των ειδήσεων τους (Rita Höing 1983, επίσης Dorris A. Graber 1980).

— Στο δεύτερο κανάλι της γερμανικής τηλεόρασης μια σειρά που παίζεται πάνω από είκοσι χρόνια με μεγάλη ακροαματικότητα στο τηλεοπτικό κοινό και στην Εγκληματολογική Υπηρεσία και το οποίο μετατρέπει την έρευνα για δράστες σ' ένα είδος ψυχαγωγίας, μπορεί ν' αποτελέσει αντικείμενο παρατήρησης.

Το κοινό καλείται να συμμετάσχει στην έρευνα. Αυτό το τηλεοπτικό πρόγραμμα μεταδίδεται επίσης στην Ελβετία και στην Αυστρία.

Η σειρά δεν αναζητά μόνο άγνωστους δράστες, αλλά προσφέρει και βοήθεια στην διελεύκανση των εγκλημάτων. Έτσι δημοσιοποιεί φωτογραφίες κι' ονόματα ατόμων που σχετίζονται με εγκλήματα — κυρίως εγκλήματα βίας — χωρίς να έχει εκδοθεί γι' αυτά καταδικαστική απόφαση. Παρά την υψηλή του δημοτικότητα, αυτή τη σειρά δημιουργεί προβλήματα. Η τηλεόραση δεν αποτελεί ανακριτική αρχή.

Λόγω της συνεργασίας της με την Εγκληματολογική Υπηρεσία, αυτή η σειρά θεωρείται ως «φερέφωνο της αστυνομίας».

Ο φαινομενικά επίσημος χαρακτήρας της, ενισχύει την εντύπωση των θεατών, πως τα εγκλήματα βίας έχουν επεκταθεί και πως οι έρευνες της Εγκληματολογικής Υπηρεσίας αποτελούν το βασικό στόχο στην καταστολή του εγκλήματος.

Η σειρά της τηλεόρασης μπορεί να βλάψει την πορεία των νομίμων διαδικασιών στο μέλλον, γιατί η στάση των δικαστών, κυρίως των λαϊκών, επηρεάζεται αρνητικά έναντι του κατηγορουμένου απ' την παρουσίαση της τηλεόρασης. (J. Edward Gerald 1983).

Μπορεί να περιπλέξει την επανακοινωνικοποίηση των παραβατών του ποινικού δικαίου για τους οποίους έχει διεξαχθεί έρευνα μέσω αυτού του δημοφιλούς τηλεοπτικού προγράμματος και γι' αυτό το λόγο έχουν σιγματιστεί από ένα μεγάλο μέρος των τηλεθεατών. Η τηλεοπτική σειρά που παρουσιάζεται από έναν ελεύθερο συνεργάτη του δεύτερου καναλιού της γερμανικής τηλεόρασης και που έχει γίνει όμως, με την συνεργασία της Εγκληματολογικής Υπηρεσίας, δεν παρέχει εγκληματολογικές αναλύσεις σε μεμονωμένες περιπτώσεις ή σχετικά με την εξάπλωση της εγκληματικότητας στην κοινωνία (Friedrich Geerds 1979, Konrad Schima & Martin Killias 1982 σελ. 24).

— Μια σύγκριση της παρουσίασης του εγκλήματος, στην «Bild Zeitung», τη μεγαλύτερη έκδοση κίτρινου τύπου στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και στην «Frankfurter Allgemeine Zeitung», την πλέον έγκριτη σοβαρή εφημερίδα στην Γερμανία, καταλήγει στο αποτέλεσμα πως η παρουσίαση του εγκλήματος διαφέρει απ' την μια εφημερίδα στην άλλη αποκλειστικά και μόνο στον τρόπο και

όχι στο περιεχόμενο. Η ειδησεογραφία του Τύπου εστιάζεται στην διάπραξη, στην ανακάλυψη και στην τιμωρία του παραβάτη.

Η εικόνα της εγκληματικότητας και στις δύο εφημερίδες κυριαρχείται από την περιγραφή του δράστη δίνοντας πολύ μεγάλη σημασία στην εξωτερική εμφάνιση. Ομόφωνα, το πρόβλημα του εγκλήματος παρουσιάζεται με συντομία και στις δύο αυτές εφημερίδες χωρίς να επικεντρώνεται η προσοχή στα εγκληματολογικά προβλήματα και σ' εκείνα της ποινικής δικαιοσύνης, στο θύμα και στον τυπικό κοινωνικό έλεγχο, στην αστυνομία, στα δικαστήρια και στα σωφρονιστικά ιδρύματα και δεν επιχειρείται καμιά ανάλυση των αιτίων του εγκλήματος, της προσωπικότητας του δράστη και του θύματος, καθώς και της αντίδρασης της ποινικής δικαιοσύνης, των δικαστηρίων και των σωφρονιστικών ιδρυμάτων.

Αυτό το συμπέρασμα προκαλεί κατάπληξη, εφ' όσον είχε γίνει καθολικά αποδεκτό ότι σοβαρές εφημερίδες προσφέρουν αναλύσεις της εγκληματικότητας στους αναγνώστες τους. Η παρουσίαση της εγκληματικότητας και στις δύο εφημερίδες διέφερε μόνο στο βαθμό που η «Bild Zeitung» παρουσίαζε την σχετική της ειδησεογραφία με εντυπωσιακό και συγκινητικό τρόπο αποβλέποντας στα αισθήματα των αναγνωστών της, ενώ η «Frankfurter Allgemeine Zeitung» ενημέρωνε με μετριοπαθές, συγκρατημένο και ήπιο ύφος για την εγκληματικότητα, στην οποία συνήθως δεν έδινε τόση μεγάλη προσοχή όσο η «Bild Zeitung» (Betina Schwacke 1983)

— Στα κινούμενα σχέδια και τα κόμικς, η εγκληματικότητα δραματίζει σπουδαίο ρόλο. Ανοσοποιεί τα παιδιά και τους ενήλικες στο αίσθημα της συμπόνοιας και τα κάνει απαθή κι αναισθητα στα δεινά των άλλων. Στα κινούμενα σχέδια και στα κόμικς, οι εγκληματίες και οι μη εγκληματίες αναγνωρίζονται εύκολα από «ετικέτες ταυτότητας»: Οι αστυνομικοί είναι ξανθοί, αριστοκράτες με γαλανά μάτια και μάχονται κατώτερους παραβάτες του νόμου, οι οποίοι απεικονίζονται παντού με πρόσωπα κακόβουλα και φθονερά. Οι παραβάτες του νόμου έχουν μακριά, πονηρά πρόσωπα, αραιά δόντια, απ' το στόμα τους τρέχουν σάλια, έχουν αρπαχτικά κι αιματοβαμμένα χέρια, φέρουν τα χαρακτηριστικά της κατωτερότητας και της αποστροφής με τα χαμηλωμένα κασκέτα τους, τα προτεταμένα ζυγωματικά, τα τεράστια αυτιά, τα αξύριστα πρόσωπα και τα μικρά μέτωπά τους.

Στα κινούμενα σχέδια και τα κόμικς ζει ακόμα το πνεύμα της διαψευσμένης εγκληματολογικά θεωρίας του Cesare Lombroso, σύμφωνα με την οποία οι παραβάτες μπορούν να αναγνωρισθούν από εξωτερικά χαρακτηριστικά, ότι η εγκληματικότητα επίσης είναι κληρονομική και αντιπροσωπεύει έναν εκφυλισμό του γένους προς την πρωτόγονη εποχή της ιστορίας της ανθρωπότητας (Albert G. Hess & Dorothy A. Mariner 1975).

— Μία ανάλυση της ειδησεογραφίας των δικαστηρίων σε μια επαρχιακή εφημερίδα της Βεσφαλίας κατέληξε στο συμπέρασμα πως η επιλογή του λεξιλογίου οδηγεί σε παρόμοιες τάσεις στιγματισμού του παραβάτη.

Ο κατηγορούμενος είναι μοχθηρός, πυρομανής, απατεώνας, επιτήδειος λωποδύτης, παλιάνθρωπος, σκληρόκαρδος πατέρας, μέθυσος σύζυγος, κατεργάρης.

Είναι κακός, επικίνδυνος και άσωτος. Αυτή η επιλογή λεξιλογίου είναι υποκειμενική και υποτιμητική.

Η ειδησεογραφία εμπλουτίζεται με ύβρεις, βλασφημίες και ρητορίες. Έχοντας ως στόχο την συμπλήρωση της αφήγησης από όλους, παραλείπονται γεγονότα ή επινοούνται άλλα.

Οποιαδήποτε πράξη του κατηγορούμενου είναι εσφαλμένη, γελοία, κακή, ανόητη, κακοήθης, ανεύθυνη — καθ' όλα εγκληματική. Η ειδησεογραφία των δικαστηριακών υποθέσεων σ' αυτή τη γερμανική επαρχιακή εφημερίδα αποτελείται κυρίως από ελαφρές ψυχαγωγικές αφηγήσεις που απλουστεύουν την πραγματικότητα, πρόκειται για παραλλαγές ανεκδότων. Δεν εκπληρώνουν τους στόχους τους με την έννοια του ελέγχου της δικαιοδοσίας και της ανάλυσης του εγκλήματος (**Helmut Ostermeyer** 1971).

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης επιδιώκουν την αγωνία και την ψυχαγωγία παρουσιάζοντας την εγκληματικότητα σαν κάτι το εξωφρενικό, σκοτεινό, παράξενο, εκπληκτικό, και απίστευτο.

Η εγκληματικότητα παρουσιάζεται γοητευτική, ωραιοποιημένη. Το γεγονός του εγκλήματος είναι φαρσοειδές· υποκινεί ένα ευχάριστο συναίσθημα. Καθιστά πιθανή την ηθική αυτοϊκανοποίηση και την (προσωπική) έπαρση του μη εγκληματία, που διαχωρίζει έτσι τον εαυτό του από τον εγκληματία. Τα μέσα ενημέρωσης εξακολουθούν να υιοθετούν στην παρουσίαση του εγκλήματος μια αναχρονιστική θεωρία της εγκληματικότητας που θεωρεί τον δράστη ως ψυχοπαθή, ως διανοητικά ανώμαλο άτομο. Στα μέσα ενημέρωσης ο δράστης είναι ένα τέρας που του αξίζει το μίσος και η περιφρόνηση. Το θύμα του εγκλήματος ανήκει στους απλησίαστους, στους μιαρούς με την μοίρα των οποίων δεν πρέπει κανείς να ασχολείται, που επιλέγησαν συμβολικά ως στόχοι και κινούνται στον υπόκοσμο και πολύ ίσως να επιθυμούν υποσυνείδητα να πέσουν θύματα εγκληματικής πράξης.

Είναι αδιαμφισβήτητο πως η λανθασμένη εικόνα που κατέχουν οι δέκτες για το έγκλημα, στη βάση της παρουσίας του από τα μέσα ενημέρωσης, μπορεί εύκολα να διορθωθεί απ' την καθημερινή εμπειρία των ατόμων με το έγκλημα. Είναι παραδεκτό ότι πολλοί άνθρωποι πέφτουν θύματα εγκληματικής πράξης μια ή και περισσότερες φορές στη ζωή τους. Υπάρχει παρολαυτά μια αξιοσημείωτη διαφορά μεταξύ της προσωπικής εμπειρίας παραβάσεως του νόμου και εκείνης που

διαβάζει κάποιος, ακούει ή παρακολουθεί στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ενώ η άμεση εμπειρία του εγκλήματος αποτελείται κυρίως από πταίσματα, κλοπές καταστημάτων και κλοπές από υπαλλήλους, μικροαπάτες και οδικές παραβάσεις που έχουν διαπραχθεί και ρυθμιστεί άτυπα μέσα στην κοινότητα (εκτός εάν παραμένουν εντελώς ανεξιχνίαστες), τα μέσα μαζικής ενημέρωσης παρουσιάζουν τα κακουργήματα (π.χ. φόνους, απαγωγές, ληστείες τραπεζών) με εντυπωσιακό και συνταρακτικό τρόπο. Το έγκλημα που βιώνεται στην πράξη, διαφέρει τόσο πολύ από το παρουσιαζόμενο έγκλημα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, που η πραγματική εμπειρία μιας εγκληματικής πράξης πολύ συχνά ούτε και συλλαμβάνεται ούτε και αναγνωρίζεται ως τέτοια. Το 95% του πληθυσμού στις δυτικές βιομηχανικές κοινωνίες συνάγει την «εμπειρία» του σχετικά με τα εγκλήματα βίας, τα οποία θεωρεί «πραγματικά» εγκλήματα απ' τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που αποτελούν κατά την γνώμη του αξιόπιστη πηγή πληροφόρησης (James Garofalo 1981, σελ. 334, Michael O' Connor 1978). Η τηλεόραση θεωρείται ως το πιο φερέγγυο μέσο, γιατί δημιουργεί την εντύπωση στο κοινό της πως εμπλέκεται άμεσα στις καταστάσεις και πως βιώνει με τα ίδια του τα μάτια, ταυτόχρονα τα γεγονότα. Επίσης, ακόμα και τα ζωντανά προγράμματα κάνουν μέσω της εικόνας επιλογή και οι γωνίες του φακού απλές ερμηνείες, κι' όχι ολοκληρωμένες εικόνες της πραγματικότητας.

Μια δημοσκόπηση των θεατών των τηλεοπτικών δελτίων ειδήσεων της Ο.Δ. Γερμανίας του «Tagesschau» και του «Heute» κατέληξαν στο συμπέρασμα πως το 76% των τηλεθεατών τους θεωρούν αυτά τα προγράμματα αξιόπιστα (Michael Abend 1974 σελ. 174-5). Στις ΗΠΑ, το 80% των ερωτηθέντων εξέφρασε την άποψη πως το πραγματικό πρόβλημα του εγκλήματος ήταν εξίσου ή ακόμα πιο σοβαρό απ' την παρουσίαση του στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. (Michael J. Hindelang, Michael R. Gottfredson, James Garofalo 1978, σελ. 172). Αυτά τα συμπεράσματα δείχνουν πως η κοινή γνώμη έχει υψηλή ικανότητα αντίληψης στην παρουσίαση της εγκληματικότητας απ' τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

6. Η κοινή γνώμη σχετικά με το έγκλημα.

Η δημοσιοποιημένη γνώμη και η κοινή γνώμη σχετικά με το έγκλημα και την ποινική δικαιοσύνη βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση. Εάν επιχειρηθεί η σύλληψη της αληθινής έννοιας στο υποκειμενικό καθεστώς της δημόσιας ασφάλειας στη βάση των θυματολογικών ερευνών (Στατιστική Υπηρεσία της Αυστραλίας 1979/1984 Υπουργείο Δικαιοσύνης των Ην. Πολιτειών 1983/1984, Γενικός Νομικός Σύμβουλος του Καναδά 1983-1985, David Biles 1985, Jan Van

Dijk & Carl H.D. Steinmetz 1980, Mike Hough & Pat Mayhew 1983, Akira Ishii 1979, Luis Rodriguez Manzanera 1984, Marshall B. Cloward 1978, Hans-Dieter Schwind 1975, Egon Stephan 1976), μπορούν να βρεθούν αντίστοιχές τους θέσεις που προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

— Τα εγκλήματα βίας και τα εγκλήματα κατά της ζωής αποτελούν τα κύρια προβλήματα. Θυματολογικές έρευνες σε πολλές χώρες ομόφωνα απέδειξαν πως η σπουδαιότητα του εγκλήματος νοείται τόσο περισσότερο εκτεταμένα, σοβαρά και απειλητικά όσο περισσότερο τα σημεία αναφοράς απομακρύνονται απ' τον αποκρινόμενο (για παράδειγμα Michael J. Hindelang, Michael R. Gottfredson, James Garofalo 1978, σελ. 161, Egon Stephan 1976, σελ. 326). Γίνεται φανερό πως η εγκληματικότητα αυξάνεται «κάπου αλλού» και όχι στις άμεσα κατοικημένες περιοχές. Περιθωριακοί, αλλοδαποί, άγνωστοι δράστες εκλαμβάνονται ως υπεύθυνοι για την εγκληματικότητα που μαστίζει τις γειτονιές, την κοινωνία· κάποιες εξωτερικές ομάδες. Με τη βοήθεια αυτής της οπτικής, που έφερε στο φως η ψυχανάλυση, ο νομοταγής πολίτης μεταφέρει τις εγκληματικές του επιθυμίες σε μια κοινωνική εξωτερική ομάδα, τους εγκληματίες.

Η διχοτόμηση «εμείς-αυτοί» επιτρέπει στον κοινωνικά συμμορφούμενο πολίτη να καταδικάσει πιο σκληρά τους «ανώμαλους», «ψυχοπαθείς» παραβάτες. Αντιθέτως, η απόκλιση και η εγκληματικότητα σύμφωνα με σύγχρονες εγκληματολογικές έρευνες, δεν κατανέμονται στον πληθυσμό με βάση το «είτε-είτε» αλλά μάλλον με το «περισσότερο ή λιγότερο» (για παράδειγμα Maynard L. Erickson & Lamar T. Empey 1963).

Η εγκληματικότητα είναι ένα συνεχές που στην μια άκρη του βρίσκονται οι παραβάτες, οι οποίοι διαπράττουν πολλά και σοβαρά εγκλήματα και ανακαλύπτονται σχεδόν πάντα. Στην άλλη άκρη βρίσκονται όσοι σπάνια διαπράττουν πταίσματα και των οποίων η εγκληματικότητα δεν φαίνεται και δεν ανακαλύπτεται. Οι μεταπηδήσεις είναι ρευστές. Αυτό το εγκληματικό μοντέλο της κατανομής της εγκληματικότητας που βασίζεται σε σύγχρονες εμπειρικές, εγκληματολογικές έρευνες, δεν έχει ακόμα υιοθετηθεί από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Είναι αμφίβολο αν ποτέ θα το αποδεχθούν, γιατί καθιστά την κοινωνική προβολή και συνεπώς το συναίσθημα ανακούφισης των παραληπτών αδύνατο.

— Ο φόβος απελευθερώθηκε απ' την ορθολογιστική του βάση και συγκεντρώθηκε βασικά στα εγκλήματα βίας που διαπράττονται από ξένους. Μια κι' αυτό το είδος εγκλήματος αποτελεί πολύ σπάνιο φαινόμενο, ο φόβος του πληθυσμού εστιάζεται στις λιγότερο συχνές ποινικές παραβάσεις. Ο φόβος σεξουαλικών και βίαιων εγκλημάτων μέ-

σα στην οικογένεια ή στην κοινωνία (π.χ. συγγενείς, φίλοι, γνωστοί, γείτονες) δεν είναι έντονος στον πληθυσμό.

Τέτοιου είδους εγκλήματα απαντώνται συχνότερα αλλά συγκαλύπτονται και δεν διαλευκάνονται σε μεγάλο βαθμό γιατί δεν αναφέρονται στην αστυνομία. Τον πληθυσμό επίσης δεν τον απασχολεί αν θα πέσει θύμα οδικής παράβασης ή περιουσιακού ή οικονομικού εγκλήματος, αν και αυτές οι πράξεις είναι πολύ διαδεδομένες. Τα περιουσιακά και οικονομικά εγκλήματα εξάλλου, έχουν ως επί το πλείστον ομαδικά ή ανώνυμα απρόσωπα θύματα. Οι οδικές παραβάσεις θεωρούνται κατά κανόνα ως συγχωρητέα παραπτώματα. Τα εγκλήματα βίας που διαπράττονται από ξένους, προκαλούν το φόβο κυρίως σε γυναίκες και ηλικιωμένους, αν και αυτές οι φυλετικές και ηλικιακές ομάδες θυματοποιούνται λιγότερο συχνά απ' το μέσο πληθυσμό. (John Braithwaite, David Biles, Ray Whitrod 1982, Yves Brillon 1983, Micheline Baril 1983.)

Έτσι ο φόβος του εγκλήματος στις γυναίκες και στους ηλικιωμένους δεν βασίζεται σε πραγματικούς κινδύνους θυματοποίησής τους.

— Η πλειοψηφία του πληθυσμού στις δυτικές βιομηχανικές χώρες, πιστεύει ότι το έγκλημα θα μπορούσε να ελεγχθεί με ενίσχυση, από την μια πλευρά, της αστυνομίας σε ανθρώπινο δυναμικό, εξοπλισμό και εκπαίδευση, κι' απ' την άλλη πλευρά με αυστηρότερη τιμωρία, καταδίκη και εκτέλεση των ποινών. (π.χ. Albert Reiss 1967, Raymond H.C. Teske & Greg P. Farrar 1978). Οι επιδόσεις της αστυνομίας θεωρούνται γενικά ικανοποιητικές. Το κοινό υπερτιμά τη σημασία του τυπικού κοινωνικού ελέγχου, της αστυνομίας, των δικαστηρίων και των σωφρονιστικών καταστημάτων, στον έλεγχο του εγκλήματος.

Η σπουδαιότητα του άτυπου κοινωνικού ελέγχου στην πρόληψη και τον έλεγχο της απόκλισης μέσω της οικογένειας, του σχολείου, των επαγγελματικών και ψυχαγωγικών ομάδων, υποτιμάται σε μεγάλο βαθμό. Ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος που ασκείται στα πλαίσια μιας νομοταγούς, κοινωνικά συμμορφούμενης συμπεριφοράς, σε μια διαδικασία διαρκούς κοινωνικοποίησης, υποστηρίζοντας τον τυπικό κοινωνικό έλεγχο, δεν θα πρέπει να συγχέεται με την αυτοβοήθεια που τείνει να αντικαταστήσει τον τυπικό κοινωνικό έλεγχο.

7. Συνέπειες υποκειμενικών καθεστώτων δημόσιας ασφάλειας στην πραγματικότητα.

Η συνεχής αλληλεπίδραση της δημοσιοποιημένης γνώμης και της κοινής γνώμης σχετικά με το έγκλημα και την ποινική δικαιοσύνη έχει σοβαρές επιπτώσεις στην πραγματικότητα. Καθώς η πραγματικότητα του διερευνόμενου εγκλήματος μέσω της εγκληματολογικής μελέτης δεν ασκεί καμία επίδραση στην παρουσίαση του εγκλήματος απ' τα

μέσα μαζικής ενημέρωσης, το υποκειμενικό καθεστώς δημόσιας ασφάλειας χάνει την βάση του στην πραγματικότητα. Αν και δεν ευθύνονται μόνο τα μέσα ενημέρωσης — με την εξωπραγματική τους παρουσίαση της εγκληματικότητας — για την δημιουργία φόβου του εγκλήματος, επιθετικών τρόπων ζωής και μιας αδικαιολόγητης τροποποίησης της νομοθεσίας και της εφαρμογής του ποινικού δικαίου, (Richard W. Harding 1984) αποτελούν σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης αυτών των καταστρεπτικών φαινομένων και η συμβολή τους δεν θεωρείται μικρή.

— Σε αντίθεση με τον τηλεθεατή ελαφρών προγραμμάτων, ο σοβαρότερος τηλεθεατής αντιλαμβάνεται τον κόσμο πιο επικίνδυνο απ' ότι είναι πραγματικά (George Gerbner & Larry P. Gross 1976a, 1976b, Margaret Gordon & Linda Heath 1981). Είναι πιο δύσπιστος και φοβισμένος απ' τον πρώτο τηλεθεατή. Πιστεύει ότι κινδυνεύει να πέσει θύμα εγκλήματος. Ζει μέσα σ' έναν υπερβολικό φόβο εγκλήματος που τον απειλεί και γι' αυτό υιοθετεί μια ανασφαλής, συγκινησιακή στάση. Ο συγκινησιακός φόβος του εγκλήματος δεν προκαλείται μόνο μέσω του τρόπου παρουσίασης του εγκλήματος, του εντυπωσιασμού και της συνταρακτικότητας των παραβάσεων, αλλά σημαντικό ρόλο παίζει και το περιεχόμενο της παρουσιάσής του. Μια εμπειρική εγκληματοψυχολογική έρευνα που διεξήχθη στο Würzburg της Βαυαρίας καταλήγει πως οι αντιδράσεις για την πράξη και τον δράστη γίνονται περισσότερο συγκινησιακές και τρομακτικές όσο λιγότερο επαρκείς, λιγότερο αληθινές και λιγότερο λογικές γίνονται οι πληροφορίες από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης σχετικά με την δράση, από ατομική και κοινωνική άποψη (Michael Förster & Josef Schenk 1984).

— Η παρουσίαση αυτοκτονιών στη τηλεόραση οδηγεί σε μια μεγάλη αύξηση των αυτοκτονιών από εφήβους. Στις ΗΠΑ μελετήθηκαν οι επιδράσεις 38 μεταδομένων από την τηλεόραση σε εθνικό δίκτυο ειδήσεων ή κινηματογραφικών ταινιών σχετικών με αυτοκτονίες από το 1973 έως το 1979. Σημειώθηκε αξιόλογη αύξηση των αυτοκτονιών από εβήφους μέσα σε μια εβδομάδα από τις τηλεοπτικές μεταδόσεις (David P. Phillips & Lunde L. Carstensen 1986). Αυτά τα ερευνητικά αποτελέσματα επιβεβαιώθηκαν και από άλλες εμπειρικές μελέτες που διεξήχθησαν στη Ν. Υόρκη το 1984/85 (Madelyn S. Gould & David Schaffer 1986) και στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας από το 1981 έως το 1985 (Armin Schmidtke & Heinz Haefner 1986). Η αύξηση των αυτοκτονιών που στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ανήλθε, γιατί η συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα και για το συγκεκριμένο είδος αυτοκτονίας, στο 167% και 175%, μπορεί να εξηγηθεί αποκλειστικά μέσω της παρατήρησης των προτύπων (P. W. Wynn & T. Vinson 1982).

— Μέσω μιας μακρόχρονης μελέτης 30 ετών, αποδείχθηκε (**Leonard D. Eron** και **L. Rowell Huesmann** 1980, 1984) ότι η συνεχής παρακολούθηση βίας στην τηλεόραση από παιδιά, ασκεί μια διαρκή αρνητική επίδραση σ' όλη την πορεία της ζωής αυτών των παιδιών και ότι μπορεί να οδηγήσει σε βίαιη κι' εγκληματική συμπεριφορά κατά την εφηβεία και την ενηλικίωση τους. Τα αποτελέσματα αυτά υποστηρίχθηκαν κι' από περαιτέρω εμπειρικές και ψυχολογικές μελέτες. (**Dorothy G. Singer & Jerome L. Singer** 1980, **William A. Belson** 1978· αλλά και **Patricia Edgar** 1977, **Barrie Gunter** 1985.) Η τηλεόραση διδάσκει στο κοινό της επιθετικά είδη συμπεριφοράς. Μέσω της αδιάκοπης επανάληψης της βίας, οι τηλεθεατές όχι μόνο εθίζονται σε επιθετικές αντιδράσεις όταν οι περιστάσεις το απαιτούν (**Albert Bandura** 1973), αλλά προκαλείται παράλληλα μια μείωση της συγκινησιακής αντίδρασης προς τη βία και μια αυξανόμενη υιοθέτηση επιθετικών στάσεων και αξιών (**Richard E. Goranson** 1970). Η βία στα μέσα ενημέρωσης καταλήγει σε κορεσμό, εθισμό και προσαρμογή της επιθετικότητας, η οποία με τη σειρά της οδηγεί σε μια διαρκεί εξασθένιση και τελικά σε εξαφάνιση των συναισθημάτων. Η συνεχής παρουσίαση της βίας στην τηλεόραση δημιουργεί ένα κλίμα επιθετικότητας στην κοινωνία (**Clement Semmler** 1984).

— Η βία στην πορνογραφία οδηγεί σε επιθετική συμπεριφορά κατά των γυναικών (**Neil M. Malamuth** 1984, **Edward Donnerstein** 1984). Η δυστυχία, ο πόνος, οι σωματικές και διανοητικές βλάβες των θυμάτων βιασμού δεν παρουσιάζονται στις πορνογραφικές ταινίες και στις βιντεοκασσέτες. Μέσω μιας «ωραιοποιημένης», «πλασματικής» παρουσίασης της σεξουαλικής βίας — για παράδειγμα μέσω ενός ακούσιου οργασμού του θύματος βιασμού — σχεδόν επιδεικνύεται πως το θύμα απολαμβάνει τον βιασμό. Μια τέτοιου είδους πορνογραφία δικαιολογεί τη χρήση βίας. Άνδρες και γυναίκες μαθαίνουν μέσω των μοντέλων την κοινωνική προκατάληψη της «ευχάριστης» σεξουαλικά συναρπαστικής επιθετικής συμπεριφοράς (**Edward C. Nelson** 1982, σελ. 203, 207). Οι άνδρες δεν κρατούν πλέον αρνητική στάση έναντι του βιασμού μετά από συνεχή παρακολούθηση επιθετικών πορνογραφικών ταινιών και βιντεοκασσετών· συνηθίζουν στην ιδέα του βιασμού· αναπτύσσουν επιθετική συμπεριφορά κατά των γυναικών.

— Η εγκληματικότητα των ανηλίκων, σε γενικές γραμμές, δεν προκαλεί το ενδιαφέρον των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Εξαίρεση παρολαυτά, αποτελεί η αποκλίνουσα συμπεριφορά των συμμοριών νεαρών ατόμων.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αναφέροντας με ποικίλη συχνότητα τις παραβατικές πράξεις αυτών των συμμοριών, δημιουργούν την εσφαλμένη εντύπωση πως το ποσοστό της παραβατικότητας των νεα-

ρών ατόμων των συμμοριών αυξάνεται ή κατανέμεται διαφορετικά από πόλη σε πόλη (**Walter B. Miller** 1976, σελ. 95, 97, 105). Η αντίδραση των μέσων ενημέρωσης προς την παραβατικότητα των συμμοριών ικανοποιεί την επιθυμία των νεαρών μελών τους για αναγνώριση και ενισχύει τους δεσμούς τους προκαλώντας «ηθικό πανικό» στον πληθυσμό και δημιουργώντας απειλή για την κοινότητα (**Stanley Cohen** 1980).

Όσο περισσότερο εξοργίζεται το κοινό για την παραβατικότητα των συμμοριών, τόσο στενότερα συνδέονται αυτές οι συμμορίες.

Η ειδησεογραφία των μέσων ενημέρωσης σχετικά με την παραβατικότητα των συμμοριών συναρπάζει και άλλες ομάδες αγοριών με αποτέλεσμα να παρασύρονται· διαμορφώνει και ενισχύει τα έντονα στερεότυπα των δομών και των δραστηριοτήτων των συμμοριών στην κοινή γνώμη. Η μελέτη των συμμοριών κατέδειξε πως η ειδησεογραφία των μέσων ενημέρωσης για την ενλόγω παραβατικότητα, ασκεί την ίδια επίδραση στα μέλη της συμμορίας όπως οι θεατρικές κριτικές στους ηθοποιούς ή οι αθλητικές κριτικές στους επαγγελματίες ποδοσφαιριστές. Όσες συμμορίες τυγχάνουν μεγάλης δημοσιότητας φαίνεται να την απολαμβάνουν, εφ' όσον ενισχύεται έτσι η φήμη τους. Αντιθέτως, οι άλλες συμμορίες νιώθουν απογοητευμένες. Επειδή τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έλκονται από πράξεις που προκαλούν αίσθηση οι συμμορίες προσπαθούν να δρουν όσο γίνεται πιο εντυπωσιακά (**Walter B. Miller** 1970, σελ. 59, 61). Ευελπιστούν για πρόσθετη δημοσιότητα μέσω θεαματικών ποινικών παραβάσεων, τις οποίες διαπράττουν παρακινούμενοι απ' την ειδησεογραφία των μέσων ενημέρωσης. Μέσω του κοινωνικού τους στιγματισμού, τα μέλη των συμμοριών θεωρούν τους εαυτούς τους ως άτομα με αποκλίνουσα συμπεριφορά και μεταλλάζουν συνεχώς τις προσωπικές τους ταυτότητες σε αποκλίνουσες προσωπικότητες.

— Με την επιλογή ειδικών θεμάτων εγκληματικότητας και με την μονόπλευρη καθοδήγηση της κοινωνικής αντίληψης, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης προκαλούν επιπλέον φόρτο στη ποινική δικαιοσύνη και στην εφαρμογή της, που δεν φαίνεται να δικαιολογείται εγκληματολογικά. Αυτή η αρνητική επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης έχει ήδη αποδειχθεί από μια έρευνα του **Edwin H. Sutherland** (1950) σχετικά με τη Νομοθεσία της Σεξουαλικής Ψυχοπάθειας, καθώς και του **Howard J. Becker** (1963, σελ. 135-146) αναφορικά με την Φορολογική Πράξη για την Μαριχουάνα και τις ποινικές της διατάξεις. Πιο πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η κάλυψη που προσέφεραν τα Μ.Μ.Ε για την αποκλίνουσα συμπεριφορά των συμμοριών νεαρών ατόμων με καταγωγή απ' το Μαορί και την Πολυνησία, στο Όκλαντ της Νέας Ζηλανδίας μεταξύ 1978 και 1980 (**Jane Kelsey & Warren Young** 1982).

Οι δραστηριότητες των συμμοριών παρουσιάστηκαν με υπερβολή

και ως ένα επείγον κοινωνικό πρόβλημα. Αποτέλεσμα αυτών των δραματοποιήσεων των μέσων ενημέρωσης ήταν να προστεθούν δύο διατάξεις στον ποινικό κώδικα και να επιβληθούν αυστηρότερες ποινές στα μέλη συμμοριών που ανήκαν σε φυλετικές μειονότητες.

Διατέθηκαν κονδύλια και μεγαλύτερο ανθρώπινο δυναμικό στην αστυνομία και παράλληλα αυξήθηκε ο φόβος για την παραβατικότητα των συμμοριών. Η οικονομική κρίση στα μέσα του '70, η ανεργία κι ο πληθωρισμός κατέκλυσαν την κοινή γνώμη μ' ένα γενικό φόβο για το μέλλον, τον οποίο διοχέτευσαν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης εναντίον των συμμοριών νεαρών ατόμων κι έτσι τον συγκεκριμενοποίησαν.

Οι συμμορίες νεαρών ήταν κοινωνικά ορατές, καλά οργανωμένες και βίωναν ένα τρόπο ζωής, μια συμπεριφορά και αξίες εντελώς αντίθετες με εκείνες της πλειονότητας του πληθυσμού. Ξαφνικά παρουσιάστηκαν σαν κοινωνική απειλή αν και ανέκαθεν αποτελούσαν πρόβλημα. Το κοινωνικό πρόβλημα της οικονομικής κρίσης μετατράπηκε σε αποκλειστικό πρόβλημα των Μαορί και των Πολυνησιών, που κυρίως επλήττονταν από την ανεργία.

8. Αντιρρήσεις κατά της υποστηριζόμενης άποψης

Η αντίθεση στην άποψη πως τα αποτελέσματα της εγκληματολογικής έρευνας δεν ασκούν σχεδόν καμία επίδραση στη παρουσίαση του εγκλήματος από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και πως η μόνιμη εξωπραγματική αλληλεπίδραση μεταξύ κοινής γνώμης και δημοσιοποιημένης, έχει αρνητικές συνέπειες στην πραγματικότητα για την εξάπλωση του φόβου του εγκλήματος καθώς και ο επιθετικός τρόπος ζωής μαζί με τις αδικαιολόγητες μεταβολές στη νομοθεσία και στην εφαρμογή του ποινικού δικαίου, εκφράζεται με τρεις αντιρρήσεις:

— Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και μερικοί κοινωνικοί επιστήμονες (π.χ. **Hans-Jürgen Kerner & Thomas Feltes** 1980, **Martin Killias** 1983, **Thomas Feltes & Christian Ostermann** 1985) θεωρούν πως η επίδραση των μέσων ενημέρωσης στα αισθήματα, στις τάσεις και στη συμπεριφορά των δεκτών τους δεν έχουν τεκμηριωθεί, πως ακόμα και σήμερα δεν έχουν αποδειχθεί εξ ολοκλήρου. Ισχυρίζονται ότι οι μηχανισμοί που λειτουργούν μεταξύ μέσων μαζικής ενημέρωσης και δεκτών είναι πολυσύνθετοι και γι' αυτό το λόγο δεν μπορεί να βρεθεί σαφής αιτιώδης συνάφεια και ακόμα ότι η επίδραση των μέσων ενημέρωσης δεν μπορεί να διαχωριστεί από τους άλλους παράγοντες επιρροής. Με αυτό το επιχειρήμα κερδίζουν την συμπάθεια του πληθυσμού που θεωρεί υποτιμητική την ιδέα να κατευθύνονται τα αισθηματά, οι στάσεις και η συμπεριφορά του από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Οι περισσότεροι καλλιεργούν αυτήν την ψευδαίσθηση και είναι

ιδιαίτερα υπερήφανοι για τη κριτική τους ικανότητα, με συνέπεια να επικρίνουν κάθε ιδέα επίδρασης τους από τα μέσα ενημέρωσης. Δεν επιχειρούν — εφ' όσον δεν κάνουν αυτοκριτική — να ερμηνεύσουν τις επιδράσεις των μέσων ενημέρωσης.

Κανείς δεν αρνείται τις μεθολογικές δυσκολίες της έρευνας σχετικά με την επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης, παρόλο που λεπτομερής ψυχολογική έρευνα αποδεικνύει τις συνέπειες των μέσων ενημέρωσης στους δέκτες τους. Όμως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αρνούνται περιέργως τη δική τους επίδραση αν και αυτοχρηματοδοτούνται κυρίως από διαφημίσεις, και το εμπόριο και η βιομηχανία δαπανούν μεγάλα ποσά στα διαφημιστικά σπότ των μέσων ενημέρωσης, αν και η διαφήμιση τέτοιου είδους δεν ασκεί, όπως υποστηρίζεται, καμμία επίδραση. Επιπλέον προκαλεί κατάπληξη το γεγονός πως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που παρουσιάζουν — όπως γενικά πιστεύεται — την πραγματικότητα των εγκλημάτων βίας διαστρεβλωμένα, δεν χρειάζεται να αποδείξουν την αβλαβή συμπεριφορά τους, αλλά αποδίδουν το βάρος της ευθύνης στους κοινωνικούς επιστήμονες που έχουν ήδη αποδείξει ότι το περιεχόμενο των μέσων ενημέρωσης είναι βίαιο και διαστρεβλώνει την αλήθεια.

— Μελέτες στην Β. Αμερική (**Wesley G. Skogan & Michael G. Maxfield** 1981) και την Ελβετία (**Martin Killias** 1983) απορρίπτουν τη δημιουργία φόβου του εγκλήματος από τα μέσα ενημέρωσης.

Παραδέχονται όντως πως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης παρουσιάζουν την βίαιη εγκληματικότητα με επιμονή και υπερβολή και πως ο συγκινησιακός φόβος του εγκλήματος στον πληθυσμό είναι ευρέως διαδεδομένος. Επιπλέον αρνούνται το ρόλο που παίζουν τα μέσα ενημέρωσης στην αιτιώδη σχέση του συγκινησιακού φόβου του εγκλήματος.

Αυτός ο φόβος υποστηρίζεται πως αναπτύσσεται μόνο μέσω προσωπικής θυματοποίησης, μέσω φυσικής και κοινωνικής ευαισθησίας προς την εγκληματική θυματοποίηση και μέσω των προσωπικών συζητήσεων σχετικά με το έγκλημα. Οι θιασώτες αυτής της θεωρίας αδυνατούν να ερμηνεύσουν τις αντιφάσεις που προκύπτουν από τα αποτελέσματα των μελετών τους. Είναι ανεξήγητο γιατί από την μια πλευρά, η θυματοποίηση μέσω των εγκλημάτων βίας σπανίζει, όμως από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται ότι θα πρέπει να υπάρχει ενημέρωση και συζήτηση με τα θύματα σχετικά με την εγκληματική τους θυματοποίηση. Απο την θυματολογική μας εμπειρία προκύπτει το αντίθετο, ότι δηλ. τα θύματα βιαιών εγκλημάτων αποφεύγουν να συζητούν αυτές τις εμπειρίες τους. Επιπλέον δεν γίνεται προφανές, γιατί οι προσωπικές συζητήσεις για την εγκληματικότητα θα πρέπει να βασίζονται αποκλειστικά σε πραγματικές εμπειρίες θυματοποίησης και όχι στην παρουσίαση του εγκλήματος από τα μέσα ενημέρωσης.

— Μια πρόσφατη μελέτη που διεξήχθη από μια ερευνητική ομάδα της «Διεθνούς Εταιρίας Μεταδόσεων» ενός από τα τρία μεγαλύτερα εμπορικά τηλεοπτικά δίκτυα στις ΗΠΑ (**J. Ronald Milavsky, Ronald C. Kessler, Horst H. Stipp, William S. Rubens** 1982) καταλήγει στο συμπέρασμα πως η παρουσίαση της βίας στην τηλεόραση δεν έχει καμμία επίπτωση στις στάσεις και στα είδη συμπεριφοράς των τηλεθεατών. Αυτή η μελέτη, που επιχειρεί να αποδώσει την βίαιη συμπεριφορά αποκλειστικά, στις επιδράσεις της οικογένειας και της γειτονιάς, δεν είναι πειστική. Κι αυτό, γιατί δεν ερμηνεύει τους λόγους για τους οποίους τα επιθετικά πρότυπα που μαθαίνονται μέσα στην οικογένεια και στη γειτονιά επηρεάζουν την συμπεριφορά, ενώ τα πρότυπα της τηλεόρασης δεν επιδρούν.

9. Εισηγήσεις για μια εγκληματολογικά επιθυμητή διαμόρφωση γνώμης από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Δεν τίθεται θέμα περιορισμού της ελευθερίας του τύπου, εξαιτίας των αποτελεσμάτων της ειδησεογραφικής έρευνας. Παρολαυτά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν θα πρέπει να θεωρούν ως μόνη ψυχαγωγία των δεκτών τους την εγκληματικότητα και την αποκλίνουσα συμπεριφορά. Σε ένα δυτικού προσανατολισμού κράτος με δημοκρατικό Σύνταγμα, τα μέσα ενημέρωσης πρέπει να εκπληρώνουν με αντικειμενικότητα τους σκοπούς της πληροφόρησης σχετικά με την εγκληματικότητα και την ποινική δικαιοσύνη. Πρέπει να ενημερώνουν τα πιθανά θύματα για τους κινδύνους θυματοποίησης, για τον έλεγχο της ποινικής νομοθεσίας και της ποινικής δικαιοσύνης ως «φύλακες του κοινού» και να εξηγούν στην κοινωνία πού χαράσσεται η διαχωριστική γραμμή επιτρεπτής και απαγορευμένης συμπεριφοράς (υπόθεση της διαχωριστικής γραμμής) (**Kai T. Erikson** 1966, **Michael Sturma** 1984). Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν επιτρέπεται με κανένα τρόπο, να ενεργούν ανεξέλεγκτα στην εκπλήρωση των σκοπών τους. Δεν πρέπει να ανέχονται προπαγάνδες μίσους (**Επιτροπή Αναθεώρησης του Δικαίου του Καναδά** 1986) όπως για παράδειγμα την εποχή του εθνικοσοσιαλισμού στη Γερμανία που αυτή η προπαγάνδα είχε καταστρεπτικές συνέπειες. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν πρέπει να γίνουν οι αποδιοπομπαίοι τράγοι, μόνοι υπεύθυνοι για την πρόκληση της κοινωνικής απόκλισης και της εγκληματικότητας.

Αν και στο σημερινό στάδιο, η εγκληματολογική έρευνα αποδεικνύει πως τα μέσα ενημέρωσης συμβάλλουν στην πρόκληση του εγκλήματος, το αποτέλεσμα αυτό δεν είναι οριστικό.

Οι εσωτερικές πιέσεις των οργανισμών των μέσων ενημέρωσης που οδηγούν σε παραποιήσεις θα πρέπει να ερευνηθούν λεπτομερώς. Ο **Paul Wilson** και ο **Peter Curabovsky** του «Αυστραλιανού Ινστιτού-

του Εγκληματολογίας» στην Καμπέρα άρχισαν πρόσφατα να διεξάγουν μια τέτοιου είδους ερευνητική δουλειά. Κατά τη γνώμη μου οι άνθρωποι των μέσων ενημέρωσης ακολουθούν στην παρουσίαση της εγκληματικότητας την άποψη της κοινής γνώμης (αλληλεπίδραση μεταξύ δημοσιοποιημένης και κοινής γνώμης) για το έγκλημα και την ποινική δικαιοσύνη και όχι τα προσωπικά τους πιστεύω. Τα αποτελέσματα του Αυστραλιανού Ινστιτούτου Εγκληματολογίας θα συγκεντρώσουν το διεθνές ενδιαφέρον. Μια ρεαλιστική εκτίμηση του σημερινού σταδίου φαίνεται να εμποδίζει τους δέκτες να αποβάλλουν τα λαϊκά ψυχαγωγικά είδη που ασχολούνται αποκλειστικά με τις αποκλίνοσες και εγκληματολογικές φαντασιώσεις. Τα σχετικά με την εγκληματικότητα ψυχαγωγικά είδη δεν θα πρέπει παρολαυτά να αποκλίνουν κατά πολύ της πραγματικότητας όπως συμβαίνει σήμερα. Πάνω απ' όλα, τα μέσα ενημέρωσης δεν θα πρέπει μέσω των ψυχαγωγικών τους μορφών, να δημιουργούν την εικόνα της εγκληματικής πραγματικότητας. Θα πρέπει αντίθετα να καταδείξουν με κατάλληλο τρόπο πως οι εγκληματικές ιστορίες της τηλεόρασης είναι παιγνίδια, σπαζοκεφαλίες, σύγχρονα παραμύθια (Heike Jung 1985a, 1985b).

Η ειδησεογραφία των εγκλημάτων στα μέσα ενημέρωσης πρέπει να μεταφέρει στους δέκτες της μία πιο ολοκληρωμένη και πιο κοντινή στην πραγματικότητα εικόνα της εγκληματικότητας, των δραστών και των θυμάτων. Τα αστυνομικά δελτία θα πρέπει να συμπληρώνονται με ευρύτερες πληροφορίες, με αποδεικτικά στοιχεία που θα πρέπει να μεταδίδονται σε ώρες υψηλής ακροαματικότητας και να καθιστούν τα αποτελέσματα των εγκληματολογικών ερευνών και των πρακτικών τους συνεπειών, κατανοητά στην πλειοψηφία του κοινού. Δεν αρκεί η απλή παράθεση των εγκληματολόγων· οι δημοσιογράφοι πρέπει να εξοικειωθούν με τα αποτελέσματα των ερευνών. Είναι ελλιπής ο επιπόλαιος συνδυασμός αποδεικτικών στοιχείων υπό την πίεση της επικαιρότητας. Η ανάλυση των εγκληματικών προβλημάτων απαιτεί κυρίως ηρεμία, περιουλλογή και υπομονή. Ο δημοσιογράφος πρέπει να έχει το σθένος να αντιμετωπίσει την καθημερινή εμφάνιση και κανονικότητα του εγκλήματος.

Κάτι τέτοιο βέβαια είναι δύσκολο, μια και οι δέκτες είναι υπέρ του δέοντος απαιητικοί και κακομαθημένοι από την ψυχαγωγία που σχετίζεται με το έγκλημα. Όμως δεν είναι αδύνατο να πραγματοποιηθεί, εάν οι δημοσιογράφοι αποδεσμευτούν από την ιδέα πως οι δέκτες τους ικανοποιούνται με την σημερινή παρουσίαση της εγκληματικότητας.

Πάνω από όλα, επιβάλλεται η εξοικείωση ενός μεγαλύτερου μέρους του κοινού και ειδικά των μέσων ενημέρωσης με τα αποτελέσματα της εγκληματολογικής, εμπειρικής έρευνας, μέσω ενός κατανοητού και σύγχρονου τρόπου. Το Αυστραλιανό Ινστιτούτο Εγκλημα-

τολογίας πρωτοστατεί σε μια έρευνα για την παγκόσμια εγκληματολογία, εκδίδοντας από το 1986 τις σειρές «Trends and Issues in Crime and Criminal Justice» (Τάσεις και Ζητήματα για το Έγκλημα και την Ποινική Δικαιοσύνη). Το πρόβλημα άπτεται μιας καλύτερης συνεργασίας μεταξύ εγκληματολογίας και μέσω μαζικής ενημέρωσης, προς την οποία και οι δύο πλευρές πρέπει να συμβάλλουν.

Αυτό που απαιτείται από τα μέσα ενημέρωσης, συνοψίζεται σε μια πρόταση. Θα πρέπει να συμβάλλουν στην ειρήνη, ειλικρίνεια και εντιμότητα για να αντιμετωπιστούν ορθότερα τα προβλήματα της κοινωνικής απόκλισης, της παραβατικότητας ανηλίκων και της εγκληματικότητας, όπως επιβάλλεται σήμερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abend, Michael**, "Die Tagesschau: Zielvorstellungen und Produktionsbedingungen", Rundfunk und Fernsehen. 22 (1974), 166-187.
- Adams, Phillip**, "Films, Literature, and Crimes of Violence" Australian Journal of Forensic Sciences. 7 (1975), 149-156.
- Australian Bureau of Statistics**, General Social Survey Crime Victims of May 1975. Canberra 1975.
- Crime Victims Survey, 1983, Preliminary. Canberra 1984.
- Bandura, Albert**, Aggression. A Social Learning Analysis. Englewood Cliffs/N.J.: Prentice-Hall 1973.
- Social Learning Theory**. Englewood Cliffs/N.J.: Prentice-Hall 1977.
- Baril, Micheline**, "Une Illustration de la Peur Concrète: Le Cas des Victimes", Criminologie. 16 (1983), 31-49.
- Becker, Howard S.**, Outsiders. New York-London: Free Press- Collier-Macmillan 1963.
- Belson, William A.**, Television Violence and the Adolescent Boy. West-mead-Farnborough-Hampshire: Saxon House 1978.
- Biles, David**, Australian Victim Survey Methodology. Lecture. San Diego 1985.
- Blumer, Herbert**, "society as Symbolic Interaction", Jerome G. Manis/Bernard N. Meltzer (eds.), Symbolic Interaction. 2nd edition, Boston: Allyn and Bacon 1972, 145-154.
- Braithwaite, John/David Biles/Ray Whitrod**, "Fear of Crime in Australia", Hans Joachim Schneider (ed.), The Victim in International Perspective. Berlin-New York: Walter de Gruyter 1982, 220-228.
- Brillon, Yves**, "La Peur du Crime et la Punitivité chez les Personnes Agées", Criminologie. 16 (1983), 7-29.
- Chibnall, Steve**, Law-and-Order News. An Analysis of Crime Reporting in the British Press. London: Tavistock 1977.
- Clinard, Marshall B.**, Cities with Little Crime. The Case of Switzerland. Cambridge-London-New York-Melbourne: Cambridge University Press 1978.
- Cohen, Stanley**, Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers. New York: St. Martin's Press 1980.
- Davis, F. James**, "Crime News in Colorado Newspapers" (1952). Stanley

- Cohen/Jock Young (eds.), *The Manufacture of News*. London: Constable 1973, 127-135.
- Dijk, Jan J.M. van**, "The Extent of Public Information and the Nature of Public Attitudes towards Crime", Council of Europe (ed.), *Collected Studies in Criminological Research*. Vol. XVII: "Public Opinion on Crime and Criminal Justice". Strasbourg 1979, 7-42.
- Dijk, Jan J.M. van/Carl H.D. Steinmetz**, *The Research and Documentation Centre Victim Surveys, 1974-1979*. The Hague 1980.
- Dominick, Joseph R.**, "Crime and Law Enforcement on Prime Time Television", *Public Opinion Quarterly*. 37 (1973), 2412-250.
- , "Crime and Law Enforcement in the Mass Media", Charles Winick (ed.), **Deviance and the Mass Media**. Beverly Hills-London: Sage 1978, 105-128.
- Donnerstein, Edward**, "Pornography: Its Effect on Violence against Women", Neil M. Malamuth/Edward Donnerstein (eds.), *Pornography and Sexual Aggression*. New York-London-Tokyo: Academic Press 1984, 53-81.
- Edgar, Patricia**, *Children and Screen Violence*. S' Lucia/Queensland: University of Queensland Press 1977.
- Erickson, Maynard L./LaMar T. Empey**, "Court Records, Undetected Delinquency, and Decision-Making", *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*. 54 (1963), 456-469.
- Erikson, Kai T.**, *Wayward Puritans*. New York-London-Sydney: John Wiley 1966.
- Eron, Leonard D./L. Rowell Huesmann**, "Adolescent Aggression and Television", Fred Wright/Charles Bahn/Robert W. Rieber (eds.), *Forensic Psychology and Psychiatry*. New York: New York Academy of Sciences 1980, 319-331.
- "The Control of Aggressive Behavior by Changes in Attitudes, Values, and the Conditions of Learning", Robert J. Blanchard/D. Caroline Blanchard (eds.), **Advances in the Study of Aggression**. Vol. I. New York-London-Tokyo: Academic Press 1984, 139-171.
- Feltes, Thomas/Cristian Ostermann**, "Kriminalberichterstattung, Verbrechens-furcht und Stigmatisierung: Anmerkungen zu den (unterstellten) Folgen von massenmedialen Verbrechensdarstellungen für Täter, Opfer und Bevölkerung", *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*. 68 (1985), 261-268.
- Fishman, Mark**, "Crime Waves as Ideology", *Social Problems*. 25 (1978), 531-543.
- Förster, Michael/Josef Schenk**, "Der Einfluß massenmedialer Verbrechensdarstellungen auf Verbrechensfurcht und Einstellungen zu Straftätern", *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*. 67 (1984), 90-104.
- Fujimoto, Tetsuya**, "The Victimological Study in Japan", Hans Joachim Schneider (ed.), *The Victim in International Perspective*. Berlin-New York: Walter de Gruyter 1982, 128-150.
- Garofalo, James**, "Crime and the Mass Media: A Selective Review of Research", *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 18 (1981), 319-350.
- Geerds, Friedrich**, "Fahndung im Fernsehen. Kriminalistische und kriminologische Aspekte", Burkhard Hirsch/Gerhard Weis/Ernst Fuhr/Friedrich Geerds (eds.), *Fahndungssendungen im Fernsehen*. München: Beck 1979, 42-72.

- Gerald, J. Edward**, *News of Crime*. Westport/Conn. -London Greenwood 1983.
- Gerbner, George/Larry P. Gross**, "Living with Television: The Violence Profile", *Journal of Communication*. 26 (1976a).
- , "The Scary World of TV's Heavy Viewer", **Psychology Today**. 1976b, Issue IV, 41-45.
- Goranson, Richard E.**, "Media Violence and Aggressive Behavior: a Review of Experimental Research", Leonard Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. V. New York-London: Academic Press 1970.
- Gordon, Margaret T./Linda Heath**, "The News Business, Crime, and Fear", Dan A. Lewis (ed.), *Reactions to Crime*. Beverly Hills-London: Sage 1981, 227-250.
- Gould, Madelyn S./David Schaffer**, "The Impact of Suicide in Television Movies", *New England Journal of Medicine*. 315 (1986), 690-694.
- Graber, Dorris A.**, *Crime and the Public*. New York: Praeger 1980.
- Gunter, Barrie**, *Dimensions of Television Violence*. Aldershot: Gower 1985.
- Harding, Richard W.**, *The Impact of Mass Media upon Youth Violence*. Beijing/China 1984.
- Hess, Albert G./Dorothy A. Mariner**, "On the Sociology of Crime Cartoons", *International Journal of Criminology and Penology*. 3 (1975), 253-265.
- Hindelang, Michael J./Michael R. Gottfredson/James Garofalo**, *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization*. Cambridge/Mass.: Ballinger 1978.
- Hoefnagels, G. Peter**, *The Other Side of Criminology*. Deventer/ Holland: Kluwer 1973.
- Höing, Rita**, *Kriminalitätsdarstellung in den Fernsehnachrichten. Eine empirische Untersuchung der Sendungen "Tagesschau" und "Heute"*. Münster: Phototechnische Zentralstelle 1983.
- Hough, Mike/Pat Mayhew**, *The British Crime Survey: First Report*. London: Her Majesty's Stationary Office 1983.
- Humphries, Drew**, "Serious Crime, News Coverage, and Ideology. A Content Analysis of Crime Coverage in a Metropolitan Paper", *Crime and Delinquency*. 27 (1981), 191-205.
- Ishii, Akira**, "Die Opferbefragung in Tokyo", Gerd Ferdinand Kirchhoff/Klaus Sessar (eds.), *Das Verbrechensopfer*. Bochum: Norbert Brockmeyer 1979, 133-157.
- Jones, E. Terrence**, "The Press as Metropolitan Monitor", *Public Opinion Quarterly*. 40 (1976), 239-244.
- Jubelius, Werner**, *Darstellung der Instanzen sozialer Kontrolle*. Frankfurt/M.-Bern: Peter Lang 1981.
- Jung, Heike**, "Massenmedien und Kriminalität", Günther Kaiser/Hans - Jürgen Kerner/Fritz Sack/Hartmut Schellhoss (eds.), *Kleines Kriminologisches Wörterbuch*. 2nd edition, Heidelberg: C.F. Müller 1985a, 294-299.
- , "Was können die Medien in der kriminalpolitischen Meinungsbildung leisten"? Gerhard Kielwein (ed.), *Entwicklungslinien der Kriminologie*. Köln-Berlin-Bonn-München: Carl Heymanns 1985b, 47-57.
- Kelsey, Jane/Warren Young**, *The Gangs: Moral Panic as Social Control*. Wellington: Victoria University 1982.
- Kerner, Hans-Jürgen**, "Fear of Crime and Attitudes towards Crime.

- Comparative Criminological Reflections", *Annales internationales de Criminologie*. 17 (1978), 83-99.
- , **Kriminalitätseinschätzung und innere Sicherheit**. Wiesbaden: Bundeskriminalamt 1980.
- Kerner, Hans-Jürgen/Thomas Feltes**, "Medien, Kriminalitätsbild und Öffentlichkeit. Einsichten und Probleme am Beispiel einer Analyse von Tageszeitungen", Helmut Kury (ed.), *Strafvollzug und Öffentlichkeit*. Freiburg i. Br.: Rombach 1980, 73-112.
- Killias, Martin**, "Zum Einfluß der Massenmedien auf Wissen und Meinung über Tötungsdelikte", *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*. 65 (1982), 18-29.
- , "Massenmedien und Kriminalitätsfurcht: Abschied von einer plausiblen Hypothese", *Schweizerische Zeitschrift für Soziologie*. 2 (1983), 419-436.
- Law Reform Commission of Canada**, *Hate Propaganda*. Ottawa 1986.
- Malamuth, Neil M.**, "Aggression against Women: Cultural and Individual Causes", Neil M. Malamuth/Edward Donnerstein (eds.), *Pornography and Sexual Aggression*. New York-London-Tokyo: Academic Press 1984, 19-52.
- Manzanera, Luis Rodriguez**, "Victimization in a Mexican City", U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics (ed.), *Victimization and Fear of Crime: World Perspectives*. Washington D.C.: Superintendent of Documents, U.S. Government Printing Office 1984, 51-56.
- Mattern, Ulrich**, "Massenmedien und Kriminalität", Willi Seitz (ed.), *Kriminal- und Rechtspsychologie*. München-Wien-Baltimore: Urban and Schwarzenberg 1983, 120-128.
- Mead, George Herbert**, *Sozialpsychologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1976.
- Milavsky, J. Ronald/Ronald C. Kessler/Horst H. Stipp/William S. Rubens**, *Television and Aggression*. New York-London: Academic Press 1982.
- Miller, Walter B.**, "White Gangs", James F. Short (ed.), *Modern Criminals*. Chicago: Aldine 1970, 45-85.
- , "Youth Gangs in the Urban Crisis Era", James F. Short (ed.), **Delinquency, Crime, and Society**. Chicago-London: University of Chicago Press 1976, 91-128.
- Nelson, Edward C.**, "Pornography and Sexual Aggression", Maurice Yaffé/Edward C. Nelson (eds.), *The Influence of Pornography on Behavior*. Paris-San Francisco-Tokyo: Academic Press 1982, 177-248.
- O'Connor, Michael**, "A Community's Opinion on Crime: Some Preliminary Findings", *Australian and New Zealand Journal of Sociology*. 14 (1978), 61-64.
- Ostermeyer, Helmut**, "Straflust statt Rechtsbewußtsein", Eckart Spoo (ed.), *Die Tabus der bundesdeutschen Presse*. München-Wien: Carl Hanser 1971, 82-96.
- **Die bestrafte Gesellschaft**. München-Wien: Carl Hanser 1975.
- Pandiani, John A.**, "Crime TV: If all we Knew is what we Saw...", *Contemporary Crises*. 2 (1978), 437-458.
- Phillips, David P./Lundic L. Carstensen**, "Clustering of Teenage Suicides

- after Television News Stories about Suicide", *New England Journal of Medicine*. 315 (1986), 685-689.
- Reiss, Albert J.**, *Public Perceptions, and Recollections about Crime, Law Enforcement, and Criminal Justice*. Washington D.C.: Superintendent of Documents, U.S. Government Printing Office 1967.
- Reiwald, Paul**, *Die Gesellschaft und ihre Verbrecher*. Zürich: Pan 1948.
- Riklin, Franz**, "Stigmatisierungsproblematik und Tätigkeit der Medien im Rahmen der Strafverfolgung und der Prozeßberichterstattung", Walter T. Haesler (ed.), *Stigmatisierung durch Strafverfahren und Strafvollzug*. Diessenhofen: Ruegger 1981, 129-159.
- Roshier, Bob**, "The Selection of Crime News by the Press", Stanley Cohen/Jock Young (eds.). *The Manufacture of News*. London: Constable 1973, 28-39.
- Schima, Konrad**, "Kriminologische Aspekte der Fahndung im Fernsehen", Österreichischer Rundfunk (ed.), *Kriminalität, Brutalität und dargestellte Aggression im Fernsehen und ihre Wirkung auf die Öffentlichkeit*. Wien s.a., 367-394.
- Schmidtke, Armin/Heinz Haefner**, "Die Vermittlung von Selbstmordmotivation und Selbstmordhandlung durch fiktive Modelle", *Nervenarzt*. 57 (1986), pp.502-510.
- Schneider, Hans Joachim**, *Kriminalitätsdarstellung im Fernsehen und kriminelle Wirklichkeit*. Opladen: Westdeutscher Verlag 1977.
- , "Massenmedien", Rudolf Sieverts/Hans Joachim Schneider (eds.), **Handwörterbuch der Kriminologie**. 2nd edition, vol. IV. Berlin-New York: Walter de Gruyter 1979a, 338-393.
- , "The Influence of Mass Communication Media on Public Opinion on Crime and Criminal Justice", Council of Europe (ed.), **Collected Studies in Criminological Research**. Vol. XVII: "Public Opinion on Crime and Criminal Justice". Strasbourg 1979b, 121-160.
- , **Das Geschäft mit dem Verbrechen. Massenmedien und Kriminalität**. München: Kindler 1980.
- , "Massenmedien und Kriminalität", Hans Joachim Schneider (ed.), **Die Psychologie des 20. Jahrhunderts**. Vol. XIV: "Auswirkungen auf die Kriminologie" Zürich: Kindler 1981, 631-682.
- , "Meinungsbildung durch den Rundfunk über Straftaten und deren Ahndung", Dietrich Oehler/Inge Donnep/Hubert Rohde/Hans Joachim Schneider/L. Kos-Rabcewicz- Zubkowski (eds.), **Meinungsbildung durch den Rundfunk über Straftaten und deren Ahndung**. München: Beck 1982, 41-68.
- , **Kriminologie**. Berlin-New York: Walter de Gruyter 1987.
- Schwacke, Bettina**, *Kriminalitätsdarstellung in der Presse*. Frankfurt/M.-Bern-New York: Peter Lang 1983.
- Schwind, Hans-Dieter/Wilfried Ahlborn/Hans Jürgen Eger/ Ulrich Jany/Volker Pudiel/Rüdiger Weiß**, *Dunkelfeldforschung in Göttingen 1973/74*. Wiesbaden: Bundeskriminalamt 1975.
- Semmler, Clement**, "Mass Media: Literature and Crimes of Violence", *Australian Journal of Forensic Sciences*. 7 (1975), 135-148.
- Sherizen, Sanford**, "Social Creation of Crime News". Charles Winich (ed.), *Deviance and the Mass Media*. Beverly Hills-London: Sage 1978, 203-224.
- Singer, Dorothy G./Jerome L. Singer**, "Television Viewing and Aggressive

- Behavior in Preschool Children: A Field Study", Fred Wright/Charles Bahn/Robert W. Rieber (eds.), *Forensic Psychology and Psychiatry*. New York: New York Academy of Sciences 1980, 289-303.
- Skogan, Wesley G.**, "On Attitudes and Behaviors", Dan A. Lewis (ed.), *Reactions to Crime*. Beverly Hills-London: Sage 1981, 19-45.
- Skogan, Wesley G./Michael G. Maxfield**, *Coping with Crime*. Beverly Hills-London: Sage 1981.
- Solicitor General Canada**, Canadian Urban Victimization Survey. Six bulletins. Ottawa 1983-1985.
- Stein-Hilbers, Maria Helene**, *Kommunikation über Verbrechen. Empirische Untersuchung der Darstellung von Kriminalität im Fernsehen*. München: Schön 1976.
- Stephan, Egon**, *die Stuttgarter Opferbefragung*. Wiesbaden: Bundeskriminalamt 1976.
- Sturma, Michael**, "Crime News in Colonial New South Wales", *Media Information Australia*. 1984, 7-13.
- Sutherland, Edwin H.**, "The Diffusion of Sexual Psychopath Laws" (1950), Richard Quinney (ed.), *Crime and Justice in Society*. Boston: Little, Brown and Company 1969, 88-97.
- Sveri, Knut**, "Comparative Analyses of Crime by Means of Victim Surveys. The Scandinavian Experience", Hans Joachim Schneider (ed.), *The Victim in International Perspective*. Berlin-New York: Walter de Gruyter 1982, 209-219.
- Teske, Raymond H.C./Greg P. Farrar**, *Texas Crime Poll*. Huntsville: Sam Houston State University 1978.
- U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics** (ed.), *Criminal Victimization in the United States, 1981, 1982*. Washington D.C.: Superintendent of Documents, U.S. Government Printing Office 1984.
- Wisehart, M.K.**, "Newspapers and Criminal Justice", Roscoe Pound/Felix Frankfurter (eds.), *Criminal Justice in Cleveland (1922)*. Reprint: Montclair/N.J.: Patterson Smith 1968, 515-555.
- Wynn, P.W./T. Vinson**, "The Media as a Cause of Crime and Fear", Peter N. Grabovsky (ed.), *National Symposium on Victimology*. Canberra: Australian Institute of Criminology 1982, 183-194.

Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ*

HELMUT KURY

Καθηγητής Ψυχολογίας και Εγκληματολογίας, Albert-Ludwigs-Universität, και Υπεύθυνος Έρευνας, Max-Planck-Institut, Freiburg i. Br.

Μετά από μια ιστορική σύνοψη της εξέλιξης της εγκληματολογίας στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, παρουσιάζεται η εδραίωσή της στην ΟΔΓ. Έμφαση δίνεται στο επίπεδο εκπαίδευσης στα πανεπιστήμια, την ίδρυση ερευνητικών ινστιτούτων, την ενίσχυση της έρευνας και τις εγκληματολογικές εταιρίες, καθώς και στις εγκληματολογικές εκδόσεις και τις επιστημονικές συναντήσεις. Ακολούθως παρουσιάζονται ερευνητικά ζητήματα που μετέβαλαν την εγκληματολογική έρευνα (παρελθούσα και τρέχουσα) στην ΟΔΓ. Τέλος δίνονται οι μελλοντικές προοπτικές για σημαντικά ζητήματα και προβλήματα εγκληματολογικής έρευνας. Τα ακόλουθα θέματα τυγχάνουν ιδιαίτερης προσοχής: ο εγκλεισμός, σε σχέση με τη μεταχείριση, τα εξωδραματικά μέτρα, και ιδιαίτερα η αναστολή υπό δοκιμασία (probation), η έρευνα της προσωπικότητας και η παραβατικότητα, οι καθ' έξη εγκληματίες, η επιβολή των ποινών, η έρευνα της πρόγνωσης, εγκλήματα βίας και εγκληματικότητα σχετιζόμενη με ναρκωτικά, το έγκλημα λευκού κολάρου και εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, εγκλήματα που διαπράττονται από εθνικές μειονότητες, έρευνα πάνω στη γένεση των κανόνων, η πρόληψη του εγκλήματος, έρευνες κοόρτης, μελέτες σχετικές με τη μόνιμη επίβλεψη των εγκλημάτων, η θυματολογία, η εξέλιξη των εγκληματολογικών θεωριών και η μεθοδολογία της εγκληματολογικής έρευνας. Η θυματολογία θα αποτελέσει αναμφίβολα ένα ιδιαίτερο θέμα στη μελλοντική εγκληματολογική έρευνα στην ΟΔΓ. Ως γενικό συμπέρασμα μπορεί να λεχθεί ότι η εγκληματολογία για την ΟΔΓ έχει ένα πολύ υψηλό επίπεδο και είναι σε θέση να συναγωνισθεί την έρευνα σε άλλες χώρες, ιδιαίτερα εκείνη των Ηνωμένων Πολιτειών.

1. Εισαγωγή

Η εγκληματολογική έρευνα παρουσίασε συνολικά τα τελευταία χρόνια στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας μια σημαντική ανάπτυξη. Αυτό ισχύει τόσο για την εδραίωση του κλάδου όσο και για την ευρύτητα των ερευνητικών θεμάτων, τη μεθοδική ποιότητα των ερευνών που έχουν διεξαχθεί και τη διδασκαλία. Η γερμανική εγκληματολογική έρευνα μπορεί ήδη να ανατρέχει σε μια πληθώρα έγκυρων

* Μετάφραση: Ανθοζωή Χαΐδου

απο μεθοδολογική άποψη ερευνών σε σχετικά, διεθνώς συζητούμενα θέματα. Το μεθοδολογικό επίπεδο των εμπειρικών ερευνών και η αντίστοιχη συζήτηση μπορούν να συγκριθούν με τα διεθνή πρότυπα, και ιδιαίτερα με την αμερικανική Εγκληματολογία των Ηνωμένων Πολιτειών, αν λάβουμε υπ' όψη τις σημαντικές επιρροές, τουλάχιστον εκείνες που αφορούν τη μελέτη των κοινωνικών επιστημών (βλ. Kaiser, Kury, Albrecht 1988a). Στη συνέχεια θα επιχειρηθεί μια επιγραμματική ανασκόπηση για την εγκαθίδρυση και τη σημερινή κατάσταση της εγκληματολογίας στην ΟΔΓ, κατά την οποία θα συζητηθούν παρεπιπτόντως πολλές επί μέρους απόψεις.

2. Ιστορική εξέλιξη

Κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα διαμορφώθηκε στην Ευρώπη ένα αυτοτελές επιστημονικό πεδίο, της εγκληματολογίας. Με το βιβλίο «Criminologia» του ιταλού εισαγγελέα Garofalo (1884) τεκμηριώθηκε η αυτοτέλεια ενός επιστημονικού κλάδου, που καθιερώθηκε πλέον με το πέραςμα του χρόνου ως Εγκληματολογία (Kaiser 1985a, σελ. 18). Ο Lombroso (1887), ένας από τους πρώτους κλασικούς εγκληματολόγους, άρχισε να διεξάγει εμπειρικές έρευνες σε μια χρονική περίοδο όπου άρχιζαν οι εμπειρικές εργασίες και σε άλλους επιστημονικούς κλάδους και ιδιαίτερα στις κοινωνικές επιστήμες, όπως για παράδειγμα στην ψυχολογία.

Η (εμπειρική) εγκληματολογία είναι επομένως μόλις 100 χρονών. Αυτό αφορά όμως και τις άλλες κοινωνικές επιστήμες που είναι εμπειρικές. Στην ΟΔΓ κατά τη δεκαετία του '20 και του '30 κυριαρχούσαν ιδιαίτερα οι έρευνες σε διδύμους αδελφούς (βλ. λ.χ. Lange 1929, Stumpf 1935). Με τη σύγκριση της εξελικτικής πορείας και ιδιαίτερα της έννομης συμπεριφοράς των — μονοζυγωτικών κυρίως — διδύμων, επιχειρήθηκε να δοθεί απάντηση στο ζήτημα, κατά πόσο η εγκληματική συμπεριφορά καθορίζεται από τις βιολογικές καταβολές, κατά πόσο δηλαδή είναι έμφυτη.

Ενώ στις ΗΠΑ η εγκληματολογική έρευνα και η εξέλιξη του κλάδου διαμορφώθηκαν από τις ανθούσες κοινωνικές επιστήμες, και ιδιαίτερα από την κοινωνιολογία, στην ηπειρωτική Ευρώπη κυριάρχησε περισσότερο μια «στατική και απηρχαιωμένη σκέψη» (Kaiser 1985a, σελ. 21). Η ανάπτυξη της εγκληματολογίας επηρεάστηκε στη συνέχεια από τη Νομική και την Ψυχιατρική, μια κατάσταση που άλλαξε με αργό ρυθμό μόλις τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα όσον αφορά την επίδραση της Ψυχιατρικής. Η σημερινή κατάσταση της εγκληματολογίας στην ΟΔΓ και η θεσμική της θεμελίωση φαίνεται απο το πλαίσιο της ιστορικής εξέλιξης του κλάδου (Hering 1966). Μόνο έτσι γίνεται κατανοητό, γιατί οι εμπειρικές κοινωνικές επιστήμες εξακολουθούν ακό-

μα να είναι «βοηθητικές επιστήμες» της εγκληματολογίας, παρά το ότι αυτή θεωρείται εμπειρική επιστήμη, και ακριβώς οι νομικοί με κανένα τρόπο δεν έχουν εμπειρική κατάρτιση στα πλαίσια των κοινωνικών επιστημών.

3. Εδραίωση του κλάδου στο δεύτερο ήμισυ αυτού του αιώνα

Σύμφωνα με τον Kaiser (1988a, σελ. 110) η εξέλιξη της εγκληματολογίας στην ΟΔΓ μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μπορεί να χωριστεί σε δύο στάδια. Η πρώτη ώθηση συνέβη τη δεκαετία του '50 και αναφορικά με την εμπειρική έρευνα καρποφόρησε κυρίως μέσα από (νομικές) διδακτορικές διατριβές. Την εποχή αυτή συμπίπτει και η πρώτη επίδραση της αγγλοαμερικανικής κοινωνιολογικής εγκληματολογίας. Αντικείμενο των ερευνών υπήρξαν αρχικά μελέτες κυρίως για την εγκληματικότητα των ανηλίκων, αργότερα καθιερώνεται μια νέα φάση της έρευνας πρόγνωσης. Λόγω της ισχυρά αυξανόμενης οδικής κυκλοφορίας απέκτησαν ορισμένη σημασία και εγκληματολογικές έρευνες σχετικές με τα τροχαία. Περαιτέρω συναντά κανείς τα χρόνια αυτά και τις πρώτες ερευνητικές προσεγγίσεις σε θέματα επιχειρησιακής και οικονομικής εγκληματικότητας. Τέλος αναπτύσσονται ζητήματα της ικανότητας για καταλογοισμό και της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης (βλ. και Württenberger 1964/65).

Ειδικές έδρες εγκληματολογίας, που ήσαν πολύ σημαντικές για την εγκαθίδρυση της εγκληματολογίας, δημιουργήθηκαν μόλις τέλος της δεκαετίας του '50, αρχές της δεκαετίας του '60.

Η πρώτη καθαρά εγκληματολογική έδρα ιδρύθηκε το 1959, δηλαδή μόλις πριν από 30 χρόνια, στη Χαϊδελβέργη. Το 1962 ιδρύθηκε το πρώτο εγκληματολογικό ινστιτούτο ως αποκλειστικά εμπειρικό κέντρο ερευνών στο Tübingen. Οι κάτοχοι αυτών των δύο πρώτων εγκληματολογικών εδρών ήταν ταυτόχρονα ψυχίατροι και νομικοί (Görpinger 1980, σελ. 34). Το γεγονός αυτό επηρέαζε φυσικά σοβαρά το περιεχόμενο των τότε διεξαγόμενων ερευνών.

Η εδραίωση του κλάδου προχώρησε σχετικά γρήγορα από το τέλος της δεκαετίας του '60. Η εξέλιξη αυτή ενισχύθηκε από το ότι χρονικά έλειπε μια επεκτατική φάση πανεπιστημιακών θέσεων σχεδιασμού, ιδιαίτερα στις κοινωνικές επιστήμες.

«Ενώ προπολεμικά ιδρύθηκαν τρία και κατά τη διάρκεια του πολέμου ένα ερευνητικό κέντρο, από τη δεκαετία του '50 ιδρύονται κάθε νέα δεκαετία τρία πρίπου νέα ερευνητικά κέντρα, από το 1970 δε και εκτός πανεπιστημίου» (Kaiser 1988a, σελ. 111). Η εξέλιξη της εμπειρικής - εγκληματολογικής έρευνας προχώρησε πάρα πολύ από τη δεκαετία του '60 λόγω της εδραίωσης αυτής του κλάδου. Μόλις τότε άρχισε η σκέψη για σχεδιασμό και διεξαγωγή μεγαλύτερων εμπειρι-

κών ερευνών από μια ομάδα και όχι από μεμονωμένους ερευνητές (κυρίως υποψήφιους διδάκτορες). Σύμφωνα με τον Kaiser (1988a, σελ. 112) για το 1987 υπολογίζονται γύρω στους 70 οι επιστήμονες ακαδημαϊκού επιπέδου που εργάζονται αποκλειστικά στο χώρο της εγκληματολογίας. Ο ίδιος υπολογίζει τις συνολικές δαπάνες, στις οποίες τα χρήματα για το προσωπικό αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος, σε 6 περίπου εκατομμύρια μάρκα το χρόνο για όλη τη χώρα. Σωστά τονίζει ότι, συγκριτικά με άλλες ερευνητικές δραστηριότητες, όπως για την υγεία, τον εξανθρωπισμό της εργασιακής ζωής ή το περιβάλλον και την πολεοδομία, ο επιστημονικός προϋπολογισμός για την εγκληματολογία «είναι εξαιρετικά ελάχιστος» (1988 σελ. 113). Γι' αυτό δεν εκπλήσσει και το ότι, όπως και παλαιότερα, το μεγαλύτερο μέρος της εμπειρικής εγκληματολογικής έρευνας γίνεται στα πλαίσια διδακτορικών διατριβών. Τα ερευνητικά εγκληματολογικά κέντρα στο εξωτερικό, ως συγκρίσιμοι θεσμοί, είναι σημαντικά μεγαλύτερα. Για παράδειγμα να αναφερθούμε στο «Ερευνητικό τμήμα του υπουργείου εσωτερικών» (Home Office Research Unit) της Μ. Βρετανίας ή το «Κέντρο έρευνας και τεκμηρίωσης» (Research and Documentation Center) στις Κάτω Χώρες (βλ. επίσης για τις Σκανδιναυικές χώρες και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής· βλ. σχετικά με την εδραίωση της εγκληματολογίας και Kürzinger 1974, Würtenberger 1977, Beste 1983· σχετικά με τη διεθνή εξέλιξη United Nations Social Defense Research Institute 1986).

Ακολούθως θα παρουσιαστεί επιγραμματικά η εγκαθίδρυση της γερμανικής εγκληματολογίας από άποψη διδασκαλίας και έρευνας.

3.1. Σπουδές κατ' επιλογή. Με τη νέα σύνταξη του γερμανικού δικαστικού νόμου το 1971 και την ανακατάταξη της διδακτικής και εξεταστέας ύλης στους κανονισμούς των ομοσπονδιών για την εκπαίδευση και τις εξετάσεις των νομικών, δημιουργήθηκε σε όλα τα ομοσπονδιακά κράτη κατά το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του '70, στα πλαίσια της παραδοσιακής διβάθμιας εκπαίδευσης των νομικών, η εισαγωγή 7—12 ομάδων επιλογής μαθημάτων, και μεταξύ άλλων «η εγκληματολογία, το ποινικό δίκαιο ανηλίκων και η σωφρονιστική» (βλ. Heinz 1986a, σελ. 330 επ.). Παράλληλα με την παραδοσιακή διβάθμια εκπαίδευση των νομικών στα πανεπιστήμια, εισήχθη, περιορισμένη καταρχή χρονικά μέχρι το 1981, και αργότερα μέχρι το 1984, η λεγόμενη μονοβάθμια εκπαίδευση, με την οποία επιχειρήθηκε, να ενσωματωθούν οι κοινωνικές επιστήμες, και ιδιαίτερα η κοινωνιολογία, τουλάχιστον εν μέρει στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, μια προσπάθεια, που κατά βάση μέτρια επέτυχε το στόχο της, πράγμα που τελικά συνέβαλε στο να μην παραταθεί το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα. Ασφαλώς εδώ σημαντικό ρόλο έπαιξε το εν τω μεταξύ αλλαγμένο πολιτικό κλί-

μα στην ΟΔΓ. Όσον αφορά την ομάδα επιλογής μαθημάτων, ευτυχώς δεν θεοπίστηκε η κατάργησή τους στα πλαίσια της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης για τους νομικούς. Εξακολούθησε να παραμένει η ομάδα επιλογής μαθημάτων «εγκληματολογία, ποινικό δίκαιο ανηλίκων, σωφρονιστική»· εξ άλλου «δεν πρέπει να παραγνωριστεί ότι σε μερικά ομοσπονδιακά κρατίδια η εγκληματολογία έχει περιοριστεί στην ομάδα μαθημάτων επιλογής» (Heinz 1986a, σελ. 351). Στα πλαίσια εξ άλλου της νομικής εκπαίδευσης έχουν παγιωθεί οι σπουδές κατ' επιλογή και έχουν γίνει πλέον κανόνας.

3.2. Πορεία των εγκληματολογικών σπουδών. Ένα σημαντικό βήμα σχετικά με την εγκαθίδρυση της εγκληματολογίας στην ΟΔΓ έγινε με την εισαγωγή του εγκληματολογικού κλάδου σπουδών μετά από μακρόχρονες προπαρασκευαστικές εργασίες το 1984 στο Πανεπιστήμιο του Αμβούργου. Στο χρονικό αυτό σημείο άρχισε εκεί ένας κάθε φορά διετής κύκλος σπουδών στην εγκληματολογία για απόφοιτους διάφορων επιστημών, όπως Νομικής, Ψυχολογίας, Κοινωνιολογίας, Παιδαγωγικών (σε μεταπτυχιακό επίπεδο) και για εκπρόσωπους της πρακτικής, στο πεδίο της καταπολέμησης της εγκληματικότητας (όπως για στελέχη των δικωτικών αρχών).

«Και οι δύο κύκλοι σπουδών — τόσο η κατάστρωση όσο και ο κύκλος επαφών — αποτελούν έναν εξαιρετο νεωτερισμό στο πανεπιστημιακό σύστημα» (Sack 1986, σελ. 6). Ο κύκλος σπουδών του Αμβούργου ίσχυσε κατάρχη ως χρονικά περιορισμένο πειραματικό πρότυπο, σταθεροποιήθηκε όμως σημαντικά στο διάστημα που μεσολάβησε. Ο διευθυντής του κύκλου εκπαίδευσης είναι κοινωνιολόγος εγκληματολόγος. Ο διεπιστημονικός χαρακτήρας θεωρείται ως σταθερό χαρακτηριστικό της δομής της εκπαιδευτικής πορείας (βλ. Sack 1986, σελ. 11). Το 1986 διεξήχθη στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών ένα διεθνές συνέδριο για την εγκληματολογική εκπαίδευση (βλ. Löscher u.a. 1986).

3.3. Ίδρυση ερευνητικών θέσεων. Πρόοδο για την εγκληματολογία σήμανε η δημιουργία ιδιαίτερα μεγαλύτερων ή μικρότερων ερευνητικών κέντρων παράλληλα με την ολοένα σταθεροποίηση του κλάδου στις νομικές σχολές των πανεπιστημίων. Στα πανεπιστήμια η εμπειρική έρευνα μπορεί να γίνει μόνο μέσα από (νομικές) διδακτορικές διατριβές λόγω της επιβάρυνσης με διδασκαλία και διοικητικών καθηκόντων των κατόχων των θέσεων αλλά και των ελάχιστων οικονομικών πόρων κατά κανόνα. Η ίδρυση αυτοτελών εγκληματολογικών κέντρων έρευνας αποτέλεσε εδώ σημαντική πρόοδο, ιδιαίτερα όσον αφορά τη διεξαγωγή μεγάλων διεπιστημονικών εμπειρικών ερευνών. Τα δύο μεγαλύτερα και ικανότατα από άποψη προσωπικού και οικονομικού εξοπλισμού ανεξάρτητα ιδρύματα που διεξάγουν εμπειρικές

έρευνες είναι η εγκληματολογική ερευνητική ομάδα του Ινστιτούτου αλλοδαπού και διεθνούς δικαίου Max-Planck στο Freiburg (MPI) και το εγκληματολογικό ερευνητικό Ινστιτούτο Niedersachsen (Κάτω Σαξωνίας) (KFN). Η εγκληματολογική ερευνητική ομάδα στο Max-Planck-Institut του Freiburg συγκροτήθηκε υπό τη διεύθυνση ενός πολύ πεπειραμένου και εγκληματολογικά άριστα ενημερωμένου νομικού το 1970. Αν και αρχικά η ερευνητική ομάδα θεωρήθηκε απλώς «ως συμπλήρωμα της νομικής ερευνητικής δραστηριότητας», εξελίχθηκε σε λίγο καιρό σε έναν αυτοτελή ερευνητικό πυρήνα και σήμερα αποτελεί την κατεξοχή ικανότατη εγκληματολογική ερευνητική ομάδα στην ΟΔΓ (Kaiser 1971a, 1980a, 1985a, 1988a). Το 1990 η ερευνητική ομάδα θα αποτελείται από 20 επιστημονικούς συνεργάτες, και μεταξύ αυτών 7 κατόχους θέσεων σχεδιασμού της επιστημονικής υπηρεσίας (Νομικούς, Ψυχολόγους και Κοινωνιολόγους) καθώς και τρεις υποτρόφους (Max-Planck-Institut 1990, σελ. 3). Στην εγκληματολογική ερευνητική ομάδα συνεργάζονται κατά κανόνα και αλλοδαποί επιστήμονες, οι οποίοι εν μέρει διεξάγουν αυτοτελείς επιστημονικές έρευνες (βλ. για παράδειγμα Chaidou 1984, Pitsela 1986). Έτσι ακριβώς δίνεται η δυνατότητα να καλλιεργούνται διεθνείς επαφές, εξαιρετικά σημαντικές για την εξέλιξη του κλάδου, καθώς και ανταλλαγές σκέψεων και εμπειριών.

Το εγκληματολογικό ερευνητικό Ινστιτούτο Niedersachsen (KFN) ιδρύθηκε δέκα χρόνια αργότερα (1980) και αποτελεί το δεύτερο μεγάλο και εμπειρικά εργαζόμενο αυτοτελές κέντρο. Πρωταρχικός σκοπός του Ινστιτούτου είναι να διεξάγει εγκληματολογική έρευνα προσανατολισμένη στην πράξη. Και αυτή η ερευνητική ομάδα, που εν τω μεταξύ αποτελείται από οκτώ πλήρως εκπαιδευμένους επιστήμονες, είναι διεπιστημονικά διαρθρωμένη (Νομικοί, Ψυχολόγοι, Κοινωνιολόγοι). Το Ινστιτούτο χρηματοδοτήθηκε για τα 5 πρώτα χρόνια από τους πόρους του ιδρύματος Volkswagen. Με την προϋπόθεση, το συμβούλιο επιστημών της ΟΔΓ να συνηγορούσε, μετά από επιστάμενο έλεγχο, για τη συνέχιση της ύπαρξης του Ινστιτούτου, η τοπική κυβέρνηση παρέσχε ελπίδες για τη μονιμοποίησή του. Τέλος του 1983 διεξήχθη ο έλεγχος από το συμβούλιο επιστημών (Wissenschaftsrat 1984). Η θετική αυτή κρίση συνέβαλε έτσι τέλος του 1984 στο να περιληφθεί το Ινστιτούτο στον τρέχοντα προϋπολογισμό της Κάτω Σαξωνίας. Από την αρχή το Ινστιτούτο, που λειτουργεί ως αναγνωρισμένο σωματείο, έχει συσταθεί και διεξάγει το πρόγραμμα του ως ανεξάρτητη ερευνητική μονάδα. Για την εγκληματολογική ανάπτυξη και ιδιαίτερα τη σχέση της Ψυχολογίας στην επιστήμη αυτή, δεν παραμένει αδιάφορο το ότι η δύσκολη αρχική φάση της συγκρότησης και της σύλληψης του Ινστιτούτου ανατέθηκε στα χέρια ενός Ψυχολόγου με επάχρονη ενασχόληση στην εμπειρική εγκληματολογία (Kury 1981, Kury & Zim-

mermann 1983). Το Ινστιτούτο αποτελεί αντικείμενο μεγάλης αναγνώρισης στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, ιδιαίτερα με την ετήσια διοργάνωση από το 1980 έως το 1985 έξι διεθνών συνεδρίων πάνω σε σύγχρονα θέματα εγκληματολογικής έρευνας, στα οποία εκπροσωπήθηκαν όλες οι τάσεις στο χώρο της εγκληματολογίας, καθώς και με τη σειρά δημοσιεύσεων («Διεπιστημονικές συνεισφορές στην εγκληματολογική έρευνα») και με τη διεξαχθείσα εμπειρική έρευνα, της οποίας τα αποτελέσματα δημοσιεύτηκαν στη σειρά του Ινστιτούτου. Τα ερευνητικά προγράμματά του εκτείνονται από την πρόληψη του εγκλήματος και την έρευνα των κυρώσεων μέχρι τη δικαστική — ψυχιατρική — ψυχολογική πραγματογνωμοσύνη στην ποινική διαδικασία, ένα πεδίο έρευνας, που ενισχύθηκε απο τη γερμανική επιτροπή ερευνών (βλ. για παράδειγμα Kury 1985, 1987b, 1988).

Παράλληλα με τα δύο αυτά μεγάλα ερευνητικά ινστιτούτα, δημιουργήθηκαν στα πανεπιστήμια, συνδεδεμένες με εγκληματολογικές ή κοινωνιολογικές του δικαίου έδρες, λιγότερες ή περισσότερες ικανές ομάδες, αναφορικά με το ερευνητικό δυναμικό. Όσον αφορά την έρευνα των νομικών δεδομένων, ως επι μέρους κλάδου της εγκληματολογίας, ιδρύθηκε για παράδειγμα το 1964 το «Ινστιτούτο Κοινωνιολογίας του δικαίου και της έρευνας των νομικών δεδομένων». Η νεότερη ερευνητική ομάδα στον τομέα αυτό ιδρύθηκε το 1982 με τη μορφή ενός Ινστιτούτου για την έρευνα των νομικών δεδομένων στο νομικό τμήμα του Πανεπιστημίου της Konstanz (βλ. Heinz 1986a, 1986b). Εκτός από αυτά τα επιστημονικά ανεξάρτητα ερευνητικά κέντρα, συγκροτήθηκαν και μικρότερα, εξαρτώμενα λιγότερο ή περισσότερο απο κρατικούς οργανισμούς, όπως για παράδειγμα το «επιστημονικό Ινστιτούτο της Υπηρεσίας Προστασίας Αηθλικών του Πανεπιστημίου του Freiburg» (WIJHW) (βλ. Wetzstein 1986). Σε αυτό εφαρμόζονται μέτρα επανακοινωνικοποίησης για εγκληματίες, διεξάγονται πρακτικές και πολιτικές συσκέψεις και εν μέρει επίσης — αυτοτελείς ή σε συνεργασία με άλλα κέντρα (πρβλ. Kury 1986b) — εμπειρικές, στην πράξη προσανατολισμένες κυρίως, έρευνες (Blumenberg 1983). Σε αυτά συγκαταλέγεται επίσης το «Ινστιτούτο Κοινωνικής Εργασίας και Παιδαγωγικής» (ISS) στη Φρανκφούρτη, που ασχολείται, κατ' εντολή δημόσιων φορέων και ιδιωτών να διεξάγει ανεξάρτητες έρευνες με την έννοια της πρακτικής έρευνας και της αναπτυξιακής εργασίας (Maelicke 1983, σελ. 47). Θα μπορούσε επίσης για παράδειγμα να αναφερθεί τελικά και το Ινστιτούτο κοινωνικής εργασίας (ISA) στο Münster (βλ. Jordan 1983).

3.4. Υποστήριξη απο τη γερμανική επιτροπή ερευνών. Μια κεντρική αξιολογική θέση σχετικά με την ενίσχυση των ανεξάρτητων εμπειρικών εγκληματολογικών ερευνών πέτυχε η γερμανική επιτροπή

ερευνών (DFG) με τη θέσπιση ενός κεντρικού προγράμματος. Το διεπιστημονικό πρόγραμμα της DFG για την εγκληματολογία υπάρχει ήδη από το 1966. Το 1967 ξεκίνησε η πρώτη ενίσχυση του προγράμματος «Εμπειρική εγκληματολογία» για 5 χρόνια. Το 1972 ακολούθησε μια επέκταση του θέματος σε «Εμπειρική εγκληματολογία συμπεριλαμβανόμενης και της Κοινωνιολογίας του εγκλήματος». Το 1978 ξεκίνησε για 5 χρόνια ένα νέο εγκληματολογικό πρόγραμμα με τον τίτλο «Εμπειρική έρευνα κυρώσεων — Γένεση και επίδραση των κυρωτικών κανόνων» και το 1983 δόθηκε μια ακόμα παράταση για 5 χρόνια. Έτσι περατώθηκε οριστικά τέλη της δεκαετίας του '80 το τόσο σημαντικό πρόγραμμα της DFG για την ανάπτυξη μιας εμπειρικής — εγκληματολογικής έρευνας, γεγονός που σχετίζεται με το ότι η εγκληματολογική έρευνα στο διάστημα που μεσολάβησε παγιώθηκε σχετικά καλά. Στα πλαίσια του βασικού αυτού προγράμματος διοργανώθηκαν από τη DFG τέσσερα συνολικά συνέδρια για την πορεία της έρευνας σχετικά με τον περαιτέρω συντονισμό του κορμού της και του εγκληματολογικού ερευνητικού προγράμματος γενικά στην ΟΔΓ (βλ. Kaiser 1977, Albrecht 1977, 1981, Pieplow 1985, Bieker & Floercke 1983, Savelsberg 1987, 1989, Schöch 1986).

Ο Berckhauer (1985, σελ. 154) υπολόγισε, ότι μόνο η DFG για το διάστημα 1968-1981 χρηματοδότησε τη γερμανική εγκληματολογική έρευνα με σχεδόν 700.000 μάρκα το χρόνο, σε σύνολο για το χρονικό αυτό διάστημα 9,5 εκατομμ. μάρκων. Σχεδόν οι μισές των χρηματοδοτούμενων ερευνών είχαν ως διευθυντές νομικούς εγκληματολόγους, το 1/6 περίπου αυτών είναι κάθε φορά ιατρικά και κοινωνιολογικά προσανατολισμένες, από ψυχολόγους τέλος διευθύνεται λιγότερο από το 10% των ερευνών. Έτσι δεν εκπλήσσει το γεγονός, ότι ζητήματα μεθοδολογίας, «είχαν τα πρώτα χρόνια ελάχιστη σημασία», αν και κατείχαν βασική θέση στην εμπειρική κοινωνιολογική και εγκληματολογική έρευνα. Σχετικά πρέπει να αναφερθεί η σύσταση του τομέα ειδικών ερευνών της DFG στο πανεπιστήμιο του Bielefeld το 1985 πάνω στην «πρόληψη και την παρέμβαση στην παιδική και νεανική ηλικία» που ανέπτυξε μια μεγάλη δραστηριότητα. Έτσι ενισχύεται και η εμπειρική — εγκληματολογική έρευνα που κατευθύνεται από τη θεωρία. Ο τομέας αυτός έχει διεπιστημονική σύνθεση. Το ερευνητικό φάσμα είναι ευρύ και περιλαμβάνει ειδικά εγκληματολογικά θέματα όπως για παράδειγμα τα σχετικά με την εκτροφή, τις δομές λήψης αποφάσεων στο ποινικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης, την εναλλακτική κοινωνική εργασία, την επίλυση των συγκρούσεων και τις ποινικές πρακτικές καθώς και δικαιοκή προστασία και μέριμνα για τα θύματα. Εν τω μεταξύ διεξήχθησαν και πολυάριθμες ειδικές ημερίδες (βλ. Hurrelmann u.a. 1987· συνοπτικά για τα ερευνητικά προγράμματα βλ. Sonderforschungsbereich 227, 1988).

3.5. Κρατικά ερευνητικά κέντρα. Παράλληλα με τα ερευνητικά κέντρα που δέχονται την επιρροή του κράτους ή των αρχών ή εξακολουθούν να είναι ανεξάρτητα, υπάρχουν στην ΟΔΓ αρκετές εγκληματολογικές ερευνητικές ομάδες, οι οποίες πρόσκεινται ή υπάγονται σε κρατικούς οργανισμούς. Έτσι δημιουργήθηκαν π.χ. το 1973 στο νεοϊδρυθέν τμήμα «Απονομής Δικαιοσύνης» του Ομοσπονδιακού Υπουργείου Δικαιοσύνης στη Βόννη οι ερευνητικές ομάδες «Έρευνας των νομικών δεδομένων» και «Εγκληματολογίας». Αυτές διεξάγουν σε μικρό βαθμό δικές τους εμπειρικές έρευνες. Η μικρή ομάδα έχει κύριο σκοπό να δίνει το ερέθισμα για σημαντικές έρευνες στον τομέα της πολιτικής και να επεξεργάζεται τα αποτελέσματά τους εκ νέου για τη διαδικασία πολιτικών αποφάσεων (Hobe 1988). Η «εισηγητική ομάδα σχεδιασμού και έρευνας» (αργότερα μετονομάστηκε σε «εισηγητική ομάδα σχεδιασμού, έρευνας και κοινωνικών υπηρεσιών») που συστήθηκε στο υπουργείο δικαιοσύνης της Κάτω Σαξωνίας στο Αννόβερο το 1979 είχε τη δικαιοδοσία να διεξάγει και αυτοτελείς εμπειρικές έρευνες (βλ. «Steinhilper & Berckhauer 1980). Διέφερε σε σημαντικά σημεία από άλλα ερευνητικά κέντρα. Η εγκληματολογική έρευνα και η προτροπή και ενίσχυση για ξένη έρευνα συνόδεuan με την ίδια αξιολογική σειρά την πρακτική και τη δοκιμή των ερευνητικών μοντέλων στην πράξη. Το κέντρο βάρους δόθηκε ιδιαίτερα στην έρευνα που προσανατολίζεται στις πρακτικές εφαρμογές (πρβλ. Berckhauer u.a. 1988). Στο μεταξύ όμως η εισηγητική αυτή ομάδα διαλύθηκε.

Και στο υπουργείο δικαιοσύνης της Βαυαρίας συστήθηκε μια μικρή εγκληματολογική ομάδα εργασίας (βλ. Steffen 1988). Σε μερικά ομοσπονδιακά κρατίδια, για παράδειγμα στη Βάδη-Βυρτεμβέργη, δημιουργήθηκαν μικρές εγκληματολογικές ομάδες που εργάζονται στα πλαίσια της εγκληματολογικής υπηρεσίας (βλ. παρ. 166 StVollzG), που πρόσκεινται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης ή στα σωφρονιστικά καταστήματα και ασχολούνται ιδιαίτερα με την περαιτέρω ανάπτυξη του σωφρονιστικού συστήματος. Μετά από μακροχρόνιες συζητήσεις και αντιφάσεις ιδρύθηκε το 1986 στο Wiesbaden η «Εγκληματολογική Κεντρική Υπηρεσία», της οποίας τα σχέδια ανατρέχουν στη δεκαετία του '60. (πρβλ. Roth 1974). Αυτή η ερευνητική υπηρεσία θεωρείται «θεσμός μεταξύ επιστήμης και πράξης», και στόχος της είναι η ενίσχυση της εφαρμοσμένης εγκληματολογίας (Jehle 1986, 1988). Η εγκληματολογική υπηρεσία έχει επίσης τη νομική μορφή ενός αναγνωρισμένου σωματείου. Τακτικά μέλη είναι η ΟΔΓ και οι 11 ομοσπονδίες, όπου η ΟΔΓ έχει το 45% των ψήφων και τα υπόλοιπα μέλη από 5%. Τα τρέχοντα έξοδα καλύπτονται από τα μέλη, τα μισά από την Ομοσπονδία και τα άλλα μισά από τις επί μέρους ομοσπονδίες. Για το 1987 ο προϋπολογισμός ανερχόταν σε 760.000 μάρκα. Ένα επιστημονικό συμβούλιο από 12 άτομα (εκπρόσωποι της δικαιοσύνης,

της αστυνομίας, της DFG και καθηγητές πανεπιστημίων) βοηθεί το διοικητικό συμβούλιο. Σύμφωνα με το καταστατικό η εγκληματολογική κεντρική υπηρεσία έχει ως σκοπό «να ενισχύει την εγκληματολογική έρευνα, να διαπιστώνει και να επεξεργάζεται εγκληματολογικά δεδομένα για την επιστήμη και την πράξη». Στο μεταξύ διεξήχθησαν ήδη μερικές ημερίδες, μεταξύ άλλων σχετικές με θέματα «Καταχώρισης και προστασίας των δεδομένων στην εγκληματολογική έρευνα» και «θεραπεία από ναρκωτικά και ποινή» (βλ. Hehle 1987, Egg 1988). Κατά πόσο έχει επιτευχθεί από την κεντρική εγκληματολογική υπηρεσία η ενίσχυση του απόλυτα αναγκαίου συντονισμού εγκληματολογικής έρευνας και ιδιαίτερα η ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των διαφόρων ερευνητικών ομάδων, θα φανεί στο μέλλον.

Η εγκληματολογική έρευνα ενισχύθηκε με την ίδρυση ενός ανακριτικού — εγκληματολογικού ερευνητικού τμήματος στο ομοσπονδιακό αρχηγείο της αστυνομίας (BKA) το 1973, καθώς και με την ανακριτική — εγκληματολογική υπηρεσία στις αστυνομικές σχολές (RFA) στο Hiltrup. Η ομάδα του αρχηγείου της αστυνομίας δραστηριοποιήθηκε με την περιοδική διεξαγωγή μεγάλων διεθνών συνεδρίων για εγκληματολογικά κυρίως ζητήματα που σχετίζονται με θέματα δίωξης των αστυνομικών αρχών καθώς και με πολυάριθμες δημοσιεύσεις (βλ. Kube 1980, 1988). Περαιτέρω το BKA ενίσχυσε, μέσω της συνεργασίας με ανεξάρτητα ερευνητικά κέντρα που εργάζονται εμπειρικά, όπως είναι το MPI στο Freiburg, σημαντικά την εγκληματολογική έρευνα. Μερικές μεγάλες και σημαντικές έρευνες δεν θα είχαν διεξαχθεί χωρίς την υποστήριξη του εγκληματολογικού ερευνητικού τμήματος του BKA. Αυτό υποστήριξε για παράδειγμα πρόσφατα και τις μεγάλες αντιπροσωπευτικές θυματολογικές συνεντεύξεις του MPI στην ΟΔΓ και στη ΛΔΓ. Έτσι κατέστη δυνατό, να υπάρξει πρόσβαση σε νέα ερευνητικά πεδία και σε έγκαιρο χρονικό σημείο να διεξαχθούν αποκαλυπτικές θυματολογικές συγκριτικές έρευνες ανάμεσα στις δύο γερμανικές χώρες.

Η αυξανόμενη ίδρυση κρατικών ερευνητικών υπηρεσιών στα πλαίσια της ανάπτυξης της ομοσπονδιακής εγκληματολογίας, προκάλεσε εν μέρει σφοδρή κριτική (Brusten 1981). Αναμφίβολα επισημαίνεται εδώ ένα σοβαρό πρόβλημα. Η ελεύθερη και, από κρατικούς και άλλων αρχών παρεμβατισμούς, ανεξάρτητη έρευνα δεν θα πρέπει να περιορίζεται στα πλαίσια μιας «κρατικής έρευνας» προς όφελος των αρχών. Ο κίνδυνος εξ άλλου της «κρατικής εγκληματολογίας» υπερτιμάται εδώ σημαντικά, λόγω μονόπλευρων «υπολογισμών». Έτσι από λάθος του συγγραφέα θεωρήθηκαν αρχικά ότι επηρεάζονται από κρατικές παρεμβολές ανεξάρτητα ερευνητικά κέντρα, όπως το εγκληματολογικό ερευνητικό κέντρο της Κάτω Σαξωνίας (KFN). Ιδρύματα που σαφώς πρόσκεινταν σε κρατική έρευνα, όπως η παλαιότερη εισηγητι-

κή ομάδα «σχεδιασμού, έρευνας και κοινωνικών υπηρεσιών» στο Αννόβερο, έπαψαν να λειτουργούν στο μεταξύ (βλ. παραπάνω).

Και η έρευνα που έγινε το 1982 από τον Berckhauer για τα ιδρύματα εγκληματολογικής έρευνας στην ΟΔΓ δείχνει σαφώς ότι ο κίνδυνος ανάληψης της εγκληματολογικής έρευνας από το κράτος (Brusten) είναι πολύ μεγάλος. Από 113 επιστημονικές θέσεις σχεδιασμού στην «ελεύθερη» έρευνα (πανεπιστημιακές έδρες, επιστημονικά ινστιτούτα) οι 28 μόνο ανταποκρίνονται σε ερευνητικά κέντρα που ανήκουν στις αρχές. Όσον αφορά τα οικονομικά μέσα, οι προϋπολογισμοί για το 1983 στην ελεύθερη έρευνα κυμάνθηκαν σε 10.225.000 μάρκα, για τήν έρευνα αποκλειστικά των αρχών σε 3.000.000 μάρκα. Μόνο το 23% του γενικού προϋπολογισμού έρευνας των 13.225.000 μάρκων αντιστοιχούσε στην «εγκληματολογία του κράτους». Σύμφωνα με το Berckhauer από όλα αυτά φαίνεται ότι «το ποσοστό της κρατικής εγκληματολογίας είναι ελάχιστο» (1985, σελ. 154). Στο μεταξύ έχει ατονήσει η συζήτηση για τη λεγόμενη «κρατική έρευνα». Και η εξέλιξη που μεσολάβησε έδειξε ότι οι φόβοι των κριτικών μιας «κρατικής έρευνας» ήσαν εν μέρει υπερβολικοί.

3.6. Εγκληματολογικές εταιρείες. Η αυξανόμενη εδραίωση της εγκληματολογίας στην ΟΔΓ μπορεί να διαπιστωθεί και με την ίδρυση εγκληματολογικών εταιρειών. Ήδη το 1927 συστήθηκε η «Εταιρεία για το σύνολο της εγκληματολογίας», με την τότε ονομασία «Εγκληματοβιολογική Εταιρεία». Η αλλαγή του ονόματος έγινε μόλις το 1967. Φάνηκε, ότι η αντιπαράθεση με την κοινωνιολογικά και κοινωνικά προσανατολισμένη από επιστημονική άποψη εγκληματολογία των ΗΠΑ είχε γίνει προοδευτικά απρόσιτη. Απέναντι σε εν μέρει μεγάλες αντιστάσεις και προκαταλήψεις προσεγγίστηκαν προοδευτικά νεότερες κοινωνικοεπιστημονικές κατευθύνσεις του κλάδου (βλ. για παράδειγμα Lange 1985). Η εταιρεία κατακλύστηκε μέχρι τα τελευταία χρόνια κυρίως από Νομικούς και Ψυχιάτρους. Έχει περίπου 230 μέλη, 56% Νομικούς, 31% Γιατρούς και μόλις 7% Ψυχολόγους και 2% Κοινωνιολόγους. Η εταιρεία κατακλύστηκε μέχρι τα τελευταία χρόνια κυρίως από Νομικούς και Ψυχιάτρους. Έχει περίπου 230 μέλη, 56% Νομικούς, 31% Γιατρούς και μόλις 7% Ψυχολόγους και 2% Κοινωνιολόγους. Η εταιρεία απονέμει κάθε χρόνο το μετάλλιο Beccaria, του οποίου όμως η σημασία είναι ελάχιστη και σε καμιά περίπτωση δεν ισχύει «ως το βραβείο Nobel για τις εγκληματολογικές επιστήμες εκτός γερμανικών συνόρων», όπως θέλει να πιστεύουμε ο Schwind (1990, σελ. 637), φορέας του βραβείου ο ίδιος και τελευταίος πρόεδρος της εταιρείας. Μάλλον το μετάλλιο Beccaria εξακολουθεί να είναι άγνωστο στο εξωτερικό (βλ. για την ανάπτυξη της εταιρείας ιδιαί-

τερα τους Mezger 1952, Württenberger 1968, Krebs 1978, Leferez 1978).

Η «Γερμανική Εταιρεία Εγκληματολογίας» ως δεύτερη εγκληματολογική ένωση ιδρύθηκε το 1959. Αυτή η εταιρεία ήθελε κυρίως να περιλάβει τις διαγνωστικές - ανακριτικές και τις κοινωνιολογικές επιστήμες και απομακρύνθηκε από την τότε «Εγκληματοβιολογική Εταιρεία» (βλ. Mergen 1984). Ιδιαίτερα επισημάνθηκε και εδώ η διεπιστημονικότητα της εγκληματολογίας. Στα ιδρυτικά μέλη συγκαταλέγονται μεταξύ άλλων ο Adorno και ο Horkheimer.

Ως τρίτη εταιρεία των γερμανών εγκληματολόγων συγκροτήθηκε το 1969 ο «Κύκλος εργασιών των νέων εγκληματολόγων» (AJK), που εκδίδει το «Εγκληματολογικό Περιοδικό». Αρχικά είχε ο κύκλος αυτός μόνο 18 μέλη, Κοινωνιολόγους κατά το ήμισυ, Νομικούς, Ψυχιάτρους και Ψυχολόγους κατά τα λοιπά. Η ομάδα, η οποία επεκτάθηκε γρήγορα, αποστασιοποιήθηκε από την παραδοσιακή εγκληματολογία. Μετά την αποχώρηση μερικών ιδρυτικών μελών, που ήθελαν να διατηρήσουν τη σύνδεση με την κλασική εγκληματολογία, η υπόλοιπη ομάδα τάχθηκε όλο και περισσότερο σε μια «κριτική», «συγκρουσιακά κατευθυνόμενη» ή ακόμα «μαρξιστική» ή «σοσιαλιστική» εγκληματολογία. Οι πρακτικοί εκπροσωπούνται εδώ αναλογικά σε μικρό βαθμό.

Αν λάβει κανείς υπ' όψη του το σχετικά μικρό αριθμό επιστημόνων που ασχολούνται αποκλειστικά με την εγκληματολογία στην ΟΔΓ — ο Berckhauer υπολογίζει τον αριθμό επιστημονικών οργανικών θέσεων στην εγκληματολογία στην ΟΔΓ σε 141 συνολικά, — γίνεται αντιληπτό, γιατί συνέχεια επιχειρείται, να συγκροτούνται οι μεμονωμένες εταιρείες λόγω του ελάχιστου αριθμού των εν ενεργεία εγκληματολόγων σε μια και μόνη ισχυρότερη ένωση.

Όλες οι προηγούμενες απόπειρες, που επιχειρήθηκαν από τα μέσα της δεκαετίας του '70, απέβησαν ανεπιτυχείς τελικά. Μετά την αποχώρηση των διοικητικών συμβουλίων των δύο παλιότερων εταιρειών στα μέσα της δεκαετίας του '80 λόγω ηλικίας, έγινε η ένωση ρεαλιστική όσο ποτέ άλλοτε (για την εταιρική οργάνωση της γερμανικής εγκληματολογίας βλ. αναλυτικά Schöch 1986). Το 1988 επιτεύχθηκε η ένωση των δύο γερμανικών εγκληματολογικών εταιρειών σε «νέα εγκληματολογική εταιρεία (NKG) — επιστημονική ένωση γερμανών, αυστριακών και ελβετών εγκληματολόγων». Σύμφωνα με την παρ. 2 του καταστατικού, «βασικός στόχος της εταιρείας είναι η ενίσχυση της επιστημονικής εμπειρικής διερεύνησης της εγκληματολογίας, του δράστη και του θύματος του εγκλήματος, καθώς και των κρατικών και κοινωνικών αντιδράσεων». Σύμφωνα με τον Schwind (1990 σελ., 645), ο αντιπρόεδρος της εταιρείας δεν σκοπεύει «να διασπάσει τις δοκιμασμένες παραδόσεις των παλαιών εταιρειών». Το κέντρο βάρους

μιας μελλοντικής εργασίας βλέπει στην περαιτέρω έρευνα στη σωφρονιστική, στα πλαίσια μιας εγκληματολογίας πρακτικά προσανατολισμένης. Σύμφωνα με αυτόν πάντα, ανήκει στις μελλοντικές ελπίδες το να κατορθώσει η νέα εταιρεία να συγκροτήσει ένα πεδίο διαλόγου για εκπροσώπους όλων των εγκληματολογικά συγγενών επιστημών και κατευθύσεων. Ο AJK έδειξε μεν ενδιαφέρον για τις νέες αυτές διαπραγματεύσεις, δεν προσαρτήθηκε όμως τελικά στη νέα ένωση. Κατά πόσο η νέα εταιρεία θα επιτύχει να κερδίσει και τους κοινωνικούς επιστήμονες μεταξύ των εγκληματολόγων θα το δούμε. Όταν ο Schwind τονίζει ότι οι συναφείς επιστήμες δεν πρέπει να αποκλειστούν από μια εγκληματολογική εταιρεία (1990 σελ. 649) έχει δίκιο χωρίς αμφιβολία. Το ότι αυτό όμως είναι απλώς μεγαλόστομες εκφράσεις παρά μια ενεργής προσπάθεια για μια κοινή εργασία, φαίνεται από το ότι το ιδρυτικό διοικητικό συμβούλιο της NKG, στη σύνθεση του οποίου ο Schwind είχε αποφασιστική συμμετοχή, αποτελείται αποκλειστικά από νομικούς και ψυχιάτρους (1990 σελ. 651).

Παράλληλα με τις τρεις αυτές εγκληματολογικές εταιρείες, ένα σημαντικό ρόλο παίζει στη γερμανική εγκληματολογία ιδιαίτερα η «Γερμανική ένωση για τα δικαστήρια ανηλίκων και της Δικαστικής Μέριμνας Ανηλίκων» (DVJJ) που ιδρύθηκε το 1917. Εδώ οι ασχολούμενοι πρακτικοί συμπορεύονται κυρίως στα θέματα εγκληματικότητας των ανηλίκων και την αρμοδιότητα των δικαστηρίων ανηλίκων. Σε όλα σχεδόν τα ομοσπονδιακά κρατίδια υπάρχουν περιφερειακές ομάδες. Μικρότερη σημασία για την εγκληματολογία έχουν οργανώσεις πρακτικών όπως για παράδειγμα η «Ομοσπονδιακή εργασιακή εταιρεία γιατρών και ψυχολόγων για τη μέριμνα των εγκληματιών» που ιδρύθηκε το 1968. Αυτές δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στη διεξαγωγή συνεδρίων εργασίας και εκπαίδευσης για τα μέλη τους, κυρίως από άποψη σωφρονιστικής πρακτικής.

3.7. Όργανα δημοσίευσης. Η εδραίωση ενός κλάδου μπορεί να επιτευχθεί και από τα όργανα δημοσίευσης. Στην ΟΔΓ υπάρχουν δύο ειδικά περιοδικά, που αποβλέπουν στο να παρουσιάζουν την εγκληματολογία και τα ερευνητικά της αποτελέσματα σχετικά με ευρύ περιεχόμενο: Το «Μηνιαίο περιοδικό εγκληματολογίας και μεταρρύθμισης του ποινικού δικαίου» (MschrKrim) και το «Εγκληματολογικό περιοδικό» (KrimJ). Σχετικά με το κέντρο βάρους του περιεχομένου τους, τον προσανατολισμό και την κατάρτιση των επιστημόνων που δημοσιεύουν σε αυτά και του σκοπού των εκδόσεων, διαφέρουν τα δύο περιοδικά κατά πολύ μεταξύ τους. Ο Lamnek (1987) επέλεξε για τα χρόνια 1971-1985 ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα 220 άρθρων του πρώτου και 171 του δεύτερου περιοδικού και σύγκρινε από κοινωνιολογική άποψη και τα δύο όργανα δημοσίευσης. Κατ' αυτήν τη σύ-

γκριση διαπιστώθηκαν, παρά τη σχετικά όμοια εικόνα και των δύο περιοδικών, σημαντικές διαφορές. Το πρώτο είναι κυρίως πολυεπιστημονικό, το δεύτερο περισσότερο μονοεπιστημονικό. Έτσι στο δεύτερο το ήμισυ των συγγραφέων αποτελείται από Κοινωνιολόγους, ενώ στο πρώτο αυτοί ανέρχονται μόλις σε 11%. Νομικοί φέρονται ως συγγραφείς στο δεύτερο κατά 24%, στο πρώτο 40% και Ψυχολόγοι στο δεύτερο με 7%, στο πρώτο με 23%. Το «Εγκληματολογικό περιοδικό» κατακλύζεται κυρίως από Κοινωνιολόγους. Το άλλο έχει αντίθετα ένα ισχυρότερο εμπειρικό προσανατολισμό και ανταποκρίνεται σε μεγαλύτερο βαθμό σε πρακτικές απαιτήσεις.

Παράλληλα με τα δύο αυτά εγκληματολογικά επιστημονικά περιοδικά υπάρχουν μερικά, με σαφώς ειδικότερα εγκληματολογικά θέματα, όπως για παράδειγμα το «Περιοδικό για το σωφρονιστική και τη βοήθεια των εγκληματιών», στο οποίο δημοσιεύονται κυρίως εργασίες πάνω στη σωφρονιστική και την κοινωνική θεραπεία ή το περιοδικό «Βοήθεια κατά την αναστολή των ποινών», στο οποίο δημοσιεύονται κυρίως εργασίες σε θέματα αναστολών των ποινών και σε εξωιδρυματικά μέτρα. Και τα δύο περιοδικά είναι προσανατολισμένα στην πράξη. Ένα όχι ασήμαντο μέρος εγκληματολογικών εργασιών δημοσιεύεται στα επιστημονικά έντυπα (όργανα) των επιστημών που κινούνται γύρω από την εγκληματολογία, όπως στη Νομική επιστήμη (για παράδειγμα στο «Κεντρικό φύλλο για το δίκαιο ανηλίκων»), στην Κοινωνιολογία (για παράδειγμα στο «Περιοδικό της Κολωνίας για την κοινωνιολογία και κοινωνική ψυχολογία»), στην Ψυχολογία (όπως το «Ψυχολογικό περιοδικό») καθώς και τα Παιδαγωγικά (όπως στο «Δίκαιο ανηλίκων και της εκπαίδευσης»). Οι εγκληματολογικές εργασίες που απαντώνται κατά διαστήματα στα εξωτερικά αυτά ειδικά επιστημονικά περιοδικά, πολλές φορές δεν λαμβάνονται υπ' όψη σε εγκληματολογικές επιστημονικές συζητήσεις και παραμένουν — τουλάχιστον από τους νομικούς εγκληματολόγους — απαρατήρητες. Αυτές οι σχετικά συχνές δημοσιεύσεις εγκληματολογικών εργασιών — ιδιαίτερα από την πλευρά των εμπειρικών κοινωνικών επιστημόνων — σε μη εγκληματολογικά ειδικά περιοδικά μπορούν να θεωρηθούν δείγμα του ότι απουσιάζει ένα ειδικό εγκληματολογικό ειδικό περιοδικό για αξιόλογες εμπειρικές εργασίες, με προέλευση ιδιαίτερα από τις κοινωνικές επιστήμες, όπως υπάρχει για παράδειγμα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Αυτό το κενό δεν μπορεί να καλυφθεί από τα δύο βασικά εγκληματολογικά περιοδικά που αναφέραμε. Η ύπαρξη ενός τέτοιου περιοδικού θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως σημείο αναφοράς για τους (εμπειρικά εργαζόμενους) κοινωνιολόγους εγκληματολόγους και θα συνέβαλε σημαντικά σε μια καλύτερη ανταλλαγή εμπειριών και στην ενίσχυση της κοινωνιολογικής εγκληματολογίας. Και ο αριθμός των μέχρι τώρα εμπειρικά δραστήριων κοινωνικών επιστημόνων στην εγκληματολογία

θα δικαιολογούσε τη δημιουργία ενός τέτοιου επιστημονικού περιοδικού.

Μεγαλύτερες (κυρίως εμπειρικές) εργασίες δημοσιεύονται ως μονογραφίες, ως μεμονωμένες εργασίες ή συχνά σε επιστημονικές σειρές. Στο μεταξύ υπάρχουν στην ΟΔΓ σχετικά πολλές τέτοιες επιστημονικές σειρές, των οποίων ο αριθμός έχει σαφώς αυξηθεί ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία. Εν μέρει είναι ανοικτές για όλους τους εγκληματολόγους και εκδίδονται από μεμονωμένους πανεπιστημιακούς καθηγητές ή ιδρύματα. Κατά το μεγαλύτερο μέρος τίθενται ως όργανα δημοσιεύσεων ειδικών ιδρυμάτων· τέτοιες σειρές διαθέτουν για παράδειγμα η ερευνητική ομάδα εγκληματολογίας στο MPI στο Freiburg («Ποινικό δίκαιο και εγκληματολογία», «Εγκληματολογικές ερευνητικές ανταποκρίσεις από το MPI για αλλοδαπό και διεθνές ποινικό δίκαιο Freiburg») και το KFN στο Αννόβερο («Διεπιστημονικές συμβολές στην εγκληματολογική έρευνα»). Ιδιαίτερα οι σειρές αυτές του MPI και του KFN δίνουν, κυρίως όσον αφορά την έκδοση των συλλογικών τόμων, μια καλή εικόνα για τα συζητούμενα προβλήματα των τελευταίων ετών στην εγκληματολογία της ΟΔΓ. Ιδιαίτερα πρέπει να αναφερθούν σχετικά οι συλλογικοί τόμοι της γερμανικής εγκληματολογίας, που εκδόθηκαν για τα παγκόσμια συνέδρια του κλάδου, στους οποίους συμμετείχε κάθε φορά το μεγαλύτερο μέρος των εγκληματολόγων που εργάζονται εμπειρικά στη Γερμανία (για το ΙΧ. Διεθνές Συνέδριο εγκληματολογίας στη Βιέννη το 1983 βλ. Kerner, Kury, Sessar 1983· για το Χ. Συνέδριο το 1988 στο Αμβούργο βλ. Kaiser, Kury, Albrecht 1988b).

3.8. Βιβλιογραφίες, διδακτικά εγχειρίδια. Για να διευκολυνθεί η διαμόρφωση μιας άποψης σχετικά με το γρήγορα αυξανόμενο αριθμό εγκληματολογικών δημοσιεύσεων, δημιουργήθηκαν στο μεταξύ διάστημα μερικά βιβλιογραφικά δημοσιεύματα σε γερμανική γλώσσα, όπως λόγου χάρη η «Heidelberger Dokumentation» (1964), στην οποία έχουν αξιολογηθεί συνολικά 120 περιοδικά, η «Kriminalsoziologische Bibliographie» (Βιέννη) ή η «Karlsruher juristische Bibliographie» (βλ. Terdenge 1979, Monatsschrift 1983). Τελικά τα εγκληματολογικά εγχειρίδια, περίπου 12 στην ΟΔΓ μέχρι τώρα και γραμμένα σχεδόν αποκλειστικά από νομικούς, δίνουν μια λίγο ή πολύ καλή εικόνα για τη βιβλιογραφία και τα αποτελέσματα ερευνών σε μεμονωμένα θέματα (βλ. ιδίως Kaiser 1980b, 1985a, 1988a, Göppinger 1980, Eisenberg 1985, Schneider 1987, Schwind 1986, Kaufmann 1977, Kürzinger 1982, Lüderssen 1984). Μια πολύ καλή ενημέρωση σε ψυχολογικά θέματα επιλεγμένων εγκληματολογικών ζητημάτων δίνουν ο Amelang (1986) καθώς οι συλλογικοί τόμοι του Lösel (1983a) και του Seitz (1983). Μια κάθε φορά επιγραμματική ανασκόπηση των πιο σημαντικών εγκλημα-

τολογικών θεμάτων από διαφορετική επιστημονική προοπτική δίνει το «Μικρό εγκληματολογικό λεξικό» (Kaiser u.a. 1985). Η πλέον σύγχρονη καταγραφή της γερμανικής εγκληματολογικής βιβλιογραφίας για το διάστημα 1980-1987 βρίσκεται στον Kürzinger (1988). Πολύ σημαντικό για την ανάπτυξη των εγκληματολογικών ερευνών και την εκπαίδευση ήταν και η δημιουργία εγκληματολογικού τμήματος στη βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου του Tübingen καθώς και η ίδρυση μερικών ειδικών βιβλιοθηκών, από τις οποίες αξίζει ιδιαίτερα να αναφερθεί αυτή του Ινστιτούτου Max-Planck για ποινικό δίκαιο. Με τον τρόπο αυτό διευκολύνεται η ερευνητική εργασία, αλλά ιδιαίτερα η εκπαίδευση και η διεθνής συνεργασία.

3.9. Επιστημονικά συνέδρια. Και τα πολυάριθμα μεγαλύτερα ή μικρότερα επιστημονικά συνέδρια και ημερίδες των τελευταίων ετών πάνω σε εγκληματολογικά ζητήματα πιστοποιούν τη διεύρυνση της εγκληματολογικής ομάδας καθώς και την αυξανόμενη αυτοπεποίθησή τους. Έτσι οι τρεις μεγαλύτερες εγκληματολογικές εταιρείες της ΟΔΓ οργανώνουν κατά κανόνα κάθε χρόνο μια επιστημονική ημερίδα πάνω σε διαφορετικά εγκληματολογικά θέματα. Κάθε τρία χρόνια διοργανώνεται η ημερίδα των δικαστηρίων ανηλίκων, που είναι σαφώς προσανατολισμένη προς την πρακτική παρά στην επιστήμη. Προσανατολισμένες επίσης στην πρακτική, διεξάγονται τακτικά «Ομοσπονδιακές ημερίδες των επιμελητών αναστολής της ποινής» από την αντίστοιχη υπηρεσία. Από το 1964 οι εγκληματολόγοι της νοτιοδυτικής ΟΔΓ διοργανώνουν ένα δικό τους συνέδριο. Αυτό οργανώνεται κάθε φορά σε ένα από τα Ινστιτούτα ή σε μια από τις έδρες της περιοχής. Κατά κανόνα παρουσιάζονται εκεί οι εμπειρικές και θεωρητικές εργασίες της προσεκλημένης ομάδας. Το συνέδριο αυτό έχει αποκτήσει ήδη μια σημασία πέρα από τα όρια της περιοχής (Βλ. περιληπτικά Müller-Dietz 1984a, 1984b, Albrecht & Sieber 1984). Μεγάλα διεθνή συνέδρια διεξήχθησαν ιδιαίτερα από το Max-Planck-Institut στο Freiburg (βλ. για παράδειγμα Jescheck & Kaiser 1983, Eser & Cornils 1987) και από το Εγκληματολογικό Ερευνητικό Ινστιτούτο Niedersachsen (KFN) (βλ. τους τόμους συνεδρίων που εκδόθηκαν από τον Kury στη σειρά δημοσιευμάτων του Ινστιτούτου, και Kury 1987a). Η σε διεθνές επίπεδο αναπτυσσόμενη αξία της γερμανικής εγκληματολογίας που αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο, φαίνεται από το ότι διεθνείς εταιρείες διεξάγουν τα μεγάλα συνέδριά τους στην ΟΔΓ, όπως για παράδειγμα η παγκόσμια θυματολογική εταιρία το 1979 που διοργάνωσε το 3ο διεθνές συνέδριό της στο Münster (πρβλ. H. - J. Schneider 1982) ή η Διεθνής Εταιρεία Εγκληματολογίας το 10ο Διεθνές συνέδριο Εγκληματολογίας το 1988 στο Αμβούργο (βλ. Kaiser, Kury, Albrecht 1988b). Η εμπειρική έρευνα ενισχύθηκε με τέσσερα συμπόσια, που διεξήχθησαν στα πλαίσια του προγράμματος της ΓΕΕ (βλ. πα-

ραπάνω). Σε αυτά τα μεγάλα συνέδρια με υπερτοπική και διεθνή σημασία, προστίθενται πολυάριθμες μικρότερες, τοπικά περιορισμένες εκδηλώσεις από συγκεκριμένες, μεμονωμένες επαγγελματικές ομάδες που ασχολούνται με την εγκληματολογία. Παράλληλα με τους Κοινωνιολόγους του δικαίου, τα τελευταία χρόνια διοργανώνουν και οι Ψυχολόγοι που ασχολούνται με την εγκληματολογία δικά τους επιστημονικά συνέδρια. Έτσι η νεαρή ακόμα επιστημονική ομάδα της Ψυχολογίας του δικαίου της Γερμανικής Ψυχολογικής Εταιρείας (DGFPs) διοργάνωσε ήδη δύο μεγάλα διεθνή συνέδρια (βλ. Wegener u.a. 1988). Εξ άλλου στα διεθνή συνέδρια της εταιρείας που γίνονται κάθε δύο χρόνια συγκροτούνται κατά κανόνα ιδιαίτεροι κύκλοι εργασιών για εγκληματολογικά — ψυχολογικά ζητήματα (βλ. Amelang 1987). Το ίδιο γίνεται και από τον επαγγελματικό σύνδεσμο των γερμανών ψυχολόγων στα συνέδρια της Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας που γίνονται κάθε δύο χρόνια (βλ. Schorr 1986). Από το 1969 γίνονται συναντήσεις μιας διεπιστημονικής ομάδας (από Νομικούς, Ψυχιάτρους και Ψυχολόγους) σε ένα συμπόσιο για ζητήματα Ψυχιατροδικαστικής και Ψυχιατρικής (βλ. Schöch 1983). Και σε διεθνή συνέδρια που διοργανώνονται στο εξωτερικό πάνω στην εγκληματολογία, τη θυματολογία ή και την (εφαρμοσμένη) ψυχολογία, συμμετέχουν κατά κανόνα εκπόσωποι από την ΟΔΓ, κατέχοντας ήδη μια αξιολογική σταθερή θέση. Στο 22ο διεθνές συνέδριο εφαρμοσμένης ψυχολογίας για παράδειγμα του 1990 στο Κιότο (Ιαπωνία) θα προεδρεύσουν ορισμένων κύκλων εργασιών γερμανοί ψυχολόγοι που ασχολούνται με την εγκληματολογία και τη δικαστική ψυχολογία. Από αυτήν την όχι πλήρη παρουσίαση προκύπτει, ότι η εγκληματολογία είναι καλά οργανωμένη στην ΟΔΓ και επιδιώκεται μια ανταλλαγή εμπειριών και σε διεθνές επίπεδο.

4. Εγκληματολογικά θέματα ερευνών στην ΟΔΓ

Στη συνέχεια θα επιχειρηθεί μια παρουσίαση της εικόνας των ερευνητικών θεμάτων της εγκληματολογίας στην ΟΔΓ του παρελθόντος και του παρόντος. Για λόγους χρονικού περιορισμού θα αναφερθούν μόνο οι περισσότερο συζητούμενοι τομείς. Το (εμπειρικό) εγκληματολογικό ερευνητικό πρόγραμμα στην ΟΔΓ— αν υπολογίσουμε μόνο απλώς τα τελευταία 20 χρόνια — είναι πολύ ευρύ και έχει διαφοροποιηθεί κυρίως τα τελευταία δέκα χρόνια. Αυτό όπως είναι ευνόητο σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την ήδη περιγραφείσα έντονη εγκαθίδρυση της εγκληματολογικής έρευνας. Τα περιεχόμενα της γερμανικής εγκληματολογίας επηρεάζονται ισχυρά από τις διεθνείς τάσεις, ιδιαίτερα από την εξέλιξη στις ΗΠΑ. Αυτό φαίνεται για παράδειγμα στην έρευνα σχετικά με τη μεταχείριση ή τον τελευταίο καιρό στις

συζητήσεις για τους εναλλακτικούς τρόπους κυρώσεων. Η έντονη ενασχόληση με ζητήματα επανακοινωνικοποίησης των εγκληματικών μέσα στα πλαίσια του εγκλεισμού απεικονίζεται στο ερευνητικό πρόγραμμα της μεγαλύτερης γερμανικής εμπειρικά εργαζόμενης ανεξάρτητης εγκληματολογικής ομάδας, της ερευνητικής ομάδας του MPI στο Freiburg. Η ερευνητική ομάδα έθεσε με την σύστασή της το 1970 τον πολυπόθητο στόχο, «να ερευνήσει εμπειρικά το συνολικό φάσμα του εγκλήματος και του ελέγχου των εγκλημάτων» (Kaiser 1980 σελ. 6). Το 1980 μετά από δεκαετή δραστηριότητα εκδόθηκε σε ένα συλλογικό τόμο η μέχρι τότε ερευνητική εργασία (Forschungsgruppe Kriminologie 1980). Εκεί αναφέρθηκαν αποτελέσματα σε ερευνητικές εργασίες σχετικές με τα επόμενα θέματα: Εγκληματικότητα και ιδιωτικός έλεγχος του εγκλήματος, αστυνομία, απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, κύρωση/σωφρονισμός καθώς και μεταχείριση και αποκατάσταση. Ήδη μέχρι σήμερα ένα σημαντικό μέρος της ερευνητικής δυνατότητας του Ινστιτούτου αποτελείται από έρευνες σχετικές με τη σωφρονιστική, την κοινωνική θεραπεία και την επανακοινωνικοποίηση. Προστέθηκαν ακόμα ερευνητικά προγράμματα σε θέματα άμβλωσης, προστασίας του περιβάλλοντος, εξοικονόμησης του κέρδους από εγκληματικές πράξεις, διαπολιτισμική σύγκριση εγκληματικής θυματοποίησης, επιμέτρηση της ποινής, συλλογή ατομικών στοιχείων από τις αστυνομικές αρχές και η συνάφειά τους με την πράξη και ιδιαίτερα μια μεγάλη μελέτη κούρτης που έχει αρχίσει ήδη αρκετά χρόνια στην ΟΔΓ. Από τις αρχές του 1988 ξεκίνησε μια νέα θυματολογική έρευνα.

Η ερευνητική εγκληματολογική ομάδα στράφηκε έτσι από την αρχή και ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια σε πολύ σύγχρονα διεθνώς συζητούμενα εγκληματολογικά ερευνητικά θέματα. Η έρευνα για το σωφρονιστικό σύστημα και την επανακοινωνικοποίηση στρέφεται και αυτή —ακολουθώντας τη διεθνή τάση— όλο και περισσότερο σε πιο σύγχρονα θέματα από άποψη αντεγκληματικής πολιτικής. Σε ένα συλλογικό τόμο για το παγκόσμιο συνέδριο εγκληματολογίας στο Αμβούργο που συνοψίζει την εγκληματολογική έρευνα των τελευταίων ετών στο MPI (βλ. Kaiser & Geissler 1988) εκπροσωπείται η ερευνητική ομάδα με τέσσερα βασικά θέματα: 1. Στάση έναντι του ποινικού δικαίου και η εφαρμογή του, 2. Εγκληματικότητα και εγκληματική σταδιοδρομία, 3. Κυρώσεις, σωφρονιστική και έρευνα της μεταχείρισης και 4. Φόβος για τις εγκληματικές πράξεις, θυματοποίηση και σκοτεινός αριθμός της εγκληματικότητας.

Το εγκληματολογικό ερευνητικό Ινστιτούτο Niedersachsen (KFN), ως δεύτερο σε μέγεθος ερευνητικό κέντρο της ΟΔΓ, στράφηκε από το 1980 σε περαιτέρω σύγχρονα εγκληματολογικά θέματα, όπως η πρόληψη του εγκλήματος στο σχολείο και την οικογένεια, τους εναλ-

λακτικούς τρόπους κύρωσης στα πλαίσια της πρόνοιας των ανηλίκων, στην επίβλεψη των αναστολών —ιδιαίτερα στη δομή της αλληλεπίδρασης μεταξύ επιτηρητή και του υπό δοκιμασία ατόμου, τις διαφορές ανάλογα με το φύλο στη διαδικασία αναστολών, η εξέλιξη των αναστολών και η κοινωνική προσαρμογή — στην επίβλεψη της συμπεριφοράς και τις άδειες από το σωφρονιστικό κατάστημα. Τον τελευταίο καιρό το KFN ασχολείται από ερευνητική άποψη με πρακτικές της διαδικασίας και των κυρώσεων, με τις δικαστικές αποφάσεις και τις συναφείς προϋποθέσεις, με τη μείωση των γεννήσεων και τις άμεσες σχετικές αλλαγές στον κοινωνικό έλεγχο της νεανικής εγκληματικότητας και, όπως και στο παρελθόν, με παρακολουθηματικές έρευνες σχετικά με τη συμφιλίωση δραστών και θυμάτων (βλ. Pfeiffer 1988). Μια τουλάχιστον μερική άποψη για το ερευνητικό πρόγραμμα της γερμανικής εγκληματολογίας των τελευταίων ετών δίνουν και τα ερευνητικά προγράμματα που παρουσιάζονται στα συμπόσια των εγκληματολογικών ιοντιούτων της ΝΔ ΟΔΓ από τα ίδια. Σύμφωνα με τον Müller-Dietz (1984b) αναπτύχθηκαν σε αυτά ιδιαίτερα οκτώ θέματα: Έρευνα σε νεαρούς δράστες στο Tübingen (ο δράστης στις κοινωνικές του σχέσεις), εικόνα του γερμανικού σωφρονιστικού συστήματος, οικονομική εγκληματικότητα, έλεγχος της εγκληματικότητας από τον πληθυσμό, αστυνομία και δικαιοσύνη, κοινωνική αντίδραση στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά με ιδιαίτερη βαρύτητα στον ανεπίσημο τομέα, χωρισμός σε δύο μέρη της κύριας διαδικασίας στην ποινική δικονομία, εκτίμηση των προγραμμάτων μεταχείρισης στα σωφρονιστικά και στα καταστήματα κοινωνικής θεραπείας καθώς και αποτοξίνωσης στο σωφρονιστικό σύστημα. Και εδώ φαίνεται σαφώς ότι η έρευνα στη σωφρονιστική έπαιξε τα τελευταία 20 χρόνια ένα σημαντικό ρόλο στη γερμανική εγκληματολογική έρευνα.

Την περισσότερο συνοπτική ανασκόπηση για τη γερμανική εμπειρική εγκληματολογική έρευνα τέλος της δεκαετίας του '70, αρχές του '80, αποκομίζει κανείς από το συλλογικό έργο που εκδόθηκε για το ένατο παγκόσμιο συνέδριο εγκληματολογίας το 1983 στη Βιέννη από τους Kerner, Kury και Sessar (1983) και από εκείνο που εκδόθηκε για το δέκατο παγκόσμιο συνέδριο εγκληματολογίας το 1988 στο Αμβούργο από τους Kaiser, Kury και Albrecht (1988a). Οι τόμοι αυτοί δεν περιέχουν μεν όλες τις εμπειρικές έρευνες, παρά μόνο τις περισσότερες και τις πιο σημαντικές. Το συλλογικό έργο των Kerner, Kury και Sessar περιλαμβάνει γύρω στις 2.200 σελίδες. Στις συνολικά 68 αναφορές σε 6 θεματικές ενότητες γίνεται λόγος για την εμπειρική εγκληματολογική έρευνα στην ΟΔΓ. Το ένα τρίτο έχει συνταχθεί από ψυχολόγους, γεγονός που επιβεβαιώνει την αυξανόμενη σημασία της ψυχολογίας στην εγκληματολογία. Παρουσιάζονται ερευνητικά σχέδια στις θεματικές ενότητες: 1. Ποινή και εγκληματικότητα: Εκτί-

μηση, εξέλιξη, δομή, 2. Επιδράσεις του περιβάλλοντος, μορφές συμπεριφοράς, προσωπικότητα των δραστών (τόμος I), 3. Έλεγχος της εγκληματικότητας, ιδιαίτερα της ποινικής δίωξης, 4. Τυπική ποινική διαδικασία, ιδιαίτερα επιμέτρηση της ποινής (τόμος II), 5. Κυρώσεις, ιδιαίτερα στερητική της ελευθερίας ποινή και δοκιμασία σε ελεύθερο περιβάλλον, 6. Σωφρονιστική και μεταχείριση, μετασωφρονιστική αρωγή (τόμος III).

Το συλλογικό έργο των Kaiser, Kury και Albrecht (1988b) για το συνέδριο του Αμβούργου περιλαμβάνει 45 άρθρα σε συγκεκριμένα εμπειρικά ερευνητικά προγράμματα. Από τους 66 συγγραφείς οι 27 είναι νομικοί, οι 24 κοινωνιολόγοι, οι 11 ψυχολόγοι και 5 από άλλους κλάδους (παιδαγωγοί, μαθηματικοί κλπ.). 39 από τα εμπειρικά άρθρα γράφηκαν από κοινωνιολόγους και ψυχολόγους, 27 από νομικούς. Αυτό δείχνει για μια ακόμη φορά την αξία των εμπειρικών κοινωνικών ερευνητών στην εγκληματολογική έρευνα. Τα 45 άρθρα αναφέρονται από άποψη περιεχομένου στις εξής 9 θεματικές ενότητες: 1. Έρευνα εφαρμογής των κανόνων (όπως ποινικό δίκαιο του περιβάλλοντος, άμβλωση), 2. Έρευνα στην αστυνομία (δραστηριότητες εξακρίβωσης, έλεγχος της αστυνομίας), 3. Έρευνα της δικαιοσύνης (όπως γενική πρόληψη, πραγματογνώμονες), 4. Επανένταξη, αναστολή υπό δοκιμασία (όπως ιδιωτικοποίηση των φυλακών, προσωπικό των σωφρονιστικών καταστημάτων, διακανονισμός χρεών, απόλυση υπό όρους), 5. Κριτική ποινική επιστήμη, κριτική εγκληματολογία (όπως ελάχιστο ποινικό δίκαιο), 6. Ιστορική εγκληματολογία (όπως στείρωση, γερμανικό δικαστήριο ανηλίκων), 7. Εγκληματικότητα ανηλίκων, ποινικό δίκαιο ανηλίκων, εκτροπή (όπως σκοτεινός αριθμός, θεωρία εξουδετέρωσης, πρόληψη στο σχολείο, εκτροπή), 8. Θύματα εγκληματικών πράξεων (όπως αποκατάσταση της βλάβης, συμφιλίωση δράστη-θύματος, αποζημίωση των θυμάτων) και 9. Μειονότητες στο ποινικό δίκαιο (όπως εγκληματοποίηση των νεαρών μεταναστών).

Γίνεται σαφές ότι η εμπειρική εγκληματολογία στη Γερμανία έχει περαιτέρω εξελιχθεί. Μερικά ενδιαφέροντα ζητήματα έχουν ατονήσει, άλλα πάλι έχουν έρθει στο προσκήνιο. Και σε αυτούς τους συλλογικούς τόμους φαίνεται η μεγάλη ευρύτητα του ερευνητικού φάσματος, όπου, όπως λέχθηκε, δεν εκπροσωπούνται όλες οι κατευθύνσεις και τα θεματικά πεδία (βλ. για παράδειγμα, αναφέροντας μόνο μερικές, τις μελέτες για την εγκληματικότητα των (νεαρών) αλλοδαπών, Albrecht 1988, Schüller-Springorum 1983, Villmow 1983a, Focken & Gley 1987· για την παιδική εγκληματικότητα και τη βία κατά των παιδιών και γυναικών, Pongratz u.a. 1975, Traulsen 1976, Baumann 1983, Wolff u.a. 1986 και σχετικά με την ανεργία των νέων Albrecht 1987).

Και ο Kaiser (1986b, σελ. 4 επ.), που κάνει μια συνοπτική αναφορά της κατάστασης της εγκληματολογικής έρευνας στην ΟΔΓ, καταλή-

γει στο συμπέρασμα ότι διαπιστώνεται κατά τη δεκαετία του '80 μια συχνότητα εμπειρικών μελετών στα πλαίσια της έρευνας των κυρώσεων και της μεταχείρισης συμπεριλαμβανομένης και της προσωρινής κράτησης (βλ. ιδίως Kury 1986b, 1986c, 1987b, Ortmann 1987). Όσον αφορά το αντικείμενο έρευνας των εγκλημάτων, οι μελέτες επικεντρώνονται κατά τη γνώμη του στα πεδία της βίας, της εγκληματικότητας που σχετίζεται με τα ναρκωτικά και το αλκοόλ, τελικά την οικονομική εγκληματικότητα και την εγκληματικότητα που σχετίζεται με το περιβάλλον. Για την προσωπικότητα του εγκληματία, υπάρχουν λίγες μελέτες προς το παρόν, αυτό φαίνεται και από τους συλλογικούς τόμους του Kaiser, Kury και Albrecht (1988a). Άλλα θέματα ήσαν η εγκληματικότητα των αλλοδαπών, προοδευτικά η γυναικεία εγκληματικότητα και η ανεργία. Στη γερμανική εγκληματολογία λαμβάνονται υπ' όψη όλο και περισσότερο απόψεις των θυμάτων, στρατηγικές εκτροπής, συμφιλίωση δραστών και θυμάτων και τάσεις της ιστορικής εγκληματολογίας. Η συνεχώς αυξανόμενη σημασία της θυματολογικής έρευνας φαίνεται ιδίως από το ερευνητικό πρόγραμμα της μεγαλύτερης εμπειρικά εργαζόμενης ομάδας στην ΟΔΓ, του MPI στο Freiburg, όπου η θυματολογία, ιδίως και με διεθνώς συγκρινόμενες μελέτες, έχει διευρυνθεί κατά πολύ τα τελευταία δύο χρόνια.

Ο Kerper (1988) παρουσιάζει την εγκληματολογική έρευνα από τα μέσα της δεκαετίας του '70 στα γερμανικά πανεπιστήμια. Βασίζεται σε μια τεκμηρίωση που εκδόθηκε το 1988 για την εγκληματολογική έρευνα στην ΟΔΓ από το κέντρο πληροφοριών των κοινωνικών επιστημών σε συνεργασία με την κεντρική εγκληματολογική υπηρεσία. Σύμφωνα με τον Kerper η πανεπιστημιακή εγκληματολογική έρευνα ασχολήθηκε κυρίως με τα θέματα γένεσης των κανόνων, στάσεων και τοποθέτησης του πληθυσμού απέναντι στη διάπραξη εγκλημάτων, φορέων ή θεσμών του κοινωνικού ελέγχου, σκοτεινού αριθμού, εξιχνίασης και εκδίκασης των εγκλημάτων, ποινικής κύρωσης και μεταχείρισης, κατηγοριών δραστών και εγκλημάτων καθώς και προσωπικότητας των δραστών, συμπεριφοράς, περιβάλλοντος και επιδράσεών του. Και εδώ γίνεται σαφής η μεγάλη ευρύτητα της παρούσας εγκληματολογικής έρευνας στην ΟΔΓ (βλ. για την κατάσταση που επικρατεί στα πανεπιστήμια κυρίως Störzer 1984).

Η στροφή από τη σωφρονιστική έρευνα, ιδιαίτερα όσον αφορά — με την ευρεία έννοια του όρου — την εκτίμηση των μέτρων επανακοινωνικοποίησης (στην κοινωνική θεραπεία), φαίνεται, όπως προαναφέρθηκε, ότι σχετίζεται με μια διεθνή στροφή, όσον αφορά τα θέματα εγκληματολογικής έρευνας. Οι εκτιμήσεις των μέτρων μεταχείρισης στο σωφρονιστικό σύστημα έδειξαν αφενός ότι οι αρχικές προσδοκίες επιτυχίας είχαν καλυφθεί, αφετέρου όμως τα προγνωστικά της αναποτελεσματικότητας της επανακοινωνικοποίησης στο σωφρονιστικό σύ-

σημα τέτοιων προγραμμάτων από τους αντιπάλους δεν συνέβησαν. Έτσι για παράδειγμα άψογες από μεθοδολογική άποψη εκτιμήσεις για την κοινωνική θεραπεία στην ΟΔΓ δείχνουν, ότι τα μέτρα μεταχείρισης, όταν δεν εφαρμόζονται σποραδικά και πολύ αποσπασματικά αλλά τίθενται ευρύτερα, μπορούν να ελπίζουν σίγουρα σε μια μέτρια επιτυχία και συγκεκριμένα όσον αφορά στη μείωση του ποσοστού υποτροπής μετά από την απόλυση των εγκλείστων. Αυτό αναφέρει μια δημοσιευμένη γερμανική αξιολόγηση των μέχρι τώρα επιτυχών ερευνών (Lösel u.a. 1987). Τα αποτελέσματα ταυτίζονται με τις διεθνείς τάσεις.

Παρά και τα θετικά αποτελέσματα, η εγκληματολογική έρευνα στράφηκε και στην ΟΔΓ στα τέλη της δεκαετίας του '70 και τις αρχές της δεκαετίας του '80 όλο και περισσότερο από το σωφρονιστικό σύστημα σε διεθνή, «νέα» θέματα που συζητούνται ιδιαίτερα στις ΗΠΑ. Εδώ ρόλο έπαιξαν κυρίως (αρχικά) προληπτικά μέτρα, εναλλακτικοί τρόποι στην ποινική δίωξη και στο σωφρονιστικό σύστημα καθώς και στον τομέα της αυξανόμενης αποκάλυψης των θυμάτων εγκληματικών πράξεων και σε σχέση με την περαιτέρω εξέλιξη της θυματολογίας. Έτσι η «προληπτική αντεγκληματική πολιτική» και «η πρόληψη του εγκλήματος που υπερβαίνει τη δικαιοδοσία της» αποτέλεσε στις αρχές της δεκαετίας του '80 ένα πολυσηζητημένο θέμα της γερμανικής εγκληματολογίας (Schwind u.a. 1980). Αυτή επηρεάστηκε και πάλι από τη διεθνή συζήτηση. Η πρόληψη αποτελούσε στις αρχές της δεκαετίας του '80 παγκοσμίως αντικείμενο εγκληματολογικής έρευνας. Αυτό φαίνεται για παράδειγμα από τα συνεδριακά θέματα των Ηνωμένων Εθνών για την προστασία από τις εγκληματικές πράξεις και τη μεταχείριση των δραστών. Ο Hasenpusch (1980, σελ. 465) επεξεργάστηκε συνοπτικά ήδη υπάρχοντα προγράμματα πρόληψης στην Ευρώπη (Βέλγιο, Γαλλία, Ελβετία) και τα ταξινόμησε σε έξι διαφορετικές κατηγορίες: 1. Οικογενειακή βοήθεια με στόχο τη βελτίωση της κοινωνικοποίησης και των συνθηκών διαβίωσης παραβατικών και ευρισκόμενων σε «ηθικό κίνδυνο» ανηλίκων, 2. Οργάνωση κοινωνικά αποδεκτών δραστηριοτήτων κατά τον ελεύθερο χρόνο, 3. Κοινοτική εργασία, 4. Ίδρυση κέντρων για μεσολάβηση σε περιπτώσεις κρίσεων, που προσφέρουν άμεση βοήθεια σε νεαρά άτομα σε υπαρξιακές κρίσιμες καταστάσεις, 5. Πληροφορίες για ενδεχόμενα θύματα σχετικά με τη δυνατότητα να προστατεύονται μόνο τους από εγκληματικές πράξεις και 6. Προληπτικά αστυνομικά μέτρα. Σε όλα τα αναφερθέντα μέτρα και προγράμματα υπάρχουν και στην ΟΔΓ πολυάριθμα παραδείγματα. Η γερμανική ένωση για τα δικαστήρια και τις υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων (1984) οργάνωσε το 19ο συνέδριο της στο Mannheim με θέμα «Διαδικασία των δικαστηρίων ανηλίκων και πρόληψη του εγκλήματος». Σε μερικές ομάδες εργασίας συζητήθη-

καν οι δυνατότητες της πρόληψης στην οικογένεια, το σχολείο ή από την αστυνομία (ανηλίκων). Σε μερικά ομοσπονδιακά κρατίδια τέθηκαν σε ισχύ μέτρα σχεδιασμού και πρόληψης. Έτσι ήδη το 1972 ιδρύθηκε στο Βερολίνο για παράδειγμα μια ομάδα σχεδιασμού «Προστασίας και καταπολέμησης της εγκληματικότητας». Στη Βόρεια Ρηνανία-Βεστφαλία δημιουργήθηκε το 1978 μια τοπική ομάδα ανηλίκων. Παρόμοιες ενδοϋπουργικές ομάδες εργασίας συγκροτήθηκαν και σε άλλα ομοσπονδιακά κρατίδια. Στην Κάτω Σαξωνία συγκροτήθηκε το 1980 ο ενδοϋπουργικός κύκλος εργασιών «Προληπτικής αντεγκληματικής πολιτικής», στον οποίο ανήκαν εκπρόσωποι από 6 υπουργεία της ΟΔΓ (Hasenpusch 1982).

Η αρχική πρόληψη, δηλ. η αποτροπή της εγκληματικής συμπεριφοράς, πριν αυτή εκδηλωθεί, προϋποθέτει παρεμβάσεις στη νεαρή ηλικία. Η προσοχή στρέφεται έτσι στην οικογένεια και το σχολείο, τις σημαντικές αρχές κοινωνικοποίησης. Δίκαια τονίζουν για παράδειγμα ο Farrington κ.α. (1986, σελ. 95): «Φαίνεται αρκετά φυσικό η αναζήτηση πρώιμων ενδείξεων προβληματικής συμπεριφοράς να εστιάζει στις οικογένειες και τα σχολεία. Αυτοί εξακολουθούν να είναι οι βασικοί θεσμοί για την κοινωνικοποίηση των παιδιών, συνεπικουρούμενη κατά προτίμηση από την υποστήριξη της εκκλησίας, της γειτονιάς και των κοινωνικών υπηρεσιών. Εάν προκύψει ότι υπάρχει συνέχεια στην ανάπτυξη σοβαρής παραβατικής και εγκληματικής σταδιοδρομίας από πρώιμες μαρτυρίες προβλημάτων κοινωνικοποίησης, τα προληπτικά μέτρα που κατευθύνονται στην οικογένεια και τις σχολικές εμπειρίες μπορεί να αποδειχθούν επιθυμητά και συμφέροντα από άποψη τόσο ανθρώπινου δυναμικού όσο και οικονομική». Ο Schöch τονίζει σαφώς, ότι το σχολείο ως ίδρυμα αγωγής μπορεί και πρέπει, παράλληλα με τα λοιπά καθήκοντά του, να χρησιμεύσει στην αποφυγή της εγκληματικότητας και στην παρεμπόδιση δημιουργίας εγκληματικής σταδιοδρομίας. Στο μεταξύ διάστημα εφαρμόστηκαν στην ΟΔΓ μερικά προγράμματα πρόληψης για την αποτροπή της αντικοινωνικότητας και της αξιόποινης συμπεριφοράς σε σχολικό και οικογενειακό επίπεδο όχι μόνο από εγκληματολόγους, αλλά ακόμα και —για παράδειγμα— από ψυχολόγους (βλ. π.χ. Haisch & Wetzel 1983, Haisch u.a. 1983). Τα προγράμματα πρόληψης στο σχολείο κρίθηκαν απαραίτητα λόγω ιδίως και των αναφορών για την αύξηση των ποσοστών βανδαλισμού και των δυσκολιών πειθαρχίας των μαθητών (βλ. Kury 1982a, 1982b, 1983, Kury & Lerchenmüller 1983, Kube & Schuster 1985, Klockhaus & Habermann-Morbey 1986· για την κατάσταση στην Ιαπωνία: Fujimoto 1983, Miyazawa 1983a). Ως συγκεκριμένα μέτρα πρόληψης στο σχολείο, συζητήθηκαν για παράδειγμα: στοιχεία δικαίου (Kleiner 1980), κοινωνική εργασία στο σχολείο (Malinowski 1983), συμβουλευτικοί σταθμοί στα σχολεία (Wellendorf 1983), καλύτερη εκπαίδευση των δα-

σκάλων (Heller 1983) ή η αλλαγή των σχολικών δομών (Zurek 1986). Το μεγαλύτερο και νεότερο σχέδιο έρευνας στο πεδίο της πρόληψης της εγκληματικότητας για την αντικοινωνική και αξιόποινη συμπεριφορά στο σχολείο διεξήχθη από το 1980 στο KFN στο Αννόβερο (βλ. Lerchenmüller 1986). Σε αυτό εφαρμόστηκε σε πολλά σχολικά επίπεδα ένα κοινωνικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα και ιδιαίτερα λήφθηκαν μέτρα για τη βελτίωση της ατμόσφαιρας που επικρατεί στα σχολεία. Το ευρύ πρόγραμμα πρόληψης επαληθεύτηκε με μια μεγάλη εκτιμητική έρευνα, της οποίας τα αποτελέσματα υπόσχονται πολλά (βλ. αναλυτικά Lerchenmüller 1986).

Όσον αφορά τα προληπτικά μέτρα στο οικογενειακό πεδίο, συζητούνται στην ΟΔΓ πολυάριθμες δυνατότητες (βλ. συνοπτικά Kyry 1980). Ένα σχέδιο έρευνας για την οικογενειακή αλληλεπίδραση για την εγκληματική συμπεριφορά των παιδιών διεξήχθη από τον Retzmann (1986). Σε αυτό δόθηκαν συμβουλές και βοήθεια σε γονείς με δυσκολίες στην ανατροφή των παιδιών τους και σε παιδιά που παρουσίαζαν αξιόποινη συμπεριφορά στα πλαίσια της αγωγής τους.

Η σημασία του σχολείου και της οικογένειας για την καταστολή της εγκληματικής και ιδιαίτερα βίαιης συμπεριφοράς γίνεται αντικείμενο εργασίας και στην τελική γνωμάτευση της από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση το Δεκέμβριο του 1987 διορισμένης ανεξάρτητης κυβερνητικής επιτροπής για την αποτροπή και καταστολή της βίας (επιτροπή για τη βία) (βλ. Schwind u.a. 1990). Αυτή η επιτροπή για τη βία, στην οποία ανήκουν 36 μέλη, έχει ως στόχο να μελετήσει, στα πλαίσια μιας δευτερογενούς ανάλυσης, τα αίτια της βίας, ιδιαίτερα της πολιτικής, της βίας στους δρόμους και τις πλατείες, στα γήπεδα, στο σχολείο και την οικογένεια. Σύμφωνα με την επιτροπή πρέπει ακόμα να ερευνηθεί η εξάπλωση, οι δομές, οι αιτίες και οι προϋποθέσεις της βίας, οι δράστες και τα θύματα και οι δυνατότητες περισσότερο δραστικού περιορισμού της βίας και προφύλαξης από αυτήν (1990, σελ. 396). Σχετικά με την πρόληψη ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην οικογένεια και το σχολείο (βλ. και Patterson 1980, Hirschi 1983).

Η αρχική πρόληψη σε σχέση με τις κοινωνικές παρεκκλίσεις και τις διαταραχές ή την εγκληματική συμπεριφορά πραγματοποιήθηκε μέχρι τώρα σπάνια και παρεμπιπτόντως όχι μόνο στην ΟΔΓ και όχι μόνο στο παραβατικό πεδίο (Cowen 1977, Lösel 1983b). Έτσι ο Lösel τονίζει ότι στην πράξη η συστηματική πρόληψη «βρίσκεται σε πολλά πεδία προβλημάτων ακόμα στην αρχή, γεγονός που ισχύει στην ΟΔΓ και για το θέμα της παραβατικής συμπεριφοράς». Η αιτία οφείλεται αφενός στις δυσκολίες αναφορικά με την πραγματοποίηση τέτοιων προληπτικών μέτρων, αφετέρου στο βασικό ενδοιασμό απέναντι σε προγράμματα πρόληψης της εγκληματικής συμπεριφοράς που αφορούν πρόσωπα. Εδώ ανήκει και η αυξανόμενη στην εγκληματολογική συζή-

τηση τάση, κυρίως στην ελαφράς μορφής εγκληματικότητα των ανηλίκων, να προηγείται μια περίοδος αναμονής και να μην εκδηλώνεται αμέσως μια επίσημη αντίδραση (βλ. για τη συζήτηση Kerner 1981, 1984, Lösel 1982, 1986a). Μέτρα ποινικής δίωξης σημαίνουν συχνά ένα λίγο ή πολύ μεγάλο προσωπικό και οικονομικό κόστος, χωρίς οι επιδράσεις τους σχετικά με την πρόληψη της εγκληματικότητας να είναι μεγαλύτερες, από το να μην υπήρχε καμμία αντίδραση (βλ. σχετικά Albrecht u.a. 1981).

Τα προβλήματα που συζητούνται εδώ δεν απευθύνονται σε μεμονωμένα άτομα παρά περισσότερο σε προγράμματα πρόληψης που στοχεύουν στις κοινωνικές προϋποθέσεις, έτσι για παράδειγμα για γενική βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των μη προνομιούχων ή σε μέτρα που αφορούν την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία. Σε αυτόν τον τομέα υπάρχουν μέχρι σήμερα λίγες μελέτες (βλ. για τη σχέση αρχιτεκτονικής των σπιτιών και εγκληματικότητας π.χ. Rolinski 1980). Η πρόληψη της εγκληματικότητας συζητείται συχνά και σε σχέση με τα αστυνομικά μέτρα. Η αστυνομία δίνει σε τακτά χρονικά διαστήματα συμβουλές στα μέσα μαζικής ενημέρωσης για την πρόληψη της εγκληματικότητας («Η αστυνομία συμβουλεύει»). Εκτιμήσεις των μέτρων αυτών δεν υπάρχουν μέχρι σήμερα. Τέλος του 1979 οργανώθηκε στο Αννόβερο σε ένα αστυνομικό τμήμα της πόλης ένα «πρόγραμμα πρόληψης αστυνομία/κοινωνικός λειτουργός» (PPS) ως πειραματικό μοντέλο. Το πρόγραμμα στοχεύει ιδιαίτερα στην εξάπλωση της ψυχοκοινωνικής προσφοράς μέριμνας, κυρίως στη συμπαράσταση των θυμάτων (βλ. Steinhilper 1982).

Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 στην εγκληματολογία της ΟΔΓ συζητήθηκαν στα πλαίσια της πρόληψης εναλλακτικοί τρόποι ποινικής δίωξης ή ποινικής διαδικασίας. Και θυματολογικά ζητήματα, λόγω της αντιπαράθεσης σε διεθνές επίπεδο, απέκτησαν μια αυξανόμενη σημασία. Η απογοήτευση για τη μη ανάλογη, σύμφωνα με τις αρχικές προσδοκίες, μείωση των ποσοστών υποτροπής μετά από την εφαρμογή ενός σωφρονιστικού συστήματος μεταχείρισης, καθώς και η αυξανόμενη συνειδητοποίηση ότι οι ποινικές δικαιοκινήσεις σε σχέση με την επίδρασή τους ή μη στη μετέπειτα σύννομη συμπεριφορά εξακολουθούν να είναι ανταλλάξιμες, ότι δηλαδή κυρώσεις με μικρότερη ένταση παρέμβασης έχουν το ίδιο ή ακόμα ευνοϊκότερα αποτελέσματα, απ' ό,τι για παράδειγμα η στέρηση της ελευθερίας ως σκληρότερη και ιδιαίτερα επίσης δαπανηρή κύρωση, οδήγησε στο ότι όλο και σαφέστερα έγιναν αναφορές για απαιτήσεις λιγότερο ισχυρών παρεμβάσεων «μετριοτέρων» και ανθρωπιστικότερων εναλλακτικών τρόπων κύρωσης στη μέχρι τώρα πρακτική επιβολής ποινικών κυρώσεων, ιδιαίτερα για τους εφήβους και τους μετεφήβους (βλ. Kury 1984, Albrecht u.a. 1981). Η συζήτηση για εναλλακτικές μορφές, ιδιαί-

τερα για τη στερητική της ελευθερίας ποινή, επισημάνθηκε και λόγω της μέχρι το 1984 συνεχιζόμενης υπερπλήρωσης των φυλακών στην ΟΔΓ (βλ. Heinz 1988, Oberheim 1985).

Ως σημαντικός εξωιδρυματικός εναλλακτικός τρόπος σωφρονισμού και ως «κεντρικό σημείο ορθής αντεγκληματικής πολιτικής στην εξέλιξη του σύγχρονου ποινικού δικαίου» (Kaiser 1983a), αποδείχτηκε από τη θέση της σε ισχύ η αναστολή της ποινής και η αρωγή κατά τη διάρκεια της δοκιμασίας αυτής. Σήμερα αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τρόπους κύρωσης και έχει συμβάλει σημαντικά στην αποσυμφόρηση των σωφρονιστικών καταστημάτων (βλ. Heinz 1981, Dünkel & Spieß 1983, Schöch 1988, Berckhauer 1984· για την κατάσταση στην Ιαπωνία βλ. Miyazawa 1983b). Παρά την τεράστια από άποψη αντεγκληματικής πολιτικής σημασία της, η εμπειρική έρευνα σχετικά με το θέμα αυτό είναι εξαιρετικά ελλιπής (Müller-Dietz 1982, σελ. 449).

Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 βασικό ρόλο στη νομοθεσία των ανηλίκων στην εγκληματολογική αντιπαράθεση καθώς και στα θέματα αντεγκληματικής πολιτικής της ΟΔΓ διαδραμάτισαν μέτρα εναλλακτικά και εξωιδρυματικά. Ο Heinz τονίζει λόγου χάρη πολύ σωστά (1987, σελ. 129) ότι «στις πλέον ενδιαφέρουσες εξελίξεις στην πρακτική των ποινικών κυρώσεων των ανηλίκων στην ΟΔΓ ανήκουν χωρίς αμφιβολία η δοκιμή και θεσμοποίηση νέων εξωιδρυματικών μέτρων σύμφωνα με τη νομοθεσία ανηλίκων, ιδίως οι θεσμοί της τοποθέτησης του ανηλίκου υπό την επιμέλεια ενός συγκεκριμένου προσώπου και της κοινωφελούς εργασίας, η παιδαγωγικού χαρακτήρα ομαδική εργασία και η συμφιλίωση δράστη και θύματος». Η κοινωφελής εργασία έπαιξε τα τελευταία χρόνια ένα συνεχώς αυξανόμενο ρόλο αντεγκληματικής πολιτικής όχι μόνο στην ΟΔΓ, αλλά και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, κυρίως δε στη Δανία, τη Γαλλία και την Ολλανδία (βλ. Albrecht & Schädler 1986a, 1986b). Τονίζουν (1986b, σελ. 188) για την ΟΔΓ: «Η κοινωφελής εργασία διαδραματίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων, όπου αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο ποσοστό ανάμεσα στα μέτρα που λαμβάνονται για τους νεαρούς δράστες». Παράλληλα επισημαίνεται σωστά από τους συγγραφείς: «Η γνώση μας σχετικά με την πρακτική οργάνωση και τα αποτελέσματα της κοινωφελούς εργασίας είναι ελλιπής. Κατά συνέπεια, χρειάζονται ερευνητικές προσπάθειες για την επίλυση υφιστάμενων προβλημάτων νομικής και πρακτικής υφής».

Πίσω από τα «νέα εξωιδρυματικά μέτρα» κρύβεται μια πληθώρα ποικιλότροπων παρεμβάσεων με διαφορετικά περιεχόμενα, διαδικασίες και στόχους (βλ. λ.χ. Steinhilper & Fischer 1982). Η έρευνα των τρόπων δράσης τους βρίσκεται ακόμα στην αρχή. Πολλά ερευνητικά

προγράμματα λειτουργούν ως απλά πρότυπα και είναι εκ των προτέρων χρονικά περιορισμένα.

Πρέπει να επικροτηθεί ο ενθουσιασμός, με τον οποίο δοκιμάζονται νέες δυνατότητες σε σχέση με εγκληματίες και ιδιαίτερα ανηλίκους, παρά το ότι μερικά προγράμματα όσον αφορά τη συγκρότηση και διεξαγωγή τους εμφανίζονται ακόμα ανώριμα. Είναι πάντως εκπληκτική αυτή η εξέλιξη, διότι όσο ποτέ μέχρι τώρα, η εξωιδρυματική κίνηση όσο και η συγχρόνως δημοφιλής κίνηση επιβολής εναλλακτικών κυρώσεων υπέστησαν από την αρχή από ορισμένους εγκληματολόγους ισχυρότατη κριτική (Heinz 1987). Αυτό δεν ισχύει μόνο για την ΟΔΓ αλλά και για τις ΗΠΑ. Η πρώτη συνοπτική παρουσίαση για τις δυνατότητες, τα μειονεκτήματα και τους κινδύνους της εκτροπής σε διεθνές συγκριτικό επίπεδο, δόθηκε στην ΟΔΓ από τους Kury & Lerchenmüller (1981) (βλ. περιληπτικά και Kaiser 1985b, Blau 1985, Kube 1986· για την εκτροπή στην Ιαπωνία βλ. Miyazawa 1981). Αρχές της δεκαετίας του '80 δημιουργήθηκε ισχυρή αντιπαράθεση με ένα δίτομο έργο (βλ. λ.χ. Kerner 1983, Brusten u.a. 1985). Όλο και περισσότερο αμφισβητήθηκαν μικρότερα και μεγαλύτερα σχέδια για την πρακτική εφαρμογή (βλ. Kirchhoff 1985). Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η έννοια της εκτροπής δεν χρησιμοποιήθηκε με την ίδια έννοια από όλους (βλ. Kury 1981). Η στρατηγική της αποτελεί για τον Kaiser (1985b, σελ. 75), ο οποίος είναι πολύ προσεκτικός για την εφαρμογή της, «ένα βατό δρόμο για την καταπολέμηση της μικρής εγκληματικότητας, που δεν μπορεί όμως σε καμιά περίπτωση να αντικαταστήσει τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο από το ποινικό δίκαιο, ούτε το επιθυμεί αλλά ούτε και μπορεί, που εμφανίζεται όμως σε περιορισμένο βαθμό σημαντικός, ως αφορμή αλλαγής στη σκέψη αντεγκληματικής πολιτικής και επανόρθωση ανεπιθύμητων ενεργειών της ποινικής δικαιοσύνης» (βλ. και Kaiser 1981a).

Από μέχρι τώρα έρευνες μπορεί να συναχθεί, ότι τα εξωιδρυματικά μέτρα και η παρέκκλιση από μια τυπική διαδικασία δεν είναι καθόλου λιγότερο αποτελεσματικά, από βαρύτερες ποινές, όπως για παράδειγμα η στέρηση της ελευθερίας. Η αποτελεσματικότητα της απονομής ποινικής δικαιοσύνης δεν επηρεάζεται από τις εναλλακτικές κυρώσεις (Schöch 1984, σελ. 47). Οι Heinz και Hügel (1986, σελ. 96), σχετικά με τα μέτρα αγωγής στο ποινικό δίκαιο ανηλίκων, μετά από σχετική έρευνα για την αποτελεσματικότητά τους, δεν καταλήγουν απόλυτα στο ότι η σύννομη συμπεριφορά «είναι ευνοϊκή μετά από επιβολή άτυπων μέτρων σύμφωνα με τις παρ. 45., 47 JGG, από ό,τι μετά από μία καταδίκη». Πάντως, «οι άτυπες αυτές διαδικασίες, και όταν ακόμα περιλαμβάνουν επίβλεψη εντολών και οδηγιών, υπερέχουν από άποψη οικονομίας (πρακτικότητα και ταχύτητα) της τυπικής διαδικασίας. Αποτελούν την πιο πρακτική και γρήγορη αντίδραση για

τη συγκεκριμένη περίπτωση». Ως μια συνέπεια στην ακολουθία της σκέψης, ότι τα ηπιότερα μέτρα έχουν το ίδιο αποτέλεσμα όπως τα αυστηρότερα, πρέπει να ελεγχθεί και στα νέα εξωιδρυματικά μέτρα, στην εκτροπή, σε όλες τις περισσότερο ήπιες μορφές αντίδρασης στην αξιόποινη συμπεριφορά των ανηλίκων μήπως είναι λιγότερο αποτελεσματικά ή εξ ίσου δραστικά με τη «ριζοσπαστική μη παρέμβαση» (Schur 1973). «Και τα νέα εξωιδρυματικά μέτρα χρειάζονται τη δικαιολογία της ανωτερότητας τους σχετικά με την ειδική πρόληψη απέναντι στην αντίδραση που δεν έχει συνέπειες ή που δεν επεμβαίνει τόσο έντονα» (Heinz 1987, σελ. 154).

Σχετικά με την εντεινόμενη συζήτηση θυματολογικών ζητημάτων στην ΟΔΓ, που οδήγησε όλο και περισσότερο στην (εκ νέου) ανακάλυψη του θύματος» από εγκληματικές πράξεις, αναπτύχθηκαν τα τελευταία χρόνια, όπως προαναφέρθηκε, αυξανόμενες δυνατότητες για μια συμφιλίωση δραστών και θυμάτων, ως μια ακόμα εναλλακτική πρόταση στη μέχρι τώρα ποινική διαδικασία. Η προοπτική που σχετίζεται με το θύμα, που ενισχύθηκε ιδιαίτερα με υποβολή ερωτηματολογίων στα θύματα και τις αποκτούμενες με τον τρόπο αυτό γνώσεις για τα θύματα εγκληματικών πράξεων, και με μια αυξανόμενη δέσμευση για τους κοινωνικά αδύνατους, οδήγησε αναμφίβολα σε μια σημαντική ανάπτυξη την εγκληματολογική έρευνα. Από τη θυματολογική έρευνα πηγάζουν πολλά ερεθίσματα αντεγκληματικής πολιτικής (Jung 1985). Ο Kaiser λαμβάνοντας υπ' όψη τη διεθνή εξέλιξη μίλησε ήδη πριν δέκα χρόνια για «μια εκρηκτική αύξηση της θυματολογικής έρευνας κατά την τελευταία δεκαετία», γεγονός που εξαπλώθηκε προοδευτικά και στη γερμανική εγκληματολογία. Ο Kerner φοβάται (1985, σελ. 497) ότι «ο λόγος για τα θύματα, που είναι της μόδας, περικλείει τον κίνδυνο να καταλήξει σε απλές φιλολογικές συζητήσεις».

Η συζήτηση για την επανεκτίμηση των θυμάτων εγκληματικών πράξεων, όπως κατ' εξοχή στην ποινική διαδικασία, είναι εν πλήρει εξελίξει τα τελευταία χρόνια στην ΟΔΓ. Εδώ πρέπει να ληφθεί υπ' όψη, ότι το ενδιαφέρον για τα θύματα και η αποκατάσταση της ζημιάς δεν είναι σε καμιά περίπτωση νέα και η σημασία των θυμάτων είχε ήδη επισημανθεί κατά την δημιουργία της ειρήνης του δικαίου (βλ. Ameijnchen 1970, Schöch 1987). Η θυματολογία έχει διαφοροποιηθεί και στην ΟΔΓ και βρίσκεται σε σημαντική εξελικτική πορεία. Υπάρχουν ήδη συνοπτικές αναφορές, μερικά συλλογικά έργα και τα πρώτα αποτελέσματα μεγαλύτερων ερευνών (βλ. Schneider 1975, Kirchhoff & Sessar 1979, Janssen & Kerner 1985a, 1985b, Kaiser 1985c, Villmow 1983b, 1985b, Kaiser, Kury & Albrecht 1988a, Villmow & Plempner 1984, Sessar u.a. 1986). Και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, εκτός από την ΟΔΓ, συζητείται όλο και περισσότερο η σημασία των θυμάτων, σύμφωνα με τις διεθνείς τάσεις (βλ. λ.χ. Council of Europe 1985,

Drapkin & Viano 1974, Separovic 1985· για την Ιαπωνία βλ. π.χ. Miyazawa 1970, 1974, 1975, Miyazawa & Ohya 1986, Miyazawa u.a. 1982).

Η θυματολογική έρευνα ανακινήθηκε ιδιαίτερα από τη διεθνή θυματολογική μελέτη, με τη μορφή τηλεφωνικών συνεντεύξεων, μιας ομάδας εργασίας με τον van Dijk (Ολλανδία). Η διεξαγωγή της καλύπτει 17 χώρες, στις οποίες θα προστεθούν και άλλες με δείγμα πάνω από 30.000 άτομα άνω των 16 ετών. Η έρευνα που δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα θα επανεκτιμηθεί το 1992. Τα πρώτα αποτελέσματα φαίνονται πολύ ενδιαφέροντα και θα συνεισφέρουν στη συγκριτική εγκληματολογία (βλ. van Dijk u.a. 1990). Η συζήτηση της προβληματικής των θυμάτων οδήγησε στην ΟΔΓ σε συγκεκριμένα νομοθετικά μέτρα. Έτσι από το 1976 ισχύει ο νόμος για την αποκατάσταση των θυμάτων. Μετά από 11 χρόνια, την 1.4.1987 τέθηκε σε ισχύ ο πρώτος νόμος για τη βελτίωση της θέσης του θύματος στην ποινική διαδικασία. Πάνω από 10 χρόνια βοηθούνται από το κράτος σύμφωνα με τον πρώτο νόμο, τα θύματα εγκλημάτων βίας, και μόνο αυτά. Κατά πόσο βέβαια η δικαιική πρακτική έχει προσαρμοστεί στις νέες νομοθετικές ρυθμίσεις και τις εφαρμόζει, θα συναχθεί από τη μεγάλη θυματολογική έρευνα που έχει αρχίσει το MPI στο Freiburg. Και σε άλλες χώρες θεσπίστηκαν νομοθετικές ρυθμίσεις για την αποζημίωση των θυμάτων από εγκληματικές πράξεις (στην Ιαπωνία υπάρχει ο σχετικός νόμος από την 1.1.1981). Οι οικονομικές παροχές για τα θύματα των εγκληματικών πράξεων αυξήθηκαν με τον καιρό (π.χ. 1976: 2.056 μάρκα, 1980: 7.640.772 μάρκα, 1984: 20.358.761 μάρκα) (βλ. αναλυτικά Kiefl & Lampek 1986, σελ. 303). Αυτό δεν πρέπει να μας οδηγεί σε λανθασμένα συμπεράσματα, διότι σύμφωνα με τους ορισμούς του νομοθέτη, μόνο ένα πολύ μικρό μέρος των θυμάτων εγκληματικών πράξεων δικαιούται αποζημίωσης. Μόνο σε ένα 7,2% των θυματοποιήσεων κατατίθεται αίτηση αποζημίωσης και μόνο κάθε δέκατη αίτηση γίνεται δεκτή. Αυτό σημαίνει ότι συνολικά ούτε το 1% των θυμάτων εγκλημάτων βίας παίρνουν μια κρατική αποζημίωση. Παρά τους περιορισμούς αυτούς στην ευρεία αποτελεσματικότητα του νόμου, σύμφωνα με μια έρευνα εφαρμογής του στη Βάδη-Βυρτεμβέργη από το 1976 έως το 1980, πρόσφερε σημαντική υλική βοήθεια για ένα ποσοστό των θυμάτων και ιδιαίτερα των βαρύτερα πληγέντων (Möllhoff u.a. 1983, σελ. 256). Ο νέος νόμος του 1987 επισημαίνει τρία σημεία ιδιαίτερα: 1. Καθορίστηκε εκ νέου η εξουσία σύμπραξης του θύματος στην ποινική δίκη, 2. ενισχύθηκε η σύμφωνα με τη διαδικασία προστασία του πληγέντος από επεμβάσεις στην προσωπικότητά του και 3. δόθηκε προτεραιότητα στην αποκατάσταση της βλάβης (βλ. Jung 1987, σελ. 158 και Stock 1987).

Σε συνάρτηση με τη θυματολογική συζήτηση στα πλαίσια της συγκεκριμένης δράσης αντεγκληματικής πολιτικής συζητήθηκαν σε πα-

γκόσμιο επίπεδο και την ΟΔΓ, οι δυνατότητες αποκατάστασης της βλάβης και η συμφιλίωση θυμάτων και δραστών (βλ. για τις ΗΓΑ λ.χ. P.R. Schneider 1982, 1985). Η αντίληψη της αποκατάστασης της βλάβης προσκρούει σε μια ευρύτερη αποδοχή, αν και αυτό το πρότυπο αποκατάστασης της βλάβης μπορεί να τύχει μόνο περιορισμένης ισχύος (βλ. Beste 1987, Frehsee 1987, Hofmann 1973). Εν μέρει προβάλλεται ένα νέο «παράδειγμα» στη θεώρηση για την αποκατάσταση των θυμάτων. Σύμφωνα με τον Sessar (1983, σελ. 158) το υπάρχον ποινικό σύστημα πρέπει να αντικατασταθεί από μέτρα αποκατάστασης και να διευρυνθεί, έτσι ώστε η ικανοποίηση του θύματος να είναι ταυτόσημη με εκείνη της κοινωνίας. Το ότι, κατά τη γνώμη του, παρά τη μεγάλη κριτική που ασκείται στο ποινικό δίκαιο δεν φαίνεται να αλλάζει τίποτα, να δημιουργείται κάτι καλύτερο από αυτό, πρέπει να επιχειρηθεί η βελτίωση του ποινικού δικαίου, και στη συγκεκριμένη περίπτωση με τη βοήθεια της αποκατάστασης (1983, σελ. 159).

Ιδιαίτερα από τις αρχές της δεκαετίας του '80 εκπονήθηκαν στην ΟΔΓ πολυάριθμα προγράμματα για μια συμφιλίωση δραστών και θυμάτων, στα οποία η μεθοδολογική προσέγγιση είναι πολύ διαφορετική. Συνολικά προσφέρονται οι ακόλουθες τρεις δυνατότητες μιας συμφιλίωσης δραστών και θυμάτων στα πλαίσια του ποινικού δικαίου: 1. Συμφιλίωση κατά το στάδιο της προδικασίας, 2. κατά τη διάρκεια της ποινικής δίκης και 3. κατά το σωφρονισμό (βλ. αναλυτικά Dünkel & Rössner 1987· για το ποινικό δίκαιο ανηλίκων Dölling 1987, Schöch 1987).

Η σημασία μιας τέτοιας ενέργειας καταφαίνεται στην αντεγκληματική πολιτική της ΟΔΓ από το ότι στις ημερίδες για το δίκαιο των ανηλίκων οι δύο τελευταίες ομάδες εργασίας ασχολήθηκαν διεξοδικά με αυτήν την προβληματική. Παρουσιάστηκαν και συγκεκριμένα προγράμματα, όπως θα διεξαχθούν στο Braunschweig, στο Reutlingen ή την Κολωνία (Deutsche Vereinigung 1984, 1987 στην Ιαπωνία βλ. λ.χ. Miyazawa 1987, Walter 1988).

5. Η περαιτέρω ανάπτυξη της εγκληματολογίας

Ολοκληρώνοντας θα πρέπει να παρουσιαστούν ορισμένες σκέψεις σχετικά με την περαιτέρω εξέλιξη της εγκληματολογίας. Πρέπει να ληφθεί υπ' όψη ότι οι προγνώσεις, και σε αυτό το δύσκολο πεδίο, είναι βεβαρυμένες με υψηλούς δείκτες ανασφάλειας.

Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η σχετικά μικρή εγκληματολογική ομάδα στην ΟΔΓ έχει να παρουσιάσει σημαντικό έργο για τα τελευταία 20 χρόνια, όσον αφορά την εμπειρική έρευνα. Και η εδραίωση της εγκληματολογικής έρευνας προχώρησε με γρήγορο ρυθμό στην ΟΔΓ. Η ποιότητα των εμπειρικών ερευνών ανέβηκε

ιδιαίτερα με τη συμμετοχή των κοινωνικών επιστημών, όπου οι Ψυχολόγοι ασκούν έναν κεντρικό ρόλο. Παράπονα από μεμονωμένους Νομικούς και Ψυχιάτρους για τον ευρύ προσανατολισμό της εγκληματολογίας προς τις κοινωνικές επιστήμες και η κοινωνιολογική της αποξένωση (πρβλ. Lefrenz 1981) δεν λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψη σήμερα από τους εγκληματολόγους που εργάζονται εμπειρικά και είναι διεθνώς προσανατολισμένοι. Ο αυξανόμενος προσανατολισμός προς τις κοινωνικές επιστήμες της εγκληματολογίας είναι απαραίτητος για την περαιτέρω ανάπτυξή της. Εάν θελήσει η εγκληματολογία να βελτιώσει τις αρχές της σε σχέση με τη θεωρητική ανάπτυξη και την εμπειρική έρευνα και να μπορεί να συναγωνίζεται τη διεθνή και ιδιαίτερα την αμερικανική έρευνα των ΗΠΑ, δεν θα πρέπει να αγνοηθεί η συμμετοχή των κοινωνικών επιστημόνων στην έρευνα.

Με θέματα μελλοντικής εγκληματολογικής έρευνας ασχολείται από χρόνια ιδιαίτερα ο Kaiser (1971, 1972, 1975, 1980b, 1981b, 1981c, 1983b, 1988a, σελ. 176 επ., Kaiser & Würtenberger 1972, βλ. και Schneider 1981, 1987, Sessar 1986, Albrecht 1985, Lösel 1986b, Schöch 1981, Blath 1985). Σε σχέση με αυτά που αναφέρθηκαν, μπορούν να επισημανθούν για τα επόμενα χρόνια τα ακόλουθα ερευνητικά θέματα και προβλήματα στην εγκληματολογία της ΟΔΓ (βλ. και Kury 1986a, 1989· για τη διεθνή εξέλιξη βλ. π.χ. White & Krislov 1977):

5.1. Τα σημαντικά θέματα της γερμανικής εγκληματολογικής έρευνας της δεκαετίας του '70, όπως η στερητική της ελευθερίας ποινή, το σωφρονιστικό σύστημα και ιδιαίτερα η έρευνα σχετικά με τη μεταχείριση, θα πρέπει να συνεχίσουν να θεωρούνται και στο μέλλον θέματα εγκληματολογικής έρευνας, ακόμα και αν μειωθεί η σημασία τους (βλ. Kaiser 1980b, 1988a, σελ. 177). Η στερητική της ελευθερίας ποινή είναι μια τεράστια επέμβαση στη ζωή του καθενός και αποτελεί στην ΟΔΓ τη βαρύτερη ποινική κύρωση. Αν η κοινωνικοποίηση στο σωφρονιστικό σύστημα φαίνεται εξαιρετικά δύσκολη, τα πρότυπα της μεταχείρισης δεν σημαίνει ότι είναι περιττά, διότι μπορούν να συμβάλουν στον εξανθρωπισμό του σωφρονιστικού συστήματος και στη μείωση των αρνητικών συνεπειών του εγκλεισμού. Η έρευνα στο θέμα αυτό μπορεί να φέρει ακόμα κι άλλες δυνατότητες για τη μείωση της επιβολής στερητικών της ελευθερίας ποινών. Και η κράτηση των υποδίκων χρειάζεται απαραίτητα και άλλη έρευνα. Στην ΟΔΓ κυριαρχούν ακόμα άσχημες καταστάσεις, στη μείωση των οποίων μπορεί η εγκληματολογική έρευνα με κριτική ανάλυση να συμβάλει σημαντικά (Kury 1986a, 1987b). Ιδιαίτερα η έρευνα των κυρώσεων και της μεταχείρισης θα πρέπει να προκύπτει περισσότερο από τη θεωρία, γεγονός που στο σύνολό του ισχύει για την εγκληματολογική έρευνα (Albrecht 1985).

5.2. Δίκαια ήρθαν στο προσκήνιο τα εξωιδρυματικά μέτρα και ιδιαίτερα η βοήθεια κατά το στάδιο της αναστολής. Το ότι τα θέματα αυτά δεν θεωρούνται ξεπερασμένα, το απέδειξαν πολυάριθμες έρευνες. Η μελλοντική εγκληματολογική έρευνα πρέπει να φέρει κι άλλες δυνατότητες μείωσης των μέτρων των στερητικών της ελευθερίας και να συμβάλει στη μείωση του σωφρονισμού. Η αποτελεσματικότητα των εξωιδρυματικών μέτρων ερευνήθηκε μέχρι τώρα με διάφορες προσεγγίσεις. Σωστά τονίζει ο Heinz (1984, σελ. 513 επ.), ότι η έρευνα των κυρώσεων στην ΟΔΓ περιορίστηκε πάντα στη μελέτη των τυπικών κυρώσεων του ποινικού δικαίου και μάλιστα των πιο σοβαρών. Στην ΟΔΓ μόλις άρχισε μια διαφορετική έρευνα πάνω στην επίβλεψη κατά τη διάρκεια της δοκιμασίας και στο φάσμα βοήθειας κατά το διάστημα αυτό (πρβλ. Hesenfer 1986).

5.3. Σε αυτό το πλαίσιο απαραίτητη ακόμα είναι η συνέχιση της έρευνας της προσωπικότητας αναφορικά με την εγκληματικότητα. Η αξιόποινη συμπεριφορά μπορεί τουλάχιστον κατά κανόνα να ερμηνευθεί όχι μόνο με κοινωνικές μεταβλητές. Σε τελευταία ανάλυση πρέπει να αναλυθεί μόνο από τις περιβαλλοντικές και προσωπικές μεταβλητές και την αλληλεπίδρασή τους. Αυτό ισχύει όχι μόνο για την αξιόποινη συμπεριφορά, αλλά και για τη συμπεριφορά των θυμάτων. Εδώ σημαντικός είναι ο συνδυασμός θεωριών της προσωπικότητας και της κοινωνικής ψυχολογίας και η περαιτέρω εξέλιξή τους (Lösel 1986b).

5.4. Ένα μεγάλο μέρος εγκλημάτων τελείται από ένα σχετικά μικρό αριθμό δραστών, από τους λεγόμενους «καθ' έξη εγκληματίες» (Intensivtäter). Αναφορικά με μια μείωση και της βαρύτερης ακόμα εγκληματικότητας πρέπει να ελκύσει την προσοχή των ερευνητών (βλ. Kaiser 1981b, Dünkel & Geng 1988).

5.5. Η πρακτική της επιμέτρησης των ποινών εκτίθεται σε ισχυρές προσωπικές, τοπικές και χρονικές επιρροές. Χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση του θέματος για μια ορθολογική αντεγκληματική πολιτική.

5.6. Ένα θέμα που θα επανέλθει στην εγκληματολογική έρευνα πρέπει να είναι η έρευνα πρόγνωσης. Ορθά τονίζεται συνεχώς η σημασία του. Οι προγνώσεις παίζουν σημαντικό ρόλο στις σωφρονιστικές αποφάσεις αλλά και στις ψυχολογικές και ψυχιατρικές δικαστικές τοποθετήσεις. Εδώ μπορούν να βοηθήσουν νέες ερευνητικές προσεγγίσεις, όπως αυτές που προτείνει ο Lösel (1986b).

5.7. Προσοχή πρέπει να δοθεί και στις μορφές εγκληματικότητας,

που καταπονούν ιδιαίτερα την κοινωνία, όπως σε εγκλήματα βίας, ναρκωτικά, οικονομικά και εγκλήματα στο περιβάλλον, κατάχρηση εξουσίας στα πλαίσια πολιτικών εγκλημάτων ή στο οργανωμένο έγκλημα (βλ. Albrecht u.a. 1986). Σε αυτόν το συσχετισμό τίθενται και θέματα πολιτικοοικονομικά (βλ. Kaiser 1981b, 1983b, 1988a, σελ. 178).

5.8. Στο θέμα της εγκληματικότητας των αλλοδαπών, υπάρχουν ορισμένες σχετικές έρευνες στην ΟΔΓ, το θέμα θα εξακολουθεί όμως να παραμένει επίκαιρο. Τον τελευταίο μάλιστα καιρό η προβληματική αυξάνεται και με την άφιξη των ανατολικογερμανών. Δεν είναι ακόμα σαφές ποιά προβλήματα εγκληματικότητας θα προκύψουν από την ένωση των δύο Γερμανιών. Μια πρώτη συγκριτική εμπειρική έρευνα θα γίνει από το MPI σε συνεργασία με το ΒΚΑ.

5.9. Σημαντικό είναι και το θέμα της έρευνας σχετικά με τη γένεση των κανόνων, το οποίο στην ΟΔΓ είναι σε αρχικό στάδιο. Μέχρι τώρα διεξήχθησαν περιορισμένες έρευνες (βλ. Kaiser, Kury και Albrecht 1988b, τόμος II).

5.10. Διεθνώς επίκαιρο είναι και το θέμα της πρόληψης της εγκληματικότητας. Θα είναι θέμα γερμανικού επαρχιωτισμού αν αγνοηθεί το πεδίο της πρωτογενούς πρόληψης της εγκληματικότητας. Απαραίτητη είναι εδώ η στενή συνεργασία με κοινωνικούς επιστήμονες και ιδιαίτερα ψυχολόγους (βλ. Schwind u.a. 1990).

5.11. Εδώ και χρόνια λείπει από την εγκληματολογία της ΟΔΓ μια έρευνα κοόρτης. Αν και διεθνώς και στην ΟΔΓ τέτοιες έρευνες αμφισβητούνται, μόνο μέσα από τέτοιες έρευνες μπορούν να απαντηθούν ζητήματα που σχετίζονται με την αιτιολογία και την πορεία της αξιόποινης συμπεριφοράς. Έχουν παρά την πολυπλοκότητά τους σημαντικά πλεονεκτήματα απέναντι σε άλλες μεθόδους. Ορθά τονίζει ο Farrington (1986, σελ. 176): «Πιστεύουμε ότι τώρα είναι ο καιρός να οργανώσουμε μια ή περισσότερες μεγάλες μακρο-πειραματικές μελέτες». Στο μεταξύ διεξάγεται στην ΟΔΓ από την ερευνητική ομάδα του MPI μια μεγάλη έρευνα κοόρτης σε συνεργασία με την ερευνητική εγκληματολογική ομάδα στην Konstanz (βλ. Kaiser u.a. 1986, Kaiser & Geissler 1988). Τόσο από λόγους περιεχομένου όσο και μεθοδολογικούς η συνεργασία των ψυχολόγων σε αυτές είναι απολύτως απαραίτητη, διότι έχουν ακριβώς την εμπειρία από τέτοιες έρευνες.

5.12. Συχνά εκφράζεται η ανάγκη για μακροχρόνια συνεχή παρακολούθηση του εγκλήματος. Οι επίσημες εγκληματολογικές στατιστικές, όπως είναι γνωστό, είναι ανακριβείς και δεν μπορούν να λύσουν

το πρόβλημα. Επαναληπτικές έρευνες σε παλαιότερα λόγου χάρι μελετήματα για το σκοτεινό αριθμό δεν είναι μέχρι σήμερα αρκετές στην ΟΔΓ (βλ. Kaiser, Kury & Albrecht 1988b). Ενδιαφέρουσα θα είναι η επαναληπτική έρευνα της θυματολογικής μελέτης το 1992, που έχει ήδη αρχίσει (van Dijk u.a. 1990).

5.13. Ένα σημαντικό πεδίο μελλοντικής εγκληματολογικής μελέτης θα είναι η θυματολογική έρευνα. Γι' αυτό το MPI σχεδιάζει μια μεγάλη τέτοια μελέτη. Εν μέρει διεξήχθησαν και παλαιότερα με διεθνή συμμετοχή μεμονωμένες έρευνες στον τομέα αυτό. Και εδώ θα γίνει μια μακροχρόνια παρατήρηση. Μπορεί δε να συνδυασθεί με μια έρευνα κοόρτης. Σημαντικό θα είναι να δούμε το θύμα όχι ως μεμονωμένο άτομο αλλά στον κοινωνικό του περίγυρο και να αποφευχθούν τα λάθη που έγιναν σχετικά με την έρευνα για την προσωπικότητα του εγκληματία. Πολλά κράτη διεξάγουν κατ' επανάληψη θυματολογικές έρευνες. Στην ΟΔΓ αρχίζουν τώρα με τη συλλογή σχετικών εμπειριών. Πρέπει να ληφθούν υπ' όψη θέματα βοήθειας και αποκατάστασης των θυμάτων, αποκατάστασης της βλάβης και συμφιλίωσης δράστη και θύματος. Οι δυνατότητες που προσφέρονται στην ΟΔΓ δεν δίνουν αρκετά ερεθίσματα για μελέτη. Στη βιβλιογραφία που καταγράφει ο Kürzinger (1988) υπάρχουν ελάχιστες γερμανικές δημοσιεύσεις για τη θυματολογία. Αυτό όμως θα αλλάξει τα επόμενα χρόνια, λόγω ακριβώς του μεγάλου ερευνητικού ενδιαφέροντος.

5.14. Η μελλοντική εγκληματολογική έρευνα θα καταβάλει προσπάθειες για την εξέλιξη των εγκληματολογικών θεωριών. Σε αυτό χρειάζεται η συμβολή των κοινωνικών επιστημόνων. Συγγενικοί κλάδοι, όπως της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας έχουν ένα μεγάλο θεωρητικό υπόβαθρο, που θα μπορούσε να χρησιμεύσει στο εγκληματολογικό πεδίο (βλ. Lösel 1986b). Κυρίως θα ελεγχθούν εκείνες οι θεωρίες που είναι διεθνώς παραδεκτές (βλ. Albrecht 1985). Πρόσφατα έκαναν την εμφάνισή τους ερευνητές που είναι οπαδοί βιοκοινωνικών θεωριών (βλ. λ.χ. Buikhuisen 1990). Πρέπει να ελεγχθούν κριτικά οι μεμονωμένες θεωρητικές προσεγγίσεις, μακριά από προκαταλήψεις και μονόπλευρες αντιλήψεις που θα οδηγήσουν σε μονομερείς εκτιμήσεις.

5.15. Τέλος πρέπει να γίνει μια τελειοποίηση της μεθοδολογίας στην εγκληματολογική μελέτη. Πρέπει για παράδειγμα να αναπτυχθεί η εκτιμητική έρευνα (βλ. Wittmann 1985). Εδώ βασικά μπορούν να βοηθήσουν οι ψυχολόγοι με τα δικά τους μεθοδολογικά εργαλεία. Η ποιότητα της (μελλοντικής) εγκληματολογικής έρευνας θα εξαρτηθεί

από το κατά πόσο έχει διεξαχθεί πάνω σε ένα ευρύ θεωρητικό φάσμα και σε καλή μεθοδολογία.

Η εγκληματολογική έρευνα στην ΟΔΓ άρχισε τα τελευταία χρόνια να χειραφετείται όλο και περισσότερο από το ποινικό δίκαιο. Ο Sessar τονίζει (1986, σελ. 391) ότι η εγκληματολογία οδηγείται σε ευρύτερους ορίζοντες. Μετά από έναν αμεσότερο, εσωτερικό στο σύστημα, προβληματισμό πάνω στον τρόπο ελέγχου του ποινικού δικαίου και της ποινικής δικαιοσύνης, ανατρέχει στις βάσεις της και απαιτεί πλέον την επαλήθευσή της μέσω μιας εμπειρικής διαδικασίας ελέγχου. Στο τελευταίο συνέδριο της DFG για την εγκληματολογία του 1986 στη Βρέμη, ο Schumann (1987) πρότεινε να επιλεγεί μια ερευνητική προοπτική, που θα επιτρέπει στην εγκληματολογία να αναπτυχθεί από κοινωνική επιστήμη για να ωφελήσει το ποινικό δίκαιο και όχι να ωφεληθεί από αυτό.

Η εγκληματολογική έρευνα στην ΟΔΓ έχει τα τελευταία χρόνια προσλάβει το χαρακτήρα κοινωνικής επιστήμης. Η ψυχολογία ενδιαφέρεται όλο και περισσότερο για τον κλάδο αυτό. Αυτό βέβαια οδήγησε σε μια μεθοδικά καλύτερη έρευνα, αλλά και σε μια σημαντική διαφοροποίηση στα ζητήματα των μεμονωμένων ερευνών.

Η βελτίωση και ειδίκευση της εγκληματολογικής έρευνας θα αυξήσει και τις ευκαιρίες αποδοχής και προσοχής από την πλευρά της αντεγκληματικής πολιτικής, αν και δεν πρέπει κανείς να τρέφει μεγάλες προσδοκίες. Οι πολιτικές αποφάσεις δεν θα ληφθούν κατά κανόνα πρωταρχικά βάσει των κοινωνικοεπιστημονικών δεδομένων, και να υπάρχουν αυτά. Ορθά τονίζει ο Kunz (1990, σελ. 94) ότι η αναφορά σε μεμονωμένα εμπειρικά επιστημονικά στοιχεία αποτελεί ένα επιχείρημα από τα πολλά στα πλαίσια της αντεγκληματικής πολιτικής. Αυτή η αναφορά, εκεί όπου γίνεται επίκληση επιστημονικών στοιχείων, είναι συχνά η ωραιοποίηση μιας απόφασης που έχει κίνητρα τελείως αντίθετα από την αλήθεια. Κάθε πολιτική ομάδα ανατρέχει από την άφθονη προσφορά στην εγκληματολογική εμπειρία που της είναι αρεστή (βλ. και Albrecht 1982, Schüler-Springorum 1984, Kaiser 1986).

Για την περαιτέρω ανάπτυξη της (εμπειρικής) εγκληματολογίας θα είναι απαραίτητη η προοδευτική εμπέδωση των κοινωνικών θεωριών και της εμπειρίας. Το ότι οι μη νομικοί αρχίζουν να ερευνούν όχι μόνο στα πλαίσια του ποινικού δικαίου αλλά και πέρα από αυτό, και ανοίγουν ορίζοντες σε νέα ερευνητικά θέματα, δεν εκπλήσσει, παρά αποτελεί τη λογική συνέπεια της μέχρι τώρα εξελικτικής πορείας της εγκληματολογικής έρευνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Albrecht, H.-J.:** Diskussion über die Anträge auf Einrichtung eines neuen DFG-Schwerpunktes im Rahmen der Disziplinen Kriminologie und Kriminalsoziologie. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 60 (1977), pp. 185-186.
- Albrecht, H.-J.:** Bericht über ein Kolloquium zum DFG-Schwerpunktprogramm "Empirische Sanktionsforschung - Genese und Wirkungen von Sanktionsnormen und Sanktionen". *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 64 (1981), pp. 383-388.
- Albrecht, G.:** "Muß angewandte Soziologie konforme Soziologie sein?" In: Beck, U. (Hrsg.): *Soziologie und Praxis. Erfahrungen, Konflikte, Perspektiven.* Göttingen 1982, pp. 161-204.
- Albrecht, H.-J.:** Perspektiven der Kriminologischen Forschung. In: Kury, H. (Ed.): *Kriminologische Forschung in der Diskussion: Berichte, Standpunkte, Analysen.* Köln et al. 1985, pp. 141-168.
- Albrecht, H.-J.:** Jugendarbeitslosigkeit und Jugendkriminalität - Empirische Befunde zu den Beziehungen zwischen zwei sozialen Problemen. In: Münder, J., Sack, F., Albrecht, H.-J., Plewig, H.-J.: *Jugendarbeitslosigkeit und Jugendkriminalität.* Neuwied 1987, pp. 41-92.
- Albrecht, H.-J.:** Ausländerkriminalität. In: Jung, H. (Ed.): *Fälle zum Wahlfach Kriminologie, Jugendstrafrecht, Strafvollzug.* München 1988, pp. 183-204.
- Albrecht, H.-J., Schädler, W. (Eds.):** *Community service.* Freiburg 1986a.
- Albrecht, H.-J., Schädler, W.:** *Community service in Europe: Concluding remarks.* In: Albrecht, H.-J., Schädler, W. (Eds.): *Community service.* Freiburg 1986b, pp. 191-195.
- Albrecht, H.-J., Sieber, U. (Eds.):** *Zwanzig Jahre Südwestdeutsche Kriminologische Kolloquien.* Freiburg 1984.
- Albrecht, H.-J., Dünkel, F., Spieß, G.:** Empirische Sanktionsforschung und die Begründbarkeit von Kriminalpolitik. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 64 (1981), pp. 310-326.
- Albrecht, H.-J., Heine, G., Meinberg, V.:** Umweltstrafrecht und Umweltkriminalität. In: Brusten, M., Häussling, J.M., Malinowski, P. (Eds.): *Kriminologie im Spannungsfeld von Kriminalpolitik und Kriminalpraxis.* Stuttgart 1986, pp. 193-228.
- Amelang, M.:** Sozial abweichendes Verhalten. Entstehung - Verbreitung - Verhinderung, Berlin et al. 1986.
- Amelang, M. (Ed.):** Bericht über den 35. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Psychologie in Heidelberg 1986. Göttingen et al. 1987.

- Amelunxen, C.:** Das Opfer in der Straftat. Hamburg 1970.
- Baurmann, M.:** Sexualität, Gewalt und psychische Folgen. Wiesbaden 1983.
- Berckhauer, F.:** Die Bewährungshilfe im Spiegel der amtlichen Statistik. In: Steinhilper, G. (Ed.): Soziale Dienste in der Strafrechtspflege. Heidelberg 1984, pp. 45-64.
- Berckhauer, F.:** Institutionen der Kriminologie. In: Kaiser, G., Kerner, H.-J., Sack, F., Schellhoss, H. (Eds.): Kleines Kriminologisches Wörterbuch. Heidelberg 1985, pp. 152-156.
- Berckhauer, F., Hasenpusch, B., Steinhilper, M.:** Kriminologie in der Justizpraxis. - 10 Jahre Referatsgruppe im niedersächsischen Ministerium der Justiz -. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Freiburg 1988, pp. 223-248.
- Beste, H.:** Innere Sicherheit und Sozialforschung. Eine empirische Analyse der Entwicklung kriminologischer Forschung und staatlicher Kontrollpolitik. Münster 1983.
- Beste, H.:** Probleme der Schadenswiedergutmachung im Zuge viktimisierter Kriminalpolitik. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform 70 (1987), pp. 336-351.
- Bieker, R., Floercke, P.:** Trotz beachtlicher Leistungen noch viele Forschungsfragen offen. Bericht über das 2. Kolloquium zum DFG-Schwerpunktprogramm "Empirische Sanktionsforschung - Genese und Wirkungen von Sanktionsnormen und Sanktionen". Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform 66 (1983), pp. 178-183.
- Blath, R.:** Kriminologische Forschung aus strafrechtspolitischer Sicht. In: Kury, H. (Hrsg.): Kriminologische Forschung in der Diskussion. Berichte, Standpunkte, Analysen. Köln u.a. 1985, pp. 77-110.
- Blau, G.:** Diversion unter nationalem und internationalem Aspekt. In: Kury, H. (Ed.): Kriminologische Forschung in der Diskussion, Berichte, Standpunkte, Analysen. Köln et al. 1985, pp. 311-339.
- Blumenberg, F.-J. (Ed.):** Praxisorientierte Forschung in Jugendhilfe und Jugendkriminalrechtspflege. Freiburg 1983.
- Brusten, M.:** Staatliche Institutionalisierung kriminologischer Forschung - Perspektiven und Probleme. In: Kury, H. (Ed.): Perspektiven und Probleme kriminologischer Forschung. Köln et al. 1981, pp. 135-182.
- Brusten, M., Herriger, N., Malinowski, P. (Eds.):** Entkriminalisierung. Sozialwissenschaftliche Analysen zu neuen Formen der Kriminalpolitik. Opladen 1985.

- Bulkuisen, W.:** Der Täter in seinen biosozialen Bezügen. In: Kerner, H.-J., Kaiser, G. (Hrsg.): Kriminalität. Persönlichkeit, Lebensgeschichte und Verhalten. Berlin u.a. 1990, pp. 65-79.
- Chaidou, A.:** Junge Ausländer aus Gastarbeiterfamilien in der Bundesrepublik Deutschland: Ihre Kriminalität nach offizieller Registrierung und nach ihrer Selbstdarstellung. Frankfurt u.a. 1984.
- Council of Europe (Ed.):** Research on victimisation. Strasbourg 1985.
- Cowen, E.L.:** Baby-steps towards primary prevention. American Journal of Community Psychology 5 (1977), pp. 1-22.
- Deutsche Vereinigung für Jugendgerichte und Jugendgerichtshilfen e.V. (Ed.):** Jugendgerichtsverfahren und Kriminalprävention. München 1984.
- Deutsche Vereinigung für Jugendgerichte und Jugendgerichtshilfen e.V. (Ed.):** Und wenn es künftig weniger werden. - Die Herausforderung der geburtenschwachen Jahrgängen -. München 1987.
- van Dijk, J.J.M., Mayhew, P., Killias, M.:** Experiences of crime across the world. Key findings from the 1989 international crime survey. Deventer, Boston 1990.
- Drapkin, I., Viano, E. (Eds.):** Victimology: A new focus. Lexington/Mass. 1974, 5 Vols.
- Dunkel, F., Geng, B.:** Aspects of the recidivism of career offenders according to different forms of correction and release from prison. In: Kaiser, G., Geissler, I. (Eds.): Crime and criminal justice. Freiburg 1988, pp. 137-185.
- Dunkel, F., Rössner, D.:** Täter-Opfer-Ausgleich in der Bundesrepublik Deutschland, Österreich und der Schweiz. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 99 (1987), pp. 845-872.
- Dunkel, F., Spieß, G. (Eds.):** Alternativen zur Freiheitsstrafe. Strafaussetzung zur Bewährung und Bewährungshilfe im internationalen Verleich. Freiburg 1983.
- Egg, R. (Hrsg.):** Drogentherapie und Strafe. Wiesbaden 1988.
- Eisenberg, U.:** Kriminologie. Köln et al. 1985.
- Eser, A., Cornils, K. (Eds.):** Neuere Tendenzen der Kriminalpolitik. Beiträge zu einem deutsch-skandinavischen Strafrechtsskolloquium. Freiburg 1987.
- Farrington, D.P., Ohlin, L.E., Wilson, J.Q.:** Understanding and controlling crime. Toward a new research strategy. New York et al. 1986.
- Focken, A., Gley, Ch.:** Junge Ausländer im Strafvollzug. Eine jugendpsychiatrisch-psychologische Untersuchung forensischer Aspekte. München 1987.

- Forschungsgruppe Kriminologie** (Ed.): Empirische Kriminologie. Freiburg 1980.
- Frehsee, D.:** Schadenswiedergutmachung als Instrument strafrechtlicher Sozialkontrolle. Berlin 1987.
- Fujimoto, T.:** Problems of juveniles in schools of Japan. *Comparative Law Review* 16 (1983), pp. 29-44.
- Garofalo, R.:** Criminologia. Rom et al. 1885.
- Göppinger, H.:** Kriminologie. München 1980.
- Haisch, V., Wetzel, H.:** Training von Verhaltensdefiziten oder ganzheitliche psychologisch-pädagogische Therapie? Ein integrierter Ansatz, Jugendliche zu beraten und therapeutisch zu begleiten. In: Kury, H., Lerchenmüller, H. (Eds.): Schule, psychische Probleme und sozialabweichendes Verhalten - Situationsbeschreibung und Möglichkeiten der Prävention. Köln et al. 1983, pp. 495-525.
- Haisch, V., Wetzel, H., Charlton, M.:** Jugendliche verstehen und begleiten: Ein neuer Ansatz psychologischer Gruppenarbeit. Freiburg 1983.
- Hasenpusch, B.:** Kriminalprävention in den USA, Kanada, Frankreich, Belgien und der Schweiz. In: Schwind, H.-D., Berckhauer, F., Steinhilper, G. (Eds.): Präventive Kriminalpolitik. Heidelberg 1980, pp. 459-472.
- Hasenpusch, B.:** Der interministerielle Arbeitskreis "Präventive Kriminalpolitik". In: Schwind, H.-D., Steinhilper, G. (Eds.): Modelle zur Kriminalitätsvorbeugung und Resozialisierung. Heidelberg 1982, pp. 35-44.
- Heinz, W.:** Entwicklung, Stand und Struktur der Strafzumessungspraxis. Eine Übersicht über die nach allgemeinem Strafrecht verhängten Hauptstrafen von 1882-1979. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 64 (1981), 148-173.
- Heinz, W.:** Ambulante Maßnahmen - Kriminologische Überlegungen und Ausblick. In: Kury, H. (Ed.): Ambulante Maßnahmen zwischen Hilfe und Kontrolle. Köln et al. 1984, pp. 439-594.
- Heinz, W.:** Was läßt die vereinheitlichte Juristenausbildung von der Kriminologie übrig? In: Hirsch, H.-J., Kaiser, G., Margquardt, H. (Eds): Gedächtnisschrift für H. Kaufmann. Berlin, New York 1986a, pp. 329-354.
- Heinz, W.:** Strafrechtliche Rechtstatsachenforschung und empirische Kriminologie. In: Heinz, W. (Ed.): Rechtstatsachenforschung heute. Konstanz 1986b, pp. 39-82.

- Heinz, W.:** Neue ambulante Maßnahmen nach dem Jugendgerichtsgesetz - Empirische Bestandsaufnahme und kriminalpolitische Perspektiven. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform 70 (1987), pp. 129-153.
- Heinz, W.:** Ursachen der Gefängnisüberfüllung - oder: Ist die Reform des Sanktionenrechts gescheitert? In: Jung, H. (Ed.): Fälle zum Wahlfach Kriminologie, Jugendstrafrecht, Strafvollzug. München 1988, pp. 42-84.
- Heinz, W., Hügel, Ch.:** Erzieherische Maßnahmen im deutschen Jugendstrafrecht. Bonn-Bad Godesberg 1986.
- Heller, K.A.:** Bedeutung der Lehrerausbildung für eine Verbesserung der Schulsituation. In: Kury, H., Lerchenmüller, H. (Eds.): Schule, psychische Probleme und sozialabweichendes Verhalten - Sanktionsbeschreibung und Möglichkeiten der Prävention. Köln et al. 1983, pp. 422-449.
- Hering, H.:** Der Weg der Kriminologie zur selbständigen Wissenschaft. Hamburg 1966.
- Hesener, B.:** Die Arbeitsbeziehung Bewährungshelfer - Proband - Eine Evaluationsstudie. Köln et al. 1986.
- Hirschi, T.:** Crime and the family. In: Wilson, J.Q. (Ed.): Crime and public policy. San Francisco 1983, pp. 53-69.
- Hobe, K.:** Kriminologische Forschung im Bundesministerium der Justiz. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Freiburg 1988, pp. 215-221.
- Hofmann, A.:** Die Schadenswiedergutmachung im Strafrecht. Jur. Diss. Mannheim 1973.
- Hurrelmann, K., Kaufmann, F.-X., Lösel, F. (Eds.):** Social intervention: Potential and constraints. Berlin, New York 1987.
- Informationszentrum Sozialwissenschaften. Kriminologische Zentralstelle (Hrsg.):** Kriminologische Forschung. Eine Dokumentation 1980-1986. Bonn, Wiesbaden 1988.
- Janssen, H., Kerner, H.-J. (Eds.):** Verbrechensopfer, Sozialarbeit und Justiz. Bad Godesberg 1985a.
- Janssen, H., Kerner, H.-J.:** Einführung in die Thematik. In: Janssen, H., Kerner, H.-J. (Eds.): Verbrechensopfer, Sozialarbeit und Justiz. Bad Godesberg 1985b, pp. XI-XIX.
- Jehle, J.-M.:** Die Kriminologische Zentralstelle - eine neue Institution zwischen Wissenschaft und Praxis. In: Jehle, J.-M., Egg, R. (Eds.): Anwendungsbezogene Kriminologie zwischen Grundlagenforschung und Praxis. Wiesbaden 1986, pp. 25-38.
- Jehle, J.-M. (Ed.):** Datenzugang und Datenschutz in der kriminologischen Forschung. Wiesbaden 1987.

- Jehle, J.-M.:** Die Kriminologische Zentralstelle - Programm, Organisation, Projekte. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Freiburg 1988, pp. 199-214.
- Jescheck, H.-H., Kaiser, G. (Eds.):** Erstes deutsch-polnisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie. Baden-Baden 1983.
- Jordan, E.:** Praxisorientierte Forschung in der Jugendhilfe - dargestellt am Beispiel des Projektes "Jugendliche Treiber und sozialpädagogische Krisenintervention". In: Blumenberg, F.-J. (Ed.): Praxisorientierte Forschung in Jugendhilfe und Jugendkriminalrechtspflege. Freiburg 1983, pp. 128-141.
- Jung, H.:** Viktimologie. In: Kaiser, G., Kerner, H.-J., Sack, F., Schellhoss, H. (Eds.): Kleines Kriminologisches Wörterbuch. Heidelberg 1985, pp. 518-525.
- Jung, H.:** Das Opferschutzgesetz. Juristische Schulung 27 (1987), pp. 157-160.
- Kaiser, G.:** Probleme, Aufgaben und Strategie kriminologischer Forschung heute. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 83 (1971a), pp. 881-910.
- Kaiser, G.:** Kriminologische Forschung in Deutschland und die empirischen Untersuchungen am Max-Planck-Institut. ZStW 83 (1971b), pp. 1093-1130.
- Kaiser, G.:** Strategien und Prozesse strafrechtlicher Sozialkontrolle. Frankfurt/M. 1972.
- Kaiser, G.:** Stand und Entwicklung der kriminologischen Forschung in Deutschland. Berlin, New York 1975.
- Kaiser, G.:** Antrag auf Einrichtung eines DFG-Schwerpunktes "Empirische Sanktionsforschung - Verfahren, Vollzug, Wirkungen und Alternativen". Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform 60 (1977), pp. 41-50.
- Kaiser, G.:** Viktimologie an der Schwelle der 80er Jahre - Ein kritisches Resumee. In: Kirchhoff, G.F., Sessar, K. (Eds.): Das Verbrechenopfer. Bochum 1979, pp. 481-493.
- Kaiser, G.:** Vorwort. In: Forschungsgruppe Kriminologie (Hrsg.): Empirische Kriminologie. Ein Jahrzehnt kriminologischer Forschung am Max-Planck-Institut Freiburg i.Br. - Bestandsaufnahme und Ausblick - Freiburg 1980a.
- Kaiser, G.:** Bestandsaufnahme, Forschungsplanung und Ausblick auf die achtziger Jahre. In: Forschungsgruppe Kriminologie (Ed.): Empirische Kriminologie. Freiburg 1980b, pp. 503-510.

- Kaiser, G.:** Strategie, Aufgabe und Tätigkeit der kriminologischen Forschungsgruppe in den siebziger Jahren. In: Forschungsgruppe Kriminologie (Ed.): Empirische Kriminologie. Freiburg 1980c, pp. 2-11.
- Kaiser, G.:** Möglichkeiten der Entkriminalisierung nach dem Jugendgerichtsgesetz im Vergleich zum Ausland. In: Kury, H., Lerchenmüller, H. (Eds.): Diversion - Alternativen zu klassischen Sanktionsformen. Bochum 1981a, pp. 103-126.
- Kaiser, G.:** Neuere Entwicklungstendenzen in der Kriminologie. Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht 98 (1981b), pp. 264-292.
- Kaiser, G.:** Kriminologische Forschung - ein Ausblick. In: Kury, H. (Ed.): Perspektiven und Probleme kriminologischer Forschung. Köln et al. 1981c, pp. 635-661.
- Kaiser, G.:** Vorwort. In: Dünkel, F., Spieß, G. (Eds.): Alternativen zur Freiheitsstrafe. Freiburg 1983a, p. V.
- Kaiser, G.:** "Biokriminologie", "Staatskriminologie" und die Grenzen kriminologischer Forschungsfreiheit. In: Kerner, H.-J., Göppinger, H., Streng, F. (Eds.): Kriminologie -Psychiatrie - Strafrecht. Heidelberg 1983b, pp. 47-68.
- Kaiser, G.:** Kriminologie. Eine Einführung in die Grundlagen. Heidelberg 1985a, 7th ed.
- Kaiser, G.:** Diversion. In: Kaiser, G. Kerner, H.-J., Sack, F., Schellhoss, H. (Eds.): Kleines Kriminologisches Wörterbuch. Heidelberg 1985b, pp. 72-76.
- Kaiser, G.:** Die Rolle des Opfers als Initiator der Verbrechenskontrolle. In: Janssen, H., Kerner, H.-J. (Eds.): Verbrechensopfer, Sozialarbeit und Justiz. Bad Godesberg 1985c, pp. 25-43.
- Kaiser, G.:** Kriminologie im Verbund gesamter Strafrechtswissenschaft am Beispiel kriminologischer Forschung am Max-Planck-Institut in Freiburg. In: FS für Jescheck. Berlin 1985d, pp. 1035-1059.
- Kaiser, G.:** Anwendungsorientierte Kriminologie - Möglichkeiten und Grenzen. In: Jehle, J.-M., Egg, R. (Hrsg.): Anwendungsbezogene Kriminologie zwischen Grundlagenforschung und Praxis. Wiesbaden 1986, pp. 39-70.
- Kaiser, G.:** Kriminologie. Ein Lehrbuch. Heidelberg 1988a.
- Kaiser, G.:** Kriminologie in der Bundesrepublik Deutschland in den 80er Jahren. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Freiburg 1988b, pp. 3-17.

- Kaiser, G.:** Kriminologische Forschung am Max-Planck-Institut. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Freiburg 1988c, pp. 165-174.
- Kaiser, G., Geissler, I. (Eds.):** Crime and criminal justice. Criminological research in the 2nd Decade at the Max Planck Institute in Freiburg. Freiburg 1988.
- Kaiser, G., Würtenberger, Th. (Eds.):** Criminological research trends in Western Germany. German Reports to the 6th International Congress on Criminology in Madrid 1970. Berlin, Heidelberg 1972.
- Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.):** Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Berichte aus der Bundesrepublik Deutschland, der Deutschen Demokratischen Republik, Österreich und der Schweiz. Freiburg 1988a.
- Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.):** Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Projektberichte aus der Bundesrepublik Deutschland. Freiburg 1988b, 2 Bde.
- Kaiser, G., Kerner, H.-J., Sack, F., Schellhoss, H. (Eds.):** Kleines Kriminologisches Wörterbuch. Heidelberg 1985.
- Kaiser, G., Heinz, W., Albrecht, H.-J., Ortman, R., Spieß, G.:** Kohortenuntersuchungen - Anlage und methodische Probleme von kriminologischen Forschungen zur Kriminalitätsentwicklung und -entstehung. In: Kury, H. (Ed.): Entwicklungstendenzen kriminologischer Forschung: Interdisziplinäre Wissenschaft zwischen Politik und Praxis. Köln et al. 1986, pp. 163-186.
- Kaufmann, H.:** Kriminologie III: Strafvollzug und Sozialtherapie. Stuttgart 1977.
- Kerner, H.-J.:** Diversion - eine wirkliche Alternative? In: Kury, H., Lerchenmüller, H. (Eds.): Diversion - Alternativen zu klassischen Sanktionsformen. Bochum 1981, vol. 2, pp. 688-728.
- Kerner, H.-J. (Ed.):** Diversion statt Strafe? Probleme und Gefahren einer neuen Strategie strafrechtlicher Sozialkontrolle. Heidelberg 1983.
- Kerner, H.-J.:** Jugendgerichtsverfahren und Kriminalprävention. In: Deutsche Vereinigung für Jugendgerichte und Jugendgerichtshilfen e.V. (Ed.): Jugendgerichtsverfahren und Kriminalprävention. München 1984, pp. 14-45.
- Kerner, H.-J.:** Die Wiedereinsetzung des Opfers als Subjekt des (Straf-) Rechts. In: Jansen, H., Kerner, H.-J. (Eds.): Verbrechensopfer, Sozialarbeit und Justiz. Bad Godesberg 1985, pp. 495-521.

- Kerner, H.-J.:** Kriminologische Forschung an den Universitäten. In Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Freiburg 1988, pp. 113-137.
- Kerner, H.-J., Kury, H., Sessar, K. (Eds.):** Deutsche Forschungen zur Kriminalitätsentstehung und Kriminalitätskontrolle. Köln et al. 1983, 3 vols.
- Kiefl, W., Lamnek, S.:** Soziologie des Opfers. Theorie, Methoden und Empirie der Viktimologie. München 1986.
- Kirchhoff, G.F.:** Diversion im Jugendstrafrecht. Das STOP-Programm der INTEG nach zwei Jahren. In: Kury, H. (Ed.): Kriminologische Forschung in der Diskussion: Berichte, Standpunkte, Analysen. Köln et al. 1985, pp. 341-369.
- Kirchhoff, G.F., Sessar, K. (Eds.):** Das Verbrechensopfer. Bochum 1979.
- Kleiner, O.:** Mehr Rechtstreue durch Rechtskundeunterricht? -Eine kritische Betrachtung. In: Schwind, H.-D., Berckhauer, F., Steinhilper, G. (Eds.): Präventive Kriminalpolitik. Heidelberg 1980, pp. 437-442.
- Klockhaus, R., Habermann-Morbey, B.:** Psychologie des Schulvandalismus. Göttingen et al. 1986.
- Krebs, A.:** Persönliche Erinnerungen aus der Frühzeit der "Gesellschaft für die gesamte Kriminologie". In: Göppinger, H., Walder, H. (Hrsg.): Wirtschaftskriminalität. Beurteilung der Schuldfähigkeit. Kriminologische Gegenwartsfragen 13 (1978), pp. 193-197.
- Kube, E.:** Kriminalistisch-kriminologische Forschung des BKA. Kriminalstatistik 34 (1980), pp. 471-474.
- Kube, E.:** Systematische Kriminalprävention - Mit praktischen Hinweisen. Wiesbaden 1986.
- Kube, E.:** Kriminalistisch-kriminologische Forschung im Bundeskriminalamt. In: Kaiser, G., Kury, A., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Freiburg 1988, pp. 249-262.
- Kube, E., Schuster, L.:** Vandalismus - Erkenntnisstand und Bekämpfungsansätze. Wiesbaden 1985.
- Kürzinger, J.:** Institutionen der Kriminologie. In: Kaiser, G., Sack, F., Schellhoss, H. (Hrsg.): Kleines Kriminologisches Wörterbuch. Freiburg 1974, pp. 128-132.
- Kürzinger, J.:** Kriminologie. Eine Einführung in die Lehre vom Verbrechen. Stuttgart et al. 1982.

- Kürzinger J.:** Deutschsprachige kriminologische Literatur 1980–1987. Eine Auswahlbibliographie. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): *Kriminologische Forschung in den 80er Jahren*. Freiburg 1988, pp. 345-449.
- Kunz, K.-L.:** *Kriminologie zwischen erfahrungswissenschaftlicher Autonomie und kriminalpolitischer Einflußnahme*. In: Kerner, H.-J., Kaiser, G. (Hrsg.): *Kriminalität. Persönlichkeit, Lebensgeschichte und Verhalten*. Berlin u.a. 1990, pp. 89-101.
- Kury, H.:** Die Bedeutung der familialen Sozialisation für die Entstehung krimineller Verhaltensweisen. In: Schwind, H.-D., Berckhauer, F., Steinhilper, G. (Eds.): *Präventive Kriminalpolitik*. Heidelberg 1980, pp. 147-163.
- Kury, H.:** *Diversions - Möglichkeiten und Grenzen am Beispiel amerikanischer Programme*. In: Kury, H., Lerchenmüller, H. (Eds.): *Diversions - Alternativen zu klassischen Sanktionsformen*. Bochum 1981, pp. 165-245.
- Kury, H. (Ed.):** *Ist Straffälligkeit vermeidbar? Möglichkeiten der Kriminalprävention*. Bochum 1982a.
- Kury, H. (Ed.):** *Prävention abweichenden Verhaltens - Maßnahmen der Vorbeugung und Nachbetreuung*. Köln et al. 1982b.
- Kury, H.:** *Schule und Delinquenz*. In: Seitz, W. (Ed.): *Kriminal- und Rechtspsychologie*. München et al. 1983, pp. 187-194.
- Kury, H. (Ed.):** *Ambulante Maßnahmen zwischen Hilfe und Kontrolle*. Köln et al. 1984.
- Kury, H.:** *Kriminologische Forschung in der Diskussion. Berichte, Standpunkte, Analysen*. Köln u.a. 1985.
- Kury, H. (Ed.):** *Entwicklungstendenzen kriminologischer Forschung: Interdisziplinäre Wissenschaft zwischen Politik und Praxis*. Köln et al. 1986a.
- Kury, H. (Hrsg.):** *Prognose und Behandlung bei jungen Rechtsbrechern. Ergebnisse eines Forschungsprojekts*. Freiburg 1986b.
- Kury, H.:** *Die Behandlung Straffälliger. Teilband I: Inhaltliche und methodische Probleme der Behandlungsforschung*. Berlin 1986c.
- Kury, H. (Ed.):** *Ausgewählte Fragen und Probleme forensischer Begutachtung*. Köln et al. 1987a.
- Kury, H.:** *Die Behandlung Straffälliger. Teilband 2: Ergebnisse einer empirischen Untersuchung zum Behandlungserfolg bei jugendlichen und heranwachsenden Untersuchungshäftlingen*. Berlin 1987b.

- Kury, H.:** Delinquenzprävention in der Schule. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): *Kriminologische Forschung in den 80er Jahren*. Freiburg 1988, pp. 757-793.
- Kury, H.:** The situation of criminology in the Federal Republic of Germany. In: *The Institute of Comparative Law in Japan* (ed.): *Conflict and integration: Comparative law in the world today*. Tokyo 1989, pp. 455-492.
- Kury, H., Lerchenmüller, H. (Eds.):** *Diversion - Alternativen zu klassischen Sanktionsformen*. Bochum 1981, 2 vols.
- Kury, H., Lerchenmüller, H. (Eds.):** *Schule, psychische Probleme und sozialabweichendes Verhalten - Situationsbeschreibung und Möglichkeiten der Prävention*. Köln et al. 1983.
- Kury, H., Zimmermann, E. (Eds.):** *Das Kriminologische Forschungsinstitut Niedersachsen (KFN)*. Köln et al. 1983.
- Lamnek, S.:** Kriminalität als Gegenstand wissenschaftlicher Medien. Zwei Fachzeitschriften im Vergleich. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 70 (1987), pp. 224-245.
- Lange, J.:** *Verbrechen als Schicksal. Studien an kriminellen Zwillingen*. Leipzig 1929.
- Lange R.:** Zur neuen Situation der Kriminologie. In: *FS für D. Oehler*. Köln u.a. 1985, pp. 671-691.
- Lefferenz, H.:** 50 Jahre Gesellschaft für die gesamte Kriminologie. In: Göppinger, H., Walder, H. (Hrsg.): *Wirtschaftskriminalität. Beurteilung der Schuldfähigkeit. Kriminologische Gegenwartsfragen* 13 (1978), pp. 1-5.
- Lefferenz, H.:** Rückkehr zur gesamten Strafrechtswissenschaft. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 93 (1981), pp. 199-221.
- Lerchenmüller, H.:** Evaluation eines sozialen Lernprogramms in der Schule mit delinquenzpräventiver Zielsetzung. Köln et al. 1986.
- Löschper, G., Manke, G., Sack, F. (Eds.):** *Kriminologie als selbständiges, interdisziplinäres Hochschulstudium*. Pfaffenweiler 1986.
- Lösel, F.:** Möglichkeiten und Probleme psychologischer Prävention. In: Kury, H. (Ed.): *Prävention abweichenden Verhaltens - Maßnahmen der Vorbeugung und Nachbetreuung*. Köln et al. 1982, pp. 55-91.
- Lösel, F. (Ed.):** *Kriminalpsychologie. Grundlagen und Anwendungsbereiche*. Weinheim, Basel 1983a.
- Lösel, F.:** Prävention. In: Seitz, W. (Ed.): *Kriminal- und Rechtspsychologie*. München et al. 1983b, pp. 138-145.

- Lösel, F.:** Kriminalprävention aus psychologischer Sicht. In: Brusten, M., Häußling, J.M., Malinowski, P. (Eds.): *Kriminologie im Spannungsfeld von Kriminalpolitik und Kriminalpraxis*. Stuttgart 1986a, pp. 156-172.
- Lösel, F.:** Kriminologische Forschungsperspektiven aus psychologischer Sicht. In: Kury, H. (Ed.): *Entwicklungstendenzen kriminologischer Forschung: Interdisziplinäre Wissenschaft zwischen Politik und Praxis*. Köln et al. 1986b, pp. 65-91.
- Lösel, F., Köferl, P., Weber, F.:** Meta-Evaluation der Sozialtherapie. Qualitative und quantitative Analysen zur Behandlungsforschung in sozialtherapeutischen Anstalten des Justizvollzugs. Stuttgart 1987.
- Lombroso, C.:** Verbrecher in anthropologischer, ärztlicher und juristischer Beziehung. Rom 1876; Hamburg 1887.
- Lüderssen, K.:** Kriminologie. Einführung in die Probleme. Baden-Baden 1984.
- Maelicke, B.:** Möglichkeiten und Grenzen offener Sozialarbeit als Alternative zur geschlossenen Unterbringung und zur Vermeidung von Kriminalisierung und Inhaftierung. In: Blumenberg, F.-J. (Ed.): *Praxisorientierte Forschung in Jugendhilfe und Jugendkriminalrechtspflege*. Freiburg 1983, pp. 47-57.
- Malinowski, F.:** Wenn der Lehrer es nicht mehr schafft... Schulsozialarbeit als "Heilmittel" für "gestörte" Schüler? In: Kury, H., Lerchenmüller, H. (Eds.): *Schule, psychische Probleme und sozial abweichendes Verhalten - Situationsbeschreibung und Möglichkeiten der Prävention*. Köln et al. 1983, pp. 365-399.
- Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht:** Tätigkeitsbericht 1989. Freiburg 1990.
- Mergen, A.:** Fünfunddreißig Jahre Kriminologie an der Universität Mainz. Abschiedsvorlesung am 9.2.1984, unveröff. Manusk. Mainz 1984.
- Mezger, E.:** Die Geschichte der Kriminologie und der Kriminalbiologischen Gesellschaft. *Mitteilungen der Kriminalbiologischen Gesellschaft* 6 (1952), pp. 7-15.
- Miyazawa, K.:** Zum gegenwärtigen Stand der viktimologischen Forschung in Japan. *Kriminologische Gegenwartsfragen* 9 (1970).
- Miyazawa, K.:** Society and the victim: Attitudes and policies. In: Drapkin, I., Viano, E. (Eds.): *Victimology: A new focus*. Lexington/Mass. 1974, pp. 5-10.

- Miyazawa, K.:** Victimological studies in Japan. *Keio Law Review* 1975, No. 1, pp. 21-44.
- Miyazawa, K.:** Zur Praxis der jugendrechtlichen Reaktion auf jugendliche Delinquenz in Japan. In: Kury, H., Lerchenmüller, H. (Eds.): *Diversion - Alternativen zu klassischen Sanktionsformen*. Bochum 1981, vol. 2, pp. 538-572.
- Miyazawa, K.:** Problems of juvenile delinquency in school and family. *Keio Law Review* 3 (1983a), pp. 25-36.
- Miyazawa, K.:** Bewährungshilfe in Japan. In: Dünkel, F., Spieß, G. (Eds.): *Alternativen zur Freiheitsstrafe*. Freiburg 1983b, pp. 319-331.
- Miyazawa, K.:** Täter-Opfer-Ausgleich in Japan. In: Deutsche Vereinigung für Jugendgerichte und Jugendgerichtshilfen e.V. (Ed.): *Und wenn es künftig weniger werden*. München 1987, pp. 318-321.
- Miyazawa, K., Ohya, M. (Eds.):** Victimology in comparative perspective. Papers given at the "Fourth International Symposium on Victimology" 1982 in Tokyo-Kyoto. Tokyo 1986.
- Miyazawa, K., Morosawa, H., Abe, T. (Eds.):** *Viktimologie: Eine deutsch- und englischsprachige Bibliographie*. Tokyo 1982.
- Möllhoff, G., Kontner, W., Schmidt, G.:** Das "Opferentschädigungsgesetz" (OEG) und seine Durchführung in Baden-Württemberg 1976-1980. In: Kerner, H.-J., Göppinger, H., Streng, F. (Eds.): *Kriminologie - Psychiatrie - Strafrecht*. Heidelberg 1983, pp. 233-257.
- Monatsschrift für Kriminologie:** Mitteilungen. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 66 (1983), p. 46.
- Müller-Dietz, H.:** Die Bewährungshilfe in der Praxis und kriminologischer Forschung. In: Kury, H. (Ed.): *Prävention abweichenden Verhaltens - Maßnahmen der Vorbeugung und Nachbetreuung*. Köln et al. 1982, pp. 423-472.
- Müller-Dietz, H.:** 20 Jahre Südwestdeutsche kriminologische Kolloquien. In: Albrecht, H.-J., Sieber, U. (Eds.): *Zwanzig Jahre Südwestdeutsche Kriminologische Kolloquien*. Freiburg 1984a, pp. 3-28.
- Müller-Dietz, H.:** 20 Jahre Colloquien der Südwestdeutschen Kriminologischen Institute. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 67 (1984b), pp. 198-211.
- Oberheim, R.:** *Gefängnisüberfüllung. Ursachen, Folgen und Lösungsmöglichkeiten in der Bundesrepublik Deutschland mit einem internationalen Vergleich*. Frankfurt/M. et al. 1985.
- Ortmann, R.:** *Resozialisierung im Strafvollzug*. Freiburg 1987.

- Patterson, G.R.:** Children who steal. In: Hirschi, T., Gottfredson, M. (Eds.): *Understanding crime*. Beverly Hills 1980, pp. 73-90.
- Pfeiffer, Ch.:** Institutionen und Entscheidungen. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): *Kriminologische Forschung in den 80er Jahren*. Freiburg 1988, pp. 175-197.
- Pieplow, L.:** Internationales Kolloquium "Empirische Sanktionsforschung - Genese und Wirkung von Sanktionsnormen und Sanktionen". *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 68 (1985), pp. 43-55.
- Pitsela, A.:** Straffälligkeit und Viktimisierung ausländischer Minderheiten in der Bundesrepublik Deutschland - Dargestellt am Beispiel der griechischen Bevölkerungsgruppe. Freiburg 1986.
- Pongratz, L., Schäfer, M., Jürgensen, P., Weisse, D.:** Kinderdelinquenz. Daten, Hintergründe und Entwicklungen. München 1975.
- Retzmann, E.:** Familiäre Interaktion und delinquentes Verhalten bei Kindern - Eine explorative Studie zur Planung und Durchführung eines Elterntrainings. Köln et al. 1986.
- Rolinski, K.:** Wohnhausarchitektur und Kriminalität. Wiesbaden 1980.
- Roth, W.:** Das Projekt einer Kriminologischen Zentralstelle von Bund und Ländern. In: Gesellschaft für die Gesamte Kriminologie (Ed.): *Bericht über die XVII. Tagung der Gesellschaft für die Gesamte Kriminologie vom 5.-7.10.1973 in Bad Nauheim*. Stuttgart 1974, pp. 201-204.
- Sack, F.:** Kriminologie als selbständiges, interdisziplinäres Hochschulstudium. In: Löscher, G., Manke, G., Sack, F. (Eds.): *Kriminologie als selbständiges, interdisziplinäres Hochschulstudium*. Pfaffenweiler 1986, pp. 5-25.
- Savelsberg, J.J.:** Die Zukunft der Kriminologie - Neue Perspektiven der kriminologischen Forschung in der Bundesrepublik Deutschland in den 90er Jahren. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 70 (1987), pp. 89-110.
- Savelsberg, J.J. (Hrsg.):** Zukunftsperspektiven der Kriminologie in der Bundesrepublik Deutschland. Stuttgart 1989.
- Schneider, H.-J.:** Viktimologie. Wissenschaft vom Verbrechenopfer. Tübingen 1975.
- Schneider, H.-J.:** Hauptrichtungen der Kriminologie. In: Schneider, H.-J. (Eds.): *Auswirkungen auf die Kriminologie. Die Psychologie des 20. Jahrhunderts*, vol. XIV, Zürich 1981, pp. 63-95.
- Schneider, H.-J. (Ed.):** Das Verbrechenopfer in der Strafrechtspflege. Berlin et al. 1982.
- Schneider, H.-J.:** *Kriminologie*. Berlin, New York 1987.

- Schneider, P.R.:** Juvenile restitution as a sole sanction or condition of probation: An empirical analysis. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 19 (1982), pp. 47-65.
- Schneider, P.R.:** Schadenswiedergutmachungsprogramme für jugendliche Straftäter in den USA. - Praxis, Probleme und Erfolgsaussichten-. In: Janssen, H., Kerner, H.-J. (Eds.): *Verbrechensopfer, Sozialarbeit und Justiz*. Bad Godesberg 1985, pp. 305-328.
- Schöch, H.:** Neuere Entwicklungen in der Strafverfahrensforschung. *Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht* 98 (1981), pp. 293-316.
- Schöch, H.:** Die Beurteilung von Schweregraden schuld mindernder oder schuldausschließender Persönlichkeitsstörungen aus juristischer Sicht. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 66 (1983), pp. 333-343.
- Schöch, H.:** Möglichkeiten und Grenzen der Behandlung Straffälliger in Freiheit. In: Kury, H. (Ed.): *Ambulante Maßnahmen zwischen Hilfe und Kontrolle*. Köln et al. 1984, pp. 29-54.
- Schöch, H.:** Schule. In: Kaiser, G., Kerner, H.-J., Sack, F., Schellhoss, H. (Eds.): *Kleines Kriminologisches Wörterbuch*. Heidelberg 1985, pp. 383-387.
- Schöch, H.:** Die gesellschaftliche Organisation der deutschsprachigen Kriminologie - Rückblick und Ausblick. In: Hirsch, H.J., Kaiser, G., Marquardt, H. (Eds.): *Gedächtnisschrift für H. Kaufmann*. Berlin, New York 1986, pp. 355-372.
- Schöch, H. (Ed.):** *Wiedergutmachung und Strafrecht*. München 1987.
- Schöch, H.:** Kriminalprognose, Aussetzung des Strafrestes zur Bewährung. In: Jung, H. (Ed.): *Fälle zum Wahlfach Kriminologie, Jugendstrafrecht, Strafvollzug*. München 1988, pp. 129-149.
- Schorr, A. (Ed.):** *Bericht über den 13. Kongreß für Angewandte Psychologie*. Bonn 1986.
- Schüler-Springorum, H.:** Ausländerkriminalität. Ursachen, Umfang und Entwicklung. *Neue Strafrechtszeitung* 3 (1983), pp. 529-536.
- Schüler-Springorum, M.H.:** Zum Verhältnis von Kriminologie und Kriminalpolitik. In: Hauser, R., Rehberg, J., Stratenwerth, G. (Hrsg.): *Gedächtnisschrift für Peter Noll*. Zürich 1984, pp. 141-156.
- Schumann, K.F.:** *Kriminologie als Wissenschaft vom Strafrecht und seinen Alternativen*. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 70 (1987), pp. 81-88.
- Schur, E.M.:** *Radical non-intervention*. Englewood Cliffs 1973.
- Schwind, H.-D.:** *Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen*. Heidelberg 1986.

- Schwind, H.-D.:** Die Neue Kriminologische Gesellschaft (NKG) und ihre Vorgeschichte. Ein kurzer Überblick 1927-1988. In: Kerner, H.-J., Kaiser, G. (Hrsg.): *Kriminalität. Persönlichkeit, Lebensgeschichte und Verhalten*. Berlin u.a. 1990, pp. 633-654.
- Schwind, H.-D., Berckhauer, F., Steinhilper, G. (Eds.):** *Präventive Kriminalpolitik. Beiträge zur ressortübergreifenden Kriminalprävention aus Forschung, Praxis und Politik*. Heidelberg 1980.
- Schwind, H.-D., Schneider, M., Winter, M.:** *Gewalt in der Bundesrepublik Deutschland. Endgutachten der Unabhängigen Regierungskommission zur Verhinderung und Bekämpfung von Gewalt (Gewaltkommission)*. Bonn 1990.
- Seitz, W. (Ed.):** *Kriminal- und Rechtspsychologie. Ein Handbuch in Schlüsselbegriffen*. München et al. 1983.
- Separovic, Z.-P.:** *Victimology. Studies of victims*. Zagreb 1985.
- Sessar, K.:** *Schadenswiedergutmachung in einer künftigen Kriminalpolitik*. In: Kerner, H.-J., Göppinger, H., Streng, F. (Eds.): *Kriminologie - Psychiatrie - Strafrecht*. Heidelberg 1983, pp. 145-162.
- Sessar, K.:** *Neue Wege der Kriminologie aus dem Strafrecht*. In: Hirsch, H.J., Kaiser, G., Marquardt, H. (Eds.): *Gedächtnisschrift für H. Kaufmann*. Berlin, New York 1986, pp. 373-392.
- Sessar, K., Beurskens, A., Boers, K.:** *Wiedergutmachung als Konfliktregelungsparadigma?* *Kriminologisches Journal* 18 (1986), pp. 86-104.
- Sonderforschungsbereich (SFB) 227 Universität Bielefeld:** *Werkstattbericht aus dem Projektbereich: Präventive Entstigmatisierung und Krisenintervention im Bereich sozialer Kontrolle (Projektbereich C)*. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): *Kriminologische Forschung in den 80er Jahren*. Freiburg 1988, pp. 139-163.
- Steffen, W.:** *Kriminologische Forschung an Bundeskriminalämtern. Die kriminologische Forschungsgruppe der Bayerischen Polizei*. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): *Kriminologische Forschung in der 80er Jahren*. Freiburg 1988, pp. 263-276.
- Steinhilper, G., Berckhauer, F.:** *Kriminologische Forschung als Beitrag zur Kriminalitätsvorbeugung - Referatsgruppe "Planung und Forschung" der Niedersächsischen Ministeriums der Justiz*. In: Schwind, H.-D., Berckhauer, F., Steinhilper, G. (Eds.): *Präventive Kriminalpolitik*. Heidelberg 1980, pp. 127-144.

- Steinhilper, M.:** Das "Präventionsprogramm Polizei/Sozialarbeiter" (PPS) - Modellbeschreibung. Berichte aus der Praxis, Bewertung und Diskussion. In: Schwind, H.-D., Steinhilper, G. (Eds.): Modelle zur Kriminalitätsvorbeugung und Resozialisierung. Heidelberg 1982, pp. 45-112.
- Steinhilper, M., Fischer, H.:** Ambulante sozialpädagogische Betreuung junger Straffälliger - Ein Modellversuch in Uelzen. In: Schwind, H.-D., Steinhilper, G. (Eds.): Modelle zur Kriminalitätsvorbeugung und Resozialisierung. Heidelberg 1982, pp. 113-144.
- Stock, St.:** Opferschutz im Strafverfahren gegen Jugendliche. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform 70 (1987), pp. 352-360.
- Störzer, U.:** Kriminologisch-kriminalistische Ausbildung an der Universität. Eine phänomenologische Bestandsaufnahme. In: Kube, E. (Hrsg.): Wissenschaftliche Kriminalistik. Bd. 2. Wiesbaden 1984, pp. 325-412.
- Stumpfl, F.:** Erbanlage und Verbrechen. Berlin 1935.
- Terdenge, F.:** Ermittlung kriminologischer Literatur: laufende Bibliographien. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform 62 (1979), pp. 33-43.
- Traulsen, M.:** Delinquente Kinder und ihre Legalbewährung. Eine empirische Untersuchung über Kinderdelinquenz, spätere Straffälligkeit, Herkunft, Verhalten und Erziehungsmaßnahmen. Frankfurt, Bern 1976.
- United Nations Social Defence Research Institute (Ed.):** A World Directory of Criminological Institute. Rom 1986.
- Villmow, B.:** Kriminalität der jungen Ausländer: Ausmaß und Struktur des abweichenden Verhaltens und gesellschaftliche Reaktion. In: Kerner, H.-J., Göppinger, H., Streng, F. (Eds.): Kriminologie - Psychiatrie - Strafrecht. Heidelberg 1983a, pp. 323-344.
- Villmow, B.:** Viktimisierung und Delinquenz im Jugendalter. In: Kerner, H.-J., Kury, H., Sessar, K. (Eds.): Deutsche Forschungen zur Kriminalitätsentstehung und Kriminalitätskontrolle. Köln et al. 1983b, vol. 1, pp. 508-531.
- Villmow, B.:** Gastarbeiterkriminalität. In: Kaiser, G., Kerner, H.-J., Sack, F., Schellhoss, H. (Eds.): Kleines Kriminologisches Wörterbuch. Heidelberg 1985a, pp. 127-132.
- Villmow, B.:** Implications of research on victimization for criminal and social policy. In: Council of Europe (Ed.): Research on victimization. Strasbourg 1985b, pp. 107-142.

- Villmow, B., Plemper, G.:** Opfer und Opferentschädigung: Einige statistische Daten und Probleme. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 67 (1984), pp. 73-85.
- Walter, M.:** Über die Entwicklung neuer Formen und Konzepte im Umgang mit Jugendkriminalität in der Bundesrepublik Deutschland. In: Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H.-J. (Hrsg.): *Kriminologische Forschung in den 80er Jahren*. Freiburg 1988, pp. 795-821.
- Wegener, H., Lösel, F., Haisch, J. (Eds.):** Criminal behavior and the justice system: Psychological perspectives. New York et al. 1988.
- Wellendorf, F.:** "Sozial auffälliges Verhalten" als Problem der Institutionsberatung an Schulen. In: Kury, H., Lerchenmüller, H. (Eds.): *Schule, psychische Probleme und sozialabweichendes Verhalten - Situationsbeschreibung und Möglichkeiten der Prävention*. Köln et al. 1983, pp. 400-421.
- Wetzstein, H.:** Das Jugendhilfswerk Freiburg und die Jugendstrafrechtspflege. - Das "Freiburger Modell" - In: Kury, H. (Ed.): *Prognose und Behandlung bei jungen Rechtsbrechern*. Freiburg 1986, pp. 141-169.
- White, S.O., Krislov, S. (Eds.):** Understanding crime: An evaluation of the National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice. National Academy of Sciences. Washington D.C. 1977.
- Wissenschaftstrat:** Stellungnahme zum Kriminologischen Forschungsinstitut Niedersachsen. Berlin 1984.
- Wittmann, W.W.:** Evaluationsforschung. Aufgaben, Probleme und Anwendungen. Berlin u.a. 1985.
- Wolff, R., Albrecht, H.-J., Strunk, P.:** Gewalt gegen Kinder. Das Phänomen der Kindesmißhandlung aus sozialpsychologischer, kriminologischer und jugendpsychiatrischer Sicht. Freiburg 1986.
- Würtenberger, Th.:** Entwicklung und Lage der Kriminologie in Deutschland. In: Erdsiek, G. (Hrsg.): *Juristen-Handbuch*. Bd. 5 Köln 1964/65, pp. 147-168.
- Würtenberger, Th.:** Die Kriminalbiologische Gesellschaft in Vergangenheit und Gegenwart. In: Göppinger, H., Lefferenz, H. (Hrsg.): *Kriminologische Gegenwartsfragen* 8 (1968), pp. 1-9.
- Würtenberger, Th.:** Organisation und Institute. In: Sieverts, R., Schneider, H.-J. (Hrsg.): *Handwörterbuch der Kriminologie*. Bd.2. Berlin u.a. 1977, pp. 259-279.
- Zurek, A.:** Strukturelle Gewalt im Schulalltag - Was tun Schüler, Lehrer, Berater? In: Feldmann-Brange, G., Krüger, K.-J. (Eds.): *Gewalt und Erziehung*. Bonn 1986, pp. 106-119.

Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΝΟΒΑ - ΚΑΛΤΣΟΥΝΗ*

Ο χαμηλός δείκτης εγκληματικότητας στη γυναίκα καταδίκασε τη μελέτη του «ασήμαντου» αυτού φαινομένου σε μια περιστασιακή παρατήρηση στο περιθώριο της διερεύνησης της εγκληματικής δραστηριότητας του άνδρα.

Βασικό άξονα ερμηνείας της «γυναικείας» εγκληματικότητας αποτέλεσε ο βιολογικός ντετερμινισμός ή ένας συγκαλυμμένος βιολογισμός. Αλλά και οι περισσότερες από τις κοινωνιολογικά προσανατολισμένες προσεγγίσεις δεν κατάφεραν να αποφύγουν την παγίδα της διχοτόμησης του φαινομένου της εγκληματικότητας και την αναγωγή του σε ανδρικό και γυναικείο ζήτημα.

Μια κοινωνιολογική μελέτη της εγκληματικής δραστηριότητας της γυναίκας πρέπει να ενταχθεί σε ένα ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ερευνηθεί και η αντίστοιχη δραστηριότητα του άνδρα και θα αναζητηθούν —μέσα στο ίδιο αυτό πλαίσιο— οι κοινωνιολογικοί εκείνοι παράγοντες που προσδιορίζουν την ποσοτική και ποιοτική διαφοροποίηση αυτών των δραστηριοτήτων.

Έμφαση πρέπει να δοθεί στο ρόλο των φορέων κοινωνικοποίησης και γενικότερα των άτυπων μορφών κοινωνικού ελέγχου, η αποτελεσματικότητα των οποίων μπορεί να καταστήσει περιττή την ενεργοποίηση των μηχανισμών του τυπικού κοινωνικού ελέγχου.

Σχεδόν όλες οι απόπειρες για μελέτη και ερμηνεία της εγκληματικής δραστηριότητας της γυναίκας κινούνται ανάμεσα σε στερεότυπα και προκαταλήψεις, στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν τις ιδιαιτερότητες αυτής της δραστηριότητας, να λύσουν το «αίνιγμα» του χαμηλού δείκτη της.

Και ενώ οι θεωρίες για μια «συνολική» ερμηνεία του φαινομένου της εγκληματικότητας έχουν εδώ και αρκετά χρόνια ένα σαφή κοινωνιολογικό προσανατολισμό, παρατηρείται στη μελέτη της αντίστοιχης γυναικείας συμπεριφοράς ένας συγκαλυμμένος βιολογισμός, που εκφράζεται κύρια με τον τονισμό της διαφοράς ανάμεσα στη «γυναικεία» και «ανδρική» εγκληματικότητα και την προσπάθεια να αποδοθεί η διαφορά αυτή — τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά — σε παράγοντες που σχετίζονται με τη «γυναικεία φύση».

Ο τονισμός όμως αυτός της «διαφοράς» συντελεί σε μια ακόμα διχοτόμηση κοινωνικών προβλημάτων σε γυναικεία και ανδρικά και αποπροσανατολίζει την έρευνα από την αναζήτηση των πραγματικών παραγόντων που τα προσδιορίζουν σε επίπεδο δομής και λειτουργίας ενός κοινωνικού σχηματισμού.

* Δρ. Κοινωνιολογίας της εγκληματικότητας

Η αντίληψη ότι το έγκλημα είναι καθαρά ανδρική υπόθεση και μόνο σαν τέτοια παρουσιάζει ερευνητικό ενδιαφέρον δεν προκύπτει μόνο από θέσεις οπαδών της κλασικής εγκληματολογικής θεωρίας όπως ο Hentig, για τον οποίο το έγκλημα είναι «ουσιαστικά η από τον άνδρα προκληθείσα προσβολή του νόμου» (Dürkop/Hardtman 1974, σελ. 225), αλλά και από το σχεδόν ανύπαρκτο ενδιαφέρον των ερευνητών για το θέμα. Ακόμα και ο αριθμός των επιστημόνων γυναικών που ασχολήθηκαν με την εγκληματικότητα της γυναίκας είναι ελάχιστος.

Παρά τη θέση του Görpinger πως μια σειρά από εργασίες εντυπωσιάζουν περισσότερο χάρη στην ποσότητα και όχι την ποιότητά τους (Görpinger 1973, σελ. 360), βέβαιο είναι πως και η ποσοτική διερεύνηση του θέματος είναι πενιχρή.

Αναφορικά δε με την ποιότητα αυτών των εργασιών ο ίδιος ο Görpinger επισημαίνει: «Οι μέχρι τώρα παρατηρήσεις για τη γυναικεία εγκληματικότητα είναι επηρεασμένες από φιλοσοφικές ή ψευδοφιλοσοφικές θεωρήσεις και θεωρίες που τις διακρίνει μια προκατάληψη, η οποία γίνεται μετά από σύντομη μελέτη εμφανής. Κατ' επανάληψη γίνεται προσπάθεια με τη βοήθεια αριθμητικών συγκρίσεων και τη μελέτη μεμονωμένων περιπτώσεων να εξαχθούν συμπεράσματα για τη «φύση της γυναίκας» (Görpinger 1973, σελ. 360)

Το ποσοστό της εγκληματικότητας της γυναίκας στο σύνολο της εγκληματικότητας είναι, με βάση τα δεδομένα των αστυνομικών και δικαστικών στατιστικών, εξαιρετικά χαμηλό και γίνεται στο ποσοστό των εγκλειστών ακόμα χαμηλότερο. Αντί όμως αυτή η πραγματικότητα να γίνει αντικείμενο εγκληματολογικής έρευνας με στόχο μια κοινωνιολογικά προσανατολισμένη ερμηνεία, καταβάλλεται προσπάθεια να εξαχθούν από αυτή συμπεράσματα και να διατυπωθούν θέσεις για την «ανοσία» της γυναίκας στο έγκλημα.

Η Lady Wooton παρατηρεί στο σημείο αυτό μια «σπάνια εθελουτυφλία για το πασιφανές», γιατί όπως τονίζει κανένας δεν αναζήτησε τους κοινωνικούς παράγοντες στους οποίους πρέπει να αποδοθεί το χαμηλό ποσοστό της εγκληματικότητας στη γυναίκα (Mannheim 1974, σελ. 831).

Σε μια προσπάθεια να αντικρούσει τις κατηγορίες της Wooton προβάλλει ο Mannheim το επιχείρημα πως η πραγματικότητα αυτή δεν οφείλεται σε εθελουτυφλία, αλλά κύρια στη σχετική έλλειψη μελετών, καθώς και στον υπερβολικά μικρό αριθμό γυναικών, οι οποίες διαθέτουν όχι μόνο ενδιαφέρον για το θέμα αλλά και την απαραίτητη επιστημονική κατάρτιση (Mannheim 1974, σελ. 831). Εντούτοις δεν παραλείπει ο Mannheim να επισημάνει και την κυριαρχία των ανδρών επιστημόνων στο χώρο της εγκληματολογίας και μάλιστα στη θεωρία και πράξη (Mannheim 1974, σελ. 832).

Ένα σχετικά ζωηρό ενδιαφέρον άρχισε να παρατηρείται για την εγκληματικότητα της γυναίκας στο τέλος της δεκαετίας του 1960 περισσότερο σαν συνέπεια της μελέτης της παραβατικότητας των ανηλίκων και της ευθύνης της μητέρας (ιδιαίτερα της εργαζόμενης) στην εκδήλωση αυτής της συμπεριφοράς. Το γυναικείο κίνημα και η συμμετοχή γυναικών σε τρομοκρατικές οργανώσεις, ιδιαίτερα των γυναικών της RAF, ήταν το άλλο κίνητρο.

Η διαπίστωση του ΟΗΕ το 1975 ότι η εγκληματικότητα της γυναίκας αυξάνει με εκπληκτικούς ρυθμούς φθάνοντας σε ορισμένες χώρες να είναι τρεις φορές μεγαλύτερη της αντίστοιχης αύξησης της εγκληματικότητας των ανδρών (Leder 1978, σελ. 19), έκανε επιτακτική πλέον την ανάγκη διερεύνησης του φαινομένου.

Μεταξύ των εργασιών που ξεχωρίζουν αυτή τη δεκαετία είναι εκείνη της Freda Adler (1975), η οποία προκάλεσε και το μεγαλύτερο θόρυβο.

Η Adler προσπάθησε να συνδέσει την αύξηση των εγκλημάτων βίας που διαπράχθηκαν από γυναίκες την περίοδο εκείνη με τη γυναικεία χειραφέτηση, κάνοντας μάλιστα την πρόβλεψη πως η εγκληματικότητα της γυναίκας θα βαδίζει στο εξής παράλληλα με τη χειραφέτησή της. Μια θέση που εξελίχθηκε σχεδόν σε σύνθημα κατά του γυναικείου κινήματος, δίνοντας συγχρόνως επιχειρήματα στους επικριτές του για στρέβλωση του ρόλου και των δυνατοτήτων του. Συνδέθηκαν ακόμα οι θέσεις αυτές της Adler με την τρομοκρατική δράση των γυναικών με κύριο στόχο να πληγεί έτσι κάθε μορφή κοινωνικής χειραφέτησης.

Μια τέτοια σύνδεση εγκληματικότητας και χειραφέτησης, όπως αυτή προπαγανδίστηκε από την Adler, στηρίζεται κατά τις Dürker και Hardtmann σε μια αντίληψη για τη χειραφέτηση της γυναίκας ασύνδετη και αποκομμένη από τις ιστορικές συνθήκες και η οποία λίγο πολύ θυμίζει λομπροζιανές θέσεις. Με τέτοιες όμως θέσεις υπονοείται μια θηλυκή συμπεριφορά προσανατολισμένη στην ανδρική. Αποσιωπάται κατ' αυτόν τον τρόπο το γεγονός πως η ένταξη της γυναίκας στην παραγωγική διαδικασία δεν μπορεί να σημαίνει αυτόματα και πραγματική χειραφέτησή της, άλλο τόσο δε και αύξηση της εγκληματικότητάς της (Dürker/Hardtman 1974, σελ. 235).

Οι εργασίες που εκπονήθηκαν στη δεκαετία του 1970 με στόχο την κριτική αντιπαράθεση με θεωρίες καιερμηνείες που κατά καιρούς είχαν διατυπωθεί αναφορικά με την εγκληματικότητα της γυναίκας έχουν, όπως παρατηρεί η Bröckling, ένα κοινό παρονομαστή: «την έλλειψη μιας κεντρικής θεωρητικής αναφοράς» και εξαντλούνται στην απλή παράθεση ή κριτική ανάλυση του υπάρχοντος υλικού (Bröckling 1980, σελ. 2).

Η έννοια της εγκληματικότητας της γυναίκας

Την ίδια σύγχυση που επικρατεί γενικότερα στην εγκληματολογία αναφορικά με τον ακριβή προσδιορισμό της έννοιας του εγκλήματος (König 1978, τόμος 12, σελ. 192-492), συναντά κανείς και στον προσδιορισμό της έννοιας του εγκλήματος στη γυναίκα.

Βέβαια το θέμα εδώ δεν έχει προκαλέσει έντονη δημόσια συζήτηση ακριβώς για το λόγο ότι η συμπεριφορά της γυναίκας δεν αποτελεί κεντρικό θέμα της εγκληματολογικής έρευνας, αλλά προβάλλει περισσότερο στο περιθώριο αυτής της έρευνας.

Δεν πρέπει πάντως να μείνει απαρατήρητο το γεγονός πως οι μελέτες και έρευνες που υπάρχουν αναφέρονται σε διαφορετικές έννοιες εγκληματικότητας.

Για παράδειγμα, ενώ οι μελέτες αυτές βασίζονται σε αστυνομικές ή δικαστικές στατιστικές, αναφέρονται και στο σκοτεινό αριθμό (Wallerstein/Wyle 1947) κάνοντας διάκριση μεταξύ στατιστικά καταχωρισμένης και «πραγματικής» εγκληματικότητας (Bröckling 1980, σελ. 4), πράγμα που φανερώνει πως δεν περιορίζονται στον νομικό-ποινικό προσδιορισμό της έννοιας.

Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, η έννοια περιορίζεται σε ένα πολλαπλά φιλτραρισμένο δείγμα όπως εκείνο των φυλακών ή ιδρυμάτων (Epstein 1962, Konopka 1966, Einsele 1975).

Αντίθετα οι Dürkop/Hardtman (1974) και η Gipser (1975) διευρύνουν υπερβολικά την έννοια της εγκληματικότητας. Συγκεκριμένα η Gipser συμπεριλαμβάνει σ' αυτή τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, οινόπνευματων, καθώς και την πορνεία, ενώ οι Dürkop/Hardtman αντιλαμβάνονται την εγκληματική δραστηριότητα σαν στρατηγική για την επίλυση ενός προβλήματος. Οι ψυχικές παθήσεις, η πορνεία και η εγκληματικότητα εκλαμβάνονται σαν όψεις αυτής της στρατηγικής.

Κάνοντας διάκριση μόνο μεταξύ παθητικής (ψυχικές παθήσεις, αλκοολισμός, πορνεία) και ενεργητικής (εγκληματικότητα) επίλυσης του προβλήματος καταλήγουν στο συμπέρασμα πως η πρώτη στρατηγική είναι η πλέον πρόσφορη στη γυναίκα λόγω της θέσης της στην κοινωνία και παίζει το ρόλο του κοινωνικά αποδεκτού υποκατάστατου της εγκληματικής συμπεριφοράς (Dürkop/Hardtman 1974, σελ. 232).

Όπως τονίζει η Bröckling είναι απαραίτητη πρώτα απ' όλα στην προσέγγιση του φαινομένου μια διαφοροποίηση των εννοιών «εγκληματικότητα» και «εγκληματική συμπεριφορά».

Με τον όρο εγκληματικότητα θα πρέπει να εννοούνται πράξεις που συνιστούν παράβαση του ποινικού νόμου και έχουν χαρακτηριστεί σαν έγκλημα από τους μηχανισμούς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (πράξεις δηλ. που έχουν καταγραφεί στις επίσημες στατιστικές).

Αντίθετα η έννοια της εγκληματικής συμπεριφοράς θα πρέπει να αναφέρεται σε κάθε συμπεριφορά που συνιστά μεν προσβολή του νομικού κανόνα, δεν έχει όμως ακόμα χαρακτηριστεί και καταγραφεί σαν έγκλημα, αφού δεν έχει ενεργοποιήσει τους μηχανισμούς του τυπικού κοινωνικού ελέγχου (Bröckling 1980, σελ. 4).

Παρ' ότι αυτές καθεαυτές οι θέσεις της Bröckling δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο κριτικής, αφού εκφράζουν τη γενικότερη ανάγκη για ένα όσο γίνεται σαφέστερο προσδιορισμό των εννοιών του εγκλήματος, της εγκληματικής, παρεκκλίνουσας ή αποκλίνουσας συμπεριφοράς με ενιαία κριτήρια, εντούτοις θα ήταν παράλειψη να μην επισημανθεί εδώ ο κίνδυνος που αυτές περικλείουν. Η αναζήτηση εννοιών για τον προσδιορισμό της εγκληματικής δραστηριότητας της γυναίκας μπορεί να αποτελέσει την αρχή μιας νέας διχοτόμησης του φαινομένου της εγκληματικότητας σε γυναικείο και ανδρικό που θα αρχίζει από τον ορισμό της έννοιας. Ένα διαχωρισμό που η ίδια η Bröckling απορρίπτει, όπως αυτό συνάγεται από το πνεύμα της εργασίας της.

Αντίθετα μια ενιαία διερεύνηση και αντιμετώπιση του εγκλήματος («ανδρικού» και «γυναικείου») θα πρέπει να αρχίζει από ένα ενιαίο ορισμό του.

Φαινομενολογία της εγκληματικότητας της γυναίκας

Οι επιστημονικές μελέτες και θεωρίες για την εγκληματικότητα της γυναίκας είναι βασισμένες περισσότερο στα επίσημα στατιστικά δεδομένα (αστυνομικές και δικαστικές στατιστικές) και σε πολύ μικρό βαθμό σε αποτελέσματα εμπειρικών ερευνών.

Ο χαμηλός δείκτης εγκληματικότητας στη γυναίκα, όπως αυτός διαμορφώνεται με βάση αυτά τα στατιστικά στοιχεία, ερμηνεύτηκε και ερμηνεύεται σαν αποτέλεσμα επιλεκτικής δίωξης των μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Σχετικά με τη στρέβλωση αυτών των στατιστικών δεδομένων, αποτέλεσμα της ευνοϊκότερης μεταχείρισης που απολαμβάνει η γυναίκα από τις διοικητικές αρχές, ο Cremer (1974) υποστηρίζει (πλησιάζοντας εδώ τις θέσεις του Görringer) ότι είναι λάθος να θεωρείται ο παράγοντας αυτός σαν αποφασιστικής σημασίας για την εικόνα που παρουσιάζει η εγκληματικότητα της γυναίκας.

Αντίθετα, από άλλους υποστηρίζεται πως τέτοιες θέσεις αποπροσανατολίζουν την έρευνα, αφού ξεκινούν από λαθεμένη βάση, με αποτέλεσμα και η εξαγωγή συμπερασμάτων να οδηγείται σε λάθος κατεύθυνση.

Κατά τον Leder θα πρέπει η μελέτη της εγκληματικής δραστηριότητας της γυναίκας να έχει σαν αφετηρία τα αποτελέσματα της έρευ-

νας των Wallerstein και Wyle (1947), τα οποία δημιουργούν αμφιβολίες για την ορθότητα των θέσεων που έχουν μέχρι τώρα διατυπωθεί (Leder 1982, σελ.158).

Στην έρευνα αυτή είχε ερωτηθεί ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ποινικά υπεύθυνων ανδρών και γυναικών για αδικήματα που τυχόν είχαν διαπράξει (αυτοομολογούμενη εγκληματικότητα). Συγκεκριμένα κλήθηκαν να απαντήσουν αν είχαν διαπράξει ένα ή περισσότερα από τα 42 αδικήματα που τους δόθηκαν με τη μορφή ερωτημάτων και τα οποία επισύρουν τουλάχιστον ενός χρόνου φυλάκιση ή εισαγωγή σε σωφρονιστικό κατάστημα. Το 92% όλων των ερωτηθέντων (ανδρών και γυναικών) ομολόγησαν πως είχαν διαπράξει ένα ή περισσότερα από αυτά τα αδικήματα (Leder 1982, σελ.158 επ.).

Σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά δεδομένα την πρώτη θέση στην εγκληματικότητα της γυναίκας κατέχει η απλή κλοπή, η οποία υπολογίζεται σε ποσοστό 52% περίπου του συνόλου των αδικημάτων που διαπράττει η γυναίκα, ενώ στον άνδρα το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται σε 25%.

Αυτό βέβαια οφείλεται στη μεγάλη διασπορά της εγκληματικότητας του άνδρα, η οποία κατανέμεται σε όλες τις κατηγορίες αδικημάτων, σε αντίθεση με εκείνη της γυναίκας, η οποία είναι επικεντρωμένη σε ορισμένες μόνο από αυτές.

Σημασία έχει στην προκειμένη περίπτωση η διαπίστωση ότι τόσο στην εγκληματικότητα της γυναίκας όσο και σε εκείνη του άνδρα την πρώτη θέση κατέχουν τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας.

Σαν τυπικά γυναικεία εγκλήματα χαρακτηρίζονται εκείνα στα οποία η γυναικεία συμμετοχή είναι μεγαλύτερη από 50%.

Σ' αυτή την κατηγορία συγκαταλέγονται η έκθεση ανηλίκου, η παιδοκτονία, η έκτρωση και οι κλοπές καταστημάτων (shoplifting), στις οποίες οι γυναίκες σύμφωνα με στοιχεία έρευνας του Cremer στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ανέρχονται σε ποσοστό 53,1%.

Το μεγάλο βέβαια ποσοστό των γυναικών δραστών σ' αυτό το αδίκημα σχετικοποιείται κατά τον Cremer αν αυτό συσχετισθεί με τον αριθμό των πελατών κατά φύλο. Σύμφωνα με τέτοιους υπολογισμούς η γυναίκα δεν βαρύνεται με το αδίκημα της κλοπής καταστημάτων περισσότερο από τον άνδρα (Cremer 1974, σελ. 83).

Το αποτέλεσμα αυτό επιβάλλει αναθεώρηση των απόψεων για υψηλό ποσοστό συμμετοχής της γυναίκας σε κλοπές καταστημάτων. Ο Cremer παρατηρεί ακόμα πως το ποσοστό συμμετοχής των ανδρών σ' αυτό το αδίκημα είχε αυξηθεί στην ΟΔΓ το διάστημα 1963-1973 με ρυθμούς μεγαλύτερους από ό,τι στη γυναίκα.

Συνολικά επικεντρώνεται η εγκληματική δραστηριότητα της γυναίκας στην κατηγορία των αδικημάτων κατά της ιδιοκτησίας και μάλι-

στα σε εκείνα των οποίων η διάπραξη δεν δυσχεραίνεται από σοβαρά εμπόδια (Cremer 1974, σελ. 83). Αντίθετα σε «δυσκολότερα» αδικήματα αυτής της κατηγορίας (διαρρήξεις, ληστείες κλπ.) η συμμετοχή των γυναικών εκτός του ότι είναι σχετικά μικρή, περιορίζεται και σε ένα ρόλο παθητικού συνεργού (Cremer 1974, σελ. 93).

Το κέντρο βάρους των εγκλημάτων κατά της ζωής βρίσκεται στη λεγόμενη εκτεταμένη αυτοκτονία. Αδίκημα το οποίο παρουσιάζει μια ουσιαστική ποιοτική διαφορά από το αντίστοιχο στον άνδρα: ενώ δηλ. ο άνδρας στρέφεται κύρια κατά του ερωτικού του συντρόφου και σε πολύ μικρότερο ποσοστό κατά των παιδιών του, συμβαίνει με τη γυναίκα ακριβώς το αντίθετο. Τα θύματα της εκτεταμένης αυτοκτονίας της γυναίκας είναι κύρια τα παιδιά της και σε πολύ λίγες περιπτώσεις ο σύζυγος ή άλλος ερωτικός σύντροφος (Jones 1980).

Στη δεύτερη θέση στα εγκλήματα κατά της ζωής με δράστη τη γυναίκα βρίσκεται ο φόνος μικρών παιδιών, ενώ αντίθετα η παιδοκτονία γίνεται όλο και πιο σπάνιο έγκλημα.

Γενικά τα εγκλήματα κατά της ζωής με δράστη τη γυναίκα στρέφονται κύρια κατά του εγγύτερου κοινωνικού περιβάλλοντός της και σπάνια κατά προσώπων έξω από αυτό το περιβάλλον. Είναι δε αυτά συνήθως και τα μόνα που έχει διαπράξει η γυναίκα στη ζωή της (Funken 1989, σελ.240).

Βέβαια, εξετάζοντας την εγκληματικότητα της γυναίκας τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, θα πρέπει να λάβει κανείς υπόψη πως αυτή παρουσιάζει διακυμάνσεις από χώρα σε χώρα, ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν ή τον τρόπο που καταρτίζονται οι στατιστικές.

Ανεξάρτητα όμως από αυτό, βέβαιο είναι πως ο δείκτης εγκληματικότητας στη γυναίκα είναι σημαντικά χαμηλότερος από τον αντίστοιχο στον άνδρα, παρά τη σαφή ανοδική πορεία η οποία παρατηρείται από το 1970 (Einsele 1982,σελ.62 επ.).

Και ενώ ποσοτική σύγκριση μεταξύ των διαφόρων χωρών φαίνεται να παρουσιάζει δυσκολίες εξαιτίας της ισχύος διαφορετικού ποινικού δικαίου, καθώς και μεθοδολογικών διαφορών στην κατάρτιση των στατιστικών, μας επιτρέπει η ποιοτική σύνθεση της εγκληματικότητας το συμπέρασμα πως η γυναίκα περιορίζεται σε εγκληματικές συμπεριφορές που απορρέουν από τη θέση που έχει σε μια κοινωνία και τα περιθώρια δράσης που αυτή της παρέχει.

Δηλαδή η εγκληματική δραστηριότητα της γυναίκας επικεντρώνεται κύρια σε συμπεριφορές και πράξεις λιγότερο επιθετικές σε σύγκριση με τον άνδρα. Σε συμπεριφορές κοινωνικά αποδεκτές που μπορούν να ενταχθούν στα πλαίσια των προσδοκιών από ένα συγκεκριμένο κοινωνικό ρόλο που έχει απονεμηθεί στη γυναίκα.

Θεωρητική προσέγγιση

Σκόπιμο θεωρείται εδώ να γίνει αναφορά σε θεωρητικά ρεύματα που σφράγισαν τη μελέτη της εγκληματικής δραστηριότητας της γυναίκας και συνεχίζουν να επηρεάζουν - φανερά ή συγκαλυμμένα -σε μεγαλύτερο βαθμό την έρευνα. Σαν τέτοια θεωρητικά ρεύματα εννοούνται εδώ οι βιολογικές - ανθρωπολογικές προσεγγίσεις, οι ψυχαναλυτικές θεωρίες και η θεωρία των ρόλων.

Οι ρίζες μιας βιολογικής - ανθρωπολογικής ερμηνείας της εγκληματικότητας της γυναίκας θα πρέπει να αναζητηθούν στην Ιταλική «θετική» σχολή της εγκληματολογίας με κύριους εκπροσώπους τους Lombroso, και Ferri και Garofalo.

Κεντρικό άξονα αυτής της προσέγγισης απετέλεσε ο βιολογικός ντετερμινισμός, ο οποίος επιχειρεί μια ερμηνεία της ανθρώπινης και ειδικότερα της εγκληματικής συμπεριφοράς με βιολογικούς όρους. Με ισχυρές επιρροές από το δαρβινισμό προσπαθεί η εμπειρική έρευνα αυτής της σχολής να αποδείξει την αρχική υπόθεση του Lombroso ότι ο εγκληματίας είναι ένας εκφυλισμένος τύπος ανθρώπου.

Όσον αφορά συγκεκριμένα τη γυναίκα και την εγκληματική της συμπεριφορά, υπάρχει κατά τον Lombroso ένας βιολογικά προσδιορισμένος συντηρητισμός, ο οποίος μεταξύ των άλλων είναι υπεύθυνος και για τη χαμηλή της εγκληματικότητα.

Αυτός ο συντηρητισμός συνδέεται με την έλλειψη κινητικότητας στα γυναικεία ώρια, σε αντίθεση με τα ανδρικά σπερματοζώρια, των οποίων η κινητικότητα όχι μόνο χαρίζει στον άνδρα ζωτικότητα και δημιουργική σκέψη, αλλά ευθύνεται και για την εγκληματική του συμπεριφορά.

Κατά τους Lombroso και Ferrero η λεγόμενη κλασική εγκληματικότητα δεν ταιριάζει στη γυναίκα.

Σαν υποκατάστατο μιας τέτοιας συμπεριφοράς θα πρέπει να εκληφθεί η πορνεία, η οποία ακριβώς για το λόγο ότι δεν απαιτεί ιδιαίτερες νοητικές ικανότητες ταιριάζει περισσότερο στη «γυναικεία φύση» (Lombroso/Ferrero 1984, κεφ. 2, σελ. 199 επ.).

Μέσα σ' αυτό το πνεύμα χαρακτηρίσθηκαν στο παρελθόν συμπεριφορές όπως ο φόνος μικρών παιδιών, η μαγεία, η μοιχεία και η διάλυση του γάμου σαν χαρακτηριστικά γυναικεία εγκλήματα και τιμωρίες όπως η ρίψη στην πυρά, ο ενταφιασμός εν ζωή κλπ. επινοήθηκαν σαν ποινές που άρμοζαν περισσότερο στη γυναίκα και εκτελούνταν συνήθως από τους συζύγους.

Στα ίδια θεωρητικά πλαίσια κινήθηκε αργότερα ο Thomas (1923) και ο Wulffen (1923) με μια διάθεση μάλιστα άμεσης σύνδεσης της

σεξουαλικότητας της γυναίκας με την εγκληματική της δραστηριότητα.

Ιδιαίτερα ο Wulffen συνέδεσε τη «μειωμένη σεξουαλική ευαισθησία και ερεθιστικότητα» της γυναίκας με το χαμηλό δείκτη εγκληματικότητας. Η «παθητικότητα» της γυναίκας στον σεξουαλικό τομέα την «προστατεύει» από το έγκλημα (Wulffen 1923, σελ.26 επ.).

Επηρεασμένος από τα νέα θεωρητικά και καθαρά κοινωνιολογικά ρεύματα της εποχής του (Merton 1938, Shaw και Mckay 1942, Kobrin 1951 κλπ.) ο Pollak (1950) επιχειρεί μια κοινωνιολογική ερμηνεία της εγκληματικής δραστηριότητας της γυναίκας χωρίς ωστόσο να καταφέρει να κόψει τον ομφάλιο λώρο με το βιολογισμό. Έτσι από το ένα μέρος αποδίδει το χαμηλό ποσοστό εγκληματικότητας της γυναίκας σε κοινωνικούς παράγοντες και ιδιαίτερα στην επιλεκτική δίωξη των μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, από το άλλο όμως μέρος εξηγεί με καθαρά βιολογικούς όρους τις ποιοτικές διαφορές που παρατηρούνται στην εγκληματικότητα των δύο φύλων.

Προκειμένου να ερμηνεύσει αυτή τη διαφορά δεν διστάζει ο Pollak να μιλήσει για σωματική αδυναμία που εξαναγκάζει τη γυναίκα να περιορίζεται σε ήπιες μορφές εγκληματικότητας και να επινοεί λιγότερο βίαιες και πολύπλοκες μεθόδους στην τέλεση μιας εγκληματικής πράξης (δηλητηριασμός, εξαπάτηση κλπ). Η ικανότητά της να εξαπατά της επιτρέπει να κινείται αθόρυβα ακόμα και στο πεδίο της εγκληματικότητας. Μια ικανότητα που κατά τον Pollak βρίσκεται σε αρμονία με τη φύση της (deceitful).

Και εγώ αυτές οι «αρετές» της γυναίκας προσδιορίζουν την ποιοτική εικόνα της εγκληματικής της δραστηριότητας, φροντίζει από την άλλη πλευρά ο ιπποτισμός των δικωκτικών αρχών, όπως υποστηρίζει ο Pollak, να παραμένει ο δείκτης εγκληματικότητας σε πολύ χαμηλά επίπεδα.

Μια θέση η οποία, όπως παρατηρεί η Klein, δεν συρρικνώνει απλά το πρόβλημα σε επίπεδο σεξουαλικότητας, αλλά εκπορεύεται από παραστάσεις που έχει ο ίδιος ο Pollak για λευκές κυρίες των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων της Αμερικής που απολαμβάνουν τον ιπποτισμό των κυρίων, ενώ αφήνει αναπάντητο το ερώτημα αν αυτός ο ιπποτισμός θα μπορούσε να ενεργοποιηθεί και στις περιπτώσεις αντιμετώπισης της εγκληματικής συμπεριφοράς γυναικών του τρίτου κόσμου (Klein 1973, σελ. 23, Leder 1976, σελ.154).

Σύμφωνα βέβαια με την σύγχρονη επιστημονική γνώση δεν μπορούν πλέον να πείθουν απόψεις για την εγκληματική δραστηριότητα της γυναίκας, οι οποίες είναι εγκλωβισμένες σε αταβιστικές θεωρήσεις και προσανατολισμούς. Εντούτοις δεν λείπουν σήμερα θέσεις εγκληματολόγων, οι οποίες παρά την επισφαλή επιστημονική τους βάση, εξ αιτίας τέτοιων προσανατολισμών, βρίσκουν ακόμα απήχηση.

Βασισμένες στη φροϋδική παράδοση και φαινομενικά απομακρυσμένες από το βιολογισμό, επιχειρούν οι ψυχαναλυτικές θεωρίες μια ερμηνεία της εγκληματικής δραστηριότητας της γυναίκας με έννοιες που αναφέρονται στον ψυχισμό του ατόμου.

Τη λομπροζιανή θέση για τον εκφυλισμένο τύπο ανθρώπου έχει αντικαταστήσει εδώ η «ψυχοπαθητική προσαωπικότητα» του ατόμου (Bennet 1960, McCord 1964).

Στην ατέρμονη πάλη του «Αυτό» (E) με το «Εγώ» (Ich) και το «Υπερεγώ»(Über-Ich) πρέπει σύμφωνα με τα ψυχαναλυτικά μοντέλα ερμηνείας της εγκληματικότητας να αναζητηθούν τα αίτια της εγκληματικής συμπεριφοράς. Απότο βαθμό στον οποίο οι δύο μηχανισμοί ελέγχου (Ich και Über-Ich) θα μπορέσουν να επιβληθούν στις παρορμητικές επιθυμίες του «Es», θα εξαρτηθεί και ο βαθμός κοινωνικής προσαρμογής του ατόμου (κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά).

Η αδυναμία του ατόμου να επιβληθεί στις παρορμήσεις του υποδηλώνει διαταραχές στην ανάπτυξή του που εμπόδισαν την ωρίμανση του «Εγώ» με αποτέλεσμα αυτό να παραμένει δέσμιο εσωτερικών συγκρούσεων που μπορούν να οδηγήσουν στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς (Moser 1971, Κεφ. VI, VII).

Τα συμπλέγματα του Οιδίποδα και της Ηλέκτρας, καθώς και η κυριαρχία του ενστίκτου του θανάτου χρησιμεύουν εδώ σαν βασικά εργαλεία προσέγγισης του φαινομένου της εγκληματικότητας.

Κοινό στοιχείο σε όλα τα ψυχαναλυτικά ερμηνευτικά μοντέλα της εγκληματικότητας είναι, όπως προαναφέρθηκε, η ατέρμονη πάλη του «Εγώ» με τον εαυτό του. Μια θέση από την οποία συνάγεται πως η εγκληματική συμπεριφορά είναι μια μη ελεγχόμενη διαδικασία, το δε υποκείμενο ένα παθητικό αποτέλεσμα κοινωνικών διεργασιών τις οποίες δεν είναι σε θέση να ελέγξει.

«Το φροϋδικό Εγώ», παρατηρεί ο Kurzeja, «δεν ήταν τίποτε άλλο από την προβολή των αντιλήψεων του φιλελεύθερου κατά κάποιον τρόπο ιδιοκτήτη αστού, ο οποίος ζούσε λίγο-πολύ σε αρμονία με τον κόσμο και τον Αυτοκράτορά του. Ο Freud περιγράφει και ερμηνεύει λοιπόν το αστικό, ήδη προϋπάρχον Εγώ της εποχής τους. Ένα Εγώ που δεν συγκρούεται με την κοινωνία αλλά με τον εαυτό του» (Kurzeja 1976, σελ. 175).

Αυτά τα μοντέλα, τα οποία στόχευαν κατ' αρχήν σε μια γενικότερη ερμηνεία της εγκληματικής συμπεριφοράς, έγιναν το μαγικό ραβδί για την εξήγηση της εγκληματικότητας της γυναίκας.

Έμφαση δόθηκε εδώ σε παράγοντες εσωτερικών συγκρούσεων όπως η διαδικασία ταύτισης του κοριτσιού με τη μητέρα με μια ταυτόχρονη έντονη ερωτική επιθυμία για τον πατέρα, η βιολογική έναρξη της εφηβείας - την οποία η Κοπορκα, αγνοώντας βασικούς κοινωνικούς - πολιτιστικούς παράγοντες χαρακτηρίζει σαν δραματικό γεγο-

νός του κοριτσιού -, συγκρούσεις με την αυθεντία, μεταβολή του γυναικείου ρόλου κλπ. (Κοπορκα 1966). Αυτοί οι παράγοντες αποτελούν πηγή φόβου και ανασφάλειας που οδηγεί σε αδυναμία δημιουργίας σχέσεων εμπιστοσύνης, με αποτέλεσμα την απομόνωση του κοριτσιού και τη δημιουργία αρνητικής εικόνας για τον εαυτό του. Όλα αυτά έχουν σαν επακόλουθο, σύμφωνα με την Κοπορκα, ένα σοβαρό ψυχικό κόστος και συνδέονται άμεσα με την εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς, όπως έδειξαν οι έρευνές της σε παραβατικά κορίτσια.

Στην ίδια περίπτωση κατεύθυνση κινούνται και οι εργασίες της Epstein (1962), η οποία ερμηνεύει την παραβατική συμπεριφορά του κοριτσιού σαν διαταραχή της προσωπικότητάς του και ιδιαίτερα σαν αποτέλεσμα της αδυναμίας του να ταυτιστεί με ένα κοινωνικό ρόλο. Το ανώριμο Εγώ βρίσκεται εδώ σε μια διαρκή σύγκρουση με τον εαυτό του, χωρίς ωστόσο να γίνεται λόγος (κοινή «παράλειψη» όλων των ψυχαναλυτικών μοντέλων) και αναφορά στις κοινωνικές συνιστώσες που προσδιορίζουν ή τροφοδοτούν αυτή τη σύγκρουση.

Εκτός από τα μεθοδολογικά σφάλματα που παρουσιάζουν, κατά γενική ομολογία, όλες οι έρευνες αυτής της θεωρητικής κατεύθυνσης, σφάλματα που αναφέρονται κύρια στην επιλογή του δείγματος και των ομάδων ελέγχου (Glueck 1950, Epstein 1962, Κοπορκα 1966), ξεκινούν οι έρευνες αυτές και από ένα λαθεμένο συλλογισμό, αφού θεωρούν την εγκληματική συμπεριφορά αποτέλεσμα ψυχικών διαταραχών και δεν αφήνουν περιθώρια για μια αντίστροφη υπόθεση: ότι δηλ. η προσαρμογή στους κανόνες ενός ρόλου εγκληματία καθώς και ο εγκλεισμός σε σωφρονιστικό κατάστημα μπορούν να έχουν σαν αποτέλεσμα τη διαταραχή της ψυχικής ισορροπίας του ατόμου.

Ερμηνείες βασισμένες στη θεωρία των ρόλων αποτελούν την προσπάθεια, κύρια της φεμινιστικής εγκληματολογίας, να απαγκιστρωθεί από βιολογικά και ψυχαναλυτικά μοντέλα ερμηνείας και να προσαρμοσθεί στα καινούργια κοινωνικά δεδομένα (γυναικείο κίνημα).

Περισσότερο κοινωνιολογικά προσανατολισμένες οι ερμηνείες αυτές κάνουν μια άμεση σύνδεση του χαμηλού δείκτη της εγκληματικότητας της γυναίκας με μια συγκεκριμένη κουλτούρα και το σύστημα αξιών της καθώς και τους τρόπους που η γυναίκα επιλέγει για την επίλυση των προβλημάτων της μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, επισημαίνοντας, όπως ο Cohen, πως όταν το άτομο κάνει κάτι το κάνει στα πλαίσια ενός ανδρικού ή γυναικείου ρόλου: «όταν (οι άνθρωποι) προσπαθούν να λύσουν τα προβλήματά τους ψάχνουν για λύσεις που δεν θέτουν σε αμφισβήτηση την ταύτισή τους με το ανδρικό ή γυναικείο πρότυπο. Ακόμα και όταν ακολουθούν τρόπους συμπεριφοράς, οι οποίοι σύμφωνα με τα συμβατικά πρότυπα ισχύουν σαν κακόφημοι, τείνουν κατά κάποιον τρόπο να αποκτήσουν κακή φήμη, η οποία ισχύ-

ει είτε σαν τυπικά ανδρική είτε σαν τυπικά γυναικεία» (Cohen 1961, σελ. 104).

Στα πλαίσια αυτού του προτύπου προσαρμογής πρέπει να ενταχθεί και η εργασία της Gisper (1975).

Όπως σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής έτσι και στην περίπτωση της εγκληματικής δραστηριότητας παρατηρείται μια αλληλόδραση μεταξύ δρώντος υποκειμένου και του κοινωνικού του περιβάλλοντος. Το είδος της παραβατικής συμπεριφοράς επιλέγεται, σύμφωνα με τη Gisper, από το δρων υποκείμενο (στην προκειμένη περίπτωση τη γυναίκα) ανάλογα με το κοινωνικό του ρόλο, όπως αυτός είναι προσδιορισμένος με βάση το φύλο του.

Οστόσο η Gisper δεν εξαρτά την επιλογή του τρόπου επίλυσης ενός προβλήματος μόνο από την ταύτιση με ένα πρότυπο ρόλου, αλλά επίσης και από τα μέσα που η γυναίκα έχει στη διάθεσή της για την επίτευξη ενός στόχου που ανταποκρίνεται σ' αυτόν τον ρόλο.

Επιχειρείται εδώ από τη Gisper μια σύζευξη της θεωρίας της αλληλόδρασης, της θεωρίας της ανομίας του Merton και της θεωρίας των ρόλων. Μια απόπειρα δηλ. που θα πρέπει να εκληφθεί και σαν συμπλήρωση της θεωρίας της ανομίας, αφού τα ερευνητικά δεδομένα της Gisper θα μπορούσαν να συνιστούν απάντηση στο ερώτημα που εύλογα γεννιέται σε κάθε μελετητή του Merton: αφού δηλαδή η εγκληματικότητα είναι κατά τον Merton η απόσταση μεταξύ προπαγανδιζόμενων στόχων και νόμιμων μέσων που το άτομο έχει στη διάθεσή του για την επίτευξη αυτών των στόχων, πώς εξηγείται ο χαμηλός δείκτης εγκληματικότητας της γυναίκας παρά τα λιγοστά νόμιμα μέσα που αυτή διαθέτει για την επίτευξη των προβαλλόμενων στόχων;

Η απάντηση που συνάγεται από την εργασία της Gisper είναι πως στο γυναικείο ρόλο όχι μόνο διαφορετικοί στόχοι αντιστοιχούν, αλλά και τα νόμιμα μέσα που επιλέγει η γυναίκα για την επίτευξη αυτών των στόχων είναι διάφορα των αντίστοιχων ανδρικών, προσαρμοσμένα στις προσδοκίες που απορρέουν από το γυναικείο ρόλο.

Βέβαια τη θέση ότι όχι μόνο οι προβαλλόμενοι στόχοι είναι για τα δύο φύλα διαφορετικοί, αλλά και τα νόμιμα μέσα που κάθε φύλο έχει στη διάθεσή του επίσης διαφορετικά και προσαρμοσμένα στις προσδοκίες του ρόλου τους, είχε ήδη διατυπώσει ο Opp: «... έτσι δεν «χρειάζεται», για παράδειγμα, η γυναίκα στην κοινωνία μας ένα υψηλό (δικό της) εισόδημα, ούτε «χρειάζεται» επίσης κοινωνικό κύρος ή κοινωνική δύναμη. (...) Ως εκ τούτου είναι πιθανόν οι γυναίκες να έχουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τον άνδρα νόμιμες ευκαιρίες για την ικανοποίηση των στόχων τους» (Opp 1974, σελ. 151-2).

Η έρευνα αυτή της Gisper σε νέες γυναίκες (112 παραβατικές και 125 της ομάδας ελέγχου) έδειξε πως η ταύτιση με τον παραδοσιακό πρότυπο ρόλο συνεπάγεται μια παραβατική συμπεριφορά μάλ-

λον ενισχυτική αυτού του ρόλου (κλοπή καλλυντικών, ειδών ρουχισμού κλπ. σαν βοηθητικά στην εξεύρεση ερωτικού συντρόφου). Αντίθετα γυναίκες με αφομοιωμένο σε ικανοποιητικό βαθμό το πρότυπο χειραφέτησης εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά που ανταποκρίνεται περισσότερο σ' αυτό το πρότυπο (χρήση ναρκωτικών ουσιών, κατάχρηση οινόπνευματων, πορνεία σαν ψευδαίσθηση απελευθέρωσης).

Στην περίπτωση τέλος μιας ακροβασίας ανάμεσα σ' αυτά τα δύο πρότυπα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς μια συμπεριφορά εξισοροποιητική ανάμεσα στο παραδοσιακό και το χειραφετημένο πρότυπο (κατάχρηση εμπιστοσύνης στο εγγύτερο οικογενειακό ή κοινωνικό περιβάλλον).

Βέβαια, όπως ήδη επισημάνθηκε, η Gisper δεν περιορίζεται εδώ σε εγκληματικότητα ή εγκληματική συμπεριφορά, όπως αυτή ορίστηκε πιο πάνω, αλλά συμπεριλαμβάνει και διάφορες μορφές απόκλισης. Εκτός αυτού δεν απαντάει στο ερώτημα γιατί η γυναίκα παρουσιάζει ένα τόσο χαμηλό δείκτη εγκληματικότητας. Η τελευταία αυτή αδυναμία της εργασίας της Gisper επισημάνθηκε αργότερα από την ίδια (Gisper 1978 και 1987, σελ. 175).

Η αναγκαιότητα μιας άλλης οπτικής

Σχεδόν όλες οι απόπειρες ερμηνείας του χαμηλού δείκτη εγκληματικότητας στη γυναίκα κατάφεραν - αν και μερικές φορές μη συνειδητά - να συντελέσουν κάθε μια με το δικό της τρόπο στην προσπάθεια κατακερματισμού κοινωνικών διαδικασιών που παρατηρείται γενικότερα στο χώρο των κοινωνικών επιστημών και την αναγωγή τους σε επιμέρους αντικείμενα παρατήρησης αποκομμένα λίγο -πολύ και ασύνδετα με τον υπόλοιπο κοινωνικό κορμό.

Αλλά, όπως παρατηρεί ο Adorno, «η κοινωνία είναι μία» (Adorno 1972, σελ. 90) η δε κατάτμησή της και μελέτη των επιμέρους χωρίς αναγωγή τους στο όλο έχει σαν αποτέλεσμα τον αποπροσανατολισμό του παρατηρητή και την αδυναμία σχηματισμού μιας πλήρους εικόνας της κοινωνικής πραγματικότητας.

Αθροίζοντας στο τέλος αυτά τα επιμέρους μαζί, παρατηρεί ο Adorno, φαίνεται να στέκεται η πραγματική τους σχέση με το κεφάλι προς τα κάτω χάρη στην πορεία που ακολούθησε η μέθοδος (Adorno 1972, σελ. 90).

Μια κοινωνιολογική προσέγγιση της εγκληματικής συμπεριφοράς της γυναίκας δεν μπορεί να επιχειρείται ούτε ανεξάρτητα από την αντίστοιχη συμπεριφορά του άνδρα ούτε και έξω από το ιστορικό - κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εκδηλώνονται και αντιμετωπίζονται τέτοιες συμπεριφορές.

Και ναι μεν η εικόνα της εγκληματικότητας της γυναίκας σε μια συγκεκριμένη κοινωνία αντικατοπτρίζει τη θέση της σ' αυτή, δεν πρέπει όμως η διαπίστωση αυτή να εγκλωβίσει την έρευνα στα πλαίσια της θεωρίας των ρόλων, πράγμα που θα σήμαινε μια συγκαλυμμένη διχοτόμηση της εγκληματικότητας σε «ανδρικό» και «γυναικείο» πρόβλημα.

Θα σήμαινε ακόμα πως οποιαδήποτε άλλα στοιχεία κοινά σαν παράγοντες εγκληματογένεσης και στα δύο φύλα αποσιωπώνται, οποιεσδήποτε πραγματικές κοινωνικές διαφορές των ατόμων-«ηθοποιών» εξαφανίζονται και αυτοί είναι ίσοι με τη μοναδική τους κοινωνική διαφορά: ένα διαφορετικό ρόλο. Αυτή ήταν άλλωστε και είναι ακόμα η «ακαταμάχητη γοητεία» της θεωρίας των ρόλων, η ψευδαισθηση δηλαδή πως η πορεία είναι κοινή για όλους, η θέση των κοινωνικών υποκειμένων στην κοινωνική σκηνή ίδια, με μοναδική «μικρή διαφορά» το διαφορετικό τους ρόλο.

Η εμμονή όμως στην κατηγορία του ρόλου, παρατηρεί η Friga Haug, συντελεί στην παρεμπόδιση μιας ουμανιστικής κοινωνικής μεταβολής. «Με τον κατάλληλο διαχωρισμό μεταξύ κοινωνίας και υποκειμένου μέσω του ρόλου, μετατίθεται η κοινωνική χειραφέτηση και μεταβολή στην ιδιωτική σφαίρα» (F. Haug 1972, σελ. 126).

Η έρευνα της εγκληματικότητας της γυναίκας πρέπει να ενταχθεί καταρχήν σε ένα ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα πρέπει να ερευνηθεί και η εγκληματική δραστηριότητα του άνδρα και να αναζητηθούν στη συνέχεια μέσα σ' αυτό το κοινό πλαίσιο οι κοινωνιολογικές διαφοροποιήσεις αυτών των συμπεριφορών, σαν αποτέλεσμα διαφορετικής κοινωνικής θέσης.

Θα πρέπει δηλ. να ερευνηθεί ποιός, από ποιά σκοπιά και θέση και πότε χαρακτηρίζει ορισμένες συμπεριφορές σαν εγκληματικές και από ποιά σκοπιμότητα, ενδιαφέρον ή συμφέρον εξαιρεί άλλες από αυτόν το χαρακτηρισμό.

Είναι αυτονόητο πως η θέσπιση του συστήματος αξιών και κανόνων δικαίου δεν γίνεται αυθαίρετα. Μένει λοιπόν να δούμε πώς αξιολογούνται συγκεκριμένες συμπεριφορές της γυναίκας μέσα σ' αυτό το σύστημα και να επισημανθούν τυχόν διαφοροποιήσεις στην αξιολόγηση αντίστοιχων συμπεριφορών στον άνδρα.

Το δεύτερο ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι κάτω από ποιές συνθήκες εκδηλώνονται αυτές οι συμπεριφορές, ποιοί κοινωνικοί παράγοντες προσδιορίζουν την έκφρασή τους, αν εμφανίζονται ποιοτικές διαφορές στα δύο φύλα. Και αν ναι, τότε πώς μπορούν να ερμηνευθούν κοινωνιολογικά αυτές οι διαφορές.

Το τρίτο ερώτημα αφορά τις προβλεπόμενες μορφές κοινωνικού ελέγχου, τη σχέση τους με το κοινωνικο-πολιτικό σύστημα και την αντίδραση αυτών των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου σε περιπτώσεις

παρέκκλισης από το σύστημα αξιών και κανόνων δικαίου. Σαν τέτοιοι μηχανισμοί εννοούνται οι θεσμοί του άτυπου και τυπικού κοινωνικού ελέγχου.

Στην περίπτωση δε της εγκληματικής συμπεριφοράς της γυναίκας πρέπει να δοθεί έμφαση στο ρόλο του άτυπου κοινωνικού ελέγχου, η ποιότητα και αποτελεσματικότητα του οποίου μπορεί να καταστήσει περιττή την ενεργοποίηση του τυπικού.

Σαν άτυπες μορφές κοινωνικού ελέγχου εννοούνται εδώ κύρια εκείνες που απορρέουν από τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης (οικογένεια, σχολείο) και την κοινωνική θέση της γυναίκας με βάση το φύλο της.

Η αντίδραση των μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου στην εγκληματική συμπεριφορά της γυναίκας αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο για έρευνα που μπορεί - αν η μέθοδος εξασφαλίσει προϋποθέσεις αντικειμενικής προσέγγισης - να απαντήσει με σαφήνεια, πού τελειώνει ο μύθος και πού αρχίζει η πραγματικότητα στη μεταχείριση της γυναίκας από το σύστημα απονομής δικαιοσύνης.

Θα πρέπει εδώ να εξετασθεί αν πράγματι το ποινικό δίκαιο είναι αυστηρότερο για τη γυναίκα (Pickl 1982, σελ.26) ή διακατέχεται ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος από ιπποτισμό όταν καλείται να αντιμετωπίσει την εγκληματική συμπεριφορά της γυναίκας, συντελώντας έτσι στην καθήλωση της εγκληματικότητάς της (επίσημες στατιστικές) σε πολύ χαμηλή επίπεδα.

Στο ίδιο πλαίσιο πρέπει να απαντηθεί και το ερώτημα πώς δικαιολογείται η καταγραφή στις επίσημες στατιστικές μιας έξαρσης της εγκληματικότητας της γυναίκας σε περιόδους πολέμου (πρώτος και δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος). Πρόκειται στην προκειμένη περίπτωση για αυστηρότερη στάση των δικωκτικών αρχών ή για αναποτελεσματικότητα των μηχανισμών του άτυπου κοινωνικού ελέγχου στη γυναίκα σαν αποτέλεσμα μεταβολής των κοινωνικών συνθηκών;

Αν τελικά η γυναίκα απολαμβάνει πράγματι και στο επίπεδο της εγκληματικής δραστηριότητας ενός ιπποτισμού του τυπικού κοινωνικού ελέγχου, μένει να δούμε αν αυτός ο ιπποτισμός επεκτείνεται σε κάθε μορφή εγκληματικής συμπεριφοράς ή υπάρχουν κατηγορίες αδικημάτων που θεωρείται ότι πλήττον καίρια μια συγκεκριμένη ανδρική-πατριαρχική ηθική και γι' αυτό η τιμωρία πρέπει να είναι παραδειγματική (συγκεκριμένες περιπτώσεις συζυγοκτόνων γυναικών) ή αυτές οι συμπεριφορές είναι «ασυμβίβαστες» με τη «γυναικεία φύση» και πρέπει να υποβιβασθεί η σημασία τους εμπλεκοντας, όπου θεωρείται απαραίτητο, το βιολογικό ή ψυχολογικό παράγοντα (συμμετοχή γυναικών σε τρομοκρατικές οργανώσεις).

Σε ποιά σχέση τέλος με το ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο βρίσκεται η κράτηση της γυναίκας κάτω από συνθήκες πολύ σκληρότερες σε

σχέση με τον άνδρα (Dürkop/Hardtman 1978); Γιατί ο στιγματισμός της γυναίκας που έχει έρθει σε επαφή με το σύστημα απονομής δικαιοσύνης είναι μεγαλύτερος (Pickl 1982, σελ. 26), και σε ποιά σχέση βρίσκεται αυτή η διαπίστωση με τους μηχανισμούς του άτυπου κοινωνικού ελέγχου;

Αν για την ίδια πράξη ο στιγματισμός της γυναίκας είναι πράγματι μεγαλύτερος από εκείνον του άνδρα, πώς εξηγούν οι υποστηρικτές του labeling approach το πολύ μικρό ποσοστό της δευτερογενούς παρέκκλισης στη γυναίκα;

Μήπως τελικά οι θεωρητικές προσεγγίσεις της εγκληματικότητας της γυναίκας λειτουργούν σαν σωσίβια τέτοιων θεωριών «γενικής» ερμηνείας της εγκληματικότητας με την εμμονή τους στην αντίληψη πως η εγκληματική δραστηριότητα της γυναίκας είναι «γυναικείο ζήτημα»;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adler, F.:** *Sisters in Crime. The Rise of the New Female Criminal*, New York 1980.
- Adorno, W.-Th.:** *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*, Darmstadt und Neuwied 1972.
- Bröckling, E.:** *Frauenkriminalität*. Stuttgart 1980.
- Cohen, A.:** *Kriminelle Jugend*, Reinbek bei Hamburg 1961.
- Cremer, G.-C.:** *Untersuchungen zur Kriminalität der Frau*, Lübeck 1974.
- Dürkop, M./Hardtman, G.:** *Frauenkriminalität*, στο: *Krit. Justiz*, 3/1974, σελ. 219-236.
- Einsele, H.:** *Weibliche Kriminalität und Strafvollzug*, στο: *Sieverts/Schneider: Handwörterbuch der Kriminologie*, Berlin 1975, σελ. 608-656.
- Einsele, H.:** *Wandelt sich die weibliche Kriminalität?* στο: *Schweizerisches Nationalkomitee 1982: Männliche und weibliche Kriminalität*, σελ. 53-80.
- Epstein, E.-M.:** *The Self-Concept of the Delinquent Female*, στο: *Smith College Studies in Social Work* 32/1962, Σελ. 220-234.
- Funken, C.:** *Frau-Fruen-Kriminelle*, Opladen 1989.
- Gipser, D.:** *Mädchenkriminalität - Soziale Bedingungen abweichenden Verhaltens*, München 1975.
- Gipser, D.:** *Frauen und Kriminalität*, στο: *Gipser, D./Steinhilbers, M.: Wenn Frauen aus der Rolle fallen*, Weinheim und Bassel 1987, σελ. 169-181.
- Göppinger, H.:** *Kriminologie - Eine Einführung*, München 1973.
- Haug, F.:** *Kritik der Rollentheorie*, Frankfurt/Main 1972.

- Jones, A.:** Frauen die töten (Women Who Kill), Frankfurt/Main 1986.
- Konopka, G.:** The Adolescent Girl in Conflict, New Jersey, 1966.
- Koenig, R.:** Handbuch der empirischen Sozialforschung, τόμος 12, Stuttgart 1978.
- Kurzeja, D.:** Jugendkriminalität und Verwahrlosung, Giessen 1976.
- Leder, H.-C.:** Frauenkriminalität in soziologischer Sicht, στο: Soziale Arbeit 4/1976,σελ. 153-159.
- Leder, H.-C.:** Frauen und Mädchenkriminalität, Heidelberg 1978.
- Leder, H.-C.:** Frauen - und Mädchenkriminalität in devianzsoziologischer Sicht - ein Ende bisheriger Verlegenheiten, στο: Soziale Arbeit 41/1982,σελ. 155-159.
- Lombroso, C./Ferrero, G.:** Das Weib als Verbrecherin und Prostituierte, Hamburg 1984.
- Mannheim, H.:** Vergleichende Kriminologie, Stuttgart 1974.
- Merton, R.:** Sozialstruktur und Anomie, στο: Sack/Koenig (Hrsg.): Kriminalsoziologie, Frankfurt/Main 1979,σελ. 283-313.
- Moser, T.:** Jugendkriminalität und Gesellschaftsstruktur, Frankfurt/Main 1971.
- Opp, K.-D.:** Abweichendes Verhalten und Gesellschaftsstruktur, Darmstadt und Neuwied 1974.
- Pickl, V.:** Geschlechtsspezifische kriminogene Faktoren, στο: Schweizerisches Nationalkomitee 1982: Weibliche und männliche Kriminalität,σελ. 17-31.
- Pollak, O.:** The Criminality of Women, Philadelphia 1950.
- Wulffen, E.:** Das Weib als Sexualverbrecherin, Berlin 1923.

Στέργιου Αλεξιάδη, Εγκληματολογία, έκδοσις τρίτη, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1989

του Αντώνη Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
Τομέας Εγκληματολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το σημαντικό αυτό σύγγραμμα είναι γραμμένο από ένα εγκληματολόγο με νομική κατάρτιση. Το φαινόμενο αυτό, όπως είχαμε και άλλοτε παρατηρήσει, είναι συνηθισμένο στα ευρωπαϊκά δεδομένα. Συναντιέται όμως σπάνια στις αγγλοσαξωνικές χώρες και ιδίως στις Η.Π.Α. και τον Καναδά λόγω της έντονης ανάπτυξης των κοινωνικών επιστημών. Εκεί τα παρόμοια συγγράμματα είναι γραμμένα από εγκληματολόγους που ξεκίνησαν σαν κοινωνιολόγοι ή ψυχολόγοι, ή άλλους με συναφή επιστημονικά αντικείμενα.

Η διαφορά αυτή επηρεάζει βέβαια και το περιεχόμενο του βιβλίου. Όπως και να γίνει, ο «ευρωπαίος» εγκληματολόγος με τη νομική κατάρτιση και καταγωγή αντιμετωπίζει διαφορετικά την ύλη όχι μόνο όσον αφορά την παρουσίαση αλλά κυρίως το περιεχόμενο. Θα τολμούσα να πω με κίνδυνο να παρεξηγηθώ πως έχει μια πιο ψυχρή, πιο «αντικειμενική» στάση στην αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων. Δεν τον ενδιαφέρει να υποστηρίξει πάση θυσία μια θέση όσον αφορά ένα συγκεκριμένο πρόβλημα. Κύρια προσπάθειά του είναι να παρουσιάσει τις διάφορες απόψεις, να προχωρήσει στην κριτική τους και μερικές φορές (πολύ λιγώτερες πάντως από τους «κοινωνιολόγους») να προβάλλει την προσωπική του θέση. Η επιστημονική κατάρτιση του νομικού τον υποχρεώνει σε μια αυστηρότητα (*rigueur*) στην παρουσίαση των διάφορων επιστημονικών απόψεων. Δεν του επιτρέπει αυτή η κατάρτιση να πάρει θέσεις θεαματικές που θα δρέψουν ίσως τα χειροκροτήματα μιας μερίδας αναγνώστων. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να πούμε πως ο ρόλος ενός τέτοιου επιστήμονα είναι κάπως άχαρος.

Η προσωπική μου άποψη (επηρεασμένη ασφαλώς, εφ' όσον ανήκω κι' εγώ στην ίδια κατηγορία) είναι πως η στάση αυτή είναι πιο σύμφωνη με την επιστημονική δεοντολογία.

Αναγνωρίζω βέβαια πως οι διάφορες καινούργιες θεωρίες έδωσαν το έναυσμα σε συζητήσεις και προβληματισμούς και συνετέλεσαν σημαντικά στην ώθηση προς τα εμπρός της Εγκληματολογίας. Όμως σήμερα, με την πρόοδο που έχει συντελεσθεί, το υλικό που υπάρχει και τη σχετική βιβλιογραφία, ο συγγραφέας που θα πραγματευθεί ένα τέτοιο θέμα οφείλει να τα παρουσιάσει ολόπλευρα.

Αυτή τη σφαιρική και ολόπλευρη παρουσίαση των θεμάτων έχει κάμει και ο Στέργιος Αλεξιάδης. Αν κάποιος διαβάσει το σύγγραμμα περιμένοντας να βρει τη μονόπλευρη προβολή μιας θέσης, ασφαλώς θα απογοητευθεί.

Γιατί ο συγγραφέας παρουσιάζει αντικειμενικά και «ψυχρά» τις διάφορες απόψεις αφήνοντας στον μελετητή το δύσκολο ρόλο να τοποθετηθεί απέναντι σε σημαντικά κοινωνικά ζητήματα. Προσωπικά πιστεύω πως έτσι έπρεπε να είναι τα πράγματα. Το βάρος πέφτει στο μελετητή να πάρει θέση χωρίς βέβαια ν' αποκλείεται (πράγμα που συμβαίνει συχνά στο βιβλίο αυτό) ο συγγραφέας να δίνει τη δική του άποψη ή κριτική, χωρίς όμως να αφήνει να εννοηθεί πως είναι και η ορθότερη.

Συχνά, για παράδειγμα, ο συγγραφέας δεν περιορίζεται στη θεωρητική ανάπτυξη διαφόρων θεμάτων με εγκληματολογικό ενδιαφέρον όπως η τοξικομανία, το θυμα του εγκλήματος, οι νέοι παραβάτες αλλά δίνει και μια εκτενή ανάλυση των νομοθετικών ρυθμίσεων και μάλιστα και των νομολογιακών σε μερικές περιπτώσεις. Δεδομένου ότι το σύγγραμμα απευθύνεται κυρίως σε φοιτητές της Νομικής, ορθά δίνεται αυτή η σημασία στην ανάλυση του θετικού δικαίου. Εξ άλλου και οι εγκληματολόγοι και στη Β. Αμερική αντιλαμβάνονται πόσο απαραίτητη είναι και η νομική κάλυψη ενός θέματος.

Το σύγγραμμα υπό ανάλυση ξεκινά με μια εκτεταμένη εισαγωγή 60 σελίδων όπου αναπτύσσεται ποικιλία θεμάτων όπως ο προσδιορισμός του αντικειμένου των εγκληματολογικών επιστημών σαν αυτοτελών επιστημών, η σχέση μεταξύ ποινικού δικαίου και εγκληματολογίας¹, η εξέλιξη της επιστήμης της εγκληματολογίας και η παρουσίαση των διαφόρων ρευμάτων σ' αυτό το χώρο που διεκδικείται από πολλές επιστήμες χωρίς να ανήκει αποκλειστικά σε καμία. Χαρακτηριστική του πνεύματος του συγγραφέα στην εισαγωγή είναι η κριτική που κάνει στην Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης²:

«Αν η αυτοαποκαλούμενη «Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης» ενδιαφέρεται αποκλειστικά ή κυρίως για τη μελέτη της αντίδρασης και της συμπεριφοράς των κοινωνιών, των αστυνομικών, των ανακριτικών υπαλλήλων [...] απέναντι στο έγκλημα και στον εγκληματία [...] τότε μπορεί να ονομάζεται Κοινωνιολογία, Κοινωνική ψυχολογία, Δικαστική ψυχολογία, Ατομική ψυχολογία, Πολιτική επιστήμη ή όπως αλλιώς επιθυμεί. Και δεν υπάρχει βέβαια αμφιβολία, ότι η προοπτική υπό την οποία ερευνά και μελετά τα αντικείμενά της έχει ήδη προσφέρει σημαντικά στην αναθεώρηση πολλών θέσεων στο χώρο της αντεγκληματικής πολιτικής και στην καλλίτερη οργάνωση του αντεγκληματικού μηχανισμού. Τούτο, όμως, δεν δικαιολογεί ούτε την από μέρους των οπαδών της απόρριψης της (κατ' αυτούς «παραδοσιακής») Εγκληματολογίας ούτε το σφετερισμό της ονομασίας της».

Το σύγγραμμα είναι διαιρεμένο σε τρία μέρη κατά το γαλλικό πρότυπο (το τρίτο προστέθηκε στην τελευταία έκδοση): Στο Πρώτο Μέρος, όπου αναλύονται τα φαινόμενα του εγκλήματος και της εγκληματικότητας, παρουσιάζονται σχετικά συνοπτικά οι διάφορες θεωρίες

και απόψεις για τη φύση και τις αιτίες του εγκλήματος. Στο Δεύτερο Μέρος, που αφορά τον εγκληματία και το θύμα, την προσοχή τραβούν τα σχετικά με την επικινδυνότητα και τη σχετικότητα της έννοιας αυτής καθώς και οι αναλύσεις αναφορικά με το θύμα. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στο φόβο θυματοποίησης που είναι έντονα παρών στις σημερινές κοινωνίες. Τέλος στο Τρίτο Μέρος, που αφορά την αντεγκληματική πολιτική ο συγγραφέας πραγματεύεται το λεπτό ζήτημα των σύγχρονων μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής καθώς και το θέμα πως συμβιβάζεται αποτελεσματική αντεγκληματική πολιτική και σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τελειώς ενδεικτικά θα αναφέρω ωρισμένα σημεία που παρουσίασαν για μένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Ο Στέργιος Αλεξιάδης κάνει ωρισμένες παρατηρήσεις σχετικά με το έγκλημα που αξίζει να αναφερθούν³. Το έγκλημα είναι φυσιολογική συμπεριφορά. Το να προσπαθείς να το αιτιολογήσεις σημαίνει πως προσπαθείς να αιτιολογήσεις τη λειτουργία της ανθρώπινης φύσης. Το ερώτημα δηλαδή που πρέπει να τίθεται κάθε φορά που το άτομο ενεργεί δεν είναι γιατί εγκλημάτισε αλλά γιατί δεν εγκλημάτισε. Κατά τον συγγραφέα δεν είναι το έγκλημα αλλά η νομότυπη συμπεριφορά που οφείλεται σε κάποια αιτία. Γιατί οι εκδηλώσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς που χαρακτηρίστηκαν σε μια ωρισμένη εποχή σαν εγκλήματα είναι εντελώς φυσιολογικές εκδηλώσεις του ατόμου εφ' όσον ο άνθρωπος δεν είναι από τη φύση του Καλός ούτε πλάστηκε ως κοινωνικό όν. Με τη δημιουργία όμως των κοινωνικών σχηματισμών έγινε αναγκαίο να καταβάλλεται ιδιαίτερη προσπάθεια ώστε το άτομο να συγκρατεί αυτές τις φυσικές τάσεις που χαρακτηρίζονται εγκλήματα, δηλαδή να φέρεται αντίθετα με τη φύση του. «Και εδώ γεννιέται η τραγική σύγκρουση του ανθρώπου με τον εαυτό του: του «φυσικού» ανθρώπου που είναι με το «κοινωνικό» άτομο που πρέπει να είναι»⁴

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης το μέρος που αναφέρεται στην επικινδυνότητα και ειδικά στους πίνακες πρόγνωσης της εγκληματικής συμπεριφοράς. Ο συγγραφέας αποδειχνει με πειστικά επιχειρήματα πόσο σχετική είναι η έννοια αυτή ο καθορισμός της οποίας αποτέλεσε και αποτελεί μια χίμαιρα για την επιστήμη⁵.

Στο τμήμα που αφορά τη διάκριση των εγκληματιών σε κατηγορίες ο Στέργιος Αλεξιάδης προτείνει την κατάργηση όλων των σχετικών νομοθετικών διατάξεων που αφορούν τους επικινδυνούς υπότροπους εγκληματίες και οι οποίες είναι ουσιαστικά και πρακτικά ανεφάρμοστες.

Όσον αφορά το θύμα του εγκλήματος ο συγγραφέας τονίζει ότι η εγκληματολογική έννοια του θύματος δεν είναι ανάγκη να συμπίπτει οπωσδήποτε με τη νομική έννοια. Μπορεί να είναι στενότερη ή ευρύτερη.

τερη. Ουσιαστικό κριτήριο συμπεριφοράς πρέπει να αποτελεί το αν η τροποποίηση της συμπεριφοράς του θύματος στο παρελθόν θα μπορούσε να αποτρέψει το έγκλημα που έγινε εναντίον του⁶.

Το Τρίτο Μέρος του συγγράμματος παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον λόγω της επικαιρότητας του θέματος της αντεγκληματικής πολιτικής. Αναγκαστικά το θέμα σχετίζεται με την πρόληψη του εγκλήματος και με τα διάφορα μέτρα κοινωνικής πολιτικής που τείνουν προς την κατεύθυνση αυτή. Θα θέλαμε ίσως περισσότερες πληροφορίες ως προς την κατεύθυνση που στράφηκε η αντεγκληματική πολιτική των Η.Π.Α. μετά τα πορίσματα των ερευνών που έδειξαν πως η σύνδεση ανεργίας - φτώχειας και εγκλήματος είναι περισσότερο πλασματική παρά πραγματική⁷. Εδώ αναπτύσσονται και οι διάφορες θέσεις που αφορούν την καταργητική στάση που υποστηρίζει την ολική ή μερική κατάργηση του ποινικού συστήματος για την αντιμετώπιση του εγκλήματος.

Το ξεχωριστό ενδιαφέρον του Τρίτου Μέρους βρίσκεται στο τμήμα εκείνο που αφορά τα όρια της αντεγκληματικής πολιτικής σε σχέση με τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Τέλος ο συγγραφέας εκθέτει σε παράρτημα διάφορους χρήσιμους πίνακες και δελτία που αφορούν το καταδικασθέν άτομο καθώς και την εγκληματολογική στατιστική. Θάθελα να προσθέσω πως η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε είναι σημαντική και όσον αφορά την ποσότητα, την ποιότητα και την προέλευσή της.

Βασική για το σύγγραμμα είναι η διάκριση που γίνεται ήδη από τις πρώτες σελίδες ανάμεσα σε δικαίικους και μη δικαίικους κλάδους που ασχολούνται με το έγκλημα και τον εγκληματία. Όλος αυτός ο μηχανισμός συνθέτει την αντεγκληματική πολιτική που δεν αποτελεί αυτοτελή επιστημονικό κλάδο, αλλά επιστημονικά αναγκαία κατάληξη της λειτουργίας των κυρίων εγκληματολογικών ή ποινικών κλάδων. Ο Στέργιος Αλεξιάδης προσπαθεί να μην κλίνει ούτε προς μια καθαρά δικαϊκή αντιμετώπιση της εγκληματολογίας ούτε προς μια αμιγώς μη δικαϊκή αντιμετώπιση, αλλά επιδιώκει μια αρμονική «συνύπαρξη» και ισορροπία. Το εγχείρημα είναι αρκετά δύσκολο μα η πνευματική πειθαρχία του συγγραφέα και η καθαρά επιστημονική ανάπτυξη των θεμάτων βοηθούν σε μια παρουσίαση της εγκληματολογίας όπου δεν αμελούνται ούτε οι δικαϊκές ρυθμίσεις (η νομική πλευρά) ούτε οι μη δικαϊκές απόψεις (εγκληματολογική ή κοινωνιολογική πλευρά). Εκεί κατά τη γνώμη μας έγκειται η αξία του συγγράμματος και η ουσιαστική συμβολή του Στέργιου Αλεξιάδη στην πρόοδο της Εγκληματολογίας.

1. Όπως τονίζει ο Σ. Αλεξιάδης στη σελ. 46: «η άποψη που ορθά επικρατεί στο θέμα της σχέσης των δύο κλάδων στηρίζεται στην αντίληψη περί αμοιβαίου

σεβασμού: η εγκληματολογία και το ποινικό δίκαιο είναι (αυτοτελείς) αδελφοί κλάδοι».

2. Id. σελ. 63-64.
3. Id. σελ. 155.
4. Ibid
5. Id. σελ. 265 επ.
6. Id. σελ. 362
7. Id. σελ. 421

ΕΝΑΣ ΦΕΜΙΝΙΣΤΗΣ ΠΟΥ ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ

J.P. Marat, Σχέδιο ποινικής νομοθεσίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1989. Μετάφραση και εισαγωγή του Α. Σινιόσογλου. Προεισαγωγικό σημείωμα του Ν. Κουράκη.

του Αντώνη Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
Τομέας Εγκληματολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το σχετικά άγνωστο αυτό έργο ενός από τους πρωταγωνιστές της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 εντάσσεται μέσα στα πλαίσια της «Βιβλιοθήκης Εγκληματολογίας» υπό τη διεύθυνση του Αναπληρωτή Καθηγητή της Παντείου Ιάκ. Φαρσεδάκη. Μεταφράστηκε εύστοχα από το δικηγόρο Αλ. Σινιόσογλου ο οποίος δίνει σε ένα εισαγωγικό σημείωμα στοιχεία για το Marat και ωρισμένες προσωπικές κρίσεις. Επίσης ο συνάδελφος Ν. Κουράκης, σ' ένα προεισαγωγικό σημείωμα τοποθετεί το Marat και το έργο του μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της εποχής του.

Ο συγγραφέας μετά από μια έκθεση των γενικών αρχών οι οποίες διέπουν την προτεινόμενη νομοθεσία προβαίνει σε μια όχι συστηματική αλλά αναλυτική περιγραφή των διαφόρων εγκλημάτων αρχίζοντας όπως είθισται από τα εγκλήματα κατά του κράτους, κατά του προσώπου, κατά της ιδιοκτησίας, κατά των ηθών, κατά της τιμής, της διατάραξης της κοινής ησυχίας και κατά της θρησκείας.

Ακολουθούν θέματα δικονομικά καθώς και του δικαίου της απόδειξης όπου φαίνεται καθαρά η επίδραση του αγγλικού δικαίου ιδίως

όσον αφορά τη δύναμη της πιθανολόγησης (*circumstantial evidence*)¹. Τέλος πολύ λίγα αναφέρονται στην εκτέλεση των ποινών.

Η ιδέα κλειδί που βρίσκεται πίσω από τις προτεινόμενες ρυθμίσεις είναι τα χρηστά ήθη. Σαν το ύψιστο μέτρο αντεγκληματικής πολιτικής «ο άνθρωπος πρέπει να αποβάλλει κάθε έκνομη διάθεση κι αυτό μπορεί να γίνει μόνο με χρηστά ήθη».² Η έκλυση των ηθών θεωρείται κατά το Marat, η υπ' αριθμόν ένα αιτία της ηθικής κατάπτωσης, της διαφθοράς και κατά συνέπεια της εγκληματικότητας. Στιγματίζοντας τους παράνομους δεσμούς έξω από το συζυγικό, αναγνωρίζει πως όλ' αυτά πρέπει να φαίνονται πολύ γελοία σε διαφθαρμένους ανθρώπους. Αλλ' εκείνος έγραψε μόνο για λαούς οι οποίοι έχουν ακόμα ήθος. Ο Marat δεν αγνοεί την κοινωνική πραγματικότητα. Την πολεμά κατά πρόσωπο γιατί «οι διαστροφές ωραιοποιούνται, η αρετή γελοιοποιείται, η συζυγική πίστη εκλαμβάνεται ως κοροϊδία, η συστολή ως σεμνοτυφία και η αγνότητα είναι η αρετή των ηλιθίων»³.

Η διαφθορά αρχόντων και αρχομένων είναι το κλειδί της έκλυσης των ηθών και για τη στερέωση των ηθικών δεσμών είναι απαραίτητο η ποινική καταστολή και ο εξευτελισμός που επιφέρει η ποινή.

Εκεί όμως όπου, κατά τη γνώμη μας, πρωτοτυπεί ο Marat είναι σχετικά με ωρισμένες ρυθμίσεις που προτείνει και που είναι ανεπιφύλακτα επαναστατικές για την εποχή του. Όσον αφορά, για παράδειγμα, τη νοθεία τροφίμων δέχεται μεν ότι ο ένοχος δεν είχε την πρόθεση να δηλητηριάσει το κοινό, γνωρίζει όμως τα μοιραία αποτελέσματα των τροφίμων που νόθευσε από φιλοχρηματία: «Παίζει με τη ζωή των ανθρώπων με βάρβαρο τρόπο. Άραγε κατά τί διαφέρει από ένα δολοφόνο;»⁴. Αλλά επειδή συχνά αυτός που προκάλεσε τη νοθεία είναι ίσως περισσότερο αμόρφωτος παρά κακός ο συγγραφέας προτείνει ωρισμένα αποτελεσματικά μέτρα πρόληψης του αδικήματος. Πρώτον τη δημοσιοποίησή του. Να τοιχοκολληθή σε εμφανές σημείο του καταστήματος πινακίδα που θα γράφει «Από αυτόν εδώ τον έμπορο κινδυνεύει κανείς να δηλητηριαστεί». Δεύτερον να τοποθετηθούν επόπτες τροφίμων που θα κάνουν ουσιαστικό έλεγχο⁵.

Πίσω από τις απόψεις του για την αυτοκτονία («ο άνθρωπος συνδέεται με τη ζωή μόνο όταν τη χαίρειται. Είναι επομένως ελεύθερος να την απαρνηθεί όταν βρίσκει σ' αυτή μόνον αθλιότητα») βλέπουμε καθαρά την αποδοχή της ευθανασίας, τουλάχιστο σε ωρισμένες περιπτώσεις⁶.

Όσον αφορά τα εγκλήματα κατά της περιουσίας, ο Marat δεν καταλαβαίνει με ποιά λογική η κλοπή τιμωρείται αυστηρότερα από την απάτη. Η πρώτη σε αντίθεση με τη δεύτερη δεν είναι συχνά προμελετημένη. Θίγει έτσι έμμεσα ο συγγραφέας τον τομέα του «white collar crime» που θάβρισκε τότε άνθηση και θα αποτελούσε αντικείμενο διεξοδικής ανάλυσης μετά από πολλά χρόνια. Όμως οι πιο ενδιαφέ-

ρουσες απόψεις για την εποχή τους, αλλά και διαχρονικά, είναι εκείνες που αφορούν τα εγκλήματα κατά των ηθών. Κατ' αρχάς πρέπει να τονισθεί πως οι απόψεις αυτές πηγάζουν από το βαθειά ριζωμένο στο συγγραφέα συναίσθημα της ισότητας. Ύστερα υπάρχει ένας αποκάλυπτος φεμινισμός ο οποίος στην ουσία δεν είναι παρά μια απόρροια αυτής της ακράδαντης πίστης του Marat στην ισότητα δικαιωμάτων ανάμεσα στα δύο φύλα.

Στην αρχή ο συγγραφέας εξηγεί γιατί ασχολήθηκε διεξοδικά με το θέμα της εκμετάλλευσης και άνισης μεταχείρισης των γυναικών: «Ήταν ανάγκη να επιμείνω σ' αυτό το θέμα, που ενδιαφέρει το μισό ανθρώπινο γένος»⁶. Τονίζει επίσης ότι για να ικανοποιήσει ο άνδρας το πάθος του για ερωτοδουλειές⁷ εξευτελίζει διαρκώς τη γυναίκα αντικείμενο του πάθους του. Ήδη η συσχέτιση ανάμεσα στην γυναίκα και το αντικείμενο (*femme objet*) θεωρείται, κατά τη γνώμη μου, επαναστατική⁸. Οι σχετικοί νόμοι είναι, κατά το Marat, βάρβαροι απέναντι στις γυναίκες και ο άδικος χαρακτήρας των νόμων αυτών καθιερώνεται από τους νομοθέτες όλων των πολιτισμένων χωρών. Πρέπει όμως να εκπλήσεται κανείς όταν μόνοι τους οι άνδρες έφτιαξαν τους νόμους; «Θα μπορούσε άραγε να είναι αμερόληπτοι, όταν είναι ταυτόχρονα κριτές και κρινόμενοι;»¹⁰, καταλήγει ο συγγραφέας.

Στο κεφάλαιο για την πορνεία ο Marat τονίζει το ρόλο των πελατών στο όλο κύκλωμα. Απαντώντας στο ερώτημα αν χρειάζονται οι πόρνες σε μια χώρα παρατηρεί απλά ότι τις βρίσκει κανείς μόνο στα διαφθαρμένα έθνη. Αυτό και μόνο κατά τη γνώμη του αρκεί για να κριθεί το ζήτημα¹⁰.

Θα μπορούσε κανείς ν' αποδώσει αυτές τις αντιλήψεις για ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα στην επίδραση των ιδεών της Γαλλικής επανάστασης. Όμως το βιβλίο τελείωσε δέκα χρόνια πριν. Και κατά τη γνώμη μας, ούτε οι κλασικοί ούτε οι «διαφωτιστές» (ιδίως ο Montesquieu και ο J. J. Rousseau των οποίων η επίδραση είναι έκδηλη στο έργο του Marat) έφτασαν τόσο μακριά. Το γεγονός πρέπει να οφείλεται μάλλον στην οξυδέρκεια και την παρατηρητικότητα του συγγραφέα καθώς και στην πολύχρονη διαμονή του στην Αγγλία όπου το φεμινιστικό κίνημα υπήρξε πάντοτε έντονο.

Το υπό κρίσιν έργο έχει πολλά χαρακτηριστικά που θα ξένιζαν έναν εκπρόσωπο της «κλασικής» νομικής επιστήμης. Είναι γραμμένο από ένα εκπρόσωπο των θετικών επιστημών (ο Marat ήταν γιατρός και φυσικός) χωρίς αυστηρό και συστηματικό πλάνο. Η έλλειψη νομικής προπαίδειας εξηγεί ασφαλώς αυτή την κατάσταση¹¹. Συχνά, εξάλλου, συναντάμε μια μετριопάθεια και ηπιότητα στις απόψεις που εκφράζονται, ενώ γνωρίζουμε ότι ο συγγραφέας υπήρξε από τους πιό «σκληροπυρηνικούς» της γαλλικής επανάστασης του 1789. Αυτή η αντίφαση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην κυκλοθυμική προσωπικότητά του.

Όταν άρχισα να μελετώ το βιβλίο ομολογώ ότι δεν ενθουσιάστηκα. Η έκθεση των γενικών αρχών του Σχεδίου θυμίζει έντονα εποχή και ιδέες του Διαφωτισμού καθώς και τον Beccaria. Με ξένισαν επίσης διάφορα πράγματα όπως το δυσανάλογο των ποινών σε ωρισμένες περιπτώσεις¹², η απλοϊκότητα και το αυθαίρετο όσον αφορά τον καθορισμό τους¹³, καθώς και ωρισμένες αντιφάσεις όπως στην περίπτωση της ανθρωποκτονίας από αμέλεια όπου συγχέεται με την τυχαία ανθρωποκτονία. Όσο προχωρούσα, όμως, και ειδικότερα στα εγκλήματα κατά της περιουσίας και κατά των ηθών, το βιβλίο αποκτούσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον με τις εύστοχες παρατηρήσεις του συγγραφέα που έχουν εγκληματολογικό ή κοινωνιολογικό χαρακτήρα.

Σωστά ο Αλ.Σινιόσογλου τονίζει ότι ο Marat θέλησε να προβάλλει τις πολιτικές θέσεις του στον ευαίσθητο χώρο της δικαιοσύνης. Και ο Ν. Κουράκης ορθά αναφέρει ότι εκπροσωπεί ιδεολογικά τα κατώτερα στρώματα, τους απόκληρους και τους δυστυχισμένους. Όμως, όταν, προσπαθώντας να εξηγήσει πως συμβιβάζονται ο σχετικά ήπιος χαρακτήρας του βιβλίου με τη θηριώδη προσωπικότητα του συγγραφέα¹⁴, ο Αλ. Σινιόσογλου παραλληλίζει σε ωρισμένα σημεία το Marat με τον Αδόλφο Χίτλερ, πιστεύω ότι οπωσδήποτε υπερβάλλει. Πρέπει να τοποθετήσει κανείς τον κάθε ένα από τους δύο μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο έζησε και έδρασε. Η γαλλική επανάσταση δεν έχει καμμία σχέση με την άνοδο του ναζισμού. Πιο εύστοχες είναι οι παρατηρήσεις του Αλ. Σινιόσογλου όσον αφορά την κυκλοθυμική προσωπικότητα του Marat.

Η ειρωνία της τύχης έκαμε ώστε ο Marat, ένας φεμινιστής, να δολοφονηθεί μέσα στη μπανιέρα του απο μια γυναίκα. Εκείνος που θέλησε, τουλάχιστον στο υπό κρίσιν κείμενο, να προβάλλει την ισότητα των δύο φύλων, στιγματίζοντας τις κατάφωρες αδικίες απέναντι στη γυναίκα, βρήκε το θάνατο από μια εκπρόσωπο του φύλου αυτού.

Δεν μπορεί κανείς παρά να συμφωνήσει με το Ν. Κουράκη που, τονίζοντας την ανθρώπινη διάσταση του ενδιαφέροντος του Marat για τους απόκληρους της μοίρας και τους κατατρεγμένους κάθε μορφής, πιστεύει πως το έργο αυτό αποκτά στις μέρες μας, μέρες κοινωνικής αδιαφορίας και εγωκεντρισμού, μια δραματική επικαιρότητα.

1. Πρέπει να σημειωθεί εδώ πως ο Marat σπούδασε και διέμεινε για αρκετά χρόνια στην Αγγλία.

2. Ορ. cit. σελ.144.

3. Ορ. cit. σελ.124 «Καταλαβαίνω», προσθέτει στις σελ. 102-103, «ότι οι νόμοι, που αποτελούν το αντικείμενο αυτού του κεφαλαίου, δε θα ταίριαζαν σ' ένα πλούσιο και διεφθαρμένο κράτος. Εκεί μάλιστα είναι δύσκολο να υπάρξουν καλοί νόμοι κι' έτσι θα σκοντάψουν όσοι θελήσουν να επιβάλουν το δίκαιο και την ηθική στην κοινή γνώμη και στους κανόνες συμπεριφοράς [...] Η έκλυση, των ηθών είναι μια αναγκαία συνέπεια της υπερβολικά άνιση κατανομής του πλούτου, της συνακό-

λουθης χλιδής και των διαστροφών, που τη συνοδεύουν [...] Την επανάσταση των ιδεών μας θ' ακολουθήσει αναγκαστικά μια επανάσταση των συναισθημάτων μας. Θα την προκαλέσει η επιστροφή στην ελευθερία. Θα έχουμε ήθη όταν θα είμαστε ελεύθεροι».

4. Ορ. cit. σελ. 82.

5. Ορ. cit. σελ. 83.

6. Ibid.

6. Ορ. cit. σελ. 99.

7. Σε μια αυθόρμητη τάση αυτοκριτικής ο Marat αναφέρει στη σελ. 96: «Τέτοιοι δεν είμαστε όλοι; Ακόμα κι' αν είμαστε ελάχιστα κοινωνικοί, επιδιώκουμε τις ερωτοδουλειές».

8. Ίσως θάξιζε να γίνει μια συστηματική έρευνα για το πότε έγινε για πρώτη φορά στη βιβλιογραφία η συσχέτιση μεταξύ γυναίκας και αντικειμένου με την έννοια που δίνει ο Marat και αν αυτό έγινε πριν το 1779, ημερομηνία περάτωσης του υπό κρίσιν έργου.

9. Ορ. cit., σελ. 100.

10. Ibid.

10. Ορ. cit., σελ. 100.

11. Όπως εύστοχα παρατηρούν και ο Ν. Κουράκης και ο Αλ. Σινιόσογλου στις προεισαγωγικές τους παρατηρήσεις.

12. Προβλέπεται θάνατος για το χρηματισμό. Ορ. cit., σελ. 72.

13. Για την παράνομη κατακράτηση προβλέπεται ποινή φυλάκισης σε μήνες ανάλογους με τις ώρες που κατακρατήθηκε το θύμα.

14. Ορ. cit., σελ. 13

Revue Griminologie, Dossier: Le Milieu Criminel, Τόμος XXII, No 2, P.U.M. Montréal, 1989.

του Αντώνη ΜΑΓΓΑΝΑ
Τομέας Εγκληματολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μέσα στα πλαίσια της πολιτικής που έχει θεσπίσει εδώ και αρκετά χρόνια η Διεύθυνση της Επιθεώρησης Criminologie του Πανεπιστημίου του Montréal, της θεματικής δηλαδή παρουσίασης της ύλης,

* Η έκταση της βιβλιοκριτικής που ακολουθεί δικαιολογείται, κατά την γνώμη μου, από το ενδιαφέρον που παρουσιάζει το τεύχος αυτό για τον ελληνικό τομέα εγκληματολογίας τόσο από μεθοδολογική όσο και από ουσιαστική άποψη

το τεύχος αυτό είναι κυρίως αφιερωμένο στη μελέτη μερικών τομέων του «εγκληματικού περιβάλλοντος» (*milieu criminel*). Πρόκειται για μελέτες Εγκληματολογικής Κοινωνιολογίας με αυστηρή μεθοδολογία που αποτελούν τμήματα ευρύτερων ερευνών. Συμπληρώνουν δύο άρθρα, το πρώτο του εγκληματολόγου και καθηγητή Maurice Cusson πάνω στις εγκληματικές ζώνες των μεγάλων πόλεων και το δεύτερο του ιστορικού J.F. Leclerc γύρω από την ιστορία της αστυνομίας της επαρχίας του Québec.

Το τμήμα που είναι αφιερωμένο στη μελέτη του «εγκληματικού περιβάλλοντος» περιλαμβάνει τέσσερα άρθρα. Έστω και αν δεν είναι παρά τμήματα εκτενέστερων ερευνών και επομένως τα συμπεράσματά τους πρέπει να ληφθούν υπ' όψη με επιφύλαξη, εντούτοις παρουσιάζουν ενδιαφέρον από ωρισμένες τουλάχιστον απόψεις. Πρώτα για τη μεθοδολογία τους που αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση και ύστερα γιατί οι διαπιστώσεις που γίνονται παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά τη μελέτη της διάρθρωσης του εγκληματικού περιβάλλοντος.

Ο P. Tremblay στο άρθρο του **Plaidoyer pour la sociologie criminelle** (Συνηγορία υπέρ της Εγκληματολογικής Κοινωνιολογίας) ξεκινά με ένα σημαντικό ορισμό του «εγκληματικού περιβάλλοντος». Η γεωγραφική κατανομή του εγκλήματος δεν αποτελεί πλέον τη βάση αναφοράς όπως γινόταν στις μελέτες των οπαδών της Σχολής του Chicago. Κατά τον Tremblay «εγκληματικό περιβάλλον» (*milieu criminel*) είναι το σύνολο των άμεσων και έμμεσων σχέσεων και επιδράσεων (*interactions*) ανάμεσα σε άτομα που διάλεξαν να συμμετάσχουν κατά τρόπο σχετικά κανονικό (*régulier*) σ' ένα μεταβλητό σύνολο εγκληματικών δραστηριοτήτων¹. Έτσι βάση της έρευνας δεν είναι πια η συνοικία ή το άτομο καθ' εαυτό αλλά η εγκληματική δραστηριότητα. Αυτό βέβαια συνεπάγεται μεθοδολογικές δυσκολίες όπως τον ακριβή προσδιορισμό των εγκληματικών δραστηριοτήτων καθώς και την ανασύσταση (*reconstitution*) ολόκληρων ομάδων ατόμων που συμμετέχουν στο έγκλημα. Ακόμη μια τέτοια μελέτη προϋποθέτει τη στενή συνεργασία ερευνητών και αστυνομίας πράγμα προβληματικό και δύσκολο για διάφορους λόγους όπως η έλλειψη αμοιβαίας κατανόησης και πνεύματος συνεργασίας. Αποτελεί όμως ένα σημαντικό βήμα σε σχέση με την κλασική αντιμετώπιση που βασίζεται στη γεωγραφική κατανομή.

Ο G. Cordeau σ' ένα άρθρο αφιερωμένο στις ανθρωποκτονίες μεταξύ εγκληματιών αναλύει την προβληματική γύρω από τα ξεκαθαρίσματα λογαριασμών (*réglements de compte*) στην Επαρχία του Québec στον Καναδά. Η έρευνα του, πράγμα αξιοπρόσεκτο, βασίστηκε κυρίως στα στοιχεία που μάζεψε από την εφημερίδα *Allô Police*, εφημερίδα που οι «κλασσικοί» ερευνητές θα απέκλειαν σαν τελείως ανα-

ξιόπιστη πηγή (journal à sensation). Ο Cordeau διαπίστωσε όμως μετά από διασταύρωση των στοιχείων με επίσημες στατιστικές, ότι τα στοιχεία του Allô Police ήταν αξιόπιστα και μπορούσαν να αποτελέσουν ασφαλή βάση έρευνας.

Ο συγγραφέας διαπιστώνει πως τα αίτια των αιματηρών ξεκαθαρισμάτων λογαριασμών οφείλονται σε διάφορους παράγοντες: Το θύμα - συνένοχος έγινε καταδότης στην αστυνομία. Το ρίξιμο κάποιου κατά τη διάρκεια της μοιρασιάς των κερδών από ένα έγκλημα. Η επιθυμία μονοπώλησης ενός τομέα και η κατά συνέπεια εξόντωση πιθανών ανταγωνιστών (ναρκωτικά, κλοπές αυτοκινήτων).

Το κατά πόσον οι περιπτώσεις που διάλεξε ο Cordeau αποτελούν όντως όλες ξεκαθαρίσματα λογαριασμών αλλά και ποιο ποσοστό αυτής της εγκληματικής δραστηριότητας καλύπτουν τελεί ασφαλώς υπό εξέταση. Πάντως όμως το άρθρο αξίζει να μελετηθεί γιατί ο συγγραφέας δε δίστασε να μεταπηδήσει από την «ειδική» εγκληματολογική βιβλιογραφία σε εφημερίδες που πολλοί θα χαρακτήριζαν αναξιόπιστες φυλλάδες. Οι δυσκολίες που παρουσιάζει η μελέτη των επί μέρους εγκληματικών δραστηριοτήτων μας εξαναγκάζουν να χρησιμοποιήσουμε όχι και τόσο «ορθόδοξες» πηγές πληροφόρησης, αν δεν θέλομε να ξεφύγει όλος αυτός ο τομέας από τὰ ερευνητικά μας πεδία και να τον εκμεταλλευτούν δημοσιογράφοι ή επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων χωρίς εγκληματολογική κατάρτιση.

Ο G. Cordeau καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η πιθανότητα για ένα συμμετόχο να πέσει θύμα ξεκαθαρίσματος λογαριασμών στο Québec το 1981 ήταν 22 φορές μεγαλύτερη από το να γίνει οποιοσδήποτε πολίτης θύμα ανθρωποκτονίας.

Ακολουθεί το άρθρο του Y. Leguerrier που αφορά την πορνεία και την εκμετάλλευσή της σαν εμπορική δραστηριότητα. Σε αναλογία μ' αυτά που αναφέρει ο Tremblay, η μελέτη δεν βασίζεται στην ανάλυση της προσωπικότητας της γυναίκας που εκδίδεται ή στα αίτια που την οδήγησαν στο σημείο αυτό ή ακόμα στις συνέπειες της πορνείας, αλλά στην ανάλυση των εμπορικών και οικονομικών δραστηριοτήτων γύρω από την πορνεία (στούντιο μασσάζ, πρακτορεία εξεύρεσης συντροφιάς [agences d'escorte], γυμνές χορεύτριες). Έτσι ο Leguerrier καταφεύγει σε μεθόδους ανάλυσης που χρησιμοποιούν οι οικονομολόγοι παρά οι εγκληματολόγοι. Η εκδιδόμενη γυναίκα παύει να είναι ο κυριώτερος παράγοντας προς μελέτη και τη θέση της παίρνει ο επιχειρηματίας (η φίρμα) που εκμεταλλεύεται αυτές τις επιχειρήσεις.

Κι' εδώ κυριώτερες πηγές υπήρξαν δύο εφημερίδες του Montréal με τις μικρές αγγελίες και τις διαφημίσεις τους (το Journal de Montréal και το Montréal Scope).

Από τα στοιχεία προκύπτει πόσο εφήμερες είναι αυτές οι επιχει-

ρήσεις αλλά και πόσο μεγάλα είναι τα κέρδη που μπορούν να αποφέρουν.

Το εφήμερο οφείλεται βέβαια στις δυσκολίες εγκατάστασης και λειτουργίας μακριά από το μάτι της αστυνομίας ενώ ταυτόχρονα πρέπει να γίνει κατάλληλη και αποτελεσματική διαφήμιση για εξεύρεση πελατών. Βλέπομε ότι πρόκειται για πραγματικές εμπορικές επιχειρήσεις με οργάνωση βασισμένη στην επίτευξη του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους. Για παράδειγμα τα στούντιο μασάζ και τα πρακτορεία εξεύρεσης συντροφιάς μπορούν να ελπίζουν σε μηνιαία κέρδη 20.000 δολ., ποσό σημαντικό.

Ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τέτοιου είδους εγκληματικές δραστηριότητες παρουσιάζουν μεγάλη αστάθεια που δεν οφείλεται στις ατομικές ικανότητες (compétences individuelles) αυτών που ασχολούνται αλλά σε παράγοντες ανεξάρτητους που σχετίζονται με τις δυσκολίες που ήδη αναφέραμε. Αυτή η αστάθεια που παρατηρείται και σε άλλους τομείς (π.χ. απάτες με πιστωτικές κάρτες) αποτελεί εμπόδιο στην «εξειδίκευση» των εγκληματιών σαν επαγγελματιών.

Το τελευταίο άρθρο της σειράς² είναι αφιερωμένο σε ένα θέμα που απασχόλησε και απασχολεί έντονα τις αρχές στη βορειοαμερικανική ιδίως ήπειρο. Πρόκειται για τη δράση των διαφόρων ομάδων μοτοσυκλετιστών (groupes de motards).

Κατ' αρχάς είναι άξιο να σημειωθεί ότι οι συγγραφείς αποφεύγουν τον όρο «συμμορίες» και προτιμούν τον όρο groupes (ομάδες). Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους κατά τη γνώμη μας.

Πρώτα ότι και εδώ υπάρχει η τάση να εμφανιστεί η δραστηριότητα με κυρίως εμπορικό χαρακτήρα και όχι εγκληματικό. Ύστερα ότι θα ήταν πολύ δύσκολο να αντλήσει κανείς πληροφορίες από άμεση επαφή με τους συμμετέχοντες αν την εμφάνιζε σαν μια καθαρά παράνομη εγκληματική δραστηριότητα³.

Η δράση των ομάδων αυτών ανάγκασε την επαρχία του Québec να ασχοληθεί σοβαρά με το θέμα δια μέσου της ανακριτικής επιτροπής για το οργανωμένο έγκλημα (C.E.C.O.) το 1977. Ενώ μέχρι το 1983 ο αριθμός των οργανωμένων μελών παρουσιάζει μια σχετική σταθερότητα, από τη χρονιά αυτή εμφανίζεται μια πτωτική τάση που οφείλεται στην αύξηση της αστυνομικής επιτήρησης και στην πτώση των κερδών ενώ παράλληλα αυξήθηκαν τα έξοδα συμμετοχής σ' ένα τέτοιο groupe.

Ακολουθεί το άρθρο του M. Cusson που αφορά τις εγκληματικές ζώνες των μεγάλων πόλεων. Με τον ελκυστικό τρόπο γραφής που τον διακρίνει, ο Cusson απαριθμεί τα χαρακτηριστικά που έχουν αυτές οι περιοχές: Παρουσιάζουν μια σχετική σταθερότητα, ο κοινωνικός έλεγχος που ασκείται είναι πολύ ασθενής και οι ευκαιρίες για την τέ-

λεση εγκλήματος προσιτές. Αξίζει ίσως να δώσουμε με λεπτομέρεια τον πίνακα αυτών των χαρακτηριστικών⁴.

1. Ο αριθμός των οικογενειών με ένα γονέα (monoparentales), των διαζυγίων και των εξώγαμων είναι πολύ ψηλός.

2. Το ποσοστό των ενοικιαστών σε σχέση με τους ιδιοκτήτες είναι ψηλότερο.

3. Οι μονομελείς οικογένειες είναι πάρα πολλές.

4. το ποσοστό των συγκροτημάτων κατοικιών με χαμηλό ενοίκιο (H.L.M.) είναι πολύ μεγάλο.

5. Ο αλκοολισμός είναι ένα σοβαρό πρόβλημα.

6. Υπάρχουν περισσότερες αυτοκτονίες απ' ότι σε άλλες συνοικίες.

7. Οι μετανάστες και άλλες μειονότητες (εθνικές ή κοινωνικές) συγκεντρώνονται στις συνοικίες αυτές.

8. Οι μετακομίσεις είναι συχνές.

9. Τα διαμερίσματα και οι κοινόχρηστοι χώροι δε συντηρούνται καλά.

10. Ο πληθυσμός ελαττώνεται.

11. Η εξάρτηση των κατοίκων από την κοινωνική πρόνοια είναι πιο έντονη.

12. Υπάρχουν μεγάλες κοινωνικές ανισότητες.

Τα πρώτα σημάδια χειροτέρευσης της ποιότητας ζωής στη συνοικία ακολουθούν μετακινήσεις πληθυσμών, μια ανυπαρξία κοινωνικού ελέγχου, ένα αίσθημα γενικού φόβου, δυσπιστίας και αδυναμίας αντίδρασης που θα οδηγήσουν μοιραία στην εγκατάσταση του εγκλήματος και την πλήρη διάλυση.

Ο M. Cusson κατακρίνει έμμεσα την απόφαση των «έντιμων» κατοίκων να μετακομίσουν στα προάστεια η οποία αν και εμφανίζεται λογική από ατομική άποψη, οδηγεί εν τούτοις σε μια αύξηση της ανασφάλειας και εγκληματικότητας στη συνοικία.

Καταλήγει σε μια κριτική της κλασικής εγκληματολογικής κοινωνιολογίας η οποία υπήρξε πολύ επηρεασμένη από το πολιτιστικό στοιχείο. Κατά τον Cusson δεν είναι οι αξίες που μεταφέρονται μεταξύ των εγκληματιών από τον ένα τομέα της πόλης στον άλλο (*Théorie de la transmission culturelle*) αλλά οι ευκαιρίες για τέλεση εγκλήματος. Στα συμπεράσματα του ο συγγραφέας δεν αποφεύγει να τοποθετηθεί ενάντια σε ωρισμένα ρεύματα που επικρατούν στην εγκληματολογία, τακτική που συνηθίζει ο M. Cusson, και που τον έχει χαρακτηρίσει σαν «υπερσυντηρητικό» από μια μερίδα εγκληματολόγων. Για παράδειγμα προσπαθεί να καταρρίψει τις θέσεις που υποστηρίζουν ότι ο εγκληματίας δρα μόνος χωρίς να έχει σχέσεις με τον γύρω του κόσμο. Ή ακόμη εκείνης που δέχεται ότι οι εγκληματίες δρουν σε ομάδες αυστηρά πειθαρχημένες και ιεραρχημένες. Για εκείνον, αντί-

θετα απο την ειδυλλιακή εικόνα που έδωσε ο Sutherland, ο εγκληματικός κόσμος είναι συχνά θέατρο βίαιων αντιθέσεων. Όπως είχε πει ο Hobbes, όταν δεν υπάρχει μια ανώτερη εξουσία που να εγγυάται τη ρύθμιση των σχέσεων και των διαφορών ανάμεσα στα άτομα, τότε βασιλεύει η αμοιβαία δυσπιστία και έχθρα.

Το άρθρο αυτό είναι ένα μικρό τμήμα μιας μεγαλύτερης έρευνας. Οι θέσεις που υποστηρίζονται αποτελούν μια πρόκληση για συζήτηση έστω και αν δεν προκαλούν την ομοφωνία.

Ο J.F. Leclerc στο άρθρο που ακολουθεί παρουσιάζει τους σπουδαιότερους σταθμούς στην ιστορία της εξέλιξης της Αστυνομίας του Québec (Sûreté du Québec). Το ενδιαφέρον του είναι κυρίως τοπικό και θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε αν έχει θέση σε ένα περιοδικό με ευρύτερους στόχους.

Για να ξαναγυρίσουμε όμως στο τμήμα του τεύχους το αφιερωμένο στην εγκληματολογική κοινωνιολογία, θα θέλαμε να κάμουμε δύο διαπιστώσεις.

1ο. Οι τρεις μελέτες είναι σαφώς επηρεασμένες από τη «στρατηγική ανάλυση» του εγκλήματος που τόσο πολύ προώθησε τα τελευταία χρόνια ο M.Cusson. Οι δραστηριότητες αντιμετωπίζονται σαν επιχειρήσεις με άξονα λειτουργίας τη σχέση κόστους - κέρδους.

2ο. Χρησιμοποιούνται πηγές πληροφοριών και στοιχείων που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν τουλάχιστο σαν μη «κλασσικές» ή «ανορθόδοξες», όπως οι συνεντεύξεις με συμμετόχους του εγκλήματος ή η αποδελτίωση εφημερίδων και περιοδικών που δεν χρησιμοποιούν μian αυστηρά επιστημονική δεοντολογία στην επιλογή της ύλης.

Αυτά τα δύο σημεία που βέβαια εμφανίζονταν σποραδικά στην βιβλιογραφία εδώ αναπτύσσονται με τρόπο επιστημονικό. Πιστεύουμε πως έτσι ανοίγονται σπουδαίοι και καινούργιοι ορίζοντες εγκληματολογική έρευνα. Παρά τις δυσκολίες που παρουσιάζει μια τέτοια αντιμετώπιση και προσπάθεια, αξίζει να συνεχιστεί και να επεκταθεί. Η εγκληματολογική επιστήμη θα κερδίσει πολλά.

1. Op. cit., σελ. 5. Πρόκειται για μετάφραση του κειμένου: «[...] l'ensemble des interactions directes ou indirectes entre individus ayant choisi de participer de façon relativement régulière à un ensemble variable d'activités criminelles».

2. Το άρθρο αυτό γράφτηκε από τους P. Tremblay, S. Laisne, G. Cordeau, B. MacLean, A. Shewshuk.

3. Για παράδειγμα στη σελ. 2 op. cit. αναφέρεται η περίπτωση μέλους της ερευνητικής ομάδας που έπαιρνε συνεντεύξεις από νυν και πρώην μηχανόβιους και ο οποίος είχε ήδη εκτίσει ποινές φυλάκισης και κάθειρξης για εμπορία ναρκωτικών.

4. Op. cit. σελ. 98.

Les objectifs de la sanction pénale, Τόμος τιμητικός για το Lucien Slachmuylder, υπό τη διεύθυνση της Αγγλίας Τσήτσουρα, Bruylant, Bruxelles, 1989.

του Αντώνη Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
Τομέας Εγκληματολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Πρόκειται για ένα τιμητικό τόμο για τον Πρόεδρο του Εφετείου των Βρυξελλών Lucien Slachmuylder. Σ' ένα προεισαγωγικό σημείωμα ο P. Van Der Vorst αναφέρει ότι υπήρξε ένας ηθικά ακλόνητος άνθρωπος χωρίς υποκρισία ή φιλαρέσκεια (complaisance). Αντίθετα με κείνους που δεν υπολογίζουν ή τίθενται υπεράνω των νόμων εκείνος προσπάθησε πάντα να τους διορθώσει ή να τους εμπλουτίσει.

Πολύ τιμητικό είναι για μας τους έλληνες ότι η διεύθυνση ενός τέτοιου τόμου, στον οποίο συνεισέφεραν σημαντικά ονόματα της Ευρωπαϊκής εγκληματολογικής επιστήμης δόθηκε στην Αγγλία Τσήτσουρα. Αποτελεί επίσης μία θετική διαπίστωση ο «ευρωπαϊκός» χαρακτήρας του τόμου. Τα κύρια άρθρα γράφτηκαν από ανθρώπους που έδρασαν σε πέντε διαφορετικές χώρες της Ευρώπης (Βέλγιο - Kellens, Γαλλία - Picca, Ολλανδία - Berghuis, Γερμανία - Kerner, Ελβετία - Bolle), χώρες που εκπροσωπούν ισχυρά ρεύματα στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής.

Το σύγγραμμα παρουσιάζει σωστά το θέμα. Η εισαγωγή δίνει τα ερωτήματα στα οποία θ' απαντήσουν με τα άρθρα τους οι ειδικοί επιστήμονες. Τα άρθρα έχουν σαν κύριο άξονα τις ερωτήσεις ενώ ένα συμπέρασμα από τον P.H. Bolle δίνει τις γενικές γραμμές που βγαίνουν από τις επιμέρους εισηγήσεις.

Από άποψη δομής και κατανομής της ύλης δεν υπάρχει καμμία δυνατή κριτική. Το θέμα έγκειται βαθύτερα και συγκεκριμένα στη χρησιμότητα ενός τέτοιου βιβλίου που αφορά ωρισμένους από τους βασικότερους και πιό πολυσυζητημένους στόχους της ποινής, ήτοι την αποτροπή, την εξουδετέρωση και αχρήστευση, την επανακοινωνικοποίηση του δράστη. Υπάρχει λόγος να ξαναασχοληθούμε για πολλοστή φορά με το πρόβλημα αυτό που μας δείχνει σκληρά και ωμά τις δυσκολίες και τα όρια των ποινικών και εγκληματολογικών επιστημών;

Όπως τονίζει ο Van de Vorst η ιδέα φαίνεται από πρώτη άποψη κοινότητα, επαναλαμβανόμενη πάνω σε ένα θέμα που έχει ήδη αρκετά αναπτυχθεί και που υποστηρίζεται από αναπόδεικτα στοιχεία. Παρ' όλ' αυτά πιστεύει πως αξίζει τον κόπο να ξαναασχοληθεί κανείς με το θέμα αυτό για τους εξής κυρίως λόγους: Πρώτα γιατί η εξεύρεση μιάς αντεγκληματικής πολιτικής με καθαρά «ειρηνευτικό» χαρακτήρα, εξακολουθεί να καίει σαν ποθητός στόχος στην καρδιά εκείνων που ελπίζουν ακόμα ότι θα βρεθεί τελικά αυτό το «μαγικό» σύνολο ποινών

που θα κάμουν κάποιο να σκεφτεί καλά πριν περάσει ή ξαναπεράσει στην εγκληματική πράξη.

Ύστερα δεν υπάρχει τίποτε φυσικώτερο από το να υποβάλλει κανείς συνέχεια σε σκληρή δοκιμασία την ιδέα του να μπορούμε να επιβάλουμε με επίσημο τρόπο τον πόνο στο συνάνθρωπό μας. Θα θέλαμε να προσθέσωμε πώς αν γράφτηκαν και ξαναγράφηκαν τόσα πράγματα για μιά επί μέρους ποινή (τη θανατική), τί το ποιο φυσικό να εξακολουθήσουν να ασχολούνται οι ειδικοί με το δικαίωμα του Κράτους να επιβάλλει ποινικές κυρώσεις.¹

Επί πλέον διάφορες πρόσφατες δημοσιεύσεις που προέρχονται από το Βέλγιο και πιό συγκεκριμένα από το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών² μας έχουν δείξει πώς υπάρχει εκεί μιά ευαισθησία σχετικά με το θέμα αυτό.

Μετά από μιά σαφή και σωστή εισαγωγική παρουσίαση των θεμάτων από την Αγγαία Τσίτσουρα ακολουθούν τα επί μέρους άρθρα που πρέπει να απαντήσουν κατά σειρά στις ερωτήσεις:

- πιστεύουμε ακόμα στο σωφρονισμό και την επανακοινωνικοποίηση του δράστη;
- η ποινή παίζει ακόμα κάποιο αποτρεπτικό ρόλο;
- η εξουδετέρωση του δράστη είναι ένας παραδεκτός στόχος;
- η γενική πρόληψη του εγκλήματος είναι αρκετή σαν στόχος;

1) Ποιός τολμά να εξακολουθεί να πιστεύει στην επανακοινωνικοποίηση;³

Σχετικά με το αν πιστεύουμε ακόμη στην επανακοινωνικοποίηση του δράστη μιάς εγκληματικής πράξης, ο G. Kellens ξεκινά με μιά διαπίστωση που περιορίζεται στο Βέλγιο αλλά που θα μπορούσε να επεκταθεί σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Υπάρχει μιά ανακολουθία μεταξύ των νομοθετικών κειμένων και της σωφρονιστικής πρακτικής. Ενώ τα κείμενα είναι αξιοπρόσεκτα οι ουσιαστικές πραγματοποιήσεις είναι ελάχιστες.

Υπάρχει πολύ απαισιοδοξία στο άρθρο αυτό και δικαιολογημένα όσον αφορά την τύχη του στόχου της επανακοινωνικοποίησης. Ξεκινά με τη διαπίστωση ότι στον τομέα αυτό «Nothing works». Ύστερα ουδέποτε μπόρεσε να αποδειχθεί επιστημονικά πώς μια συγκεκριμένη μεταχείριση του εγκληματία ή αντίθετα η απουσία κάθε επέμβασης είχε ή θα είχε τα ποθούμενα αποτελέσματα. Μιά ιστορική ανάλυση αυτού του στόχου της ποινής στην Ευρώπη, τις Η.Π.Α., τον Καναδά δείχνει πώς ξαναγυρίζομε σιγά σιγά στις αντιλήψεις της εξουδετέρωσης και της γενικής πρόληψης. Η επαναφορά, σε πολλά μέρη, της θανατικής ποινής μας δείχνει ειρωνικά την σύγχρονη κατεύθυνση. Η σημασία δίνεται στη στρατηγική ανάλυση του εγκλήματος (Βλέπε για

παράδειγμα την επιτυχία των δημοσιευμάτων του M. Cusson). Ο εγκληματίας θεωρείται σαν ένας εχθρός στον οποίο κηρύξαμε ένα καθολικό πόλεμο. Φτάνουν οι θεωρίες. Το λόγο έχει τώρα η πράξη⁴.

Ο ίδιος ο Kellens αναγνωρίζει τον περιορισμένο χαρακτήρα των στόχων αυτών της ποινής. Πρέπει να δούμε τις προσπάθειες σωφρονισμού και επανακοινωνικοποίησης σαν ένα πολύ προσωπικό στοιχείο ενός ευρύτερου πλαισίου επιστροφής στην κοινωνία.

Σωστά αναρωτιέται αν μπορεί να συμβιβαστεί η φυλακή με την επανένταξη στην κοινωνία. Αν όμως αφαιρέσουμε από τη φυλακή τον αντικειμενικό αυτό στόχο τότε δε μένει παρά πώς να περάσει κανείς το χρόνο σ' ένα τόπο που μετατρέπεται πλέον σε τόπο μαρτυρίου.⁵

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970 πιστεύαμε πώς πρέπει να αποφευχθεί η φυλακή πάση θυσία και να περιορισθεί στο ελάχιστο η τιμωρητική επέμβαση του ποινικού συστήματος. Αλλά όταν πρέπει να επέμβει αυτό πρέπει να γίνεται μέσα στο πλαίσιο σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με στόχο μεταξύ άλλων την επανένταξη στην κοινωνία.⁶ Και στο πρόσφατο πόρισμά της όμως γύρω από το sentencing, η Κυβερνητική Επιτροπή του Καναδά εξακολουθεί να θεωρεί την επανακοινωνικοποίηση σαν ένα από τους βασικούς στόχους της ποινής.⁷

Προσωπικά πιστεύουμε πως δε θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά όταν τα σύγχρονα κράτη έχουν επενδύσει τόσα πολλά σε ανθρωπινό υλικό και υλική υποδομή για μιά πιά «ανθρώπινη» εκτέλεση των ποινικών αποφάσεων ή ακόμα για τα υποκατάστατα των ποινών ή για τα μέτρα υποστήριξης του παραβάτη ή της οικογένειάς του. Πώς είναι δυνατόν να σταματήσει το ρεύμα αυτό πετώντας στην άκρη τις ελπίδες τόσων ανθρώπων που πίστεψαν στην επανακοινωνικοποίηση και που δούλεψαν και δουλεύουν ψυχή τε και σώματι προς την κατεύθυνση αυτή; Το ότι τελευταία προβάλλεται σαν επιχείρημα κατά του στόχου της επανένταξης ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η συνταγματική τους κατοχύρωση αυτό οδηγεί προς λαθεμένη κατεύθυνση. Δίνονται σαν παραδείγματα οριακές περιπτώσεις όπως ο ευνουχισμός του σεξουαλικά επικίνδυνου εγκληματία.⁸

Οπωσδήποτε ο κίνδυνος καταχρήσεων υπάρχει. Όμως το θέμα πρέπει να ειπωθεί μέσα στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο που ζούμε. Ο φόβος αυτός αφορά τα απολυταρχικά καθεστάτα τα οποία έτσι κι αλλιώς δεν σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αντίθετα σήμερα όλο και περισσότερες χώρες οδηγούνται στην ομάδα των κρατών που σέβονται τις δημοκρατικές αρχές, τον πλουραλισμό και τα ατομικά δικαιώματα.

Ο στόχος του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρείται πώς αντιστρατεύεται εκείνο της κοινωνικής επανένταξης του παραβάτη.

Πρέπει, κατά τη γνώμη μας, να δούμε τους στόχους αυτούς υπό το πρίσμα της συνέργειας, και της συμπόρευσης και όχι της αντίθεσης. Είναι μιά απίθανη οπισθοδρόμηση στον 20ο αιώνα να θεωρήσουμε πώς η επανακοινωνικοποίηση πρέπει να σταματήσει να αποτελεί έναν από τους βασικούς και πιό «ανθρώπινους» στόχους της ποινής. Αλλά οι πολυσύνθετοι στόχοι της σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής οδηγούν προς λιγότερες απλουστεύσεις και πλέον σύνθετες αντιμετώπισεις. Μπορούμε να δώσουμε για παράδειγμα αυτής της τάσης το ότι από τη μία αποποινικοποιούμε ή καταργούμε ωρισμένα αδικήματα (μοιχεία, ομοφυλοφιλικές σχέσεις μεταξύ ενηλίκων) ενώ από την άλλη ποινικοποιούμε ή ορίζουμε αυστηρότερες ποινές για ωρισμένες συμπεριφορές (μόλυνση περιβάλλοντος, τροχαία, σεξουαλικά αδικήματα κατά των παιδιών).

Η επιδίωξη της κοινωνικής επανένταξης του παραβάτη δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να αντιστρατεύεται τα ατομικά δικαιώματα.

2) Επαναφορά στην τάξη: Η αποτροπή (deterrence) σαν κύριος στόχος της ποινής.⁹

Ο G. Picca είχε πιό εύκολο ρόλο από τον Kellens. Να μιλήσει για την αποτροπή (deterrence). Κατ' αρχάς κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε κύρωση (sanctions) και ποινή που ακούγεται (η δεύτερη) πιό άσχημα. Ο όρος κύρωση είναι πιό ουδέτερος και περικλείει και την ποινή. Διακρίνει ακόμη ανάμεσα σε αποτροπή και γενική πρόληψη του εγκλήματος που οριοθετείται αναγκαστικά από ιστορικά, κοινωνικά και γεωγραφικά πλαίσια.

Τα τελευταία χρόνια πολλά ερωτηματικά μπαίνουν γύρω από τους τρόπους κοινωνικής αντίδρασης απέναντι στην εγκληματικότητα που παρουσιάζεται με νέες μορφές (τρομοκρατία, ναρκωτικά). Όλοι οι εγκληματίες δεν είναι ίδιοι και ο ποινικός νόμος δε δρά «στο κενό» αλλά μέσα σ' ένα ωρισμένο κοινωνικό πλαίσιο. Η αποτροπή σαν στόχος της ποινής εξαρτάται επομένως από πολλούς παράγοντες όπως την αποτελεσματικότητα της ποινικής καταστολής ή τον τύπο της ποινής και η αποτελεσματικότητά της δεν πρέπει ούτε να υποτιμάται ούτε να υπερεκτιμάται.

Όμως ο G. Picca αναρωτιέται κατά πόσο η ποινική κύρωση μπορεί να στοχεύει ταυτόχρονα τον εκφοβισμό (intimidation) και την επανένταξη στην κοινωνία. Ασφαλώς η εμπειρία του σε διοικητικά θέματα στο Σωφρονιστικό τομέα, τον ωθεί να απορρίπτει τη φυλακή σα μέσο αποτροπής βασιζόμενος στο ψηλό κόστος σε σχέση με τα υποθετικά ωφέλη αυτού του μέτρου¹⁰. Με τον έξυπνο αυτό τρόπο, καταλήγει στο να θεωρεί τη διαμάχη γύρω από την αποτροπή (deterrence) σαν ξεπερασμένη και εντελώς ακαδημαϊκή.

3) Η γενική πρόληψη είναι αρκετή σαν κύριος στόχος της ποινής;

Ακόμη μιά φορά όλα βρίσκονται μετέωρα. Κατά τον A.C. Berghuis υπάρχει κάποια γενική πρόληψη σαν αποτέλεσμα της ποινής αλλά εξαρτάται από τόσους παράγοντες όπως η ταχύτητα και αυστηρότητα στην επιβολή της ποινής, η σωστή πληροφόρηση του κοινού για το quantum των ποινών, το περιβάλλον στο οποίο εκδηλώνεται μια εγκληματική συμπεριφορά. Ο συγγραφέας δίνει σημασία στην ηθική επίδραση της ποινής. Σ' ένα παραστατικό διάγραμμα μας δείχνει πώς υπάρχουν αριστερά στη βάση του διαγράμματος οι «έντιμοι» πολίτες από συνήθεια (conformisme) και δεξιά στην άλλη πλευρά οι εγκληματίες καθ' έξιν, ενώ από πάνω αριστερά βρίσκονται οι «ευκαιριακά» έντιμοι και δεξιά οι «ευκαιριακοί» ή περιστασιακοί εγκληματίες.

Σε περιόδους κοινωνικής σταθερότητας η τάση είναι προς τα κάτω και από τη μία και από την άλλη πλευρά. Και τούτο γιατί και στις δύο περιπτώσεις (του «έντιμου πολίτη» και του «εγκληματία») υπάρχει η τάση προς τον κονφορμισμό που εξασφαλίζει μιά «ψυχολογική οικονομία» αφού το άτομο δεν είναι υποχρεωμένο να προβαίνει συνέχεια σε επανεκτιμήσεις για να προσδιορίσει τη συμπεριφορά του.

Κατά το συγγραφέα υπάρχει οπωσδήποτε κάποιο προληπτικό αποτέλεσμα με την επιβολή αυστηρών και ωρισμένων ποινών. Πώς όμως νομιμοποιείται σήμερα η επιβολή τέτοιων ποινών και πώς θα εξασφαλίσουμε ότι οι ποινές και τα μέτρα ασφαλείας θα εφαρμοστούν αποτελεσματικά όταν μάλιστα ξέρομε ότι οι εγκληματίες αλλάζουν εύκολα τρόπο δράσης για ν' αποφύγουν την επιβολή μιάς αυστηρότερης ποινής¹¹.

Ακόμα μιά φορά όλα κινούνται στο χώρο των υποθέσεων, των πλατιά διαδεδομένων στο κοινό αντιλήψεων χωρίς επιστημονικό υπόβαθρο. Το έγκλημα έχει σαν αποτέλεσμα συγκινησιακά φορτισμένες απαντήσεις. Σε μιά τέτοια περίπτωση είναι πολύ δύσκολο να πετύχει κανείς μιά αντικειμενικά σωστή και ορθολογική εκτίμηση των πραγμάτων.

4) Ας εξουδετερωθεί τουλάχιστον ο εγκληματίας

Η ιδέα αυτή ξεκινά κατά τον H.J. Kerner απο μιά σκέψη που φαίνεται λογική από πρώτη άποψη. Αφού το «ιατρικό μοντέλο» επέμβασης και η επανένταξη στην κοινωνία σα στόχοι της ποινής δεν έδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα γιατί να μην επιδιώξομε τουλάχιστον να εξουδετερώσομε το άτομο; Αυτή η παλιά ιδέα ξαναβγήκε στην επιφάνεια μετά το 1970 και τελευταία ακούγεται όλο και πιό πολύ. Προϋποθέτει βέβαια πώς είμαστε σε θέση να προσδιορίσομε το μέγεθος της «τάσης» κάθε ατόμου προς την εγκληματικότητα. Μεγά-

λη ώθηση προς αυτή την κατεύθυνση έδωσαν, τα τελευταία χρόνια, οι έρευνες του Blumstein όσον αφορά τους εγκληματίες «καρριέρας» (career criminals) και τις εγκληματικές «σταδιοδρομίες».

Όμως σωστά ο Kerper απαντά ως εξής: Αν οι ιδέες γύρω από τους στόχους της ποινής είχαν τόση δυσκολία να αναγνωριστούν διαχρονικά, πώς η εξουδετέρωση ή αχρήστευση (incapacitation) θα έχει περισσότερες πιθανότητες επικράτησης. Αλλά έστω και αν καταφέρουμε να μετρήσουμε τη «ροπή» κάποιου προς το έγκλημα, τότε θα μας σταματήσει ο ποινολόγος αφού για κείνον είναι απαραίτητη η «πράξη». Δεν μπορεί να βασιστεί μόνο στην πρόθεση και ακόμα λιγότερο στην «τάση». Εξ' άλλου από την ώρα που θα σκεφτούμε να εξατομικεύσουμε την ποινή πρέπει αναγκαστικά να λάβουμε υπ' όψι το ηθικό στοιχείο του εγκλήματος (mens rea). Έτσι όμως χάνεται όλη η βεβαιότητα που είχαμε απέναντι σε μία ποινή βασισμένη μόνο στην αντικειμενική βαρύτητα της πράξης. Είναι δε αδύνατο να καθορίσουμε αντικειμενικά την ακριβή βαρύτητα μιάς πράξης και συνακόλουθα της ποινής. Πώς θα καθορίσουμε αν πρέπει να επιβληθεί ένα «maximum» 5 ή 15 χρόνων για την κατοχή ηρώινης; Και τί θα κάνουμε αν η απειλή του AIDS εξακολουθεί τόσο δραματικά που να μας επιβάλλει να επέμβουμε κατασταλτικά; Τί ποινή «maximum» θα επιβάλλουμε και πού βασίζόμενοι;

Αυτά είναι όλα καυτά και αναπάντητα ερωτήματα. Αλλά και αν βασιστούμε στα συμπεράσματα της ομάδας του Blumstein όσον αφορά τους κατ' επάγγελμα εγκληματίες και πάλι δεν μπορούμε να αποφύγουμε το πολύ παρά ένα 8 - 10% της εγκληματικότητας. Και αυτό με τεράστια οικονομικά και κοινωνικά έξοδα.

Εκτός αυτού πιστεύουμε πώς διαχρονικά τα διάφορα μέτρα που στοχεύουν την εξουδετέρωση του εγκληματία δεν άλλαξαν ούτε τη μορφή ούτε το quantum της εγκληματικότητας

Συμπεράσματα

Ο P.H. Bolle έχει απόλυτο δίκιο όταν στη θέση του συμπεράσματος θέτει ένα βασικό ερώτημα. Το ποινικό δίκαιο έχει ακόμα κάποια αξιοπιστία, εξακολουθεί να είναι ένας αποδεκτός κοινωνικός μηχανισμός ελέγχου όταν στοχεύει την πρόληψη, την τιμωρία, την εξουδετέρωση, την αποτροπή του εγκλήματος σε μία κοινωνία σαν τη σημερινή που βάζει σε πρωτεύουσα θέση το σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας;

Γι' άλλη μια φορά έχουμε την εντύπωση ότι γυρίζουμε γύρω από τον άξονά μας, χωρίς να βρίσκομε κάποια άκρη. Άξιζε λοιπόν τον κόπο αυτή η προσπάθεια που κατέληξε στον τιμητικό τόμο για τον L. Slachmuylder;

Προσωπικά πιστεύομε πώς όσο δελεαστικό φαίνεται το να απλουστεύσομε τα πράγματα τονίζοντας τον ένα ή άλλο στόχο της ποινής δυστυχώς για μιá ακόμα φορά η κοινωνική πραγματικότητα με την πολυπλοκότητα της μας ξεφεύγει από κάθε προσπάθεια απλούστευσης και μας αφήνει στην αμφιβολία. Έτσι μπορούμε να καταλήξωμε στο συμπέρασμα πώς ο οποιοσδήποτε από τους στόχους της ποινής μπορεί να έχει μιá κάποια επίδραση σε ωρισμένες συμπεριφορές κάποιων ατόμων που έδρασαν κάτω από ωρισμένες συνθήκες.

Όσον αφορά το υπό κρίση σύγγραμμα, δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσωμε με τον P.H. Bolle που θεωρεί πώς για ν' αποκτήσει λαγρότητα και σαφήνεια μιá οποιαδήποτε ιδέα πρέπει να βασιστεί σε αδιάσειστα στοιχεία επιστημονικά τεκμηριωμένα.

Και ο τόμος αυτός είναι μια θετική συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση.

1. Το δικαίωμα του κράτους να τιμωρεί (Droit de punir) υπήρξε ένα από τα θέματα του Συνεδρίου για τα 20 χρόνια της Σχολής Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montréal.

2. A. Tsitsoura, Op. cit., σελ. 28.

3. Οι τίτλοι που χρησιμοποιούνται στην παρουσίαση αυτή είναι δικοί μας.

4. Έτσι ενώ το 1980 πέντε ή έξη στους δέκα канаδοús πίστευαν ότι η ποινή πρέπει να στοχεύει την επανακοινωνικοποίηση, ήταν πεπεισμένοι πώς στην πραγματικότητα ο τόνος δίνεται στην τιμωρία. **Ministère du Solliciteur general du Canada**. *Quelques tendances de la législation pénale canadienne*, Ottawa, Ministère du Sol. général, 1981, σελ. 32.

5. Βλ. M. Gerety, "La politique pénitentiaire americaine" (1979) Rev. pénint. et dr. pén. comp. 13. Βλέπε επίσης το περιοδικό *Criminologie*, 1987, τόμος XX, No2, Montréal, P.U.M.

6. **Commission de reforme du droit du Canada**, *Sentences et mesures non sentencielles dans le processus pénal*, Ottawa, Information Canada, 1976.

7. **Gouvernement du Canada**, *Sentencing Reform, A Canadian Approach*, Ottawa, Minister of Supply and Services, Canada, 1987.

8. A. Normandeau, "Le mythe de la rehabilitation", (1978) 58 Rev. dr. pén. et crim., 401.

9. Βλ. τελείως ενδεικτικά N. Walker, "The Efficacy and Morality of Deterrence", (1979) *Crim. L.Q.* 129, Gouvernement du Canada, υποσημ. 7.

10. Βλ. F. Henry, "Imprisonment as a General Deterrent", (1979) 21 *Crim. L.Q.* 69.

11. Η Καναδική επιτροπή, *supra* υποσ. 7, προτείνει την επιβολή ποινών με καθορισμένη διάρκεια που δεν είναι όμως αυστηρότερες από τις ήδη υπάρχουσες. Μάλιστα προτείνει να καταργηθεί η ισόβια κάθειρξη. Η ανώτερη ποινή κάθειρξης θάναι 12 χρόνια που μπορεί να αυξηθεί σε εξαιρετικές περιπτώσεις σε 18 χρόνια.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

του Νέστορα Ε. ΚΟΥΡΑΚΗ
Τομέας Ποινικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Οι εκδόσεις του «Ινστιτούτου Μαξ-Πλανκ για το αλλοδαπό και διεθνές ποινικό δίκαιο» είναι ήδη γνωστές και στη χώρα μας για την πληρότητα της πληροφόρησής τους σε θέματα συγκριτικής μελέτης θεσμών και εξελίξεων του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου και του συναφούς κλάδου της εγκληματολογίας - σωφρονιστικής (βλ. σχετ. βιβλιοκρισίες του υπογράφοντα στο περ. «Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης», Α΄: 1985, τεύχ. 1, σελ. 31-32, και της Αθαν. Κωνσταντοπούλου, αυτόθι, Α΄: 1986, τεύχ. 3, σελ. 28-29). Στο ίδιο πλαίσιο συγκριτικής θεματολογίας και υψηλού επιπέδου ενημερότητας κινούνται και τα τρία παρουσιαζόμενα εδώ έργα:

1. *Albin Eser/Karin Cornils (Hrsg.), Neuere Tendenzen der Kriminalpolitik. Beiträge zu einem deutsch-skandinavischen Strafrechtskolloquium, Freiburg i. Br.: Beiträge und Materialien aus dem Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, Bd. S 6, 1987 (σελ. 255 + x).*

Στο έργο αυτό, με τίτλο «Νεότερες τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής», παρουσιάζονται τα πρακτικά μιας πενθήμερης συνάντησης που έγινε για το θέμα αυτό μεταξύ δυτικογερμανών και σκανδιναβών επιστημόνων τον Μάιο 1985. Κύριος προβληματισμός που απασχόλησε τους συνέδρους υπήρξε η ανίχνευση των τάσεων που παρατηρούνται στη νομοθεσία και νομολογία των αντίστοιχων χωρών ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει ν' αντιμετωπίζεται ο εγκληματίας. Από πολλές πλευρές παρατηρήθηκε ότι οι τάσεις αυτές κινούνται με μορφή εκκρεμούς (σελ. 15,148). Και ότι άλλοτε μεν το εκκρεμές αυτό κλίνει προς την πλευρά ενός ποινικού συστήματος βασισμένου στην προσωπικότητα του εγκληματία και στην ανάγκη «αναμόρφωσης» αυτής της προσωπικότητας με κάθε «πρόσφορο» τρόπο, έστω δηλ. και χωρίς τη δική του σύμφωνη γνώμη ή έστω και με την επιβολή ποινών ή μέτρων ασφαλείας με αόριστη διάρκεια, ενώ άλλοτε πάλι το εκκρεμές τείνει προς την κατεύθυνση ενός ποινικού συστήματος στο οποίο η εξατομίκευση της ποινικής κύρωσης και η «μεταχείριση» του «φυσιολογικού» —τουλάχιστον— εγκληματία τίθενται σε δεύτερη μοίρα μπροστά στην ανάγκη για ασφάλεια δικαίου, ισότητα μεταχείρισης και απόδοση δικαιοσύνης σύμφωνα με τη βαρύτητα της πράξης και το μέγεθος της ενοχής. Η πρώτη τάση, γνωστή ως «αναμορφωτικό ιδεώδες» (*rehabilitative ideal*) κυριάρχησε στις νομοθεσίες των περισσό-

2. **Jürgen Meyer (Hrsg.), *Betäubungsmittelstrafrecht in Westeuropa. Eine rechtsvergleichende Untersuchung im Auftrag des Bundeskriminalamts, Freiburg i. Br.: Beiträge* ως ανωτέρω, Bd. S 5, 1987 (σελ. 835+viii).**

Το έργο αυτό, που έχει ως θέμα «το ποινικό δίκαιο των ναρκωτικών ουσιών στη Δυτ. Ευρώπη», επιχειρεί να δώσει μέσα στις 835 σελίδες του τη σημερινή εικόνα αυτού του προβλήματος στη νομοθεσία, τη νομολογία και την εμπειρική πραγματικότητα των δυτικοευρωπαϊκών χωρών. Αναλύεται έτσι με κριτικό τρόπο η κατάσταση σε δέκα βασικές χώρες της Δυτ. Ευρώπης (Βέλγιο, Δυτ. Γερμανία, Δανία, Αγγλία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Αυστρία, Ελβετία και Ισπανία), ενώ λαμβάνονται υπόψη και σχετικές εκθέσεις συνεργατών του Ινστιτούτου για άλλες τρεις χώρες: την Ιταλία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα (η έκθεση για την Ελλάδα δημοσιεύθηκε μάλιστα στην ZStW 99:1987, 317-347 και συντάχθηκε από τον δικηγόρο κ. Στέφ. Καρεκλά).

Το έργο άρχισε να γράφεται τον Δεκέμβριο 1984, έπειτα από σχετική εντολή της δυτικογερμανικής αντεγκληματικής υπηρεσίας (Bundeskriminalamt). Η υπηρεσία αυτή ενδιαφέρθηκε να πληροφορηθεί υπεύθυνα τις νομοθετικές ρυθμίσεις και την έκταση του προβλήματος των ναρκωτικών στις γειτονικές προς τη Δυτ. Γερμανία χώρες, ώστε να εκτιμήσει τους ενδεχόμενους κινδύνους μιας περαιτέρω διάδοσης των ναρκωτικών συνεπεία της ήδη συντελούμενης κατάρτησης του τελωνειακού ελέγχου στις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Η ολοκλήρωση της συγγραφής έγινε τον Ιούνιο 1985, αλλά το έργο είναι ενημερωμένο έως το τέλος Ιανουαρίου 1986. Επομένως έχουν ληφθεί υπόψη και ορισμένες πρόσφατες ενδιαφέρουσες νομοθετικές μεταβολές, όπως ο ολλανδικός νόμος της 4.9.1985 (σελ. 450) και ο βρετανικός νόμος του 1986 (σελ. 758, 770), ενώ κάποιες άλλες, νεότερες εξελίξεις σημειώθηκαν μετά την έκδοση του βιβλίου (π.χ. ελληνικός νόμος 1729/1987 όπως τροποποιήθηκε, ισπανικός οργανικός νόμος της 24.3.1988).

Η διάταξη της ύλης των επιμέρους αναλύσεων εστιάσθηκε σε πέντε κύριους άξονες — ενότητες: 1) Γενικές παρατηρήσεις, 2) Ισχύον ποινικό δίκαιο των ναρκωτικών ουσιών με ιδιαίτερη έμφαση στη νομολογία, 3) Διαθέσιμο εμπειρικό υλικό (μ.α. στατιστικές για ποινική δίωξη και για καταδίκες από ποινικά δικαστήρια), 4) Καίριες διαφορές από το ισχύον δυτικογερμανικό δίκαιο και 5) Συμπερασματική αξιολόγηση των στοιχείων

Με βάση τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από τις επιμέρους αναλύσεις, ο εκδότης του έργου καθηγ. Jürgen Meyer προχώρησε στη συνέχεια σε μια ενδιαφέρουσα επισκόπηση συγκριτικού δικαίου

όπου παραθέτει (σε γερμανική και αγγλική γλώσσα) τα πιο σημαντικά πορίσματα αυτής της έρευνας.

Ο καθηγητής Meyer θεωρεί ότι παρά τα υπάρχοντα κοινά τους σημεία οι εσωτερικές αντιλήψεις και θεσμοθετημένες ρυθμίσεις της κάθε χώρας σε συνδυασμό με τις υφιστάμενες ελλείψεις του διαθέσιμου συγκριτικού υλικού δεν επιτρέπουν τη διατύπωση ιδεωδών λύσεων ή και πρότυπων σχεδίων νόμου για ένα δυτικοευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο των ναρκωτικών ουσιών (σελ. 770). Για παρόμοιους λόγους οι συντάκτες του έργου αποφεύγουν συνήθως να πάρουν ευθεία θέση σε κρίσιμα προβλήματα του δικαίου των ναρκωτικών, όπως π.χ. στα θέματα της διάκρισης μεταξύ μαλακών και σκληρών ναρκωτικών, της ποινικής μεταχείρισης του μικροέμπορου κλπ. Εκθέτοντας όμως την υπάρχουσα κατάσταση στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, δεν παραλείπουν να υπαινιχθούν κάποιες λύσεις που θα μπορούσαν να βελτιώσουν τα πράγματα, όπως π.χ. τον ακριβέστερο προσδιορισμό των ποσοτήτων που θα πρέπει να θεωρηθούν ως «μικρές» για να τύχει αντίστοιχης επεικούς αντιμετώπισης όποιος τις προμηθεύεται ή τις κατέχει (σελ. 772· πρβλ. ά. 12 ελλ. ν.1729/1987). Ωστόσο οι λύσεις αυτές βασίζονται κατά κανόνα στα λεγόμενα «διδάγματα της κοινής πείρας» και όχι τόσο σε εγκληματολογικά εμπειρικά στοιχεία, που θα επέτρεπαν, όμως, τη συναγωγή κάποιων θεμελιωμένων συμπερασμάτων. Η έλλειψη αυτή γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στο θέμα της διάκρισης σκληρών και μαλακών ναρκωτικών: Η επισκόπηση της σχετικής νομοθεσίας στην Ολλανδία (από το 1976) και την Ισπανία (από το 1983) αφήνει τελικά αναπάντητο το ερώτημα εάν με την εισαγωγή της διάκρισης αυτής οι εν λόγω χώρες πέτυχαν ή όχι να περιορίσουν την περαιτέρω εξάπλωση αυτών των ουσιών και ιδίως την ανεξέλεγκτη μεταπήδηση των χρηστών από τα μαλακά προς τα σκληρά ναρκωτικά (πρβλ. σελ. 661 σημ. 8 της ισπανικής επισκόπησης: «Die Frage der Auswirkungen dieser Reform [von 1983] auf die Entwicklung der Drogendelinquenz kann hier nicht untersucht werden...»).

Ανεξάρτητα όμως από τις εγκληματολογικές αυτές ελλείψεις, οι οποίες το κάτω-κάτω δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές σε μια έρευνα με θέμα και τίτλο «το ποινικό δίκαιο των ναρκωτικών ουσιών», το κρινόμενο έργο παρέχει μιαν εξαιρετη σύνθεση όλων των δυνατών νομοθετικών λύσεων που προσφέρονται στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο για την αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών. Ερευνώνται έτσι με συγκριτικό τρόπο ζητήματα όπως: ο ορισμός των ναρκωτικών ουσιών (σελ. 739), οι προσπάθειες για «προσώθηση» (Vorverlagerung) του νομοθετικού πεδίου, ώστε να καλύπτονται επιτυχέστερα οι διάφορες περιπτώσεις του αξιοποίνου (π.χ. υιοθέτηση εγκληματικών υποστάσεων αφηρημένης διακινδύνευσης, αυτοτελής τιμώρηση της συμμετοχής, αναστροφή του βάρους απόδειξης, αλληλοεπικάλυψη

των τιμωρητών μορφών τέλεσης κλπ.: σελ. 740 επ.), οι τάσεις προς αποποινικοποίηση της προμήθειας ή κατοχής ναρκωτικών για αποκλειστική χρήση του δράση (τέσσερις δυνατές νομοπολιτικές αντιμετώπισεις: σελ. 749 επ.), οι αντίστοιχες τάσεις προς θεραπευτική μεταχείριση των τοξικομανών (σελ. 753 επ.), η αντιμετώπιση διακεκριμένων ή επιβαρυντικών περιπτώσεων (σελ. 759 επ. π.χ. το «ξέπλυμα» χρημάτων που προέρχονται από διακίνηση ναρκωτικών), η έκταση ισχύος κανόνων του διεθνούς ποινικού δικαίου (σελ. 763), η τυχόν ευμενέστερη ποινική αξιολόγηση προσώπων που καταδίδουν τους συντρόφους τους χρήστες ή εμπόρους ναρκωτικών (σελ. 765), καθώς και οι δικονομικές ιδιαιτερότητες των σχετικών νομοθεσιών (σελ. 767 επ.).

Εξάλλου παρουσιάζονται ενδιαφέροντα στοιχεία για τους προσδιοριστικούς παράγοντες και την έκταση του προβλήματος των ναρκωτικών στη σύγχρονη Ευρώπη (σελ. 735 επ. 744 επ.). Ιδιαίτερα ανησυχητική, αν και όχι εκπλησσοUSA, είναι η διαπίστωση πως η κατανάλωση ναρκωτικών ουσιών στη Δυτ. Ευρώπη σημειώνει συνεχή άνοδο, με μοναδική εξαίρεση την Αυστρία και την Ολλανδία, όπου όμως (στην τελευταία περίπτωση) πάρα πολλές υποθέσεις τίθενται στο αρχείο επί τη βάση της εκεί ισχύουσας αρχής της σκοπιμότητας στη δραστηριότητα των εισαγγελικών αρχών (σελ. 745 και 477). Επίσης ενδιαφέρον έχει και η παρατήρηση ότι η εμπορία ενός κιλού χασίς ενώ στη Δανία τιμωρείται με 60 ημέρες φυλάκισης, στη Νορβηγία και στη Σουηδία αντιμετωπίζεται με στέρηση της ελευθερίας τουλάχιστον ενός έτους (σελ. 771). Υπάρχουν, επομένως, σοβαρές διαφοροποιήσεις στη νομολογιακή πρακτική των δικαστηρίων, πράγμα που δημιουργεί εύλογους κινδύνους περαιτέρω εξάπλωσης των ναρκωτικών στην περίπτωση πλήρους κατάργησης των δυτικοευρωπαϊκών συνόρων, την 1.1.1993.

Παρά τις σημαντικές διαφορές που εμφανίζουν οι διάφορες ποινικές νομοθεσίες των δυτικοευρωπαϊκών χωρών σε θέματα γενικότερων επιλογών (π.χ. στο θέμα της επιλογής μεταξύ αρχής της νομιμότητας και αρχής της σκοπιμότητας: σελ. 768), έχω την αίσθηση ότι οι σχετικές προσπάθειες για εναρμόνιση αυτών των διαφορών παίρνουν καινούργια ώθηση με την ψήφιση, στη Βιέννη το Δεκέμβριο 1988, της Σύμβασης κατά της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών ουσιών, παράλληλα, βεβαίως, με τις ήδη ισχύουσες (και στη χώρα μας) παλαιότερες συναφείς Συμβάσεις περί Ναρκωτικών του 1961 (ν.δ. 1105/1972 και ν. 1549/1985) και της Σύμβασης του 1971 για τις ψυχότροπες ουσίες (ν. 348/1976· πρβλ. και την εργασία μου «Ναρκωτικά και ελληνική πραγματικότητα», εισαγωγή στο έργο «Ο τοξικομανής εγκληματίας» του Λάμπρου Καράμπελα, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη 1988, 21-67: 41,51).

3. *Albin Eser/Barbara Huber (Hrsg.), Strafrechtsentwicklung in Europa 2, Landesberichte 1984/1986 über Gesetzgebung, Rechtsprechung und Literatur, Beiträge ως ανωτ. Bände S 12/1 και S 12/2, 1988 (σελ. 1789 + xii).*

Στο έργο αυτό, με θέμα «Η εξέλιξη του Ποινικού Δικαίου στην Ευρώπη. Επισκοπήσεις χωρών 1984/1986, τ. 1 και 2», προσεγγίζονται με υπεύθυνη τεκμηρίωση οι νεότερες τάσεις στην ποινική νομοθεσία, νομολογία και επιστήμη των ευρωπαϊκών χωρών. Πρόκειται για ένα ογκώδες έργο σχεδόν 1800 σελίδων, που κυκλοφορεί ήδη σε δεύτερη έκδοση (η πρώτη έκδοση εκάλυπτε την περίοδο 1982/1984 και εκυκλοφόρησε το 1985). Σε σύγκριση με την πρώτη έκδοση του έργου, που είχα την ευκαιρία να παρουσιάσω προ 5ετίας στο «Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης» (τεύχ. 1, Δεκ. 1985, σελ. 31—32), παρατηρούνται σημαντικότερες καινοτομίες και βελτιώσεις. Κυρίως αυξήθηκε ο αριθμός των παρουσιαζόμενων χωρών από 16 σε 23 (προστέθηκαν επισκοπήσεις για τη Φινλανδία, τη Νορβηγία, το Βέλγιο, την Ε.Σ.Σ.Δ, την Ουγγαρία, τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία, που καλύπτουν την περίοδο αρχές 1983 έως τέλος 1986 ή αρχές 1987, ενώ και για τις υπόλοιπες 16 χώρες η χρονική περίοδος καταλήγει στην ίδια εποχή, αλλ' αρχίζει το 1984). Επίσης καταβλήθηκε μεγαλύτερη προσπάθεια για πλήρη κάλυψη όλων των νεότερων εξελίξεων στον χώρο του ποινικού δικαίου (με ευρεία έννοια), ακόμη και σε επίπεδο νομοσχεδίων ή συναφών θεωρητικών συζητήσεων.

Το τεράστιο υλικό των επιμέρους επισκοπήσεων αξιοποιείται με άριστο τρόπο, όπως και στην προηγούμενη έκδοση, χάρις στην πολύ χρήσιμη μελέτη της Dr. Barbara Huber, όπου παρατίθενται συνθετικές εκτιμήσεις και ανακεφαλαίωση των κυριότερων πορισμάτων από αυτές τις επισκοπήσεις (σελ. 1713-1774). Από την ανάγνωση αυτής της μελέτης αναδύονται κυρίως τα θέματα που απασχολούν τα τελευταία χρόνια τις ευρωπαϊκές χώρες στο επίπεδο του ποινικού δικαίου, καθώς και η αντιμετώπιση που θεωρήθηκε εκάστοτε ως προσηφορότερη για το καθένα από τα θέματα αυτά. Προκύπτει έτσι μια εντεινόμενη ευαισθητοποίηση σε θέματα όπως η τιμώρηση χωρίς ποινική ευθύνη (*strict liability*), κυρίως σε σχέση με τα νομικά πρόσωπα των οποίων στελέχη ή υπάλληλοι υποπίπτουν σε αξιόποινες πράξεις (π.χ. μόλυνση περιβάλλοντος) (σελ. 1717 επ.), η διακοπή της εγκυμοσύνης, η διάπραξη βασανιστηρίων από υπαλλήλους ή στρατιωτικούς και η τέλεση πράξεων βίας στα γήπεδα (εδώ η χώρα μας έδωσε, ως γνωστόν, ενδιαφέροντα «δείγματα γραφής» με τους νόμους, αντίστοιχα, 1500/1984 και 1646/1986, ενώ παράλληλες ρυθμίσεις θεσπίστηκαν και σε άλλες χώρες) (σελ. 1726 επ). Επίσης εξελίξεις εμφανίζονται και στον χώρο για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας (Δυτ. Γερμανία,

Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία, Ελβετία), των προσβολών κατά της γενετήσιας ελευθερίας (Μ. Βρετανία, Ολλανδία, Ιταλία, Ολλανδία αλλά και Ελλάδα με το ν. 1419/1984), της διακίνησης πορνογραφικού υλικού με βιντεοταινίες κλπ, της εγκληματικότητας μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών, πιστωτικών καρτών ή καρτών εγγύησης επιταγών (ορθά μνημονεύεται εδώ, σελ.1735, και η σχτ. νομολογία του ελληνικού Διαρκούς Στρατοδικείου Θεσ/νίκης 401/1986, Ποιν. Χρ. 1986, 774 επ.)*, της κατοχής, εμπορίας και διακίνησης ναρκωτικών ουσιών (σελ. 1738) και της ρύπανσης του περιβάλλοντος (στην Ελλάδα με τον ν. 1650/1986) (σελ. 1740 επ.). Ακόμη αναλύονται με εμπειριστατωμένο τρόπο οι νεότερες κατευθύνσεις στα ζητήματα των ποινών και ιδίως των στερητικών ποινών της ελευθερίας (που γίνονται αυστηρότερες — ακόμη και ισόβιες — για κάποια σοβαρά εγκλήματα όπως, σε ορισμένες περιπτώσεις, η διακίνηση ναρκωτικών στη Μ. Βρετανία, αλλά και ηπιότερες, αντικαθιστάμενες με διάφορα «εναλλακτικά μέτρα», όπως η «μετατροπή της ποινής», στις περιπτώσεις της λεγόμενης ελαφράς εγκληματικότητας (πρβλ. ελλην. ν. 1419/1984). Στη συνέχεια επισκοπούνται ορισμένα τρέχοντα ζητήματα στον χώρο της ποινικής δικονομίας, όπου πολλές φορές χρειάζεται να εξευρεθεί η χρυσή τομή ανάμεσα στην εξασφάλιση των συμφερόντων του κατηγορουμένου και στην απρόσκοπτη πρόοδο της διαδικασίας προς διαπίστωση της ουσιαστικής αλήθειας από τις ανακριτικές και δικαστικές αρχές. Ρυθμίσεις *όχι πάντοτε προς την ίδια κατεύθυνση* ως προς τις επιμέρους ευρωπαϊκές χώρες παρατηρούνται έτσι στα θέματα τις προσωρινής κράτησης (σελ. 1756 επ.) και της αξιολόγησης καταθέσεων ή πληροφοριών από ανώνυμους μάρτυρες (σελ. 1759 επ.) ή από κατηγορούμενους που έφ' όσον καταδίδουν συμμετόχους τους επιτυγχάνουν ελάφρυνση της θέσης τους (σελ. 1761 επ.· πρβλ. ά. 24 του ελλην. ν. 1729/1986 περί ναρκωτικών) ή ακόμη πληροφοριών από τους ίδιους τους κατηγορούμενους αλλά σε ανεπίσημες συνομιλίες τους (σελ. 1762). Τέλος γίνεται αναλυτική μνεία των νεότερων τάσεων στον χώρο του σωφρονιστικού δικαίου, και ιδίως σε σχέση με τους όρους κράτησης, τα δικαιώματα των κρατουμένων και τη συντόμευση της διάρκειας έκτισης μιας ποινής (πχ. μέσω του θεσμού της υφ' όρον απόλυσης). Ενδιαφέρον είναι εδώ να σημειωθεί ότι σύμφωνα με σχτ. απόφαση δυτικογερμανικού δικαστηρίου η διαμονή τριών κρατουμένων σε ένα κελλί 11,54 τ.μ. έρχεται σε αντίθεση με το ά. 3 της ΕυρΣυμβδικα (OLG Frankfurt στη Neue Zeitschrift für Strafrecht 1985, 572-σελ. 1765) και ότι, σύμφωνα με ρυθμίσεις του ολλανδικού νόμου της

* Σημαντικές για το θέμα αυτό είναι και οι εργασίες των K. Bandekon, *Strafbare Mißbrauch des elektronischen Zahlungsverkehrs*, 1989, και V. Ehlicher, *Der Bankomatemißbrauch*, 1989.

27.3., 1986, οι κρατούμενοι έχουν πάντοτε δικαίωμα ψήφου, εκτός εάν τους το στερήσει ο ποινικός δικαστής (σελ. 1766).

Συμπερασματικά το παρουσιαζόμενο έργο διακρίνεται για την ακρίβεια και τη μεθοδικότητα στην κατάταξη της ύλης του, αποτελεί, δε, συνολικά, ένα πολύ χρήσιμο βιβλίο για όλους όσοι ασχολούνται με τις ποινικές επιστήμες σε πρακτικό ή και θεωρητικό πλαίσιο. Βεβαίως σ' ένα τόσο ογκώδες έργο ήταν αναπόφευκτο να παρεισφρύσουν κάποιες ατέλειες στην παρουσίαση της ύλης (π.χ. τα θέματα του σωφρονιστικού δικαίου, σελ. 1764 επ., θα ήταν σκοπιμότερο να συσχετισθούν με τα συγγενή θέματα των ποινών, σελ. 1743 επ, χωρίς να παρεμβάλλονται μεταξύ τους οι αναπτύξεις για την ποινική δικονομία, ενώ και τα θέματα των πιστωτικών κλπ. καρτών, σελ. 1734 θα έπρεπε μάλλον ν' αναλυθούν σε συνάρτηση με εκείνα του οικονομικού ποινικού δικαίου, σελ. 1741 επ., όπως γίνεται και απο τον *Jeschek* στο έργο του «Γερμανικό Ποινικό Δίκαιο» (ανωτ. 1987, σελ. 199 επ.). Επίσης δεν πραγματοποιήθηκε δυστυχώς ούτε στην έκδοση αυτή, αν και λήφθηκε υπόψη (σελ. vii), η ευχή που είχε εκφρασθεί από διάφορες πλευρές (πρβλ. και την προηγούμενη σχτ. βιβλιοκρισία μου) για ειδική επισκόπηση του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου στις διάφορες ενιαίες πτυχές του (μόνο περιστασιακά γίνονται αναφορές στα συναφή θέματα, όπως π.χ. στη σελ. 1767: EuGRZ 1985, 534). Σε γενικές γραμμές, πάντως, πιστεύω ότι η έκδοση αυτή έχει τη δυνατότητα να ικανοποιηθεί, με την πληρότητα της τεκμηρίωσής της, κάθε απαιτητικό μελετητή. Τούτο μπορεί να λεχθεί ειδικότερα και για την επισκόπηση του ελληνικού ποινικού δικαίου (σελ. 593-652), που επιμελήθηκε ο τότε συνεργάτης του Ινστιτούτου κ. Στέφ. Καρεκλάς.

Νίκου Παρασκευόπουλου, Η ποινική καταστολή της χρήσης ναρκωτικών στην Ελλάδα, Εξάντας, Αθήνα, 1989

της Αφροδίτης ΚΟΥΚΟΥΤΣΑΚΗ
Τομέας Εγκληματολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Θα ήθελα να ξεκινήσω την παρουσίαση του βιβλίου του καθηγητή Νίκου Παρασκευόπουλου με μία παρατήρηση: το βιβλίο αυτό θα είναι πάντα επίκαιρο στο μέτρο που αποτελεί σχεδόν μόνιμο φαινόμενο της ελληνικής κοινωνίας ένα κλίμα ηθικού πανικού απέναντι στο πρόβλημα της χρήσης ναρκωτικών, θα μυθοποιούνται οι διαστάσεις και τα χαρακτηριστικά του και θα αποεχοποιούνται οι διαστάσεις και τα σταλτικές επιλογές για την αντιμετώπισή του. Απέναντι σ' ένα κοινό αποπροσανατολισμένο και αισθανόμενο να απειλείται από έναν μυθικών σχεδόν διαστάσεων κίνδυνο, η καταστολή, παρά την οφθαλμοφανή αποτυχία της, παραμένει η βασική πρόταση, η οποία αποσπά συναίνεση.

Ο Νίκος Παρασκευόπουλος αναπτύσσει την προβληματική της αποποινικοποίησης. Η προβληματική αυτή δεν είναι καινούργια στην Ελλάδα, έχει αποτελέσει, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '80, αντικείμενο συζητήσεων και υπάρχει μία ενδιαφέρουσα σχετική βιβλιογραφία. Η πολύ σημαντική, όμως, συμβολή του έργου αυτού, έγκειται στην πολύπλευρη και συστηματική προσέγγιση του θέματος. Ο συγγραφέας, μέσα από ένα λιτό και μεστό λόγο, δεν περιορίζεται στην οπτική του ποινικολόγου. Τα επιχειρήματά του τα αντλεί επίσης από τον χώρο του Συνταγματικού Δικαίου και της Εγκληματολογίας και τα ενισχύει και τα τεκμηριώνει με μία πλούσια βιβλιογραφία. Ο ίδιος, αποφεύγοντας αξιωματικές τοποθετήσεις απέναντι στο υπό μελέτη αντικείμενο, στον επίλογο του βιβλίου του χαρακτηρίζει τις σκέψεις του σαν προτάσεις διαλόγου. Ενός διαλόγου, θα έλεγα, τον οποίο η παρούσα συγκυρία (επικείμενη νομοθετική μεταρρύθμιση), τον καθιστά όχι απλώς χρήσιμο αλλά και αναγκαίο: η επαναπρόταση της ποινικής καταστολής θα πρέπει να βασίζεται σε επιχειρήματα εξίσου έκγυρα μ' αυτά που καταγράφει και αναλύει ο Νίκος Παρασκευόπουλος σε σχέση με την μέχρι τώρα αποτυχία της.

Στο βιβλίο του, ο Νίκος Παρασκευόπουλος αναφέρεται τόσο στην ποινική καταστολή της χρήσης ναρκωτικών από μη εξαρτημένα άτομα, όσο και στην θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου χρήστη στα πλαίσια του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Τα ειδικότερα θέματα είναι ταξινομημένα σε δύο ενότητες. Η πρώτη αφορά στην αξιολόγηση της ποινικής καταστολής της χρήσης ναρκωτικών, όχι μόνον από την άποψη της αποτελεσματικότητας αλλά και από την άποψη της ορθότητας και της συμφωνίας της με τις γενικότερες δικαιοπολιτικές αρχές. Στη δεύτερη ενότητα, εξειδικεύεται περισσότερο το ση-

μείο αναφοράς και γίνεται μία κριτική παρουσίαση βασικών σημείων του Ν. 1729/87 με παρατηρήσεις για την ερμηνεία και τον τρόπο εφαρμογής του. Στα πλαίσια της ανάπτυξης των επιμέρους θεμάτων, γίνονται αναφορές και σε ξένες νομοθεσίες, των οποίων επισημαίνονται κάποια γενικά χαρακτηριστικά, και συγκρίσεις του ελληνικού θεσμικού πλαισίου με αυτό άλλων χωρών. Σ' αυτό το πλαίσιο, ο συγγραφέας επισημαίνει ότι η ελληνική νομοθεσία για τα ναρκωτικά, είναι από τις αυστηρότερες στην Ευρώπη. Αυτή η επισήμανση αποκτά ειδικό βάρος ενόψει ενός εύλογου ερωτήματος: μιά αυστηρά κατασταλτική πολιτική δοκιμάστηκε επί 10ετίες στην Ελλάδα και αποδείχθηκε εντελώς αναποτελεσματική. Αντίθετα δεν δοκιμάστηκαν εναλλακτικές προτάσεις ελέγχου του προβλήματος, οι οποίες τοποθετούν την χρήση, την κατοχή και της προμήθεια για προσωπική χρήση, έξω από τον χώρο του ποινικού ελέγχου. Τι δικαιολογεί, λοιπόν, την εμμονή σ' αυτό το αποτυχημένο μοντέλο κοινωνικού ελέγχου του προβλήματος, όταν δεν έχουν εφαρμοσθεί και αξιολογηθεί αρνητικά κάποια άλλα μοντέλα;

Εισάγοντας τον αναγνώστη στην πρώτη ενότητα θεμάτων, ο Νίκος Παρασκευόπουλος παρατηρεί: «Η ποινική καταστολή είναι πραγματικά ένα έσχατο και αναπόφευκτο και στην εποχή μας μέσο αντεγκληματικής πολιτικής, που μπορεί και πρέπει να χρησιμοποιείται, αλλά με τους εξής βασικούς όρους: Πρώτο, ότι η ποινή θα επιβάλλεται μόνο σε ενόχους δράστες, για πράξεις που προσβάλλουν αγαθά ανταποκρινόμενα σε βασικές ανθρώπινες ανάγκες. Δεύτερο, ότι η καταστολή, όσο διατηρεί τα δομικά της χαρακτηριστικά, δεν θα μετονομάζεται ούτε θα μεταμφιέζεται σε θεραπεία ή μέτρο ασφάλειας, γιατί η μεταμφίεση αυτή οδηγεί σε έμμεσο παραμερισμό στοιχειωδών εγγυήσεων (ορισμένη διάρκεια, ένδικο μέσα, κλπ.), που περιβάλλουν την ποινή.» (σελ. 22-23). Παρατηρεί, λοιπόν, ότι αυτοί οι όροι δεν εκπληρούνται στην περίπτωση της ποινικής καταστολής της χρήσης, προμήθειας ή κατοχής για προσωπική χρήση. Παράλληλα, η υποχρεωτική θεραπεία, η οποία επιβάλλεται στον τοξικομανή χρήστη, διατηρεί τα δομικά χαρακτηριστικά της ποινής. Η άποψη αυτή αναλύεται στις επόμενες παραγράφους.

Σ' ένα πρώτο επίπεδο ο συγγραφέας διερευνά τους λόγους του αξιόποινου της χρήσης ναρκωτικών, υποστηρίζοντας και τεκμηριώνοντας την άποψη ότι η χρήση ναρκωτικών, όπως και η κατοχή ή προμήθεια για προσωπική χρήση, δεν προσβάλλουν κάποιο έννομο αγαθό, αλλά αποτελούν πράξεις αυτοπροβολής. Σε σχέση, δε, με την επικινδυνότητα του τοξικομανή, ως βάσης στην οποία θα μπορούσε να στηριχθεί το αξιόποινο, ο συγγραφέας παρατηρεί ότι: πρώτον, το ελληνικό ποινικό δίκαιο τιμωρεί την πράξη και όχι την επικινδυνότητα. Δεύτερο, και αναφορικά με τη θεωρούμενη ως βασική έκφανση αυτής

της επικινδυνότητας, τη σχέση χρήσης ναρκωτικών και εγκληματικότητας, ότι, με βάση τα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα, η σχέση αυτή καθορίζεται από τη συνεπίδραση πολυάριθμων και πολύμορφων παραγόντων, δεν αποτελεί άμεση συνέπεια της χρήσης. Επισημαίνει, εξάλλου, το γεγονός ότι η εγκληματικότητα βίας του τοξικομανή, πέρα από αυτή που συνέεται με την προσπάθεια απόκτησης των ναρκωτικών (οφείλεται, κατά συνέπεια, στην απαγόρευσή τους), δεν παρουσιάζει ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά.

Εν συνεχεία, ο Νίκος Παρασκευόπουλος, θέτει το πολύ ενδιαφέρον ζήτημα της συνταγματικότητας των σχετικών ρυθμίσεων. Αναφερόμενος στην έννοια του όρου «πράξη» κατά το ποινικό δίκαιο, επισημαίνει ότι η χρήση και η κατοχή για προσωπική χρήση που γίνονται κρυφά και με προφυλάξεις, δεν ανταποκρίνονται στην, σύμφωνα με την κρατούσα στο ποινικό δίκαιο άποψη, έννοια του όρου πράξη. Κατά συνέπεια, η ποινικοποίηση τους δεν εναρμονίζεται τόσο με το άρθρο 7 § 1 του Συντάγματος, όσο και με το άρθρο 14 του Π.Κ. Παράλληλα, θέτει το ερώτημα κατά πόσον εναρμονίζεται με τις επιταγές των άρθρων 2 § 1 και 5 § 1 του Συντάγματος (περί σεβασμού και προστασίας της αξίας του ανθρώπου και ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του, αντίστοιχα). Το ερώτημα αυτό το συνδέει με την γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινής. Ειδικότερα, δε, σε σχέση με τις επιταγές του άρθρου 2 § 1 παρατηρεί ότι η αρχή, σύμφωνα με την οποία «ο άνθρωπος πρέπει να αντιμετωπίζεται ως αυτοπροσδιοριζόμενο ον και όχι ως απλό μέσο άσκησης μιάς πολιτικής», η οποία έχει αναγνωρισθεί ως σκληρός πυρήνας της έννοιας της αξίας του ανθρώπου κατά τη συνταγματική αυτή επιταγή, θα πρέπει να αποτελεί κατευθυντήρια γραμμή για τον νομοθέτη. Στην περίπτωση, όμως, της χρήσης ναρκωτικών, «ο δράστης δεν έχει τελέσει **πράξη** που να θίγει τρίτον. Η ποινή που θα του επιβληθεί είναι, επομένως, μέσο για να αποτραπούν τρίτα πρόσωπα από τη χρήση και αυτό αντιβαίνει στην προαναφερόμενη αρχή» (σελ. 39).

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις διατυπώνονται επίσης σε σχέση με την αποτελεσματικότητα της ποινικής καταστολής της χρήσης ναρκωτικών ενόψει των στόχων της αντεγκληματικής πολιτικής, οι οποίες οδηγούν τον συγγραφέα στο συμπέρασμα ότι στην περίπτωση της χρήσης ναρκωτικών η ποινή έχει αποτύχει ως όργανο αντεγκληματικής πολιτικής. Αναφερόμενος στο ειδικοπροληπτικό επίπεδο, παρατηρεί ότι η εμπλοκή του χρήστη στην ποινική διαδικασία έχει σοβαρότερες συνέπειες από τη χρήση αυτή καθ' εαυτή. Σ' αυτό το πλαίσιο, γίνεται ειδική αναφορά στη φυλακή και επισημαίνονται οι εγγενείς αδυναμίες του θεσμού ενόψει του στόχου της ειδικής πρόληψης. Στο σημείο αυτό, ας μου επιτραπεί να ανοίξω μία παρένθεση, συνδέοντας αυτή την προβληματική με το θέμα του σκοτεινού αριθ-

μού. Να επισημάνω, λοιπόν, ότι η περίπτωση της χρήσης ναρκωτικών ως πράξης αυτοπροσβολής, έχει ένα τεράστιο σκοτεινό αριθμό. Είναι, λοιπόν, μία από τις πιο ενδεικτικές περιπτώσεις της συμβολικής λειτουργίας της ποινικής δικαιοσύνης, η οποία δημιουργεί και αναπαράγει το στερεότυπο του χρήστη ναρκωτικών στο οποίο επικεντρώνεται η κοινή αποστροφή: τις συνέπειες της ποινικής καταστολής τις υφίσταται ένας πολύ μικρός και καθόλου αντιπροσωπευτικός του συνόλου αριθμός ατόμων, του οποίου αναπαράγονται τα ατομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά (ας μην ξεχνάμε ότι, με βάση τα δεδομένα σχετικών ερευνών, οι στιγματιστικές συνέπειες της ποινικής καταστολής στην μετέπειτα ζωή του ατόμου είναι κατά πολύ σοβαρότερες στην περίπτωση ομάδων ή ατόμων προερχόμενων από τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα, τα οποία εξάλλου, αποτελούν και την συνήθη «πελατεία» του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης, ενώ μέσα από την αποτυχία της ποινικής ή «θεραπευτικής» παρέμβασης αναπαράγονται τα χαρακτηριστικά του ανιάτου, του αβελτίωτου, του άβουλου. Αν συνδέσουμε, δε, την ποινική καταστολή και με την εγκληματικότητα του χρήστη ναρκωτικών, η εικόνα ολοκληρώνεται και είναι αυτή που νομιμοποιεί την εμμονή σε βασικά κατασταλτικές επιλογές.

Επιστρέφοντας στο έργο του Νίκου Παρασκευόπουλου, έχει ενδιαφέρον να επισημάνουμε τις παρατηρήσεις του σε σχέση και με την γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινής. Ο συγγραφέας, αναφερόμενο στην εμπειρία και άλλων χωρών, υπογραμμίζει την έλλειψη θετικών αποτελεσμάτων προς αυτή την κατεύθυνση, επισημαίνοντας παράλληλα ότι διάφορες από τις δυσλειτουργικές εκφάνσεις του φαινομένου, απορρέουν από το ίδιο το γεγονός της ποινικής καταστολής της χρήσης ναρκωτικών (αύξηση κινήτρων κέρδους, σχέση εξάρτησης χρήση και εμπόρου ναρκωτικών, εξώθηση του χρήστη στο κοινωνικό περιθώριο και την εγκληματικότητα, κλπ.). Αντίθετα, η εμπειρία της εφαρμογής εναλλακτικών μορφών ελέγχου του προβλήματος, καταδεικνύει την ανάγκη αναζήτησης λύσεων προς άλλες κατευθύνσεις, οι οποίες παρουσιάζουν μία δυναμική ως προς τα αποτελέσματά τους. Έτσι, με βάση την ανάλυσή του, η ενδεχόμενη αποποινικοποίηση θα οδηγούσε σε μείωση των τιμών των ναρκωτικών, πλήττοντας έτσι το παράνομο εμπόριο, θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για καλύτερη περίθαλψη όσων εκ των χρηστών έχουν ανάγκη, θα έπαυαν να ωθούνται οι χρήστες στο κοινωνικό περιθώριο και το έγκλημα, κλπ.

Όσον αφορά, τέλος, στην ανταποδοτική λειτουργία της ποινής, ο Νίκος Παρασκευόπουλος λέει χαρακτηριστικά ότι ανταπόδοση σε αυτοπροσβολή δεν μπορεί να βοηθήσει ούτε λογικά ούτε κοινωνικά.

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα του, καταλήγει ότι η πιεστική ανάγκη για καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών «δεν έχει αποδειχθεί ότι εξυπηρετείται από την ποινικοποίηση της χρήσης που

δεν ξεπερνά τα όρια της αυτοπροβολής: τα γενικοπροληπτικά αποτελέσματα αυτής της ποινικοποίησης στην Ελλάδα μέχρι σήμερα δεν είναι θετικά, ενώ η διεθνής σχετική εμπειρία δεν έχει καταλήξει σε σαφή ή ενιαία συμπεράσματα. Οποσοδήποτε, όμως, αρνητικά είναι τα ειδικοπροληπτικά αποτελέσματα της ποινικοποίησης: η φυλακή όχι μόνον δεν σώζει ή δεν «βελτιώνει» τον χρήστη, αλλά επιδεινώνει δραματικά την κατάστασή του» (σελ. 44).

Από την δεύτερη ενότητα της οποίας σημείο αναφοράς είναι το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο σχολιασμός των διατάξεων του Ν1729/87, οι οποίες, θεωρητικά, καταγράφουν σε νομοθετικό επίπεδο την αλλαγή των κοινωνικών στάσεων απέναντι στον χρήστη ναρκωτικών και τον τοξικομανή: η εικόνα του εγκληματία αντικαθίσταται από αυτή του αρρώστου.

Από την ανάλυση των σχετικών άρθρων, όπως επισημαίνει και ο Νίκος Παρασκευόπουλος, προκύπτει η βασική αντίφαση την οποία ενέχει ο εξαναγκασμός στην θεραπεία. Επισημαίνεται, κατά συνέπεια, η σύγχυση μεταξύ ποινής και θεραπείας: η αναγκαστική θεραπεία, ανεξάρτητα του νομικού χαρακτηρισμού της, εντάσσεται σ' ένα πλαίσιο μεταχείρισης εγκληματία μάλλον παρά αρρώστου.

Η αντίφαση αυτή προκύπτει με κάθε σαφήνεια από τις διατάξεις του άρθρου 14, που προβλέπει την υποχρεωτική θαρπεία του εξαρτημένου χρήστη, αλλά δεν λείπει και από τις διατάξεις του άρθρου 12 § 2 που αφορά στους αρχάριους μη εξαρτημένους χρήστες και προβλέπει τη δυνατότητα να επιβληθεί αντί ποινής το μέτρο της παρακολούθησης ειδικού συμβουλευτικού προγράμματος. Και στις δύο περιπτώσεις αγνοείται μία βασική αρχή, η οποία θα πρέπει να διέπει κάθε πρόγραμμα θεραπευτικής ή υποστηρικτικής παρέμβασης: η ύπαρξη κινήτρου από μέρους του θεραπευόμενου.

Ειδική αναφορά γίνεται και στο άρθρο 26 του ίδιου νόμου, του οποίου η βασική ιδέα είναι μη κατασταλτική, δεδομένου ότι προβλέπει για τον εξαρτημένο χρήστη τη δυνατότητα αποχής από την ποινική δίωξη εάν απευθυνθεί οικειοθελώς, γίνει δεκτός και ολοκληρώσει με επιτυχία το πρόγραμμα του ΚΕΘΕΑ (§ 2) και την υπαγωγή στη ρύθμιση αυτή καταδικών μετά από αίτησή τους (§6). Ο Νίκος Παρασκευόπουλος, αναγνωρίζοντας τη θετική κατεύθυνση στην οποία κινείται από το άρθρο, επισημαίνει ωστόσο κάποιες αντινομίες καθώς και ερμηνευτικά και πρακτικά προβλήματα τα οποία δυσκολεύουν την εφαρμογή του. Γενικότερα, επισημαίνονται δυσκολίες ερμηνείας και εφαρμογής στο συνολικότερο πλαίσιο ποινικής ή / και θεραπευτικής μεταχείρισης των διαφόρων κατηγοριών ατόμων που κάνουν χρήση ναρκωτικών, που ακυρώνουν την εμβέλεια των κάποιων θετικών ρυθμίσεων οι οποίες παρενεβλήθησαν σ' ένα βασικά κατασταλτικό θεσμικό πλαίσιο. Παράλληλα, οι αντιφάσεις και οι ασάφειες στη διαπίστωση της

εξάρτησης, μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα να τύχουν ευνοϊκής μεταχείρισης άτομα τα οποία στην πραγματικότητα δεν είναι εξαρτημένα, με βάση ρυθμίσεις οι οποίες ταιριάζουν σε περιπτώσεις μικρεμπόρων που είναι τοξικομανείς. Η σύγκυση μεταξύ ποινής και θεραπείας επισημαίνεται και σε άλλες ρυθμίσεις του ίδιου νόμου, ενώ στα πλαίσια των ερμηνευτικών παρατηρήσεων, τίθενται μία σειρά από ενδιαφέροντα ερωτήματα όπως αυτό που αφορά στους λόγους απαλλαγής του εξαρτημένου χρήστη από την ποινή.

Στα συμπεράσματα του ο Νίκος Παρασκευόπουλος διαπιστώνει ότι «Η μέχρι σήμερα ποινική πολιτική του νομοθέτη ειδικά στο θέμα της χρήσης ναρκωτικών δεν έχει εμφανίσει θετικά αποτελέσματα: δεν κατορθώνει να επενεργεί στα αίτια και τους βασικούς όρους εμφάνισης του προβλήματος, ούτε έχει περιορίσει την έκτασή του. Από την άλλη πλευρά τραυματίζει σε ορισμένες περιπτώσεις βασικές φιλελεύθερες δικαιοκτικές αρχές, εμφυτευμένες στο ελληνικό αλλά και σε άλλα ευρωπαϊκά δίκαια ήδη από τον προηγούμενο αιώνα. Ακόμα και οι ατέλειες εκείνες του ισχύοντος Ν. 1729/87 που φαίνονται με πρώτη ματιά καθαρά νομοτεχνικές και ανεξάρτητες από τη συγκεκριμένη κατασταλτική φιλοσοφία του, στην πραγματικότητα συνδέονται με αυτή».

Αναμφισβήτητα το έργο του Νίκου Παρασκευόπουλου αποτελεί μία πολύ σημαντική συμβολή στο χώρο της μελέτης του προβλήματος των ναρκωτικών. Ωστόσο, δεν θα μπορούσα να αποφύγω μία ασήμαντη, ίσως, παρατήρηση που αφορά στο τελικό σημείο των σκέψεων του, όπου αναφέρεται παρεμπιπτόντως ο ρόλος της οικογένειας ως σημαντικού παράγοντα διαμόρφωσης του προβλήματος. Όπως λέει, «σημαντικός παράγοντας για τη διαμόρφωση του (του προβλήματος των ναρκωτικών) θα είναι η ελληνική οικογένεια: η στοργή ή η αυταρχικότητά της, το ουσιαστικό ενδιαφέρον ή η εξουσιαστική της στάση απέναντι στα προβλήματα της νέας γενιάς». Πιστεύω ότι η έμφαση στον παράγοντα οικογένεια συρρικνώνει εξαιρετικά την προβληματική γύρω από τους προσδιοριστικούς παράγοντες του προβλήματος. Κι αν μην ξεχνάμε ότι η οικογένεια έχει λειτουργήσει κατά κόρον ως αποδιοπομπαίος τράγος αποενοχοποιώντας τους βασικούς κοινωνικούς μηχανισμούς παραγωγής του προβλήματος. Εν πάση περιπτώσει, στο έργο δεν επιχειρείται μία συστηματική αιτιολογική προσέγγιση και μ' αυτή την έννοια δεν προσδιορίζεται και το γενικότερο θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται αυτή η παρατήρηση του συγγραφέα. Μία συνολική προσέγγιση ίσως έδινε μία άλλη διάσταση σ' αυτό τον μεμονωμένο παράγοντα.

Η ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΠΑΡΕΚΚΛΙΝΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΩΝ ΝΕΑΝΙΚΩΝ ΥΠΟΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ «ΝΕΟΥ ΚΥΜΑΤΟΣ» ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΥΠΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΗΣΗΣ

Michael Brake, Comparative Youth Culture. The Sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and Canada, London and New York: Routledge & Kegan Paul, London, 1985 (repr. 1987)

του Αντώνη ΑΣΤΡΙΝΑΚΗ

Μέχρι τα μέσα του 1960, οι βρετανικές υποπολιτισμικές μελέτες βρίσκονταν περίπου στο σημείο «μηδέν». Προσπαθούσαν να επαληθεύσουν ή να διαψεύσουν τις διαπιστώσεις και βασικές προϋποθέσεις των A. Cohen, J. Short, R. Cloward και L.E. Ohlin, αναφορικά με τη διαμόρφωση και διατήρηση των **αμερικανικών νεανικών παραβατικών ομάδων**.

Είκοσι χρόνια αργότερα η κατάσταση της βρετανικής εγκληματολογίας και κοινωνιολογίας της παρέκκλισης, έχει αλλάξει ριζικά στη γνωστική περιοχή της συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας. Η εργασία του Michael Brake (1985): «Συγκριτική Μελέτη της Νεανικής Κουλτούρας. Η κοινωνιολογία των Νεανικών Πολιτισμών και Νεανικών Υποπολιτισμών στην Αμερική, τη Βρετανία και τον Καναδά», έρχεται πιθανά να επισημοποιήσει τις μετατοπίσεις που πραγματοποιήθηκαν στο συσχετισμό των θεωρητικών γνώσεων και της ερευνητικής εμπειρίας στο χώρο αυτό. Στο βιβλίο του M. Brake, σημείο αναφοράς αποτελούν οι βρετανικές μορφές νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας, με τις οποίες συγκρίνονται οι αμερικανικοί νεανικοί υποπολιτισμοί. Ένα μεγάλο μέρος από το απόθεμα των αναλυτικών εργαλείων που χρησιμοποιεί ο βρετανός κοινωνιολόγος, είναι κατασκευασμένο και επεξεργασμένο από τη **σύγχρονη βρετανική υποπολιτιστική θεώρηση**, η ανάπτυξη της οποίας φαίνεται ότι συμβαδίζει με την ανέλιξη των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών και στυλ της νεολαίας της βρετανικής εργατικής τάξης. Πρόκειται για τους teddy boys, τους rockers και τους mods, τους skinheads και τους runks, που αποτελούν νέες σχετικά εκφάνσεις νεανικών παρεκκλίσεων.

Η προαναφερθείσα εργασία του καθηγητή Michael Brake (Carleton University School of Social Work) μπορεί να ενταχθεί από **επιστημολογική άποψη**, στην ώριμη περίοδο του «**Νέου Κύματος**» της **βρετανικής υποπολιτισμικής θεωρίας**, που αποτελεί μία από τις **βασικότερες συνιστώσες** της σύγχρονης βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης.

Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Brake στο έργο του, το «**Νέο Κύμα**» της βρετανικής υποπολιτισμικής θεωρίας μορφοποιήθηκε μέσα από

τα Εθνικά Συνέδρια για την Παρέκκλιση (National Deviancy Conferences), που άρχισαν το 1968 και συνιστούσαν κριτική αντίδραση στην κυριαρχούμενη, από το Υπουργείο Εσωτερικών και τα ερευνητικά του ιδρύματα, εγκληματολογία. Το «Νέο Κύμα» της υποπολιτισμικής θεωρίας αναπτύχθηκε αρχικά στο Πανεπιστήμιο του Birmingham, στο Κέντρο Συγχρόνων Πολιτιστικών Μελετών (Centre for Contemporary Cultural Studies) και στη συνέχεια στο Open University, στο Milton Keynes (Brake, 1985: 58-72).

Η «Σχολή» αυτή θα μπορούσε ίσως να χωρισθεί **διακριτικά**, και στα πλαίσια πάντα μιάς στενής αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης, στο «Νέο Κύμα» της βρετανικής κοινωνιολογίας και στη «Νέα Εγκληματολογία». Και οι δύο κλάδοι έχουν κοινή επιστημολογική βάση και ακολουθούν παρεμφερείς μεθοδολογίες. Χρησιμοποιούν συμπληρωματικά και συνδυασμένα τη μαρξιστική και τη φαινομενολογική ανάλυση, εξετάζοντας τόσο την «αντικειμενική», όσο και την «υποκειμενική» κοινωνική πραγματικότητα (αφ' ενός, δηλαδή, τα κοινωνικά συστήματα, τις δομές και τους κοινωνικούς «ντετερμινισμούς» και αφ' ετέρου τη βίωση, σημασιολόγηση και νοηματοποίηση της κοινωνικής πραγματικότητας από τα ίδια τα υποκείμενα, όπως επίσης και τις απαντήσεις που αυτά δίνουν ως κοινωνικοί δράστες). Και οι δύο κλάδοι έχουν επεξεργασθεί μεθόδους διασύνδεσης της μακροσκοπικής εξέτασης με τη μικροσκοπική, καθώς επίσης και της κοινωνικής πραγματικότητας με την ψυχολογική πραγματικότητα. Αξίζει τέλος να σημειωθεί, ότι το Νέο Κύμα και η Νέα Εγκληματολογία έχουν δημιουργήσει διεπιστημονικές θεωρίες και έννοιες που επιδεικνύουν ιδιαίτερη επιχειρησιακή ικανότητα, σαν αποτέλεσμα του διεπιστημονικού τρόπου εργασίας τους (συνδυάζοντας πρωτίστως κοινωνιολογικές, εγκληματολογικές, οικονομικές, κοινωνιοψυχολογικές και σημειολογικές προσεγγίσεις).

Το “Comparative Youth Culture” είναι μία **πολυπρισματική συγκριτική μελέτη** των παρεκκλινόντων νεανικών πολιτισμών και υποπολιτισμών, στηριγμένη ως επί το πλείστον σε δευτερογενείς πηγές και σε ένα ευρύτατο φάσμα της βρετανικής και αμερικανικής κοινωνιολογικής και εγκληματολογικής ειδικής θεματογραφίας. Στο βιβλίο αυτό, σε ένα πρώτο επίπεδο, συγκρίνονται μεταξύ τους οι βρετανικές, αμερικανικές και канаδικές υποκουλτούρες. Από αυτήν την άποψη αποτελεί μία διαπολιτισμική διεθνική μελέτη. Σε ένα δεύτερο επίπεδο αναλύονται, στα πλαίσια πάντα ενός συγκριτικού συσχετισμού, τα διαφορετικά υποπολιτισμικά πρότυπα που χαρακτηρίζουν τις διαφορές συλλογικές νεανικές παρεκκλίσεις, όπως αυτά διαμορφώνονται ανάλογα με την κοινωνική προέλευση και σύνθεση, την πολιτιστική κατάσταση και τη φυλετική και γενετική ένταξη των μελών τους.

Σαν αποτέλεσμα της διαπολιτισμικής-διεθνικής εξέτασης των πα-

ρεκκλινόντων υποπολιτισμών, ο M. Brake διαπιστώνει ότι στο Ην. Βασίλειο δημιουργούνται και αναπτύσσονται κατ' εξοχήν, τα παρεκκλινόντα υποπολιτισμικά στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης. Αντιθέτως, στις Ην. Πολιτείες ευδοκούν οι παραβατικές (και εγκληματικές) νεανικές υποκουλτούρες, στις υποβαθμισμένες συνοικίες της λευκής εργατικής τάξης κυρίως, καθώς και οι υποκουλτούρες της μαύρης και «μελαμψής» νεολαίας, στα γκέττο των εθνικών μειονοτήτων. Δυναμικές ανόδους παρουσιάζουν επίσης οι μποέμικες και περιθωριακές κουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων, οι γνωστές, στην αμερικανική περισσότερο κοινωνιολογική βιβλιογραφία, ως απλώς «νεανικές ή εφηβικές κουλτούρες».

Το πρώτο σκέλος της διαπίστωσης αυτής είχε διατυπωθεί, υπό τη μορφή της πρόβλεψης, πριν είκοσι περίπου χρόνια από τον D. Downes (1966), έναν από τους θεμελιωτές της σύγχρονης βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης. Στην Βρετανία, αντιθέτως προς τις Ην. Πολιτείες, επισημαίνει ο Downes, δεν πρόκειται να δημιουργηθούν βίαιες υποπολιτισμικές ομάδες σύγκρουσης (τύπου «συμμορίας», για παράδειγμα), ούτε να αυξηθούν «ανησυχητικά» οι νεανικές παραβατικές ομάδες και γενικότερα η νεανική εγκληματικότητα, ακόμα και αν η κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση της βρετανικής νεολαίας επιδεινωθεί περισσότερο (όπως από τότε αναμενόταν), εξ αιτίας του συνδυασμένου αντίκτυπου της οικονομικής ύφεσης και της ανάπτυξης της τεχνολογίας. Αυτό που μπορεί να συμβεί, συνεχίζει ο βρετανός εγκληματολόγος, είναι αφ' ενός ο μετασχηματισμός ενός μέρους των υπαρχόντων υποπολιτισμικών ομάδων σε αντι-πολιτισμικές. (Σύμφωνα με τον J.M. Yinger, η διαφορά μεταξύ υποπολιτισμικής και αντι-πολιτισμικής ομάδας, έγκειται πρωταρχικά στο γεγονός ότι στη δεύτερη, το χαρακτηριστικό της αντίθεσης επέχει κεντρική θέση: οι αξίες της είναι ιδιαίτερα αντιθετικές στην κυρίαρχη κουλτούρα). Αφ' ετέρου, η ανέλιξη υποπολιτισμικών ομάδων ανορθολογικού και «ημιφασιστικού» προσανατολισμού (τύπου Skinheads για παράδειγμα). Οι δύο προβλέψεις του D. Downes στοιχειοθετούν σε γενικές γραμμές, αυτό που η σύγχρονη υποπολιτισμική θεώρηση προσδιορίζει ως «περεκκλινόν υποπολιτισμικό στύλ της νεολαίας της εργατικής τάξης».

Ο M. Brake μέσα από μία εμπειριστατωμένη όσο και συνθετική διαπραγμάτευση, παρουσιάζει τους λόγους που οδήγησαν και εξακολούθησαν να οδηγούν στην κυριαρχία των παραβατικών, ή και ανοικτά εγκληματικών, προτύπων στους σχηματισμούς των νεανικών συλλογικών παρεκκλίσεων στις Ην. Πολιτείες. Παράλληλα, αναλύει διεξοδικά τα συστατικά στοιχεία καθώς και τις κοινωνικές και ψυχολογικές λειτουργίες των προτύπων αυτών. Σχετικά με τους λόγους της κυριαρχίας των παραβατικών υποπολιτισμικών προτύπων, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η έμφαση που δίνεται στην ιστορική διάσταση της

ανάλυσης: στην πρώιμη ιστορία της νεανικής αλητείας (και αταξίας) του δρόμου και στους τρόπους μεταχείρισής της από τους θεσμούς του άτυπου και τυπικού κοινωνικού ελέγχου των Ην. Πολιτειών.

Στην ενότητα «διαφορική ταυτότητα στην υποβαθμισμένη εργατική συνοικία», εξετάζονται οι συμβολικές, φανταστικές και μυθικές λειτουργίες του εγκλήματος, της παραβίασης των κοινωνικών, και νομικών κανόνων και γενικότερα της υποκουλτούρας (εννοουμένης εδώ ως υποστάσεως και όχι ως μορφής ομαδικής οργάνωσης). Διατυπώνεται έτσι η θέση ότι **«η γοητεία και προσέλκυση των νέων από τις υποκουλτούρες, οφείλεται λιγότερο σε αυτό που πράγματι είναι και περισσότερο σε αυτό που τις φαντασιώνουν ότι πρόκειται να είναι»**. Αυτό συμβαίνει, ανάμεσα στα άλλα, διότι στη νεότητα, οι σκοποί και οι σημασίες των υποπολιτισμών παίζουν καθοριστικό ρόλο στην κατασκευή μιάς (νέας) ταυτότητας που έχει σαν στόχο την παράκαμψη των δοτών συστατικών στοιχείων της προηγούμενης (Brake, 1985: 46-48). Η έμφαση στις συμβολικές, φανταστικές και μυθικές λειτουργίες της νεανικής παραβατικότητας, υποδηλώνει την προέκταση της υποπολιτισμικής ανάλυσης του Νέου Κύματος της βρετανικής κοινωνιολογίας και της Νέας Εγκληματολογίας και στην νεανική εγκληματικότητα, από το χώρο των παρεκκλινόντων υποπολιτισμικών στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης, όπου ξεκίνησε. Πρόκειται για περαιτέρω επεξεργασία της βασικής διαπίστωσης του P. Cohen (1972), ότι η υποκουλτούρα έχει ως λανθάνουσα λειτουργία να εκφράσει και να επιλύσει μαγικά τις συγκαλυμμένες ή άλυτες αντιθέσεις που καθορίζουν την κοινωνική κατάσταση μιάς δεδομένης κοινωνικής ομάδας νέων. Οι αντιθέσεις αυτές τροφοδοτούν τα ιδεολογικά θέματα που επεξεργάζεται η νεανική υποκουλτούρα, η οποία όμως αδυνατεί, εξ ορισμού, να αποδεσμευθεί από αυτές. Το μόνο που μπορεί να κάνει, σύμφωνα πάντα με τον Phil Cohen, είναι να διασκευάσει τους όρους και τις σχέσεις των αντιθέσεων αυτών, εγγράφοντάς τους σε μία διάταξη από φανταστικές λύσεις.

Σύμφωνα με τον Brake, εκείνο που δεσπόζει σε κάθε εξέταση της νεανικής κουλτούρας, είναι ότι αυτή δεν αποτελεί κάποια ακαθόριστη δομική μονολιθικότητα, στην οποία προσφεύγουν όσοι νέοι είναι χονδρικά κάτω των τριάντα ετών, αλλά συνιστά ένα πολύπλοκο καλειδοσκόπιο αρκετών υποπολιτισμών διαφορετικών ηλικιακών ομάδων, οι οποίοι βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με την ταξική θέση των μελών που τις συγκροτούν.

Ο βρετανός κοινωνιολόγος, υιοθετεί μία από τις θεμελιώδεις θέσεις του Νέου Κύματος της βρετανικής υποπολιτισμικής θεωρίας σύμφωνα με την οποία, οι αναδύσεις των νεανικών υποπολιτισμών συνιστούν **απόπειρες επίλυσης συλλογικά βιωμένων προβλημάτων**, που απορρέουν από αντιθέσεις στην κοινωνική δομή. Ο Brake αναπτύ-

σει τη θέση αυτή προσθέτοντας ότι οι υποκουλτούρες δημιουργούν μία μορφή συλλογικής ταυτότητας από την οποία μπορεί να αντληθεί η ατομική ταυτότητα, σε αντιδιαστολή με αυτήν που αποδίδεται μέσω της τάξης, της εκπαίδευσης και της απασχόλησης (δηλαδή, τη δοτή κοινωνική ταυτότητα). Σαν απόπειρες επίλυσης συλλογικά βιωμένων προβλημάτων, οι νεανικές υποκουλτούρες λειτουργούν σχεδόν πάντα ως **παροδικές λύσεις που πραγματώνονται στο πολιτισμικό επίπεδο**. Δεν μπορούν να θεωρηθούν πραγματικές, ουσιαστικές διέξοδοι. Τα σημεία αυτά αφορούν τις περισσότερες υποκουλτούρες. Προσιδιάζουν όμως στις **παρεκκλίνουσες υποπολιτισμικές ομάδες (και στυλ) της νεολαίας της εργατικής τάξης**.

Οι **νεανικές υποκουλτούρες των μεσαίων τάξεων** μπορούν να διαφοροποιηθούν από τις αντίστοιχες της εργατικής τάξης, και σε σχέση με τη **διαμόρφωσή τους** και σε σχέση με την **οργάνωσή τους**. Οι εργατικές νεανικές υποκουλτούρες είναι συχνά μερικής ενασχόλησης, αποτελούν συνήθως παροδικά επεισόδια σύντομης διάρκειας, ενώ οικοδομούνται στην γειτονιά και στις σχέσεις με την τοπική ομάδα των συνομηλίκων. Οι νεανικές υποκουλτούρες των μεσαίων στρωμάτων, τείνουν να είναι περισσότερο διαχεόμενες, να έχουν περισσότερη αυτοσυνείδηση και να αποκτούν διεθνείς διαστάσεις. Επίσης, έχουν διαρκέστερη επίδραση στη ζωή των μελών τους και ευδιάκριτη συνάφεια με τις αξίες των κυρίαρχων τάξεων, παρ' όλο που οι αξίες αυτές μπορεί να έχουν υπερ-τονισθεί ή και στρεβλωθεί, σύμφωνα με τη γνωστή διαπίστωση του D. Matza. Τέλος, οι νεανικές υποκουλτούρες μεσο-αστικής προέλευσης ενδέχεται να αντικατοπτρίζουν πολιτικές και πολιτιστικές ιδέες, αρθρωμένες σε μία πιο χαρακτηριστική και σαφή μορφή οργάνωσης. Κατά τον Brake, το ένα σημείο τομής ανάμεσα στις δύο αυτές ζώνες της νεανικής συλλογικής παρέκκλισης, είναι η παραβατικότητα. Πρόκειται για τη λειτουργία του εγκλήματος ως ηθικού «αντι-παραδείγματος». Η άλλη κοινή τους παράμετρος είναι ότι ενστερνίζονται και εξιδανικεύουν την αρρενωπότητα και τον σεξισμό που δεσπόζουν στην νοοτροπία της εργατικής τάξης (Brake, 1985: 83-115).

Κατά παράδοξο ίσως τρόπο, το σύνολο των νεανικών παρεκκλινόντων υποπολιτισμών, είναι προσανατολισμένο σε κάποια μορφή διερεύνησης του ανδρισμού. Είναι, ως εκ τούτου, ανδριστικές. Έτσι ο Brake προσπαθεί να εξετάσει τις συνέπειες των ανδροκρατικών υποπολιτισμών στις κοπέλες και υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη (και γυναικείων) υποπολιτισμών, **που θα διερευνούν μία νέα μορφή θηλυκότητας, θα αποτελέσει μίαν έντονη ένδειξη όσον αφορά την αποδέσμευση των κοριτσιών από την κουλτούρα του ρομάντζου και του γάμου**, ως αληθινού τους προορισμού και κλίσης, δηλαδή τη χειραφέτησή τους. Όμως, αυτό πιθανότατα θα καθυστερήσει, λαμβάνοντας υπ'

όψη την πραγματική θέση των γυναικών στη σημερινή κοινωνία (Brake, 1985: ix).

Η μαζική ανέλιξη των υποπολιτισμών της έγχρωμης νεολαίας (κυρίως μαύρης και «μελαμψής»), παραπέμπει κατά το συγγραφέα σε μία από τις πλέον ανησυχητικές ενδείξεις διχόνοιας και αποξένωσης στη σύγχρονη κοινωνία. Πρόκειται για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι φυλεκτικές μειονότητες. Η παρενόχλησή τους από το προσωπικό των φορέων του νόμου και της τάξης, η συχνότατη χρήση των νόμων που σχετίζονται με τα κακουργήματα (όπως π.χ. για τη «σύσταση συμμορίας» και την «οργάνωση συνωμοσίας») καθώς και η απομόνωσή τους από τους λευκούς συνομήλικούς τους, υποδηλώνει ότι μία ολόκληρη γενιά αισθάνεται ότι έχει εξαπατηθεί. Η παρούσα οικονομική κρίση και οι υψηλοί δείκτες της ανεργίας, που προσβάλλει ιδιαίτερα τις εθνικές μειονότητες και τις γυναίκες, κάνουν την κατάσταση να φαίνεται περισσότερο απαισιόδοξη.

Ολοκληρώνοντας τη βιβλιοπαρουσίασή μας, χρειάζεται ίσως να κάνουμε μία σύντομη αναφορά στις **έκδηλες** ηθικές, ιδεολογικές και πολιτικές θέσεις που διατυπώνονται στη μελέτη αυτή, όπως συμπεκνώνονται στον πρόλογό της από τον ίδιο τον συγγραφέα: «Αν επιθυμούμε να έχουμε μια πολιτιστικά πολύμορφη κοινωνία, τότε πρέπει να αναπτύξουμε μία σοσιαλιστική κουλτούρα η οποία διατηρεί και υποστηρίζει τα προοδευτικά στοιχεία των υπαρχόντων υποπολιτισμών, ενώ αντιτίθεται στα αντιδραστικά παραδοσιακά στοιχεία που εκδηλώνονται με μεγαλύτερη σαφήνεια στο ρατσισμό και στο σεξισμό. Αυτό συνεπάγεται όχι μόνον ένα πολιτιστικό αγώνα αλλά επίσης και έναν πολιτικό αγώνα εναντίον της καταπίεσης που υπάρχει στην κοινωνία μας. Η οικονομική εκμετάλλευση δημιουργεί μια ανελεύθερη και καταπιεστική κουλτούρα η οποία αποξενώνει και υποβιβάζει (ίσως και στο επίπεδο του ζώου), ευρεία πληθυσμιακά τμήματα της κοινωνίας μας...»

Cohen, P. (1972): "Subcultural conflict and working class community", in working papers in cultural studies 2, CCCS, Univ. of Birmingham, England.

Downes, D. (1966): *The delinquent solution (a study in subcultural theory)*, Routledge & Kegan Paul, London.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

- **Διεθνές συμπόσιο του Καθολικού Πανεπιστημίου της Λουβαίν**
- **Το 9ο εγκληματολογικό συμπόσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης**
- **Το 25ο συνέδριο των εγκληματολογικών ινστιτούτων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας**
- **Ελληνική και διεθνής επιστημονική κίνηση**
- **Νέες εκδόσεις**

όροι συμμετοχής

Τα κείμενα πρέπει να υποβάλλονται δακτυλογραφημένα σε τέσσερα (4) αντίτυπα, και να είναι σε ελληνική γλώσσα.

Πρέπει να υποβάλλεται επίσης και μια περίληψη - μέχρι 150 λέξεις - τόσο στα ελληνικά όσο και στα αγγλικά και/ή γαλλικά.

Η βιβλιογραφία, οι υποσημειώσεις, οι παραπομπές και οι τυχόν πίνακες πρέπει να μπαίνουν στο τέλος του κειμένου. Για τις παραπομπές και τη βιβλιογραφία θα πρέπει να ακολουθείται κάποιο από τα διεθνώς καθιερωμένα συστήματα (κατά προτίμηση το σύστημα Harvard βλ. *British Journal of Criminology* ή *Déviance et Sociéte* για παράδειγμα).

Τα κείμενα πρέπει να αποστέλλονται στη διεύθυνση.

Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Συγγρού 136, 17671 Καλλιθέα, Αθήνα

βιβλιοπαρουσιάσεις

Όσοι συγγραφείς ή εκδοτικοί οίκοι επιθυμούν να παρουσιαστούν από τις στήλες της Ελληνικής Επιθεώρησης Εγκληματολογίας τα βιβλία τους, παρακαλούνται να τα στέλνουν σε δύο (2) αντίτυπα στη διεύθυνση:

Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Συγγρού 136, 17671 Καλλιθέα, Αθήνα

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

ένα έτος (2 τεύχη)

απλή: 2.000 δρχ. • φοιτητική: 1.600 δρχ. • ΝΠΔΔ: 5.000 δρχ.

Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Συγγρού 136, 176 71 Καλλιθέα, Αθήνα

ονοματεπώνυμο:

ιδιότητα:

διεύθυνση:

τηλ.:

**Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΦΟΡΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ*
ΣΤΗΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ:
TO COLLOQUE ΤΗΣ LOUVAIN**

Γιώργος Π. Νικολόπουλος

Acteur social et délinquance. Une grille de lecture du système de justice pénale. En hommage au Professeur Christian Debuyst.
Pierre Mardaga, éditeur. Coll. «Psychologie et sciences humaines»,
ap. 185, Liège - Bruxelles, 1990, σελ. 475**.

Αν η γέννηση μιας επιστήμης αφήνει πάντα άθικτο, ως ένα σημείο, το δεδομένο της ιδεολογίας¹, τότε αυτή η υπόθεση μπορεί να επιβεβαιωθεί πολύ περισσότερο στην περίπτωση της εγκληματολογίας, όπου «η έννοια του εγκλήματος, έτσι όπως διοχετεύεται μέσα απ' τον παραδοσιακό λόγο - με ότι αυτό συνεπάγεται και αξιώνει - έχει αποβεί ένα είδος «επιστημολογικού εμποδίου» για την ανάπτυξη και την εσωτερική ανακατασκευή αυτής της επιστήμης»².

Όταν μάλιστα η ενασχόλησή μας με την επιστήμη δεν αποβλέπει στην αναπαραγωγή αυτών των σιωπηρών ιδεολογικών παραδοχών αλλά στοχεύει αφ' ενός μεν στην *προβληματοποίηση* τους (στην κατάδειξη δηλ. της λανθάνουσας παρουσίας τους και στον επιστημονικά ανατιολόγητο χαρακτήρα τους) και αφ' ετέρου στη διάνοιξη καινούριων προοπτικών εξάσκησης της επιστημονι-

* Απόδοση του όρου *acteur social*. Χρησιμοποιώ επίσης τον όρο *παράγοντας κοινωνικής δράσης* όταν πρόκειται να τονισθεί περισσότερο η δραστηριότητα που αναπτύσσεται στο πλαίσιο συγκεκριμένων κοινωνικών διαδικασιών (*processus sociaux*, όπως π.χ. οι διαδικασίες παραγωγής ή εφαρμογής του ποινικού νόμου). Αντίθετα, στις περιπτώσεις που η έννοια του *acteur social* αναφέρεται περισσότερο σε ατομικά χαρακτηριστικά του υποκειμένου ή στην ατομική του δραστηριότητα, χρησιμοποιώ τον όρο *δρών κοινωνικό υποκείμενο* ή *ενεργό υποκείμενο*. Αυτές οι διαφοροποιήσεις στην ελληνική απόδοση του όρου *acteur social* κρίθηκαν επιβεβλημένες, αφ' ενός μεν λόγω της έλλειψης μιάς δόκιμης κατά λέξη μετάφρασης του γαλλικού όρου και αφ' ετέρου λόγω των διαφορετικών σημασιών που του αποδόθηκαν στη διάρκεια του Colloque της Louvain. Γενικά, όπου δεν αναφέρεται άλλη μετάφραση των όρων και των χωρίων που παρατίθενται, η ευθύνη της απόδοσης ανήκει στον γράφοντα.

** Πρακτικά του Διεθνούς Colloque που οργάνωσε το Τμήμα Εγκληματολογίας και Ποινικού Δικαίου του Καθολικού Πανεπιστημίου της Louvain προς τιμήν του καθηγητή Christian Debuyst με την ευκαιρία της αποχώρησής του (Louvain - la - Neuve, Βέλγιο, 27-30 Σεπτεμβρίου 1989).

κής πρακτικής (εξίσου βέβαια δεκτικών κριτικής εξέτασης), τότε βρισκόμαστε μπροστά σε μία συνολική επαναδιαπραγμάτευση των όρων συγκρότησης του αντικειμένου μελέτης, που μπορεί να καταλήξει στην πρόταση ενός νέου «παραδείγματος» (T.S.Kuhn).

Μια παρόμοια πρόθεση υποκινεί και τις δραστηριότητες του Τμήματος Εγκληματολογίας και Ποινικού Δικαίου του Καθολικού Πανεπιστημίου της Louvain μέσα στο επιστημονικό πεδίο της εγκληματολογίας, με πιο πρόσφατη εκδήλωση τη διοργάνωση ενός διεθνούς διεπιστημονικού Colloque πάνω στο ζεύγος των εννοιών «φορέας κοινωνικής δράσης» και «παραβατικότητα».

Παρ' όλο που ο σκοπός αυτού του σημειώματος είναι να καταγράψει τη γενική προβληματική των ανακοινώσεων που παρουσιάστηκαν στις συνεδριάσεις ολομελείας του Colloque, πιστεύω ωστόσο πως επιβάλλεται να προηγηθεί μια σύντομη αναφορά τόσο στη γενικότερη επιστημονική προοπτική μέσα στην οποία καλλιεργεί τον εγκληματολογικό προβληματισμό του αυτό το Τμήμα, όσο και, ειδικότερα, στις προπαρασκευαστικές συναντήσεις των μελών της επιστημονικής επιτροπής του Colloque, ώστε να καταδειχθεί η «νομιμότητα» της επιλογής του συγκεκριμένου θέματος.

A. ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ: ΑΠΟ ΤΗΝ «ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑ» ΣΤΟΝ «ΦΟΡΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ»

Αν λάβουμε ως αφετηρία το Colloque που οργανώθηκε το 1979 (για την επέτειο των πενήντα χρόνων λειτουργίας της Σχολής Εγκληματολογίας της Louvain) γύρω απ' το ερώτημα «Έχει πλέον καμιά σημασία η έννοια της επικινδυνότητας;»³, θα διακρίνουμε ήδη μια πρόθεση προβληματοποίησης και αποστασιοποίησης απ' τον τρόπο που ετίθετο αυτό το ζήτημα στο πλαίσιο μιας μακρόχρονης εγκληματολογικής παράδοσης⁴.

Εξετάζοντας την επιχειρησιακή προσφορότητα (opérationnalité) και τη λειτουργία της μέσα στους διαφόρους λόγους (discours) που την χρησιμοποιούν - και ιδιαίτερα στον εγκληματολογικό λόγο - διαπιστώνεται πως «το να μιλάς για επικινδυνότητα σημαίνει, πράγματι, ν' αναφέρεσαι σε μια κοινωνική κατασκευή με πολλαπλά συστατικά στοιχεία»⁵. Οι «αντικειμενικότητες» επομένως στις οποίες θέλει να παραπέμψει η έννοια της επικινδυνότητας, (όπως π.χ. «ο επικίνδυνος άνθρωπος», «οι επικίνδυνες καταστάσεις») «εντάσσονται σ' ένα σύνολο αναπαραστάσεων, ορισμών και πρακτικών μέσω του οποίου θα πρέπει να θεωρηθούν και να κατανοηθούν»⁶.

Ένα παρόμοιο εγχείρημα εγγράφεται οπωσδήποτε σε μια προοπτική αμφισβήτησης της φαινομενικής συνοχής του επιστημονικού πεδίου της, ευρωπαϊκής τουλάχιστον, εγκληματολογίας - αν και στη δεκαετία του '70 οι επιστημολογικές ρωγμές είχαν ήδη φέρει την εγκληματολογία σε μια κατάσταση «ιδιόρρυθμης επιστήμης»⁷ - γεγονός που αποτυπώθηκε και στις ανακοινώσεις εκείνου του Colloque. Παράλληλα όμως μπορούμε να διακρίνουμε και ορισμένες απόπειρες επαναπροσδιορισμού του αντικειμένου μελέτης, που εγκαινίασαν μια διαδικασία παραγωγής καινούριων υποθέσεων εργασίας⁸.

Αν στο Colloque του '79 γύρω απ' την «επικινδυνότητα» πρόθεση του Τμήματος ήταν να αμφισβητηθεί η λογική της εγκληματολογίας «του περάσματος στην πράξη» και το συγκεκριμένο «παράδειγμα» που αυθεντικά πρόβαλε, δέκα χρόνια μετά, το 1989, βρισκόμαστε μπροστά στη διατύπωση μιας νεωτερικής πρότασης, που διεκδικεί την ορθότητά της τροποποιώντας τους παραδοσιακούς κανόνες του παιχνιδιού⁹: η έννοια του *φορέα κοινωνικής δράσης* παρουσιάζεται σαν μια «επινόηση» («fiction») ικανή να αντικαταστήσει τόσο την εικόνα του ανθρώπου ως υποκειμένου «ελεύθερης βούλησης» («libre arbitre», «free - will»), όσο και την αντίληψη του αιτιακού καθορισμού της συμπεριφοράς του από ένα πλέγμα εξωγενών και ενδογενών παραγόντων («déterminisme»).

Πώς γεννήθηκε όμως αυτή η καινούρια πρόταση; Πώς διαμορφώθηκε όλο αυτό το διάστημα ο προβληματισμός στο Τμήμα Εγκληματολογίας και Ποινικού δικαίου της Louvain αλλά και ποιό ήταν το διαθέσιμο γνωστικό απόθεμα, δηλ. οι επιπλέον έννοιες, όροι, αναλυτικά σχήματα, μεταφορές, που έδωσαν τη δυνατότητα μιας άλλης σύλληψης και εκφοράς λόγου;¹⁰

Ξέρουμε βέβαια πως η επίπονη δουλειά του εργαστηρίου κρατά καλά κρυμμένα τα μυστικά της και δεν μας αποκαλύπτει τα διαθήματά της παρά μόνο αναδρομικά και μέσα από τα τελικά προϊόντα της. Ας προσπαθήσουμε λοιπόν να επαναδιαγράψουμε την πορεία που διανύθηκε μέχρι το Colloque του '89, αναφέροντας συνοπτικά τους κυριότερους σταθμούς¹¹:

1. Το 1981 συναντάμε τον Michel Foucault να διευθύνει ένα σεμινάριο για την «Γενεαλογία της κοινωνικής άμυνας στο Βέλγιο (1880 - 1914)»¹²: επιδιώκοντας να διαφωτιστούν τα προβλήματα που έθετε η τότε ποινική συγκυρία στο Βέλγιο - η οποία χαρακτηριζόταν κυρίως από την κυβερνητική πρόταση μεταρρύθμισης του

ποινικού κώδικα - αναζητήθηκε στο πλαίσιο αυτού του σεμιναρίου «η εγγραφή του αυτονόητου των πρακτικών μέσα στην ιστορία»¹³. Ξεκινώντας με την υπόθεση ότι η «κοινωνική άμυνα» δεν αντιπροσωπεύει μόνο μια ποινική θεωρία, η οποία βρισκόταν στη βάση ενός διεθνούς κινήματος αντεγκληματικής πολιτικής, αλλά επίσης κι ένα καινούριο κοινωνικό πρόγραμμα για την αντιμετώπιση των οξύνσεων που δημιουργήσαν η ραγδαία άνοδος του φιλελευθερισμού και η εκβιομηχάνιση (οικονομική κρίση, πολιτικές αντιθέσεις, κοινωνικές συγκρούσεις), εξετάστηκε η εμφύτευση των ιδεών της «κοινωνικής άμυνας» στην αντεγκληματική πολιτική, η οποία, χωρίς να αρνείται θεμελιακά τη λογική του κλασσικού συστήματος, ενσωματώνει ωστόσο εκλεκτικά σ' αυτό ορισμένες θετικιστικές προτάσεις¹⁴.

2. Το 1985 ο Christian Debuyst εκδίδει το «Μοντέλο της εθολογίας και εγκληματολογίας»¹⁵ που αποτελεί μια επιστημολογική διερώτηση γύρω απ' το γνωστικό κεκτημένο της εγκληματολογικής ψυχολογίας, κυρίως σχετικά με τους κώδικες πρόσληψης του «πραγματικού» (grilles de lecture) που υπεισέρχονται κατά τη διαδικασία απόκτησης αυτής της γνώσης. Το κεντρικό ερώτημα του έργου είναι «πώς γνωρίζουμε» και όχι «τί γνωρίζουμε», και η αναφορά στο μοντέλο της εθολογίας χρησιμεύει για να δείξει πως η γνώση αποτελεί φιλτράρισμα και αναδιοργάνωση των πληροφοριών του περιβάλλοντος, προς όφελος εκείνων που παρουσιάζουν *χρησιμότητα* για την επιβίωση του ατόμου ή της κοινωνικής ομάδας. Κατ' αυτήν την άποψη, η γνώση που αντλεί η εγκληματολογική ψυχολογία απ' την παρατήρηση των «εγκληματιών» είναι βαθύτατα αμφίσημη, εφ' όσον και η ίδια η έννοια του «εγκλήματος» που «ενσαρκώνουν», αποτελεί κατασκευή των κανονιστικών βαθμίδων της ποινικής δικαιοσύνης. Αν όμως το αρχικό ερώτημα είναι επιστημολογικής τάξεως, «το αίτημα του συγγραφέα δεν είναι η απλή επιθυμία αποδόμησης (deconstruction) αλλά αποβλέπει περισσότερο - έχοντας επίγνωση του διφορούμενου, παράδοξου και σύνθετου χαρακτήρα κάθε επιστημονικού διαθήματος - στο να προτείνει ένα τρόπο προσέγγισης της προβληματικής της παρέκκλισης που θα σέβεται την οπτική γωνία κάθε μέρους και θα εμφανίζεται συγχρόνως σαν γενεσιουργός καινούριων λύσεων»¹⁶.

3. Το 1987 η Françoise Digneffe υποστηρίζει τη διδακτορική της διατριβή στην εγκληματολογία με θέμα «Ετερόνομη ή αυτόνομη ηθική. Η παραβατικότητα σαν διαχείριση ζωής»¹⁷. Στην αφετηρία αυτής της θεωρητικής μελέτης συναντά κανείς τα διαφορε-

τικά στοιχεία που υπεισέρχονται στον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο τοποθετείται απέναντι στους κανόνες (θεσμοποιημένους ή άτυπους), ανάλογα και με τη θέση που καταλαμβάνει στο εσωτερικό της κοινωνικής δομής. Η ανάλυση οργανώνεται γύρω από τρεις κεντρικές έννοιες: τον ηθικό κανόνα, το βίωμα (που αναφέρεται στο είδος των σχέσεων που συνάπτει το άτομο με τον κανόνα καθώς και στην σημασία που του αποδίδει) και την παρέκκλιση (που δεν νοείται μόνο σαν παράβαση ενός κανόνα αλλά, ευρύτερα, σαν τη λύση που δίνει το άτομο ή η ομάδα στα προβλήματα που αντιμετωπίζει). Στο πρώτο μέρος της εργασίας εξετάζεται η σχέση του ατόμου με τους κανόνες μέσα από το «παράδειγμα» της αυτόνομης σύλληψης της ηθικής – όπως διατυπώνεται στο έργο του *J. Piaget* – σε αντιπαράθεση με το «παράδειγμα» της ετερόνομης σύλληψης της ηθικής – όπως παρουσιάζεται στο έργο του *E. Durkheim*. Ωστόσο, και τα δύο αυτά παραδείγματα εμπεριέχουν εσωτερικές αντιφάσεις που δείχνουν, κατά τη συγγραφέα, τα όρια της ερμηνευτικής τους εμβέλειας. Έτσι, στο δεύτερο μέρος της εργασίας της, η *F. Digneffe* στρέφεται προς μια προσέγγιση του ατομικού βιώματος μέσα από την έννοια του δρώντος υποκειμένου, χρησιμοποιώντας σαν ενότητα ανάλυσης τις βιογραφικές αφηγήσεις («*récits de vie*»). Προσπαθεί έτσι να αναδείξει μια αντίληψη για τον άνθρωπο ως δρων κοινωνικό υποκείμενο, δηλ. «σαν υποκείμενο που - όντας μέσα σε μια προκαθορισμένη κατάσταση - συμμετέχει στον ορισμό που μπορεί να αποδώσει σ' αυτή, λαμβάνοντας υπ' όψη του τις προσωπικές του προοπτικές, των άλλων, τη θέση που κατέχει, και τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά που αυτή παρουσιάζει»¹⁸.

4. Στη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 1987 - 1988 τα μέλη της επιστημονικής επιτροπής του *Colloque* πραγματοποίησαν επανειλημμένες συναντήσεις εργασίας, στη διάρκεια των οποίων αναπτύχθηκε ένας συλλογικός προβληματισμός γύρω απ' την έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης, αναδείχτηκαν οι διάφοροι άξονες ανάλυσης του θέματος, και διατυπώθηκε τελικά ένα προγραμματικό πλαίσιο εργασίας. Αυτές οι προπαρασκευαστικές συναντήσεις έχουν καταχωρηθεί σε μια σειρά *Documents*, από τα οποία μπορούμε να αντλήσουμε χρήσιμο υλικό για την ανίχνευση των αρχικών υποθέσεων και ερωτημάτων που υποκίνησαν το όλο εγχείρημα:

α. Η αρχική σύλληψη του θέματος του φορέα κοινωνικής δράσης ξεκίνησε από την πρόθεση διατύπωσης μιας συγκεκριμέ-

νης θεωρίας για τον άνθρωπο, όντας αντιμέτωπο μ' ένα περιβάλλον ή ένα θεσμό.

Αν το ερώτημα αυτό επικεντρωθεί στην περίπτωση του «εγκληματία», τότε η συμπεριφορά του μπορεί να ερμηνευθεί σύμφωνα με δύο παραδοσιακές προοπτικές ανάλυσης:

– κατά το δόγμα της «ελεύθερης βούλησης», η εγκληματική πράξη αποτελεί έκφραση της ικανότητας του ατόμου να ρυθμίζει αυτόνομα τη συμπεριφορά του και κατά συνέπεια μπορεί να του αποδοθεί ευθύνη γι' αυτή·

– κατά την θεωρία της «επικινδυνότητας», η συμπεριφορά του ατόμου θεωρείται εκ των προτέρων καθορισμένη από τη συνδυασμένη επενέργεια ορισμένων παραγόντων (ψυχολογικών, κοινωνικών, βιολογικών), και κατά συνέπεια ενδιαφέρει να προσδιορίσουμε «επιστημονικά» τον βαθμό της επικινδυνότητάς του¹⁹.

Αυτές οι δύο οπτικές ωστόσο φαίνεται να περιορίζουν διπλά τον προβληματισμό πάνω στην παραβίαση του κανόνα:

– τόσο στο επίπεδο των κοινωνικών μηχανισμών, όπου παραβλέπουν την αποφασιστική παρέμβαση της κοινωνικής αντίδρασης στον καθορισμό των παραβάσεων και τον χαρακτηρισμό των ατόμων ως «εγκληματιών», με αποτέλεσμα την μη προβληματική θεώρηση του ποινικού νόμου και της εφαρμογής του,

– όσο και στο επίπεδο της ατομικής πραγματικότητας, όπου η μελέτη περιορίζεται στην προσωπικότητα του ατόμου, είτε αυτό εκληφθεί ως φορέας «ελεύθερης βούλησης» είτε θεωρηθεί απόλυτα ετεροπροσδιορισμένο, με αποτέλεσμα η συγκεκριμένη πράξη του να αποτελεί το αποφασιστικό σημείο πρόσληψης και ανακατασκευής της συνολικής συμπεριφοράς του.

Διαπιστώνοντας επομένως την ερμηνευτική ανεπάρκεια αυτών των δύο παραδοσιακών θεωρήσεων της συμπεριφοράς του ατόμου, προτείνεται η εισαγωγή της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης, η οποία τοποθετεί το ζήτημα σε μια διαφορετική προοπτική:

– η «εγκληματική πράξη» εξετάζεται πλέον στο ευρύτερο πλαίσιο των σχέσεων που συνάπτει το άτομο με το περιβάλλον του, δεν θεωρείται παρά μια συγκεκριμένη στιγμή αυτής της αλληλοδραστικής διαδικασίας, στο εσωτερικό της οποίας το πρόβλημα τίθεται με όρους άσκησης ή σφετερισμού δικαιωμάτων, με όρους σχέσεων εξουσίας, με όρους αναγνώρισης ή μη αναγνώρισης απ' τον «άλλο»·

– η επέμβαση των κυρωτικών μηχανισμών αποτελεί ένα εξίσου

στιγμιαίο γεγονός (με τις δικές του ιδιαιτερότητες φυσικά), που το άτομο βιώνει σαν ένα επεισόδιο μέσα στη γενικότερη διαδικασία ρήξης των επικοινωνιακών του δεσμών με το περιβάλλον·

– σύμφωνα μ' αυτή την αντίληψη, το άτομο θεωρείται ως δρων κοινωνικό υποκείμενο που έχει μια δική του οπτική (η οποία συγκροτείται σταδιακά και σε συνδυασμό με μια σειρά μεταβλητών, όπως η θέση του μέσα στις διάφορες κοινωνικές καταστάσεις που εμπλέκεται, τα σχέδιά του, τα εμπόδια που αντιμετωπίζει στην πραγματοποίησή τους κ.λπ.), την οποία θέλει να υποστηρίξει κατά την αντιπαράθεσή του με άλλες οπτικές, οι οποίες όμως εμφανίζονται εξίσου νόμιμες με τη δική του και αναγκάζεται να συνυπολογίσει στις δραστηριότητές του (Document ar. 2/Απρίλιος 1987).

β. Η συζήτηση πάνω σ' αυτό το γενικό πλαίσιο σύλληψης της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης περιστράφηκε κυρίως γύρω από τις συνέπειες που επιφέρει η χρησιμοποίησή της στο πεδίο έρευνας της εγκληματολογίας:

– εξειδίκευση των καταστάσεων μέσα στις οποίες αναπτύσσονται οι αλληλοδράσεις των διαφόρων φορέων κοινωνικής δράσης, σε συνδυασμό με τις θέσεις που κατέχουν και τις στρατηγικές που αναπτύσσουν (διάκριση ανάμεσα στη διαδικασία δημιουργίας του ποινικού νόμου και το στάδιο της εφαρμογής του· διάκριση επίσης ανάμεσα σε φορείς και στρατηγικές που εμπíπτουν στο καθαρά ποινικό και εγκληματολογικό πεδίο ή/και έξω απ' αυτό: π.χ. η δραστηριότητα των εποπτών ασφαλείας στα μεγάλα καταστήματα εντάσσεται πρωταρχικά στην οικονομική και οργανωτική στρατηγική της μαζικής κατανάλωσης· η αστυνομία σαν ομάδα πίεσης για την υπεράσπιση των επαγγελματικών και κοινωνικών συμφερόντων της, κ.λπ.)·

– το «έγκλημα» δεν συνιστά μια συμπεριφορική αλλά μία κανονιστική κατηγορία: κατά συνέπεια, στην εξέλιξη της διαδικασίας ρήξης των επικοινωνιακών δεσμών του υποκείμενου με το περιβάλλον του, πρέπει να γίνεται διάκριση ανάμεσα σε ποινικοποιημένες και μη συμπεριφορές και να μην χρησιμοποιείται αδιαφοροποίητα η έννοια της επέμβασης των διαφόρων κυρωτικών μηχανισμών, εξαιτίας τόσο του χαρακτήρα τους όσο και των συνεπειών που προκαλούν (διάκριση ανάμεσα σε κυρωτικούς μηχανισμούς δικαστικής και κανονιστικής τάξης)·

– η εισαγωγή της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης κινδυνεύει να μας επαναφέρει σ' ένα είδος ατελούς αλληλοδρασιακής θεώρησης εάν δεν γίνουν οι απαραίτητες διακρίσεις και εξει-

δικεύσεις ανάμεσα στα *συμφέροντα* και τις *αναπαραστάσεις*: «οι αναπαραστάσεις αποτελούν τμήμα ενός κοινωνικού παιχνιδιού όπου διασταυρώνονται το πολιτικό, το συμβολικό, τα συμφέροντα, όλα όσα διακυβεύει κανείς (enjeux), όπως επίσης και οι πόροι που διαθέτει, κλπ. Μ' αυτή την επιφύλαξη, η χρήση του παραδείγματος του φορέα κοινωνικής δράσης ή η εισαγωγή της οπτικής γωνίας του δράστη μας επιτρέπει να μην σκεφτόμαστε με καθαρά θεσμικούς όρους και, κατά συνέπεια, μας υποχρεώνει να θέτουμε τα ζητήματα με κάπως διαφορετικό τρόπο» (Document αρ. 3/ Μάιος 1987).

γ. Ο εντοπισμός των πιθανών πεδίων έρευνας που διατρέχει η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης, θέτει πλέον το ζήτημα ενός ορισμού που να μπορεί να ικανοποιεί επιχειρησιακά τη μελέτη διαφορετικού τύπου και προελεύσεως κοινωνικών φορέων, έτσι ώστε να μπορούν να τεθούν τα σχετικά με την παραβατικότητα ζητήματα σ' ένα καινούριο πλαίσιο αναφοράς – πέρα από τα παραδοσιακά της «κοινωνικής άμυνας» και της «ποινικής ευθύνης» – το οποίο θα μπορούσε ενδεχομένως να χρησιμοποιηθεί σα «μοχλός» για μια διαφορετική λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης (Document αρ. 4 / Σεπτέμβριος 1987).

Πράγματι, ύστερα από κάποιο αρχικό ενδιαφέρον της εγκληματολογίας για τη διερεύνηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών καθεμιάς απ' τις ποινικοποιημένες συμπεριφορές, και την εν συνεχεία στροφή της προς μια περισσότερο φορμαλιστική αντίληψη του εγκλήματος (μέσα από τη μελέτη των κανόνων και των μηχανισμών καταστολής), η προβολή της ιδέας του φορέα κοινωνικής δράσης εκφράζει «την ευχή της επανεγκατάστασης όλων των υποκειμένων μέσα στο πλαίσιο που διαδραματίζεται η καταστολή, και όχι μόνο μιας προνομιακής κατηγορίας πρωταγωνιστών, που θα αποτελούσαν ενδεχομένως οι παραβάτες. Ενδιαφέρει συνεπώς να επισημάνουμε τους διαφορετικούς τύπους πρωταγωνιστών που συναντώνται μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, ορισμένοι από τους οποίους είναι λιγότερο ή περισσότερο επαγγελματίες (δικηγόροι, δικαστές, αστυνομικοί, κ.ά.) ενώ άλλοι εμφανίζονται περιστασιακά. Άλλοι φορείς κοινωνικής δράσης μπορεί να παρουσιάζονται επίσης σε κατάσταση αμοιβαίου ανταγωνισμού, μπορεί να έχουν διαφορετικού είδος πρόσβαση στην «αγορά» της δικαιοσύνης (ανάλογα με το αν είναι νομικοί ή όχι), μπορεί επίσης να εμφανίζονται σαν εργολάβοι της ηθικής.» (Document αρ. 4 / Σεπτέμβριος 1987).

Μέσα σ' αυτή την προοπτική, η χρησιμοποίηση της έννοιας

του φορέα κοινωνικής δράσης οδηγεί αναπόφευκτα «σε μία επανεξέταση των θεωριών της κοινωνικοποίησης, ως εσωτερικευσης ενός μοντέλου συμπεριφοράς μέσω ενός ρυθμιστικού μηχανισμού (conditionnement)»: «εμφανίζονται οι ιδέες της στρατηγικής, της ικανότητας ερμηνείας των κανόνων, της δυνατότητας διαπραγμάτευσης των παραβάσεων»· «συνεπάγεται εξίσου τον υπολογισμό όχι μόνο των πόρων που οι φορείς αυτοί διαθέτουν αλλά και των σχημάτων αιτιότητας που έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν καθώς και της πολυπλοκότητας αυτών των τελευταίων (το σχήμα αιτιότητας αντιπροσωπεύει τον συλλογισμό που αναπτύσσει κάποιο υποκείμενο όταν, έχοντας ένα δεδομένο στόχο, υποθέτει πως, κάνοντας την τάδε ενέργεια, θα επιτύχει το τάδε αποτέλεσμα)» (Document αρ. 6 / Σεπτέμβριος 1987).

Κατ' αυτήν την έννοια, «ο φορέας κοινωνικής δράσης είναι εκείνος που αρνείται να δει τον εαυτό του να προσδιορίζεται σαν μια αφηρημένη οντότητα, αλλά γνωρίζει ωστόσο πως, για να κρατήσει μία θέση μέσα στο κοινωνικό, οφείλει να παίξει με αφαιρέσεις.» (Document αρ. 6 / Σεπτέμβριος 1987).

Όσον αφορά τα ποικίλα επίπεδα δράσης των κοινωνικών φορέων προτείνεται η υιοθέτηση της τριμερούς διάκρισης του αντικειμένου της εγκληματολογικής έρευνας κατά τον E. Sutherland²⁰: διαδικασία πρωτογενούς ποινικοποίησης (δημιουργία του ποινικού νόμου), διαδικασία δευτερογενούς ποινικοποίησης (εφαρμογή του ποινικού νόμου), διαδικασία εγκληματογένεσης, και κυρίως η αλληλόδραση που συνάπτεται ανάμεσα σ' αυτές τις τρεις διαδικασίες.

δ. Προσδιορίζεται έτσι η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης σαν μια «αφηρημένη κατασκευή», παρόλο που αντιτίθεται στην εικόνα του υποκειμένου σαν «αφηρημένη οντότητα». Αυτό σημαίνει πως πρόκειται για μια σύμβαση, μια επινόηση (fiction), που προτείνεται για ν' αντικαταστήσει άλλες συμβάσεις, πάνω στις οποίες στήριξε την οργάνωσή του το ποινικό σύστημα (όπως π.χ. η ιδέα του «ανθρώπου προικισμένου με ελεύθερη βούληση» ή ακόμη η ιδέα του «ανθρώπου με προκαθορισμένη συμπεριφορά», Documents αρ. 7 / Οκτώβριος 1987 και αρ. 8 / Ιανουάριος 1988).

Εδώ ωστόσο θα πρέπει να εντοπίσουμε τη διαφορετική προοπτική μέσα στην οποία επιδιώκει να τοποθετηθεί η πρόταση της επιστημονικής επιτροπής του Colloque, οριοθετώντας έτσι και τις επιχειρησιακές της δυνατότητες:

– δεν πρόκειται για την επισύναψη ενός ακόμα κατηγορηματι-

κού προσδιορισμού στον «εγκληματία» δίπλα στους προγενέστερους:

– αυτό συνεπάγεται ότι ο νόμος δεν αντιμετωπίζεται σαν μη προβληματική κατασκευή, που αντιπροσωπεύει μια ετερόνομη «πραγματικότητα» την οποία δεν μπορούμε παρά να αποδεχθούμε και να εσωτερικεύσουμε:

– συνακόλουθα, δεν μπορούμε να δεχθούμε ότι οι φορείς της δευτερογενούς ποινικοποίησης είναι απλοί εκτελεστές που εφαρμόζουν μηχανικά το νόμο:

– οδηγούμαστε έτσι σε μία επανεξέταση του συνολικού πλαισίου λειτουργίας του ποινικού συστήματος και δεν περιορίζουμε την έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης αποκλειστικά στον εγκληματία. Αντίθετα, σε καθένα από τα τρία επίπεδα ανάλυσης που αναφέραμε παραπάνω, συναντάμε φορείς κοινωνικής δράσης οι οποίοι εμπλέκονται ενεργά στη «διαδικασία αναγνώρισης απ' τον άλλο» και στο «παιχνίδι εξουσίας», έτσι ώστε να μη μπορούν να ενταχθούν εκ των προτέρων σε προκαθορισμένους ρόλους.

Γύρω από την έννοια του ρόλου ωστόσο ανέκυψαν δύο ζητήματα:

– το πρώτο αναφέρεται στο «αν μπορούμε να πούμε ότι το υποκείμενο βιώνει τον εαυτό του σαν φορέα κοινωνικής δράσης ή αν αυτοπροσδιορίζεται σαν τέτοιο» (π.χ. οι εκπρόσωποι της δικαιοσύνης αισθάνονται σαν τέτοιοι, ή αυτοπροσδιορίζονται σαν τα γρανάζια ενός συστήματος που λειτουργεί έξω απ' αυτούς;). Σ' αυτό το σημείο υπενθυμίζεται ότι «η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης είναι μια σύμβαση και δεν αποδίδει την πραγματικότητα αλλά μάλλον την ανακατασκευάζει και έχει επομένως τη δυνατότητα να αναδομεί τις διαπλοκές σχέσεων (inter-relations) που συνάπτονται σε κάθε επίπεδο και να τις σημασιοδοτεί «θεσμικά» (εδώ αυτή η σύμβαση αποκτά μία σημασία πολιτική ή πολιτικής ηθικής).»:

– το δεύτερο αναφέρεται στη διπλή σημασία που μπορεί να πάρει ο όρος «acteur»²¹: υποκείμενο που αναλαμβάνει πρωτοβουλίες δράσης ή που υποδύεται ένα ρόλο; Η έννοια του ρόλου ωστόσο παραμένει σημαντική και στις δυο περιπτώσεις, δεδομένου ότι «μέσω της δράσης του κάθε υποκείμενο βρίσκεται αντιμέτωπο με ρόλους και μάλιστα περικυκλωμένο απ' αυτούς τους ρόλους...»· εξάλλου, η ίδια η έννοια του ρόλου αποδίδει πιθανόν καλύτερα απ' οποιονδήποτε άλλο όρο (π.χ παράγων) τους ποικίλους προσδιορισμούς που υπεισέρχονται στο παιχνίδι. Συνδέει

πράγματι την θέση που κατέχει κάποιος (και είναι προσδιοριστική του ρόλου) με την στρατηγική που ακολουθεί (η οποία μπορεί, μέχρις ενός σημείου, να παίρνει τελετουργικό χαρακτήρα) και επι πλέον μπορεί να βρει έρεισμα στην θέση που κατέχει και τις αναπαραστάσεις που πηγάζουν απ' αυτή.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι ο ρόλος είναι μια *μήτρα* απ' την οποία μπορεί κανείς να παρεκκλίνει. Αυτό που είναι σημαντικό στο ρόλο είναι η απόσταση που παίρνει κανείς απέναντί του, ο τρόπος που τον υποδύεται. Το ζήτημα τίθεται ακόμα κι αν η ικανότητα πρωτοβουλίας δεν προϋποθέτει πάντοτε μια ρήξη με τον ρόλο.» (Document ap. 8 / Ιανουάριος 1988).

Στη συνέχεια της παραπάνω προβληματικής το ενδιαφέρον της ενασχόλησης με την έννοια του «φορέα κοινωνικής δράσης» εντοπίστηκε πλέον στη διατήρηση του ενεργού (actif) στοιχείου της συμπεριφοράς των εμπλεκόμενων στις διαδικασίες κοινωνικού ελέγχου, έτσι ώστε αυτή να μην θεωρηθεί σαν απλή συνισταμένη ενός κάποιου αριθμού παραγόντων – συνυπολογίζοντας πάντα και το βάρος των κοινωνικών καταναγκασμών που υπεισέρχονται μέσα στις καταστάσεις όπου το υποκείμενο ανάγεται σε «δράστη» (Document ap. 8 / Ιανουάριος 1988).

ε. Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση της διαπραγμάτευσης του θέματος κατά την διάρκεια του Colloque νομίζω ότι μπορούμε να κάνουμε ορισμένες επισημάνσεις πάνω σ' αυτό το γενικό πλαίσιο αντίληψης της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης:

– η έννοια αυτή προτείνεται για την υπέρβαση του χάσματος ανάμεσα στην εγκληματολογία «του περάσματος στην πράξη» και την εγκληματολογία «της κοινωνικής αντίδρασης» και επιδιώκει ν' αποκαταστήσει μια καινούρια συνοχή στο σύνολο του εννοιολογικού συστήματος της επιστήμης της εγκληματολογίας, αναδεικνύοντας ενδεχομένως καινούρια πεδία κοινωνικής παρέμβασης της·

– αυτό σημαίνει ότι η τωρινή κατάσταση της εγκληματολογίας έχει αξιολογηθεί σαν «*παραδειγματική κρίση*» και η σύγκληση του Colloque εμπίπτει στην κατηγορία των «*ιδιόρρυθμων ερευνών*» («*extraordinary investigations*») «που οδηγούν τον κλάδο τελικά σ' ένα νέο σύνολο συμβάσεων, σε μία νέα βάση για την επιστημονική πρακτική»²². Πρόκειται επομένως για μια «*μορφή κίνησης*» της επιστήμης της εγκληματολογίας που «*αναπλάσσει*» το αντικείμενό της στοχεύοντας στον «*μετασχηματισμό του εννοιολογικού της συστήματος*»²³.

- ωστόσο, «το νέο μετασχηματισμένο επιστημονικό εννοιολογικό σύστημα δεν μπορεί να ακυρώσει και να καταργήσει ολοκληρωτικά το «παλιό», αλλά οφείλει να το διατηρήσει κατά ένα ιδιότυπο τρόπο: Το νέο επιστημονικό εννοιολογικό σύστημα ανασυντάσσει τις έννοιες και σχέσεις εννοιών που συνιστούν το «παλιό» με τρόπον ώστε αυτή η ανασύνταξη να συνιστά *συγκεκριμένη διατύπωση ορίων ισχύος* γι' αυτό το «παλιό» επιστημονικό σύστημα. Το νέο επιστημονικό εννοιολογικό σύστημα διατηρεί την επιστημονικότητα του «παλιού» *περιορίζοντάς την στο εσωτερικό αυτών των ορίων ισχύος*»²⁴.

- ενδιαφέρει επομένως να εντοπίσουμε τα συγκεκριμένα «όρια ισχύος» των παραδειγμάτων της εγκληματολογίας «του περάσματος στην πράξη» και της εγκληματολογίας «της κοινωνικής αντίδρασης» που διατηρούνται στις υποθέσεις κατασκευής του «καινούριου» παραδείγματος:

α) *σε σχέση με την εγκληματολογία «του περάσματος στην πράξη»* είδαμε ήδη ότι το προβληματικό σημείο εντοπίζεται στην μη αμφισβήτηση του ποινικού κανόνα, ο οποίος χρησιμεύει σαν αφετηριακό δεδομένο μιάς ανάλυσης που εστιάζεται ολοκληρωτικά πάνω στην προσωπικότητα του ατόμου. Τα στοιχεία εκείνα ωστόσο που διατηρούνται, γιατί θεωρήθηκαν πρόσφορα στον εννοιολογικό προσδιορισμό της έννοιας του δρώντος κοινωνικού υποκειμένου, αναφέρονται κυρίως στις θέσεις του E. De Greeff, και στις προεκτάσεις τους που συναντάμε στο έργο του Ch. Debuyssé, σύμφωνα με τις οποίες «το υποκείμενο αποτελεί μια ύπαρξη που δημιουργεί αξίες, στο βαθμό που είναι ικανό να σηματοδοτεί τα συμβάντα. Αυτή η προοπτική τονίζει κυρίως το υποκείμενο σαν δημιουργό της συμπεριφοράς του και όχι σαν απλό αντικείμενο των προσδιορισμών που του επιβάλλονται. Επιχειρεί ν' αποκαλύψει τις διαδικασίες μέσω των οποίων ένα υποκείμενο φτάνει να δώσει νόημα σε μιά παραβατική συμπεριφορά, θέτοντάς το αντιμέτωπο με κάποιον κανόνα που του φαίνεται ελάχιστα σωστός· ή ακόμα, να δείξει πώς οι εμπειρίες που βιώνει ένα άτομο το οδηγούν να παραβλέπει την ύπαρξη ορισμένων κανόνων. Ανοίγει επομένως το δρόμο για μιά ευρύτερη διερώτηση πάνω στο πλαίσιο αναφοράς μέσα στο οποίο ο κανόνας αποκτά νόημα για το υποκείμενο»²⁵.

β) *σε σχέση με την εγκληματολογία «της κοινωνικής αντίδρασης»*, το ενδιαφέρον εντοπίζεται κυρίως στον «τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο βρίσκεται «πιασμένο» μέσα στους μηχανισμούς του

επίσημου ή του άτυπου κοινωνικού ελέγχου, ο τρόπος που αντιμετωπίζεται από τα διάφορα όργανα ελέγχου και κυρίως ο τρόπος που αντιδρά ανάλογα με τη θέση που κατέχει.»²⁶

– απομένει πλέον να δούμε ως ποιό σημείο το καινούριο παράδειγμα του φορέα κοινωνικής δράσης κατορθώνει πράγματι να αποτελέσει μια δημιουργική υπέρβαση των προηγούμενων «συμβάσεων» που χρησιμοποιήθηκαν για την αντιμετώπιση των θεωρητικών και πρακτικών προβλημάτων της εγκληματολογίας.

B. Η ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

1. Η προβληματική

Η παρουσίαση της προβληματικής του θέματος του Colloque έγινε από τον Ch. Debuyst²⁷ και τα κυριότερα σημεία της παρουσιάσαμε ήδη, κατά την εξέταση των προπαρασκευαστικών εργασιών. Δεν θα αναφερθούμε επομένως εδώ στην εισαγωγική ανακοίνωση του Ch. Debuyst αλλά θα επανέλθουμε σ' αυτήν κατά την εξέταση των συμπερασμάτων του Colloque που έγιναν απ' τον ίδιο.

2. Διεπιστημονική προσέγγιση

Στην πρώτη φάση της διαπραγμάτευσης του θέματος εξετάστηκαν οι δυνατότητες «παραγωγικής διεπιστημονικότητας» (J. Schotte, 132) που προσφέρει αυτή η έννοια. Κατατέθηκε έτσι η γνωστική συμβολή της βιολογίας, της κοινωνιολογίας, της νομικής και της φιλοσοφίας, με απώτερο στόχο την εν συνεχεία σύνδεση του «φορέα κοινωνικής δράσης» με τη δεύτερη έννοια του θέματος του Colloque, την «παραβατικότητα».

α. Η βιολογική προσέγγιση του θέματος από τον P. Karli²⁸ ξεκίνησε με τη διαπίστωση ότι η αντίληψη που έχουμε για τη λειτουργία του ανθρώπινου εγκεφάλου και της σχέσης του με την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά, προσδιορίζει σε μεγάλη έκταση τη θεώρησή μας για τον άνθρωπο, τη φύση του, τη στάση του απέναντι στον κόσμο και το μέλλον του. Προτείνει επομένως να θεωρήσουμε τον ανθρώπινο εγκέφαλο σαν τόπο αλληλοεπίδρασης και αμοιβαίας δόμησης τόσο των βιολογικών συστημάτων, που μας συγκροτούν ως άτομα, των γνωστικών δομών (structures

cognitives) και των συναισθηματικών διαθέσεων (dispositions affectives), που αποτελούν τον εξοπλισμό της προσωπικότητάς μας, όσο και των κατανεμημένων αρμοδιοτήτων, αντικειμενικών και αναγκαστικών, που χαρακτηρίζουν την κοινωνική μας ζωή (52).

Η συνδυασμένη ανάπτυξη του εγκεφάλου και της συμπεριφοράς είναι απόρροια ενός παιχνιδιού σύνθετων και αδιάσπαστων αλληλεπιδράσεων ανάμεσα σε γενετικούς παράγοντες και σε παράγοντες που σχετίζονται με την εμπειρία που αποκτάται κατά το διάλογο με το περιβάλλον. Κατ' αυτή την έννοια, δεν μπορούν κατανοηθούν πλήρως η δυναμική και ο καρπός των σύνθετων αλληλεπιδράσεων του εγκεφάλου και της συμπεριφοράς, παρά μόνο στο πλαίσιο της κοινής φυλογενετικής και οντογενετικής ιστορίας τους. Ακολουθώντας αυτή την κατεύθυνση, ο P. Karli εξετάζει σταδιακά: α) την εποικοδομητική επίδραση του διαλόγου ανάμεσα στο άτομο και το περιβάλλον του, η οποία μπορεί να καταδειχθεί τόσο στο επίπεδο των κοινωνικών αρμοδιοτήτων του ατόμου όσο και στο επίπεδο των μηχανισμών του εγκεφάλου που υποστηρίζουν την ανάπτυξη και την έκφρασή τους· β) τη διαδικασία μετάβασης απ' το στάδιο των ανθρωποειδών στην κατηγορία του ανθρώπου, με την κατάκτηση μιας κάποιας ελευθερίας, χάρη στην τριπλή αποστασιοποίηση του ανθρώπου στο χώρο, το χρόνο και τη συγκινησιακή πρόσληψη των πραγμάτων· γ) τον μη θεμελιωμένο χαρακτήρα του αξιώματος σχετικά με την καθολική ύπαρξη ενός ενστίκτου επιθετικότητας (ο μύθος του «Κτήνους μέσα στον Άνθρωπο») (38).

β. Η χρησιμοποίηση της ιδέας του φορέα κοινωνικής δράσης στην κατασκευή καινούριων κοινωνιολογικών παραδειγμάτων οδηγεί, κατά τον F. Dubet²⁹, την έννοια της κοινωνικοποίησης (socialisation) σε μια αισθητή απομάκρυνση από τα ντετερμινιστικά σχήματα του προγραμματισμού και της εξαρτημένης συμπεριφοράς (conditionment) που κυριάρχησαν στην κοινωνιολογία της κοινωνικοποίησης κατά τη δεκαετία του '70.

Η ιδέα του φορέα κοινωνικής δράσης εμφανίζεται αντίθετη με μια εξήγηση της συμπεριφοράς που θα δίνει έμφαση στη διερεύνηση των μηχανισμών εσωτερίκευσης των κοινωνικών κανόνων. Αντίθετα, τα στοιχεία της πρωτοβουλίας, της ικανότητας αυτονομίας και αποστασιοποίησης απ' το «εγώ», που εμπεριέχει η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης, ευνοούν περισσότερο την πρό-

σληψη της διαδικασίας κοινωνικοποίησης σαν μια μορφή αλληλόδρασης (*interaction*) και όχι προγραμματισμού.

Βασική προϋπόθεση ωστόσο γι' αυτή την μετατόπιση είναι να παραμείνουμε σταθερά στο πλαίσιο μιας κοινωνιολογικής σκέψης και να μη θεμελιώσουμε τις ιδέες του φορέα κοινωνικής δράσης και του υποκειμένου πάνω σε μία μη κοινωνική διάσταση της πράξης (π.χ. πάνω στον «ορθό λόγο», την «ελευθερία» κ.λπ.). Η ιδέα του ατομικισμού (*individualisme*) μπορεί ν' αποδειχθεί το αντίθετο της αυτόνομης πράξης.

γ. Η ανάπτυξη μιας νομικής προβληματικής γύρω απ' την έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης προσκρούει, απ' την αρχή ήδη, σ' ένα μεθοδολογικό εμπόδιο, όπως επεσήμανε ο F. Rigaux³⁰: «απ' τη μια, η έννοια του «υποκειμένου δικαίου» υπάγεται στη νομική θεωρία, εφ' όσον εναπόκειται στο ίδιο το δίκαιο να ορίσει τα «υποκειμένα» του, ενώ απ' την άλλη, η έννοια του «φορέα κοινωνικής δράσης» εμπίπτει στο χώρο των επιστημών του ανθρώπου, την κοινωνιολογία, την κοινωνική ψυχολογία, την εγκληματολογία» (81). Το πρόβλημα επομένως που τίθεται για ένα νομικό είναι πώς να μπορέσει να προσαρμόσει την πολυσημία που εκπέμπει η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης («η οποία ωστόσο βρίσκεται πίσω απ' την έννοια του «υποκειμένου δικαίου», 82), με το νομικό αίτημα ενός θετικά προσδιορισμένου υποκειμένου («που βρίσκεται στην καρδιά κάθε νομικού συλλογισμού», 81).

Αναδεικνύοντας στη συνέχεια την πολλαπλότητα των κοινωνικών υποκειμένων που εμπλέκονται στην ποινική δίκη (απ' τον «παραβάτη» μέχρι το «θύμα», περνώντας από κοινωνικές δυνάμεις άλλοτε συλλογικές – όπως ο «νομοθέτης» – άλλοτε ατομικές – όπως τα όργανα του κατασταλτικού και δικαστικού μηχανισμού – που διαγράφουν «την κοινή ιστορία θύτη – θύματος μέσα στην οποία συγκρούονται και αλληλοσυμπληρώνονται», 95), επισημαίνει την αμφισημία που μπορούν να εμφανίζουν κατά τη «δράση» τους: το «δικαστικό σφάλμα», που μετασχηματίζει τον κατάδικο σε θύμα· τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, που ασκούν σημαντική επίδραση τόσο στη διαμόρφωση της «κοινής γνώμης» για το «έγκλημα» όσο και στη δικαστική κρίση των ενόρκων, αλλά και δημιουργούν ορισμένες φορές προβλήματα αναφορικά με την προστασία της προσωπικότητας του κατηγορουμένου («τεκμήριο αθωότητας»).

Ωστόσο, όλοι αυτοί οι παράγοντες κοινωνικής δράσης, που με

τον ένα ή τον άλλο τρόπο αναπτύσσουν τη δραστηριότητά τους γύρω από το γεγονός μιας ποινικής δίκης, δεν μεταμορφώνονται και σε «υποκείμενα δικαίου». Ο F. Rigaux διακρίνει τουλάχιστον τρεις τέτοιες κατηγορίες: το νομοθέτη, τα όργανα της δικαστικής εξουσίας (εισαγγελέα και δικαστές), τους δημοσιογράφους. Αντίθετα, υπάρχουν κατηγορίες «φορέων κοινωνικής δράσης» που αναδεικνύονται σε κατεξοχήν «υποκείμενα δικαίου», όπως π.χ. ο καταδικασμένος σε στερητική της ελευθερίας ποινή (από την σκοπιά του ζητήματος των δικαιωμάτων των κρατουμένων), τα θύματα (σε σχέση κυρίως με το δικαίωμα υποβολής μηνύσεως και την ευχέρεια παράστασης ως πολιτικής αγωγής).

δ. Ο E. Clemens³¹ επιχειρεί να εντάξει την έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης σε μια διστορική προοπτική (*trans-historique*) του δικαίου, η οποία, μετά τη χρεωκοπία του ιστορικισμού και την αποφυγή επανασύστασης του νατουραλισμού, προσπαθεί να αποφύγει το σχετικισμό (*relativisme*) και τον κυνικό σκεπτικισμό. Πρόκειται για ένα εγχείρημα που διατηρεί στην αφετηρία του το διπολικό σχήμα «ιστορία-φύση» – το οποίο διαπερνά κάθε διερώτηση πάνω στο δίκαιο – και προσπαθεί να θεμελιώσει την ιστορικότητα του δικαίου πάνω σε μια μη μεταφυσική αντίληψη της «φύσης» του ανθρώπου.

Η δυσκολία ενός τέτοιου εγχειρήματος αυξάνει προκειμένου για μια έννοια όπως αυτή του φορέα κοινωνικής δράσης, η οποία εμφανίζει μεν έντονα τα σημάδια της επίπλαστης, άρα ιστορικής και συμβατικής, γλώσσας του δικαίου, ενώ απ' την άλλη το κατηγορήμα του «κοινωνικού», επιτείνει το πρόβλημα.

Ταυτόχρονα, η ψευδαίσθηση μιας αρμονικής αντιστοιχίας ανάμεσα σε έννοιες και γεγονότα αναπαράγει την πιο βεβαρημένη εικόνα για τον «εγκληματία»: το να ονομάσεις «εγκληματία» κάποιον που αντιβαίνει το νόμο ενός κράτους καταλήγει να προκαταλαμβάνεις μια κρίση, να μην της αφήνεις το χρόνο να διαμορφωθεί στο «διαλογικό» (*dialogal*) δημόσιο χώρο που συνιστούν τόσο το δικαστικό όσο και το πολιτικό πεδίο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η δυναμική της λέξης «εγκληματίας», αντί να προσδιορίζει μια πραγματικότητα, την περιορίζει δραστικά, ανάγοντάς τη στην κατηγορία του «εγκλήματος», του «σφάλματος». Η δικαιοσύνη, ωστόσο, γεννήθηκε εξοβελίζοντας την εκδίκηση και η εξάσκησή της συνεπάγεται, και μάλιστα επιβάλλει, να διαφοροποιεί τις αποφάσεις που εκδίδει. Επομένως, η ψευδονατουραλιστική και ψευ-

δορεαλιστική πρόσληψη του όρου «εγκληματίας» θα πρέπει ν' αποκλειστεί. Μια εξέταση της γενεαλογίας του «συμβατικού» και του «κοινωνικού» μπορεί να συμβάλλει στη διιστορική τοποθέτηση της έννοιας του «φορέα κοινωνικής δράσης» ή μάλλον του «δικαστικού παράγοντα δράσης» (*acteur judiciaire*).

ε. Η ανακοίνωση του Ph. Robert³² έρχεται να συνδέσει την έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης – όπως αναπτύχθηκε μέσα στις διαφορετικές προοπτικές άλλων κλάδων γνώσης – με την έννοια της παραβατικότητας, διαγράφοντας έτσι τις προϋποθέσεις εφαρμογής της στη μελέτη του «εγκλήματος».

Η ιδέα του φορέα κοινωνικής δράσης ήταν, κατά τον Ph. Robert, ασύμβατη με την αρχική συγκρότηση του εννοιολογικού συστήματος της εγκληματολογίας, δεδομένου ότι ο εγκληματίας δεν αποτελούσε ένα δρων υποκείμενο αλλά το *αντικείμενο* μιας επίμονης ερώτησης: «γιατί έδρασε έτσι;».

Ωστόσο, πίσω απ' αυτή τη θέληση για τον εγκληματία, διαφαίνεται η αντίληψη της εγκληματολογίας για την *ομοιογένεια* των εγκληματικών συμπεριφορών. Έτσι όμως υιοθετείται ασυνείδητα η αφηρημένη διατύπωση των συμπεριφορών που δημιουργεί ο νομοθέτης, ενώ ο εγκληματολόγος θα έπρεπε μάλλον να προσεγγίσει την *πραγματική συμπεριφορά*, εφόσον δεν θέλει να αναφέρεται στον «εγκληματία», άρα στο «έγκλημα», σαν τυπική κατηγορία.

Αυτός ο νομικισμός ωστόσο αποτελεί, κατά τον Ph. Robert, κληρονομιά της «στατιστικής των ηθών» (*statistique morale*) και δεν εντασσόταν στις αρχικές προθέσεις των εγκληματολόγων. Όσοι θέλησαν να διασώσουν κάποια συμπεριφορική αντίληψη για το έγκλημα (κυρίως ο Garofalo), ξεχώρισαν τα «πραγματικά» εγκλήματα, εκείνα δηλ. που προσβάλλουν την «ηθική». Εδώ ωστόσο τίθεται ένα ζήτημα κριτηρίων, δεδομένου ότι μπροστά στην αυξανόμενη ετερογένεια των ποινικοποιουμένων πράξεων, καταστάσεων και συμπεριφορών, κινδυνεύει να χαθεί η ιδιαιτερότητα της «εγκληματικής φύσης».

Απ' την άλλη πάλι, οι κοινωνιολογικές θεωρίες του εγκλήματος έφτασαν στο ίδιο αδιέξοδο ακολουθώντας διαφορετικό δρόμο: στράφηκαν προς τη μελέτη της «παρέκκλισης» (*déviante*), την παραβίαση δηλ. των «κανόνων συμπεριφοράς» κάποιας κοινωνικής ομάδας. Επιπλέον, οι κοινωνιολόγοι του «κοινωνικού ετικεταρίσματος» παρατήρησαν πως δεν αρκεί η απλή παραβίαση για

να υπάρξει «παρέκκλιση»: *πρέπει και να θεωρηθεί σαν τέτοια απ' την ομάδα. Έτσι το έγκλημα καθίσταται πλέον μια απλή ιδιαίτερη περίπτωση «παρέκκλισης».*

Εδώ ωστόσο ο Ph. Robert θέτει το ερώτημα γύρω απ' τη σχέση κοινωνικών και ποινικών κανόνων – που είναι αποφασιστικής σημασίας για τη θεμελίωση της ιδιαιτερότητας του εγκλήματος – και διαπιστώνει πως «μία γενική θεωρία της παρέκκλισης δεν αρκεί για να θεμελιώσει τη μελέτη της ιδιαιτερότητας του εγκλήματος. Η διεύρυνση της παρέκκλισης επομένως δεν πετυχαίνει καλύτερα απ' ότι η συστολή της ηθικής που διακήρυσσε ο Garofalo. Η αλλαγή κανονιστικού πεδίου δεν καταφέρνει να οριοθετήσει τη σκηνή πάνω στην οποία ο φορέας κοινωνικής δράσης θα ερχόταν να δια φωτίσει τη μελέτη του εγκλήματος» (114).

Αν επομένως υπάρχει κάποια ομοιογένεια ανάμεσα στα εγκλήματα, αυτή οφείλεται στο γεγονός της *ποινικοποίησης*, στην ικανότητα δηλ. του δικαίου να συγκεντρώνει μέσα σε μια νομικά ομοιογενή κατηγορία («το έγκλημα»), συμπεριφορές τελείως ετερογενείς μεταξύ τους: *έγκλημα επομένως, κατά τον Ph. Robert, είναι «κάθε πράξη, παράλειψη, ακόμα και τρόπος ζωής, για τις οποίες ο νόμος επιτρέπει στο δικαστή να επιβάλλει, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, αυτή ή εκείνη την ποινή στον δράστη».* (115). Διασκεδάζοντας έτσι τους φόβους πολλών εγκληματολόγων, ότι χρησιμοποιώντας ένα τέτοιο ορισμό του εγκλήματος κινδυνεύουν να παγιδευτούν μέσα στις νομικές κατηγορίες, διατείνεται ακριβώς το αντίθετο: *«αναγνωρίζοντας το έγκλημα σαν νομική κατηγορία, μας παρέχονται τα μέσα να υποβάλουμε σε ανάλυση το δίκαιο»* (115).

Ορίζει έτσι τα δύο πεδία δράσης των κοινωνικών φορέων που διατρέχουν το ποινικό σύστημα: *την πρωτογενή ποινικοποίηση (incrimination) και τη δευτερογενή ποινικοποίηση (criminalisation).*

– Οι κοινωνικοί φορείς της πρωτογενούς ποινικοποίησης

Αν η πρόθεση να μελετήσουμε το «έγκλημα» μας οδηγεί να εξετάσουμε πώς μία συμπεριφορά αναγνωρίζεται από τα δικαστήρια ως εγκληματική και τιμωρείται ο δράστης της με κάποια κύρωση, αυτό σημαίνει ότι μεταφερόμαστε απευθείας στο πεδίο της εφαρμογής του ποινικού νόμου και παραβλέπουμε ότι, πριν από αυτή τη δευτερογενή ή συγκεκριμένη ποινικοποίηση, προτάσσεται μια πρωτογενής ποινικοποίηση: *η ίδια η δημιουργία του*

ποινικού νόμου. Επιβάλλεται επομένως ένας διαχωρισμός ανάμεσα σ' αυτά τα δύο στάδια, που συγκροτούν εξάλλου και διαφορετικά αντικείμενα έρευνας:

« Όταν μελετάμε μια ποινική διάταξη το κάνουμε συχνά μέσα σ' ένα είδος *μακροσκοπικής προοπτικής*, υπολογίζοντας μόνο στην απώτερη δικαστική της χρησιμοποίηση. Εδώ οφείλονται οι ατέλειωτες διαμάχες για τη μεγαλύτερη ή μικρότερη αποτελεσματικότητα ή χρησιμότητά της. Έτσι όμως κινδυνεύουμε να παραβλέψουμε τη *δικιά της λογική*, που δεν μπορεί να περιορισθεί μονάχα στον αριθμό των μεταγενέστερων καταδικών που θα απαγγελθούν. Κινδυνεύουμε επίσης να τη μελετήσουμε λανθασμένα, αγνοώντας ότι η δημιουργία της, η μεταρρύθμισή της, η κατάργησή της, ακολουθούν ένα διαφορετικό σενάριο από εκείνο που διέπει τη δικαστική εφαρμογή της, το οποίο εξελίσσεται πάνω σε μια πολιτικο-νομοθετική σκηνή που έχει δικούς της κανόνες παιχνιδιού: την κατάκτηση ή τη διατήρηση της πολιτικής εξουσίας. Το να κάνουν ένα νόμο, αποτελεί τελικά για τους κυβερνώντες ένα απ' τα οικονομικότερα μέσα απόδειξης ότι καταπιάνονται μ' ένα πρόβλημα. Κι αν ακόμα αυτός ο νόμος δημιουργήσει ανεπιθύμητα αποτελέσματα, αυτό θα γίνει ύστερα από κάποιο χρόνο, ως τότε η κρίσιμη περίοδος θα έχει παρέλθει, και οι ευθύνες πιθανόν να έχουν περάσει σε άλλα χέρια» (116).

Στο πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, η ανάπτυξη μιας κοινωνιολογίας των φορέων κοινωνικής δράσης στο ελάχιστο εξερευνημένο πεδίο της πρωτογενούς ποινικοποίησης, θα μπορούσε να ξεκινήσει παρατηρώντας τα υποκείμενα και τις στρατηγικές τους στο στάδιο της κοινοβουλευτικής διαδικασίας. Εδώ όμως θα πρέπει να συμπεριλάβουμε επίσης τόσο ορισμένους εξωκοινοβουλευτικούς φορείς που παρεμβαίνουν στις εργασίες των διαφόρων κοινοβουλευτικών επιτροπών, καθώς και το ρόλο που παίζει η ανώτερη διοικητική γραφειοκρατία στην ανάληψη νομοθετικής πρωτοβουλίας.

Μπροστά σ' αυτή την πληθώρα κοινωνικών φορέων που δραστηριοποιούνται κατά το στάδιο της δημιουργίας ενός ποινικού νόμου (πολιτικοί, δημοσιογράφοι, ποινικολόγοι, διοικητικοί, ομάδες συμφερόντων κ.λπ.), ο Ph. Robert προτείνει να θέσουμε τρεις πρόσφορες ερωτήσεις: «ποιά είναι η *κοινωνική τους θέση* – καταφέροντας έτσι ν' αποκαλύψουμε τον *συγκεκριμένο κοινωνικό παράγοντα* που κρύβεται πίσω απ' το πρόσωπο που εμφανίζεται σε πρώτο πλάνο, ποιά είναι τα *διακυβευόμενα συμφέροντα* – χωρίς

ωστόσο να ταυτίζουμε στο έπακρο εκείνους που δρουν με εκείνους που προσπορίζονται τελικά τα οφέλη, και τέλος, ποιές στρατηγικές αναπτύσσουν – χωρίς να εκλαμβάνουμε τις προθέσεις που διακηρύσσονται για επιθυμητά αποτέλεσμα, ούτε να δίνουμε υπερβολικό βάρος στη λογική συγκρότηση και καθαρότητα των λόγων· χωρίς να ξεχνάμε κυρίως ότι κανένας κοινωνικός φορέας δεν παίζει μόνος: εκείνο που μας ενδιαφέρει περισσότερο είναι η παρατήρηση των *αλληλενεργειών* που αναπτύσσονται μεταξύ τους» (120).

– Οι κοινωνικοί φορείς της δευτερογενούς ποινικοποίησης

Λόγω του αφηρημένου χαρακτήρα της, κάθε ποινική διάταξη αποτελεί ένα διαθέσιμο πόρο (*ressource*) που η ενδεχόμενη χρησιμοποίησή του διακυβεύεται συνεχώς από πολλές κατηγορίες κοινωνικών φορέων, οι οποίοι άλλοτε διάκεινται ευνοϊκά κι άλλοτε εχθρικά στην εφαρμογή της. Επανεισάγοντας ο Ph. Robert τον «εγκληματία» σαν δρων κοινωνικό υποκείμενο μέσα στο παιχνίδι της δευτερογενούς ποινικοποίησης εξετάζει το ρόλο του σε σχέση με την απόφαση διάπραξης παράβασης: «ποιά θέση κατέχει στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του το γεγονός ότι μπορεί ενδεχομένως ν' αποτελέσει το αντικείμενο μιας καταδίκης;» (121).

Αν εξαιρέσουμε τις περιπτώσεις διακίνησης απαγορευμένων ουσιών (αλκοόλ ή παραισθησιογόνων) ή τις πράξεις που προκαλούν το κράτος και τους νόμους του (τρομοκρατία), για τις υπόλοιπες, λέει ο Ph. Robert, «θα πρέπει πιθανόν να χρησιμοποιήσουμε στην προβληματική μας την ιδέα της *ταυτόχρονης συρροής πολλαπλών κανονιστικών κατηγοριών*. Αυτή η ενδεχομένως τιμωρήσιμη συμπεριφορά θεωρείται απ' τον δράστη της σαν παρέκκλιση, σαν σφάλμα ή σαν αμάρτημα;» (122).

Βρισκόμαστε έτσι μπροστά σ' ένα κλασικό πρόβλημα της κοινωνιολογίας της παρέκκλισης: τη σύνθετη σχέση κανόνα (*norme*) και συμπεριφοράς:

«Η κοινωνιολογία του εγκλήματος δεν έχει τίποτα το καινούριο να προσθέσει στο ζήτημα της συμπεριφοράς τους δράστη. Η λειτουργία του ποινικού κανόνα οφείλει να αναλυθεί μέσα σε μία *διακανονιστική* προοπτική (*internormative*). τείνει κυρίως να ομογενοποιήσει τις κοινωνικές κανονικότητες (*normativités sociales*), να ενισχύσει τον τάδε κανόνα, να αντιταχθεί στον άλλο... Παρατλανημένοι απ' αυτή την κατάσταση υπερσώρευσης κανόνων

(superposition), οι περισσότεροι συγγραφείς συγχέουν έγκλημα και παρέκκλιση· δεν διακρίνουν τις διαφορετικές κανονικότητες· νομίζουν ότι μπορούν να τις αναλύσουν όλες με μιάς. Εάν έλειπε όμως αυτή η υπερσώρευση, ο ποινικός κανόνας θα είχε ελάχιστα μέσα για να επηρεάσει άμεσα τις συμπεριφορές...· η αυθεντία του εξαρτάται απ' τον σεβασμό που επιδεικνύει κανείς στο Κράτος· και η αποτρεπτική του αξία βασίζεται κυρίως στον εκ των προτέρων υπολογισμό του κινδύνου ανακάλυψης (ο φόβος του χωροφύλακα). Εξάλλου, είναι πολύ πιο σημαντικό να δημιουργούνται καινούριοι κοινωνικοί κανόνες, μιά καινούρια ηθική. Έτσι, η ποινικοποίηση και καταστολή της υπερβολικής ταχύτητας ή της οδήγησης υπό την επήρεια αλκοόλ συνδυάζεται με μία έντονη παιδαγωγική και διαφημιστική εκστρατεία, ώστε να μπορέσει να εμποδωθεί η αντίληψη πως είναι αντικανονικό και ανήθικο να τρέχει κανείς με 160 χιλιόμετρα την ώρα και μάλιστα με 2 γραμμάρια αλκοόλ ανά λίτρο αίματος.» (122).

Εκτός όμως από την παράβαση, ο «εγκληματίας» αποτελεί και το αμεσότερα ενδιαφερόμενο υποκείμενο όσον αφορά την αποφυγή επέλευσης των ποινικών συνεπειών της συμπεριφοράς του: επιδίδεται ενεργά σε μια στρατηγική εξουδετέρωσης των προσπαθειών παραπομπής (genvoi) που καταβάλλουν άλλοι κοινωνικοί φορείς, οχυρωμένος κυρίως πίσω απ' την ανωνυμία ή την αθεατότητα της πράξης του.

Μέσα σ' αυτούς τους φορείς παραπομπής μπορούμε να παρατηρήσουμε μιά μεγάλη ποικιλία συμφερόντων και στρατηγικών: για παράδειγμα, τόσο τα ατομικά θύματα προσβολών κατά της ιδιοκτησίας όσο και τα αστυνομικά όργανα που απασχολούνται στην τήρηση της τάξης ή της κυκλοφορίας, έχουν την τάση να καταφεύγουν μαζικά στις βαθμίδες της δευτερογενούς ποινικοποίησης. Από εκεί και πέρα όμως υπεισέρχονται ορισμένες διαφοροποιήσεις: «Τα εξατομικευμένα θύματα απευθύνονται μαζικά στην ποινική δικαιοσύνη αλλά οι έντονες απαιτήσεις τους συναντούν μια νωθρή ανταπόκριση. Η κατασταλτική δικαιοσύνη ωστόσο δε μένει άνεργη. Κάποιοι άλλοι καταφέρνουν να την κινητοποιήσουν καλύτερα. Πρόκειται κυρίως για την περίπτωση του αστυνομικού: αν και ασχολείται ελάχιστα με τις μηνύσεις που κατατίθενται – τουλάχιστον μ' εκείνες που ο ύποπτος παραμένει ανώνυμος – τροφοδοτεί ωστόσο πλουσιοπάροχα τη δικαιοσύνη με τις υποθέσεις για τις οποίες ανέλαβε ο ίδιος την πρωτοβουλία (proactivité policière). Ορισμένες απ' αυτές ενδιαφέρουν τα θύματα, άλλες

μόνο τη δημόσια τάξη, ο μεγαλύτερος αριθμός την οδική κυκλοφορία. Πίσω απ' αυτή τη διαπίστωση βλέπουμε να διαγράφεται ένας σωρός μικροδαιτησιών που εφαρμόζονται σταθερά, προκειμένου για διαφορετικές συντρέχουσες αιτήσεις, από όργανα που υποκινούνται συγχρόνως τόσο από την υπεράσπιση των επαγγελματικών τους συμφερόντων όσο και από την παραδοσιακή προτεραιότητα που αποδίδουν για την τήρηση της τάξης στους δημόσιους χώρους. Οπωσδήποτε όμως οι αστυνομικοί μπόρεσαν να κατακτήσουν ένα είδος μονοπωλίου για τον ανεφοδιασμό της ποινικής δικαιοσύνης. Αυτή η στρατηγική θέση αντισταθμίζει τη σχετική αδυναμία τους να σταθούν μέσα σ' ένα πεδίο οριοθετημένο και ρυθμιζόμενο απ' το κρατικό δίκαιο – γεγονός που ευνοεί a priori τα καθαρά νομικά επαγγέλματα – σ' ένα πεδίο όπου, επιπλέον, ο δικαστής κατέχει ένα συμβολικό ρόλο.» (125).

Εδώ επίσης μπορούμε να προσθέσουμε τα διοικητικά σώματα ελέγχου και τους ιδιωτικούς οργανισμούς, που χρησιμοποιούν την ποινική καταστολή σαν απειλή ή/και έσχατη λύση προκειμένου να εμπεδώσουν τις δικές τους διαδικασίες ελέγχου.

Εκείνο ωστόσο που διαφοροποιεί τους ποικίλους κοινωνικούς φορείς που εμπλέκονται σε δραστηριότητες κοινωνικού ελέγχου είναι η ικανότητά τους να εκμεταλλεύονται προς το συμφέρον τους τα μέσα ποινικής προστασίας: «Το είδος του φορέα είναι εκείνο που κάνει κυρίως τη διαφορά: οι οργανισμοί, δημόσιοι ή ιδιωτικοί, καταφέρνουν εύκολα να χρησιμοποιούν το ποινικό δίκαιο σαν μέσο για την επίτευξη ιδιαίτερων διακανονισμών. Το άτομο ωστόσο αποτελεί μία έντονη αντίθεση: στερημένο πλέον από αποτελεσματικές διαμεσολαθήσεις σε μικροκοινωνικό επίπεδο, ανίκανο να επιτηρεί προσεκτικά τα κινητά αγαθά (που η διανομή τους υπήρξε σκληρή), απευθύνει στο Κράτος ένα αίτημα σχεδόν απεριόριστης προστασίας αλλά, συχνότατα, μάταια.» (127).

Συμπερασματικά, ο Ph. Robert προτείνει μία κοινωνιολογία των φορέων κοινωνικής δράσης που θα υπακούει σε τρεις αναγκαιότητες:

– να μην περιορίζεται μόνο στους επαγγελματικούς φορείς αλλά να επεκτείνεται και στους ευκαιριακούς, εξετάζοντας τα μέσα που διαθέτουν, τα συμφέροντα και τις στρατηγικές τους, ακόμα κι αν πρέπει να τους αναζητήσουμε πέρα απ' το κοινωνικό πεδίο που συγκροτεί το ποινικό δίκαιο·

– να εντοπίσουμε το πεδίο δράσης των κοινωνικών φορέων σε δύο

τεμνόμενα αλλά διακριτά επίπεδα: εκείνο της δημιουργίας του νόμου και εκείνο της εφαρμογής του·

– να συλλάβουμε τέλος τους κοινωνικούς φορείς στις συγκεκριμένες κοινωνικές και ιστορικές διαστάσεις τους, δηλ. άνισους στη δυνατότητά τους να χρησιμοποιούν τα μέσα που παρέχει το ποινικό δίκαιο.

3. Η δημιουργία του νόμου

Η κυριαρχία της νομικής αντίληψης για τον ποινικό νόμο, σαν εκφραστή συλλογικών αξιών που τις προστατεύει αποτελεσματικά απέναντι σε κάθε παραβίασή τους από άτομα ή/και το ίδιο το Κράτος, είχε σαν αποτέλεσμα την επιβράδυνση της ανάπτυξης μιας κοινωνιολογίας της διαδικασίας πρωτογενούς ποινικοποίησης, ιδιαίτερα μάλιστα σ' ό,τι αφορά το λεγόμενο «σκληρό πυρήνα» της ποινικής νομοθεσίας (προσβολές κατά της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας, της ιδιοκτησίας, κλπ). Αυτό το αποτέλεσμα της νομικής ιδεολογίας πάνω στην κριτική επιστημονική σκέψη οφείλεται κυρίως «στη δύναμη του δικαίου να σβύνει το τεχνητό μέρος που περιέχει και ν' αφήνει να πιστεύουμε ότι πρόκειται για κάποια φυσική συνέπεια, κάποια επιταγή της φυσικής ηθικής, για την υπεράσπιση μιάς υπερανθρώπινης και αχρονικής τάξης, από την οποία έχει εξαλειφθεί το βάρος των κοινωνικών παραγόντων, οι μεταξύ τους σχέσεις εξουσίας, οι αμοιβαίες επιρροές του ενός πάνω στον άλλο.»³³ (148).

Μια ανάλυση της διαδικασίας δημιουργίας του νόμου μέσω της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης συνεπάγεται ειδικότερα ότι «το δίκαιο, συμπεριλαμβανομένου και του ποινικού δικαίου, θα θεωρείται σαν μία κοινωνική παραγωγή που υπόκειται στις ίδιες σχέσεις εξουσίας με τα υπόλοιπα κοινωνικά προϊόντα. Όντας επομένως το δίκαιο στοιχείο και προϊόν σχέσεων εξουσίας, θα πρέπει να αναλύουμε την παραγωγή του κανόνα λαμβάνοντας υπ' όψη μας τον άμεσο ρόλο των κοινωνικών παραγόντων καθώς επίσης και το δομικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο. Αντίθετα απ' ό,τι στη μελέτη της παραβίασης του κανόνα, όπου τονίζεται κυρίως ο ρόλος των κοινωνικών υποκειμένων σε μικροσκοπικό επίπεδο, στην ανάλυση της δημιουργίας του νομικού κανόνα θα πρέπει να υπολογίσουμε τη δομική διάσταση και να περάσουμε απ' την συμπεριφορά των υποκειμένων στο μακροσκοπικό επίπεδο.»³⁴ (191-192).

Κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες του Colloque είχε επιχειρηθεί μία διάκριση ανάμεσα σε δύο τύπους κανόνων ποινικού δικαίου:

– εκείνους που αναφέρονται σε «ποινικοποιήσεις του παρόντος» («incriminations faites au présent», «incriminations en acte») και εκφράζουν κυρίως ιδιαίτερα συγκυριακά συμφέροντα και αξίες, που προβάλλονται διεκδικητικά από διάφορες οικονομικές, πολιτικές ή διοικητικές ομάδες πίεσης καθώς και από τους «εργολάβους της ηθικής»·

– εκείνους που συγκροτούν το «σκληρό πυρήνα της ποινικής νομοθεσίας» («le noyau dur de la législation pénale») και θεωρείται ότι συγκεντρώνουν την προφανή συναίνεση του κοινωνικού συνόλου μια και εκφράζουν τις «αντικειμενικές» αξίες κάποιας υποτιθέμενης «φυσικής ηθικής». Εδώ ο ρόλος των κοινωνικών παραγόντων θα ήταν μάλλον αμελητέος και η επιρροή τους δεν θα είχε ιδιαίτερη βαρύτητα, λόγω της γενικότερης υποστήριξης που θα συναντούσαν ή ακόμα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι τα ίχνη μιάς ενδεχόμενης κοινωνικής δράσης κάποιων φορέων χάνονται βαθεία μέσα στο χρόνο.

Αυτή η διάκριση ωστόσο έγινε μάλλον εμπειρικά «γιατί θα ήταν δύσκολο να βρεθούν συγκεκριμένα στηρίγματα που να τη δικαιολογούν» (Document ar. 8/Ιανουάριος 1988), γεγονός που επισημάνθηκε και κατά την διάρκεια του Colloque από τον P. Lascoumes και κυρίως με την ανακοίνωση της F. Tulkens³⁶: «ο κίνδυνος στην πραγματικότητα είναι ν' αφεθούμε να πιστέψουμε πως υπάρχει ένα πρωταρχικό ποινικό δίκαιο, σχετικά καθαρό, και κάποιες απορρέουσες εκφράσεις του, λίγο-πολύ νοθευμένες» (P. Lascoumes, 147).

Η σημασία επομένως που μπορεί να έχει για την κοινωνιολογία του δικαίου η ιδέα της ύπαρξης ενός «σκληρού ποινικού πυρήνα» βρίσκεται, κατά τον P. Lascoumes, στο ότι αντανακλά μέσα στην ποινική κοινωνιολογία την αντίθεση ανάμεσα στην πολιτιστική (culturelle) και την πολιτική (politique) κοινωνιολογική κατεύθυνση. Δεδομένου όμως ότι «ο κοινωνικός έλεγχος πάνω σε νομική βάση είναι αδιαχώριστος από τις τεχνικές διακυβέρνησης [και ότι] οι αναπτυσσόμενες κοινωνίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν απ' αυτήν ακριβώς την *αυτονόμηση* του πολιτικού σε σχέση με το πολιτιστικό, και ιδιαίτερα με το θρησκευτικό, ...η ιδέα ενός «σκληρού ποινικού πυρήνα» δεν ισχύει παρά μόνο για *απόλυτα επακριβείς περιόδους*, προκειμένου να χαρακτηρίσει τους *μεγά-*

λους τύπους συμφερόντων που προστατεύονται μέσα σ' αυτόν ή εκείνο τον πολιτικό σχηματισμό... Οι λεγόμενοι «σκληροί πυρήνες» δεν ξεφεύγουν επομένως από τη δυναμική της κοινωνικής αλλαγής.» (149-150).

α. Στο πλαίσιο αυτής της προοπτικής η F. Tulkens ακολουθεί μια επαγωγική ανάλυση (induction) μέσω της οποίας δεν επιδιώκει «να εφαρμόσει την έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης στο ποινικό δίκαιο, αλλά να επαναδιαγράψει συγκεκριμένα, σαν ξεχωριστή περίπτωση, την διαδικασία δημιουργίας του ποινικού νόμου», αναπτύσσοντας την προβληματική που αυτή η έννοια μπορεί να υποβάλλει στον μελετητή. Διατυπώνει έτσι τρεις υποθέσεις εργασίας: α) ότι μία διερώτηση πάνω στον ποινικό νόμο με αφετηρία την έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης προϋποθέτει πως ο νόμος θεωρείται *το ζητούμενο (enjeu) μιας διαδικασίας*· κατ' αυτήν την έννοια, «η ποινικοποίηση δεν αποτελεί παρά ένα προσωρινό αποτέλεσμα, μια επιλογή ανάμεσα σε ποικίλες λύσεις και διεκδικήσεις»³⁶. Η διαδικασία αυτή εφαρμόζεται ωστόσο τόσο κατά την «ποινικοποίηση» όσο και κατά την «αποποινικοποίηση» ενός πραγματικού γεγονότος· β) τη στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης και εκείνη του *συμφέροντος*, το οποίο παρουσιάζεται συχνά με τη μορφή μιάς αφηρημένης και, κατ' επέκταση, γενικεύσιμης αξίας· γ) ότι ο νόμος αποτελεί ένα *διαθέσιμο πόρο* που μπορεί να χρησιμοποιηθεί απ' τον καθένα, μια και «οι δημιουργοί του δεν ελέγχουν τις επιπτώσεις, γιατί δεν αποφασίζουν για τη χρήση που θα του γίνει»³⁷.

Ως πεδίο της ανάλυσής της η F. Tulkens προτείνει ένα ομογενές σύνολο διατάξεων του Βελγικού Ποινικού Κώδικα: τις εκ προθέσεως σωματικές βλάβες (άρθρο 398 ΒελΓΚ), εκείνες που προκάλεσαν ανίατη πάθηση, διαρκή ανικανότητα για εργασία, αδυναμία της ολοκληρωτικής χρήσης ενός μέλους, σοβαρό ακρωτηριασμό (400 ΒελΓΚ), και τέλος εκείνες που προκάλεσαν το θάνατο, χωρίς όμως πρόθεση του δράστη (401 ΒελΓΚ). Η συστηματική κατάταξη αυτών των διατάξεων μέσα στον ΒελΓΚ είναι ενδεικτική του ότι θα μπορούσαν να συγκαταλεχθούν στο λεγόμενο «σταθερό πυρήνα της ποινικής νομοθεσίας»: ανήκουν στο «Βιβλίο II» (Ειδικό μέρος), «Τίτλος VIII: Κακουργήματα και πλημμελήματα κατά των προσώπων», «Κεφάλαιο Πρώτο: Εκ προθέσεως φόνοι και σωματικές προσβολές», «Τμήμα II: Εκ προθέσεως ανθρωποκτονία

που δεν θεωρείται φόνος και εκ προθέσεως σωματικές προσβολές.»³⁸

Οι λόγοι αυτής της επιλογής οφείλονται αφ' ενός μεν στο γεγονός ότι αυτές οι διατάξεις είναι συγχρόνως απλές και σύνθετες («απλές γιατί αποτελούν τις στοιχειώδεις μορφές ποινικής προστασίας της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας· σύνθετες γιατί άπτονται, τόσο κατά την εκπόνησή τους όσο και κατά την εφαρμογή τους, ορισμένων απ' τα θεμελιωδέστερα ζητήματα του ποινικού δικαίου, για τα οποία διεξάγονται ακόμη, κατά τις εργασίες μεταρρύθμισης του ποινικού κώδικα, πολύ ζητηρήσεις»), και αφ' ετέρου γιατί οι διατάξεις αυτές θρέθηκαν στο επίκεντρο της περίφημης δίκης για την «*υπόθεση Heysel*» και πάνω σ' αυτές στηρίχθηκε η δίκωξη 26 βρετανών φιλάθλων («*hooligans*»), 14 απ' τους οποίους καταδικάστηκαν πρωτόδικα.³⁹

Τοποθετώντας την ανάλυσή της μέσα σε μία ιστορική προοπτική⁴⁰ και χρησιμοποιώντας το υλικό των προπαρασκευαστικών εργασιών του Βελγικού Ποινικού Κώδικα του 1867, διαπιστώνει δύο πράγματα: α) «Ενώ οι εκ προθέσεως σωματικές βλάβες εμφανίζονται να εντάσσονται αρμονικότερα στο ποινικό δίκαιο, ωστόσο, το νομικό καθεστώς που διέπει αυτές τις παραβάσεις έχει υποστεί στη διάρκεια της ιστορίας βαθιές μεταμορφώσεις, που αφορούν τόσο την αντικειμενική τους υπόσταση όσο και τις προβλεπόμενες κυρώσεις»· β) «Κυριαρχεί μία εκπληκτική σύγχυση και ασάφεια γι' αυτά τα θέματα, που έρχεται σε έντονη αντίθεση με τη σημασία που συμβολικά τους αποδίδεται.» (175).

β. Στη συνέχεια αυτών των παρατηρήσεων της F. Tulkens, ο P. Lascoumes επισημαίνει τον κίνδυνο που διατρέχει ο μελετητής της πρωτογενούς διαδικασίας ποινικοποίησης να υιοθετήσει μία «*ολιστική προοπτική*» (*perspective globalisante*), που θα τον οδηγήσει στο «να αποκαταστήσει, με την παρατήρηση και την ανάλυση, κάποια συνοχή στη στρατηγική και τη λογική των εμπλεκόμενων φορέων... Μπορούμε επίσης να θυμηθούμε πως [η κοινωνιολογία] δίνει προνομιακή θέση περισσότερο στις πράξεις παρά στους πράττοντες και πως επιδίδεται κατά προτίμηση στην ανάλυση των πρώτων και στα κριτήρια επιλογής και αξιολόγησης που τις υποστηρίζουν. Αυτό συνεπάγεται αντίστοιχα πως, αναμφισβήτητα, δεν υπάρχει «σκληρός πυρήνας», μια ενιαία αρχή, που να επιτάσσει τις πράξεις, αλλά αντίθετα, *ένα και το αυτό δρών υποκείμενο μπορεί να χρησιμοποιεί διαφορετικές λογικές στην πρα-*

κτική του δραστηριότητα, ανάλογα με το τί διακυβεύεται κάθε φορά και μέσα σε ποιο πλαίσιο.» (150).

Ανατρέχοντας στις έρευνες πάνω στη διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων ο P. Lascoumes παρατηρεί ότι υπάρχει ομοφωνία στα εξής δύο σημεία: α) το ενδιαφέρον των ερευνητών επικεντρώνεται λιγότερο στις προθέσεις που διακηρύσσονται ή υπολανθάνουν και περισσότερο στις συγκεκριμένες πρακτικές δραστηριότητες που αναλαμβάνονται· β) οι πολιτικές αποφάσεις δεν αντιμετωπίζονται σαν ενιαίο σύνολο αλλά γίνεται διάκριση ανάλογα με τα επιμέρους στάδια που διατρέχουν: *κοινωνική ανάδειξη ενός ζητήματος, υπολογισμός πολιτικού κόστους, νομική διατύπωση, καταχώριση στην πολιτική agenda, επισημοποίηση – υιοθέτηση, διάδοση – εφαρμογή*. Σε κάθε ένα απ' αυτά τα στάδια παρεμβαίνουν ιδιαίτεροι κοινωνικοί παράγοντες και αναπτύσσονται ειδικές μορφές πρακτικής δραστηριότητας ανάλογα με τα χαρακτηριστικά κάθε επιμέρους διαδικασίας. Έτσι, η προοπτική αυτών των ερευνών οριοθετείται σε σχέση με προγενέστερες ηθικιστικές ή θετικιστικές προσεγγίσεις, που κυριαρχούσαν στις αναλύσεις του νομικού φαινομένου, και επιχειρείται η επεξεργασία συνθετότερων σχημάτων ανάλυσης από εκείνα που τόνιζαν το ρόλο των αυτόνομων υποκειμένων και αναζητούσαν μια ομογενή και αδιάσπαστη λογική στην πρακτική τους δραστηριότητα: «Επομένως, η ανάλυση της διαδικασίας λήψης πολιτικών αποφάσεων που οδηγεί στη δημιουργία ενός ποινικού νόμου θα πρέπει να γίνεται σταδιακά (*de façon séquentielle*), συμπεριλαμβάνοντας ένα πλήθος αλληλένδετων μεταξύ τους φορέων, που εμπλέκονται σε ποικιλόμορφες πρακτικές δραστηριότητες.»⁴¹ (154).

Στη συνέχεια, ο P. Lascoumes διακρίνει τρεις μεγάλες ιστορικές μορφές εξαγγελίας του ποινικού νόμου, που συνδέονται με αντίστοιχους τρόπους διακυβέρνησης: *αυτοκρατορική φάση* («στο όνομα του Βασιλιά»), *Κοινοβουλευτική φάση* (19ος αι., «στο όνομα του κοινοβουλίου», που σημαίνει «στο όνομα του λαού και των νομίμων αντιπροσώπων του»), *σημερινή τεχνοκρατική φάση* («στο όνομα της κυβέρνησης»).

Στην τεχνοκρατική φάση που διανύουμε εδώ και μια εικοσαετία, «οι ουσιαστικές αποφάσεις για την ποινική νομοθεσία λαμβάνονται από την ανώτερη δημόσια διοίκηση και επιτροπές *ad hoc*.» (155). Αναδεικνύεται έτσι μια ποικιλία κοινωνικών ομάδων που δραστηριοποιούνται κατά τη διαδικασία εκπόνησης ενός καινού-

ριου κανόνα, των οποίων ρόλος εξαρτάται από το συγκεκριμένο στάδιο που διανύεται· ο P. Lascoumes διακρίνει τέσσερις τύπους ομάδων:

α. στη φάση της κοινωνικής ανάδειξης ενός προβλήματος σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι φορείς συλλογικών διεκδικήσεων για ζητήματα γενικού ενδιαφέροντος (όπως π.χ. η προστασία του περιβάλλοντος, των καταναλωτών κλπ.), στα οποία ωστόσο τα ενδιαφερόμενα μέρη δύσκολα μπορούν να διακρίνουν τα άμεσα οφέλη που θα μπορούσαν να αποκομίσουν. Αυτό εξηγεί και τις συχνές αποτυχίες της στρατηγικής τους, η οποία, πέρα από μία αρχική ευαισθητοποίηση, δεν καταφέρνει τελικά να εξασφαλίσει την συνεχή ενεργοποίηση των ενδιαφερομένων μερών σ' όλη τη, συχνά μακροχρόνια, διάρκεια μιάς νομοθετικής διαδικασίας·

β. στην ίδια φάση συναντάμε επίσης διάφορες *συντεχνιακές ομάδες*, που έχουν πολύ μεγαλύτερη συνοχή και ομοιογένεια από τις προηγούμενες, και η δράση τους χαρακτηρίζεται απ' την προβολή των άμεσων υλικών συμφερόντων τους, κάτω απ' το ένδυμα της υπεράσπισης συλλογικών κοινωνικών αξιών. Η στρατηγική τους ωστόσο σπάνια αποβλέπει στο να επιδράσει κάπως ευρύτερα τον δημόσιο χώρο. Προνομιακός χώρος επιρροής τους είναι κυρίως τα μέλη του κοινοβουλίου, αλλά επεκτείνεται σταδιακά και στην ανώτερη δημοσία διοίκηση φτάνοντας μέχρι το κυβερνητικό επίπεδο·

γ. Οι *πολιτικοί φορείς*: έχουν το μεγαλύτερο πεδίο δράσης, μια και μπορούν να παρεμβαίνουν σε οποιαδήποτε φάση της διαδικασίας αναδεικνύοντας ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων (συνηθισμένα θέματα της πολιτικής agenda αποτελούν κυρίως τα ναρκωτικά, η άμβλωση, η θανατική ποινή, τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα κ.λπ.), ανάλογα με τις προσδοκίες της εκλογικής τους πελατείας. Γενικά όμως ο ρόλος τους - άλλοτε κυριαρχικός - μειώνεται σημαντικά σήμερα, αφ' ενός μεν λόγω των περιορισμών που εισάγονται στην ικανότητα νομοθετικής πρωτοβουλίας του κοινοβουλίου και αφ' ετέρου λόγω της αυξανόμενης δύναμης δύο τυπικά τεχνοκρατικών παραγόντων: της *ανώτερης δημοσίας διοίκησης* και των *επιτροπών ειδικών*·

δ. Το αποφασιστικό βάρος που απέκτησαν στη σύγχρονη νομοθετική δραστηριότητα οι *τεχνοκρατικοί παράγοντες* εκδηλώνεται κυρίως σε τρεις περιπτώσεις: α) αναδιρθρώσεις τεχνικής

φύσεως (εκσυγχρονισμός νομικών τομέων που είχαν πολύ καιρό να μεταρρυθμισθούν, συμπλήρωση κενών που ανακαλύπτει η νομολογία, τροποποίηση ποινών)· β) επέκταση αρμοδιοτήτων και ενίσχυση των μέσων δράσης ενός διοικητικού μηχανισμού για την επίτευξη περισσότερο αποτελεσματικής πολιτικής παρέμβασης· γ) δημιουργία καινούριων διοικητικών οργάνων εξοπλισμένων με ποινικές εξουσίες.

Στις περιπτώσεις αυτές, λέει ο P. Lascoumes, αναπτύσσονται πολύ εξειδικευμένες μορφές δραστηριότητας: «Πρόκειται για ενδοκυβερνητικά «lobbies» με πολύ ισχυρή κοινωνική θεατότητα· Κάτω απ' το κάλυμμα μιας ενίσχυσης των οργάνων άσκησης της πολιτικής παρατηρούμε συχνά μια *κλασσική διαδικασία ενίσχυσης της τεχνοκρατικής εξουσίας*. Δηλαδή, ένας τομέας του διοικητικού μηχανισμού ή μια κατηγορία δημοσίων παραγόντων θέλουν να ενισχύσουν ή να σταθεροποιήσουν την εξουσία και την νομιμότητά τους. Θα σημειώσουμε πως, σ' αυτές τις περιπτώσεις, οι δημιουργούμενες ποινικοποιήσεις είναι συχνότατα *πειθαρχικού τύπου*, δεν τιμωρούν δηλ. αυτή ή εκείνη τη θετική συμπεριφορά αλλά την έλλειψη σεβασμού προς μια διοικητική απόφαση ή υποχρέωση... Στα ζητήματα καταστολής της τρομοκρατίας και σοβαρής εγκληματικότητας η αστυνομία και τα ανώτερα κλιμάκια της δικαιοσύνης κατέχουν συχνά ένα ρόλο - κλειδί στη δημιουργία καινούριων ποινικοποιήσεων» (159).

Την στήριξη του έργου αυτών των τεχνοκρατικών παραγόντων έρχονται να συνδράμουν συχνά «*ειδικοί επιστήμονες*», απ' τον πανεπιστημιακό χώρο κυρίως, που, περισσότερο κι απ' το ίδιο το περιεχόμενο της συμβολής τους, σημαντικότερο είναι το *επικάλυμμα «επιστημονικής αλήθειας»* με το οποίο περιβάλλουν μια πολιτική απόφαση. Η δύναμη αυτών των παραγόντων αντλείται από δύο πηγές:

- την άμεση πρόσβαση στα κέντρα αποφάσεων·
- την αντιστοιχία που υπάρχει ανάμεσα στη διατύπωση των επιχειρημάτων τους και τη νομικο - πολιτική μορφή που παίρνει η υπό προετοιμασία απόφαση, αντιστοιχία η οποία εκδηλώνεται σε τρία σημεία: ένα πραγματιστικό συλλογισμό· προτάσεις άμεσα εφαρμόσιμες και θεμελιωμένες στην καλή γνώση των υφιστάμενων διοικητικών οργανισμών· χρησιμοποίηση μιας προ-νομικής γλώσσας που διευκολύνει την αφομοίωση των προτάσεων.

Σχετικά με την διαπλοκή των δραστηριοτήτων που αναπτύσσουν αυτές οι τέσσερις ομάδες κοινωνικών φορέων, ο P. Lascou-

mes συγκεφαλαιώνει σε τρεις γενικές παρατηρήσεις τα συμπεράσματα σχετικών ερευνών:

1. Η μελέτη των διαφόρων σταδίων απ' τα οποία διέρχεται η λήψη μιας πολιτικής απόφασης δεν μπορεί να δικαιώσει την υπόθεση ότι η πρωτοβουλία και ο έλεγχος της διαδικασίας πρωτογενούς ποινικοποίησης ανήκουν προνομιακά σε μία μόνο ομάδα παραγόντων· αντίθετα, εμφανίζεται *μία πολλαπλότητα αντικρουομένων συμφερόντων, που οδηγεί στην ανάπτυξη ποικίλων τύπων δράσης από περισσότερους κοινωνικούς φορείς, έτσι ώστε η νομική λύση που δίνεται τελικά να αποτελεί προϊόν είτε της πρόκρισης ενός και μόνο συμφέροντος είτε ενός συνδυασμού περισσότερων μη αντικρουομένων συμφερόντων.*

2. Ο συσχετισμός δυνάμεων ανάμεσα στους κοινωνικούς φορείς που αναπτύσσουν δράση κατά τη διάρκεια των καθοριστικών φάσεων της πολιτικής αποδοχής, της τυποποίησης και της επισημοποίησης ενός ποινικού κανόνα, δεν είναι εκ των προτέρων προσδιορισμένος. Σχετικά μ' αυτό ο Α. Hopkins⁴² παρατηρεί ότι η δράση των ομάδων πίεσης είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική όταν προωθεί συμφέροντα και αρχές που έχουν ήδη γίνει αποδεκτά στα κυβερνητικά κλιμάκια. *Φαίνεται καθαρά, επομένως, ότι υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν, εκτός από την οικονομική βαρύτητα των φορέων: ιδιαίτερα, η ικανότητα πρόσβασης που έχουν στις τεχνοκρατικές βαθμίδες και η συστηματική δραστηριοποίησή τους στην τελική διαμόρφωση της γνώμης εκείνων που αποφασίζουν.*

3. Όταν οι ομάδες επιρροής δεν καταφέρνουν να αντιταχθούν άμεσα σε μια διαδικασία ποινικοποίησης που τις θίγει, παρατηρούμε ότι η πίεσή τους κατευθύνεται γενικά στο να εκμεταλλευθούν στο έπακρο τις δυνατότητες που τους παρέχονται κατά το στάδιο της εφαρμογής.

Αυτή η τελευταία παρατήρηση του P. Lascoumes δείχνει ότι, παρόλη την διάκριση που επιβάλλεται να κάνουμε στις αναλύσεις μας ανάμεσα στις διαδικασίες πρωτογενούς και δευτερογενούς ποινικοποίησης, δεν πρέπει ωστόσο να αγνοούμε την *διασύνδεση* που υφίσταται ανάμεσά τους: «ο διακανονισμός των συμφερόντων και των σχέσεων ανάμεσα στους διάφορους φορείς κοινωνικής δράσης, έτσι όπως οριοθετήθηκαν κατά το στάδιο της δημιουργίας ενός νομοθετικού κειμένου, δεν προκαθορίζει απόλυτα την έκβαση της διαπάλης συμφερόντων και δράσεων που θα ολοκληρωθεί μεταγενέστερα, κατά την εφαρμογή του νόμου στο συγκεκριμένο αντικείμενο».

κριμένο πλαίσιο των επίδικων διαφορών. Όλα θα εξαρτηθούν επομένως απ' τον τρόπο με τον οποίο ο ένας ή ο άλλος φορέας θα καταφέρει να ενεργοποιήσει τις νομικές δυνατότητες που παρέχει το κείμενο του κανόνα όσον αφορά την άσκηση δίωξης και το νομικό προσδιορισμό της διαφοράς.» (163)⁴³.

4. Η εφαρμογή του νόμου

Οι δύο ανακοινώσεις που έγιναν στην ολομέλεια του Colloque γι' αυτό το θέμα⁴⁴ απέφυγαν να υιοθετήσουν το παραδοσιακό δυϊστικό πλαίσιο ανάλυσης (μορφή - περιεχόμενο), μέσα στο οποίο εξετάζεται συνήθως αυτό το ζήτημα (θέτοντας δηλ. απ' τη μια μεριά τη μορφή του νόμου κι απ' την άλλη το ακατέργαστο περιεχόμενο των συγκεκριμένων περιστάσεων). Αντίθετα, επιχειρήθηκε μία μετατόπιση απ' το ερώτημα του μετασχηματισμού του «πραγματικού», υπό την επίδραση του νομικού φορμαλισμού που εγγράφεται πάνω του, προς μία διαφορετική σύλληψη της διαδικασίας εφαρμογής του νόμου, στο πλαίσιο της οποίας τα «κοινωνικά δίκτυα» (*réseaux sociaux, social networks*) έρχονται ν' αντικαταστήσουν τη μελέτη των οργανωμένων κεντρικών ιεραρχιών (G. Houchon), και «το παράδειγμα του παιχνιδιού» καλείται να ερμηνεύσει τις στρατηγικές και τακτικές κινήσεις των φορέων εφαρμογής του νόμου μέσα από τη διαλεκτική του «κοινωνικού» (F.Ost, M. van de Kerchove).

α. Τα «κοινωνικά δίκτυα» του «τοπικού».

Τα διαδοχικά στάδια αλληλοδράσεων ανάμεσα στις διαδικασίες πρωτογενούς ποινικοποίησης, δευτερογενούς ποινικοποίησης και εγκληματογένεσης⁴⁶, έχουν σαν συνέπεια την παραγωγή μιας σειράς «καταστάσεων» (*situations*) που χαρακτηρίζονται γενικά από φαινόμενα σύγκρουσης κανόνων συμπεριφοράς (Th. Sellin)⁴⁷, αναζήτησης ευκαιριών δράσης, – το πιθανότερο παρεκκλίνουσας (Merton⁴⁸, Cloward και Ohlin⁴⁹), ψυχοκοινωνικών διαδικασιών εκλογίκευσης (*rationalisation*) και ρηματοποίησης (*verbalisation*) (Sykes και Matza⁵⁰: «τεχνικές εξουδετέρωσης», «*techniques of neutralization*»), και εμπέδωσης σε κοινωνικό και προσωπικό επίπεδο της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς σε σημείο που να μη διακρίνεται η αρχική αλλοτρωτική κατάσταση (R. Quinney)⁵¹.

Θέτοντας ο G. Houchon αυτή τη διαπίστωση ως αφετηρία της

ανάλυσής του, ξεκινά υιοθετώντας μια μετριοπαθή στάση απέναντι στη θεωρία της αλληλόδρασης («un interactionnisme nominaliste sans vergogne»), και στρέφεται προς τη μελέτη της διαδικασίας επίκλησης των διαφόρων κανόνων⁵².

Τίθεται έτσι ένα ζήτημα ορισμού αυτής της διαδικασίας που δημιουργείται απ' τις δραστηριότητες των κοινωνικών παραγόντων επίκλησης και εφαρμογής του κανόνα: για τον G. Houchon, το θεωρητικό πλαίσιο μελέτης εντοπίζεται στην τομή του μικροκοινωνιολογικού και μακροκοινωνιολογικού επιπέδου ανάλυσης⁵³.

Οι επιμέρους εμπειρικές ενότητες που απαρτίζουν αυτό το πεδίο ανάλυσης επιχειρούν να καλύψουν το κενό που αφήνουν τόσο οι παλαιότερες όσο και οι μεταγενέστερες απόπειρες συγκρότησης μιας «εγκληματολογικής πραγματικότητας του εγκλήματος»: γνωρίζουμε πως πρόκειται για απόπειρες διάσωσης μιας οντολογίας της εγκληματικής πράξης (που καταλήγουν όμως τελικά, ύστερα από διαδοχικές αναγωγές, στην έννοια της «εγκληματικής προσωπικότητας»), οι οποίες επικεντρώνονται σ' ένα απομονωμένο υποκείμενο, που απορροφά όλη την προσοχή τους, και το οποίο δεν μετέχει ενεργά στη διαδικασία καταστολής της πράξης του (γενικότερα κοινωνικής ή/και ειδικότερα ποινικής), παρά μόνο ύστερα απ' την καταλυτική επίδραση των συνεπειών της κοινωνικής αντίδρασης (π.χ. οργάνωση ενός στυλ ζωής που ανταποκρίνεται στους ρόλους που υιοθετεί και την εικόνα που διαμορφώνει πλέον για τον εαυτό του). Το κενό αυτό καταλαμβάνει τον χώρο «ανάμεσα στις διαδικασίες πρωτογενούς κοινωνικής διαφοροποίησης (différenciation sociale primaire), εξωτερικής και εσωτερικής, οι οποίες περιλαμβάνουν τα στοιχεία της προσωπικότητας και τους ρόλους καθενός από μας, και στην διαδικασία της παραπομπής, που πυροδοτεί ενδεχομένως τη δευτερογενή ποινικοποίηση». (259). Ο G. Houchon διακρίνει τέσσερις ακολουθίες αλληλοδράσεων που διαπερνούν το πεδίο πριν και μετά την παραπομπή (renvoi):

- μια σειρά αλληλοδράσεων που εκτείνονται από την γνωστική εξάσκηση (exercice cognitif) μέχρι την διαπροσωπική διαγωγή (conduite interpersonnelle).
- αλληλοδράσεις που συναρθρώνονται σταδιακά σε μία ενιαία λογική, η οποία τροποποιεί τις σημασίες που αποδίδει ο φορέας κοινωνικής δράσης στις πράξεις του.
- ορισμούς της κατάστασης (situation), που υπόκεινται σε κανονιστική αξιολόγηση.

– μια κοινωνική λογική που παρεμβαίνει για τη διαχείριση αυτών των διαφοροποιημένων συμπεριφορών και την καθοδήγησή τους (όχι αναγκαστικά προς την κατεύθυνση της καταστολής τους αλλά, και σ' αυτήν ακόμα την περίπτωση, όχι αναγκαστικά προς την ποινική κύρωση).

Στη γενικότητά του επομένως, το πεδίο ανάλυσης που προτείνει ο G. Houchon τοποθετείται «στη διασταύρωση του «αλληλοδρασιστικού» (*«interactionnel»*) και του «διαδικαστικού» (*«processuel»*), εκεί όπου παράγονται οι ποικίλες διεργασίες ποινικοποίησης της συμπεριφοράς. Αυτός ο τύπος θα μπορούσε να χρησιμεύσει για την αποδόμηση των προβληματικών πράξεων στις συνιστώσες τους. Η έννοια της προσωπικότητας θα μπορούσε να θεωρηθεί πλέον σαν προσωρινό κατάλυμα, συνδεδεμένο με τις συνήθειες του πολιτισμού μας, απ' το οποίο απομακρυνόμαστε σταδιακά, όσο προχωρά η αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων στο ποινικό σύστημα» (260). Η πρόσφορη μεθοδολογική μονάδα δεν είναι πλέον το άτομο - έστω κι αν μόνο τα άτομα μπορούν να επιχειρούν αυτόνομες ενέργειες - αλλά η διαδικασία αλληλόδρασης που αναπτύσσεται μέσα στις κοινωνικές καταστάσεις και αναδεικνύει τις κοινωνικές σημασίες της δράσης: «και ο άνθρωπος, ως αντικείμενο - υποκείμενο της επιστήμης, δεν είναι προσιτός σε μία θεωρητική επιστήμη, όπως η εγκληματολογία, παρά μέσω των αντικειμένων που παράγει» (261).

Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο G. Houchon είναι ριζικά αντίθετος σε κάθε απόπειρα εξατομίκευσης και ανθρωπομορφισμού της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης. Αν επρόκειτο για κάτι τέτοιο, τότε όλο το εγχείρημα του Colloque - που στόχευε στην ανάπλαση του αντικειμένου της εγκληματολογίας και τον μετασχηματισμό του εννοιολογικού της συστήματος - θα περιόριζε δραστικά την δυναμική του «στην διευθέτηση ενός χώρου για την παραγωγή νοημάτων μέσα στον ποινικό μηχανισμό ... και, αναμφισβήτητα, δεν θα είχαμε κανένα ιδιαίτερο λόγο να εγγράψουμε μια «καινούρια σύμβαση» (*une nouvelle fiction*), τόσο περιορισμένης εμβέλειας, μέσα σε μία προοπτική κοινωνικής αλλαγής» (261). Για τον G. Houchon, ο φορέας κοινωνικής δράσης είναι κυριολεκτικά «μια ολότητα παρούσα σε πολλά τμήματα»⁵⁴. Αυτό σημαίνει, με μεθοδολογικούς όρους, ότι η παραδοσιακή αντίληψη της ατομικά σημασιοδοτημένης πράξης θα μπορούσε να αντικατασταθεί από μία προσφορότερη έννοια, η οποία να αποδίδει το πλαίσιο όπου τοποθετούνται οι «τοπικά οριοθετημένες αλληλοδράσεις» (*«inte-*

reactions situées, «situated interactions»), τελικά δηλ. από τις «πρακτικές». Κατ' αυτόν τον τρόπο, το «επεισόδιο της τοπικά οριοθετημένης αλληλόδρασης» («the episode of situated interaction») αποβαίνει ενότητα της εμπειρικής έρευνας.

Εδώ βέβαια ανακύπτει το πρόβλημα του ετεροπροσδιορισμού των αλληλοδράσεων που αναπτύσσονται, το οποίο μας παραπέμπει ευθέως στην έννοια της εξουσίας ή, όπως χαρακτηριστικά το έθεσε ο R. Castel, «σ' ένα βάρος (charge) που ενυπάρχει μέσα στην κατάσταση, έναν υπερπροσδιορισμό της ίδιας της αλληλόδρασης, που μας παραπέμπει σε κάτι έξω απ' αυτή» (300 - 301). Αν επομένως, παρατηρεί ο R. Castel, «η διαπίστωση ότι ο φορέας κοινωνικής δράσης δεν είναι ο εξατομικευμένος φορέας έχει κάποιο νόημα, σημαίνει πως υπάρχει μια ασυμμετρία στις αλληλοδράσεις, η οποία παραπέμπει ... σε μια δομική εξουσία, σχετικά ανεξάρτητη απ' τους κοινωνικούς φορείς. Είναι το βάρος των θεσμών, όπως η φυλακή, το βάρος των δομών, όπως η ιεραρχική οργάνωση του δικαστικού συστήματος, καθώς επίσης και το βάρος της ιστορίας, εφόσον το παρόν αποτελεί πάντα μία σύνθεση των κληρονομικών επιπτώσεων του παρελθόντος και των συνεπειών της νεωτερικότητας: όλα αυτά βαραίνουν σαν έρμα στο παιχνίδι των κοινωνικών φορέων που είναι επιφορτισμένοι με την εφαρμογή του νόμου και υπερπροσδιορίζουν τις μεταξύ τους σχέσεις» (303).

Στην έννοια της «δομικής εξουσίας» («rounoir structurel»)⁵⁵ είχε αναφερθεί εξάλλου και ο P. Landreville κατά την συζήτηση γύρω απ' την δημιουργία του ποινικού νόμου: «Αυτή η δομική εξουσία, που είναι σχετικά ανεξάρτητη απ' τους κοινωνικούς φορείς, επιβάλλει καταναγκασμούς και περιορισμούς στην εξάσκηση της εξουσίας τους. Είναι ανεξάρτητη απ' τους κοινωνικούς φορείς με την έννοια ότι, παρόλο που αποτελεί προϊόν των κοινωνικών σχέσεων και επομένως έχει προκύψει απ' την δράση τους, απ' την κοινωνική αλληλόδραση μιας συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας, έχει εξελιχθεί και, μπορούμε να πούμε, ιζηματοποιηθεί. Αυτή ωστόσο η άνιση κατανομή διαθέσιμων πόρων (ressources) ανάμεσα στις ομάδες, δημιουργεί έναν καταναγκασμό στην άσκηση της εξουσίας από μελλοντικούς κοινωνικούς φορείς, με την έννοια ότι οφείλουν να λάβουν υπ' όψη τους την «κατάσταση των πραγμάτων», τις κοινωνικές και πολιτικές δομές, «τις παρούσες δυνάμεις». Αυτή η δομική εξουσία διευκολύνει ή περιορίζει την πρόσβαση σε ορισμένα μέσα δράσης ή σε ορισμένους πόρους.

Στην ανάλυση της παραγωγής ή της δημιουργίας του ποινικού κανόνα, το καθεστώς των νομικών και πολιτικών δομών, οι διαμορφωμένοι μηχανισμοί και η νομοθετική διαδικασία ή, διαφορετικά, η διαφοροποιημένη πρόσβαση στα διαθέσιμα πολιτικά, νομικά και δικαστικά μέσα, αποτελούν στοιχεία αυτού που ονομάσαμε δομική εξουσία» (195).

Βέβαια, τα ειδικά αποτελέσματα αυτής της εξουσίας είναι παρόντα μέσα στην κατάσταση (situation) που διαδραματίζονται οι διαδοχικές αλληλοδράσεις μεταξύ των ποικίλων φορέων κοινωνικής δράσης· θα μπορούσαμε επομένως να προχωρήσουμε σε μία ανάλυση της εξουσίας μέσα απ' τα αποτελέσματα που προκαλεί στις συγκεκριμένες καταστάσεις· κατά τον R. Castel, ωστόσο, «τα αποτελέσματα αυτά μαρτυρούν ένα συμβολικό φορτίο (πολιτικό) που τα κλειδιά της κατανόησής του δεν βρίσκονται μέσα στην κατάσταση» (263). Αυτό βέβαια δεν αποκλείει την εξέταση του ζητήματος της «τάξης» (ordre) μέσα στη μικρο - κοινωνιολογική ενότητα της κατάστασης (situation) σαν αντικείμενο μιας κοινωνικής γνωστικής διαδικασίας, που μπορεί να αναλυθεί στην προοπτική ενός «μεθοδολογικού καταστασιασμού» (situationisme méthodologique): «η τάξη ... παράγεται, αμφισβητείται, επανακτάται, οργανώνεται και εκδηλώνεται μέσα σε συγκεκριμένες καταστάσεις, ο ορισμός των οποίων αποτελεί αντικείμενο μιας διαρκούς ολοκλήρωσης»⁵⁶.

Σχετικά με την έννοια της «κατάστασης» (situation), ο G. Houchon υπενθυμίζει ότι «είναι ουσιώδες να μην αναγάγουμε τις καταστάσεις στις υποκειμενικότητες ή διυποκειμενικότητες των κοινωνικών τους φορέων... Οι καταστάσεις αποτελούν μικρά συστήματα οργανωμένων δραστηριοτήτων που μπορούν να παράγουν τους δικούς τους ρυθμιστικούς κανόνες» (264). Αυτή η παρατήρηση έχει μεγάλη σπουδαιότητα για τη μελέτη του πεδίου απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, δεδομένου ότι «η σφαιρική έννοια του συστήματος θα πρέπει να χρησιμοποιείται με μεγάλη προσοχή, αν λάβουμε υπ' όψη μας τους πολύ χαλαρούς δεσμούς ανάμεσα σε υπο - συστήματα και μέρη» (264). Οδηγείται έτσι στον προσδιορισμό ενός πεδίου ανάλυσης που σηματοδοτεί μια μετάβαση από την μελέτη των λειτουργιών της ποινής προς την κοινωνιολογία των κυρωτικών μηχανισμών (rénalités)⁵⁷.

Η ανάλυση που προτείνει ο G. Houchon για το πεδίο της εφαρμογής του νόμου επικεντρώνεται στο «τοπικό» («local»): «Θέλουμε να δείξουμε πως ο έλεγχος ασκείται και περιγράφεται

καλύτερα στο τοπικό επίπεδο. Θα ήταν λοιπόν ενδιαφέρον να αποδώσουμε δύο σημασίες σ' αυτή την τοπογραφική ανάλυση: μία *κυριολεκτική* και μία *μεταφορική*. Το κυριολεκτικό νόημά της αναφέρεται βέβαια στην κοινωνική διάσταση μιας γεωγραφικής περιοχής, όπου συνυπάρχουν αλληλοεπικαλυπτόμενες ποικίλες υπηρεσίες που μας ενδιαφέρουν. Εδώ, οι τοπικές όψεις των πραγμάτων θεωρούνται ουσιώδεις μεταβλητές για τον *ορισμό των καταστάσεων*⁵⁸, τις αναπαραστάσεις και τις πρακτικές. Στη μεταφορική σημασία της, μια τοπογραφική ανάλυση⁵⁹ εξετάζει τις σύνθετες σχέσεις που συνυφάνονται τόσο στο εσωτερικό όσο και μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών που συμμετέχουν στον κοινωνικό έλεγχο, τις συγκλίσεις τους, τις αλληλεπενέργειές τους, τις ρητές ή σιωπηρές κατανομές αρμοδιότητας ανάμεσά τους, τις συγκρούσεις για τα όρια δραστηριότητας της καθημίας... Μέσα σ' αυτή την προοπτική, οι επαγγελματικές πρακτικές δεν εξαρτώνται μόνο από μία και μοναδική «γνώση» («savoir», αλλά κι απ' την τοπική «επίγνωση» («connaissance locale») της παρέκκλισης, γεγονός που σχετικοποιεί την κάπως άκαμπτη θεωρητική σχέση γνώσης/εξουσίας που κυριαρχούσε στις αναλύσεις της δεκαετίας του '70»⁶⁰.

Η μεθοδολογική ενότητα ανάλυσης που συγκροτεί ο G. Houchon μέσα στο επίπεδο του «τοπικού» (και με τις δύο του σημασίες) συμπυκνώνεται στην ιδέα του «δικτύου» («réseau», «network»): υπενθυμίζοντας την καταγωγή του όρου απ' τον χώρο της κοινωνικής ανθρωπολογίας⁶¹, παραπέμπει «σε ένα σύνολο δεσμών ανάμεσα σε φορείς κοινωνικής δράσης (ατομικούς ή συλλογικούς), οι οποίοι διαμορφώνουν μία βάση ενεργοποιήσιμων πόρων για την πραγματοποίηση ειδικών στόχων σε ιδιαίτερες συνθήκες»⁶². Αναδεικνύεται έτσι ένας καινούριος τύπος «κοινωνικής εταιρικότητας» («social affiliation», «sociabilités»), αποδεσμευμένος απ' την παραδοσιακή αντίληψη της «κοινότητας» («community») «σαν ένα κατ' αρχήν εδαφικά οριοθετημένο φαινόμενο»⁶³: Πρόκειται για την «κοινωνία των δικτύων» («network community»), «απελευθερωμένης» απ' το βάρος των τοπικών αλληλοδράσεων, μια και οι τεχνολογικές εξελίξεις στις μεταφορές και τις επικοινωνίες το έχουν μειώσει αισθητά. Βρισκόμαστε συνεπώς, μπροστά σε μία «κοινότητα χωρίς εταιρικότητα» (proximity), σε μία κοινότητα περιορισμένης ευθύνης, και αυτά τα δύο αξιώματα επιφέρουν σημαντικές συνέπειες στον έλεγχο (contrôle) και τις αξίες (valeurs). Αυτό σημαίνει κυρίως ότι το επίκεντρο της ανάλυσης και της πράξης βρίσκεται μάλλον στα *τυποποιημένα χαρακτηριστικά των*

κοινωνικών δεσμών, στις κοινωνικές σημασίες και πόρους, παρά στην συνήθη εμμονή των κλινικών για τα χαρακτηριστικά των ατόμων και τους αναγκαστικά υγιείς δεσμούς μέσα στην πυρηνική οικογένεια»⁶⁴.

Μέσα σε μια τέτοια προοπτική, το αντικείμενο της μελέτης μετατοπίζεται απ' τους «θεσμούς» («institutions»), στις κοινωνικές διαδικασίες» («processus sociaux»), και το πεδίο ανάλυσης εντοπίζεται «στα σύνορα του «τυπικού» («formel») και του «άτυπου» (informel), εκεί που περικλείονται ενέργειες οι οποίες δεν είχαν ακόμη την δυνατότητα να απελευθερωθούν» (264 - 265). Επιχειρείται έτσι η διαμόρφωση ενός θεωρητικού πλαισίου που εγγράφεται μέσα στο πλέγμα αλληλοδράσεων ανάμεσα στις διαδικασίες της πρωτογενούς ποινικοποίησης, της δευτερογενούς ποινικοποίησης και της εγκληματογένεσης, το οποίο φιλοδοξεί να απεγκλωβίσει τις πρακτικές απ' το «περιχαρακωμένο ποινικό πεδίο» (le «champ clos» du pénal)⁶⁵. Αλλά από την αρχή ήδη ενός τέτοιου εγχειρήματος ο G. Houchon επισημαίνει δύο κινδύνους:

– Ο ένας αναφέρεται στις *πραγματιστικές επιπτώσεις* που μπορεί να έχει αυτός ο αναπροσανατολισμός των πρακτικών στην κατεύθυνση μιας τοπικής προσέγγισης: αναφέρεται εδώ σαν παράδειγμα η «συμμετοχική ποινική πολιτική» («politique criminelle participative») που επιχειρείται στη Γαλλία, και αναθέτει τα ζητήματα ασφάλειας και πρόληψης του εγκλήματος σε τοπικούς κοινωνικούς παράγοντες, αποτελώντας κατά την C. Lazerges⁶⁶ ένα μεγάλο πλεονέκτημα για την διαχείριση της εγκληματικότητας και την ανάπτυξη της τοπικής δημοκρατίας. Ο G. Houchon ωστόσο παρατηρεί ότι «πρέπει να προσέχουμε ώστε να μην συγχέουμε τη συμμετοχή με τη συναίνεση ή τη συνευθύνη. Η επιτυχία του εγχειρήματος μου φαίνεται περισσότερο από ποτέ αλληλένδετη με τη σταθερή εμφύτευση των συγκεκριμένων πρακτικών στο τοπικό» (265).

– Ο δεύτερος κίνδυνος προέρχεται από μια ενδεχόμενη θεώρηση της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης μέσα σε μία ατομοκεντρική και προσωποπαγή προοπτική. Η προσφορότητα αυτής της έννοιας για την εμπέδωση μιας συμμετοχικής ποινικής πολιτικής μπορεί να αναδειχθεί μόνο εάν «η συλλογιστική μας υποστηρίζεται απ' την προβληματική κοινωνία των πολιτών - κράτος. Αυτή η προϋπόθεση δικαιώνει την πρόσληψη της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης μέσω της ανάλυσης των καταστασιακών στοιχείων (éléments situationnels) που την συγκροτούν, και την ανά-

δειξη των δικτύων, δηλ. την συγκεκριμένη ενεργοποίηση των διαθέσιμων πόρων για την πραγματοποίηση ειδικών στόχων σε ιδιαίτερες συνθήκες». (266). Αυτό σημαίνει εν τέλει ότι, παρόλο που οι επιταγές του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης καταλήγουν πάντα σε εξατομικευμένες αποφάσεις, ωστόσο, κάθε μορφή παρέμβασης απ' την πλευρά της εγκληματολογίας, θα πρέπει να έχει διαρκώς υπ' όψη της πως, αυτού του είδους η εξατομίκευση, είναι μία κοινωνική κατασκευή, που αποδίδει τις προβληματικές καταστάσεις σε «προβληματικά άτομα», ακυρώνοντας όμως έτσι το ρόλο τους ως φορέων κοινωνικής δράσης.

6. Το παράδειγμα του παιχνιδιού.

Η παρομοίωση της αίθουσας του δικαστηρίου με σκηνή θεάτρου, της ακροαματικής διαδικασίας με σενάριο, και των παραγόντων της ποινικής δίκης με ηθοποιούς («acteurs») ⁶⁷, εισάγει στην προβληματική της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης την ιδέα του «ρόλου» και του «παιχνιδιού»: «απ' τη στιγμή που θεωρούμε τα άτομα που συμμετέχουν σε μία νομική δραστηριότητα σαν «ηθοποιούς», είναι φυσικό να ερμηνεύουμε την συμπεριφορά τους σαν «ρόλο» και τις σχέσεις που αναπτύσσουν μεταξύ τους σαν τις φάσεις - λιγότερο ή περισσότερο προκαθορισμένες από κάποιους κανόνες - ενός γενικότερου «παιχνιδιού» ... Το να χρησιμοποιεί επομένως κανείς στη συλλογιστική του τους όρους του ηθοποιού, του ρόλου, και του παιχνιδιού, σημαίνει πως δεν θεωρεί αξιωματικά αυτές τις συμπεριφορές ούτε εντελώς τυχαίες, ούτε εντελώς προγραμματισμένες· σημαίνει επίσης πως τα συστήματα που ρυθμίζουν την ανέλιξη τους δεν ανήκουν ούτε στην κατηγορία μιας απλής μαθηματικής λογικής - ενδεχομένως πιθανολογικής, όπως στην θεωρία των παιχνιδιών⁶⁸ - ούτε στην πολιτική λογική της λήψης αποφάσεων (rationalité politique décisionniste) - όπως στις λεγόμενες «κινήσεις roker», που χρησιμοποιεί ευρύτατα η πολιτική - θέαμα». (271-272).

Σ' αυτή την προοπτική, η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης τοποθετείται κάπου ανάμεσα στο τυχαίο και το προγραμματισμένο, το σίγουρο και το αθέβαιο, και «οδηγεί σε μία κατ' εξοχήν διαλεκτική αντίληψη του κοινωνικού: ο κάθε κοινωνός δεν μπορεί να κατανοηθεί παρά μέσω του συστήματος αλληλοδράσεων που αναπτύσσει και, αντίστροφα, το σύστημα δεν υφίσταται χωρίς τους κοινωνούς που το απαρτίζουν» (272).

Θεωρώντας αυτές τις υποθέσεις ως πρόσφορες αφητηρίες μιας ανάλυσης της διαδικασίας εφαρμογής του νόμου, οι F. Ost και M. van de Kerchone ακολουθούν το παράδειγμα του παιχνιδιού (*modèle ludique*), αποβλέποντας στη διαμόρφωση καινούριων όρων κατανόησης των σχέσεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό του μηχανισμού απονομής της δικαιοσύνης: «σε κάθε περίπτωση – αναφέρουν – ενδιαφέρει να δούμε πως, εκείνος που παίζει, έχει παιχθεί πάντοτε εκ των προτέρων, ως ένα σημείο, ενώ, αντίστροφα, το παιχνίδι δεν συνεχίζεται παρά μέσα απ' το διαρκές επαναστάθμισμα των κανόνων και των κινήσεων» (275).

Από τις αναρίθμητες δυνατότητες εξειδίκευσης της έννοιας του παιχνιδιού συγκρατούν τρία ζεύγη χαρακτηριστικών, που το καθένα τους συνυφαίνει διαλεκτικά δύο αντίθετους πόλους:

– *σύμβαση* (*convention*) και *εφεύρεση* (*invention*): σε κάθε παιχνίδι συνυπάρχουν, σε ποικίλες αναλογίες, αφενός μεν ένα στοιχείο κανονικότητας, σύμβασης και επανάληψης, και αφετέρου το τυχαίο, το νεωτερικό, το απρόβλεπτο. Παρόλο που στα γαλλικά αυτές οι δύο συστατικές κατηγορίες του παιχνιδιού εκφράζονται με μία λέξη (*le jeu*), στα αγγλικά, αντίθετα, γίνεται διάκριση ανάμεσα σε *play* (που παραπέμπει στο ελεύθερο παιχνίδι) και *game* (που παραπέμπει στο παιχνίδι-με κανόνες). Βέβαια, παρατηρούν οι F. Ost και M. van de Kerchone, «μπορεί να βρει κανείς μέσα στο κοινωνικό παιχνίδι συμπαίκτες που να διαθέτουν περισσότερη εξουσία απ' τους άλλους, δηλ. μεγαλύτερη ικανότητα να τροποποιούν τους κανόνες του παιχνιδιού και μεγαλύτερη ευχέρεια ελέγχου των περιοχών αβεβαιότητας. Οι ανισότητες ωστόσο δεν είναι ποτέ τέτοιες που να αποκλείουν ολοκληρωτικά κάθε αλλαγή θέσης: μια παρόμοια υπόθεση θα σήμαινε ακριθώς το τέλος του παιχνιδιού, της κίνησης και της ιστορίας. Κάθε παίκτης, ακόμα κι εκείνος που βρίσκεται στην κατώτερη θέση, διαθέτει κάποια εξουσία, έστω και πολύ αδύναμη, ώστε να επηρεάζει τους κανόνες. Άλλοτε θα πρόκειται για μια απλή μετακίνηση μέσα στα όρια της διακριτικής ευχέρειας που παραχωρεί το ίδιο το κανονιστικό πλαίσιο [σύγκρουση «υπό τον νόμο»: «διαδικασία συγκατάνευσης στο νόμο»] άλλοτε πάλι θα πρόκειται, ριζικότερα, για τη διαπραγμάτευση και τροποποίηση του ίδιου του κανόνα [σύγκρουση «επί του δικαίου»: «διαδικασία ρήξης»]... Αντίθετα απ' ότι συμβαίνει στο σκάκι, το κοινωνικό παιχνίδι είναι αυτο-τροποποιητικό (*auto-modificateur*): κάθε «κίνηση» μπορεί ν' αναλυθεί τόσο σαν εφαρμογή

των κανόνων που ισχύουν όσο και σαν προσπάθεια τροποποίησής τους» (277)·

– *εσωτερικό* (intérieur) και *εξωτερικό* (extérieur): τα όρια του «παιχνιδιού» διαγράφονται από τα ζεύγη «εντός-εκτός», «μέσα-έξω», «σύστημα-περιβάλλον», τα οποία ωστόσο είναι μετακινούμενα και αντιστρέψιμα: «το εξωτερικό γίνεται εσωτερικό και αντίστροφα. Ένα παιχνίδι ή ένα σύστημα είναι πάντοτε και την ίδια στιγμή κάτι άλλο απ' τον εαυτό τους, σέ πείσμα των προσπαθειών που καταβάλλουν για την ομοιομορφία της λειτουργίας τους και την ομογενοποίηση του περιεχομένου τους. Μέσα τους συνεχίζει να επιβιώνει, έστω και σαν απλή δυνατότητα, το «μη-παιχνίδι» (ή το «άλλο παιχνίδι» ή το «διπλό παιχνίδι»). Μόνο έτσι μπορεί να εξηγηθεί η εξέλιξη των σύνθετων παιχνιδιών, είτε προς την κατεύθυνση της εξαφάνισής τους είτε προς την κατεύθυνση της ενίσχυσής τους. Μια καλύτερη κατανόηση του παράδοξου χαρακτήρα των ορίων των κοινωνικών μας συστημάτων θα μπορούσε να ρίξει καινούριο φως στα ζητήματα ορισμού του δικαίου, αλλαγής του δικαίου, καθώς και άσκησης πολιτικής διά του νόμου (politique juridique)» (278)·

– *αναπαράσταση* (représentation) και *στρατηγική* (stratégie): «Το υπόδειγμα του παιχνιδιού επιτρέπει επίσης να προχωρήσουμε σε μια γόνιμη διάκριση ανάμεσα σ' ένα πόλο *συμβολικό* – το παιχνίδι σαν αναπαράσταση – και σ' ένα πόλο *ωφελιμιστικό* (rôle utilitariste) – το παιχνίδι σαν στρατηγική. Αυτές οι λογικές, άλλοτε διακεκριμένες ή αντίθετες, άλλοτε σε συνδυασμό, χαρακτηρίζουν με ενάργεια τα κοινωνικά παιχνίδια και βρίσκουν, στο νομικό πεδίο, αναρίθμητες αναφορές... Στην περίπτωση της αναπαράστασης κυριαρχεί η βούληση της σημασιοδότησης (faire sens), της παρουσίας του παιχνιδιού και της σκέψης πάνω σ' αυτό, καθώς και της επιθεβαίωσης των αξιών και των κανόνων... Όσο για τον πόλο «στρατηγική», χαρακτηρίζει το ευρύ πεδίο της πράξης ως σκόπιμης συμπεριφοράς, που δεν αποβλέπει τόσο στο να εκπέμψει κάποιο νόημα, όσο στο να κατακτήσει ένα καθορισμένο στόχο με το μικρότερο δυνατό κόστος (Zweckrationalität)... Η προοπτική αυτή, που θριαμβεύει στο οικονομικό πεδίο και προσλαμβάνει τη μαθηματική της διατύπωση στη θεωρία των παιχνιδιών, αναπτύχθηκε εξίσου και στο νομικό πεδίο, ευθύς μόλις αυτό το τελευταίο άρχισε να εμφανίζεται περισσότερο σαν ένα «σύστημα διαθέσιμων πόρων» («système de ressources») παρά σαν ένα σύνολο κανόνων και αξιών. Οι μέθοδοι του *lobbying* και του *sentencing*, η βαρύτητα

των ανταγωνιστικών συμφερόντων, και οι υπολογισμοί του τύπου κόστος-όφελος, έρχονται πλέον να καταλάβουν τη θέση των δημόσιων ρητορικών αντιπαραθέσεων γύρω απ' την απονομή δικαιωμάτων» (278-279)⁶⁹.

Με αφετηρία την παραπάνω επιλογή ορισμένων δομικών στοιχείων της έννοιας του παιχνιδιού, οι F.Ost και M.van de Kerchove προχωρούν στη συνέχεια σε μία επαναδιατύπωση ορισμένων βασικών ζητημάτων της γενικής θεωρίας του δικαίου:

– *σχετικά με τη νομική επιστημολογία*: Το παράδειγμα του παιχνιδιού επιτρέπει μια «παράδοξη» συνάρθρωση της «εσωτερικής» δογματικής – με την οποία αυτοσημασιοδοτείται το νομικό σύστημα – με την «εξωτερική» οπτική, που προβάλλει πάνω του ο μελετητής, κατά τρόπον ώστε «να λαμβάνεται μεν υπ' όψη η εγγενής λογική των συστημάτων ή των παιχνιδιών, χωρίς ωστόσο να υιοθετείται αναγκαστικά, σε ερμηνευτικό επίπεδο, η γλώσσα τους, οι εκλογικεύσεις τους (rationalisations), τα δόγματά τους και οι μύθοι τους» (279)⁷⁰.

– *σχετικά με τον ορισμό του δικαίου*: οι ποικίλες υφιστάμενες προσλήψεις του όρου «δίκαιο» (droit) που οφείλονται στο γεγονός ότι αποτελεί το αντικείμενο πολλαπλών «γλωσσικών παιχνιδιών» («jeux de langage», Wittgenstein) – οδηγούν εν τέλει τους F.Ost και M.van de Kerchove να προτιμήσουν τη χρήση των όρων όπως προκύπτει απ' την πρακτική των επίσημων «παικτών» του νομικού παιχνιδιού, δηλ. των δικαστών: «Έχοντας αναλάβει το καθήκον να «εκφέρουν το δίκαιο», τους έχει ανατεθεί να αποφασίζουν σε ύστατο βαθμό ποιά είναι τα κοινωνικά συμφέροντα που παίρνουν υπόσταση κάτω απ' τη μορφή των υποκειμενικών δικαιωμάτων, και σε ποιούς κανόνες και αρχές του νομικού συστήματος αναφέρονται... Οι κανόνες και τα συμφέροντα που «θετικοποιούνται» («positivisés»), «αναγνωρίζονται» και «επικυρώνονται» απ' τον δικαστή, δεν συνιστούν, κατ' αυτή την άποψη, παρά την προεξέχουσα και κινούμενη όψη ενός ευρύτερου συνόλου κανόνων και συμφερόντων που «συλλαμβάνονται» («conçus»), ή/και «βιώνονται» («vécus») ακόμα, μέσα στους κόλπους του κοινωνικού σώματος. Όπως ακριβώς οι επίσημα αναγνωρισμένες γλώσσες αποτελούν το προϊόν μιας αυστηρής επιλογής ανάμεσα σε αναρίθμητες διαλέκτους, όπως τα αναγνωρισμένα αθλήματα αποτελούν μια περιορισμένη ποικιλία απ' το σύνολο των θεωρούμενων ως αθλητικών παιχνιδιών, έτσι και οι κανόνες δικαίου δεν αποσπώνται παρά

απ' το βάθος αυτού που ονομάστηκε «υπο-δίκαιο» («infra-droit»)» (280)⁷¹.

– *σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου απ' τους δικαστές*: «στα “περιθώρια του παιχνιδιού” που αφήνουν ανοικτά αυτοί οι κανόνες, θα πρέπει να καλλιεργηθεί ένα “νόημα του παιχνιδιού” που να συνίσταται στην πλήρη συνειδητοποίηση των “στόχων” («buts») και των “διακυβευμάτων” («enjeux») των μερών. Απ' αυτή την άποψη, η ερμηνεία που έχει μεγαλύτερη πιθανότητα να επικρατήσει, θα είναι εκείνη που εκ φύσεως θα ενισχύει τη συνοχή της νομικής τάξης, τόσο σαν λογικής ενότητας όσο και σαν ιδεολογικής αρμονίας» (281).

– *σχετικά με την εγκυρότητα των νομικών κανόνων*: «Σύμφωνα με την θετικιστικής εμπνεύσεως κυρίαρχη αναπαράσταση, το κριτήριο εγκυρότητας ενός οποιουδήποτε κανόνα προσδιορίζεται απαραίτητα και κατ' αποκλειστικότητα από τους γραπτούς κανόνες που ανήκουν στην ανώτερη ιεραρχική τάξη... Σ' αυτή την περίπτωση το κριτήριο εγκυρότητας είναι συγχρόνως *μονομερές* (δεν υπολογίζει παρά μόνο την τυπική ισχύ των κανόνων: τη σύμφωνα με ενδοσυστημικά κριτήρια έκδοσή του), *απόλυτο* (οδηγεί ανελαστικά αποτελέσματα: ένας κανόνας θα ανακηρύσσεται είτε απόλυτα έγκυρος είτε απόλυτα άκυρος) και *ιεραρχικό* (η εγκυρότητα εκτιμάται αποκλειστικά σε σχέση με τη θεμελίωση του εν λόγω κανόνα, γεγονός που προϋποθέτει την αναγωγή του στον ανώτερο κανόνα). Αν θέλουμε λοιπόν να λάβουμε υπόψη μας τη δικαστική πρακτική, θα πρέπει να παρουσιάσουμε την κρίση για την εγκυρότητα ενός κανόνα σαν *πολυσύνθετη* (βασισμένη πάνω σε κριτήρια τυπικά, καθώς επίσης και εμπειρικά και αξιολογικά), *σχετική* (ικανή να διαπερνάται από εντάσεις και άρα να παράγει ποικίλα αποτελέσματα) και *παλινδρομική* (όχι μόνο σαν προϊόν από «πάνω» ή από «κάτω», αλλά σαν συνισταμένη μιας σύνθετης διαδικασίας αλληλοεπικαλυπτόμενων αναγνωρίσεων που πηγάζει απ' το σύνολο των παραγόντων της δίκης)» (282).

– *γύρω απ' τις σχέσεις που διατηρεί το νομικό σύστημα με το περιβάλλον του και κυρίως με τα υπόλοιπα κοινωνικά υποσυστήματα*: Αντίθετα από τις δύο ακραίες και περιορισμένες υποθέσεις – εκείνης που θεωρεί το δίκαιο ολοκληρωτικά προσδιορισμένο απ' τις εξωτερικές συνθήκες, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με την κυριαρχία της οικονομικής υποδομής στην αντίληψη ενός εκχυδαϊσμένου μαρξισμού, και εκείνης που δέχεται την απόλυτη αυτάρκεια και ηγεμονία του δικαίου, όπως για παράδειγμα στη

σύγχρονη «αυτοποιητική» θεωρία⁷² – οι F. Ost και M. van de Kerchone προτείνουν, στο πλαίσιο της θέσης για την «σχετική αυτονομία» του δικαίου, μια *διαλεκτική αλληλοεπικάλυψη του δικού του ιδιαίτερου κώδικα με άλλους, διαφορετικούς απ' αυτόν*. Καταλήγουν έτσι στην άποψη ενός νομικού πλουραλισμού που δεν οδηγεί ωστόσο «ούτε στη διαδοχική παράθεση διαφόρων νομικών ενοτήτων, ούτε σ' ένα κυβερνητικό (cybérnetique) μοντέλο κεντρικής διεύθυνσης, που θα ρύθμιζε συνολικά το παιχνίδι. Θα πρέπει να καταλάβουμε ότι, στην πραγματικότητα, ο νομικός πλουραλισμός διαπερνά, αν μπορούμε να το πούμε έτσι, το εσωτερικό του ίδιου του νομικού συστήματος. Δεν αρκεί επομένως να επιστημάνουμε απλώς την πολλαπλότητα των συστημάτων δικαίου, έστω κι αν πρόκειται για υπο-κρατικά (infra-étatiques), υπερ-κρατικά (supra-étatiques) ή δι-εθνικά (trans-nationaux) δίκαια. Θα πρέπει να προχωρήσουμε ακόμα παραπέρα και να δεχθούμε ότι αυτή η διαφοροποίηση υπεισέρχεται μέσα σε κάθε κατηγορία ξεχωριστά. Έτσι, οι σιωπηροί κανόνες (règles implicites), οι στόχοι (buts) και τα διακυβεύματα (enjeux) που προσδιορίζουν την εσωτερική λειτουργία κάθε μέρους, υπάγονται, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, και σε άλλα κοινωνικά υποσυστήματα. Θα πρέπει επομένως να σημειώσουμε πως οι παίκτες, ακόμα κι όταν υποδύονται επίσημους ρόλους στους κόλπους του συστήματος, δεν παύουν να συμμετέχουν, την ίδια στιγμή, και σε άλλα κοινωνικά παιχνίδια, πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής τάξεως» (282-283)⁷³.

Ύστερα από τη διερεύνηση των δυνατοτήτων κατανόησης και ερμηνείας που προσφέρει το θεωρητικό υπόδειγμα του παιχνιδιού στην ανάλυση του ευρύτερου νομικού πεδίου, οι F. Ost και M. van de Kerchone εξετάζουν ειδικότερα την επιχειρησιακή (opérationnelle) του αξία στην ανάλυση της διαδικασίας δευτερογενούς ποινικοποίησης, επικεντρώνοντας την προσοχή τους κυρίως σε δύο τύπους επίσημων φορέων της κοινωνικής αντίδρασης: την κατασταλτική δικαιοσύνη και την εισαγγελία.

– το πρόβλημα της ερμηνείας του ποινικού νόμου απ' τα δικαστήρια: αντίθετα από την κλασική θεωρία που αιτιολογεί μια σειρά σχετικά άκαμπτων ερμηνευτικών μεθόδων («κανόνες παιχνιδιού») με βάση την υπόθεση για τον καταναγκαστικό και περιοριστικό χαρακτήρα του ποινικού νόμου, η παρατήρηση της δικαστηριακής πρακτικής δίνει μεγαλύτερη αξιοπιστία στην άποψη ότι ο ποινικός δικαστής δεν διαθέτει λιγότερη ελευθερία στην ερμηνεία του νόμου απ' ότι ο πολιτικός συνάδελφός του, εφ' όσον «η ελευθερία

του ερμηνευτή [των κανόνων του παιχνιδιού], όπως ακριβώς και του παίκτη, δεν πηγάζει από ένα καθαρό υποκειμενισμό, αλλά από την αναζήτηση της καταλληλότερης λύσης στα ποικίλα ζητήματα που διακυβεύονται κατά την εξάσκηση της δραστηριότητάς του, όπως ακριβώς και οι καταναγκασμοί που υφίστανται τόσο ο ένας όσο και ο άλλος δεν οφείλονται σε ένα άτεγκτο ντετερμινισμό» (278).

– το πρόβλημα των κριτηρίων κατά την εξέταση της σκοπιμότητας άσκησης ποινικής δίωξης από την εισαγγελία: Η αρχή της σκοπιμότητας της ποινικής δίωξης αντανάκλα την άποψη ότι οι παράγοντες εφαρμογής του νόμου είναι ικανοί να μετέχουν, σε μεγαλύτερη ή μικρότερη έκταση, ανάλογα με την περίπτωση, στον επαναπροσδιορισμό των «κανόνων του παιχνιδιού» που διέπουν τη δραστηριότητά τους, καθιστώντας έτσι την εφαρμογή του νόμου «προαιρετική», και αίροντας ένα μέρος της αποτελεσματικότητάς του. Πρόκειται εδώ για ένα φαινόμενο που αποκάλυψε η σύγχρονη εγκληματολογία διακρίνοντας ανάμεσα στην «πρωτογενή ποινικοποίηση», που προσδιορίζει τη νομική θέσπιση της παράβασης, και τη «δευτερογενή ποινικοποίηση», που χαρακτηρίζει την ενδεχόμενη αποτελεσματική καταστολή της, υπογραμμίζοντας την ταυτόχρονη ύπαρξη μιας «αμφίδρομης σχέσης ανάμεσα στη θέσπιση και την εφαρμογή» αλλά και ενός «πιθανού χάσματος... ανάμεσα στις δυο τους»⁷⁴. Αυτή η εισαγγελική πρακτική ωστόσο αποδεικνύει επίσης και «τον τρόπο με τον οποίο αυτός ο παράγοντας εφαρμογής του νόμου υποκαθιστά, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, τις επιταγές που του επιβάλλονται απ' έξω (δηλ. ένα «ετεροκανονισμό», «*hétérorégulation*»), με κάποιες άλλες, που δημιουργεί αυτός ο ίδιος (δηλ. με μια μορφή «*αυτορρύθμισης*», «*autorégulation*»)»⁷⁵. Αυτή η μορφή αυτορρύθμισης μας δείχνει επομένως καθαρά ότι υπάρχουν κάποιοι καταναγκασμοί ακόμα και στα περιθώρια ελευθερίας που διαθέτουν οι παράγοντες εφαρμογής του ποινικού νόμου, όχι όμως περισσότερο αποκλειστικοί απ' ότι οι διάφορες μορφές «ετεροκανονισμού» (290-291).

– το πρόβλημα της «στρατηγικής» (εισαγγελία) και «αναπαραστασιακής» (δικαστήρια) φύσης της εφαρμογής του ποινικού νόμου: σε αντιστοιχία με τη διάκριση ανάμεσα σε δύο τύπους παιχνιδιών: α) «στρατηγικού» τύπου, όπου κυριαρχεί μια *ωφελιμιστική λογική* του τύπου «κόστος-κέρδος» και επιστρατεύεται ένα σύνολο διαθέσιμων πόρων για την κατάκτηση ενός συγκεκριμένου στόχου, και β) «αναπαραστασιακού» τύπου, όπου κυριαρχεί μια ανταποδο-

τική λογική του τύπου «καλό-ανταμοιβή» και «σφάλμα-κύρωση», και εκείνο που ενδιαφέρει κυρίως είναι η συμβολική αξία ή απαξία του παιχνιδιού, οι F. Ost και M. van de Kerchone θεωρούν ότι η δραστηριότητα της εισαγγελικής αρχής υπάγεται κυρίως στην πρώτη κατηγορία (η αρχή της σκοπιμότητας στην άσκηση ποινικής δίωξης ανταποκρίνεται στην «ωφελιμιστική» λογική του «κοινωνικού συμφέροντος» και του «συμφέροντος του θύματος»), ενώ αντίθετα, στην περίπτωση του δικαστηρίου, διακρίνουν «ένα αριθμό χαρακτηριστικών που συνηγορούν στην προσέγγιση της δραστηριότητάς του μέσω του υποδείγματος του «αναπαραστασιακού παιχνιδιού», δηλ. μ' ένα τύπο παιχνιδιού όπου οι παίκτες «δεν εκτελούν απλώς το ρόλο τους» αλλά «τον αναπαριστούν» (292) (ενδεικτικά αναφέρουν τον χαρακτήρα αντιδικίας και τη δημοσιότητα των συνεδριάσεων, «την αυστηρή υποχρέωση που έχει ο ποινικός δικαστής να εφαρμόσει το νόμο, καθώς και τη διχοτομική λογική μέσα στην οποία κλείνεται – να πιστοποιήσει δηλ. οριστικά την ύπαρξη ή όχι παράβασης – οι οποίες διατηρούν στη λειτουργία της κρίσης, παρά τις πολλαπλές μεταμορφώσεις της, μια θεμελιώδη συμβολική διάσταση εμπέδωσης της αξίας του νόμου, η οποία ωστόσο δεν βρίσκει κάποια πραγματική αντιστοιχία με τη δραστηριότητα της εισαγγελικής αρχής»).

Η σημασία του παραδείγματος του παιχνιδιού που πρότειναν στην εισήγησή τους οι F. Ost και M. van de Kerchone για την κατανόηση της διαδικασίας εφαρμογής του ποινικού νόμου (αλλά και γενικότερα στην προοπτική συγκρότησης μιας θεωρίας του δικαίου), έγκειται στο ότι υπερβαίνουν το διπολικό σχήμα εξήγησης που εκτείνεται ανάμεσα σ' ένα νομικό δογματισμό (μηχανιστική επιβολή του κανόνα δικαίου) και μια υποκειμενική αντίληψη (το περιθώριο ελευθερίας που διαθέτει κατά την ερμηνεία του νόμου ο δικαστής) – όσο κι αν αυτά τα στοιχεία προσδιορίζουν αναπόφευκτα τα δύο ακραία όρια της δικαστικής και εισαγγελικής δραστηριότητας – τονίζοντας κυρίως τον *στρατηγικό* χαρακτήρα της δικαστικής παρέμβασης. Όπως εύστοχα παρατήρησε ο R. Castel στον απολογισμό της ολομέλειας του Colloque πάνω σ' αυτό το θέμα, «[ο δικαστής] εκφράζει την απαραίτητη *διαμεσολάβηση* μέσα στο παιχνίδι του νόμου, που συνίσταται στο να ενώνει *διαλεκτικά* τους τυποποιημένους κανονισμούς με τις προβληματικές καταστάσεις» (299). Μέσα σ' αυτή την προοπτική, «όλα όσα σε μια τρέχουσα ανάγνωση της διαδικασίας εφαρμογής του ποινικού νόμου, εμφανίζονται σαν δισταγμοί, ατολμίες, κατά προσέγγιση

λύσεις, στο πλαίσιο του παραδείγματος του παιχνιδιού αποκτούν τη σημασία της εξάσκησης μιας διαλεκτικής λογικής, που «παίζει» ανάμεσα σε ανταγωνιστικούς πόλους, ανάμεσα στη σύμβαση και τη νεωτερικότητα, ανάμεσα στην εξωτερική επιβολή και την εσωτερική εξισορρόπηση. Αν η επιταγή είναι συστατικό στοιχείο του νόμου, η «επεξεργασία των περιστάσεων» («le travail des circonstances») είναι εξίσου σημαντική γι' αυτόν, επειδή, όπως και στο παιχνίδι, ο κανόνας τηρείται κυριαρχώντας πάνω στις συγκυρίες και το τυχαίο» (299)⁷⁶.

5. Η παράβαση του νόμου

Οι δύο ανακοινώσεις⁷⁷ που ανέπτυξαν στην ολομέλεια του Colloque την προβληματική του παραβάτη ως δρώντος υποκειμένου, περιστράφηκαν γύρω από την ιδέα της «αυτοσυνειδησίας» («conscience réflexive») του υποκειμένου: «η έννοια του δρώντος υποκειμένου παρουσιάζει την αυτοσυνειδησία του ατόμου σ' όλη της την έκταση, ανάμεσα στη διπλή βαθμίδα του Εγώ («Je») και του Εμέ («Moi»), καθώς επίσης και την αδυναμία πλήρους ταύτισης αυτών των δύο. Υπογραμμίζει επομένως την ενδότερη συγκρουσιακή δομή του υποκειμένου. Επισημαίνει πως αυτή η τελευταία δεν μπορεί να υπάρξει και να πραγματοποιηθεί παρά μόνο μέσα στο κοινωνικό (με την πρωταρχική σημασία του όρου), και πως αυτή η κοινωνική εικόνα δεν αναπέμπει ποτέ στο υποκείμενο την ακριβή ταυτότητα του πόθου του («désir»)... Η έννοια του δρώντος υποκειμένου μας υπενθυμίζει ότι δεν πρέπει να βλέπουμε προνομιακά κανέναν απ' αυτούς τους δύο όρους: ούτε την παντοδυναμία ενός Εγώ (Je), που θα υπερκερούσε το κοινωνικό, ούτε την αναζήτηση μιας κοινωνικής αρμονίας που θα κατακερμάτιζε το Εγώ (Je) του υποκειμένου. Δεν υπάρχει Υποκείμενο (Sujet) παρά σε κατάσταση έντασης (tension)»⁷⁸.

α. Η σημασία της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης στις εγκληματολογικές θεωρίες

Ακολουθώντας η F. Digneffe αυτή τη γενική κατεύθυνση στη μελέτη του παραβάτη ως υποκειμένου κοινωνικής δράσης, ξεκινά με το ερώτημα γύρω «από το είδος της σχέσης που διατηρούν οι φορείς της πρωτογενούς και δευτερογενούς ποινικοποίησης με εκείνους που, σε κάποια στιγμή, μπορεί να αποτελέσουν το αντι-

κείμενο επιβολής ποινικών κυρώσεων» (352). Υπενθυμίζει στη συνέχεια τη θέση του Ch. Debuyss⁷⁹ ότι «δεν θα πρέπει να θεωρούμε το πέρασμα στην πράξη σαν τη θεμελιακή στιγμή (moment fondateur), απ' όπου θα ξεκινούσε η οργάνωση των προοπτικών εξήγησης. Το να αποδώσουμε στον δράστη μιάς παράβασης ένα ιδιαίτερο καθεστώς απ' τη στιγμή που τη διέπραξε, σημαίνει πως υιοθετούμε όλα εκείνα τα a priori που ορίζουν τη συμπεριφορά του σαν παράβαση». Οδηγείται συνεπώς στην αναζήτηση ενός άλλου «τόπου» ανάλυσης, εκεί όπου η «προβληματική» συμπεριφορά του ποινικού παραβάτη αποκτά τη σημασία της στο πλαίσιο μιας συνθετότερης διαπλοκής σχέσεων γύρω από ζητούμενα της προσωπικής του ιστορίας, χάριν των οποίων ενεργοποιεί όλους τους πόρους που διαθέτει, διεκδικώντας τη θέση του μέσα στο «παιχνίδι». Οργανώνει εν τέλει τη μελέτη της αφενός μεν γύρω απ' τις πολλαπλές σημασίες που καλύπτει η έννοια του υποκειμένου ως φορέα κοινωνικής δράσης στο χώρο των επιστημών του ανθρώπου, και αφετέρου εξετάζει τις δυνατότητες χρησιμοποίησης αυτής της έννοιας στην εγκληματολογία τόσο ως περιγραφικής (à titre descriptif) όσο και ως κανονιστικής (à titre prescriptif).

Το πρώτο σκέλος της μελέτης αφορά στο ζήτημα της «παγωγής των θεωρητικών και μεθοδολογικών εργαλείων για την πρόσληψη και κατανόηση της παράβασης σαν διαδικασίας που αναφέρεται τόσο σ' ένα υποκείμενο σε σχέση με το περιβάλλον του (sujet en relation) – το οποίο ωστόσο αποτελεί την πρωταρχική πηγή της στάσης που διαμορφώνει απέναντι σ' αυτό, είναι δηλ. το ίδιο το υποκείμενο δημιουργός του νοήματος της συμπεριφοράς του – όσο και στους περιορισμούς και προσδιορισμούς που πηγάζουν απ' την κατάσταση μέσα στην οποία βρίσκεται» (353-354).

Το πεδίο ανάλυσης της F. Digneffe συγκροτείται από τρεις ξεχωριστές οπτικές πάνω στην έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης, οι οποίες ωστόσο δεν αλληλοσυγκρούονται αλλά ορίζουν διαφορετικά επίπεδα ανάγνωσης των κοινωνικών συμβάντων και των κοινωνικών σχέσεων:

– Ξεκινά από την αντίθεση του G. H. Mead απέναντι στον κλασικό συμπεριφορισμό (behaviorism), που κυριαρχούσε στα πρώτα στάδια ανάπτυξης της αμερικανικής κοινωνικής ψυχολογίας, και την πρότασή του για ένα υποκείμενο ενεργό, που δεν θα δρα σύμφωνα με το σχήμα «ερέθισμα-απάντηση», αλλά θα διαθέτει ικανότητα πρωτοβουλίας η οποία συγκροτείται μέσα από τις σχέσεις του με τους άλλους: «Δεν υπάρχουν ρωγμές ανάμεσα στην προ-

σωπική ταυτότητα και την κοινωνικοποίηση αλλά την ίδια στιγμή που το άτομο διαπλάθεται απ' τους ρόλους που αναλαμβάνει, παίρνει και απόσταση απ' αυτούς (358).

– Στρέφεται στη συνέχεια στην έννοια του «δράστη» («acteur») κατά τον M. Grozier και στους θεμελιώδεις παράγοντες που ρυθμίζουν τις σχέσεις των υποκειμένων μέσα στο *οργανωτικό πλαίσιο* (contexte organisationnel) όπου εξελίσσεται η δραστηριότητά τους: η έννοια της *στρατηγικής* αποδίδει τη συμπεριφορά των υποκειμένων που δρουν μέσα στο *πεδίο της εξουσίας* – είτε συνδιαλεγόμενα με τους άλλους, όσον αφορά τη δυνατότητα να πράττουν αυτό που τους ζητούν, είτε αρνούμενα να ανταποκριθούν στις προσδοκίες τους. Για τον M. Grozier, η έννοια της εξουσίας «είναι μια *σχέση δύναμης*, μέσω της οποίας μπορεί κανείς να αποκομίσει περισσότερα από κάποιον άλλο, στο πλαίσιο της οποίας όμως κανένας δεν είναι ποτέ τελείως ανυπεράσπιστος μπροστά στον άλλο»⁸⁰. Η εξουσία ωστόσο κάθε υποκειμένου αποτελεί συνάρτηση των *πόρων* που διαθέτει και των *στρατηγικών* που αναπτύσσει μέσα σ' ένα δεδομένο *οργανωτικό πλαίσιο*. Απ' αυτή την άποψη, παρατηρεί η F. Digneffe, «η συνεισφορά του Grozier σε σχέση με τον ορισμό του δρώντος κοινωνικού υποκειμένου που προτείνουν ο Mead και οι οπαδοί της αλληλόδρασης, εμφανίζεται σαν μία σύνθεση που επιτρέπει τον συνυπολογισμό τόσο των δυνατοτήτων και των πόρων των υποκειμένων, καθώς επίσης και των καταναγκασμών που επιβάλλει το οργανωτικό σύστημα. Αν το υποκείμενο θέλει να κερδίσει στο κοινωνικό παιχνίδι, λέει ο Grozier, πρέπει να υιοθετήσει ορθολογικές στρατηγικές (stratégies rationnelles), πρέπει να σεβασθεί τους κανόνες, να αποδεχθεί τους καταναγκασμούς, ώστε να επιτύχει αντίστοιχα το σεβασμό των στόχων του και των συμφερόντων του» (362).

– Εξετάζεται, τέλος, η έννοια του κοινωνικού υποκειμένου κατά τον A. Touraine, ο οποίος επιχειρεί να «αντικαταστήσει μια αναπαράσταση της κοινωνικής ζωής, βασισμένη πάνω στις έννοιες της κοινωνίας, της εξέλιξης και του ρόλου, με μια άλλη, όπου οι έννοιες της *ιστορικότητας*, του *κοινωνικού κινήματος* και του *υποκειμένου* (sujet) θα καταλαμβάνουν την ίδια κεντρική θέση»⁸¹. Για τον A. Touraine, το «υποκείμενο» δεν αντιτίθεται στον «φορέα δράσης» (acteur), μια και αποτελούν «τις δύο όψεις της *ταυτότητας*», η οποία δεν πρέπει να νοηθεί σαν επίκληση κάποιας «*μετακοινωνικής εγγύησης*» («garant metasocial») αλλά σαν μία «*υποκοινωνική δύναμη*» («force infra-social»), που «δεν εγκαλεί κοινω-

νικούς ρόλους αλλά τη ζωή, την ελευθερία, την δημιουργικότητα»⁸².

Το νόημα των πράξεων του δρώντος υποκειμένου προσλαμβάνεται μέσω της αναγνώρισης του «πεδίου της σχέσης» (*champ de la relation*) πάνω στο οποίο «συναντά» τους άλλους (*interactions*), και εγγράφεται πάντοτε μέσα σε μια σχέση εξουσίας: «Κάθε κοινωνική σχέση συμπεριλαμβάνει μια σχέση εξουσίας. Δεν υπάρχει κοινωνική σχέση καθαρά οριζόντια»⁸³. Η ανάλυση ωστόσο αυτού του πεδίου απαιτεί την πλήρη ανατροπή της αντίληψής μας για την κοινωνική οργάνωση: «Οι σχέσεις μας τοποθετούνται μέσα σε μια «κατάσταση» («*situation*»). Οι κανόνες, οι επιταγές, η κοινωνική οργάνωση, φαίνεται να προϋπάρχουν σα θεατρικό σκηνικό, τη στιγμή που οι ηθοποιοί μπαίνουν στη σκηνή. Θα πρέπει όμως να ανατρέψουμε τελείως αυτή τη θεώρηση, ώστε να μπορούμε στην κοινωνιολογική ανάλυση, γιατί, εάν οι καταστάσεις είναι προγενέστερες των σχέσεων, τότε, από πού προέρχονται, αν όχι από κάποιο «κρυμμένο Θεό» («*Dieu caché*»)»⁸⁴, κάποια μετακοινωνική αρχή, ή από κάποιους φυσικούς νόμους, γεγονός που αποτελεί ένα άλλο τρόπο περιορισμού της γνώσης; Ο κανόνας δεν προηγείται της πράξης. Παράγεται, τροποποιείται και αμφισβητείται ταυτόχρονα από κάθε πράξη. Η τάξη (*ordre*) δεν είναι ούτε άθικτη ούτε συνεκτική. Δεν αποτελεί παρά τη μερική διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων, των πολιτιστικών μεταμορφώσεων, και των σχέσεων εξουσίας, επιρροής και αυθεντίας»⁸⁵. Σ' αυτό το σημείο αναδεικνύεται η σημασία των κοινωνικών κινήματων που, μέσω των «σχεδίων» τους (*projets*) και των «συγκρούσεων» τους (*conflits*) με τους μηχανισμούς διαχείρισης της τάξης, αποκαλύπτουν πως «οι θεσμοί και οι μορφές κοινωνικής οργάνωσης αποτελούν προϊόντα των κοινωνικών σχέσεων αντί να συνιστούν το «καθεστώς» (*état*) της κοινωνίας, που θα καθόριζε τις κοινωνικές σχέσεις»⁸⁶.

Σήμερα, ωστόσο, η εικόνα των κοινωνικών συγκρούσεων έχει μεταβληθεί ριζικά κατά τον Α. Touraine: «Έχουμε κληρονομήσει απ' την περίοδο της βιομηχανοποίησης την εικόνα δύο αντιπάλων – την κεφαλαιοκρατική τάξη και την εργατική τάξη – να βρίσκονται πρόσωπο με πρόσωπο σ' ένα πεδίο μάχης, όπου τα όπλα έχουν επιλεγεί βέβαια από την διευθύνουσα τάξη, αλλά που δεν εμποδίζουν την κατά μέτωπο σύγκρουση. Σήμερα, αντίθετα, η εικόνα που επιβάλλεται παρουσιάζει έναν απρόσωπο κεντρικό μηχανισμό, ολοκληρωτικό, που κρατά κάτω απ' τον έλεγχό του, πέρα από

κάποια «υπηρετική τάξη» («*classe de service*»), μια σιωπηρή πλειοψηφία, προβάλλοντας γύρω απ' αυτήν ένα αριθμό μειονοτήτων, απόβλητων, εγκλειστων, μη προνομιούχων, ή ακόμα και εντελώς απαρνημένων. Όσο πιο πίσω ανατρέχουμε στο παρελθόν, τόσο περισσότερο μεγαλώνει η απόσταση ανάμεσα στις αντιμαχόμενες δυνάμεις – που είναι κυρίως οι καινούριες ανερχόμενες διευθύνουσες τάξεις – και τις αποκλειόμενες ομάδες, που εθεωρούντο μιαρές, εγκληματικές, *out-groups*. Άραγε, δεν ζούμε σήμερα την αντίστροφη ακριβώς κίνηση, την σύγκλιση του αντιτιθέμενου με τον αποκλίνοντα, που είναι ωστόσο λογική, τη στιγμή που ο κυρίαρχος επιβάλλει την τάξη και την κανονικότητα στο σύνολο της κοινωνίας;»⁸⁷. Μέσα σ' αυτήν την προοπτική ο Α. Touraine προβάλλει τη θέση του για την «*επιστροφή του δρώντος υποκειμένου*», το οποίο κινείται ανάμεσα σε μια *εσωτερίκευση-αποστασιοποίηση* των θεσμοθετημένων κοινωνικών του ρόλων, και τη διεκδίκηση της αυτόνομης παρέμβασής του στο «κοινωνικό», ως «*δημιουργού της ιστορίας του*».

Εξετάζεται στη συνέχεια από την F. Digneffe η πρόσληψη αυτών των διαφορετικών σημασιών της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης μέσα στο πλαίσιο της προβληματικής της εγκληματολογίας, καθώς και οι ερμηνείες στις οποίες οδήγησαν σχετικά με την παραβατικότητα:

– Υπενθυμίζει κατ' αρχήν την ανάπτυξη των θεωριών της αλληλόδρασης γύρω από την παρέκκλιση, η οποία επέτρεψε την κατανόηση των εγκληματικών σταδιοδρομιών σαν αποτέλεσμα της αλληλόδρασης ανάμεσα σε φορείς κοινωνικού ελέγχου και αποκλίνοντα άτομα, με την παραγωγή κυρίως του φαινομένου του στιγματισμού: «Αν πρέπει να διακρίνουμε – λέει η F. Digneffe – όσον αφορά το αντικείμενό τους, μια εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη και μια εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, το έργο των θεωρητικών της αλληλόδρασης μας υποχρεώνει ωστόσο να δεχτούμε πως δράση (*action*) και αντίδραση (*réaction*) αποτελούν τις δύο όψεις μιας και μόνης πραγματικότητας. Πως η μελέτη της παραγωγής των κανόνων και της εφαρμογής τους δεν είναι άμοιρη συνεπειών πάνω στις συμπεριφορές, ακόμα κι αν αυτές δεν μπορούν να εξηγηθούν πλήρως με την αναφορά τους στο νόμο ή τη βούληση παράβασής του. Καταλήγουμε λοιπόν σε μια εγκληματολογία αναγκαστικά *πληθυντική* (*plurielle*),⁸⁸ που οφείλει να προχωρεί με μελέτες κατά τομέα (*études sectorielles*), χωρίς δυνατότητα γενίκευσης απ' τον ένα τομέα στον άλλο, είτε τοπο-

θετούμαστε στο επίπεδο μελέτης των συμπεριφορών παράβασης είτε σ' εκείνο της εκπόνησης ή της εφαρμογής των κανόνων» (367-368).

– Η θεωρία του M. Crozier χρησιμοποιήθηκε στην εγκληματολογική προβληματική τόσο για την κατανόηση των σχέσεων που συνάπτονται ανάμεσα σε υποκειμενικούς φορείς που δρουν στο πλαίσιο διαφόρων οργανισμών (οικογενειακό σύστημα, σχολικό, γενικότερα θεσμικό)⁸⁹, όσο και στην ανάλυση της διαδικασίας λήψης απόφασης για τη διάπραξη μιας εγκληματικής πράξης⁹⁰. Ωστόσο, όπως παρατηρεί η F. Digneffe, «τα όρια αυτών των μελετών βρίσκονται στο γεγονός ότι, ακόμα κι όταν προσπαθούν να λάβουν υπ' όψη τους την οπτική γωνία του «παραβάτη», δεν το πετυχαίνουν ποτέ στα σοβαρά, στο βαθμό που δεν καταλήγουν, έστω και υποθετικά, στην *προβληματοποίηση του νόμου ή του κανόνα* που καταστρατηγήθηκε. Όπως ακριβώς και στον Crozier, ο κανόνας θεωρείται συστατικό στοιχείο του συστήματος και το δρων υποκείμενο δεν μπορεί παρά να υποταχθεί ή να τον παραβιάσει, διακινδυνεύοντας τις συνέπειες. Βέβαια, ο Crozier αναγνωρίζει πως μέσα στους οργανισμούς οι φορείς δεν τηρούν τους κανόνες κατά γράμμα αλλά μερικές φορές τους παραβαίνουν προκειμένου να λειτουργήσει το ίδιο το σύστημα, χωρίς ωστόσο το νόημα και το περιεχόμενο των κανόνων να τίθενται υπό αμφισβήτηση εξαιτίας καινούριων μηνυμάτων ή επιταγών που θα έρχονταν έξω απ' το σύστημα, σαν έκφραση δηλαδή μιας άλλης θεώρησης. Αν θέλουμε επομένως να κατανοήσουμε τη στρατηγική του υποκειμένου που παραβαίνει τον κανόνα, αν θέλουμε πραγματικά να αντιληφθούμε την οπτική του, θα πρέπει να διερωτηθούμε επίσης πάνω στο γεγονός ότι οι κανόνες είναι ένα αποτέλεσμα διαμόρφωσης συμφερόντων και στρατηγικών κάποιων κοινωνικών παραγόντων δράσης... Θα πρέπει τέλος να υπολογίσουμε, περισσότερο απ' ότι ο Crozier και οι εγκληματολόγοι αυτού του θεωρητικού ρεύματος, τις συνέπειες της άνισης κατανομής της εξουσίας, που οφείλεται στην κατοχή διαφορετικών μορφών κεφαλαίου (οικονομικού, κοινωνικού, πολιτιστικού και συμβολικού), και η οποία αλλοιώνει απ' την αρχή το παιχνίδι της εξουσίας μέσα στο υπ' όψη σύστημα» (369-370).

– Απ' την άλλη πάλι, η στρατηγική ανάλυση που προτείνει ο M. Cusson⁹¹ σηματοδοτεί, κατά την F. Digneffe, μια επιστροφή σε αντιλήψεις για τον άνθρωπο εγγύτερες προς εκείνες του Beccaria και σε προτάσεις για μια δικαιοσύνη νεοφιλελεύθερου - ωφελιμι-

στικού τύπου (utilitarisme - néolibéralisme). Η προνομιακή θέση που αποδίδει ο M. Cusson στην «πράξη» («acte»), οδηγεί, κατά την F. Digneffe, «στην παραγνώριση του υποκειμένου ή, ακριβέστερα, στην αφηρημένη θεώρησή του σαν ωφελιμιστικού υπολογιστή χωρίς δική του ιστορία και χωρίς ιδιαίτερη θέση. Η εγκληματική συμπεριφορά όμως, όπως κι άλλες συμπεριφορές εξάλλου, επηρεάζεται από τα αποτελέσματα, ευχάριστα ή δυσάρεστα, αυτών των παραγόντων» (371).

– Η δρασεολογική (actionnaliste) προοπτική του A. Touraine οδήγησε τους εγκληματολόγους αυτής της κατεύθυνσης (κυρίως τους F. Dubet⁹² και M. Wieviorka⁹³) όχι τόσο στη μελέτη των εγκληματικών συμπεριφορών αλλά στην κατανόηση της λογικής (logique) της δράσης που ακολουθούν τα υποκείμενα, η οποία εξαρτάται απ' τα «πεδία αναφορών» μέσα στα οποία εγγράφεται.

Η περιοδολόγηση αυτή οδηγεί τελικά την F. Digneffe στο συμπέρασμα ότι η χρήση της έννοιας του δρώντος κοινωνικού υποκειμένου σαν κώδικα πρόσληψης και ερμηνείας της παραβατικότητας, μπορεί να αποβεί χρήσιμη τόσο σε περιγραφικό όσο και σε κανονιστικό επίπεδο: «Προϋποθέτει, πράγματι, μια δυναμική και ιστορική θεώρηση του κοινωνικού κόσμου, διόλου ντετερμινιστική, μια πρόταση για μια κοινωνία που παράγει η ίδια την ιστορία της. Μας δείχνει μια εικόνα του παραβατικού υποκειμένου ενταγμένου σ' ένα ιστορικό πλαίσιο, που εκδηλώνει με τις πράξεις του το είδος των σχέσεων που διατηρεί με τους κανόνες, στη διαμόρφωση των οποίων διεκδικεί να συμμετάσχει. Δείχνει όμως επίσης ότι δεν υπάρχει ένα και μοναδικό νόημα (sens) για όλες τις παραβατικές συμπεριφορές. Κάθε μία απ' αυτές, ατομική ή συλλογική, υπάγεται σ' ένα ιδιαίτερο πεδίο, μέσα στο οποίο θα πρέπει να τοποθετηθεί για να αποκομίσουμε τη σημασία της... Κάθε μορφή παράβασης εμφανίζεται ως έκφραση ενός ιδιαίτερου ζητούμενου (enjeu), μέσα σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο που επιβάλλεται να αποκαλύψουμε» (374).

6. Το νόημα της παραβατικότητας

Το ζήτημα όμως της ενιαίας ή πολλαπλής σημασίας του όρου παραβατικότητα τίθεται επίσης και στο πλαίσιο της κλινικής ψυχολογίας. Όπως παρατηρεί στην αρχή της ανακοίνωσής του ο J. Kinsable, «δεν πρόκειται μόνο για την οριοθέτηση του συνόλου των φαινομένων που θα θεωρήσουμε ότι υπάγονται στην παραβατικό-

τητα, για τον προσδιορισμό επομένως των κριτηρίων ορισμού και διαφοροποίησης που θα επέτρεπαν να αποδώσουμε τον προσδιορισμό του «παραβάτη» σε μεμονωμένες περιπτώσεις ή σε κατηγορίες φαινομένων, ώστε να τις συμπεριλάβουμε ή να τις αποκλείσουμε απ' αυτό το σύνολο... Πολύ περισσότερο, εκείνο που κατ' αρχήν προβάλλει επιτακτικά μέσα στο ίδιο το εσωτερικό αυτού του συνόλου είναι *μια πολλαπλότητα κλινικών μορφών με οφθαλμοφανείς διαφορές*. Και τότε όμως, μπορούμε άραγε να χρησιμοποιήσουμε μια και μοναδική γλώσσα για να αποδώσουμε αυτή την πολλαπλότητα; μπορούμε να την εξετάσουμε μέσα σε ένα ενιαίο λόγο;... Και αν επιλέξουμε να μελετήσουμε την παραβατικότητα λιγότερο σαν διαπιστώσιμο ή παρατηρήσιμο γεγονός και περισσότερο σαν διαδικασία «εν τω γίνεσθαι» (γεγονός που σχετικοποιεί αμέσως κάθε αντίθεση ανάμεσα σε παραβατικότητα και μη-παραβατικότητα) μπορούμε άραγε να θεωρήσουμε πως η ανέλιξη της αντιστοιχεί πάντοτε σε μια ταυτόσημη λογική;» (375-376).

Αφήνοντας προς το παρόν ανοικτό αυτό το ερώτημα, ο J. Kribable προχωρεί στην εξέταση του ψυχολογικού νοήματος που έχει η παραβατικότητα για τον δράστη, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στην «εσώτερη ψυχική δραματουργία» που βιώνει το πρόσωπο, η οποία αποτελεί και την πρωταρχική αιτία της παραβατικής του δραστηριότητας. Η έννοια ωστόσο που αποδίδει ο J. Kribable στον όρο «εσώτερη» (interne), δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι παραπέμπει προνομιακά σε μια εικόνα απομονωμένου ατόμου, αποκομμένου απ' τα συστήματα που ανήκει και επηρεάζεται, κλεισμένου στην εσωτερικότητά του (379). Αντίθετα, αυτός ο «εσώτερος χώρος» («espace intérieur», «contenant psychique») νοείται ως «ενδιάμεσος» («intermédiaire») ανάμεσα στο υπόστρωμα των ενδογενών παρορμήσεων και την σχέση με τον κόσμο, το κοινωνικό σώμα και τον διυποκειμενικό δεσμό με τον λοιπό περίγυρο.

Η «ενδόμυχη σκηνή» που συγκροτείται κατ' αυτό τον τρόπο δεν μπορεί ωστόσο να αποβεί τόπος εξέλιξης «φαντασιακών σεναρίων» παρά «μέσω μιάς επανάληψης, μιάς αναπαραγωγής και μιάς εσωτερίκευσης όσων διεξάγονται και διακυβεύονται ήδη έξω απ' αυτήν και σε σχέση με το εξωτερικό της» (379). Διαμορφώνεται έτσι το πλαίσιο ανάπτυξης ενός «εσωτερικού παιχνιδιού», μέσα στο οποίο το «ενδοψυχικό» («intrapsychique») και το «διατομικό» («interindividuel») στοιχείο προωθούν από κοινού την εξέλιξη της εσωτερικής δραματουργίας, που κορυφώνεται με την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών. Το ερώτημα που θέτει σ' αυτό το

σημείο ο J. Kinsale αφορά ακριβώς το αντικείμενο (*enjeux*) που διακυβεύεται μέσα σ' αυτή την ψυχική διαδικασία και προσδιορίζει τελικά το υποκείμενο σε «δράστη».

Ξεκινώντας από την ετυμολογία της λέξης *délinquance* ανακαλύπτει μια συγγένεια ανάμεσα στη διαδικασία πένθους (*processus de deuil*) και την επέλευση της παραβατικής συμπεριφοράς⁹⁴: «πρόκειται για μια συγγένεια που επιβεβαιώνεται απ' την ανάλυση των κλινικών δεδομένων, όταν ερευνά κανείς την γένεση και την ιστορία μιας εγκληματικής μοίρας (*destinée délinquante*): η προσφυγή σε μια δράση αυτού του είδους αποδεικνύεται συχνά βαθειά συνδεδεμένη με μια τάση προς κατάθλιψη, που σχετίζεται με τραύματα ή χάσματα τα οποία επηρεάζουν τη ναρκισσιστική συγκρότηση του εγώ, εγκαθιστώντας μέσω αυτού του δεσμού μια σχέση αυτοάμυνας για την αντιμετώπιση αυτής της επίμονης καταθλιπτικής απειλής· και η εγκληματική δραστηριοποίηση αναλαμβάνεται μέσα στη λογική της τήρησης ενός πένθους, που όμως δεν ολοκληρώνεται ποτέ (380). ...Αυτή επομένως η ετυμολογική συγγένεια συνδέει την ιδέα του εγκλήματος μ' εκείνη του υπολείμματος (*reliquat*) από κάτι προορισμένο να χαθεί, με την προβληματική του φόβου της εγκατάλειψης (*abandonnisme*) και την συναίσθηση μιας θεμελιώδους οδυνηρής έλλειψης, καθώς και με την ιδέα του σφάλματος από παράλειψη... Το δράμα ενός παραβάτη εκτείνεται ανάμεσα στη στέρηση που υφίσταται (και βιώνεται ως εξωτερική απαγόρευση) και την αποκαταστατική και επανορθωτική δραστηριότητα που αναπτύσσει ο ίδιος σαν αυτοουργός και δράστης (*auteur-acteur*), η οποία όμως τον οδηγεί σε μια αρνητική στάση ως προς τους άλλους, ως προς κάποια εξωτερική τάξη που του είναι ξένη· όλα αυτά βέβαια οφείλονται στην αδυναμία ολοκλήρωσης της διαδικασίας πένθους, που θα του άνοιγε άλλες διεξόδους για να βγει απ' την κρίση του, καθοδηγώντας την και χειραγωγώντας τη προς την κατεύθυνση του ψυχικού μεταβολισμού αυτής της οδυνηρής έλλειψης». (381)

Επιλέγοντας στη συνέχεια το παράδειγμα της κλοπής για την διερεύνηση της παραβατικότητας ως μιας «ειδικής τροπής που λαμβάνει η μη ολοκλήρωση του επιθεβλημένου πένθους» (382), παρατηρεί ότι η παράβαση του θεμελιώδους νόμου της ιδιοκτησίας δεν εμπεριέχει μόνο μια ανυπακοή του υποκειμένου μπροστά στην απαγόρευση της άμεσης και αδιαφοροποίητης απόλαυσης, συγχρόνως αλλά και την άρνησή του να αποδεχθεί ένα συμβατικό σύστημα ανταλλαγών ανάμεσα σε διαφορετικούς ρόλους. Ωστόσο,

αυτός ο νόμος της απαγόρευσης οδηγεί το υποκείμενο που υφίσταται τη στέρηση στη δημιουργία *υποκαταστάτων* της απώλειάς του, επιλέγοντας ανάμεσα σε δύο αντίθετες πορείες: η μία το οδηγεί στην *ολική αντικατάσταση* του αντικειμένου της απαγόρευσης με κάποιο άλλο, εξίσου πραγματικό και απτό (εδώ εγγράφεται η κλοπή), ενώ η άλλη το τοποθετεί στο επίπεδο της ψυχικής πραγματικότητας, όπου αναπτύσσει μια διαδικασία βαθιάς *μεταμόρφωσης* του εαυτού του και των λειτουργιών του (ενδοβολή - *introjection* και ταύτιση - *identification*). Όπως παρατηρεί γι' αυτές τις δύο δυνατότητες ο J. Kinable: «όσο η πρώτη αποφεύγει να καταπιαστεί με το πένθος, η δεύτερη αποτελεί ακριβώς την εκπλήρωσή του. Εκείνο που διακυβεύεται ουσιαστικά είναι η *μοίρα του εγώ*. Η εναλλακτική λύση στην κλοπή θα ήταν η αναζήτηση μιας μεταμόρφωσης στη συγκρότηση του εγώ» (388)⁹⁵.

Αναφορικά μ' αυτά τα ερωτήματα ο J. Kinable εξετάζει την προσφορότητα της *θεατρικής μεταφοράς*, που χρησιμοποιείται συχνά για την ανάλυση της κοινωνικής και ψυχολογικής κατάστασης του δρώντος υποκειμένου. Προτείνει ωστόσο μια διαφοροποίηση όσον αφορά τον παραβάτη: «αν είναι δράστης, είναι με την έννοια που συναντάμε στο *σίρκο*, όχι όμως στο θέατρο. Εκείνο που αλλάζει απ' το ένα στο άλλο είναι ακριβώς η σχέση μύθου και πραγματικότητας, ή ακόμα η συνάρθρωση των σχέσεων ανάμεσα στο πραγματικό, το φανταστικό και το συμβολικό (391)... Ένας τρόπος επομένως για να αποδώσουμε τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στο θέατρο και το σίρκο, ανάμεσα στο «*ως εάν*» («*comme si*») και το «*στ' αλήθεια*» («*rour de vrai*»), είναι να πούμε πως πάνω στη σκηνή, χώρο μιας εντελώς διαφορετικής πραγματικότητας, ο ηθοποιός παίζει τον θάνατο ενός άλλου, ενώ μέσα στο πραγματικό της πίστας, ο ακροβάτης, για παράδειγμα, διακινδυνεύει την πραγματική του ζωή και παίζει με το θάνατό του, παίζοντας ταυτόχρονα και με τους νόμους της πραγματικότητας (όπως π.χ με το νόμο της βαρύτητας), για να πραγματοποιήσει έναν άθλο, μέσω του οποίου πραγματώνεται αυτός ο ίδιος: την πραγματική, *de facto* παρουσίαση του εκπληκτικού προσώπου στο οποίο μεταμορφώθηκε και που δεν μπορούμε παρά να αποδεχτούμε. Συμπίπτει μέσω της πράξης του μ' ένα τρόπο του υπάρχουν και ένα ιδανικό πρότυπο προσώπου που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε «*ηρωικά*» (392).

Παραπέμπει έτσι ο J. Kinable στην έννοια της «*ηρωικής ταύτισης*» («*identification héroïque*») που αποδίδεται στον παραβάτη και προσδιορίζει «όχι μόνο το είδος της δράσης και τις πράξεις στις οποίες προσφεύγει το υποκείμενο, αλλά εξίσου και τον *τύπο εξιδανίκευσης του εγώ* που βρίσκεται στην αφετηρία αυτής της δραστηριότητας: το περιεχόμενο των φαντασματικών σεναρίων που κυριαρχούν, το περιεχόμενο των ρόλων ή των προτύπων που αποτελούν τα ιδεώδη *Εγώ* τα οποία διατείνεται ότι ενσαρκώνει κατ' αυτόν τον τρόπο ο δράστης» (392). Υποθέτει λοιπόν ότι «εάν ο εγκληματίας διεκδικεί για τον εαυτό του τους άθλους του και διακηρύσσει την *ταύτισή* του μ' αυτούς, ωστόσο αυτός ο *φορέας παραβατικότητας* («*agent de délinquance*») δεν αντιστοιχεί με το «*υποκείμενο της δράσης*» («*sujet de l' action*»), όπως το αντιλαμβάνονται οι τρέχουσες κατηγορίες σκέψης των σύγχρονων κοινωνιών γύρω απ' το *πρόσωπο* (όπως της «ελεύθερης βούλησης»)» (392). Διαπιστώνει επομένως ότι η αρχαία ελληνική αντίληψη για τη δράση μπορεί να αποδώσει καλύτερα «τον παραβατικό τρόπο να είσαι φορέας της δράσης σου», χωρίς να ταυτίζονται οι κατηγορίες *δράστης* (*acteur*) και *αυτουργός* (*auteur*): «στην πραγματικότητα ο φορέας δεν εκφράζεται ούτε σκέπτεται *per se* (κατ' ιδίαν), σαν υποκείμενο της δράσης· αντιμετωπίζεται πάντα αναφορικά και με μέτρο σύγκρισης το *πρότυπο* της δράσης, εφ' όσον σε υπαρξιακό επίπεδο *ταυτίζεται* με τη λειτουργική δραστηριότητα στην οποία έχει ταχθεί, και σε πραγματικό επίπεδο τοποθετείται ενώπιον της τετελεσμένης πράξης, την οποία κατέχει σαν αντικείμενο, σαν πράγμα, σαν δεδομένο. Θα τολμούσαμε να πούμε σχηματικά ότι οι αρχαίοι Έλληνες είχαν γνωρίσει πολύ καλά την πράξη, ότι είχαν σκεφτεί, ιδιαίτερα θεολογικά, γύρω απ' τις μορφές της, τις ιδιαιτερότητές της, τα ποικίλα καθεστώτα που την διέπουν (ένα πάνθεον αποτελεί ένα σύστημα ταξινόμησης εξουσιών, τύπων δραστηριότητας), αλλά ότι δεν είχαν γνωρίσει τον *φορέα* της πράξης με την έννοια που αποδίδουμε σήμερα σ' αυτό τον όρο... *Η δραστηριότητα, από λειτουργική (fonctionnel) άποψη, είναι ανώτερη απ' τον φορέα της, προηγείται σε σχέση μ' αυτόν... Η πράξη, απ' την σκοπιά της υλοποίησής της, δεν βρίσκεται ούτε στο εσωτερικό του φορέα ούτε ο φορέας είναι παρών μέσα στην πράξη του... Η πράξη βρίσκεται μέσα στο πραγματοποιημένο αντικείμενο, στο έργο που παρήχθη... Το ιδεώδες της πράξης για τους αρχαίους Έλληνες είναι να επιτευχθεί μια πλήρης σύμπτωση του φορέα και της πράξης του, να ταυτισθούν ο φορέας και η πράξη σ'*

ένα καθαρό παρόν, καταργώντας κάθε χρονική απόσταση, κάθε διαχωρισμό ανάμεσά τους» (394)^{96, 97}.

6. Φορέας κοινωνικής δράσης και παραβατικότητα

Με την ολοκλήρωση της διαπραγμάτευσης της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης τόσο στο πλαίσιο μιας διεπιστημονικής προσέγγισης όσο και σε επιμέρους τομείς της εγκληματολογικής έρευνας, επιχειρείται, στο τελευταίο μέρος του βιβλίου, μια συνολική αποτίμηση των διαβημάτων που έγιναν σε σχέση με την αρχική πρόθεση των οργανωτών για την παραδειγματική ανασυγκρότηση της επιστήμης της εγκληματολογίας. Συναντάμε εδώ, αφ' ενός μεν μια γενική διερώτηση πάνω στη δυνατότητα της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης να αποτελέσει το σημείο «συνάντησης» των επιστημών που εμπίπτουν στο ερευνητικό πεδίο της εγκληματολογίας (C. Faugeron)⁹⁸, και αφ' ετέρου τις προοπτικές που ανοίγει η πιθανή αναγνώριση αυτής της έννοιας ως καινούριου επιστημολογικού παραδείγματος στην εγκληματολογία (Ch. Debuyst)⁹⁹.

α. Το ατομικό και το κοινωνικό

Η C. Faugeron επισημαίνει κατ' αρχήν ότι η ιδέα του φορέα κοινωνικής δράσης εμφανίζεται ασύμμετρη μέσα στις προβληματικές διαφόρων επιστημών, με την έννοια ότι αποτελείται από δύο όρους, καθένας απ' τους οποίους παραπέμπει στις διαφορετικές σημασίες που προσλαμβάνει το «ατομικό» και το «κοινωνικό» στη μεθοδολογία κάθε επιστήμης: για τη νευροβιολογία και την ψυχολογία π.χ. η έννοια του φορέα δράσης τοποθετείται κατ' εξοχήν στο ατομικό επίπεδο ενώ η έννοια του κοινωνικού περιορίζεται στο άμεσο περιβάλλον του ως ανεξάρτητη μεταβλητή (ενδιαφέρει δηλ. να εξηγηθούν οι ψυχικές δομές, οι συμπεριφορές ή οι αναπαραστάσεις του δρώντος υποκειμένου μέσω των σχέσεων που συνάπτει με τον κοινωνικό του περίγυρο)· για την κοινωνιολογία αντίθετα, όπου το κοινωνικό αποτελεί το κύριο αντικείμενο έρευνας (εξαρτημένη μεταβλητή), η έννοια του φορέα δράσης δεν υπεισέρχεται στην ανάλυση παρά μόνο αν αναφέρεται σε συλλογικά μεγέθη.

Διερωτάται επομένως κατά πόσον «αυτή η επινόηση, αυτή η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης μπορεί να επιτρέψει στις

διαφορετικές επιστήμες που βρίσκονται μέσα στο εγκληματολογικό πεδίο να συνάψουν ένα πεδίο επικοινωνίας, όπου οι λέξεις θα είχαν παραπλήσιες σημασίες ή τουλάχιστον θα εναρμόνιζαν μεταξύ τους τις προβληματικές που εγκαλούν» (452).

Ξεκινώντας λοιπόν ν' απαντήσει σ' αυτό το ερώτημα, προτείνει την κατασκευή μιας τυπολογίας των διαφόρων εκδοχών της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης που παρουσιάστηκαν στη διάρκεια του Colloque, έχοντας αποκλείσει ωστόσο εκείνες που δεν προσφέρονται για ερευνητική εργασία στον εμπειρικό χώρο· συγκροτεί έτσι «ένα εργαλείο που μπορεί να μας επιτρέψει να σκεφτούμε τρόπους με τους οποίους η σύμβαση του φορέα κοινωνικής δράσης έχει την δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί σε εμπειρικά διαθήματα» (452).

Η τυπολογία αυτή οργανώνεται κατά ενότητες ανάλυσης και τρόπους ανάλυσης:

– «η ενότητα ανάλυσης εκτείνεται απ' το άτομο, σ' ότι πιο προσωπικό διαθέτει (τις δομές του εγκεφάλου του, το ασυνείδητό του...), μέχρι τον συλλογικό φορέα, σύμφωνα με ένα λίγο-πολύ ευρύ και επακριβή προσδιορισμό (μια ομάδα συντρόφων, ένα επάγγελμα, ένα θεσμικό ρόλο, μια κατηγορία που ορίζεται από τα κοινωνικά της χαρακτηριστικά κ.λπ.)» (453)·

– «ο τόπος ανάλυσης μπορεί να είναι είτε το ίδιο πρόσωπο ή ακόμα στις σχέσεις του με άλλα άτομα, τους συντρόφους του, άλλους κοινωνικά τοποθετημένους εταίρους ή ακόμα και με το συλλογικό. Μπορεί να είναι το συλλογικό καθ' εαυτό ή στη σχέση του με άλλα. Μπορεί τέλος να είναι και το θεσμικό σύνολο μέσα στο οποίο διακανονίζονται οι σχέσεις ατόμων και συλλογικών μεγεθών» (453).

Κάθε όψη φορέα κοινωνικής δράσης που προβάλλει μέσα απ' αυτή την τυπολογία εξετάζεται απ' την C. Faugeron σε σχέση με το ερώτημα: «μπορούμε ή όχι να μιλήσουμε για φορέα, σε ποιο βαθμό αυτός ο φορέας είναι κοινωνικός, ποια είναι η φύση της σχέσης του με την παραβατικότητα;» (453).

– Η πρώτη τυπική περίπτωση είναι εκείνη όπου ενότητα και τόπος ανάλυσης είναι το άτομο: «για να μπορέσει όμως να αποδώσει κανείς στο φορέα τον προσδιορισμό του «κοινωνικού» θα πρέπει a minima η κοινωνική του κατάσταση να χρησιμεύει στον προσδιορισμό της θέσης του ως φορέα και να μην παίζει ένα ρόλο καθαρά συγκυριακό, που θα σήμαινε δηλ. ότι η προβληματική θα ήταν η

ίδια, είτε τα χαρακτηριστικά αυτής της κοινωνικής κατάστασης είναι παρόντα είτε όχι» (453).

Σ' αυτόν τον τύπο κοινωνικού φορέα η C. Faugeron διακρίνει δύο κατηγορίες:

– στην πρώτη, ο φορέας είναι ελάχιστα ή καθόλου «κοινωνικός» και κατά συνέπεια δεν μπορεί να θεμελιώσει ένα εγκλήμα εγκληματολογικού τύπου, εφ' όσον η σχέση του με τους ποινικούς θεσμούς είναι καθαρά συγκυριακή, και στη συγκρότησή του σε αντικείμενο έρευνας δεν υπεισέρχεται σαν ανεξάρτητη μεταβλητή η ειδική σημασία της ποινικής επέμβασης. Εδώ εντάσσει η C. Faugeron τις περιπτώσεις εφαρμογής της ψυχαναλυτικής θεωρίας στη μελέτη των παραβατών ή στην προβληματική της παραβατικότητας (transgression), όπου και στις δύο μπορεί να έχουμε ενδεχομένως «πέραςμα στην πράξη» χωρίς όμως ποινικές συνέπειες που να τροποποιούν τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής κατάστασης του υποκειμένου (όπως θα ήταν π.χ. η δίωξή του, η προσωρινή κράτησή του...).

– στη δεύτερη κατηγορία, η σχέση του φορέα με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης είναι απόλυτα προσδιοριστική της κατάστασής του αλλά το πρόβλημα τίθεται αναφορικά με τις δυνατότητες δράσης που διαθέτει. Τυπικό παράδειγμα αποτελεί εδώ το άτομο ως «υποκείμενο δικαίου» στο πλαίσιο της ποινικής δίκης: «δεν μπορεί να θεωρηθεί δράστης (acteur) παρά μόνο εάν επιδοθεί σε μια ερμηνεία του ρόλου του και δεν αρκестθεί απλώς να τον "υποδυθεί" σ' ένα έργο που ο συγγραφέας βρίσκεται προφανώς αλλού. Η νομική ανάγνωση του ρόλου δεν αφήνει παρά περιορισμένα και προδιαγεγραμμένα περιθώρια δράσης. Αυτή η εκδοχή του υποκειμένου ως φορέα δράσης δεν μπορεί να εισχωρήσει σε μια εγκληματολογική ανάλυση παρά μόνο εάν απομακρυνθεί απ' το καθαρά νομικό πεδίο, όταν δηλ. ο κανόνας δικαίου και οι νομικές σχέσεις αποτελέσουν τις παραμέτρους και όχι το κύριο βάρος της εξήγησης» (454).

– στη δεύτερη εικόνα της τυπολογίας η ενότητα παρατήρησης παραμένει πάντα το άτομο αλλά ο τόπος ανάλυσης συγκροτείται από το δίκτυο των σχέσεων που συνάπτει: «Αλλά κι εδώ επίσης - επισημαίνει η C. Faugeron - το ζήτημα της παραβατικότητας δεν αποτελεί συχνά συστατικό στοιχείο της ανάλυσης· το άτομο ως ενότητα της ανάλυσης δεν προσδιορίζεται εκ των προτέρων από κάποια εγκληματική δραστηριότητα, αλλά από την ένταξή του σε

μία ομάδα με εμπειρικά διαπιστωμένα χαρακτηριστικά: μη προνομιά κατάσταση, κατηγορία ηλικίας, θέση μέσα στους θεσμούς, στράτευση... ή ακόμα από τον συνδυασμό περισσότερων απ' αυτά τα κριτήρια (μαθητές, περιθωριακοί νέοι)» (455)⁽¹⁰⁰⁾.

– στην τρίτη εικόνα της τυπολογίας, ενότητα και τόπος ανάλυσης συγκροτούνται απ' το *συλλογικό*, που χαρακτηρίζεται γενικά απ' την στάση του ατόμου σε σχέση με τους κανόνες του ποινικού παιχνιδιού. Εδώ ωστόσο επισημαίνεται απ' την C. Faugeron η δυσκολία κατασκευής ενός παραδείγματος συλλογικής δράσης μέσα στο οποίο θα αναγνωρίζονται οι *συλλογικές στρατηγικές* για τις οποίες τα άτομα θα δέχονταν να υποτάξουν τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους. Διαπιστώνει μία τάση κατάχρησης των εννοιών «φορέας κοινωνικής δράσης», «στρατηγική», «στόχος», στην κοινωνιολογία, που οδηγεί συχνά είτε σε μία λειτουργιστική αναγωγή (*réduction fonctionnaliste*) του συλλογικού στο ρόλο που παίζει μέσα στις διαδικασίες πρωτογενούς και δευτερογενούς ποινικοποίησης είτε σε μία σύγχυση ανάμεσα στην «κατηγορία» και τον «συλλογικό φορέα». Υπενθυμίζει την παρατήρηση του R. Boudon ότι οι ατομικές στρατηγικές δεν συνιστούν πάντα συλλογικές στρατηγικές, ακόμα κι όταν η σύνθεσή τους έχει σημαντικά κοινωνικά αποτελέσματα, μια και, όπως τονίζει, «τις περισσότερες φορές οι συλλογικότητες και οι ομάδες δεν υπάγονται σε μια προβληματική με όρους φορέα κοινωνικής δράσης, εκτός κι αν τα μέλη τους οργανώνονται αποβλέποντας στη συλλογική δράση με στόχο κάποια συμβολική, καταστατική ή υλική αλλαγή και αναζητούν την τροποποίηση της σχέσης τους με τους κανόνες του παιχνιδιού» (455).

Σ' αυτή την τυπική κατηγορία η C. Faugeron διακρίνει την περίπτωση όπου τόπος ανάλυσης δεν είναι πλέον το *συλλογικό* αλλά η *τοπική συλλογικότητα* (*collectivité locale*). Πρόκειται για μία διεύρυνση της προβληματικής του φορέα κοινωνικής δράσης προς «μη ποινικούς φορείς, που, σε τελευταία ανάλυση, δεν τους αφορά το ποινικό σύστημα» (456). Πρόκειται για ένα ζήτημα που θέτουν κυρίως οι πολιτικές πρόληψης της εγκληματικότητας, προκαλώντας αναπόφευκτα την μετατόπιση των ορίων της εγκληματολογικής έρευνας: «όσο περισσότερο ανοιχτά και αλληλένδετα είναι τα προγράμματα, τόσο πιο ασαφείς είναι οι δείκτες αξιολόγησης των πολιτικών αυτών, αν λάβουμε υπ' όψη μας τόσο την πολλαπλότητα των ενεργειών που αναλαμβάνονται στο τοπικό επίπεδο όσο και την συχνή σύγχυση που γίνεται ανάμεσα σε

δείκτες προϊόντων (*indicateurs de produits*) και δείκτες αποτελεσμάτων (*indicateurs de résultats*)» (456).

Οι παρατηρήσεις αυτές της C. Faugeron σχετικά με τις «τοπικές συλλογικότητες» μπορούν να συνδυαστούν με κάποιες αντίστοιχες του R. Castel πάνω στην έννοια του «τοπικού», που παρουσίασε στην ανακοίνωσή του ο G. Houchon: «[Η] αλληλοδρασιακή προσέγγιση μας ωθεί να τοποθετήσουμε τις αναλύσεις μας μέσα σε συγκεκριμένες καταστάσεις («*mettre en situation*»), να τις «εντοπίσουμε» («*localiser*»). Μέσα απ' το τοπικό όμως ενδιαφέρει να αποσπάσουμε το πολλαπλό («*plural*»)». (297). Όπως επισημαίνει σχετικά με την προβληματική του «τοπικού», στο πλαίσιο της οποίας προτείνεται να τεθεί η εγκληματοπροληπτική πρακτική, «αυτή... εγγράφεται σε μία γενικότερη τροποποίηση των κοινωνικών παρεμβάσεων. Αυτό που ονομάζουμε στη Γαλλία «*προτρεπτικές πολιτικές*» («*politiques incitatives*») ή «*εγκάρσιες πολιτικές*» («*politiques transversales*»), εμφανίζονται ως συνέπειες της αποκέντρωσης και επιφέρουν σημαντικές αλλαγές στους τρόπους εμπλοκής του Κράτους - ένα πέρασμα από μία διακυβέρνηση (*gouvernementalité*) συγχρόνως επικεντρωμένη (*centralisée*) και ιεραρχημένη, σ' αυτό που ο Jacques Donzelot αποκαλεί «*Κράτος animateur*», που η επέμβασή του αποβλέπει στην ενδυνάμωση της δράσης των τοπικών φορέων, την ενθάρυνση των πρωτοβουλιών, και την κινητοποίηση όσο το δυνατόν περισσότερων τοπικών εταιρών» (297).

Τι μπορεί να σημαίνει όμως αυτή η «μετατόπιση» προς το «τοπικό» σε σχέση με την κρατική δομή εξουσίας;

Ο R. Castel παραθέτει βέβαια την ερμηνεία του J. Donzelot, που αποδίδει αυτή τη μετατόπιση στην εμφάνιση ενός «καινούργιου δημόσιου πνεύματος» («*un nouvel esprit public*»), δηλ. σαν «αναγέννηση μιας τοπικής δημοκρατίας, όπου η συναίνεση δημιουργείται με την διαπραγμάτευση, την αντιπαράθεση, την εταιρικότητα (*partenariat*)» (298). Ο ίδιος ωστόσο επισημαίνει την συγκρότηση «καινούριων φεουδαρχιών», ενός καινούριου πελατειακού συστήματος, που ενισχύει την εξουσία των τοπικών ιθυνόντων χωρίς βέβαια αυτό να αποκλείει κάποια «*αρχή συγκεντρωτισμού*» («*principe de centralité*»), με ότι μπορεί να συνεπάγεται από πλευράς κινδύνων γραφειοκρατικοποίησης και άκαμπτης ιεράρχησης (298).

Το ζήτημα που τίθεται πλέον είναι εάν «μπορεί να έχει κάποια σημασία η έννοια της παροχής δημόσιας υπηρεσίας (*service*)

public) χωρίς να παραπέμπει σε κάποια αντίστοιχη του Κράτους» (R. Castel, 298), ή, γενικότερα, εάν «η κρίση των ντετερμινιστικών, λειτουργιστικών ή δομιστικών μοντέλων θα μας οδηγούσε να σβήσουμε τις συνέπειες του θάρους των δομών» (C. Faugeron, 456). Οι μακροκοινωνικοί προσδιορισμοί βρίσκονται σε *ασυμμετρία* με την αμεσότητα των καταστάσεων μέσα στις οποίες αναπτύσσονται οι κοινωνικοί φορείς την δράση τους, «οι κοινωνικές σχέσεις έχουν ιδεολογικές, οικονομικές και πολιτικές συνιστώσες που προέρχονται από διαφορετικά γενεαλογικά στρώματα» (456), απαιτείται επομένως ο *συνυπολογισμός* όλων αυτών των ασύμπτωτων μεγεθών, ώστε να αναδειχθεί η συνθετότητα των αλληλοδράσεων ανάμεσα σε «φορείς» και «περιβάλλον», και να αποβεί ερευνητικά πρόσφορη η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης.

Αυτή η προϋπόθεση ωστόσο, όσο αναγκαία κι αν είναι για την συνάντηση στο πεδίο της εγκληματολογικής έρευνας επιστημών που χρησιμοποιούν διαφορετικές ενότητες και τόπους ανάλυσης, δεν αρκεί, κατά την C. Faugeron, για να άρει τις διαφορές σχετικά με την συγκρότηση του αντικειμένου της εγκληματολογίας ανάμεσα σ' αυτούς για τους οποίους η εγκληματικότητα αποτελεί μία συμπεριφορική κατηγορία και εκείνους που την θεωρούν σαν κοινωνική κατασκευή των νόμων και των ποινικών θεσμών: «Αυτό βέβαια - σημειώνει - δεν μας κάνει να αρνηθούμε την σπουδαιότητα της μελέτης των συμπεριφορών και των αναπαραστάσεων των ατόμων και ομάδων που παρεκκλίνουν, οι οποίες έχουν συνεισφέρει πολλά στην γνώση των διαδικασιών περιθωριοποίησης, αλλά μας οδηγεί στο να *πάψουμε να θεωρούμε ότι το χαρακτηριστικό της εγκληματικότητας πηγάζει από μία αποκλίνουσα συμπεριφορά και υπάγεται στα ίδια εργαλεία ανάλυσης μ' εκείνη... σα να ήσαν όλοι οι κανόνες (normes) της ίδιας φύσεως, και σα να είχαν όλες οι παραβάσεις την ίδια ατομική ή κοινωνική σημασία*» (458).

Εδώ όμως θίγουμε το ίδιο το επιστημολογικό status της εγκληματολογίας, τη νομιμοποίηση δηλ. ενός «παραδείγματος» μέσω της ομόφωνης αποδοχής του από την επιστημονική κοινότητα (T.S. Kuhn). Για την C. Faugeron ωστόσο δεν ανήκει σ' αυτή την περίπτωση η εγκληματολογία, η οποία εμφανίζεται μάλλον «σαν πεδίο έρευνας συγκροτημένο γύρω από ένα θεσμικό ορισμό (του εγκλήματος), παρά σαν επιστήμη» (458). Αν ωστόσο θεωρήσουμε την έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης σαν μία πρόταση για την αντικατάσταση των υφισταμένων παραδειγμάτων, τότε

ενδιαφέρει να εξετάσουμε τις *αντιστάσεις* που προβάλλονται σ' αυτή την περίπτωση αλλαγής προοπτικών και λογικής του πεδίου.

6. Η ανάδειξη ενός καινούριου «παραδείγματος»

Το ζήτημα αυτό εξετάζει ο Ch. Debuyt στις τελικές επισημάνσεις που παρουσίασε στην καταληκτήρια συνεδρία της ολομέλειας του Colloque.

Συμφωνώντας με την C. Faugeron ως προς την αδυναμία διαπίστωσης μιας ενιαίας ερευνητικής παράδοσης στο χώρο της εγκληματολογίας - που θα την τοποθετούσε, από πλευράς ανακαλύψεων, θεωρητικής συγκρότησης και εφαρμογών, στην κατηγορία των επιστημών που αναπτύσσονται μέσα από την επεξεργασία «παραδειγμάτων»⁽¹⁰¹⁾ - και, κατά συνέπεια, ως προς τη νομιμότητα της χρησιμοποίησης αυτής της έννοιας του «παραδείγματος» προκειμένου για την εγκληματολογία, διατηρεί ωστόσο την αναφορά σ' αυτήν για τρεις λόγους:

– διαπιστώνει κατ' αρχήν την ύπαρξη τομέων της εγκληματολογίας όπου «η επιστημονική ενασχόληση φαίνεται να οργάνωσε κάποιο πεδίο με αρκετά επακριβή τρόπο, ώστε να μπορεί να υπάρχει ταυτόχρονα μεθοδολογικός προβληματισμός, θεωρητικοποίηση και βούληση εφαρμογής» (462).

– λόγω των διαφορών που υπάρχουν ανάμεσα στις θετικές και τις θεωρητικές επιστήμες όσον αφορά τις αντιστάσεις που προβάλλονται κατά την διαδικασία αλλαγής παραδείγματος καθώς επίσης και στα αξιολογικά κριτήρια που εφαρμόζονται για την εμπέδωση ενός καινούριου παραδείγματος.

– τη χρησιμοποίηση της έννοιας του παραδείγματος από ένα φιλόσοφο του δικαίου, τον Chr. Attias⁽¹⁰²⁾, που αναφέρεται σε «παραδειγματικές εγκληματολογικές» («*criminologies paradigmatiques*») εννοώντας έτσι τις «εγκληματολογίες για τις οποίες η έννοια της παράβασης, θεωρούμενης σαν κοινωνικά και ηθικά καταδικαστέας συμπεριφοράς, δεν αντιπροσωπεύει την «πραγματικότητα» απ' την οποία θα δημιουργούσε το αντικείμενο της έρευνάς της, αλλά ένα παράδειγμα ανάμεσα στα άλλα, δηλ. μία οπτική γωνία συνδεδεμένη με μία ιδιαίτερη στιγμή ανάπτυξης της επιστήμης, που θα μπορούσε θέβαια να είναι και διαφορετική». (463). Αυτή η διαπίστωση του Chr. Attias φαίνεται ιδιαίτερα σημαντικά στον Ch. Debuyt, γιατί δείχνει πως «μία αλλαγή παραδείγματος δεν είναι αποτέλεσμα της διάθεσης ή της αυθαιρεσίας

κανενός· επιπλέον, μία τέτοια αλλαγή, ιδιαίτερα μάλιστα στην εγκληματολογία, απαιτεί προϋποθέσεις που δεν συντρέχουν εύκολα, γεγονός που αποδεικνύει πως δεν πρόκειται για μία τυχαία περίπτωση». (463-464). Στρέφεται έτσι στην εξέταση αυτής της διαδικασίας μετάβασης.

Η αλλαγή παραδείγματος προϋποθέτει πάντα μία συνειδητοποίηση των κενών και των δυσκολιών που αναφέρονται σ' ένα επιστημονικό σύστημα και υπονομεύουν αυτό που ο T. Kuhh αποκαλεί «επαγγελματική ασφάλεια των επιστημόνων». Η πρόταση του Colloque για την εισαγωγή της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης στην προβληματική της εγκληματολογικής έρευνας σκόπευε ακριβώς να υπερβεί το περιορισμένο πεδίο της παραβατικής συμπεριφοράς και της εξήγησής της, όπου κινούνταν οι μέχρι τώρα «παραδειγματικές αλλαγές» της εγκληματολογίας (για παράδειγμα η θετικιστική ερμηνεία της εγκληματικής συμπεριφοράς που αντικατέστησε την κλασική). Προσक्रούει ωστόσο, όπως παρατηρεί ο Ch. Debuyt, σε δυσκολίες ποικίλης τάξεως, που έχουν όμως ένα κοινό υπόβαθρο: «το γεγονός ότι αυτή η συμπεριφορά δεν μπορεί να μελετηθεί έξω από το πλαίσιο του νόμου και της εφαρμογής του, που δεν μπορούν να θεωρηθούν σαν αφηρημένες και απρόσωπες ουσίες, αλλά αντίθετα εισάγουν στο παιχνίδι φορείς ιδιαίτερων αξιών, με δικούς τους στόχους και συμφέροντα, πάνω στα οποία δεν διαφαίνεται πάντα κάποια πιθανότητα συναίνεσης» (465).

«Αν επομένως η χρησιμοποίηση της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης συνιστά πρόοδο, κατά την έννοια ότι καθιστά συνθετότερο τον κώδικα ανάγνωσης του πραγματικού και περισσότερο δεκτικό στο να λαμβάνει υπ' όψη του την πολλαπλότητα των σχετικών στοιχείων, αυτό ωστόσο δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η μεγαλύτερη συνθετότητα είναι αυτόχρονα *χρήσιμη* (utile) για την καλύτερη επίλυση των προβλημάτων που θέτει η διαχείριση της παραβατικότητας» (465). Εδώ βέβαια ο Ch. Debuyt αναφέρεται στον ιδεολογικό ρόλο εκείνων των ερμηνειών της παραβατικότητας οι οποίες περιορίζονται σε προσωποκεντρικές θεωρήσεις του φαινομένου αποκρύπτοντας άλλα ζητήματα (όπως π.χ. την προβληματοποίηση του νόμου) και διευκολύνοντας έτσι την εμπέδωση της νομιμοποίησης των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου: «για να είναι μία διαχείριση σύμφωνη με τις απαιτήσεις αυτού που θα ονομάζαμε κοινωνικό έλεγχο, χρειάζεται αναγκαστικά κάποιο είδος *τύφλωσης*». (465-466).

Ακολουθώντας την ανάλυση του T. Kuhn, ο Ch. Debuyss εντοπίζει δύο κυρίως σημεία που πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπ' όψη σ' ένα εγχείρημα παραδειγματικής αντικατάστασης, τα οποία αποδεικνύουν ότι αυτή η διαδικασία δεν υπάγεται στην κατηγορία του αυθαίρετου ή του τυχαίου:

– την *ανάγκη επαλήθευσης* της επιχειρησιακής αξίας του καινούριου παραδείγματος για την επίλυση σημαντικών προβλημάτων, που παρέμεναν άλυτα στο πλαίσιο προγενεστέρων παραδειγμάτων, αλλά ταυτόχρονα και την *ανάγκη διατήρησης των κεκτημένων δυνατοτήτων της εν λόγω επιστήμης*:

– την *ετερογενή σύνθεση της επιστημονικής κοινότητας* στις θεωρητικές επιστήμες, και ιδιαίτερα στην εγκληματολογία, δεδομένου ότι «αυτή η επιστήμη, με το να ασχολείται με την παραβατικότητα και την κοινωνική αντίδραση, προσεγγίζει φαινόμενα που δεν αφορούν μόνο τους ερευνητές αλλά και πολυάριθμες επαγγελματικές ομάδες. Αφορούν ακόμη αυτό που αποκαλούμε κοινή γνώμη. Βρίσκονται έτσι αντιμέτωπες πολλαπλές οπτικές, που προέρχονται από ποικίλες ομάδες: δικαστές, διοικητικούς, ψυχολόγους και ψυχιάτρους, εκπαιδευτές, ερευνητές και πρακτικούς, και άλλους επίσης, με διαφορετική κατάρτιση και εξίσου διαφορετικούς στόχους, που δυσχεραίνουν τη συγκρότηση μιάς κοινής γλώσσας» (467).

Το ζήτημα ωστόσο της διαμόρφωσης μιάς κοινής γλώσσας στο πεδίο έρευνας και πρακτικής της εγκληματολογίας απαιτεί να λάβουμε υπ' όψη μας τις *αντιστάσεις* που προβάλλονται στην εισαγωγή μιάς καινούριας σύμβασης, όπως ο φορέας κοινωνικής δράσης, που οφείλονται κυρίως στις αλλαγές που επιφέρει. Δημιουργείται έτσι ένα πλέγμα δυσκολιών αλλά και θετικών συνεισφορών κατά την αφομοίωση αυτής της έννοιας από το υφιστάμενο επιστημολογικό καθεστώς της εγκληματολογίας: ο Ch. Debuyss διακρίνει τις εξής τρεις:

1) «δυσκολίες και συνεισφορές της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης ως *νομικής σύμβασης*, απ' την οποία πηγάζουν νομικές συνέπειες που ο υπολογισμός τους αποτελεί την καθημερινή εργασία του εφαρμοστή του νόμου»:

2) «δυσκολίες και συνεισφορές στο επίπεδο του *κώδικα ανάλυσης της εγκληματικής πραγματικότητας* και των διαφόρων τρόπων πρόσληψής της»:

3) «δυσκολίες και συνεισφορές από την *θεώρηση* αυτής της έννοιας ως *ουτοπίας*, με το νόημα που δίνουν σ' αυτό τον όρο οι

Κ. Mannheim και E. Bloch⁽¹⁰⁹⁾ (468), «δηλ. σαν κατευθυντήριας υπόθεσης που θέλει κάποιος να μεταγράψει μέσα στο πραγματικό. Δεν αντιπροσωπεύει επομένως μία απλή μυθική ή απατηλή αναφορά, όπως θα ήθελε η κοινή αντίληψη περί ουτοπίας, που η σημασία της θα ήταν να καθησυχάζει εκείνους που βρίσκονται αντιμέτωποι με μία δυσάρεστη κατάσταση ή που την βιώνουν σαν τέτοια, αλλά ωστόσο την αποδέχονται (γεγονός που, κατά τον Mannheim, θα μας έριχνε στην ιδεολογία). Σύμφωνα με τον άγγλο φιλόσοφο, ένα πνεύμα δεν βρίσκεται σε κατάσταση ουτοπίας παρά μόνο εάν τελεί σε *ασυμφωνία* με την κατάσταση του πραγματικού μέσα στην οποία αναπτύσσεται, αν επιδιώκει να την τροποποιήσει και να πραγματοποιήσει συγκεκριμένα αυτή την ουτοπία, έστω και σχετικά. Μ' άλλα λόγια, η ουτοπία ορίζεται σαν *πορεία μεταμόρφωσης*. Αυτή επομένως η προσπάθεια κοινωνικής πραγμάτωσης είναι εκείνη που διαφοροποιεί την ουτοπία απ' την ιδεολογία, διατρέχοντας ωστόσο τον κίνδυνο να περιπέσει μέσα στην ιδεολογία και να αποκτήσει σ' αυτή την περίπτωση την σημασία που της αποδίδει η κοινή αντίληψη: του *απραγματοποιήτου* (24)».

Αυτό που κατά τον Ch. Debuyssé παρουσιάζει ενδιαφέρον να δούμε είναι οι συγκεκριμένες σημασίες που προσλαμβάνει η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης σε κάθε ένα από αυτά τα τρία επίπεδα, μέσα από την διαπραγματεύσή της κατά την διάρκεια του Colloque: (όπως εξάλλου και οι σημασιολογικές διολισθήσεις της). «Μιά κεντρική δυσκολία βρίσκεται στο γεγονός ότι η έννοια του φορέα δεν είναι ουδέτερη. Λόγω του ότι η εγκληματολογία και το ποινικό δίκαιο - είτε θέλουμε είτε όχι - μας παραπέμπουν σε ανθρώπινες δραστηριότητες που εγκυλούν πρωταγωνιστές από διαφορετικά επίπεδα, φαίνεται απαραίτητο να λάμβάνουμε κάθε φορά υπ' όψη μας τους ορισμούς που αποδίδει αυτή η έννοια σε καθ' ένα απ' τους πρωταγωνιστές, είτε είναι πραγματικοί είτε ενδεχόμενοι είτε αποτελούν τα αντικείμενα μιας θεωρητικής κατασκευής (469)... Μ' άλλα λόγια, ο φορέας κοινωνικής δράσης δεν είναι μόνο κάποιος παίχτης που διαθέτει ένα περιθώριο ελιγμών μέσα στο εσωτερικό των κανόνων. Είναι εξίσου και κάποιος που ξέρει πως αυτό το περιθώριο τοποθετείται μέσα σε ένα πλαίσιο που ανταποκρίνεται (ή όχι) στις απαιτήσεις που τίθενται όταν ορίζει κανείς τους άλλους (τον κατηγορούμενο, το θύμα) σαν φορείς κοινωνικής δράσης. Αυτή η έννοια δεν είναι μόνο περιγραφική μιάς δραστηριότητας... είναι επίσης μία έννοια που καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο συνάπτεται - που *θεσπίζεται* (se norme),

θα μπορούσαμε να πούμε - μιά διαπλοκή σχέσεων στο εσωτερικό του κοινωνικού παιχνιδιού» (470-471).

Γ. ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ: Ο ΦΟΡΕΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ, ΜΙΑ «ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΑ» ΕΝΝΟΙΑ;

Συγκεφαλαιώνοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι αναπτύξεις που παρακολουθήσαμε γύρω απ' την έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης τοποθετούνται πάνω σε τρεις κύριους άξονες προβληματισμού:

α. τη μετατόπιση του αντικειμένου της εγκληματολογικής έρευνας από την μονόπλευρη αναφορά στην προσωπικότητα του εγκληματία ή τους μηχανισμούς κοινωνικής αντίδρασης προς μιά συνθετότερη θεώρηση των διαδικασιών δημιουργίας του νόμου, εφαρμογής του νόμου και εγκληματογένεσης, καθώς και των μεταξύ τους αλληλεπιδράσεων·

β. τη συγκρότηση της ιδέας του φορέα κοινωνικής δράσης σε ένα επιχειρησιακά πρόσφορο εργαλείο για την διεξαγωγή της θεμελιώδους έρευνας της εγκληματολογίας (δηλ. τη στρατηγική κατασκευής επιστημονικών αντικειμένων)·

γ. τη διαμόρφωση μιας αρχής κοινωνικής λειτουργίας της εγκληματολογίας, που θα διέπεται απ' την ουτοπική πρόσληψη της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης («σαν εξάσκηση πίεσης στην πραγματικότητα, ώστε η προτεινόμενη προοπτική να την μεταμορφώσει και να της επιβάλλει κάποιο «τρόπο λειτουργίας»⁽¹⁰⁴⁾).

Επιδιώχθηκε έτσι η υπέρβαση των ετεροβαρών βουλευσιολογικών και ντετερμινιστικών πλαισίων ανάλυσης και ερμηνείας, με τη προνομιακή ανάδειξη ενός αλληλοδρασιακού σχήματος «άτομο - κατάσταση», το οποίο θεωρήθηκε ότι μπορεί να αποβεί προσφορότερη ενότητα ανάλυσης για την εγκληματολογική έρευνα, και να την οδηγήσει σε περισσότερο ολοκληρωμένες (integrated) θεωρήσεις των αντικειμένων της.

Στο βαθμό που η παραπάνω περιγραφή αποδίδει πιστά τις στοχεύσεις του Colloque της Louvain, νομίζω ότι μπορούμε να εξετάσουμε με συντομία την εμβέλεια του προτεινόμενου παραδείγματος, ώστε να αποφανθούμε για τη διατεινόμενη νεωτερικότητά του.

Θεωρώ ότι το κρίσιμο ερώτημα που τίθεται εδώ αφορά κυρίως τις σχέσεις που διατηρεί η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης

με τα δόγματα της βουλευσιαρχίας και του ντετερμινισμού, και ειδικότερα με τις συγκεκριμένες θεωρητικές τους εκφράσεις στο ποινικό πεδίο: τις αρχές της υπαιτιότητας και της επικινδυνότητας. Αν μάλιστα θελήσουμε να διευρύνουμε αυτό το ερώτημα λαμβάνοντας υπ' όψη τον γενικότερο προβληματισμό γύρω απ' τον «ανθρωπολογισμό» της γνώσης («ψυχολογισμός», «κοινωνιολογισμός») – που ο Μ. Foucault αποδίδει κυρίως στην «περιπλοκότητα της επιστημολογικής διαμόρφωσης όπου βρίσκονται τοποθετημένες» οι «επιστήμες του ανθρώπου»⁽¹⁰⁵⁾ – μπορούμε, πιστεύω, να αναρωτηθούμε επίσης κατά πόσον η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης – έτσι όπως αναπτύχθηκε στο Colloque της Lounain, αποβλέπει τελικά στην επανασυγκρότηση μιάς νέας αντίληψης για τον «άνθρωπο», ή μήπως αποδέχεται το «στοίχημα»⁽¹⁰⁶⁾ της εξαφάνισής του, «όπως στο ακροθαλάσσι ένα πρόσωπο από άμμο»⁽¹⁰⁷⁾;

Είναι γνωστή η «γενεαλογία» της βουλευσιαρχίας και του ντετερμινισμού: η πρώτη ανατρέχει στον κλασσικό τύπο γνώσης, όπου το «σκέπτομαι» («cogito») και το «υπάρχω» του στοχαστή συνδέονταν μεταξύ τους, κατά τρόπον ώστε η εμπειρία να αναπαρίσταται με απόλυτη προφάνεια μέσα στη σκέψη, και η δυνατότητα της γνώσης να θεμελιώνεται στην ανάλυση αυτής της παράστασης. Κυριότερη συνέπεια αυτού του δεσμού ανάμεσα στην «παράσταση» και το «είναι» αποτελεί, κατά τον Μ. Foucault, η αδυναμία «να τεθεί η ανθρώπινη ύπαρξη υπό συζήτηση σαν κάτι ξεχωριστό», ώστε να θεμελιωθεί φιλοσοφικά η δυνατότητα της γνώσης «στην ανάλυση αυτού του τρόπου ύπαρξης, και όχι πλέον στην ανάλυση της παράστασης»¹⁰⁸. Αντίθετα, το πέρασμα στη μοντέρνα εποχή ολοκληρώνεται «όταν οι λέξεις έπαψαν να διασταυρώνονται με τις παραστάσεις και να διατετραγωνίζουν αυθόρμητα τη γνώση των πραγμάτων»⁽¹⁰⁹⁾, γεγονός που επέτρεψε την απόκτηση «επιστημονικής συνείδησης του ανθρώπου ως τέτοιου» και την εμφάνιση των «επιστημών του ανθρώπου». Αναγνωρίζεται έτσι ο άνθρωπος στη θετικότητα του και προσφέρεται στην επιστημονική ανάλυση σαν ένα ον που ζει, εργάζεται και μιλάει αναπτύσσοντας δραστηριότητες, καθορίζοντας συμπεριφορές και στάσεις, αλλά και διερωτάται συγχρόνως πάνω στον τρόπο ύπαξής του. Αυτός αποτελεί πλέον το θεμέλιο που καθιστά δυνατή κάθε γνώση, ένα «παράδοξο εμπειρικό - υπερβατικό διπλό ον», που ανελίσσεται τόσο προς την περιοχή του σώματος - αποκαλύπτοντας έτσι τους φυσιολογικούς μηχανισμούς διαμόρφωσης της γνώσης - όσο και προς το πεδίο της ιστορίας - αναδεικνύοντας τις ιστορικές, κοινωνικές και οικο-

νομικές προϋποθέσεις της γνώσης. Κατ' αυτήν την έννοια, η εικόνα του ανθρώπου διαπερνάται από μια θεμελιακή *αμφισημία*, που τον θέλει ταυτόχρονα υποκείμενο και αντικείμενο γνώσης. Αυτό το «παράδοξο» ωστόσο συνιστά την επιστημολογική αφετηρία για την εμφάνιση των επιστημών του ανθρώπου, και, κατά συνέπεια, κάθε προσπάθεια υπέρβασής του υπονομεύει το ίδιο το πεδίο αναφοράς τους⁽¹¹⁰⁾.

Ωστόσο, παρά τις διαφορετικού τύπου «αλήθειες» στις οποίες παραπέμπουν ο κλασικός και ο θετικιστικός λόγος¹¹¹, οι συγκλίσεις που παρουσιάζουν στο πεδίο του κοινωνικού ελέγχου, επιτρέπουν τη μερική αλληλεπικάλυψη των υποθέσεων της θετικιστικής εγκληματολογίας σ' ένα ποινικό σύστημα θεμελιωμένο πάνω στην αρχή της υπαιτιότητας. Οι συγκλίσεις αυτές εμφανίζονται στο νομοθετικό πεδίο με την εισαγωγή των ποινικών κωδικών που υιοθετούν το *δυϊστικό* σύστημα ποινών και μέτρων ασφαλείας. Σχετικά μ' αυτή την «παραδοξότητα», ο Ch. Debuyst παρατηρεί πως «αν κάτι τέτοιο στάθηκε εφικτό, οφείλεται στην πραγματικότητα στο ότι η αντίληψη που έχουν οι μεν και οι δε γιά τον κοινωνικό έλεγχο στηρίζεται πάνω στην αναγκαιότητα ενός μοναδικού πλαισίου αναφοράς, σαφώς προσδιορισμένου, το οποίο αποτελεί μια *αναμφισβήτητη κανονιστική αρχή* (*norme*), που με κανένα τρόπο δεν μπορεί να θιγεί, γιατί αντιπροσωπεύει είτε το νόμο είτε την *κανονικότητα* (*normalité*), έτσι ώστε η εγκληματική πράξη να μη μπορεί να παρουσιασθεί παρά σαν βλάβη της προσωπικότητας ή σαν αρνητική συμπεριφορά, σε σχέση μ' αυτή την κανονιστική αρχή»¹¹². Εκτός όμως από την κοινή τους αναφορά σε μια ενιαία κανονιστική αρχή, οι κλασικές και θετικιστικές προοπτικές συγκλίνουν επίσης και σε άλλα δύο σημεία: «τη συγκέντρωση της προσοχής πάνω στο *πρόσωπο* του εγκληματία, όπου και τείνει να περιορισθεί η συζήτηση... [και]... στα όργανα μέσω των οποίων ασκείται ο κοινωνικός έλεγχος: θα τον επιτελούν μ' ένα τρόπο *επιτακτικό* και θα λαμβάνουν αποφάσεις «επανορθωτικές»¹¹³.

Με αφετηρία αυτές τις επισημάνσεις του Ch. Debuyst, ο M. van de Kerchove¹¹⁴ προχωρεί στην αναζήτηση μιας εξήγησης των προσπαθειών «συγκερασμού των απόψεων» και «εκλεκτικισμού» ανάμεσα σ' αυτούς τους δύο φαινομενικά αντίθετους πόλους, οι οποίες οδηγούν στην παραγωγή «συγκρητικών» κατασκευών και θεωρητικών «υβριδίων»¹¹⁵. Η υπόθεση που προτείνει υπογραμμίζει κυρίως το γεγονός ότι «πέρα από τις αναμφισβήτητα πραγματικές

έριδες που τα αντιπαραθέτουν, αυτά τα δύο ρεύματα μοιράζονται μυστικά μεταξύ τους ορισμένες κοινές προϋποθέσεις και, παρ' όλο που αυτοπροσδιορίζονται πάντοτε σε αντίθεση το ένα προς το άλλο, κατορθώνουν να αποκρύπτουν τον «περιβόλο» μέσα στον οποίο εγγράφεται η αντιδικία τους, εξαφανίζοντας από το οπτικό πεδίο αυτά που έχουν από κοινού απορρίψει... Στο εσωτερικό του περιβόλου» που σχηματίζουν από τις κοινές τους προϋποθέσεις, θα πρέπει επίσης να διακρίνουμε ότι οι δύο θεωρίες διατηρούν μια σχέση μάλλον *διαλεκτική* παρά ουσιαστικά αντινομική. Στην πραγματικότητα, αντί να εξουδετερώνουν ή να αποδυναμώνουν η μια την άλλη, φαίνεται πως αυτές οι δυο θεωρίες ενδυναμώνονται αντικειμενικά, καλύπτοντας τα αντίστοιχα κενά τους με την επιδίωξη των στόχων που πηγάζουν απ' τις κοινές τους προϋποθέσεις. Αυτό το αμοιβαίο στήριγμα εμφανίζεται ιστορικά με μια αμφίδρομη ταλάντευση των θεμελίων του ποινικού δικαίου ανάμεσα στους πόλους της υπαιτιότητας και της επικινδυνότητας»¹⁶.

Όπως παρατηρήσαμε, κατά τη διαπραγμάτευση της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης στη διάρκεια του Colloque, η προβληματική που αναπτύχθηκε μπορεί, πιστεύω, να χαρακτηρισθεί από μια έντονη διάθεση υπέρβασης των ορίων του «περιβόλου» μέσα στον οποίο συναντώνται διαλεκτικά οι βουλευσιαρχικές και ντετερμινιστικές προοπτικές. Το ενδιαφέρον ήταν σαφώς στραμμένο στην αναζήτηση μιας λογικής που να αποδομεί τις θετικιστικές ή εσχατολογικές «αναπαραστάσεις» του ανθρώπου, προσαρτώντας στο πεδίο της εγκληματολογικής προβληματικής περιοχές που παρέμεναν στη σκιά αυτού του «περιβόλου»: προβληματοποίηση του νόμου με την ανάδειξη της κοινωνικής διαφοροποίησης, μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τα στοιχεία της προσωπικότητας του ατόμου στο αλληλοδρασιακό πλαίσιο που κάθε φορά βρίσκεται ενταγμένο, νοηματοδότηση της παράβασης του κανόνα μέσα από τη διαδικασία αυτοπροσδιορισμού του ατόμου.

Κατ' αυτή την έννοια, ο φορέας κοινωνικής δράσης διατρέχει ένα εκτεταμένο πεδίο, που ορίζεται από μικροκοινωνικές και μακροκοινωνικές παραμέτρους, και η πορεία του μπορεί να προσληφθεί χρησιμοποιώντας ως πρόσφορα αναλυτικά εργαλεία τις έννοιες της αλληλόδρασης, της διαπραγμάτευσης, του ρόλου, της στρατηγικής, του συμφέροντος, των καταναγκασμών. Σ' αυτή την κατεύθυνση, κάθε ολιστική (global) ή ατομοκεντρική προσέγγιση διαχέεται αναπόφευκτα προς άλλες ενότητες ανάλυσης (ο G. Houchon πρότεινε το «τοπικό» στη μεταφορική και κυριολεκτική

του σημασία) μια και η συνολική ορθολογικότητα της προσωπικής και κοινωνικής ζωής επιμερίζεται πλέον «σε μια πολλαπλότητα από μικρο-ορθολογικότητες (mini-rationalités) στην υπηρεσία μιας γενικής και ανεξέλεγκτης ανορθολογικότητας»¹¹⁷.

Το κρίσιμο σημείο παραμένει βέβαια πάντοτε ο τρόπος που επικαλούμαστε στις αναλύσεις μας τις μεταβλητές που συγκροτούν ο κανόνας, το άτομο, ο κοινωνικός έλεγχος.

Ο φορέας κοινωνικής δράσης μπορεί κάλλιστα να αποτελέσει ένα αμάλγαμα βουλευσιαρχικών και ντετερμινιστικών στοιχείων χωρίς να αμφισβητηθεί καθόλου το γενικό πλαίσιο αναφοράς του ανθρωπολογικού «περιβάλλου» του. Μπορεί βέβαια να αποδράσει απ' τη «θετικότητά» του και να προσφύγει ξανά με «ασφάλεια» στην κλασική του «αναπαράσταση»: είναι η περίπτωση της σύγχρονης τάσης επιστροφής στην κλασική ιδέα της ανταπόδοσης («justice model»), ύστερα απ' την παρακμή του «θεραπευτικού» ιδεώδους. Έτσι όμως δεν προτείνεται κάποιο καινούριο θεωρητικό εργαλείο, ικανό να ανταποκριθεί στις μεταβολές που υφίσταται σήμερα ο τύπος σκέψης πάνω στον οποίο έχει οργανωθεί ο Λόγος για τον κανόνα, το άτομο, τον κοινωνικό έλεγχο. Πρόκειται βέβαια για μεταβολές παρούσες, «εν τω γίγνεσθαι», που αποκλείουν την επίκληση κάποιας συγκροτημένης θεωρίας και πιστοποιούν απλώς την ύπαρξη μιας περιόδου «παραδειγματικής μετάβασης», για την οποία η απρόσφορη ονομασία «μεταμοντέρνα» αποδεικνύεται «αυθεντική μέσα στην ακαταλληλότητά της»¹¹⁸.

Μέσα σ' αυτή την προοπτική, ο φορέας κοινωνικής δράσης αποβαίνει κυρίως – όπως προτάθηκε εξάλλου και στο Colloque – μια «επινόηση», μια «σύμβαση», η οποία έρχεται να καλύψει σαν υπόθεση εργασίας το θεωρητικό κενό που παρεμβάλλεται ανάμεσα στον «ανθρωπολογισμό» της εγκληματικής πράξης (εφόσον κάθε προσπάθεια ορισμού του εγκλήματος καταλήγει τελικά σε μια οντολογία του εγκληματία) και στην υποβάθμιση της παρουσίας του παραβάτη μέσα στο πεδίο άσκησης κοινωνικού ελέγχου (εφόσον αυτός παρουσιάζεται σαν ένας αμέτοχος «αποδιοπομπαίος τράγος» των μηχανισμών κοινωνικής αντίδρασης).

Μέσα σ' αυτό το διάστημα που διακυβεύονται διαρκώς οι απαγορεύσεις, οι κανόνες και η έννοιας της τάξης, μπορούμε άραγε να ορίσουμε τους ενδεχόμενους τόπους ανάδειξης ενός καινούριου «παραδείγματος»; Η απάντηση ενός τέτοιου ερωτήματος στις σημερινές συνθήκες δεν μπορεί παρά να έχει μάλλον υποθετικό χαρακτήρα, και να μην αντιστοιχεί σ' ένα πραγματικό

αποδεικτικό διάθημα. Θα περιοριστώ έτσι στην περιοχή της ηθικής πρακτικής ορθολογικότητας (*rationalité morale pratique*), εφόσον και η ίδια η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης προτάθηκε στο Colloque σαν «ουτοπία» ικανή να εμπνεύσει τις κοινωνικές πρακτικές.

Σύμφωνα με την ανάλυση του B. De Sousa Santos¹¹⁹ για το στάδιο της «μετα-μοντέρνας μετάβασης», το παράδειγμα του «μοντέρνου» στηρίζεται στο διακανονισμό (*régulation*) και τη χειραφέτηση (*émancipation*). Σε κάθε ένα απ' αυτά τα στηρίγματα διακρίνει τρεις αρχές: στο πρώτο, τις αρχές του κράτους (διατυπωμένη κυρίως απ' τον Hobbes), της αγοράς (J. Locke και A. Smith) και της κοινότητας (J.J. Rousseau): στο δεύτερο, τρεις αρχές ορθολογικότητας όπως προσδιορίστηκαν απ' τον M. Weber: αισθητική-εκφραστική ορθολογικότητα των τεχνών και της λογοτεχνίας (*rationalité esthétique-expressive*), γνωστική-εργαλειακή ορθολογικότητα της επιστήμης και της τεχνολογίας (*rationalité cognitive instrumentale*) και ηθική-πρακτική ορθολογικότητα της ηθικής (*éthique*) και του δικαίου.

Στην περίοδο του «αποδιοργανωμένου καπιταλισμού» (*capitalisme désorganisé*) που διατρέχουμε απ' τα τέλη της δεκαετίας του '60, το παράδειγμα του «μοντέρνου» παρουσιάζει κατά τον B. De Sousa Santos «ένα σύνδρομο εξάντλησης και ολοκληρωτικής συμφόρησης» στο χειραφετικό του υποστήριγμα, το οποίο εκφράζεται στην περιοχή της ηθικο-πρακτικής ορθολογικότητας, που μας ενδιαφέρει, κατά δύο κυρίως τρόπους:

α. «Στην πρώτη περίοδο: [του φιλελεύθερου καπιταλισμού που καλύπτει ολόκληρο τον 19ο αιώνα, αν και οι τρεις τελευταίες δεκαετίες είχαν ένα μεταβατικό χαρακτήρα] η επανάσταση και η κοινωνική μεταρρύθμιση κατείχαν εξίσου δεσπόζουσες και αντιμέτωπες θέσεις στο συμβολικό κόσμο των ομάδων που ενδιαφέρονταν για την κοινωνική μεταρρύθμιση και τη χειραφέτηση. Με την έναρξη της δεύτερης περιόδου στις προηγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες [: οργανωμένος καπιταλισμός που αρχίζει με το τέλος του 19ου αιώνα και έφτασε στην πλήρη ανάπτυξη του στο μεσοπόλεμο και τις δύο δεκαετίες που επακολούθησαν τον 6' παγκόσμιο πόλεμο] η κοινωνική μεταρρύθμιση καταλαμβάνει μια ηγεμονική θέση και η έννοια της επανάστασης καταχωνιάστηκε κάτω απ' το χαλί της κοινωνικής και πολιτικής σκέψης. Η κοινωνική μεταρρύθμιση σήμαινε βασικά έναν ειρηνικό και προοδευτικό κοινωνικό

μετασχηματισμό, μέσω αφηρημένων και γενικών νόμων, θεσπισμένων απ' το Κράτος. Στην τρίτη περίοδο, τα ωφέλη αυτής της λύσης τέθηκαν υπό αμφισβήτηση. Η νομικοποίηση και υπερ-θεσμοποίηση της κοινωνικής πραγματικότητας παρήγαγαν σταθεροποιημένες κοινωνικές σχέσεις, δηλ. μονοδιάστατα κοινωνικά ήθη (*habitus*) σε μαζική παραγωγή, και ο κοινωνικός εναγκαλισμός των λαϊκών τάξεων – που κατέστησε δυνατό αυτή η σταθεροποίηση, – ισχυροποιήθηκε με τον μετασχηματισμό των αυτόνομων πολιτών σε πελάτες ή ακόμα και θύματα των γραφειοκρατιών ενός ολοένα αυταρχικότερου Κράτους»¹²⁰.

β. «Η φιλελεύθερη ηθική όπως ακριβώς και ο νομικός ρεφορμισμός βασίζονται πάνω σε μια *μικρο-ηθική*, στην απόδοση ηθικής ευθύνης σε άτομα, για ατομικές πράξεις. Αυτό το παράδειγμα μπορεί να λειτούργησε λίγο-πολύ πρόσφορα κατά την πρώτη περίοδο και ένα τμήμα της δεύτερης, σήμερα όμως, μπροστά στον ολοκληρωτικό κίνδυνο πυρηνικής εξαφάνισης και οικολογικής καταστροφής, δημιουργήθηκε για πρώτη φορά στην ιστορία μια κατάσταση μέσα στην οποία – για να ξαναθυμηθούμε τον Karl Otto Apel¹²¹ – «μπροστά σ' ένα κοινό κίνδυνο, άντρες και γυναίκες, καλούνται να αναλάβουν μια *κοινή ηθική ευθύνη*». Το αδιέξοδο βρίσκεται στο γεγονός ότι ενώ η μικρο-ηθική αποδεικνύεται οριστικά ακατάλληλη για να εφαρμοστεί σ' αυτή την καινούρια κατάσταση, δεν έχει αντικατασταθεί ακόμα από μια *μακρο-ηθική* ικανή «να οργανώσει την ευθύνη της ανθρωπότητας για τις συνέπειες των συλλογικών δραστηριοτήτων σε πλανητική κλίμακα»¹²². Εδώ βρίσκμαστε μπροστά σ' ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των κοινωνικών και ομαδικών ιδιοτήτων που αποκτούν το προϊόντα της ανθρώπινης δράσης, αποδεικνύοντας ότι οι σημασίες τους και οι συνέπειές τους υπερβαίνουν τη φυσική ικανότητα του ατόμου για αυτόνομες ενέργειες, και επομένως, αντί να ανάγονται στα στοιχεία της προσωπικότητάς του, θα πρέπει να εξετάζονται με τη μεθοδολογικά προσφορότερη έννοια των *πρακτικών*¹²³.

Αυτά τα δύο σημεία καμψής του παραδείγματος του «μοντέρνου» (εξάντληση των ορίων του νομικού ρεφορμισμού και της φιλελεύθερης μικρο-ηθικής) δεν συνεπάγονται βέβαια την οριστική έξοδό μας από την επικράτειά του¹²⁴. Επανατοποθετούν ωστόσο σε καινούριο έδαφος τα χειραφετικά και διακανονιστικά του υποστηρίγματα, το οποίο φαίνεται να ευνοεί την ανάπτυξη της έννοιας του φορέα κοινωνικής δράσης. Όπως επισημαίνει ο B.de

Sousa Santos: «στο μέτρο που η αναγνώριση των ορίων του νόμου συμπορεύεται με την εξάπλωση της έννοιας του δικαιώματος και τον εσωτέρο κατατεμαχισμό της σε μια πολλαπλότητα νομικών τάξεων, το ιδεολογικό αξίωμα του νομικού φετιχισμού αποβαίνει ολοένα και λιγότερο υπερασπίσιμο και οι εναλλακτικές επιλογές περισσότερο αξιόπιστες»¹²⁵. Το ζήτημα της κοινωνικής αλλαγής δεν μπορεί να εξετάζεται πλέον ούτε μέσα «στην παλιά αντίληψη μιας κοινωνικής επανάστασης σε μεγάλη κλίμακα» ούτε «σε ένα μικρής κλίμακας νομικό ρεφορμισμό»: «μια μετα-ρεφορμιστική κοινωνική επανάσταση δεν μπορεί παρά να είναι ένα δίκτυο μικρο-επαναστάσεων, που οφείλουν να αναπτύσσονται σε τοπική κλίμακα, στο εσωτερικό πολιτικών κοινοτήτων, ανεξάρτητα από τη στιγμή και τον τόπο που δημιουργήθηκαν»¹²⁶.

Μέσα σ' αυτό το μεταμοντέρνο σκηνικό, ο φορέας κοινωνικής δράσης δεν μπορεί να αναπαράγει ανώδυνα τους «κλασσικούς» ρόλους του. Τον τελευταίο καιρό επανέρχεται ολοένα και συχνότερα πάνω στη σκηνή της ιστορίας, δοκιμάζοντας μυστικά άλλους, πιο αυθεντικούς τρόπους, για να εκφράσει την κατάσταση του...

Δ. ΕΠΙΜΥΘΙΟ

« Ήταν ένας μεγάλος ήθοποιός κι έπαιζε κλασσικό θέατρο, Σαίξπηρ καί Ρακίνα, κι είχε μεγάλη επιτυχία, όμως είχε μιá παραξενιά. Άφοῦ τέλειωνε ή παράσταση καί σβήναν τα φῶτα κι έφευγε ό κόσμος δλος κι άδειαζε τό θέατρο, ξανανέβαινε πάνω στην σκηνή ί μονάχος τώρα χωρίς κανέναν θεατή ζωντάνευε τό ίδιο τό πρόσωπο πού είχε στό έργο, όμως τήν φορά αύτή τό ζωντάνευε ύπερβολικό καί παράξενο, έλεγε τά λόγια του, πού τά μπέρδευε καί μέ δικά του λόγια, μέ άνάρμοστη φωνή καί μέ άγαρμπους μορφασμούς κι έκαμνε μεγάλες, φοθερές κινήσεις σά νά σεληνιαζόταν καί γενικά τόν ίδιο τόν ήρωα, πού τόν ζωντάνευε καταπῶς έπρεπε πρωτύτερα, τώρα τόν ζωντάνευε μέ άλλον τρόπο, άσυνάρτητο κι έξαλλο. Όλα αυτά τά έλεγε παραπανίσιες κινήσεις καί τά έκαμνε, λέει, γιατί τοῦ είχε μπεϊ ή έμμονη ιδέα πῶς τό πλῆθος παραμόνευε γεμάτο κακία καί σαρκασμό μέσα στό σκοτάδι τής αίθουσας, έτοιμο νά τόν κατασπαράξει στην παραμικρή κίνηση ή

λέξη πού θά ήταν έξω από τόν ρόλο, στήν παραμικρή παραπανίσια κίνηση πού θά τοῦ ξέφευγε κι αὐτό θέβαια ήταν παράλογο, γιατί αὐτός ὁ ἴδιος ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἤξερε καλά πόσο τόν ἀγαποῦσε καί τόν θαύμαζε τό κοινό. Ὅμως δέν μπορούσε ἀλλοιῶς καί τοῦ ἐρχόταν σάν τρέλλα κι ὄλο φοβόταν καί μέ βία κι ἀγώνα κρατιόταν στό μέτρο τοῦ ρόλου τήν ὥρα πού ἐπαιζε. Γι' αὐτό ὕστερα ἀνακουφιζόταν μ' ἓνα σωρό παραπανίσιες κινήσεις καί λέξεις κι ἔτσι ἔνοιωθε ἰσορροπία καί ξανάρχιζε τά ἴδια τό ἄλλο θράδου»¹²⁷.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Οἱ ἀριθμοί σε παρένθεση μέσα στο κείμενο καί τίς υποσημειώσεις παραπέμπουν στις ἀντίστοιχες σελίδες αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Τα *italics* στα παρατιθέμενα χωρῖα ἀποτελοῦν ἐπισημάνσεις τοῦ γράφοντος.

1. Ἐτσι ὥστε το ἐννοιολογικό τῆς σύστημα νά μὴν εἶναι ποτέ ἐπιστημονικά «καθαρό» καί ἡ μετέπειτα ἐξέλιξή τῆς νά κατευθύνεται εἴτε πρὸς τὴν ἀναπαραγωγή αὐτῶν τῶν λανθανουσῶν παραδοχῶν τῆς κοινῆς ἀντίληψης (*sens commun*) εἴτε πρὸς τὴν προβληματοποίησή τους καί τὸν ριζικό μετασχηματισμὸ τῶν θεωρητικῶν εργαλείων τῆς· βλ. **A. Μπαλτός**, ΓΙΑ τὴν ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας μίας ἐπιστήμης, Ἀθήνα, Ὁ Πολίτης, 1990, σ. 74 § 6.7.2.3 καί σ. 77 § 6.7.3.3.
2. **A. Pires**, *Le débat inachevé sur le crime: le cas du congrès de 1950, Déviance et Société*, 3:1, 1979, 23 - 46, σ. 25.
3. Τα πρακτικά ἐκείνου τοῦ Colloque ἔχουν δημοσιευθεῖ στὸν τόμο **Ch. Debuyst (éd.)**, *Dangerosité et justice pénale. Ambiguïté d' une pratique*, Genève, Masson - Médecine et Hygiène, 1981.
4. Με κυριότερους μεταπολεμικούς σταθμούς (τουλάχιστον μέσα στὴν παράδοση τῆς Διεθνούς Εταιρίας Εγκληματολογίας) τὸ 2ο Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας (Παρίσι, 1950· βλ. *Actes du II Congrès International de Criminologie, Paris, P.U.F., 1955*, τόμος VI) καί τὸ 2ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας με θέμα «Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπικίνδυνης κατάστασης» (Παρίσι, 1953· βλ. **J. Pinatel**, *Le problème de l'état dangereux*, Melun, 1954).
5. **Ch. Debuyst (éd.)**, ὀ.π.(3), σ. 4
6. **Ch. Debuyst (éd.)**, ὀ.π. (3), σ. 4.
7. Με τὴ σημασία πὺ ἀποδίδει σ' αὐτὸν τὸν ὄρο ο **T.S.Kuhn**, Ἡ δομὴ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπαναστάσεων, Μετ. Γ. Γεωργακόπουλος - Β. Κάλφας, Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα θέματα, Ἐπιστημολογία, 6' ἐκδοση, 1987. Φαίνεται ὡστόσο πὺς αὐτὴ ἡ «ιδιόρρυθμη» φάση δὲν ἔχει ολοκληρωθεῖ ἀκόμα, πρὸς **R. Lévy, Ph. Robert**, *Le sociologue et l'histoire pénale. Annales E.S.C.*, 39:2, 1984, 400-422, σ. 401-402: «[ἡ σημερινὴ κατάσταση τοῦ πεδίου μελέτης τῶν

κοινωνιολόγων της παρέκκλισης και του κοινωνικού ελέγχου] θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από μια κατάσταση *διαρκούς παραδειγματικής κρίσης*: από καιρό ήδη, αυτή η κοινωνιολογία δεν βρίσκεται σε μια κατάσταση «φυσιολογικής επιστήμης» («science normale»): η διαδικασία σώρευσης γνώσης είναι πλέον αδύνατη ή τουλάχιστον έχει περιορισθεί σε πολύ περιφερειακά τμήματα. Την ίδια στιγμή ωστόσο, η επιστημολογική ρήξη δεν καταφέρνει να ολοκληρωθεί, εδώ και δυο δεκαετίες. Η οντολογικοποίηση (substantialisme) του εγκλήματος και της παρέκκλισης, αυτό που αποκαλείται «εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη», έπαψε να είναι ηγεμονική και επιβιώνει μόνο σαν παραδειγματικό κατάλοιπο (paradigme résiduel). Η θετική όψη της ρήξης αργεί όμως να έρθει, ενώ πολλαπλασιάζονται τα θεωρητικά σχήματα, χωρίς να καταφέρνουν να συνδέσουν γερά τη διαλεκτική σχέση θεωρίας και εμπειρίας, τείνοντας έτσι να υποβαθμίζονται εύκολα σε διανοητικές μόδες». Παρόλο που θεωρώ θεβιασμένο, για το σημερινό επιστημονικό κλίμα που επικρατεί στην εγκληματολογία, το συμπέρασμα των R. Lévy και Ph. Robert σχετικά με την ολοκληρωτική υποχώρηση του παραδείγματος της εγκληματολογίας «του περάσματος στην πράξη», θεωρώ αντίθετα πρόσφορο τον εντοπισμό της επιστημολογικής «κρίσης» στο ζήτημα των σχέσεων θεωρίας - εμπειρίας. Μας δίνεται έτσι η ευκαιρία να επαναπροσδιορίσουμε μεθοδολογικά τις σχέσεις ανάμεσα στη θεμελιώδη έρευνα (recherche fondamentale), την παραγωγή θεωρίας (conceptualisation) και τις πρακτικές, ώστε να μην παρεκκλίνουμε ούτε προς ένα στείρο ρητορισμό αλλά, κυρίως, ούτε προς μία θεωρητικά ανεργμάνιστη δράση. Σ' αυτή την προοπτική, η επιστήμη αποβαίνει «ένα σχετικά ευρύ δίκτυο θεωρητικά συστηματοποιημένων εννοιών, που τις κατασκευάζουμε επαγωγικά (inductivement), κατά την εργασία μας μέσα στο πεδίο που ερευνούμε». (G. Houchon, προφορική κοινοποίηση).

8. Σε ορισμένες τοποθετήσεις που έγιναν στο Colloque του 1979 μπορούμε να διακρίνουμε την αφετηρία μεταγενέστερων επεξεργασιών που οδήγησαν σε κάποιες σχετικά ολοκληρωμένες προτάσεις στο Colloque που εξετάζουμε εδώ: η γενική προοπτική για την κατάργηση του ποινικού συστήματος που άνοιξε ο **L. Hulsman**, *Une perspective abolitionniste du système de justice pénale et un schéma d'approche des situations problématiques*, ό.π.(3), σ. 7 - 16, παρά τα αναπόφευκτα ερωτήματα που γεννά, επιτρέπει ωστόσο την αντιμετώπιση του ποινικού ζητήματος μέσα σ' ένα διαφορετικό πλαίσιο αναφοράς και τη διαμόρφωση μιας εναλλακτικής στρατηγικής: η επισημάνση της περιορισμένης οπτικής που επιβάλλει η έννοια της επικινδυνότητας στην κατανόηση του παραβάτη και την ερμηνεία της στάσης του μέσα στο πλαίσιο συγκεκριμένων προβληματικών καταστάσεων που αντιμετωπίζει (βλ. **Ch. Debuyt**, *Le concept de personnalité dangereuse considéré comme expression d'un point de vue*, ό.π. (3), σ. 19 - 34), θα οδηγήσει σε μια γενικότερη προβληματοποίηση του γνωστικού κεκτημένου της κλινικής εγκληματολογίας που θα καταλήξει τελικά στην πρόταση της έννοιας του «δρώντος κοινωνικού υποκειμένου»: η έννοια της «κατάστασης» (situation)

ως πρόσφορης μικροκοινωνιολογικής ενότητας ανάλυσης των προβληματικών καταστάσεων που είχε προτείνει ο **G. Houchon**, *La situation dangereuse: aspects micro - sociologiques*, ό.π. (3), σ. 121 - 143, θα οργανωθεί στη συνέχεια γύρω απ' την ιδέα ενός μικροσυστήματος δραστηριοτήτων και διακανονισμών που αναδεικνύει καινούριους τόπους ανάπτυξης πρακτικών και παραγωγής νοημάτων.

9. Για τη σχέση παράδοσης και νεωτερικότητας κατά το στάδιο της αλλαγής «παραδείγματος» μέσα σε μια επιστημονική κοινότητα, πρβλ. **I. Stengers**, *Le rouvoir des concepts*, στο **I. Stengers, J. Schlanger**, *Les concepts scientifiques. Invention et rouvoir*, Paris - Strasbourg, La Découverte/Conseil de l' Europe/UNESCO, 1989, σ. 53: «Η παράδοση, που ορίζει σε κάθε εποχή τη φύση και τις προϋποθέσεις εξουσίας ενός «παραδείγματος», δε συνιστά μόνο μία κανονιστική αρχή αλλά κι ένα διακύβευμα. Κάθε νεωτερική εργασία αναλαμβάνει τον κίνδυνο να τροποποιήσει την παράδοση και τον ορισμό της ορθολογικότητας που φέρνει μαζί της. Αυτή η τροποποίηση μπορεί να είναι μικρή - καινούρια χρήση ενός εργαλείου, καινούρια ερμηνεία ενός γενικά αποδεκτού αποτελέσματος - ή μεγαλύτερη, και να χρειάζεται έναν καινούριο τρόπο αφήγησης (ο Thomas Kuhh μιλά τότε για αλλαγή παραδείγματος που επισημαίνεται με το ξαναγράψιμο των εγχειριδίων). Σε κάθε περίπτωση, η παράδοση είναι εκείνη που σηματοδοτεί και επιβραβεύει τη νεωτερικότητα. Κατ' αυτήν την έννοια, η παράδοση αποτελεί σίγουρα μία κανονιστική αρχή, αλλά πρόκειται για αρχή που κάθε νεωτερικό επιστημονικό αποτέλεσμα φιλοδοξεί να τροποποιήσει. Η παράδοση δίνει τους κανόνες του παιχνιδιού αλλά η δυνατότητα τροποποίησής τους, η αναγνώριση δηλ. της ορθολογικότητας ενός διαβήματος που τους παραβιάζει λιγότερο ή περισσότερο, αποτελεί τη μεγαλύτερη επιτυχία που μπορεί να ονειρευτεί ένας επιστήμονας αλλά και τη δυσκολότερη να κατακτήσει».
10. **J. Schlanger**, *La pensée inventive*, στη **I. Stengers, J. Schlanger**, ό.π. (9), σ.71.
11. Για μια γενική εικόνα της εκπαιδευτικής και ερευνητικής δραστηριότητας του Τμήματος την τελευταία δεκαετία, βλ. **F. Tulkens, Ch. Debuyst, F. Digneffe**, *Les recherches de politique criminelle au Département de Criminologie et de Droit Pénal de l' Université Catholique de Louvain. Acteur social et délinquance: une grille de lecture du système de justice pénale*, **Archives de Politique Criminelle**, 11, 1989, 137 - 150. Επίσης, για μια συνοπτική αλλά ολοκληρωμένη παρουσίαση των εργασιών του Colloque του 1989 (ολομέλειες και εργαστήρια), βλ. **V. Janssen**, *Acteur social et délinquance. Une grille de lecture du système de justice pénale*. Louvain - la - Neuve, 27-30 septembre 1989, **Revue de Droit Pénal et de Criminologie**, Mars 1990, 3, 237 - 225.
12. Οι εισηγήσεις που έγιναν στο πλαίσιο αυτού του σεμιναρίου έχουν δημοσιευθεί στον τόμο *Généalogie de la défense sociale en Belgique (1880 - 1914)*. Textes recueillis par **F. Tulkens**, Bruxelles, E. Story - Scientia, 1988. Παράλληλα ο M. Foucault έδωσε μια σειρά διαλέξεων με θέμα «Mal faire,

- dire vrai; fonctions de l'aveu en justice», το κείμενο των οποίων παραμένει ανέκδοτο (βλ. την παρουσίαση του **J. François** Aveu, vérité, justice et subjectivité. Autour d'un enseignement de Michel Foucault, **Revue Interdisciplinaire d'études juridiques**, 1981, 7, 163-182).
13. **Généalogie de la défense sociale ...**, ό.π. (12), σ. 7. Για τις εργασίες μεταρρύθμισης του ΒελγΠΚ βλ. το προσχέδιο του Βασιλικού Επιτρόπου **R. Legros**, Avant - projet de Code Pénal, Ministère de la Justice, Bruxelles, Moniteur Belge, 1985, και τα παρακάτω Documents de travail του Département de Criminologie et de Droit Pénal του U.C.L.: **F. Tulkens**, Analyse de l'avant - projet de Code Pénal de M.R.Legros, 1986· **G. Houchon**, Note de méthode pénologique à propos de l'avant - projet de Code Pénal, 1986· **P. Lievens**, Analyse d'un point de vue psychiatrique de certains aspects de l'avant - projet de Code Pénal de M. Legros, 1987· Observations et commentaires au sujet du «Rapport sur les principales orientations de la réforme» de la Commission pour la révision du Code Pénal, 1986.
 14. Βλ. πάνω σ' αυτό: **F. Tulkens**, Un chapitre de l'histoire des réformateurs: Adolphe Prins et la défense sociale, ό.π.(12), σ. 17-46· **F. Ewald**, Responsabilité et dangerosité, ό.π. (12), σ. 309 - 319. Για τις κοινές παραδοχές των αρχών της υπαιτιότητας και της επικινδυνότητας βλ. παρακάτω τις αναλύσεις των Ch. Debuyst (112) και M. van de Kerchove (114). Επίσης, για την έννοια της *διακινδύνευσης* (risque) που αποτέλεσε κατά τον M. Foucault τον απαραίτητο «μετασχηματιστή» για τη μεταφύτευση απ' το χώρο του αστικού δικαίου της αντίληψης μιας ευθύνης χωρίς πταίσμα, βλ. **M. Foucault**, L' évolution de la notion d' «individu dangereux» dans la psychiatrie légale, **Déviance et Société**, 5:4, 1981, 403 - 422.
 15. **Ch. Debuyst**, Modèle éthologique et criminologie, Bruxelles - Liège, P. Mardaga, Coll. «Psychologie et Sciences humaines», 1985.
 16. **F. Digneffe**, Présentation de l' ouvrage de Ch. Debuyst «Modèle éthologique et criminologie, Mardaga, Bruxelles, 1985», Document de travail, Université Catholique de Louvain, Faculté de Droit, Département de Criminologie et de Droit Pénal, Ecole de Criminologie, Louvain - La Neuve, 1985, σ.1. Βλ. επίσης την αντίθετη κριτική του **J. Pinatel**, Connaissance scientifique et criminologie clinique, **Revue de Science Criminelle et de Droit Pénal Comparé**, 1, 1988, 140 - 148.
 17. **F. Digneffe**, Ethique et délinquance. La délinquance comme gestion de sa vie, Genève, Médecine et Hygiène - Meridiens Klincksieck, 1989.
 18. **F. Digneffe**, ό.π. (17), σ. 13. Για το ζήτημα του *ορισμού της κατάστασης* (définition de la situation) βλ. παρακάτω σημ. 58.
 19. Με τη διπλή σημασία που απέδιδε σ' αυτό τον όρο ο Garofalo: τόσο της «*periculosità*», δηλ. της «εγκληματικής ικανότητας», όσο και της «ικανότητας προσαρμογής» που απέμενε στον εγκληματία και επέτρεπε την υποβολή του σε ειδική μεταχείριση.
 20. **E. Sutherland, D. Cressey**, Criminology, Philadelphia, Lippincott, 10η έκδ., 1978, σ. 3.

21. Εδώ η λέξη χρησιμοποιείται με τη διπλή σημασία που έχει στα γαλλικά: *ηθοποιός* αλλά και *δράστης*.
22. **T.S. Kuhn**, ό.π. (7), σ. 67.
23. **A. Μπαλτάς**, ό.π. (1), σ. 80 επ., § 6.7.5.
24. **A. Μπαλτάς**, ό.π. (1), σ. 84, § 6.7.5.12. Πρβλ. επίσης **I. Stengers**, ό.π. (9).
25. **F. Digneffe**, ό.π. (17), σ. 8.
26. **F. Digneffe**, ό.π. (17), σ. 8. Παρόλο που η F. Digneffe τόσο εδώ όσο και στο προηγούμενο χωρίο (βλ. σημ. 25) αναφέρεται στο παραβατικό άτομο και τη σχέση του με τις βαθμίδες κοινωνικού ελέγχου, η προβληματική που αναπτύσσει μπορεί να εφαρμοσθεί *mutatis mutandis* και για άλλες κατηγορίες υποκειμένων του ποινικού συστήματος. Θα πρέπει ωστόσο να τονίσουμε ότι η έντονα ατομοκεντρική σημασία που αποδίδεται εδώ στην έννοια του *acteur social* χαρακτηρίζει μια ορισμένη αντίληψη για το θέμα, η οποία κυριάρχησε, ως ένα βαθμό, τόσο στις προπαρασκευαστικές εργασίες όσο και στη διεξαγωγή του *Colloque*, χωρίς όμως να συναντήσει την ομόφωνη αποδοχή όλων των εισηγητών (βλ. παρακάτω τις παρατηρήσεις των Ph. Robert, P. Lascoumes, P. Landreville, R. Castel, G. Houchon, C. Faugeron).
27. *Présentation et justification du thème* (21-33).
28. **P. Karll**, *Acteur social et régulation biologique* (37-54)
29. **F. Dubet**, *Socialisation des acteurs et sujet social* (55-79).
30. **F. Rigaux**, *Acteur social et sujet de droit* (81-98).
31. **E. Clemens**, *La fiction et le social. Sur la notion d'acteur judiciaire* (99-106).
32. **Ph. Robert**, *L'utilisation du concept d'acteur social dans l'étude du crime* (107-129).
33. **P. Lascoumes**, *Pluralité d'acteurs, pluralité d'actions dans la création contemporaine des lois* (145-163).
34. **P. Landreville**, *Acteur social et création de la loi* (191-206).
35. **F. Tulkens**, *Les coups et blessures volontaires: approche historique et critique* (165-190).
36. **P. Lascoumes, R. Roth, R. Sansonetti**, *L'incrimination en matière économique. Trois exemples de processus: cartels, petit crédit, initiés. Université de Genève, Faculté de droit, Travaux du Cetel, no 34, 1989, σ. 9.*
37. Για το ζήτημα της χρησιμοποίησης του νόμου σαν «κοινωνικού διακυβεύματος» (*enjeu social*), βλ. την μελέτη των P. Lascoumes και H. Zander πάνω σ' ένα κείμενο του K. Marx για την κλοπή ξυλείας: **P. Lascoumes, H. Zander**, *Marx: du «vol de bois» à la critique du droit. Karl Marx à la «Gazette rhénane, naissance d'une méthode. Edition critique de «Débats sur la loi relative au vol de bois» et «Justification du correspondant de la Moselle»*, Paris, P.U.F., Coll. Philosophie d'aujourd'hui, 1984.
38. Πρβλ. στον ελληνικό ΠΚ τα άρθρα 308, 309, 310, 311.
39. Το Πλημμ. Βρυξελλών στην απόφασή του της 28ης Απριλίου 1989 (βλ. *Corr. Bruxelles*, 48e Ch., 28/4/1989, *Journal des Tribunaux*, αρ. 5526/2-12-1989, σ. 697-700) είχε προχωρήσει σε μια τολμηρή ερμηνεία των διατάξεων του

- ΒελΓΚ για τις εκ προθέσεως σωματικές θλάβες, περιλαμβάνοντας στην έννοια της σωματικής θλάβης τον πανικό που μπορεί να καταλάβει τους παθόντες. Θεωρήθηκε έτσι ότι οι βρετανοί φίλαθλοι έσπειραν, με την επιθετικότητα και τις απειλές τους, ένα κλίμα πανικού στις κερκίδες των ιταλών θεατών, που δημιούργησε μια έκρυθμη κατάσταση, με συνέπεια την πώση και τον θανάσιμο τραυματισμό των τελευταίων, γι' αυτό και καταδικάστηκαν για εκ προθέσεως σωματικές θλάβες που επέφεραν τον θάνατο χωρίς όμως την πρόθεση να επέλθει. Η απόφαση αυτή έχει εφεσιβληθεί.
40. Χωρίς ωστόσο να καταφεύγει ούτε σε μια απλή περιγραφή της δημιουργίας του νόμου, ούτε σε μια αιτιολογική εξήγηση. Πρβλ. **J. Hagan**, *The legislation of crime and delinquency: a review of theory, method and research*, **Law and Society**, 1979-1980, σ. 624: «Οι μικρο - και μακρο - επίπεδες διαδικασίες που υπεισέρχονται στην ποινική νομοθεσία είναι σύνθετες. Αυτή καθ' εαυτή η λεπτομερής περιγραφή αυτών των διαδικασιών μπορεί να θεωρηθεί φιλόδοξος στόχος. Επιπλέον, η γλώσσα της αιτιολογίας ενυπάρχει τόσο έντονα μέσα στον κοινό λόγο, όπως επίσης και στην πολιτική και την ακαδημαϊκή έρευνα, ώστε η μετάβαση απ' την περιγραφή στην εξήγηση να καθίσταται επίπονη. Το επιχειρημά μου δεν αφορά στις προβαλλόμενες αντιστάσεις αλλά στο ότι αυτές θάπρεπε να εκφρασθούν ρητά...».
41. Βλ. σχετικά τις εργασίες των **P. Lascoumes**, **R. Roth**, **R. Sansonetti**, ό.π. (36)· **A. Hopkins**, *Crime and law business*, Canberra, Australian Institute of Criminology, 1978· **M. van de Kerchove**, *Les atteintes à la concurrence*, στο *Le droit sans peines*, Bruxelles, Facultés Universitaires Saint-Louis, 1987, σ. 252επ· **JJ. Savelsberg**, *The making of criminal law norms in Welfare States: Economic crimes in W. Germany*, **Law and Society review**, XXI, 4, 1987, σ. 529 επ· του ίδιου, *Rationalities and experts in the making of criminal law against economic crime?* **Law and policy**, X, 2-3, 1988, σ. 216επ.
42. **A. Hopkins**, ό.π. (41).
43. Στο εργαστήριο του Colloque που ασχολήθηκε με το θέμα της δημιουργίας του νόμου παρουσιάστηκαν οι εξής ανακοινώσεις: **P. Poncela**, *L'acteur social - citoyen: premiers et derniers mots sur l'abolition de la peine de mort* (207-213)· **M. Mollito**, *Le jeu des acteurs et la production de la norme: le cas des relations collectives de travail en Belgique* (215-227)· **Ch. Hennau - Hublet**, *Le législateur pénal devant l'usage de la matière nucléaire et la disposition de la vie humaine commençante* (229-239)· **P. Hebberecht**, *Criminalisation et décriminalisation du comportement sexuel* (241-249).
44. **G. Houchon**, *Les acteurs du pénal, hiérarchies ou réseaux?* (253 - 270)· **F. Ost** και **M. van de Kerchove**, *Les rôles du judiciaire et le jeu du droit* (271-293). Η ανακοίνωση του **G. Houchon** παρουσιάστηκε και σε διάλεξη που έδωσε στην Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας, στις 10 Μαΐου 1990, με τίτλο «Post - modern criminology, social networks and social actors» (δακτυλογραφημένο).
45. Ο **R. Castel**, *Bilan: L'application de la loi: l'ordre des interactions et l'*

- ordre des déterminations (295-303), το χαρακτήρισε «αριστοτελικό» (296).
46. **E. Sutherland, D. Cressey**, ό.π. (20).
47. **Th. Sellin**, *Conflicts de culture et criminalité* (μετ. από το αμερικανικό πρωτότυπο), Paris, Pedone A., 1984.
48. **R. Merton**, *Anomie, Anomia and Social Interaction: Context of Deviant Behavior*, στο **B. Clinard (Ed)**, *Anomie and Deviant Behavior: A Discussion and Critique*, New York, Free Press, 1964.
49. **R. Cloward, L. Ohlin**, *Delinquency and Opportunity. A Theory of Delinquent Gangs*, London, Routledge and Kegan Paul, 1961.
50. **G. Sykes, D. Matza**, *Techniques of Neutralization. A Theory of Delinquency*, **American Sociological Review**, 1957, 22, 664-670.
51. **R. Quinney**, *The Social Reality of Crime*, Boston, Little Brown and Cy, 1979.
52. Ακολουθώντας έτσι τις παρατηρήσεις του **A. Cicourel**, *The Social Organization of Juvenile Justice*, New York, J. Wiley, 1968, σ. 15 και 121, όσον αφορά την απαραίτητη γνώση που πρέπει να διαθέτουν οι κοινωνιολόγοι εκείνοι που επιζητούν να κατανοήσουν τις κοινωνικές δομές, γύρω απ' τις προσδοκίες των μελών μιας κοινωνίας, οι οποίες συγκροτούν ένα ερμηνευτικό πλαίσιο για την πρόσληψη των καταστάσεων. Εξάλλου, τόσο μία *προσωποκεντρική* προσέγγιση των φορέων της οργανωμένης κοινωνικής αντίδρασης (η οποία αποβαίνει συχνά ένα ισχυρό υποκατάστατο της ανάλυσης των δομών εξουσίας, βλ. **A. Scull**, *Deviance and Social Control* στο **N. Smelser (Ed.)**, *Handbook of sociology*, London, Sage, 1988, κεφ. 20) όσο και η χρησιμοποίηση της έννοιας της *κυριαρχίας* (domination) σαν γενικού εξηγητικού κώδικα πολλαπλής εφαρμογής (βλ. **G. Boismenu**, *L' Etat et l' orodre juridique*, στο **G. Boismenu, J. Gleizal (éd.)**, *Les mecanismes de régulation sociale. La justice, l' administration, la police*, Montréal, Bréal, P.U.L., 1988) αποδεικνύονται απρόσφορες στην ανάδειξη της πολυπλοκότητας των διαδικασιών εφαρμογής του νόμου.
53. Η προβληματική που προτείνει εδώ ο G. Houchon έχει αναπτυχθεί σε τρία πρόσφατα συλλογικά έργα, αν και με αισθητές αποκλίσεις ως προς τους όρους που εξετάζεται: **K. Knorr - Cetina, A. Cicourel (Eds)**, *Advances in Social Theory and Methodology. Toward an Integration of Micro and Macro - Sociologies*, Boston, Routledge and Kegan Paul, 1981· **J. Alexander, B. Giesen, R. Munch, N. Smelser (Eds)**, *The micro - macro link*, Berkeley, University of California Press, 1987· **N. Fielding (Ed)**, *Actions and Structure. Research Methods and Social Theory*, London, Sage, 1988.
54. **G. Houchon**, *Post - modern criminology, ...* ό.π. (44), σ. 8.
55. Με την σημασία που αποδίδει σ' αυτόν τον όρο ο **D. Layder**, *Power, Structure and Agency*, **Journal for the Theory of Social Behaviour**, 15:2, 1985, 131 - 149, βλ. σ.132: «Οι πόροι (δηλ. τα μέσα παραγωγής, άσκησης θίας, το μονοπώλιο δυνατοτήτων ή πληροφόρησης) που κατέχουν συλλογικά ορισμένες κοινωνικές ομάδες (δηλ. οι τάξεις ή οι επαγγελματικές ομάδες) και τις τοποθετούν σε προκαθορισμένη και άνιση σχέση ως προς άλλες ομάδες».

56. **G. Houchon**, Post-modern criminology..., ό.π. (44), σ. 9.
57. Βλ. **C. Faugeron, G. Houchon**, Prison et pénalités: de la pénologie a une sociologie des politiques pénales, *L' Année sociologique*, 35, 1985, 115-151 (αγγλ., μετ. **J. Shepherd**: *Prison and the Penal System: From Penology to a Sociology of Penal Policies*, *International Journal of the Sociology of Law*, 15, 1987, 393-422). **G. Houchon**, Pratiques et réseau: éloge de l' ambiguïté, *Déviance et Société*, 14:2, 1990, 213-221, σ. 217: «Μπορούμε να φαντασθούμε λοιπόν μια άλλη συζήτηση, αφ' ενός μεν λιγότερο εγκλωβισμένη στο φετιχισμό των σχολαστικών λειτουργιών της ποινής και αφ' ετέρου πολύ ευρύτερη απ' το να μάθουμε ποιός και τί κάνει. Δεν μπορούμε να προσδώσουμε κοινωνική διάσταση στην ποινή παρά μετρώντας την πραγματική χρήση που της γίνεται μέσα σε ένα δεδομένο κοινωνικό σχηματισμό. Θα πρέπει να επιστήσουμε την προσοχή μας περισσότερο πάνω στο ρόλο που παίζουν οι ποινικοί μηχανισμοί στην κοινωνική αλλαγή παρά στην κοινωνική αναπαραγωγή. Κατ' αυτόν τον τρόπο η απονομή της δικαιοσύνης τοποθετείται στο πλαίσιο της συνολικής κοινωνικής ανέλιξης και, εδώ ακόμα, η προσφορότερη κλίμακα ανάλυσης είναι το περιφερειακό και τοπικό επίπεδο».
58. Για την έννοια του *ορισμού της κατάστασης* (définition de la situation) βλ. **G. Houchon**, ό.π. (8), σ. 133: «Πριν από κάθε αυτοπροσδιοριζόμενη ενέργεια υπάρχει πάντα ένα στάδιο εξέτασης και αξιολόγησης που μπορούμε να ονομάσουμε *ορισμό της κατάστασης*. Το να ορίσεις λοιπόν μια κατάσταση σημαίνει να την αναπαραστήσεις *συμβολικά*, έτσι ώστε να μπορεί να δοθεί μια απάντηση. Αυτού του είδους ο ορισμός αποκτά σπουδαιότερη σημασία για τον φορέα κοινωνικής δράσης απ' ότι ο ίδιος ο τρόπος που του παρουσιάζεται η κατάσταση. Πράγματι, μια αντικειμενική κατάσταση δεν υφίσταται παρά μέσω αυτού του ορισμού και επιβάλλεται σαν τέτοια, ως προς τις συνέπειες της, στο φορέα κοινωνικής δράσης... Ο ορισμός της κατάστασης φαίνεται πως παίζει κάποιο συγκεκριμένο ρόλο στο φαινόμενο της *παραπομπής* έτσι όπως εξετάστηκε από την εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης (το γεγονός δηλ. της προσφυγής του φορέα κοινωνικής δράσης στα θεσμικά συστήματα για τον έλεγχο της παρέκκλισης)».
59. Βλ. **S. Asquith**, Social control and regulation: Towards a topographical analysis, *Actes V^{es} Journées Internationales*, Vaucluse, 1985, σ. 205-216.
60. **G. Houchon**, ό.π. (57), σ. 216.
61. Βλ. **G. Houchon**, ό.π. (8), σ. 135: «Η έννοια του *δικτύου κοινωνικών σχέσεων* (social network) έχει μεταφερθεί απ' την κοινωνική ανθρωπολογία στη μελέτη του **Bottoms** για την εγκληματικότητα της πόλης (**J. Baldwin, A. Bottoms, M. Walker**, *The Urban Criminal*, London, Tavistock, 1976, σ. 29). Η περιγραφή της συμπεριφοράς παρουσιάζει σ' αυτό το επίπεδο μορφολογικές και δομικές όψεις καθώς και χαρακτηριστικά αλληλόδρασης των οποίων το κυριότερο είναι η σημασία που αποδίδουν οι άνθρωποι του δικτύου στις σχέσεις τους. Αυτή η μέθοδος ανάλυσης υπήρχε ήδη μέσα στην παράδοση του «επαγγελματία κλέφτη» του **E. Sutherland**, όπως την

συναντάμε σε ορισμένες μονογραφίες για την εγκληματικότητα κατά των περιουσιακών αγαθών. Αυτές οι εργασίες είναι που μας υποβάλλουν τη μικροκοινωνιολογική κατασκευή του πλέγματος παρέκκλιση - κοινωνικός έλεγχος, απ' την στιγμή ιδίως που ολοκληρώθηκαν με τις αλληλοδρασιακές και εθνομεθοδολογικές μελέτες πάνω στη λειτουργία των οργάνων ποινικής δίωξης και καταστολής. Οι ποικίλες αυτές εργασίες επεσήμαναν κοινωνικοποιήσεις, προσδοκίες και επιλογές που εκτείνονται κι απ' την μια κι απ' την άλλη μεριά του ορίου της παραπομπής. Καινούριες έρευνες θα όφειλαν να δείξουν πως δεν υφίσταται λύση συνέχειας ανάμεσα στα φαινόμενα που τοποθετούνται εκατέρωθεν αυτού του ορίου».

62. **G. Houchon**, ό.π. (57), σ. 213.
63. **B. Leighton**, The Community Concept in Criminology: Toward a Social Network Approach, **Journal of Research in Crime and Delinquency**, 25:4, 1989, 351-374.
64. **G. Houchon**, Post-modern criminology..., ό.π. (44), σ. 2.
65. **M. Delmas-Marty**, L' analyse systématique et la politique criminelle, **Archives de Politique Criminelle**, 1985, 8, 27-45.
66. **Ch. Lazerges**, Une politique criminelle participative, **Archives de Politique Criminelle**, 1988, 10, 91-106.
67. Βλ. σημ. (21).
68. Βλ. **J. von Neumann, O. Morgenstern**, Theory of Games and Economic Behavior, New York, 1964· για μια κριτική των φιλοσοφικών προϋποθέσεων αυτής της προοπτικής βλ. **M. Plon**, La théorie des jeux: une politique imaginaire, Paris, 1976.
69. Πρβλ. για την διαδικασία δημιουργίας του νόμου τις παρατηρήσεις του **P. Lascoumes**, παραπάνω, στο κεφάλαιο για τη δημιουργία του νόμου.
70. Γι' αυτή την επιστημολογική θεμελίωση του δικαίου βλ. **F. Ost, M. van de Kerchove**, Jalons pour une théorie critique du droit, Bruxelles, 1987, κυρίως σελ. 25-95· των **ιδίων**, Comment concevoir aujourd' hui la science du droit? **Déviance et société**, 11:2, 1987, σ. 183 επ.
71. Για την έννοια του «υπο-δικαίου» (infra-droit) βλ. αναλυτικά **A.-J. Arnaud**, Critique de la raison juridique, 1. Où va la sociologie du droit?, Bibliothèque de Philosophie du droit, τόμος XXVI, Paris, L.G.D.J., 1981, κυρίως στις σελ. 325-351. Πολύ σύντομα, παραθέτω εδώ την υπόθεση εργασίας του A.-J. Arnaud, ό.π., σ. 325: « Όπως το υπεριώδες και το υπέρυθρο αποκτούν την ονομασία τους με την αναφορά στα χρώματα των άκρων του φάσματος, που γίνονται αντιληπτά απ' το ανθρώπινο μάτι, θα μιλάμε για υπο-δικαίο κάθε φορά που κάτι, χωρίς να είναι δικαίο (droit) με τη θετικιστική σημασία, συμμετέχει ωστόσο στο νομικό φαινόμενο lato sensu».
72. Βλ. **G. Teubner**, Recht als autopoietisches System, Frankfurt am Main, 1989.
73. Πρβλ. **C. Faugeron, G. Houchon**, ό.π. (57): «Ο κίνδυνος που караδοκει στην αναζήτηση μιας εξήγησης της ποινικής λειτουργίας στην κοινωνία μέσω της δομής αυτής της τελευταίας, συνίσταται σε μια ιδεαλιστική παρέκκλιση, που θα ερχόταν να διερευνήσει κάποιον άμεσο δεσμό -

σχεδόν τελεολογικό – ανάμεσα στη διαίρεση της κοινωνίας σε τάξεις και στα αποτελέσματα των ποινικών μηχανισμών, παραβλέποντας τις διαδοχικές επιστρωματώσεις του ποινικού δικαίου και τις αναδομήσεις των θεσμών. Είναι σα να διαπραγματεύεσαι τον ποινικό μηχανισμό όπως ένα αρμονικό σύνολο που καθοδηγείται από μια λίγο-πολύ ρητή θούληση πειθάρχησης του προλεταριάτου, παραπέμποντας την ουσία της εξήγησης στην «αστική παιδεία» των δικαστών: αυτή η παιδεία θα τους έκανε να καταστέλουν όσο αυστηρότερα γίνεται τις παραβάσεις κατά της ιδιοκτησίας, χαρακτηριστικές εξάλλου των κυριαρχούμενων τάξεων (σ. 119-120)... [Μπορούμε ωστόσο να παρατηρήσουμε] ότι το δικαστικό σώμα απέχει πολύ απ' το να διαθέτει την περίφημη ομοθυμία που του αποδίδουν ορισμένοι συγγραφείς. Προερχόμενοι οι δικαστές ολόενα και περισσότερο, στην πλειοψηφία τους, από μερίδες των μεσαίων τάξεων – λίγο-πολύ αντικειμενικών συμμάχων της αστικής τάξης – αντανακλούν, με τον τρόπο τους, τις ιδεολογικές διαιρέσεις αυτών των ταξικών μερίδων και, ευρύτερα, τις αντιπαραθέσεις που λαμβάνουν χώρα στην πολιτική κοινωνία. Δεν βλέπουμε εξάλλου γιατί θα έβγαιναν αλώθητοι απ' αυτές τις αντιπαραθέσεις, ακόμα κι αν, εξαιτίας της νομικής τους κατάρτισης και των καταναγκασμών του δικαστικού σώματος, θα θέλαμε να τους θεωρήσουμε περισσότερο ομογενείς από άλλες κοινωνικές ομάδες (σ. 122)».

74. **Ph. Robert**, De la «criminologie de la réaction sociale» à une sociologie pénale, *L'année sociologique*, 1981, 31, σ. 273.
75. Βλ. κυρίως **D. Gifford**, Decisions, decisional referents and administrative justice, στο **B. Atkins, M. Pogreblin (Eds.)**, *The invisible justice system. Discretion and the law*, 1978, σ. 18, όπου ο συγγραφέας μιλά για «εσωτερικές και αυτο-επιβαλλόμενες επιταγές».
76. Στο εργαστήριο του Colloque που ασχολήθηκε με το θέμα της εφαρμογής του νόμου παρουσιάστηκαν οι εξής ανακοινώσεις: **H.-D. Bosly**, Police et ministère public: acteurs sociaux? (305-310)· **Ch. de Valkeneer**, Les nouvelles stratégies policières: aux confins des criminalisations primaire et secondaire (311-325)· **S. Snacken**, Le détenu «acteur social» (327-337)· **T. Peters, L. Dupont**, L'assistance sociale en justice pénale. D'une relation de contrôle vers une relation de service? (339-347).
77. **F. Digneffe**, Le concept d'acteur social et le sens de son utilisation dans les théories criminologiques (351-374)· **J. Kinable**, Le sens de la délinquance (375-395).
78. **L. Cassiers**, Bilan: le sujet et l'acteur (397-401), σ. 398.
79. ό. π. (15), σ. 180.
80. **M. Crozier, E. Friedberg**, L'acteur et le système, Paris, Seuil, 1977, σ. 69.
81. **A. Touraine**, La retour de l'acteur. Essai de sociologie, Fayard, Paris, 1984, σ. 13.
82. ό. π. (81), σ. 166 επ.
83. ό. π. (81), σ. 112.
84. Έτσι αποκαλεί ο L. Goldmann τη «σημασιοδοτική δομή» (structure signifi-

- cative) μέσα στην οποία συμπεκνώνεται, σύμφωνα με τη θεωρία του «γενετικού δομισμού» (structuralisme génétique), η συνολική οργάνωση ενός λογοτεχνικού κειμένου.
85. **A. Touraine**, ό. π. (81), σ. 113.
86. **A. Touraine**, ό. π. (81), σ. 113.
87. **A. Touraine**, ό. π. (81), σ. 262-263.
88. **J.-P. Brodeur**, *Provocations, Criminologie*, 19:1, 1986, σ. 150.
89. Κατά την F. Digneffe η θεωρία του M. Crozier «επιβεβαιώνει πράγματι ορισμένες εγκληματολογικές έρευνες που δείχνουν πως οι παραβατικές συμπεριφορές δεν αποκτούν νόημα παρά εάν κατανοηθούν ως η μοναδική δυνατότητα που διαθέτουν για την απόκτηση κάποιας δύναμης εκείνα τα κοινωνικά υποκείμενα που αισθάνονται «στριμωγμένα» μέσα σ' ένα οικογενειακό, σχολικό ή θεσμικό σύστημα, το οποίο τους δημιουργεί αποστροφή». βλ. **R. Agnew**, *A Revised Strain Theory of Delinquency, Social Forces*, Sept. 1985, σ. 151-167.
90. **J. G. March, H. A. Simon**, *Les organisations*, Paris, Dunod, 1964.
91. **M. Cusson**, *Délinquants, pourquoi?*, Paris, A. Colm, 1981, σ. 64.
92. **Fr. Dubet**, *La galère, jeunes en survie*, Paris, Fayard, 1985.
93. **M. Wlewiorka**, *Sociétés et terrorisme*, Paris, Fayard, 1988.
94. Σύμφωνα με την ερμηνεία που δίνει ο J. Kinable στον όρο *délinquant* (ο οποίος προέρχεται απ' το λατινικό ρήμα «*linquere*» ή «*relinquere*», που σημαίνει αφήνω, χαλαρώνω, διαλύω δεσμό) εμπεριέχεται σ' αυτόν «η ιδέα του «να μην κάνεις» αυτό που επρόκειτο να αναλάβεις (με την έννοια για παράδειγμα του «να αποφεύγεις να εμπλακείς»: να μην επεμβαίνεις ούτε να επενδύεις σε μια κατάσταση, να απέχεις, να μένεις στο περιθώριο, ακινητοποιημένος)· υπάρχει επίσης η ιδέα του «να μην κατέχεις» για εσένα τον ίδιο, σε σχέση με τον εαυτό σου, σαν ενδιαφερόμενος και εμπλεκόμενος, να μη γίνεσαι κάτοχος αυτού που σου προσφέρεται ή επιβάλλεται. Ξέρουμε όμως πως το ζήτημα που τίθεται στη διαδικασία ενός πένθους, εκείνο δηλ. στο οποίο αποβλέπει κανείς όταν λέει ότι πρέπει να πενήσει κάτι (και η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου δεν αποτελεί παρά ένα παράδειγμα γι' αυτό το κάτι, που ισχύει για οτιδήποτε μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αφοσίωσης) είναι να καταφέρει να βρει τον τρόπο και τις δυνάμεις για να διαρρήξει τους δεσμούς του μ' εκείνο που του διαφεύγει (εκτός κι αν το επανασυστήσει με άλλο τρόπο), να εγκαταλείψει (ή να προσπεράσει) εκείνο που του λείπει ή δημιουργεί την έλλειψη, να χαλαρώσει έναν τρόπο σύνδεσης και να αφήσει εν τέλει εκείνο που πρέπει να χαθεί, αποποιούμενος την ύπαρξή του. Απ' το ίδιο λατινικό ρήμα θα προκύψουν τόσο το «κατάλοιπο» (*reliquie*, εκείνο δηλ. που μένει ή διατηρείται ακόμα, παρά την εγκατάλειψη, την εξαφάνιση) όσο και το «υπόλοιπο» (*reliquat*, σαν μια μόνιμη οφειλή ή διαρκής οφειλόμενη πίστωση, παρά την ρευστοποίηση ενός λογαριασμού). Απ' την ίδια ρίζα προέρχεται και ο όρος «*déréliction*», που εκφράζει αρχικά το αίσθημα εγκατάλειψης από κάθε θεία βοήθεια, αποδίδοντας έτσι την συνθήκη του υπάρχουν σε

κατάσταση απορίας, καταθύθισης και έκπτωσης, του να είσαι δηλ. εγκαταλειμένος σ' ότι συμβαίνει, αφημένος στον εαυτό σου, χωρίς συνδρομή, χωρίς βοήθεια από κανέναν άλλο παρά από σένα τον ίδιο: κατάσταση εγκατάλειψης (*abandonnisme*), στην οποία όλο το πρόβλημα είναι να μπορέσεις να αναλάβεις τον εαυτό σου υπ' ευθύνη σου, αλλά που μπορείς επίσης ν' αφεθείς «να σε πάρει το ρέμα» (380-381).

95. Εδώ ο J. Kinable παραθέτει ένα παραστατικό διάλογο ανάμεσα σε δυο «οπλοφόρους» («*braqueurs*»): «--Τα πράγματα που σ' εμποδίζουν να αποκτήσεις, τα πράγματα που δεν θέλουν να σου δώσουν, τα παίρνεις...». «--Ναι, αλλά τελικά δεν θα θρεις μέσα στα πράγματα αυτά που σου έχουν πάρει. Αυτό που δεν θέλουν να σου γυρίσουν πίσω, αυτό που πάντα σ' εμποδίζουν ν' αποκτήσεις πραγματικά, είναι ο ίδιος σου ο εαυτός...», D. Aourousseau, M. Laborde, *Parole de bandits*, Paris, Seuil, 1976, σ. 219.
96. J.-P. Vernant, *Catégories de l' agent et de l' action en Grèce ancienne*, στο J. Kristeva, J. - Cl. Milner, N. Ruwet (Dir.) *Langue, discours, société*. Pour Emile Benveniste, Paris, Seuil, 1975, σ. 369-371.
97. Στο εργαστήριο του Colloque που ασχολήθηκε με το θέμα της παράβασης του νόμου παρουσιάστηκαν οι εξής ανακοινώσεις: G. Casadamont, *Crimino - logique(s): un «sujet» dans tous ses états?* (403-413)· C.M.M. da Agra, *Sujet autopoiétique et transgression* (415-425)· L. Walgrave «L' acteur social»: un concept novateur pour la criminologie? (427-431)· J. François, *Structures sociales, structures psychiques et activité du sujet* (433-447).
98. C. Faugeron, *L' acteur entre l' individuel et le social. Une réflexion sur les problématiques de l' acteur social* (451-459).
99. Ch. Debuyst, *Remarques conclusives* (461-471).
100. Πρβλ. Ph. Robert, P. Lascoumes, *Les bandes d' adolescents. Une théorie de la ségrégation*, Paris, Les éditions ouvrières, Coll. «L' Evolution de la vie sociale», 6' έκδοση, 1974, σ. 244 επ.: «Η συμμορία δε φαίνεται να συγκροτείται γύρω από ένα εγκληματικό στόχο».
101. Με την σημασία που αποδίδει σ' αυτόν τον όρο ο T. S. Kuhn, ό.π. (7), σ. 56: «Μ' αυτόν τον όρο χαρακτηρίζω καθολικά αναγνωρισμένες επιστημονικές επιτεύξεις, οι οποίες, για ένα χρονικό διάστημα, παρέχουν πρότυπα προβλημάτων και λύσεων σε μια κοινότητα ειδικών».
102. Ch. Atlas, *Le traitement des délinquants. Criminologie et tradition juridique. Essai épistémologique. Document pour la troisième conférence internationale de la Fondation Aquinas*, 1989. Ο Ch. Debuyst (463, σημ. 4) σημειώνει ότι πρόκειται για την προκαταρκτική μορφή μιας εισήγησης, της οποίας ωστόσο η γενική ιδέα παραπέμπει ευθέως στις θέσεις του R. Gassin, *Criminologie*, Paris, Dalloz, 1988, σ. 51 επ.
103. K. Mannheim, *Idéologie et utopie*, Paris, M. Rivière, 1956· E. Bloch, *Le principe espérance*, Paris, Gallimard, 1959· 6λ. επίσης Ch. Debuyst, *Note introductive aux travaux du séminaire sur la terrorisme. Document de travail*, Université Catholique de Louvain, Faculté de Droit, Département de Criminologie et de Droit pénal, 1986.

104. **Ch. Debuyst**, ό.π. (27), σ. 24.
105. **M. Foucault**, *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*, Paris, Gallimard, 1966, κυρίως τα κεφ. IX και X (ελλ. μετάφ. **Κ. Παπαγιώργη**, *Οι λέξεις και τα πράγματα. Μια αρχαιολογία των επιστημών του ανθρώπου*, Αθήνα, «Γνώση», 1986).
106. Έτσι και η **C. Faugeron**, ό.π. (98), σ. 451, χωρίς όμως να αναφέρεται στην υπόθεση του **M. Foucault**: «αυτό το colloque αποτέλεσε κατά την γνώμη μου το αντικείμενο ενός στοιχήματος, μια διανοητική περιπέτεια. Ήταν σίγουρα ένα στοιχείο να συγκεντρωθούν τόσο εκπρόσωποι διαφορετικών επιστημών και να τους προταθεί να διαπραγματευθούν, όχι ένα αντικείμενο έρευνας – συνηθισμένο άλλωστε εγχείρημα στα εγκληματολογικά colloques – αλλά μια έννοια».
107. Έτσι κλείνει ο **M. Foucault** το «Οι λέξεις και τα πράγματα...», ό.π. (105), ελλ. μετ., σ. 528.
108. **M. Foucault**, ό.π. (105), ελλ. μετ., σ. 428 και 460.
109. **M. Foucault**, ό.π. (105), ελλ. μετ., σ. 418.
110. Βλ. **B. Smart**, *Foucault, Sociology and the problem of human agency, Theory and Society*, 11:2, March 1982, 121-141, σ. 128.
111. Κατά τον **M. Foucault**, ό.π. (105), ελλ. μετ., σ. 440, στην θετικιστικού τύπου ανάλυση «ο αληθινός λόγος βρίσκει το θεμέλιό του και το πρότυπό του σε αυτή την εμπειρική αλήθεια της οποίας ανιχνεύει την γένεση μέσα στη φύση και μέσα στην ιστορία... (η αλήθεια του αντικειμένου επιτάσσει την αλήθεια του λόγου, ο οποίος περιγράφει τη διαμόρφωσή του)», ενώ σ' ένα λόγο εσχατολογικού τύπου «ο αληθινός λόγος προκαταλαμβάνει αυτή την αλήθεια, της οποίας καθορίζει τη φύση και την ιστορία, τη σχεδιάζει από τα πριν και την υποθάλλει από μακριά... (η αλήθεια του φιλοσοφικού λόγου συγκροτεί την υπό διαμόρφωση αλήθεια)».
112. **Ch. Debuyst**, *Les conceptions criminologiques de la culpabilité, Annales de l' Université des Sciences Sociales de Toulouse*, XXIV, τεύχη 1-2, 1976, 151-172, σ. 158.
113. **Ch. Debuyst**, ό. π. (112), σ. 159.
114. **M. van de Kerchove**, *Culpabilité et dangerosité. Réflexions sur la clôture des théories relatives à la criminalité*, στο **Ch. Debuyst (ed.)**, ό.π. (3), σ. 291-309.
115. Γι' αυτό το ζήτημα βλ. κυρίως **A. Amselek**, *Méthode phénoménologique et théorie du droit*, Paris, L.G.D.J., 1964, σ. 305 επ' **J. Lenoble**, **F. Ost**, *Le droit occidental et ses présupposés épistémologiques*, Paris, UNESCO, 1977, σ. 21 επ' **F. Ost**, **M. van de Kerchove**, *Possibilité et limites d' une science du droit*, *Revue Interdisciplinaire d' études juridiques*, 1, 1978, σ. 13 επ' **M. Mialle**, *Une introduction critique au droit*, Paris, F. Maspero - P.U.de Grenoble, 1976, 37-68.
116. **M. van de Kerchove**, ό. π. (114), σ. 291 και 294-295. Βλ. επίσης σημ. (14).
117. **B. De Sousa Santos**, *La transition post - moderne: droit et politique*, *Revue Interdisciplinaire d' études juridiques*, 1990.24, 77-118, σ: 93.

118. **B. De Sousa Santos**, ό. π. (117), σ. 79. Η βασική θέση του για τη σημερινή μεταβατική περίοδο είναι ότι: «το κοινωνικο-πολιτικό παράδειγμα του μοντέρνου εμφανίστηκε πριν από την κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και θα εξαφανισθεί προτού αυτή πάψει. Η εξαφάνιση αυτή είναι σύνθετη γιατί κατά ένα μέρος συνιστά μια διαδικασία *εκνίκησης* (*évincement*) και κατά ένα άλλο μιά διαδικασία *αχρησίας* (*obsolescence*). Πρόκειται για εκνίκηση στο μέτρο που η μοντερνικότητα κράτησε ορισμένες υποσχέσεις της, σε μερικές περιπτώσεις μάλιστα μέχρις υπερβολής. Πρόκειται για αχρησία στο μέτρο που η μοντερνικότητα δεν είναι πλέον ικανή να τηρήσει ορισμένες απ' τις άλλες υποσχέσεις της. Αυτή η σύζευξη της υπερβολής και του ελλείμματος στην εκπλήρωση των ιστορικών της υποσχέσεων εξηγεί τη δυσκολία της σημερινής κατάστασης, που εμφανίζεται επιφανειακά σαν μια περίοδος κρίσεως αλλά που βαθύτερα είναι *μία περίοδος μετάβασης*. Στο βαθμό που όλες οι μεταβάσεις είναι συγχρόνως μισο-αόρατες και μισότυφλες, είναι αδύνατο να περιγράψουμε την ακριθή μας κατάσταση με συγκεκριμένο τρόπο. Γι' αυτό πιθανόν η ακατάλληλη ονομασία «*μετα-μοντέρνο*» έγινε τόσο δημοφιλής. Αλλά, για τον ίδιο λόγο, αυτή η ονομασία παραμένει αυθεντική μέσα στην ακαταλληλότητά της».
119. ό. π. (117).
120. ό. π. (117), σ. 91.
121. **K.O. Apel**, *The situation of humanity as an ethical problem*, **Praxis International**, 1984, 4, 250.
122. ό. π. (117), σ. 91-92.
123. Πρβλ. **G. Houchon**, ό. π. (44).
124. Για την συζήτηση γύρω απ' την εξάντληση του μοντέρνου ή την εμφάνιση του μεταμοντέρνου, βλ. **Θ. Γεωργίου**, Η συζήτηση για τη μεταμοντέρνα κατάσταση. Σχέδιο για να διασωθεί το μη απεικονίσιμο. Προλεγόμενα στην ελληνική έκδοση του **J.-F. Lyotard**, Η μεταμοντέρνα κατάσταση, Μεταφ. **Κ. Παπαγιώργης**, Αθήνα, «Γνώση», 1988, σ. 9-19.
125. **B. De Sousa Santos**, ό.π. (117), σ. 116.
126. **B. De Sousa Santos**, ό.π. (117), σ. 117.
127. **Γ. Χειμωνά**, Πεισίστρατος, Αθήνα, ύψιλον/βιβλία, 8' έκδοση, 1980, σ. 11.

ΕΝΑΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Στρασβούργο, 28-30 Νοεμβρίου 1989

Θέμα: Καθυστερήσεις στο σύστημα ποινικής Δικαιοσύνης

Ευστράτιος Παπαθανασόπουλος

Τα εγκληματολογικά συμπόσια γίνονται κάθε δύο χρόνια και εναλλάσσονται με τις ερευνητικές συνόδους, έτσι κάθε χρόνο το Συμβούλιο της Ευρώπης είτε με τη μιά μορφή είτε με την άλλη αποτελεί τον τόπο ανταλλαγής επιστημονικών ιδεών και προβληματισμών.

Το 9^ο εγκληματολογικό συμπόσιο είχε ως θέμα του την «καθυστερήση στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης».

Τα προηγούμενα εγκληματολογικά συμπόσια είχαν ασχοληθεί διαδοχικά με τα εξής θέματα: 1) «Μέθοδοι εκτίμησης και σχεδιασμού στον τομέα της εγκληματικότητας» (1973), 2) «Τρόποι για ν' αποκτήσουμε μιά καλλίτερη ενημέρωση σχετικά με την εγκληματικότητα» (1975), 3) «Η αστυνομία και η πρόληψη της εγκληματικότητας» (1977), 4) «Εγκληματολογικές απόψεις για την κακομεταχείριση των παιδιών μέσα στα πλαίσια της οικογένειας» (1979), 5) «Τάσεις, ροπές εγκληματικότητας. Συγκριτικές μελέτες και τεχνικά προβλήματα» (1981), 6) «Ιστορική έρευνα για την εγκληματικότητα και την ποινική δικαιοσύνη» (1983), 7) «Μελέτη σχετικά με την ποινική ευθύνη και την ψυχιατρική μεταχείριση εγκληματιών με διανοητικά προβλήματα» (1985), 8) «Δυσαναλογίες στις διαδικασίες των ποινών, Αιτίες και λύσεις» (1987).

Γενικός Εισηγητής σ' αυτό το συμπόσιο ήταν ο D.W. Steenhuis (Ολλανδία) και ειδικοί Εισηγητές ο Laffargue (Γαλλία) με τίτλο «Αργοπορίες στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Η κατάσταση στις χώρες της Ευρώπης», ο Feltes (Δυτ. Γερμανία) με θέμα «Αιτίες καθυστερήσεων στο σύστημα της Ποινικής Δικαιοσύνης» και η Morgan (Αγγλία). Η εισήγησή της αφορούσε «προτάσεις για βελτίωση της κατάστασης». Το πρόγραμμα ήταν έτσι διαμορφωμένο ώστε να δοθεί αρκετός χρόνος για συζήτηση.

Η τελευταία μέρα ήταν αφιερωμένη σε συμπεράσματα. Μεταξύ άλλων τονίσθηκε ότι για όσες υποθέσεις τελικά εισάγονται στο ποινικό σύστημα, τα δικαστήρια θα πρέπει να χρησιμοποιούν απλοποιημένες διαδικασίες, πάντοτε όμως με σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα. Η ταχεία διεκπεραίωση των υποθέσεων είναι ένας από τους δείκτες αποτελεσματικότητας του Ποινικού συστήματος. Τονίσθηκε ιδιαίτερα η σχετική πρόσφατη σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης R(87) 18.

Πρώτα θα πρέπει να γίνει μια ανάλυση για το καθένα από τα όργανα που εμπλέκονται στο σύστημα, να δούμε δηλαδή πώς και πόσο χρόνο το κάθε όργανο αφιέρωσε για κάποιες υποθέσεις, πόσος χρόνος ήταν τελικά αναγκαίος, ώστε να μπορέσουμε να διαπιστώσουμε τον χρόνο που θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως καθυστέρηση.

Αναφέρθηκε επίσης ότι για να πετύχουμε τους στόχους μας θα πρέπει να υπάρξει και η ανάλογη διαπαιδαγώγηση των οργάνων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Στις εισηγήσεις αλλά και στις συζητήσεις τέθηκαν πολλά ζητήματα, όπως α) ορισμού της έννοιας «καθυστέρηση», β) μεθόδων προσέγγισης της προβληματικής (*temps de travail - temps de transport - temps d' Attente procédurale, temps d' Attente Organisationnelle*), γ) Μεθόδων υπολογισμού συνολικής διάρκειας της διαδικασίας (*durée moyenne de la procédure* ou *pourcentage d' affaires traitées durant par ex. deux mois*), δ) συνάρτησης της καθυστέρησης μιάς υπόθεσης σε σχέση με το όργανο που κάθε φορά επεμβαίνει (όπως π.χ. μετάβαση της υπόθεσης στο ποινικό σύστημα με τη μεσολάβηση της ιδιωτικής αστυνομίας, επέμβαση της αστυνομίας με αυξημένες εξουσίες για το χειρισμό της υπόθεσης, *transaction* κ.λ.π.).

Συμμετείχαν όπως πάντοτε εκπρόσωποι όλων των χωρών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, Διεθνών Οργανισμών και παρατηρητές από τρίτα κράτη.

Από ελληνικής πλευράς εκτός από την κ. Αγλαΐα Τσήτσουρα, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Βρυξελλών και προϊσταμένη του Εγκληματολογικού Τμήματος στο Συμβούλιο της Ευρώπης, συμμετείχαν ο καθηγητής του Ποινικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Κ. Βουγιούκας, η Καθηγήτρια Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Κ. Σπινέλλη, ο καθηγητής Ποινικού Δικαίου κ. Δ. Σπινέλλης, μέλος της *Comité européen pour les problèmes criminels*, και ο καθηγητής και διευθυντής του Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Ι. Φαρσεδάκης, οι οποίοι και έκαναν επανειλημμένες παρεμβάσεις κατά τις συζητήσεις. Αναφέρθηκαν κυρίως στις διαφορές στη διάρκεια της δίκης, ανάλογα με το σύστημα ποινικής δίωξης (νομιμότητας-σκοπιμότητας), στην επίδραση μέτρων εναλλακτικών της προσωρινής κράτησης, στα προβλήματα που δημιουργούνται ανάλογα με το αν η δίωξη ασκείται *in rem* ή *in personam* και επισήμαναν ότι πρέπει να υπάρξουν έρευνες σε βάθος για να δούμε τους μηχανισμούς αλληλεπίδρασης (*mécanismes d' interaction*) ανάμεσα στα όργανα του συστήματος, δικαστή, αστυνομία κ.λ.π.

ΤΟ 25ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΩΝ ΤΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Ανθοζωή Χάιδου

Εδώ και 25 χρόνια, το πρώτο - κατά κανόνα - Σαββατοκύριακο του Ιουλίου διοργανώνεται το Συνέδριο των Εγκληματολογικών Ινστιτούτων της Νοτιοδυτικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Ως τόπος διεξαγωγής του Συνεδρίου επιλέγεται η περιοχή του φιλοξενούντος Ινστιτούτου, το οποίο και είναι υπεύθυνο για την όλη οργάνωση και τη διαμόρφωση του προγράμματος.

Ενώ αρχικά στις σχετικές εργασίες συμμετείχαν τα εγκληματολογικά ινστιτούτα του Freiburg, της Heidelberg και του Tübingen, με την πάροδο προστέθηκαν αυτά της Konstanz, του Mannheim, του Saarbrücken και του Trier.

Σκοπός του Συνεδρίου, στο οποίο σημειωτέον μετέχουν αντιπρόσωποι όλων των ερευνητικών κέντρων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας καθώς και πανεπιστημιακοί, τόσο γερμανοί όσο και αλλοδαποί, είναι η ανταλλαγή απόψεων πάνω σε τρέχοντα προβλήματα της εγκληματολογίας και η ενημέρωση για την πορεία εγκληματολογικών ερευνών που διεξάγονται στο γερμανόφωνο χώρο αλλά και αλλού.

Το αντικείμενο των εργασιών του, κυρίως πάνω στην εγκληματολογία, το δίκαιο ανηλίκων, τη σωφρονιστική και την αντεγκληματική πολιτική, χωρίς να παραλείπεται η συγκριτική μελέτη με άλλες θεωρητικές και ερευνητικές προσπάθειες που γίνονται παράλληλα σε άλλες χώρες, διαμορφώνεται κάθε χρόνο βάσει των ερευνητικών προγραμμάτων των συμμετεχόντων ινστιτούτων (τα οποία τις περισσότερες φορές επεκτείνονται και πέρα των γεωγραφικών ορίων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας), αλλά και βάσει μεμονωμένων ερευνών και μελετών.

Οι εργασίες του - επετειακού - 25ου συνεδρίου έγιναν στον πύργο Beuggen (που χρονολογείται από το 1628) στο Rheinfeldεν της Βάδης Βυρττεμβέργης πάνω στις όχθες του ειδουλλιακού Ρήνου, σε έναν τόπο απόλυτα κατάλληλο για τη διατήρηση και αυτή τη φορά της οικογενειακής ατμόσφαιρας, στοιχείο απαραίτητο για τη διεξαγωγή του. Οργανωτής αυτή τη χρονιά ήταν το Freiburg και πιο συγκεκριμένα το Ινστιτούτο Αλλοδαπού και Διεθνούς Ποινικού Δικαίου Max - Planck, το Ινστιτούτο Οικονομικού Ποινικού Δικαίου και Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου και ο

Τομέας Ποινικού Δικαίου, Ποινικής Δικονομίας, Θεωρίας και Κοινωνιολογίας του Δικαίου του Πανεπιστημίου.

Οι εισηγήσεις των ειδικών κάλυψαν ευρύτατους τομείς από την οικονομική εγκληματικότητα, τη θυματολογία, την εγκληματικότητα βίας και την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Σχεδόν όλες ήταν αποτέλεσμα μακρόχρονης ερευνητικής εργασίας και αποτέλεσαν για τους συνέδρους πολύτιμη πηγή πληροφόρησης γύρω από την εκπόνηση των διαφόρων προγραμμάτων έρευνας στα συμμετέχοντα ερευνητικά Ινστιτούτα.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσίασε η διάλεξη του Dr. G. Dannecker για τις κυρώσεις των δραστών (που είναι κατά κανόνα αλυσίδες επιχειρήσεων) οικονομικών εγκλημάτων από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στα πλαίσια του δικαίου ανταγωνισμού, που βασίστηκε στην ανάλυση πρακτικών από το 1979 έως το 1984.

Πρωτοποριακή για τα γερμανικά δεδομένα ήταν και η εισήγηση του καθηγητή Dr. H. Kury για τα θύματα εγκληματικών πράξεων, αποτέλεσμα μιας ερευνητικής εργασίας που διεξάγεται ταυτόχρονα σε πολλές χώρες του κόσμου. Ως υπεύθυνος για το γερμανικό μέρος, παρουσίασε τα μέχρι τότε πορίσματα που βασίστηκαν σε δείγμα 5.000 κατοίκων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Παράλληλα αναφέρθηκε και στην πορεία και τα πρώτα αποτελέσματα των αντίστοιχων ερευνών άλλων χωρών που συμμετέχουν στη μεγάλη αυτή θυματολογική έρευνα.

Η έρευνα κοόρτης των Th. Karger και P. Sutterer για την αντιστοιχία μεταξύ της εγκληματικότητας που καταχωρίζεται από τις αστυνομικές αρχές και της ποινικής καταστολής, κυρίως για τα εγκλήματα βίας, επαλήθευσε για μια ακόμα φορά το σημαντικό ρόλο των στερεότυπων, του κοινωνικού προφίλ και των μηχανισμών επιλογής των διωκτικών αρχών για την επιβολή ποινικών κυρώσεων. Τυπικό παράδειγμα για την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας η υπερεκπροσώπηση των αλλοδαπών κάθε κατηγορίας στις επίσημες στατιστικές καταχωρίσεις καθώς και στις ποινικές καταδίκες.

Οι αξιόλογες παρεμβάσεις των καθηγητών H. Müller - Dietz, G. Kaiser και M. Killias διατήρησαν κατά τη διάρκεια όλου του συνεδρίου το χαρακτήρα ενός φόρουμ ουσιαστικής συζήτησης ενώ παράλληλα κατέδειξαν την ανάγκη και τη χρησιμότητα μιας διεπιστημονικής συνεργασίας και αποτέλεσαν την αφορμή για ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των συνεργατών των επί μέρους Ινστιτούτων.

Η σημαντική συμβολή του καθηγητή St. Quensel, επίσημου προσκεκλημένου από τη Βόρεια Γερμανία για να εισηγηθεί σχετικά με την επέτειο των 25 χρόνων του συνεδρίου, δεν φάνηκε να συγκινεί το νομικό λόμπυ που εξακολουθεί να ελέγχει την εγκληματολογία στα δυτικογερμανικά πανεπιστήμια.

Ο Quensel, νομικός ο ίδιος και κατόπιν κοινωνιολόγος, αναφέρθηκε εκτεταμένα στο ρόλο της επιστήμης της κοινωνιολογίας και τη σημασία της για την εγκληματολογία και υπογράμμισε την ανάγκη παγίωσης της εγκληματολογίας ως επιστήμης στο γερμανικό χώρο. Η εγκληματολογική έρευνα, όπως τόνισε, πρέπει να γίνεται πλέον με πολυεπιστημονική (multi - disziplinär) και όχι απλώς με διεπιστημονική (interdisziplinär) προσέγγιση.

[Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η εγκληματολογία εξακολουθεί δυστυχώς να αποτελεί στα περισσότερα δυτικογερμανικά πανεπιστήμια ένα κατ' επιλογήν αντικείμενο στα πλαίσια των νομικών σπουδών και το πεδίο έρευνάς της να περιορίζεται σε στενά νομικά πλαίσια, γεγονός που επιβεβαιώθηκε και κατά τη συζήτηση μεταξύ των καθηγητών των διαφόρων πανεπιστημίων που κατά παράδοση γίνεται μετά τη λήξη των εργασιών του συνεδρίου σχετικά με την εξέλιξη του κλάδου· εντύπωση μάλιστα προκάλεσε η εξαιρετική θέση των εγκληματολογικών σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια.]

Εξέφρασε ακόμη την ευχή να δημιουργηθούν ερευνητικά προγράμματα τα οποία θα αποτελέσουν πρότυπα για κάθε περαιτέρω μελέτη και επισήμανε τις «παγίδες» που περιλαμβάνει η κάθε εγκληματολογική έρευνα: «ανάλογα με τη γραμμή που θα ακολουθήσει κανείς σχετικά με το θεωρητικό σχήμα (για παράδειγμα, άλλο αποτέλεσμα θα αποκομίσει, αν η έρευνα διαπνέεται από την αιτιολογική προσέγγιση και άλλο αν βασίζεται στη θεωρία του στιγματισμού) και τα στερεότυπα που αποδέχεται (ο πληθυσμός των εγκληματιών θα διαμορφώνεται πάντα σύμφωνα με τις αντιλήψεις των δικαστών) θα είναι και τα αποτελέσματα που θα συνάγει...» μια διαπίστωση που επαληθεύεται απόλυτα στην εγκληματολογική αναζήτηση.

Σε γενικές γραμμές η διοργάνωση αυτή, αν δεν κατόρθωσε να πείσει για την αναγκαιότητα ενός νέου προσανατολισμού στο χώρο της εγκληματολογίας, με τη συνεργασία ειδικών και από το χώρο της κοινωνιολογίας, έδωσε πάντως την ευκαιρία, κυρίως με τις συνεστιάσεις και τις διοργανώσεις εκτός επίσημου συνεδρια-

κού προγράμματος, για ανταλλαγές απόψεων και για νέες αναζητήσεις στο χώρο της εγκληματολογίας.

Αποτέλεσε επίσης την αφορμή για περαιτέρω πληροφόρηση σχετικά με τις εκδόσεις και το περιεχόμενο των βιβλιοθηκών των συμμετεχόντων Ινστιτούτων, για τις διατριβές που εκπονούνται και για τις εγκληματολογικές έρευνες που διεξάγονται στο γερμανόφωνο χώρο. Εξ άλλου το μικρό κόστος συμμετοχής, η πολύ καλή οργάνωση και η θαυμάσια, σε οικογενειακά πλαίσια φιλοξενία, αποζημίωσαν και τον πιο απαιτητικό σύνεδρο!

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Επιμέλεια: Τηλέμαχος Σεράσης*

1989

- 30 Ιουνίου-2 Ιουλίου, Ράινφελντεν, 25ο Συνέδριο Εγκληματολογικών Ινστιτούτων της Ομοσπονδικής Δημοκρατίας της Γερμανίας.
- 13 Ιουλίου, Λονδίνο, Σεμινάριο του *Ινστιτούτου για τη Μελέτη και την Αντιμετώπιση του Εγκλήματος με θέμα: «Διευθέτηση της σύγκρουσης στη σχολική αίθουσα».*
- 14-16 Ιουλίου, Λίνκολν, Διεθνές Συνέδριο με θέμα: «**Εξερευνώντας τις ανθρώπινες αξίες στις φυλακές**».
- 26-30 Ιουλίου, Ακαπούλκο, 5ο Παγκόσμιο Συνέδριο Θυματολογίας.
- 31 Αυγούστου-3 Σεπτεμβρίου, Λίβερπουλ, 17ο Ετήσιο Συνέδριο της *Ευρωπαϊκής Ομάδας για τη Μελέτη της Παρέκκλισης και του Κοινωνικού Ελέγχου* με θέμα: «**Πέρα από την κυριαρχία: Οράματα και αντίσταση**».
- 11-15 Σεπτεμβρίου, Σικάγο, 4ο Ετήσιο Διεθνές Συμπόσιο πάνω σε Ζητήματα Ποινικής Δικαιοσύνης του *Γραφείου Διεθνούς Ποινικής Δικαιοσύνης* (σε συνεργασία με τον *Τομέα Πρόληψης του Εγκλήματος και Ποινικής Δικαιοσύνης του ΟΗΕ*) με θέματα: «**Οργανωμένο έγκλημα**» και «**Διεθνής τρομοκρατία**».
- 18-21 Σεπτεμβρίου, Βαρσοβία, Ευρωπαϊκή Συνάντηση για την πρόληψη και μεταχείριση της εξάρτησης από τα ναρκωτικά.
- 27-30 Σεπτεμβρίου, Λουβαίν, Διεθνές Συμπόσιο του *Καθολικού Πανεπιστημίου της Λουβαίν* με θέμα: «**Φορέας κοινωνικής δράσης και εγκληματικότητα**».
- 27-30 Σεπτεμβρίου, Μπάρι, 30ο Εθνικό συνέδριο της *Ιταλικής Εταιρίας Ιατροδικαστικής & 12ο Συνέδριο Εγκληματολογίας και Δικαστικής Ψυχιατρικής* με θέμα: «**Τα ψυχιατροδικαστικά προβλήματα στο χώρο της πρόληψης και της πρόνοιας**».
- 30 Σεπτεμβρίου-4 Οκτωβρίου, Γκέτιγκεν, 21ο Συνέδριο των *Γερμανών Δικαστών Ανηλίκων* με θέμα: «**Πολλαπλά ύποπτοι-πολλαπλά κατηγορούμενοι: Βιώματα και μορφές αντίδρασης**».
- 1-7 Οκτωβρίου, Βιέννη, 15ο Διεθνές Συνέδριο της *Διεθνούς Εταιρίας Ποινικού Δικαίου*.

* συνεργάστηκαν: Ανθοζωή Χάιδου, Αφροδίτη Κουκουτσάκη, Χριστίνα Ζαφωφώντου

- 11-13 Οκτωβρίου, Μυλχάιμ/Ρουρ, Συνέδριο Ειδικών με θέμα: «Εξάρτηση - Βία - Σεξουαλικότητα: θύματα και δράστες στη θεραπεία».
- 12-14 Οκτωβρίου, Συρακούσες, 6ο Σεμινάριο για Ιταλούς Καθηγητές Εγκληματολογικών Σπουδών με θέμα: «Το οργανωμένο έγκλημα: Σύγχρονες ερευνητικές μεθοδοι και ερμηνευτικές υποθέσεις».
- 16-21 Οκτωβρίου, Σαν-Σεμπασιάν, 41ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας με θέμα: «Η πανεπιστημιακή διδασκαλία της εγκληματολογίας στον κόσμο του σήμερα».
- 18 Οκτωβρίου, Διάλεξη του καθ. Helmut KURY (Πανεπιστήμιο Freiburg & Ινστιτούτο Max-Planck) με θέμα: «Τα δικαιώματα του ανθρώπου στο σωφρονιστικό σύστημα» [Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Goethe και το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου].
- 18-21 Οκτωβρίου, Βαρκελώνη, συμπόσιο των Επιμελητών Αναστολής της Ποινής, σε συνεργασία με γερμανούς συναδέλφους, με θέμα: «Η κοινωνία και η βοήθεια κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού και της αναστολής της ποινής υπό δοκιμασία».
- 19-21 Οκτωβρίου, Ρώμη, Συμπόσιο του Κέντρου Μελετών Δικαστικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου «La Sapienza» με θέμα: «Πραγματογνωμοσύνες και ψυχολογικές γνωματεύσεις σε ανηλίκους κατά τη δικαστική διαδικασία».
- 25 Οκτωβρίου, Διάλεξη του καθ. Helmut KURY (Πανεπιστήμιο Freiburg και Ινστιτούτο Max-Planck) με θέμα: «Η εγκληματολογική έρευνα στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας» [Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας, σε συνεργασία με τον Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου].
- 2-5 Νοεμβρίου, Ουάσιγκτων, 3ο Διεθνές Συνέδριο για τη Μεταρρύθμιση της Πολιτικής για τα Ναρκωτικά του Ιδρύματος Πολιτικής για τα Ναρκωτικά με θέμα: «Νέοι ορίζοντες αποτελεσματικού και ανθρωπιστικού ελέγχου των ναρκωτικών / Πέρα από την απαγόρευση: εναλλακτικές προς τον πόλεμο κατά των ναρκωτικών πρακτικές».
- 8-12 Νοεμβρίου, Ρένο/Νεβάδα, 41ο Ετήσιο Συνέδριο της Αμερικανικής Εταιρίας Εγκληματολογίας με θέμα: «Το έγκλημα σε κοινωνικά και ηθικά πλαίσια».
- 9-10 Νοεμβρίου, Ζυρίχη, Ημερίδα της Caritas με θέμα: «Κοινωνικής εργασίας – Εναλλακτική πρόταση προς τη στερητική της ελευθερίας ποινή».

- 10-12 Νοεμβρίου, Λόκουμ, Ημερίδα με θέμα: «Ο κόσμος των κρατουμένων».
- 17 Νοεμβρίου, Ναντ, Συμπόσιο με θέμα: «Δίκαιο και μέσα μαζικής ενημέρωσης».
- 21-24 Νοεμβρίου, Αθάνα, 7ο Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολόγων Σοσιαλιστικών Χωρών & Κουβανέζικη Ημερίδα Εγκληματολογίας.
- 22-24 Νοεμβρίου, Ζααρμπρύκεν, Ημερίδα του Κύκλου Εργασιών Νέων Εγκληματολόγων με θέμα: «Πολιτικό ποινικό δίκαιο – Πολιτική εγκληματικότητα».
- 27 Νοεμβρίου, Λονδίνο, Διεθνές Σεμινάριο του Ινστιτούτου για τη Μελέτη και την Αντιμετώπιση του Εγκλήματος με θέμα: «Πρόληψη του εγκλήματος στην Ευρώπη: Πρότυπα για τη Βρετανία;».
- 28-30 Νοεμβρίου, Στρασβούργο, 9ο Εγκληματολογικό Συμπόσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης με θέμα: «Καθυστερήσεις στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης».
- 15-16 Δεκεμβρίου, Διεθνές Συμπόσιο του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου για «Τα 200 χρόνια της Γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη».
- 18-22 Δεκεμβρίου, 42ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας με θέμα: «Η στέρηση της ελευθερίας στα πλαίσια του ποινικού συστήματος από την άποψη των δικαιωμάτων του ανθρώπου» [Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας σε συνεργασία με τη Διεθνή Εταιρία Εγκληματολογίας και το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου].

1990

- 13-17 Μαρτίου, Ντένβερ, Ετήσιο Συνέδριο της Ακαδημίας Επιστημών Ποινικής Δικαιοσύνης με θέμα: «Τί λειτουργεί στην ποινική δικαιοσύνη;».
- 2-5 Απριλίου, Γκίλντφορντ, 39ο Ετήσιο Συνέδριο του Βρετανικού Κοινωνιολογικού Συνδέσμου με θέμα: «Κοινωνικές διαιρέσεις και κοινωνική αλλαγή».
- 9-11 Μαΐου, Στρασβούργο, 4ο Συνέδριο Αντεγκληματικής Πολιτικής του Συμβουλίου της Ευρώπης με θέμα: «Ο ρόλος του Συμβουλίου της Ευρώπης στο πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής».

- 10 Μαΐου, Διάλεξη του καθ. Guy HOUCHON (Πανεπιστήμιο Louvain) με θέμα: «**Η μεταμοντέρνα εγκληματολογία: Κοινωνικά δίκτυα και κοινωνικοί δράστες**» [Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας].
- 22 Μαΐου, Λονδίνο, Σεμινάριο του Ινστιτούτου για τη Μελέτη και την Αντιμετώπιση του Εγκλήματος με θέμα: «**Έγκλημα και ποινική δικαιοσύνη: Όλα αλλάζουν στην Ανατολική Ευρώπη;**».
- 24 Μαΐου, Διάλεξη του καθ. Christie Davies (Πανεπιστήμιο Reading) με θέμα: «**Ζητήματα ζωής και θανάτου: Η πολιτική της θανατικής ποινής και της άμβλωσης στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική**» [Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας, σε συνεργασία με τον Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου].
- 30 Μαΐου, Διάλεξη του Γιώργου ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ με θέμα: «**Έγκλημα και λογοτεχνία: Προλεγόμενα στην κατασκευή ενός αντικειμένου έρευνας**» [Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας].
- 5-7 Ιουνίου, Φρανκφούρτη, Συνέδριο των Γερμανών Επιμελητών Αναστολής της Ποινής με θέμα: «**Αρωγή για τους ανηλίκους ή δικαιοσύνη**».
- 12 Ιουνίου, Διάλεξη της Τόνιας ΤΖΑΝΕΤΑΚΗ με θέμα: «**Η χρησιμοποίηση της θεωρίας των οργανώσεων για τη μελέτη των σκοπών της ποινής της κοινωνικής εργασίας**» [Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας].
- 12 Ιουνίου, Λονδίνο, Σεμινάριο του Ινστιτούτου για τη Μελέτη και την Αντιμετώπιση του Εγκλήματος με θέμα: «**Πρόληψη της νεανικής εγκληματικότητας**».
- 14-16 Ιουνίου, Μπεκ/ Ράτσεμπουργκ, Ημερίδα του Κύκλου Εργασιών Νέων Εγκληματολόγων με θέμα: «**Πρόγραμμα μιας κριτικής Εγκληματολογίας**».
- 19 Ιουνίου, Λονδίνο, Σεμινάριο του Ινστιτούτου για τη Μελέτη και την Αντιμετώπιση του Εγκλήματος με θέμα: «**Φυλετικά ζητήματα στην αστυνομία, τη φυλακή και την αναστολή υπό δοκιμασία**».
- 26 Ιουνίου, Λονδίνο, Σεμινάριο του Ινστιτούτου για τη Μελέτη και την Αντιμετώπιση του Εγκλήματος με θέμα: «**Φυλετικά ζητήματα στην επιβολή της ποινής και το δίκαιο**».

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

— σε ελληνική γλώσσα*

ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ Στέργιος

Εγκληματολογία. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 1989. Σελίδες: 486 (παράρτημα: 487-511).

Είναι η τρίτη έκδοση του βιβλίου αυτού, με την προσθήκη του τρίτου μέρους για την αντεγκληματική πολιτική (Έννοια και περιεχόμενο, οργάνωση και σύγχρονες κατευθύνσεις της αντεγκληματικής πολιτικής. Η κοινωνική προληπτική και η αποτρεπτική αντεγκληματική πολιτική. Τα όρια της αντεγκληματικής πολιτικής: η προστασία των ατομικών ελευθεριών).

(βλ. βιβλιοκριτική στο παρόν τεύχος)

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ Χαράλαμπος

Η προεγκληματική δραστηριότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της. Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1988. Σελίδες 295 (βιβλιογραφία: 297-302).

Οι βασικοί θεματικοί άξονες του βιβλίου είναι οι εξής: Η έννοια και το περιεχόμενο της επικινδυνότητας. Η προεγκληματική επικινδυνότητα στα πλαίσια της «Εγκληματολογίας του περάσματος στην πράξη». Η προεγκληματική επικινδυνότητα στα πλαίσια της «Εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης». Συνθετική θεώρηση της προεγκληματικής επικινδυνότητας. Η αντιμετώπιση της προεγκληματικής επικινδυνότητας.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Β' Συνέδριο: Θέση του θύματος στο ποινικό σύστημα και ο θεσμός της πολιτικής αγωγής. Αθήνα: Εκδ. οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, 1989.

ΕΤΑΙΡΙΑ ΝΟΜΙΚΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Το πρόβλημα της χρήσης των ναρκωτικών. Αθήνα: Εκδ. οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, 1989.

ΚΟΥΡΑΚΗΣ Νέστωρ

Περί Βίας. Αθήνα: Εκδ. Νομικής Επιθεώρησης, 1989. Σελίδες 71.

Εγκληματολογικοί Ορίζοντες, τεύχος Β'. Ειδικά εγκληματολογικά θέματα: 1. Η βία στην σύγχρονη κοινωνία. (I. Έννοια και κριτήρια του εγκλήματος από εγκληματολογική άποψη, II. Τα εγκλήματα βίας).

* επιμέλεια: Αντώνης Ασρινάκης

ΚΟΥΡΑΚΗΣ Νέστωρ

Τα οικονομικά εγκλήματα. (Βασικά ζητήματα της οικονομικής εγκληματικότητας και του οικονομικού ποινικού δικαίου). Αναθεωρημένη επανέκδοση του 1982. (Σειρά: Ποινικά 15), Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1989. Σελίδες: 243 (βιβλιογραφία: 245-271).

Οι βασικοί θεματικοί άξονες του βιβλίου είναι οι εξής: Η έννοια και ο ορισμός της οικονομικής εγκληματικότητας. Η έκτασις και η δικονομική μεταχειρίσις της οικονομικής εγκληματικότητας. Η αιτιολογία της οικονομικής εγκληματικότητας. Η αντιμετώπιση της οικονομικής εγκληματικότητας.

ΜΑΝΙΩΤΗΣ Δημήτρης

Η συμβολή των συστημάτων διορισμού και ελέγχου των δικαστικών λειτουργιών στην κατοχύρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας. (Σειρά: Θρακικές Νομικές Μελέτες τομ. 20), Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1989. Σελίδες: 201 (βιβλιογραφία: 203-222).

Οι βασικοί θεματικοί άξονες του βιβλίου είναι οι εξής: Ο σκοπός της δικαστικής ανεξαρτησίας και τα εμπόδια στην επίτευξή του. Η κατοχύρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας στο ελληνικό δίκαιο. Κριτική. Η συμβολή στην κατοχύρωση της δικαστικής αμεροληψίας. Συγκριτικές παρατηρήσεις. Πρόταση για την ελληνική έννομη τάξη.

ΠΑΝΟΥΣΗΣ Γιάννης

Η Σωφρονιστική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα. Αθena-Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Μ. Σάκκουλα, 1989. Σελίδες 208 (παρρητήματα σελ. 208-445).

Αποτελείται από τα ακόλουθα βασικά μέρη: Γενική εισαγωγή. Ο ισχύων Σωφρονιστικός Κώδικας. Η εργασία των κρατουμένων και η αμοιβή της. Η αγωγή και οι μορφές της.

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Γρηγόρης

Δικαστήρια κακουρηγημάτων. (Μεικτά Ορκωτά Δικαστήρια, Μεικτά Ορκωτά Εφετεία, Τριμελή και Πενταμελή Εφετεία). Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1988. Σελίδες 367.

Η μελέτη αυτή αποτελείται από τα εξής βασικά μέρη: Ιστορική εξέλιξη, σύντομη ιστορική επισκόπηση, προπαρασκευαστικές εργασίες, αρχές που διέπουν τον ισχύοντα νομο 969/1979, γενικές παρατηρήσεις, ερμηνεία. Νομοθεσία, νομολογία μέχρι και το έτος 1987, βιβλιογραφία. Διάγραμμα: έναρξις της συνόδου και διαδικασίας για τα Μεικτά Ορκωτά Δικαστήρια.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Νίκος

Η καταστολή της χρήσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα. Αθήνα: Εκδ. οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, 1989.

(βλ. Βιβλιοκριτική στο παρόν τεύχος)

ΠΕΠΠΑ Ηρακλεία (Μετάφραση και Επιμέλεια)

Ζητήματα σύγχρονου εγκληματολογικού προβληματισμού στην Σοβιετική Ένωση. Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1988 (Σειρά: Σύγχρονα Νομικά Μελετήματα 15). Σελίδες 65.

Ι.Ι. ΚΑΡΠΕΤΣ: Σοσιαλιστική εγκληματολογία. Σημερινό επίπεδο εξέλιξης και στόχοι.

ΜΠΟΥΡΜΙΣΤΟΦ Μ. — ΡΟΜΑΝΟΒΑ Α. — ΓΚΟΤΛΙΠ Ρ.: Ζητήματα πρακτικής στην αντιμετώπιση του προβλήματος της τοξικομανίας

ΚΟΓΚΑΝ Β.: Ποινή: προβλήματα ουμανισμού

ΓΚΟΥΣΕΦ Σ.Ι.: Ζωτικά προβλήματα του αγώνα των οργάνων εφαρμογής του νόμου ενάντια στους άδηλους πόρους.

ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ Φωτεινή

Μυθολογίες βίας και καταστολής. Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1989. Σελίδες: 234 (βιβλιογραφία: 235-253).

Το κεντρικό ενδιαφέρον της μελέτης επικεντρώνεται στην οντολογία και σε ορισμένες χρήσεις της έννοιας της παρέκκλισης, όπως συνυφαίνονται με τις έννοιες της βίας και της επικινδυνότητας στα πλαίσια της παραδοσιακής εγκληματολογίας, ψυχολογίας και ψυχιατρικής. Η θεματική του βιβλίου αναπτύσσεται σε πέντε κύριους άξονες: στην Επικινδυνότητα («Περί σημειομαντείας, προφητείας και μυθολογίας»), στην Βία («Η Γοητεία του μύθου»), στην Βία κατά των γυναικών («Ο βιασμός και η μυθολογία του»), στην «Φυλακή και την μυθολογία της», και τέλος, στην Ψυχιατρική Βία («Διατηρητικές όψεις της ψυχικής καταστολής»).

ΤΣΟΥΡΑΜΑΝΗΣ Χρήστος

Η συμπεριφορά των Hooligans. (Διερεύνηση των παραγόντων που την καθορίζουν βασισμένη σε στοιχεία εμπειρικής έρευνας). Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, (σειρά: Σύγχρονα Νομικά Μελετήματα 12), 1988. Σελίδες: 21-90 (παράρτημα: 93-101).

Πρόλογος και προλεγόμενα: Ν. Κουράκης (σελίδες 13-20).

Το βιβλίο αποτελείται από δύο βασικά μέρη: Την θεωρία (θεωρητικές προσεγγίσεις για τον ποδοσφαιρικό χουλιγκανισμό) και την έρευνα (εμπειρικά δεδομένα).

FOUCAULT Michel (μετάφραση: Κ. Χατζηδήμου — Ι. Ράλλη, θεώρηση: Α. Σταύρου).

Επιτήρηση και Τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής. Αθήνα, εκδ. Ράππα, 1989. Σελίδες: 410.

Επίμετρο: Νέστ. Κουράκη: Το πρόβλημα της ποινικής καταστολής στο έργο του Μ. Φουκώ (σελίδες 413-427). (24 σελίδες με εικονογραφήσεις)

Το γνωστό έργο του Μ. Foucault *surveiller et punir. Naissance de la prison* (1976), μεταφρασμένο στα ελληνικά.

ΧΑΪΔΟΥ Ανθοζωή

Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1989. Σελίδες 113. Πίνακες (Η φαινομενολογία της παραβατικότητας των ανηλίκων), σελ.: 77-109, Παράρτημα (Νομικά κείμενα), σελ.: 114-157, βιβλιογραφία (ελληνική και ξενόγλωσση), σελ.: 161-173.

Στα πλαίσια της μελέτης αυτής δίνεται έμφαση στην ιστορική εξέλιξη του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων, στην κριτική του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου και στην φαινομενολογία της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα.

— σε αγγλική γλώσσα*

A.C.A., *The State of Corrections*, American Correctional Association, Laurel, 1989.

ALBRECHT, Hans Jörg & Anton van KALMTHOUT (eds.), *Drug Policies in Western Europe*, Max Planck Institute, Freiburg, 1989.

ALLEN Harry E. & Clifford E. SIMONSEN, *Corrections in America: An Introduction*, American Correctional Association, Laurel, 1989.

BIERKER Susan B., *About Sexual Abuse*, Charles C. Thomas, Springfield, 1989.

*επιμέλεια: Τηλέμαχος Σεράσης

- BILES David (ed.), *Current International Trends in Corrections*, American Correctional Association, Laurel, 1988.
- BINDER Arnold, Gilbert GEIS & Dickson BRUCE, *Juvenile Delinquency: Historical, Cultural, Legal Perspectives*, American Correctional Association, Laurel, 1988.
- BONDESON Ulla V., *Prisoners in Prison Societies*, Transaction Books, New Brunswick, 1989.
- BRANDT David E. & S. Jack ZLOTNICK, *The Psychology and Treatment of the Youthful Offender*, Charles C. Thomas, Springfield, 1988.
- CAIN Maureen (ed.), *Growing Up Good: Policing the Behaviour of Girls in Europe*, Sage Publications, London, 1989.
- CARNEY Francis L., *Criminality and its Treatment: Patuxent Experience*, Krieger Publishing Co., Melbourne FL, 1989.
- DOWNES David & Paul ROCK, *Understanding Deviance, A Guide to the Sociology of Crime and Rule Breaking* (2nd ed.), Oxford University Press, Oxford, 1988.
- ENDLEMAN Robert, *Deviance and Psychopathology*, Krieger Publishing Co, Melbourne Fl., 1989.
- EYSENCK Hans & Gisli H. GUDJONSSON, *The Causes and Cures of Criminality*, Plenum, New York, 1989.
- FAY John J., *The Alcohol / Drug Abuse Dictionary and Encyclopedia*, Charles C. Thomas, Springfield, 1988.
- FOONER Michael, *Interpol: Issues in World Crime and International Criminal Justice*, Plenum, New York, 1989.
- GOODSTEIN Lynne & Doris Layton MCKENZIE, *The American Prison: Issues in Research and Policy*, American Correctional Association, Plenum, New York, 1989.
- GURR Ted Robert (ed), *Violence in America - vol 1: The History of Crime — vol. 2: Protest, Rebellion, Reform* (3rd ed.), Sage Publications, Beverly Hills, 1989.
- HEIDENSOHN, *Crime and Society*, Macmillan, London, 1989.
- HOBBS Richard, *Doing the Business: Entrepreneurship, the Working Class and Detectives in the East End London*, Oxford University Press, Oxford, 1988.
- KENNEY John P., Dan G. PURSUIT, Donald E. FULLER & Robert F. BARRY, *Police Work with Juveniles and the Administration of Juvenile Justice* (7th ed.), Charles C. Thomas, Springfield, 1989.
- KLEIN Andrew R., *Alternative Sentencing: A Practitioner's Guide*, American Correctional Association, Laurel, 1988.
- LANGWORTHY Robert & Belinda McCARTHY (eds.), *Older Offenders: Perspectives in Criminology and Criminal Justice*, American Correctional Association, Laurel, 1988.

- LILLY J. Robert, Francis T. CULLEN & Richard A. BALL, *Criminological Thought: Context and Consequences*, Sage Publications, London, 1989.
- MATTHEWS Roger (ed.), *Privatizing Criminal Justice*, Sage Publications, London, 1989.
- MESSNER Steven F., Marvin D. KROHN & Allen E. LISKA, *Theoretical Integration in the Study of Deviance and Crime*, State University of New York Press, Ithaca, 1989.
- MORRIS T., *Crime and Criminal Justice since 1945*, Blackwell, London, 1989.
- NEWCOMB Michael D. & Peter M. BENTLER, *Consequences of Adolescent Drug Use: Impact on the Lives of Young Adults*, Sage Publications, Beverly Hills, 1988.
- PLATT Jerome J., *Effectiveness of Drug Abuse Treatment*, Kreiger Publishing Co., Melbourne FL, 1989.
- RANDALL Richard S., *Freedom and Taboo: Pornography and the Politics of a Self Divided*, University of California Press, Berkeley, 1989.
- ROCK Paul (ed.), *History of British Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 1988.
- ROSHIER Bob, *Controlling Crime*, Open University Press, Milton Keynes, 1989.
- RUBINGTON Earl & Martin S. WEINBERG (eds), *The Study of Social Problems: Six perspectives* (4th ed.), Oxford University Press, New York, 1989.
- STEEN Charlene & Barbara MONNETTE, *Treating Adolescent Sex Offenders in the Community*, Charles C. Thomas, Springfield, 1989.
- TREVERTON - JONES G.D., *Imprisonment: The Legal Status and Rights of Prisoners*, Sweet & Maxwell, London 1989.
- VITO Gennaro F. & Edward J. LATESSA, *Statistical Applications in Criminal Justice*, Sage Publications, Beverly Hills, 1989.
- WATTS Thomas D. & Roosevelt WRIGHT Jr., *Alcoholism in Minority Populations*, Charles C. Thomas, Springfield, 1989.
- WEINER Neil Alan & Marvin E. Wolfgang (eds.), *Pathways to Criminal Violence*, Sage Publications, Beverly Hills, 1989.
- WEINER Neil Alan & Marvin E. WOLFANG (eds.), *Violent Crime, Violent Criminals*, Sage Publications, Beverly Hills, 1989.
- WOLF John B., *Antiterrorist Initiatives*, Plenum, New York, 1989.

- σε γαλλική γλώσσα*

- ALFANTARI E., *Action et aide sociale*, Coll. précis Dalloz, Paris, 1989.
- BADINTER R., *Une autre justice*, Fayard, 1989.
- BERNARDET Ph., *Les dossiers noirs de l'internement psychiatrique*, Fayard, 1989.
- BOSSARD A., *La criminalité internationale*, no. 2420 Coll. QSJ, P.U.F., 1988.
- BOUDARD (A.), *Les grands criminels*, Le Pré aux clercs, 1989.
- CABALLERO F., *Droit de la drogue*, Paris, Dalloz, 1989, XII - 720 σελ.
- CHAILLOU Ph., *Mon juge*, Le Pré aux clercs, 1989.
- COHEN - JONATHAN G., *La convention européenne des droits de l'homme*, Economica, Presses Universitaires d' Aix - Marseille, Paris, Aix - en - Provence, 1989.
- COTE A. et LEMONDE L., *Discrimination et commission des droits de la personne*, Saint - Martin, Québec, 1988.
- DE BIE P., *Naissance et premiers développements de la sociologie en Belgique*, Louvain - La - Neuve, CIACO, 1989.
- ECOLE DE SOCIOLOGIE DE LOUVAIN, *Enjeux sociaux et politiques en Belgique*, CIACO, Louvain - La - Neuve, 1989.
- ELEK Chr., *Le casier judiciaire*, no. 2419, Coll. Q.S.J, P.U.F., 1988.
- ERRERA R., *Justice pénale, police et presse*, Cujas, Paris, 1988.
- FOUCAULT M., *Résumé des cours 1970 - 1972, Conférences, essais et leçons du Collège de France*, Julliard, 1989.
- GASSIN R., *Criminologie*, Dalloz, 1988.
- GRAWITZ M., *Lexique de sciences sociales*, 4η έκδ., Dalloz, Paris, 1988.
- GROUPE LECLERCQ, *Les hommes et leurs droits*, Louvain - La - Neuve, CIACO, (Coll. Interfaces), 1988.
- HERMAN J., *Les langages de la sociologie*, P.U.F., Coll. Q.S.J., no. 2076, 2η έκδ., Paris, 1988.
- HREBLAY V., *La police judiciaire*, P.U.F., Coll. Q.S.J., Paris, 1988.
- KER J., *Le carnet noir du bourreau*, Gérard de Villiers, 1989.
- MARCUS - HELMONS S., *Droit de l'homme et droit au développement*, Academia - Bruylant, Louvain - La - Neuve, Bruxelles, 1989.

* επιμέλεια: Χριστίνα Ζαραφωνίτου

- MARY Ph., *Révolte carcérale, changements, et logique pérenne de la prison*, Bruxelles, E. Story - Scientia, 1988.
- MERLE R. et VITU A., *Traité de droit criminel*, 1ος τόμ., Cujas, 6η έκδ., Paris 1988.
- MONESTIER A., *Les grandes affaires criminelles*, Bordas, 1988.
- NOVAK M., *Force de caractère et crime*, présentation de G. Canepa, préface d'A. Peyrefitte, avant - propos de J. Q. Wilson, postface et traduction de M.L. Rassat, Vrin, Paris, 1989.
- PAUGAM S., *Crimes passionnels*, Calman - Lévy, 1988.
- PAXAM J - M et ZUCKERMAN R - J, *Lois et politiques ayant une incidence sur la santé des adolescents*, Organisation Mondiale de la Santé des adolescents, Organisation Mondiale de la santé, Genève, 1989.
- ROSE Ph., *La criminalité informatique*, no. 2432, Coll. Q.S.J, P.U.F., Paris, 1988.
- ROUMAJON Y., *Enfants perdus, enfants punis*, R. Laffond, Paris, 1989.
- TULKENS F., *Le droit de la protection de la jeunesse*, Deboeck - Wesmael, Bruxelles, 1989 (υπό έκδοση).
- VAN DE KERCHOVE M. et OST F., *Le système juridique entre ordre et désordre*, P.U.F., Coll. «Les voies du droit», 1988.
- VERGES J., *Beauté du crime*, Plon 1988.
- WALLEMACQ A., MERCURE D., *Les temps sociaux*, De Boeck, Bruxelles, 1988.

- σε γερμανική γλώσσα*

- K. BECKER, J. MARGGRAF, E. NUISSL & H. SUTTER, *Leitfaden für das soziale Training. Zwölf Lerneinheiten für die Bildungsarbeit im Strafvollzug*, Vorstand der Arbeitsgruppe für empirische Bildungsforschung e.V., Heidelberg, 1988.
- H. BIANCHI, *Alternativen zur Strafjustiz. Biblische Gerechtigkeit. Freistätten. Täter-Opfer-Ausgleich*, Kaiser, München, Matthias-Grünewald, Mainz, 1988.

* επιμέλεια: Ανθοζωή Χαΐδου

- V. BIRTSCH & J. ROSENKRANZ (Hrsg.), *Mütter und Kinder im Gefängnis. Orientierungen und Ergebnisse zum Frauenstrafvollzug und zu Mutter-Kind-Einrichtungen im Strafvollzug*, Juventa, Weinheim, 1988.
- J. BRAKHOFF (Hrsg.), *Drogenarbeit im Justizvollzug*, Lambertus, Freiburg i. Br., 1988.
- W. BRUNS, *Theorie und Praxis des Wohngruppenvollzugs. Zur Situation der Unterbringung junger Strafgefangener in der Jugendanstalt Hameln*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.
- BUNDESKRIMINALAMT (Hrsg.), *Kriminalitätsbekämpfung als gesamtgesellschaftliche Aufgabe*, Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 1988.
- BUNDESVERBAND DER STRAFFAELLIGENHILFE e.V., *Gemeinsam den Rückfall verhindern. Aktuelle Probleme der Straffälligenhilfe*. 14. Bundestagung der Straffälligenhilfe vom 12.-14. März 1988 in Bonn-Bad Godesberg, Selbstverlag des Bundesverbandes, Bonn, 1988.
- M. BUSCH & E. KRAEMER (Hrsg.), *Strafe, Schuld, Erziehung. Der Strafvollzug und seine Entwicklung im 20. Jahrhundert (Arbeitstitel)*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.
- H. CLAGES & W. STEINKE (Hrsg.), *Der rote Faden. Grundsätze der Kriminalpraxis* (10. neubearb. u. erw. Aufl.), Kriminalistik, Heidelberg, 1988.
- W. DEICHSEL, T. KUNSTREICH, W. LEHNE, G. LOESCHPER & F. SACK (Hrsg.) *Kriminalität, Kriminologie und Herrschaft*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.
- G. DEIMLING (Hrsg.), *Cesare Beccaria. Die Anfänge moderner Strafrechtspflege in Europa*, Kriminalistik, Heidelberg, 1989.
- U. EISENBERG, *Jugendgerichtsgesetz mit Erläuterungen*, 3. Aufl., Beck, München, 1988.
- C. ERDL, *Das VERA Institute of Justice, New York. Neue, praxisorientierte Strategien der Kriminalpolitik*, Forum, Bonn, 1988.
- A. ESER & H. -G. KOCH, *Schwangerschaftsabbruch im Internationalen Vergleich. Rechtliche Regelungen - Soziale Rahmenbedingungen - Empirische Grunddaten - Teil 1: Europa*, Nomos, Baden-Baden, 1988.
- M. GEBAUER, *Die Rechtswirklichkeit der Untersuchungshaft in der Bundesrepublik Deutschland. Eine empirische Untersuchung zur Praxis der Haftanordnung und des Haftverfahrens*, Wilhelm Fink, München, 1988.
- J. GERKEN & K.F. SCHUMANN (Hrsg.), *Ein trojanisches Pferd im Rechtsstaat. Der Erziehungsgedanke in der Jugendgerichtspraxis*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.

- O. GROSCH & K. LIEBL, *Computerkriminalität. Eine Bibliographie*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.
- Die GRUENEN (Hrsg.), *Ende der bleiernen Zeit. Versuch eines Dialogs zwischen RAF und Gesellschaft*, Reihe: Argumente, 1989.
- INFORMATIONSZENTRUM SOZIALWISSENSCHAFTEN/KRIMINOLOGISCHE ZENTRALSTELLE e.V. (Hrsg.), *Kriminologie. Forschungsdokumentation 1980-1986*, Informationszentrum Sozialwissenschaften, Bonn, 1988.
- J.-M. JEHLE (Hrsg.) *Der Kriminologische Dienst in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Bestandsaufnahme im Jahre 1987*, Kriminologische Zentralstelle e.V., Wiesbaden, 1988.
- K. JUEMNSCHKE, *Spätlese. Texte zu RAF und Knast*, Neue Kritik, Frankfurt a.M., 1988.
- JUSTIZMINISTER NORDRHEIN-WESTFALEN (Hrsg.), *Strafvollzug in Nordrhein-Westfalen*, 7. Aufl., Düsseldorf, 1988.
- G. KAISER, *Kriminologie* (8. Aufl.), C.F. Müller, Heidelberg, 1989.
- U. KLEIN & H.R. KOCH, *Gefangenenliteratur. Sprechen, Schreiben, Lesen in deutschen Gefängnissen*, Reiner Padliger, Hagen 1988.
- H. KOCH, *Jenseits der Strafe, Überlegungen zur Kriminalitätsbewältigung*, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1988.
- K.-F. KOCH, *Überregionale Kriminalitätslagebilder*, Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 1988.
- W. KOERNER, *Freiheitsstrafe und Strafvollzug in den Herzogtümern Schleswig, Holstein und Lauenburg*, Peter Lang, Frankfurt a.M., Bern, New York, Paris, 1988.
- M.D. KREUZER, *Prostitution - Eine sozialgeschichtliche Untersuchung in Frankfurt a.M.*, Schwer, Stuttgart, 1989.
- KRIMINALPAEDAGOGISCHER VERLAG DER HEIMVOLKSHOCHSCHULE KARDINAL VON GALEN, STAPELFELD (Hrsg.), *Praxis der Untersuchungshaftvollzuges. Probleme und Reform*, Kriminalpädagogischer Verlag, Lingen/Ems, 1988.
- L. KUHLIN; *Diversion im Jugendstrafverfahren. Rechtliche Probleme von Alternativen im Jugendstrafverfahren*, C.F. Müller, Heidelberg, 1988.
- W. LESTING, *Normalisierung im Strafvollzug. Potential und Grenzen des par. 3 Abs. 1 StVollzG*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.
- N. LEYGRAF, *Psychisch kranke Straftäter. Epidemiologie und aktuelle Praxis des psychiatrischen Maßregelvollzuges*, Springer, Berlin, 1988.
- M. LICHT, *Vergewaltigungsoffer. Psychologische Folgen und Verarbeitungsprozesse*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.
- H. LIEBL & K. LIEBL, *International Bibliography of Economic Crime - Internationale Bibliographie zur Wirtschaftskriminalität* (2. fortgef. Aufl.), Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.

- W. LUDWIG, *Diversion: Strafe im neuen Gewand*, W. de Gruyter, Berlin, New York, 1989.
- R. LUTHE, *Forensische Psychopathologie*, Springer, Berlin, 1988.
- V. MEINBERG & W. LINK, *Umweltstrafrecht in der Praxis. Falldokumentation zur Erledigung von Umweltstrafverfahren*, Max-Planck-Institut, Freiburg i. Br., 1988.
- W. MIDDENDORFF, *Staatsstreich in historischer und kriminologischer Sicht*, W. de Gruyter, Berlin, 1988.
- A. MOLITOR, *Rollenkonflikte des Personals im Strafvollzug*, C.F. Müller, Heidelberg, 1989.
- H. ORTNER, *Gefängnis. Eine Einführung in seine Innenwelt - Alltag - Alternativen*, Beltz, Weinheim und Basel, 1988.
- C. von OSSJETZKY, *227 Tage im Gefängnis. Briefe, Dokumente, Texte*, Luchterhand, Darmstadt, 1988.
- C.O. OTTMUELLER, *Glen-Mills-Schools. Ein Modell der Jugendkriminalrechtspflege in den USA*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.
- M. OTTO, *Gemeinsam lernen durch Soziales Training. Planung, Durchführung und Evaluation eines Lernprogramms für die Anwendung*, Kriminalpädagogischer Verlag, Lingen/Ems, 1988.
- H. PETERS, *Devianz und soziale Kontrolle. Eine Einführung in die Soziologie abweichenden Verhaltens*, Juventa, Weinheim, 1989.
- R.G. POWERS, *Die Macht im Hintergrund - J. Edgar Hoover und das FBI*, Kindler, München, 1988.
- A. PRIEGER & E. SCHWINN, *"Im Knast Therapie - das schafft ihr nie!" Gestalttherapie hinter Gittern*, dipa, Frankfurt a.M., 1988.
- A. ROSNER, *Alkohol am Steuer, Fahrerlaubnisentziehung und Nachschulung. Eine empirische Untersuchung zu den Schulungskursen für erstmals alkoholauffällige Kraftfahrer in Baden-Württemberg*, Max-Planck-Institut, Freiburg i.Br., 1988.
- H. SCHOECH (Hrsg.), *Strafe: Tor zur Versöhnung? Symposium über Gegenwart und Zukunft des Strafvollzuges*, Evangelische Akademie, Hofgeismar, 1988.
- K.F. SCHUMANN, H. STEINERT & M. VOSS (Hrsg.), *Vom Ende des Strafvollzuges. Ein Leitfaden für Abolitionisten*, AJZ Verlag, Bielefeld, 1988.
- H.-D. SCHWIND & G. BLAU (Hrsg.), *Strafvollzug in der Praxis. Eine Einführung in die Probleme und Realitäten des Strafvollzuges und der Entlassenenhilfe* (2. völlig neubearb. Aufl.), W. de Gruyter, Berlin, 1988.
- H.-D. SCHWIND, G. STEINHILPER & A. BOEHM, *10 Jahre Strafvollzugsgesetz. Resozialisierung als alleiniges Vollzugsziel*, Kriminalistik, Heidelberg, 1988.

- P. SELLING, *Die Karriere des Drogenproblems in den USA. Eine Studie über Verlaufs- und Entstehungsformen sozialer Probleme*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.
- D. SIMONS, *Tötungsdelikte als Folge mißlungener Problemlösungen*, Verlag für Angewandte Psychologie, Stuttgart, 1988.
- M. STAAK (Hrsg.), *Betäubungsmittelmißbrauch*, Springer, Berlin, 1988.
- StVollzG STRAFVOLLZUGSGESETZ*. Textausgabe mit Sachverzeichnis und einer Einführung von G. KAISER, 9. Aufl, Beck, München, 1988.
- H. TOBIAS, *Knastbilder*, Karin Grieger, Essen, 1988.
- B. VILLMOW, *Praxis des Opferentschädigungsgesetzes*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.
- PH. WALKENHORST, *Soziale Trainingskurse. Ein themenorientiertes Förderangebot*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1988.
- H. WEBER & S. SCHEERER (Hrsg.), *Leben ohne Lebenslänglich. Gegen die lebenslange Freiheitsstrafe*, AJZ Verlag, Bielefeld, 1988.
- K.-H. WEIDHAMMER, *Selbstmord oder Mord? Todesermittlungsverfahren Baader, Ensslin, Raspe*, Neuer Malik Verlag, Kiel 1988.
- H. WILLEMS, R. ECKERT, H. GOLDBACH & T. LOOSEN, *Demonstranten und Polizisten. Motive, Erfahrungen und Eskalationsbedingungen*, DJI Forschungsberichte, Juventa, Weinheim, 1988.

— σε ιταλική γλώσσα*

- AA.VV., *Il lavoro penitenziario: realtà e prospettive*, Congemi, Roma 1988.
- CIRILLO Stefano & Paola di BLASIO, *La Famiglia maltrattante. Diagnosi e terapia*, Raffaello Cortina, Milano 1989.
- CORRERA Michele & Pierpaolo MARTUCCI, *La violenza nella famiglia*. La sindrome del bambino maltrattato, CEDAM, Padova, 1988.
- FACCIOLI Franca & Tamar PITCH, *Senza patente. Una ricerca sull'intervento penale sulle minorenni a Roma*, Franco Angeli, Milano, 1989.

* επιμέλεια: Αφροδίτη Κουκουτσάκη

FIORAVANTI Laura, *Le infermità psichiche nella giurisprudenza penale*, CEDAM, Padova, 1989.

FORNARI Ugo, *Psichopatologia e Psichiatria Forense*, UTET, Torino, 1989.

GIUSIANI Ugo (a cura di), *Atti del Convegno su: Computerizzazione in tossicologia forense* (Tirrenia, 16-17 maggio 1986), Giardini, Pisa, 1989.

GIUSTI Giusto & Salvatore MALANNINO, *Legislazione sanitaria tana-tologica*, CEDAM, Padova, 1988.

PANNAIN Bruno, Francesco SCLAFANI & Mario PANNAIN, *L'omicidio del consenziente e la questione "eutanasia"*, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli, 1989.

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY

- **Editorial**
- **Summaries**
- **The activity of the H.S.C. in 1989**

notes for contributors

Manuscripts should be submitted in four (4) copies. They should be double spaced and typewritten.

An abstract of no more than 150 words should also be included.

Footnotes, references, and tables should be in an internationally accepted format (see the British Journal of Criminology or the American Sociological Review for examples), and annexed to the text.

Contributors in languages other than greek are notified that their article will be translated and only the abstract will appear in English and French.

Manuscripts and abstracts should be sent to:

Section of Criminology, Panteion University of Social & Political Sciences
136 Syngrou Avenue, Gr-17671 Athens, Greece

Additional information can be obtained from the above address.

book reviews

Authors and/or publishers interested in having their books reviewed in the Hellenic Review of Criminology are requested to send two (2) copies at the following address:

Section of Criminology, Panteion University of Social & Political Sciences
136 Syngrou Avenue, GR-17671 Athens, Greece

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY
SUBSCRIPTION RATES

one year (2 issues)

Europe: individual: US\$20 ● institutional: US\$50 ● student: US\$15

Rest of the world: individual: US\$25 ● institutional: US\$55 ● student: US\$20.

 name:

 position/title:

 address:

Editorial

The publication of this double issue coincides with the 200th anniversary of the french "Declaration of the Rights of the Man and the Citizen". For this reason we reproduce in our cover a section of a painting by Jean-Baptiste Regnault (1754-1829) representing Athena composing the respective text, which shows the influence of the ancient Hellenic spirit on french intellectuals. During the celebrations, throughout the year, these influences were repeatedly pointed out. Actually, it is not a coincidence that the largest number of references to the ancient world was made in August 1789, during which period several drafts of the Declaration were proposed before the final one was voted for. And not without reason, because - in spite of the existing differences - it cannot be doubted that the sources of the Human Rights philosophy are to be found in Hellenic thought: from the first declaration of the free man's rights - the law on "societies" by Solon - and Antigone's message to the teaching of Plato and Aristotle, as well as that of the Stoics. During the Hellenic antiquity not only was democracy founded but there were determined the three key concepts - freedom, equality, fraternity - which were developed in our days into what we call human rights of the first, second and third generation. The passion for Human Rights is really one of the main characteristics of our times; quite understandable after all the sufferings of humankind, and quite hopeful both for our everyday life and the evolution of science.

And it is - from this aspect - particularly sad that the publication of this issue coincides with the completion of three years since the unexpected loss of Elias Daskalakis whose last field of interest was the social reaction to crime. An area in which the study of Human Rights has much to offer to the field of Criminology both at the theoretical and the applied level. It is a pity that our dear friend and colleague was cruelly deprived of the time to devote himself to this study, as he was planning to do.

The Hellenic Society of Criminology - participating in the celebration of the bicentennial of the french Declaration - organized in Athens at the end of this year the 42nd International Course of Criminology with a relevant subject ("The Deprivation of Liberty within the Penal System from the Point of View of Human Rights"), the proceedings of which are going to be published in a separate volume by the Marangopoulos Foundation for Human Rights which was co-organizer of the International Course

In this issue - in addition to the book reviews and the Greek and international scientific activity - there can be found very interesting articles (some of which refer directly or indirectly to human rights) by Greek and foreign scholars - "Principles of Minimum Penal Intervention: For a Theory of Human Rights as the Object and Limit of Penal Law", "The Abuse of Penal Repression", "Criminal Responsibility from Self-Destructive Acts", "The Penitentiary Evil: The Case of Belgium", "Crime in the Mass Media", "Criminology in the Federal Republic of Germany", and "Female Criminal Activity"-which cover a wide variety of subjects and offer a chance to all of us for constructive reflection.

James Farsedakis

SUMMARIES

ALESSANDRO BARATTA
Professor, University of Saarland

Principles of Minimum Penal Intervention: For a Theory of Human Rights as the Object and Limit of Penal Law*

The present study concerns the articulation of the basic programmatic principles of a proposal for minimum penal intervention.

The axis for the formulation of this proposal is human rights, to which a double function is attributed. On the one hand, they set the limits of penal intervention and on the other hand they define the possible object of penal protection.

The analyses concern the demands for respect of human rights mainly on the level of primary criminalization. The analysis of more specific principles correspond to a fundamental division: the adoption of an internal as well as an external viewpoint of penal system. The intrasystemic principles of minimum penal intervention are classified to the following groups:

- a) Principles of typical limitation
- b) Principles of functional limitation
- c) Principles of individual limitation or limitation of penal responsibility.

The extrasystemic principles are classified as follows:

- a) Extrasystemic principles of decriminalization and
- b) methodological principles of alternative construction of conflicts and social problems.

IOANNIS MANOLEDAKIS
Professor of Criminal Law, University of Thessaloniki

The Abuse of Penal Repression**

In this article it is attempted to demystify the functionality of penal repression at all levels, in reference to **abusive** and **routinely exercised** penal repression and it is suggested that the today punishable acts, at least in the respective areas of special criminal laws and "ideological criminal law", should be **completely decriminalized**

*translated into english by Aphrodite Koukoutsaki.

** translated into english by Telemachus Serassis

and that our **penal code** should be **reviewed** and **rephrased** in a united - in terms of terminology, language and concepts - text.

NIKOLAOS PARASKEVOPOULOS

Professor of Criminal Law, University of Thessaloniki

Criminal Responsibility from Self-Destructive Acts*

Self-destructive acts, due to the social and psychological issues they pose, constitute an important, but also problematic, research subject for Criminal Law and Criminology. The interest focuses mainly on such acts as attempted suicide, intentionally rendering oneself unfit in order to avoid military service, hunger strike and use of drugs.

The analysis leads to the following positions:

- As self-destructive can be defined those acts in which the perpetrator and the bearer of the legal good is the same person.
- The criminalization of self-destructive acts contradicts the Constitution to the extent that it uses the citizen as a means for serving a specific policy, as well as since it punishes a person who has not actually committed an "act against another".
- Finally, this criminalization is also ineffective for criminal policy.

GUY HOUCHON

Professor of Criminology, Catholic University of Louvain

The Penitentiary Evil: the Belgian Case

The author situates his paper within a set of conferences delivered in Athens under the banner of methodological situationism, thus moving away from mainstream individualism in current criminology. This methodological exercise however is not cut from social practices. To describe the evolution of the prison system in his country A resorts to three personal experiences. The first on as a volunteer in mate as participant observer in a prison (1966-1967), the second as director of a university criminological team in the central prison of Leuven (Belgium) from 1970 to 1978, the third on as a member of the High Committee for prison policy (from 1987 onwards).

*translated into english by Telemachus Serassis

The common thread of these three experiences is to be found in the institution of conditional release. It accounts for the contents of inmate sub-culture; its implementation was a main subject of complaint during the 1976 crisis in the central prison; conditional release is also a topic of great concern to the High Committee.

The first experience shows that the individualization of the penalty at the prison level cannot be met with classification and differential regimes. The second experience indicates that prison milieu carries the built-in risk of failure in any attempt to modify its usual social relational pattern. The third one adds a global social problem to the already well-known personal and interpersonal disadvantages of the prison: prison begets more prison. And, as a general and universal experience, prison is the answer to problematic situations involving the underdog. Such is the assessment of the prison evil.

HANS JOACHIM SCHNEIDER
Professor, University of Westfalen

Crime in the Mass Media

The constant interaction between publicized opinion and public opinion on crime, creates on the one hand, a distortion of the reality of crime (by broadcasting violent scenes, rapes, suicides etc) and on the other hand weakens the love and sympathy feelings of the recipients and causes an emotional "immunization" to adolescents and children. The above is achieved by the mass media presentation of selective programs/articles on violence and criminality, which aim at high audience ratings / circulation. This approach is empirically proved with five examples of particular form of media crime portrayal. Reference is made to two German T.V. channels, two newspapers, comics etc. Finally, some theoretical studies objecting to the mass media influence on the recipients' criminality are presented.

HELMUT KURY

*Professor of Psychology and Criminology, Albert-Ludwig University,
Research Director, Max-Planck Institute, Freiburg i. Br.*

Criminology in the Federal Republic of Germany

After a historical keypoint summary of the development of criminology in Europe and especially in the FRG, the paper at hand presents the institutionalization of the subject in Germany. Emphasis has been put on the standard of education at universities, the foundation of research institutes, research support and criminological societies as well as criminological publications and scientific meetings. Furthermore, research issues which modified criminological research in the FRG (past and present) are presented. Finally, future prospects for important issues and problems of criminological research are given. The following topics are granted special consideration: imprisonment resp. treatment research, ambulant measures, particularly probation aide, personality research and delinquency, intensive offenders, sentencing behaviour, prognosis research, violent crimes and drug related criminality, white collar crime and environmental crime, crimes committed by members of ethnic minorities, research on the genesis of norms, criminal prevention, cohort research, longitudinal studies resp. permanent supervision of crimes, victimology, evolution of crime theories and finally methodology of criminological research. Victimology will doubtlessly be an issue of particular importance in future criminological research in the FRG. As a general summary, it can be said that criminology in the FRG has a very high standard and is in a position to compete with research abroad, especially with that in the United States.

Christine NOVA – KALTSOUNI
Dr. of Sociology of Crime

Female Criminal Activity

The low rate of female criminality has condemned the study of this «insignificant» social phenomenon to occasional observation, within the margins of research into male criminal activity.

The central axis for the explanation of female criminality was the biological determinism or a latent biologism.

Most of the sociological oriented approaches have likewise failed to avoid the trap of a bisection of the phenomenon of criminality and its reduction into a male and female affair.

A sociological study of female criminal activity must be placed into a historical–social context, where the same activity of men will also be researched, and an effort must be made – within this context – to find those social factors which determine the quantitative as well as the qualitative differences between these activities.

Empasis must be biven to the role of socialization institutions and in general to the role of the informal forms of social control whose effectiveness can make superfluous the activation of the mechanisms of formal social control.

**THE ACTIVITY OF THE HELLENIC SOCIETY
OF CRIMINOLOGY IN 1989**

Telemachus Serassis

**9 January Criminal Responsibility from Self-Destructive Acts:
The Example of the Punishment of Drug Use**

Lecture by Mr. Nikolaos PARASKEVOPOULOS (*Professor of Criminal Law at the Law Department of the University of Thessaloniki*) on the legal arguments against the punishment of «self-destructive» acts, such as attempted suicide, self-injury to avoid military service and use of narcotic substances, with emphasis on the last one. The legalisation of drug use was examined from the point of view of criminal and constitutional law theory.

[paper published in this issue of the H.R.C.]

27 January The Problem of Over Criminalisation

Lecture by Mr. Ioannis MANOLEDAKIS (*Professor of Criminal Law at the Law Department of the University of Thessaloniki*) on the extremely large number of criminal statutes in greek legislation and the respective large number of criminalised actions and forms of behaviour. The possibility to decriminalise some categories of offences was argued for.

[paper published in this issue of the H.R.C.]

15 March The Participation of the Public in Crime Prevention

Round table discussion coordinated by Mrs. Kalliopi SPINELLI (*Associate Professor of Criminology at the Law Department of the University of Athens*) on the role of the public in an effective crime prevention policy and the initiatives towards this end, with papers presented by Mr. Alekos ZANOS (*former Professor at the Athens Polytechnic*), Mr. Konstantinos KALLIGAS (*Journalist*), Mr. Panagiotis RAFTOPOULOS (*Hon. Chief of Police*) and Mrs. Marietta RIGA (*Psychologist*).

10 May The Penitentiary Evil: The Case of Belgium

Lecture by Mr. Guy HOUCHON (*Professor of Criminology at the Law School of the Catholic University of Louvain*) on the intervention of criminology in the penitentiary with examples drawn from the study of prison problems in Belgium and the experiences from the interference of academic criminology.

[paper published in this issue of the H.R.C.]

18 October Human Rights in the Penitentiary System

First lecture [coorganized with the Goethe Institute and the Marangopoulos Foundation for Human Rights] by Mr. Helmut KURY (*Professor of Psychology and Criminology at the Albert-Ludwig University and Research Director at the Max-Planck Institute, Freiburg i.Br.*) on the violation of human rights within the penitentiary system and the national (german) and international statutes providing for the protection of these rights, as well as the consequences of such violations.

25 October Criminological Research in the Federal Republic of Germany

Second lecture [coorganized with the Section of Criminology of Panteion University] by Mr. Helmut KURY on the evolution of criminology in the Federal Republic of Germany with emphasis on the criminological research carried out there.

[paper in this issue of the H.R.C.]

18-22 December The Deprivation of Liberty within the Penal System from the Point of View of Human Rights

Fourty-second International Course of Criminology [coorganized with the International Society of Criminology and the Marangopoulos Foundation for Human Rights] with papers presented by Mrs. Alice YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS (*Panteion University, President of the Hellenic Society of Criminology and the Foundation for Human Rights*), Mr. Andras SZABO (*University of Budapest*), Mr. James FARSEDAKIS (*Panteion University*), Mrs. Ulla BONDSON (*University of Copenhagen*), Mr. Denis SZABO (*University of*

Montreal, Hon. President of the International Society of Criminology), Mr. Georges PICCA (University of Paris-Nanterre, Secretary General of the International Society of Criminology), Mrs. Aglaia TSITSOURA (University of Brussels, Head of Criminological Affairs at the Council of Europe), Mr. Stergios ALEXIADIS (University of Thessaloniki, Vice-president of the Hellenic Society of Criminology), Mr. Pierre Henri BOLLE (University of Neuchâtel), Mr. Philippe MARY (University of Brussels), Mr. Guy HOUCHON (Catholic University of Louvain), Mrs. Françoise KEFER (University of Liège), Mrs. Fotini TSAΛIKOΓΛΟΥ (Panteion University), Mr. Dimitris KALOGEROPOULOS (University of Brussels & Panteion University), Mrs. Aphrodite KOUKOUTSAKI (Panteion University), Mrs. Kalliopi SPINELLI (University of Athens), Mr. Uberto GATTI (University of Genova), Mr. Nestor KOURAKIS (University of Athens), and Mrs. Anthozoe CHAIDOU (Panteion University).

[An extensive report on the course will appear in the next issue of the H.R.C.; the papers presented are published in a special volume.]

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

- **Éditorial**
- **Résumés**
- **L'activité de la S.H.C. en 1989**

conditions de contribution

Les articles doivent être dactylographiés et envoyés en quatre (4) exemplaires.

Chaque article doit être accompagné d' un résumé de 150 mots maximum.

Les notes, les références et les tableaux doivent être placés à la fin du texte. En ce qui concerne les références et la bibliographie, les auteurs sont priés de suivre un des systèmes internationaux (si possible, celui de Harvard: voir, par exemple, «Annales internationales de Criminologie» ou «Déviance et Société»).

Les articles écrits dans une autre langue que le grec seront traduits et seulement leur résumé sera publié en anglais et en français.

Les manuscrits et les résumés sont à adresser à:

Section de Criminologie, Université des Sciences Sociales & Politiques «Panteion»
Avenue Syngrou 136, GR-17671 Athènes, Grèce

Pour toute information supplémentaire on peut se référer à cette adresse.

revue bibliographique

Les auteurs ou les éditeurs qui s' intéressent à la présentation de leurs livres dans la Revue Hellénique de Criminologie sont priés de les envoyer en deux (2) exemplaires à l' adresse suivante:

Section de Criminologie, Université des Sciences Sociales & Politiques «Panteion»
Avenue Syngrou 136, GR-17671 Athènes, Grèce

REVUE HELLENIQUE DE CRIMINOLOGIE

ABONNEMENT

un an (2 numéros)

Europe: individuel: US\$20 ● collectif: US\$50 ● pour étudiants: US\$15
Hors d'Europe: individuel: US\$25 ● collectif: US\$55 ● pour étudiants: US\$20.

nom et prénoms:

fonction/titre:

adresse:

Editorial

La parution de ce double fascicule coïncide avec le Bicentenaire de la Déclaration française des Droits de l' Homme et du Citoyen. C'est pourquoi nous reproduisons en couverture la partie principale du tableau de Jean-Baptiste Regnault (1754-1829) représentant Athéna en train de rédiger le texte de la Déclaration, preuve indubitable de l'influence considérable de l'esprit grec antique sur les penseurs français. Tout au long de cette année commémorative, ces influences ont été signalées à plusieurs reprises. En effet, ce n'est pas par hasard que le plus grand nombre de références à l' antiquité s'est fait au cours du mois d'Aout 1789, période pendant laquelle a été proposé un certain nombre de projets de Déclarations et a été adopté le texte définitif. Et ce n'est pas sans raison. Car, malgré les différences, il est indéniable que la philosophie des Droits de l'Homme, depuis la première Déclaration des Droits de l'Homme libre-qui est contenue dans la loi sur les "Associations" de Solon et le message d'Antigone- jusqu' à l'enseignement de Platon, d' Aristote et des Stoïciens, a trouvé ses sources dans la pensée grecque. C'est dans l'antiquité grecque qu'est née la démocratie et qu'ont été définis les trois concepts-clés de la révolution française: liberté, égalité, fraternité, qui, par la suite, ont évolué et ont engendré de nos jours les Droits de l'Homme de la première, deuxième et troisième génération. Car, en effet, la passion pour les Droits de l'Homme est un des traits caractéristiques de notre monde d'aujourd'hui. Très compréhensible après les innombrables épreuves de notre temps. Et extrêmement porteuse d'espoir, tant pour notre vie quotidienne que pour l'évolution de la science.

Et c'est pour cette raison aussi, qu'il est extrêmement douloureux pour nous que la parution de ce fascicule coïncide avec les trois ans de disparition d' Elie Daskalakis qui venait de se pencher sur l' examen de la réaction sociale au crime, domaine ou la problématique des Droits de l'Homme a beaucoup à offrir à la science criminologique, tant au niveau de la théorie qu' à celui de la pratique. Il est dommage que notre cher ami et collègue n' ait pu disposer du temps nécessaire pour se consacrer à cette étude, comme il avait l'intention de le faire.

La Société Hellénique de Criminologie, de son côté, dans ce même cadre, participant à la Commemoration du Bicentenaire de la Déclaration française, avait organisé à la fin de cette année le 42e Cours International de Criminologie à Athènes, ayant comme thème

“La privation de la liberté dans le système pénal selon l’optique des Droits de l’Homme”. Les Actes du Cours seront publiés dans un fascicule spécial dans le cadre des éditions de la «Fondation Marangopoulos pour les Droits de l’Homme», coorganisateur du Cours.

Le présent fascicule comprend aussi - à part les critiques et présentations de livres et la présentation de l’actualité scientifique internationale et hellénique - des articles très intéressants dont quelques - uns se réfèrent directement ou indirectement aux Droits de l’Homme, écrits par des collègues grecs et étrangers - “Principes d’intervention minimale; pour une théorie des Droits de l’ Homme comme objet et limite du droit pénal”, “L’abus de la répression pénale”, “Responsabilité pénale du fait d’actes d’auto-lésion”, “Le mal pénitentiaire”, “Le crime dans les Moyens de Communication de masse”, “La Criminologie dans la République fédérale d’ Allemagne”, “L’ activité criminelle de la femme” - qui couvrent un éventail très large de thèmes et nous offrent l’ occasion d’une réflexion fructueuse.

Jacques Farsédakis

RÉSUMÉS

ALESSANDRO BARATTA

Professeur, Université de Saarland

Principes d'intervention pénale minimale: Pour une théorie des Droits de l'Homme comme objet et limite du droit pénal*

L' étude se réfère à l' articulation des principes fondamentaux de programmation d' une proposition concernant l' intervention pénale minimale.

Les droits de l' homme auxquels est attribué la double fonction de la limitation de l' intervention pénale et de la désignation de l' objet possible de la protection pénale, constituent l' axe pour la formulation de cette proposition.

L' analyse concerne la demande de respect des droits de l' homme au niveau notamment de la criminalisation primaire. L' analyse des principes spécifiques correspond à l' adoption d' un point de vue interne en même temps qu' externe du système pénal.

Les principes intra-systémiques de l' intervention pénale minimale, se regroupent comme ci-dessous:

- a) principes de limitation typique
- b) principes de limitation fonctionnelle
- c) principes de limitation individuelle ou de limitation de responsabilité pénale.

Les principes extra-systémiques sont, d' ailleurs, distingués:

- a) aux principes extra-systémiques de décriminalisation et
- b) aux principes méthodologiques de structure alternative des problèmes et conflits sociaux.

* traduit en français par Christine Zarafonitou

IOANNIS MANOLEDAKIS

Professeur de Droit Pénal, Université de Thessaloniki

Les Abus de la répression pénale

L'auteur essaie dans cet article de démystifier la capacité fonctionnelle de la répression pénale à tous les niveaux, relativement à la répression pénale à laquelle on a recours **abusivement** et par "**vitesse acquise**"; il propose la **décriminalisation** complète des actes actuellement érigés en délits, du moins dans les domaines des lois pénales spéciales et du "droit pénal idéologique" respectivement, ainsi que la **réforme** et la **reformulation** de notre **code pénal** dans un texte unifié du point de vue terminologique, linguistique et conceptuel.

NIKOLAOS PARASKEVOPOULOS

Professeur de Droit Pénal Université de Thessaloniki

La responsabilité pénale du fait d' actes d' auto-lésions

La phénomène des auto-lésions, à cause de ses dimensions sociologiques et psychologiques, constitue, en ce qui concerne le Droit Pénal et la Criminologie, un objet d' étude important et problématique. L' intérêt est concentré autour des actes de la tentative de suicide, de l' auto-lésion corporelle volontaire des militaires qui les rend incapables de leur service, de la grève de la faim, du refus de traitement médical et de l' usage des drogues.

Selon le Droit Pénal Grec les auto-lésions ne sont incriminées que par exception: Les exceptions les plus connues sont les crimes de l' autolésion corporelle qui rend le militaire incapable de service, et de l' usage des drogues.

L' analyse conduit aux thèses suivantes:

- Une auto-lésion existe quand l' auteur d' une infraction et le porteur du bien juridique attaqué est identique.
- La punissabilité des auto-lésions n' est pas conforme à la Constitution grecque, en tant qu' elle transforme le citoyen à un simple instrument qui sert à une politique; aussi en tant que le citoyen est sanctionné **snas** qu' il ait commis un délit contre un tiers.
- Enfin, la punissabilité des auto-lésions, le plus souvent, ne se révèle pas efficace pour les buts de la politique criminelle.

GUY HOUCHON

Professeur de Criminologie, Université Catholique de Louvain

Le mal pénitentiaire: Le cas de la Belgique

L'auteur situe sa communication dans le cadre d'un ensemble de conférences données à Athènes au cours desquelles il se revendique du situationisme méthodologique, s'écartant ainsi de l'individualisme dominant la criminologie traditionnelle. Cet exercice méthodologique n'est toutefois jamais coupé des pratiques sociales. Cherchant à décrire l'évolution pénitentiaire de son pays, il recourt à la narration de trois expériences personnelles qui l'ont tour à tour conduit à vivre une année comme détenu volontaire dans le cadre d'une observation participante (1986-1967), à diriger l'équipe universitaire - pénitentiaire à la Prison Centrale de Leuven (Belgique) (1970-1978) et à siéger au Conseil Supérieur de Politique Pénitentiaire (depuis 1980).

Le fil rouge de ces trois expériences est l'institution de la libération conditionnelle. Elle rend compte du contenu de la sous-culture des détenus, elle constitue la principale revendication lors d'une crise avec incidents à la prison centrale en 1978 (cette crise est relatée par l'Auteur), elle constitue un des problèmes qui préoccupe le Conseil Supérieur Pénitentiaire.

La première expérience montre que l'individualisation de la prison au plan pénitentiaire ne peut pas se réaliser par une diversification des régimes. La seconde expérience indique que le milieu carcéral porte en lui-même le risque d'échouer dans toute tentative de modifier son mode social relationnel propre. La troisième expérience semble prouver qu'aux difficultés personnelles et inter-groupes vient s'ajouter une problématique sociale globale: la prison appelle toujours d'avantage de prison. Or d'une manière générale et universelle la prison est la réponse apportée aux situations problématiques dans lesquelles sont impliqués les moins favorisés d'une société. Tel est le bilan du mal pénitentiaire.

HANS JOACHIM SCHNEIDER

Professeur de Criminologie, Université de Westfalen

Le crime dans les moyens de communication de masse*

L'interaction constante entre l'opinion rendue publique et l'opinion publique au sujet du crime, aboutit d'un côté à une altération de la réalité du crime (p.ex., projection des scènes de violence, de viols, de suicides, etc.) et de l'autre, au dépérissement des sentiments d'amour et de sympathie chez les récepteurs, en causant une «immunisation» sentimentale aux enfants et aux adultes. Cet effet est la conséquence de la projection de certaines émissions / publications sur la criminalité et la violence par les mass-media, qui visent à une plus grande audience / tirage. Cette suggestion est empiriquement justifiée à travers cinq exemples de formes de présentation différenciées de la criminalité par les mass-media.

On se réfère à deux chaînes de télévision allemandes, deux journaux, bandes-dessinés etc.

Des études théoriques sont, enfin, présentées qui s'opposent à l'opinion soutenue que les mass-media ont une influence sur le comportement criminel des récepteurs.

HELMUT KURY

Professeur de Psychologie et Criminologie, Université Albert-Ludwig, Directeur de Recherche, Institut Max-Planck, Freiburg i. Br.

La Criminologie en République Fédérale d'Allemagne

Après un court exposé de l'histoire du développement de la criminologie en Europe et particulièrement en République Fédérale d'Allemagne, son institutionnalisation en RFA est démontrée. L'auteur considère spécialement la situation d'entraînement aux universités, la fondation d'instituts scientifiques, l'aide à la recherche, les sociétés criminologiques, les possibilités de publication et les réunions et conférences scientifiques. En outre so-

* traduit en français par Christine Zarafonitou

nt présentés les thèmes de recherche qui ont déterminé et qui déterminent encore la recherche criminologique en RFA. Enfin, la vue sur des thèmes et problèmes de recherche importants futurs est donnée. Il s'agit en particulier de l'emprisonnement resp. recherche de traitement, des mesures ambulantes, spécialement l'aide à la probation, de la recherche sur la personnalité et la délinquance, des délinquants intensifs, de la fixation de la peine, de la recherche de pronostic, des délits violents et la criminalité en rapport avec des drogues, des délits commis dans l'économie et dans l'environnement, de la criminalité des étrangers, de la recherche du génèse des normes, de la prévention de la criminalité, de la recherche de cohorte, des études longitudinales resp. supervision permanente des délits, de la victimologie, de l'évolution des théories criminalistiques et finalement de la méthodologie de la recherche criminologique. La victimologie sera sans doute un thème d'importance particulière dans la recherche criminologique en RFA dans l'avenir. En général, on peut constater qu'en RFA la criminologie a atteint un haut standard et qu'elle peut se mesurer avec la recherche à l'étranger, par exemple celle aux Etats-Unis.

Christine NOVA – KALTSOUNI
Dr. en Sociologie du Crime

L'activité criminelle féminine

Le taux bas de la criminalité de la femme a conduit l'étude de ce phénomène «insignifiant» à une observation circostancielle à la marge de la recherche de l'activité criminelle de l'homme.

L'axe fondamental d'interprétation de la criminalité «féminine» fut le déterminisme biologique ou un biologisme dissimulé. Les nombreuses approches sociologiques n'ont pas non plus échappé au piège de la distinction entre criminalité masculine et féminine.

L'étude sociologique de l'activité criminelle de la femme doit être intégrée dans un cadre socio-historique dans lequel sera recherchée aussi l'activité respective de l'homme ainsi que les facteurs sociologiques qui déterminent la différenciation quantitative et qualitative de ces activités.

Il faut mettre en relief le rôle des institutions de socialisation et plus généralement les modes informels du contrôle social, dont l'efficacité rend éventuellement superflue la mise en marche des mécanismes du contrôle social formel.

L' ACTIVITÉ DE LA SOCIÉTÉ HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE EN 1989

Télémaque Sérassis

9 janvier La responsabilité pénale du fait d' actes d' auto lésions: L' exemple de la répression de l' usage des drogues

Conférence de M. Nikolaos PARASKEVOPOULOS (*Professeur de Droit Pénal au Département de Droit de l' Université de Thessalonique*) sur les arguments légaux contre la répression des «auto-lésions», comme la tentative de suicide, l'auto-lésion corporelle volontaire pour éviter le service militaire et surtout l' usage des drogues. La légalisation de l' usage des drogues a été examinée du point de vue de la théorie du droit pénal et constitutionnel.

27 janvier Le problème de la sur-criminalisation

Conférence de M. Ioannis MANOLEDAKIS (*Professeur de Droit Pénal au Département de Droit de l' Université de Thessalonique*) sur le nombre extrêmement grand d' actes et comportements pénalisés et de lois pénales y relatives, et sur la possibilité d' en décriminaliser certains.

15 mars La participation du public à la prévention du crime

Table ronde coordonnée par Mme Kalliopi SPINELLI (*Professeur associée de Criminologie au Département de Droit de l' Université d' Athènes*) sur le rôle du public dans une politique effective de prévention du crime et les initiatives prises pour parvenir à ce but, avec exposés présentés par M. Alekos ZANOS (*ancien Professeur à l' École Polytechnique d' Athènes*), M. Konstantinos KALLIGAS (*Journaliste*), M. Panagiotis RAFTOPOULOS (*Chef de Police honoraire*) et Mme Marietta RIGA (*Psychologue*).

10 mai **Le mal pénitentiaire: Le cas de la Belgique**

Conférence de M. Guy HOUCHON (*Professeur de Criminologie à l'École de Droit de l'Université Catholique de Louvain*) sur l'intervention de la criminologie dans le système pénitentiaire, avec des exemples tirés de l'étude sur les problèmes de prison en Belgique et des expériences de l'ingérence de la criminologie.

18 octobre **Les Droits de l'Homme dans le système pénitentiaire**

Première conférence (organisée en coopération avec l'Institut Goethe et la Fondation Marangopoulos pour les Droits de l'Homme) de M. Helmut KURY (*Professeur de Psychologie et Criminologie à l'Université Albert-Ludwig et Directeur de Recherche à l'Institut Max-Planck, Freiburg i.Br.*) sur la violation des droits de l'homme dans le système pénitentiaire et les statuts nationaux (allemands) et internationaux qui prévoient la protection de ces droits et les conséquences de telles violations.

25 octobre **La recherche criminologique en Allemagne Fédérale**

Deuxième conférence (organisée en coopération avec la Section de Criminologie de l'Université Pan eion) de M. Helmut KURY sur l'évolution de la criminologie en République Fédérale d'Allemagne et sur la recherche criminologique qui y est menée.

18-22 décembre **La privation de liberté dans le système pénal selon l'optique des Droits de l'Homme**

Quarante-deuxième Cours International de Criminologie (organisé en coopération avec la Société Internationale de Criminologie et la Fondation Marangopoulos pour les Droits de l'Homme) avec des communications présentées par Mme Alice YOTOPOULOS MARANGOPOULOS (*Université Panteion, Présidente de la Société Hellénique de Criminologie et de la Fondation pour les Droits de l'Homme*), M. Andras SZABO (*Université de Budapest*), M. Jacques

Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας 3-4/1989

FARSEDAKIS (Université Panteion), Mme Ulla BONDESON (Université de Copenhague), M. Denis SZABO (Université de Montréal, Président honoraire de la Société Internationale de Criminologie), M. Georges PICCA (Université Paris – Nanterre, Secrétaire Général de la Société Internationale de Criminologie), Mme Aglaia TSITSOURA (Université de Bruxelles, Chef de la Division des Problèmes Criminels du Conseil de l' Europe), M. Stergios ALEXIADIS (Université de Thessalonique, Vice-président de la Société Hellénique de Criminologie), M. Pierre-Henri BOLLE (Université de Neuchâtel), M. Philippe MARY (Université de Bruxelles), M. Guy HOUCHON (Université Catholique de Louvain), Mme Françoise KEFER (Université de Liège), Mme Fotini TSALIKOGLOU (Université Panteion), M. Dimitri KALOGEROPOULOS (Université de Bruxelles & Université Panteion), Mme Aphrodite KOUKOUTSAKI (Université Panteion), Mme Kalliopi SPINELLI (Université d' Athènes), M. Uberto GATTI (Université de Gênes), M. Nestor KOURAKIS (Université d' Athènes), et Mme Anthozoé CHAIDOU (Université Panteion).

[Un rapport étendu sur le cours sera publié dans le prochain numéro de la R.H.C.; les communications seront publiées dans un volume spécial].